

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie 60

Läroplan för grund- skolan

Kungl. Skolöverstyrelsen

Pedagogiska biblioteket

Ex. 2

Päivi Leusson.

LÄROPLAN FÖR GRUNDSKOLAN

LABORIAN FOR THE SIBERIAN

Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie 60

Läroplan
för
grundskolan

Kungl. Skolöverstyrelsen

STATSBOKFÖRLAGET
SÖDERSTRÖM
SÖDERSKOLEN

Kungl. Skolöverstyrelsen 1962

Läroplan

© Kungl. Skolöverstyrelsen 1962

grundskolan

Kungl. Skolöverstyrelsen

EMIL KIHLSSTRÖMS TRYCKERI AB
STOCKHOLM 1962

620607

INNEHÅLL

FÖRORD	9
I. MÅL OCH RIKTLINJER	11
II. ALLMÄNNA ANVISNINGAR FÖR SKOLANS VERKSAMHET	23
<i>Hem — skola — samhälle</i>	25
<i>Skolans inre arbete</i>	31
Eleven — läraren	31
Det fria tillvalet	35
Undervisning	37
Lärostoff	37
Allmänna synpunkter	37
Speciella moment	39
Familjekunskap 39. Ekonomisk fostran 40. Konsumentfostran 42. Fri- luftsverksamhet 42. Undervisning i naturvård 43. Trafikundervisning 44.	
Undervisningsformer och arbetssätt	44
Klassundervisning, gruppundervisning, individuell undervisning	45
Grupparbete, enskilt arbete	45
Motivation	46
Aktivitet	47
Konkretion	49
Individualisering	51
Gemenskap och samarbete	53
Undervisningsmetoder	57
Hemuppgifter och studieteknik	57
Undervisning i klasstyp b och B	59
Kursplanering	59
Omedelbar undervisning och självständigt arbete	61
Specialundervisning	62
Riktlinjer för uttagning av elever till specialundervisning	62
Specialklasser	64
Hjälpklass 64. Observationsklass 65. Hörselklass 66. Synklass 66. Läs- klass 67. Friluftsklass och hälsoklass 67. Skolmognadsklass 68. Cp-klass 68. Anmärkning 68.	
Särskild specialundervisning	68
Särskild hjälpundervisning 69. Särskild observationsundervisning 69. Öv- rig särskild specialundervisning 70.	
Elevvård	70
Eleviakttagelser som underlag för elevvård	71
Elevråd	73
Elevernas fritidsverksamhet	75
Studie- och yrkesorientering	78
Hälsövård	80
Skolsvårigheter	83

Bedömning av elevernas arbetsresultat	89
Allmänna anvisningar	89
Speciella anvisningar	92
Uppförande och ordning	93
Uppflyttning	93
Planering och samverkan	94
Hjälpmedel och arbetsmateriel	96
Hjälpmedel för eleviakttagelser	96
Studieplaner	97
Allmänna synpunkter på materielen i undervisningen	98
Skolbibliotek	100
Audiovisuella hjälpmedel	102
III. TIMPLANER	107
Översikt av klasstyper	109
Allmänna bestämmelser	109
Lågstadiet. Mellanstadiet	111
Klasstyp a och A	111
Klasstyp a och A av hjälpklasser	113
Klasstyp b och B1	114
Klasstyp B2	115
Klasstyp B3	116
Högstadiet	117
Timplan 1	117
Timplan 2. Hjälpklasser av A-typ	121
IV. KURSPLANER MED ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER	123
<i>Klasstyp a och A</i>	125
<i>Obligatoriska ämnen</i>	125
Svenska	125
Matematik	164
Engelska. Tyska. Franska	190
Engelska. Allmän kurs	190
Engelska. Särskild kurs	191
Tyska	191
Tyska. Mindre kurs	192
Franska	193
Franska. Mindre kurs	193
Orienteringsämnen	204
Allmänna anvisningar	206
Samhälls- och naturorienterande ämne på lågstadiet 206. Samhälls- och naturorienterande ämnen på mellanstadiet 206. Samhällsorienterande ämnen på högstadiet 210. Naturorienterande ämnen på högstadiet 215.	
Kristendomskunskap	217
Hembygdskunskap	230
Samhällskunskap	241
Historia	252
Geografi	263
Naturkunskap	273
Biologi	278
Kemi	285

Fysik	289
Ämnen för estetisk-praktisk och fysisk fostran	293
Musik	295
Teckning	307
Slöjd	320
Textilslöjd	320
Träslöjd. Metallslöjd	328
Hemkunskap	335
Barnavård	342
Gymnastik	344
Praktisk yrkesorientering	358
<i>Tillvalsämnen</i>	361
Allmänna ämnen	361
Svenska	361
Matematik	361
Engelska	361
Tyska	361
Franska	361
Musik	362
Teckning	362
Textilslöjd	362
Träslöjd. Metallslöjd	362
Hemkunskap	362
Specialämnena	363
Verkstadsarbete	363
Teknisk orientering	364
Maskinskrivning	367
Handelskunskap	372
Familje- och socialkunskap	376
Dramatik	380
Estetiskt specialämne med musik, rytmik och dramatik	380
Estetiskt specialämne med teckning, slöjd och hemkunskap	380
Finska	380
Specialämnena på allmänpraktisk linje (9pr)	380
Verkstadsarbete 380, 383. Hushållsteknik 380, 384. Kontors- och butiksteknik 381, 384.	
Specialämnena på teknisk-praktisk linje (9tp)	385
Materiellära, verktygs- och verktygsmaskinlära 385, 390. Yrkesritning och ritteknik 385, 390. Yrkesräkning 386, 391. Verkstadsarbete 386, 391.	
Specialämnena på handelslinje (9ha)	393
Svenska, övningskurs 395. Handelsräkning 398. Handelslära 401. Bokföring 404. Maskinskrivning 406. Allmän varukänedom 406. Butiksteknik 408. Kontors-teknik 409.	
Specialämnena på hushållsteknisk linje (9ht)	412
Bostad och inredning 415. Ekonomi och arbetsorganisation 416. Kost och matlagning 417. Textilier och sömnad 418. Barnavård och familjekunskap 421.	
<i>Klasstyp b och B</i>	423
Svenska	423
Matematik	426
Engelska	427
Kristendomskunskap	428

Hembygdskunskap	429
Samhällskunskap	431
Historia	431
Geografi	432
Naturkunskap	433
Musik	433
Teckning	434
Slöjd	435
Gymnastik	435
<i>Specialklasser</i>	436

V. BILAGOR 437

1. Förkortningar	439
2. Formulär för kursplanering på lågstadiet	441
a. Anteckningar om behandlade huvudmoment eller intresseområden 441.	
b. Anteckningar om samlad undervisning 442.	
3. Formulär för kursplanering på mellanstadiet	443
a. Anteckningar om behandlade huvudmoment eller intresseområden 443.	
b. Anteckningar om periodläsning 443. c. Anteckningar om periodläsning och samlad undervisning 444.	
4. Exempel för kursplanering i orienteringsämnen på mellanstadiet	445
a. Anteckningar om ämnesundervisning och periodläsning i årskurs 5 445.	
b. Anteckningar om periodläsning med inslag av samlad undervisning i årskurs 5 446. c. Anteckningar om samlad undervisning med inslag av periodläsning i årskurs 4 447.	
5. Exempel för kursplanering i samhällsorienterande ämnen på högstadiet 448	
a. Årskurs 8 448. b. Årskurs 9 449.	
6. Exempel för kursplanering i musik	450
a. Lågstadiet 450. b. Mellanstadiet 451. c. Högstadiet 452.	
7. Exempel för läsårsplanering av lektionsundervisning i gymnastik och av friluftsverksamhet	453
8. Schemaexempel för lågstadiet och mellanstadiet	454
a. Schema för årskurs 1, klasstyp a 454. b. Schema med endagsledighet för årskurs 1, klasstyp a 455. c. Schema för årskurs 3, klasstyp a 456. d. Schema för årskurs 4, klasstyp A 457. e. Schema med endagsledighet för årskurserna 1—2, klasstyp b 458. f. Schema för årskurserna 3—4, klasstyp B1 459. g. Schema för årskurserna 5—6, klasstyp B1 460. h. Schema för årskurserna 3—6, klasstyp B2 461. i. Schema för årskurserna 1, 3 och 5, klasstyp B3 462. j. Schema för årskurserna 2, 4 och 6, klasstyp B3 463.	

VI. SAKREGISTER 465

FÖRORD

Föreliggande läroplan för grundskolan utges av Kungl. Skolöverstyrelsen med stöd av Kungl. Maj:ts kungörelse den 6 juni 1962 (nr 480) om läroplan för grundskolan m. m.

Följande av Kungl. Maj:t genom kungörelserna den 6 juni 1962 (nr 480) och den 6 september 1962 (nr 504) fastställda delar ingår i läroplanen:

Mål och riktlinjer (avdelning I i läroplanen)

Timplaner (avdelning III i läroplanen)

Kursplaner för klasstyp a och A, omfattande mål och huvudmoment (i avdelning IV i läroplanen).

Med stöd av kungörelsen 1962:480 och i anslutning till fastställda mål och riktlinjer samt med iakttagande av de av Kungl. Maj:t och riksdagen antagna grunderna i övrigt för arbetet i grundskolan har skolöverstyrelsen den 10 november 1962 i föreliggande läroplan

utfärdat allmänna anvisningar för skolans verksamhet (avdelning II i läroplanen);

i fråga om kursplaner för klasstyp b och B fastställt huvudmoment med erforderlig omdisposition av vad Kungl. Maj:t fastställt beträffande klasstyp a och A (i avdelning IV i läroplanen);

i anslutning till kursplaner utfärdat förslag till dispositioner av studieplaner samt anvisningar och kommentarer för undervisningen i skilda ämnen, ämnesgrupper och kurser (i avdelning IV i läroplanen).

Skolöverstyrelsen avser att i annat sammanhang med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande i kungörelsen 1962:480

utfärda förebilder till timplaner för andra specialklasser än hjälpklass a och A;

i anslutning till kursplaner utfärda förslag till studieplansdispositioner och eventuellt ytterligare anvisningar och kommentarer för undervisningen i skilda ämnen, ämnesgrupper och kurser för vissa specialklasser;

utfärda erforderliga förebilder till timplaner för varianter av klasstyp b och B;

i fråga om kursplaner för varianter av klasstyp b och B i behövlig omfattning fastställa huvudmoment med erforderlig omdisposition av vad Kungl. Maj:t fastställt beträffande klasstyp a och A;

utfärda timplaner och kursplaner samt erforderliga anvisningar och kommentarer för undervisningen i nomadskolan.

Skolöverstyrelsen kommer vidare att utarbeta vissa råd och anvisningar för att underlätta ett mera systematiskt studium av läroplanen.

Läroplanen skall tillämpas från och med läsåret 1962/63 i den ordning som fastställts i kungörelsen 1962:480. Jämknings i timplaner för låg- och mellanstadiet och för specialklasser på högstadiet kan av skolstyrelsen och länskolnämnden vidtagas i den omfattning som framgår av allmänna bestämmelser till timplanerna. Skolöverstyrelsen kan medgiva ytterligare mindre jämkningar i timplanerna inom ramen för det totala veckotimtalet på grundskolans skilda stadier och jämkningar i kursplanernas huvudmoment.

Stockholm den 10 november 1962.

Kungl. Skolöverstyrelsen

I
MÅL OCH RIKTLINJER

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
530 N. Dearborn Street, Chicago, Ill. 60610

Copyright © 1985 by The University of Chicago Press
All rights reserved. Printed in the United States of America

MAL OCH RIKTLINJER

Mal och riktlinjer är en av de viktigaste delarna i ett företags styrningssystem. Det handlar om de regler och riktlinjer som styr företagets verksamhet och som ger den som arbetar i företaget en vägledning i sitt arbete. Mal och riktlinjer är också en viktig del i företagets kommunikationssystem och ger den som arbetar i företaget en tydlig bild av företagets värdegrund och syfte.

Mal och riktlinjer är också en viktig del i företagets styrningssystem och ger den som arbetar i företaget en tydlig bild av företagets värdegrund och syfte.

Mal och riktlinjer är också en viktig del i företagets styrningssystem och ger den som arbetar i företaget en tydlig bild av företagets värdegrund och syfte.

MÅL OCH RIKTLINJER

Den genom samhällets försorg bedrivna undervisningen av barn och ungdom har till syfte att meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter samt i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarskännande samhällsmedlemmar.

Så lyder skollagens första paragraf. I överensstämmelse härmed blir målet för den nioåriga obligatoriska grundskolan, som det uttalats av Kungl. Maj:t och riksdagen, att den i samarbete med hemmen skall främja elevernas allsidiga utveckling samt därvid meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter. I detta avsnitt av läroplanen sammanfattas de mest väsentliga synpunkterna på skolans uppgift och anges de viktigaste riktlinjerna för dess arbete.

I centrum för skolans fostrande verksamhet står den enskilda eleven. Att hjälpa varje elev till en allsidig utveckling är riktpunkten för skolans arbete. Det innebär, att den med aktning för elevens människovärde och kännedom om hans individuella egenart och förutsättningar skall söka främja hans personliga mognande till en fri, självständig och harmonisk människa. Skolan skall ge individuell fostran.

Den enskilda människan är i sin kontakt med omvärlden också medmänniska och medborgare. Hon är medlem av familj och kamratkrets, och hon är samhällsmedlem. För att hon skall kunna

finna sig tillrätta i tillvaron, måste hon redan under skoltiden få öva sig att leva och verka i gemenskap med andra och förbereda sig för sitt liv som framtida familjebildare och aktiv medborgare i morgondagens samhälle, som betydligt mer än det nuvarande kommer att kräva samverkan mellan människor av olika läggning och begåvning. Skolan måste med andra ord också ge social fostran.

Individens behov och samhällets krav i olika avseenden är bestämmande för innehållet, formerna och organisationen av skolans verksamhet. Denna måste inriktas på skolans samtliga elever, en heterogen skara individer, stadda i ständig utveckling och företrädande de mest skilda personlighets- och begåvnings typer. Den yttre organisationen och det inre arbetet måste därför formas så, att det blir möjligt för varje enskild elev att under uppväxtåren med skolans hjälp tillvarata sina anlag och möjligheter och finna studievägar och arbetssätt, som främjar den personliga utvecklingen.

Även samhället befinner sig i ständig utveckling. Dess omdaning sker snabbt. När skolan utför sin fostrargärning, måste den därför se till, att arbetet väl anpassas icke blott till den enskildes utan också till samhällets utveckling. Det måste ha en inriktning mot framtiden och ge eleverna god beredskap att kunna möta också ändrade förutsättningar och nya krav. I ett för-

änderligt samhälle är det ej möjligt och ej lämpligt att i detalj precisera och fastläsa vare sig innehåll eller form för arbetet. Skolans uppgifter måste fortlöpande omprövas, så att de ständigt hålles tidsenliga; skolans egen utveckling bör försiggå i takt med samhällets. Samspelet mellan skola och samhälle måste vara sådant, att skolan med sitt arbete icke blott fullgör en samhällsfunktion, som svarar mot samhällets aktuella behov, utan också på lång sikt blir en positivt skapande kraft i samhällsutvecklingen. Som samhällsinstitution har den i hög grad uppgiften att förvalta kulturarvet och att föra det vidare.

Det gemensamma ansvaret och intresset för de ungas utveckling och fostran bör förena hem, skola och samhälle i ett fruktbarande samarbete.

Skolan kan självfallet inte ensam leda barnets utveckling. Även under barnets år i skolan har hemmet det primära och huvudsakliga ansvaret för dess fostran och vård. Av största betydelse är då att söka överbrygga de olikheter i uppfostringsnormer, som kan finnas mellan hem och skola. För en individualiserad fostran behövs därtill god kännedom om elevens situation i dess helhet. Skolan bör hålla sig orienterad om elevens hemmiljö, och föräldrarna bör få tillfälle att ta del i skolans vardag och fest. Kontakten mellan skola och hem gynnas av att båda parter lär känna varandras verksamhetsområden. Även om det bör vara lika naturligt för hemmen att ta kontakt med skolan som för skolan att kontakta hemmen, måste dock ansvaret för att samverkan kommer till stånd i sista hand vila på skolan. I en skolorganisation, som successivt ställer eleven inför olika valmöjligheter, får skolan en starkt ökad förpliktelse att informera hemmen i samband med viktiga avgöranden under

elevernas studietid och inför deras övergång till fortsatt utbildning eller till uppgifter i arbetslivet. Föräldrarnas aktiva intresse i dessa för deras egna barn så viktiga frågor bör initieras och stimuleras genom lämpliga åtgärder från skolans sida med sikte på att åstadkomma ett intensifierat och breddat samarbete mellan hem och skola till gagn för trivseln i det dagliga skolarbetet och till stöd för både föräldrar och lärare i deras fostrargärning.

Skolan utgör en del av samhället. Skall den lyckas fostra sina elever till goda samhällsmedlemmar, måste den ge dem kunskap om samhället och stärka deras samhörighet med det. Särskilt gäller detta närsamhället, dvs. den bygd, där eleven bor. Genom ömsesidiga kontakter mellan skolan och närsamhället, dess människor och funktioner, bör elevernas anpassning till samhället främjas, samtidigt som skolan växer intimare in i medborgarnas intresse och blir en levande angelägenhet för dem.

Ett av grundskolans syften är att — så långt det över huvud är möjligt — bereda alla uppväxande, oberoende av bostadsort och andra yttre villkor, reell tillgång till lika utbildningsmöjligheter. Denna utbildning skall på olika sätt kunna anpassas till skilda elevers eller elevgruppers skiftande anlag och intressen, bl. a. genom att i viss utsträckning alternativa studievägar står öppna, särskilt mot skoltidens slut. På grundval av successiva tillval utformas elevens studieväg genom grundskolan av föräldrarna efter samråd med eleven. Skolan skall därvid underlätta ställningstagandet genom att lämna studie- och yrkesorientering och andra upplysningar av betydelse i sammanhanget. Principen om det fria valet av studieväg utgör en hörnsten för grundskolan.

Skolan får nu till uppgift att hjälpa

och stimulera varje elev att på bästa sätt ta till vara och utveckla sina inneboende förutsättningar både som enskild individ och som medborgare i ett demokratiskt samhälle och att lära honom att under sitt arbete för den egna utvecklingen känna ansvar för vidgade kretsar av medmänniskor. Detta innebär, att skolans personlighetsfostrande roll starkt betonas. I det praktiska skolarbetet utgör emellertid de personlighetsfostrande och kunskapsmeddelande uppgifterna beståndsdelar i en och samma helhet, skolans fostrande verksamhet. I begreppet fostran inbegripes sålunda inte blott själva undervisningen och dess innehåll utan alla de skiftande möjligheter till påverkan på individen, som skolarbetet och skollivet i alla dess yttringar erbjuder och som skolan bör utnyttja.

Genom sin individuella och sociala fostran skall skolan ge alla elever en grundläggande bildning, som till dem förmedlar sådana färdigheter och kunskaper, vanor, attityder och värderingar, som är av betydelse för deras fostran och personliga utveckling och för deras möjlighet att anpassa sig i dagens och morgondagens samhälle och att där fungera som yrkesutövare och samhällsmedborgare. Det bör observeras, att skolan just när den meddelar kunskaper och färdigheter fullgör en stor del av sin fostrande uppgift. Kraven på goda grundläggande kunskaper å ena sidan och på allmän förmåga att använda kunskapskällor, tillämpa sitt vetande och uppfatta sammanhanget mellan fakta å andra sidan är nära samhöriga och måste samtidigt upprätthållas.

Växlingar i kultursituationen kan — såsom redan framhållits — medföra, att frågan om den grundläggande bildningens lämpliga innehåll från tid till annan kan behöva omprövas. Obestridligt synes dock vara, att den gemen-

samma referensram, som grundskolan vill ge alla medborgare, i dagens komplicerade samhälle måste omsluta ett rikare innehåll än förr. Jämte grundläggande språk- och räknefärdigheter skall skolan ge eleverna en vidgad kännedom om naturens och kulturens värld. Den skall genom en av saklighet präglad undervisning i kristendomskunskap och i ämnen av samhälls- och naturorienterande slag föra dem in i den omgivande verkligheten och i det förflutna, söka klargöra sambandet mellan det förflutna och det närvarande samt orientera dem i livsåskådningsfrågor. Det är i vår tid angelägnare än förut, att en elementär naturvetenskaplig orientering kommer samtliga elever till del. En viktig grupp bland de allmänna ämnen, som är obligatoriska för alla och som skall samverka, när skolan söker fullgöra sin bildningsuppgift, utgöres av ämnen för estetisk-praktisk och fysisk fostran.

För att den gemensamma grundläggande bildningen skall kunna bli så omfattande som möjligt, måste den meddelas så högt upp i skolåren som möjligt. Det spelrum, som kan medges varje elev för personlig variation i ämnesuppsättningen genom fritt tillval av allmänna ämnen och specialämnena, reduceras därmed. Utbildningens specialinriktning har alltså uppskjutits och inom den obligatoriska skolans ram begränsats så långt som det bedömts möjligt och lämpligt. Den har där syftet att åstadkomma en brett lagd grundutbildning, inriktad mot vissa större sektorer av yrkeslivet, medan en egentlig specialisering mot visst yrke i regel kommer i fråga först efter skolplikstiden.

För elevens individuella fostran är allsidighet i skolningen av väsentlig betydelse. Särskilt förtjänar följande aspekter beaktande.

I ett demokratiskt samhälle, där man

önskar lägga allt större ansvar på den enskilda människan, får intellektets skolning stor vikt. De kvaliteter, som särskilt bör hållas i sikte, är tankens klarhet och reda, dess rörlighet och skärpa, förmågan att pröva kritiskt och självständigt och motstå tendentiös påverkan, att analysera, jämföra och sammanfatta.

Vid sidan om uppgiften att stimulera och öva elevens tankeförmåga är uppgiften att utveckla hans känslö- och viljelig det väsentliga på personlighetsfostrans område.

Av största betydelse är den miljö, som skolan skapar för eleverna, och den trygghet och trivsel, som de upplever där; vänlighet och förståelse parade med fasthet bör möta dem i skolan.

Ett starkt intresse för den enskilda eleven och individuell anpassning av undervisningen efter hans läggning och förmåga är viktiga förutsättningar för att skolan skall lyckas väcka och vidmakthålla studieintresse och arbetslust. Skolan bör ta vara på alla möjligheter att berika och utveckla elevernas känsloliv. Bland annat måste dess undervisning och verksamhetsformer genomlysas av en strävan att medverka till en estetisk fostran av de unga, att lära dem uppfatta och njuta av det sköna i olika former, konst, litteratur, musik och natur, samt att frigöra deras personliga uttrycksmöjligheter och på olika sätt låta dem få ge utlopp åt fantasi och spontan skaparlust.

Betydelsefulla inslag i skolans strävan att främja viljelivets utveckling är att skapa självtillit hos eleven, befrämja hans initiativkraft och hans förmåga att med noggrannhet och uthållighet arbeta för att nå uppställda mål samt utveckla hans beredskap till gott samarbete med andra. Genom sin etiska fostran skall skolan ge honom en god uppfattning om de moraliska normer, som mås-

te gälla i sammanlevnaden mellan människor och som bär upp rättsordningen i ett demokratiskt samhälle. Han måste bli fullt medveten om innebörden av etiska begrepp som rättvisa, ärlighet, hänsyn och tolerans och om konsekvenserna av brott mot lagar och föreskrifter. Skolan bör själv så långt möjligt fungera efter normer, som eleverna accepterar, och regler, som de själva är med om att utforma. De motsättningar, som i vissa avseenden kan föreligga mellan ungdomens och de vuxnas normer och sederegler, bör skolan ta upp till diskussion och söka utjäma. Solidaritetens problem, dess värde och risker, bör klargöras.

En stor del av människans liv ägnas åt arbetet, och inte bara för läraren utan också för eleven är skolan en arbetsplats. Genom att anknyta till de ungas aktivitetsbehov, leda det och utveckla det, måste skolan sträva efter att skapa arbetsglädje. Den skall genom arbete meddela fostran för arbete. Denna arbetsfostran måste gälla allt slags arbete, praktiskt lika väl som teoretiskt. Skolan skall lära eleverna att planera sitt arbete på ett ändamålsenligt sätt och att självständigt och metodiskt tillägna sig färdigheter och kunskaper, och den skall i samband därmed hos dem grundlägga goda arbetsvanor och lämpligt studiensätt. Den bör med deras stigande ålder kunna ställa allt högre krav på arbetets kvalitet och lära dem att hysa aktning för varje slag av väl utfört arbete och därmed bidra till att utjäma skillnader i värderingar av olika yrken.

Grundskolan har även till uppgift att på lämpligt sätt förbereda samtliga elever för deras kommande verksamhet i arbetslivet. För att ta ställning till frågor om utbildning och utkomst för framtiden måste eleverna kunna så objektiskt som möjligt bedöma sina förut-

sättningar för olika studiebanor och yrken. För den bedömningen behöver de orientering om olika yrkesområden och utbildningsvägar och om vad dessa kräver. Personlig, konkret erfarenhet genom vistelse och verksamhet i några olika arbetsmiljöer under skoltiden kan bidra till att ge dem vägledning. Skolan skall, särskilt på högstadiet, genom speciell studie- och yrkesorientering av såväl teoretisk som praktisk art underlätta elevernas val av studiealternativ, särskilt inför den avslutande årskursen men också med tanke på efterföljande utbildning och yrkesutövning. Yrkesorienteringen skall vidare utgöra ett led i elevernas allmänna samhällsorientering.

I en skola för alla, där största möjliga hänsyn skall tas till den enskilda elevens intresse och förmåga, måste kraven på prestationerna inom en och samma klass variera. Väsentligt är, att alla får en positiv grundinställning till studierna samt att var och en lämnar en aktiv och intresserad medverkan i arbetet och gör sitt bästa inom ramen för sin fallenhet och sina förutsättningar. Därmed kan en studiehåg och ett bildningsintresse väckas, som varar livet ut och som öppnar vägen från skolsalen till bibliotek och samlingar, kurser och studiecirkel, till tidningar och tidskrifter, film, radio, television osv. Den obligatoriska skolan bör bli en grundskola för fortsatt bildningssträvan, inriktad på utveckling av personligheten och förkovran i yrket.

Sistnämnda synpunkt på skolans uppgift får särskild betydelse i en tid, då samhällsutvecklingen och de tekniska framstegen medfört, att människan erhåller allt större fritid och den fysiska ansträngningen ofta minskar. Skolan måste se till, att de unga inriktas och utrustas så, att de under den ökade fritiden både vill och kan göra aktiva in-

satser i samhällslivet samt även i övrigt ge fritiden ett utvecklande och värdefullt innehåll. En sådan fostran för fritiden inrymmer betydande möjligheter för skolan att genom sin verksamhet skapa en aktiv kulturmiljö i vårt land och göra tillvaron mera innehållsrik för människorna. Det räcker inte med att skolan genom sin undervisning väcker intresse för fortsatta bokliga studier. Den måste även mera direkt inrikta sin verksamhet på att stimulera till sådana former av fritidsverksamhet som friluftsliv, idrott och gymnastik, sång och musik, teckning och målning, slöjd och annat manuellt arbete samt fri hobbyverksamhet av annat värdefullt slag. Särskilt viktigt är att elevernas sinne för de estetiska värdena uppodlas både genom deras egen skapande verksamhet och genom smakfostran. Att väcka de ungas intresse inför de stora och gemensamma grundfrågor, som gäller livsåskådning och samhällsuppfattning, faller också på skolans lott. Genom stimulerande undervisning och fri debatt i det reguljära skolarbetet samt genom uppmuntran att delta i förenings- och bildningsverksamhet i och utom skolan kan eleverna fostras till aktivitet och engagemang i samhälleligt och ideellt arbete.

Omtanke om elevens mentala och kroppsliga hälsa skall präglade skolans arbete och arbetsmiljö. Ansvaret för att eleverna bibringas hälsofostran faller främst på lärarna, men även skolläkare och skolsköterska, skolpsykologer och i förekommande fall kuratorer skall här göra en insats. Varje enskild lärare bör känna till barns normala utvecklingsgång och de vanligaste grundorsakerna till felaktigt beteende, så att han kan bidra till att hindra och häva förekommande anpassningssvårigheter och skapa psykologiskt riktiga förutsättningar för verksamheten inom skolans väggar.

Såväl genom undervisning och rådgivning och olika former av fysisk fostran som genom skolarbetets allmänna anordning och det andliga klimat, som präglar skolgemenskapen, bör skolan kunna verka för sunda levnadsvanor och göra en viktig insats för elevernas kroppsliga och själsliga hälsa.

Familjen är den första gruppbildning, i vilken barnet ingår. Det är därför naturligt, att skolan tar familjen till utgångspunkt i sin sociala fostran av eleverna. Denna skall förbereda dem för deras liv som framtida familjebildare, och fostran för familjelivet bör under hela skolpliktstiden meddelas dels vid undervisningen i de ämnen, som har naturlig anknytning till frågor berörande hem och familj, dels genom elevernas praktiska arbete för att vårda den egna skolmiljön. I dessa och andra lämpliga sammanhang bör uppmärksamhet ägnas åt ekonomisk fostran, som är av stort värde för varje människa både som individ och som medlem av familj och samhälle.

Samlivet i det demokratiska samhället måste utformas av fria och självständiga människor. Men friheten och självständigheten får inte utgöra självändamål: de måste vara grundvalen för samarbete och samverkan. Skolans sociala fostran skall därför grundlägga och vidareutveckla sådana egenskaper hos eleverna, som i en tid av stark utveckling kan bära upp och förstärka demokratiens principer om tolerans, samverkan och likaberättigande mellan kön, nationer och folkgrupper. Att värka respekt för sanning och rätt, för människans egenvärde, för människolivets okränkbarhet och därmed för rätten till personlig integritet är en huvuduppgift också för den sociala fostran, som skolans verksamhet skall omfatta. Betydelsefullt är, att eleverna fostras till hjälpsamhet mot varandra och

till villighet att ställa sin förmåga till andras tjänst, när så är möjligt och lämpligt. De ungas känsla av samhörighet och medansvar måste emellertid vidgas utöver gränserna för familj och släkt, kamratkrets och skola till att omfatta allt större samhällsbyggnader. Skall utvecklingen kunna främja och befästa fred och frihet bland folken och skänka allt bättre livsbetingelser åt människorna, måste skolan bland de unga skapa ökad förståelse för människors liv och villkor inom andra, längre bort liggande samhällsbyggnader och lära dem inse betydelsen av goda mellanfolkliga relationer och internationell samverkan.

Genom sina tim- och kursplaner och genom anvisningar och kommentarer av mera allmänt eller speciellt slag skall läroplanen vara ett hjälpmedel för att göra de för skolan uppställda målen till realiteter i det inre arbetet i skolans vardagsliv. Den anger ramen för grundskolans verksamhet och det innehåll, som undervisningen skall sysselsätta sig med.

Kursplanerna anger i huvudmoment de områden, det stoff och de färdigheter, som skall vara det väsentliga föremålet för undervisningen. På samma gång som läroplanen därigenom ger viss stadga och enhetlighet åt lärogången, lämnar den inom huvudmomentens ram goda möjligheter att på olika sätt variera studiernas uppläggning och bedrivande. Undervisningen och lärostoffet kan därför jämförelsevis lätt anpassas till den enskilda elevens och klassens förutsättningar och studieinriktning, till lärarens läggning och intressen samt till de nya krav, som förändringar i samhällsstrukturen kan ställa. En sådan anpassning och förnyelse av lärostoffet måste ständigt pågå. Varje lärare bär ansvar härför. Därmed bör läroplanen

kunna främja såväl elevernas som lärarnas trivsel och gynna en fortskridande reform av skolans verksamhet.

Till sin yttre form kan undervisningen organiseras på olika sätt. Den kan vara klassundervisning, gruppundervisning eller individuell undervisning eller avse lärarens ledning av elevernas grupparbete. Sett från elevens håll kan skolarbetet alltså utföras gemensamt i klass och grupp eller enskilt. Ingen av de nämnda undervisningsformerna får användas ensidigt. En planmässig kombination av undervisningsformer ger variation i elevernas arbetssätt och åstadkommer de allsidigaste och bästa resultaten. Valet av undervisningsform och arbetssätt måste ske med hänsyn till elevernas förutsättningar, lärostoffet och den färdighetsträning och de inlärningsresultat man söker uppnå. Det förutsätter sålunda god individuell kännedom om eleverna i klassen.

Vid denna verksamhet kan olika undervisningsmetoder komma till användning, och det är för trivseln och framgången i arbetet av utomordentlig betydelse, att läraren ständigt håller sig i takt med utvecklingen såväl på den allmänna undervisningsmetodikens som på ämnesmetodikens område och att han med ledning av egna erfarenheter också söker sig fram till personligt tillägnade metoder. De moderna massmedia, film, radio och television, utnyttjas alltmera i undervisningen och det frivilliga studiearbetets tjänst, och värdefulla pedagogiska uppslag kan hämtas också från dessa områden.

Vilka undervisningsformer eller undervisningsmetoder som bör användas kan inte generellt anges, och det är varken önskvärt eller möjligt att ge anvisningar för varje uppkommande situation. Det är lärarens både skyldighet och rättighet att utforma sin undervisning så, att den med det arbetssätt, som

är bäst för honom själv och klassen, leder till önskade resultat. Hans stora frihet i arbetet medför sålunda också ett stort ansvar för honom att ständigt sträva efter att förbättra sin undervisning.

Nedannämnda undervisningsprinciper skall i organiskt sammanhang med varandra tillämpas i det praktiska skolarbetet.

Elevens aktiva deltagande i arbetet skall på alla stadier eftersträvas, och denna elevaktivitet skall vara så självständig och rikt varierad som möjligt.

En viktig förutsättning för att eleverna skall kunna med glädje och intresse engagera sig i skolarbetet och verkligen ta del i det är, att innehållet i undervisningen svarar mot deras mognadsnivå, att det finns anknytning mellan stoffet och deras egna erfarenheter eller aktuella tilldragelser och att överhuvud taget studierna framstår som meningsfulla för eleverna. Det senare blir lättare fallet, om lärostoffets fakta och delmoment inte får stå isolerade från varandra utan sammanföres till lämpliga enheter och inordnas i vidare sammanhang. Därför bör också en samverkan mellan undervisningen i olika ämnen tillämpas.

Aktivitetens princip är givetvis lättare att konsekvent tillämpa vid undervisning av enskilda elever och av mindre grupper, men även klassundervisningen ger goda möjligheter att aktivera eleverna. Studie- och arbetsmaterial av olika slag skall användas för att främja deras självverksamhet; deras förmåga att göra egna iakttagelser och dra egna slutsatser skall tränas. Som ett led i skolans strävan att förmedla en mera allsidig arbetsteknik är det viktigt — särskilt med tanke på de mera utpräglat bokliga studierna — att eleverna får övning och handledning i studieteknik. Den bör gälla såväl allmänna synpunkter som de mera speciella

la råd och anvisningar, som betingas av olika ämnens natur, elevernas ålder och förutsättningar m. m. Den nödvändiga handledningen ges bäst i samband med undervisningen i skolan, där eleverna under lektionerna också bör få utföra huvuddelen av sitt arbete. För att de skall bättre befästa sina kunskaper och öva sina färdigheter samt vänja sig att på egen hand och på eget ansvar lösa bestämda uppgifter och kunna genomföra ett ålagt eller självvalt arbete, måste emellertid även hemarbete i viss utsträckning förekomma. Särskilt på högre stadium utgör det ett viktigt led i elevernas fostran.

För att eleverna skall stimuleras till aktivt deltagande i arbetet, måste undervisningen i skolans alla ämnen präglas av konkretion och åskådlighet. Visserligen skall den under lärogången fortskrida från det konkreta och speciella till det abstrakta och allmängiltiga, men den skall därvid så mycket som möjligt anknyta till verkligheten och till elevernas erfarenheter och iakttagelser. Åskådlig och livfull framställning i tal och skrift och ändamålsenlig gruppering av stoffet i sådana helheter, som eleverna kan överblicka, är ägnade att intressera och aktivera dem och ge mera varaktiga inlärningsresultat. Men först direktkontakt med den verklighet man vill lära känna, antingen man söker upp denna utanför skolan eller för in den i klassrummet, levandegör i bästa mening undervisningen och arbetet. Olika hjälpmedel och verksamhetsformer kan härvid komma till användning och stödja och komplettera varandra vid undervisningen. För att kraven på konkretion och verklighetskontakt i undervisningen skall kunna tillgodoses, skall skolan äga ett välförsett förråd av lämplig undervisningsmateriel och andra hjälpmedel, som ofta och på rätt sätt bör utnyttjas.

Elevernas studieframgång är inte bara beroende av arten och graden av deras intellektuella utrustning. Många andra faktorer, deras psykiska och fysiska egenskaper, intressen, hemförhållanden m. m. spelar stor roll. Läraren måste därför så långt möjligt söka bilda sig en allsidig uppfattning om varje elev och individualisera undervisningen. Detta tillhör de mest angelägna läraruppgifterna, om skolan verkligen skall kunna ge varje elev den hjälp till utveckling, som bäst svarar mot hans anlag och möjligheter. Genom en rad anordningar av olika slag söker grundskolan ge de yttre förutsättningarna för en individualisering av undervisningen. Yttre anordningar är dock ej tillfyllest. Framför allt måste läraren göra allvarliga ansträngningar att med utnyttjande av den metodik och de hjälpmedel han finner lämpliga individualisera undervisningen inom klassens ram. Detta kan ske på olika sätt, vilken undervisningsform och vilket arbetssätt som än tillämpas.

I en demokratisk skola måste gemenskapskänsla, samarbete och självdisciplin vara riktpunkter för elevernas sociala fostran. Den inövning av sociala vanor och attityder, som betyder så mycket för elevens framtida anpassning i samhället, sker bäst i klasser, som erbjuder en mångsidig social miljö, i vilken ett gott gemenskapsförhållande råder. Men skolan måste också verka för att gemenskapskretsen vidgas utöver den enskilda klassen. Skall det lyckas, måste eleverna känna sig hemma i sin skola, mötas med förtroende och uppskattning samt få bära sin del av ansvaret för klassens och hela skolans gemensamma angelägenheter. Verksamhet i ett skolans självstyrelseorgan och i föreningar och klubbar är värdefulla medel för skolungdomens sociala fostran.

Kravet på att skolan hos eleverna skall skapa vilja och förmåga att samarbeta med varandra, att osjälviskt och efter bästa förmåga lämna sitt bidrag till arbetet för ett gemensamt mål medför, att verksamhetsformer, som innebär samarbete eleverna emellan och kräver god laganda och arbetsgemenskap, bör få betydande utrymme. Ett viktigt inslag i skolans vardagsliv och ett värdefullt komplement till övriga arbetsformer utgör därför grupparbetet, som erbjuder särskilt rika möjligheter till sociala kontakter mellan eleverna. Dessa bör i samband med det dagliga arbetet få uppleva, hur samspelet i en gemenskap fungerar.

En god omvårdnad om eleverna utgör underlaget för all skolans verksamhet. Varje elev skall kunna känna sig tillhöra skolans gemenskap, kunna påräkna dess stöd och vara föremål för

dess omvårdnad. Skolans elevvårdande uppgifter är många, och de kan fullgöras endast genom samverkan mellan alla dem, som har erfarenhet av och ansvar för eleverna. Ett huvudansvar måste dock vila på klassföreståndare och rektor.

Överhuvud gäller, att goda resultat av en skolas verksamhet väsentligen utgör en frukt av god planering och gott samarbete. Förverkligandet av grundskolans målsättning och en fortskridande förnyelse av det inre arbetet fordrar i hög grad samverkan såväl utåt med föräldrar, myndigheter och enskilda i det omgivande samhället som inåt mellan de många, som i olika befattningar har att leda, utföra och vidareutveckla det pedagogiska vardagsarbetet. Viktiga uppgifter faller i dessa avseenden på rektorer och andra skolledare.

II

ALLMÄNNA ANVISNINGAR FÖR
SKOLANS VERKSAMHET

II

ALLMÄNNA ANVISNINGAR FÖR
SKOLANS VERKSAMHET

HEM-SKOLA-SAMHÄLLE

Det är hemmet som bär huvudansvaret för barnets fostran. Redan under de första levnadsåren utformas de grundläggande karaktärsdragen, och innan ännu barnet kommit till skolan, har det i mångt och mycket utvecklat bestämda personliga attityder och vanor. Även under skolåren har hemmet det avgörande inflytandet på barnets utveckling.

Det är lärarens uppgift att bidra till den vidare utdanningen av de växande. Hans personliga möjlighet att därvid skaffa sig närmare kännedom om varje elevs enskilda förhållanden kan vara olika med hänsyn både till hans aktuella arbetsbelastning och till hans allmänna fallenhet för personligt kontakttarbete. Ju mer han vet om barnens förutsättningar och individualitet, om deras uppväxt- och studiemiljö samt levnadsförhållanden, desto större möjligheter har han emellertid att lösa sin uppgift. Det är därför viktigt, att läraren på ett tidigt stadium träder i kontakt med hemmet.

De unga utvecklas även under påverkan av förhållandena i det omgivande samhället; inte minst präglas de av det livsmönster, som utformas i kamratkretsen.

En samverkan mellan hem och skola i syfte att skapa gynnsamma förutsättningar för de ungas fostran framstår alltmer som nödvändig. I viss utsträckning kan de unga själva aktivt delta i att forma sin egen totala uppväxtmiljö.

Ansvar för att den första kontakten mellan hem och skola kommer till stånd vilar på *skolan*.

Den lärare, som i egenskap av klassföreståndare tar emot en klass, har all anledning att söka lära känna elevernas hemsituation. I åtskilliga fall kan samtal med den avlämnande läraren, skolsköterskan och förskollärarinnan bli till hjälp. Viktigast är dock vad läraren själv kan erfar vid *direktkontakten* med de enskilda föräldrarna och att han och de får tillfälle att lära känna varandra genom personliga samtal.

En grundläggande förutsättning för en god och resultatrik samverkan är, att föräldrarna vid denna kontakt upplever, att läraren har barnets bästa för ögonen och att han ser som sin uppgift att stödja och hjälpa. Det faller sig då naturligt, att han för att kunna behandla och bemöta eleven på rätt sätt behöver upplysningar från hemmet och om hemmet. Skall föräldrarna meddela sina barns lärare något om de personliga förhållanden, under vilka barnet lever, krävs det emellertid, att de kan helt och fullt lita på att de meddelanden av denna art, som de lämnar, icke förs vidare av läraren. Genom en sådan diskretion bidrar denne till att skapa och vidmakthålla det förtroende, som måste finnas mellan hem och skola. Detta underbyggs också genom att kontakten med hemmen sker på ett taktfullt och omdömesgillt sätt från skolans sida.

För samtal med föräldrar skall läraren

ha mottagningstid. Den som inte kan besöka läraren på den bestämda tiden skall ha möjlighet att efter överenskommelse få tala med honom vid annat tillfälle. I varje skolanläggning bör finnas samtalsrum, där föräldrar och lärare kan tala ostört med varandra. Eftersom många upplysningar och meddelanden med fördel kan lämnas per telefon, bör skolans samtalsrum vara utrustat med sådan.

Varje lärare kommer någon gång i den situationen, att han måste tala med föräldrar, som är upprörda över förmenta eller verkliga oförrätter. Han bör därvid söka behålla sitt lugn och låta den klagande tala till slut, även om det tar lång tid. Om vederbörande uttalar sig oförsynt och kränkande, kan det vara lämpligt att avbryta samtalet och fortsätta det i närvaro av en tredje person, t. ex. rektor, lärare eller annan vuxen. Läraren bör aldrig föra samtal med föräldrar inför klassen.

Om läraren trots sina försök inte lyckas nå kontakt med föräldrarna, bör han samråda med rektor. Vilken väg han skall beträda för att övervinna kontaktsvårigheterna får bedömas från fall till fall. Det kan ibland visa sig lämpligt, att skolsköterskan eller annan person med uppgifter inom skolans speciella elevvård, t. ex. skolpsykolog, skolans yrkesvägledare eller kurator gör besök i hemmet. I synnerhet skolsköterskan betraktas mindre som en företrädare för skolan än som en neutral hjälpare.

Det är av stor vikt, att hemmen så mycket som möjligt hålls underrättade om barnens beteende och arbete i skolan. Meddelandena från läraren bör emellertid inte endast gälla misslyckanden av olika slag, svaga arbetsresultat och anmärkningar; föräldrarna bör även få reda på när en elev börjat övervinna sina svagheter och nått goda stu-

dieresultat. De får eljest lätt en felaktig inställning till skolan.

I vissa skolor använder man för sådana meddelande en s. k. kontaktbok, som sänds hem t. ex. en gång i månaden. I denna antecknas anmärkningar, uppgifter om förbättrade arbetsresultat, upplysningar om möten m. m. På många håll använder man i stället ett s. k. frånvarokort, som huvudsakligen har till uppgift att ersätta sjukintyg. Då en elev återvänder till skolan efter sjukdom, får han kortet med sig hem. På detta har frånvarotiden antecknats, och målsmannen uppger anledningen. Föräldrarna får på detta sätt under pågående läsår fortlöpande rapport om sina barns frånvaro. Kortet kan emellertid också användas för andra slag av informationer till hemmet.

Meddelanden skall icke bara gå i riktning från skolan till hemmet. De måste ofta också gå i andra riktningen: läraren behöver en mångfald upplysningar från hemmen, bl. a. vid elevernas frånvaro från skolan. Det är exempelvis lämpligt, att föräldrarna omedelbart underrättar skolan, om ett barn är sjukt. En telefonpåringning till klassföreståndaren räcker oftast. Om någon är frånvarande flera dagar i sträck, är det lärarens skyldighet att ta reda på varpå denna frånvaro beror och vid behov vidta erforderliga åtgärder i samråd med de befattningshavare inom skolan, som har speciella uppgifter i fråga om elevvård.

För den direkta personliga kontakten mellan läraren och föräldrarna till barnen i hans klass spelar s. k. *klassmöten* en stor roll. Initiativet till ett sådant möte kan föräldrarna ta. Gör de det inte, bör klassföreståndaren göra det. De yttre arrangemangen bör dock om möjligt föräldrarna svara för själva. Som ämnen att diskutera vid dessa möten kan nämnas aktuella uppfostringsfrågor (t. ex.

frågor om fickpengar, rökning, tid för elevernas utevistelse och sömn), frågor om tillval av ämnen, linjeval, formerna för elevernas hemarbete, anordnandet av åhörardagar i klassen, arrangemangen för en lägerskolresa eller en julfest för klassen. Det är också av stort värde — och ägnat att i hög grad främja kontakten mellan lärare och föräldrar — om klassföreståndaren och i den mån så är möjligt andra lärare vid början av läsåret informerar föräldrarna om årets kurs, hur man planerat undervisningen, om arbetssätt och studieteknik etc. Enskilda elevers förhållanden får icke bringas på tal under den allmänna, gemensamma delen av dessa möten. Det skall ske vid privata samtal mellan föräldrar och lärare.

En viss information om det vardagliga arbetet kan skolan ge målsmännen genom s. k. *åhörardagar*, som samtidigt kan bli ett medel att uppnå ökad kontakt mellan skola och hem. Om det är svårt att ta emot alla besökare samtidigt, vilket kan vara fallet i synnerhet på de lägre skolstadierna, kan klassföreståndaren inbjuda föräldrarna i mindre grupper och till bestämda dagar. Det blir då lättare att utforma undervisningen på vanligt sätt. Undantagsvis kan speciella arrangemang vara motiverade vid åhörardagar, t. ex. att låta barnen uppföra ett dramatiskt stycke eller att ordna ett program med musik och uppläsning eller en utställning av teckningar och slöjdarbeten.

Ett av medlen att uppehålla fortlöpande kontakt mellan skolan och hemmet är *allmänna föräldramöten*, arrangerade av skolan, föräldraföreningen eller av båda gemensamt. Vid dessa möten kan förekomma föredrag och diskussioner om allmänna pedagogiska problem (t.ex. om fostran, skolans mål och ungdomsfrågor) eller om mera speciella problem, som berör förhållandena på orten eller

vid skolan (bioprogram, fickpengar, sovtider, trafiksäkerhet, fritidsverksamhet, samarbetet med närsamhället), och information om skolans organisation och arbetsliv. Mötet kan också gälla endast visst stadium och de frågor, som där aktualiseras, t. ex. övergången från klass- till ämneslärarsystem, yrkesorientering och ungdomsproblem. Personfrågor eller klagomål med udd mot viss befattningshavare bör aldrig tas upp där. Sådana frågor skall gå direkt till rektor och, om den klagande inte vill åtnöjas med dennes åtgärder, till högre instans.

Det är av stort värde, om någon av lärarna vid ett dylikt möte ger sin syn på arbetet i skolan och på sin egen undervisning. Föräldrarna får därigenom ökad kännedom om vad som händer i skolan, vilket kan göra det möjligt för dem att förstå, vilka svårigheter läraren kan möta och vilka krav hans arbete ställer men också vad det är som kan göra hans arbete så stimulerande. Som regelbundna inslag i dessa möten passar exempelvis uppträdanden av elever, sång- och instrumentalmusik, gymnastikuppvisningar, tablåer och korta dramatiska föreställningar; en tecknings- eller slöjdställning kan ordnas i samband med mötet eller lokalerna för hemkunskap demonstreras.

Det är en mångskiftande *allmän information*, som det åligger skolans ledning och lärare att lämna i olika sammanhang. Föräldrarna måste få veta, hur skolan är organiserad, vilka möjligheter till ämnesval och linjeval som föreligger och vilka konsekvenser för den fortsatta utbildningen de olika valen har. De behöver få kännedom om principerna för betygsättning och flyttning. Det måste göras klart för dem, vilket ansvar det fria valet och deras eget ställningstagande vid samråd om uppflyttning medför. En ingående upplysning om skol-

mognadsprov och om specialundervisningens ändamål och arbetssätt är också nödvändig. Skolläkare, skolsköterska, skolans yrkesvägledare, skolpsykolog och skolkurator är befattningshavare, vilkas arbetsuppgifter behöver presenteras för dem osv. Hemmen bör under rättas om när läsårets terminer börjar och slutar, om lovdagar och friluftsdagar i den mån de är bestämda, om skolans telefonnummer, om klassföreståndarens och övriga lärares mottagnings-tid och telefonnummer osv.

Den omfattande och kontinuerliga informationsverksamhet i stort och smått, som sålunda skall bedrivas, utgör ledmotivet i samarbetet skola—hem. Den kan ofta ha formen av sammankomster, till vilka skolstyrelsen inbjuder, eller av föräldramöten i skolan. Men detta är långt ifrån tillräckligt, ty dels är utsikterna relativt små att på detta sätt nå majoriteten av föräldrarna, dels är själva informationsverksamheten en ny och svår uppgift. Tillgängligt informationsmaterial i form av broschyrer m. m. bör därför delas ut vid föräldramöten av olika slag eller sändas till hemmen genom barnen eller per post, allteftersom innehållet i dem blir aktuellt. Informationen skall röra inte endast organisationen av skolan utan också dess arbetssätt och i viss utsträckning innehållet i kurserna. I den mån en utpräglat aktivitetsbetonad metodik tillämpas, behöver denna klargöras för föräldrarna. Den kan i annat fall lätt ge anledning till missförstånd. Förändringar i det konventionella kursinnehållet behöver ofta motiveras. Avsikten med och utformningen av det för föräldrarna kanske nya ämnet samhällskunskap, av sexualundervisning och religionsundervisning m. m. bör målsmännen erhålla kännedom om.

En *föräldraförening* och dess representanter kan göra en betydande insats för att underlätta rektors och lärares

arbete vid föräldramöten av olika slag. Den har emellertid stor betydelse även i andra avseenden. Genom den ökas antalet av dem som aktivt arbetar för skolan. Det betyder i allmänhet, att flera känner sig solidariska med denna och hjälper till att skapa sympati och förståelse för den ute i samhället. Rektor och lärare bör kunna känna sig oförhindrade att be föräldraföreningen och dess funktionärer att ta på sig nya uppgifter. Ju fler som engageras i arbetet desto bättre. Det är nämligen just arbetet för skolan, som knyter föräldrarna till denna. Bland dylika extra uppgifter kan nämnas att utarbeta och till föräldrarna distribuera listor över barnen i klassen, att ordna basar i skolan, skaffa inventarier och materiel, som inte kan bekostas inom ramen för den normala budgeten men som ökar trivseln i skolan, att hjälpa till att organisera elevernas fritids- och hobbyarbete i skollokaler på kvällstid, att ge resande elever möjligheter att läsa läxor under väntetid, att ge ekonomiskt stöd åt dem som inte har råd att delta i skolresa eller vistelse vid lägerskola. Många gånger är det lämpligt att rådgöra med föräldraföreningen om utformningen av skolans ordningsregler och om ändringar i dessa.

En aktiv föräldraförening kan alltså betyda en väsentlig ökning av möjligheterna att utforma skollivet på ett rikare sätt. Det är därför av stor vikt, att rektor har ett gott samarbete med föräldraföreningen och att skolans befattningshavare på allt sätt stöder denna.

För kontakten mellan *skolan och samhället* ges ofta goda utgångspunkter i själva undervisningen, som bör ge aktuella aspekter på samhällsfrågor. Då så kan ske bör läraren efter samråd med rektor ge verklighetsunderlag åt undervisningen genom att bl. a. söka kontakt med representanter för organisationer

och folkrörelser samt kommunala och statliga organ för att få deras medverkan i undervisningen med diskussioner och aktuell information. Vidare är studiebesök och intervjuer vid samhällsliga institutioner, t. ex. riksdag, stads- eller kommunalfullmäktige och domstolar, samt vid företag, t. ex. jordbruk, industrier, spar- och kreditinstitut, väl ägnade att ge en åskådlig föreställning om samhälls- och näringsliv. Genom den praktiska yrkesorienteringen får högskolans elever ännu en kontaktpunkt med det samhälle, som omger skolan.

Det närmande mellan skola och samhälle, som dessa och andra liknande besök och kontakter medför, bör göra det lättare för eleverna att växa in i det samhällsliv, i vilket de efter slutad skolgång skall göra en insats. Det bör också kunna stimulera deras intresse för näringslivet och utveckling samt öka deras känsla av medborgerligt ansvar. Samtidigt betyder ett sådant närmande, att skolan och dess angelägenheter uppmärksammas av olika företrädare för näringslivet och kan bli föremål för ökat intresse bland dem. För skolan är det självfallet av utomordentlig betydelse att kunna verka med insiktsfullt och helhjärtat stöd från näringslivet.

Skolan måste samverka med vissa samhällsinstitutioner på orten även i andra sammanhang. Med ungdomsstyrelser och fritidsnämnder måste samarbetet självfallet bli av stor omfattning. I denna verksamhet bör också eleverna engageras på lämpligt sätt. Även med barnavårdsnämnden, andra sociala nämnder och understundom med polisen bör samverkan äga rum. Det åligger de elevvårdande organen inom skolan att uppehålla denna kontakt, och rektor bör övervaka att så sker. Den kan inte vara enbart institutionell utan måste också vara personlig. Där rektor eller

någon lärare är ledamot av barnavårdsnämnden eller någon annan social nämnd, kan ett mera vidsträckt samarbete komma till stånd utan att man vidtar särskilda anordningar. I vissa kommuner finns i brottsförebyggande syfte permanenta samsarbetsorgan med representanter för skola, barnavård och polis, vilka uppnått goda resultat. Det är angeläget, att sådana organ kommer till stånd även i andra kommuner. Intill dess så skett, bör i varje fall med några års mellanrum en studiedag ägnas åt skolans samarbete med barnavårds- och socialvårdsmyndigheterna samt polisen. Vidare kan lärarna besöka polisen och de olika nämnderna och ta del av deras arbete; tjänstemän från dessa kan komma till skolan för att med föredrag och vid diskussioner berätta om och belysa vad de gör.

Skolans ledning bör söka att av polisen och vederbörande nämnder erhålla information om gången av de ärenden som rör elever, och skolan skall å sin sida vid behov ställa sin kännedom om eleverna och deras hem till förfogande. I allt detta arbete skall klart framgå skolans uppgift att vara ett hjälpande organ. Är en elev i fara eller nöd, skall den uppgiften gå före andra, som ankommer på skolan.

Samarbete med polisen förekommer också vid trafikundervisningen och för organiserandet av skolpatruller, om sådana behövs. De uniformerade polismännen bör helst komma till skolan och arbeta bland eleverna. Det är viktigt, att ungdomar får en positiv syn på samhällets ordningsmakt och lär sig att i polismannen se en person som det är naturligt att vända sig till för att få hjälp.

Skolan bör känna ansvar för att dess elever uppträder korrekt och trevligt, t. ex. på bussar, spårvagnar, tåg och allmänna platser. Det är viktigt för en sko-

la, att dess elever får klart för sig, att dess anseende i hög grad beror på deras sätt att uppträda på egen hand utanför skolan. Det är också angeläget, att man i olika sammanhang erinrar om att de vuxnas uppträdande är starkt mönsterbildande för de unga. Lärarens personliga föredöme betyder ofta mer än många andra åtgärder tillsammans.

Av stort värde är ett gott förhållande till pressen. Genom intervjuer, reportage och artiklar i dagstidningarna kan information om skolan och dess förhållanden nå fram till en större allmänhet. Det är angeläget, att denna information blir sakligt riktig. Därför är det bättre, att de för skolan ansvariga direkt, gärna spontant lämnar pressen erforderliga upplysningar, än att tidningsmännen tvingas att hålla till godo med ovederhäftiga upplysningar, som lämnas av utomstående eller förmedlas i andra hand. Man bör beakta, att pressen knappast kan fullgöra sina uppgifter som allmänhetens tjänare, om inte samhällets institutioner betraktar den med förtroende.

Av betydelse är, att stads- eller kommunalfullmäktige känner till skolan, dess arbetsförhållanden och behov. Genom att fullmäktige och skolstyrelse inbjuds att se lokalerna i funktion, när-

vara vid några lektioner och se på uppvisningar eller utställningar av elevarbeten kan kännedom om skolans arbete spridas till dem som genom sin samhällsfunktion eller på annat sätt har direkt eller indirekt inflytande på livet i skolan.

Skolan inlemmas i närsamhällets liv inte minst då dess lokaler under eftermiddagar och kvällar upplåts även för andra samhällsändamål. Dess specialrum och klassrum bör få användas exempelvis för ungdoms- och folkbildningsarbete samt annat ideellt arbete ävensom för politiska organisationers verksamhet. Sådan upplåtelse av skolans lokaler bör ske också till exempelvis ungdomar från andra kommuner. Den skall äga rum på de ekonomiska villkor, som anges i skolstadgan. Det bör vara lätt för skolans ledning att skaffa sig garantier för en god vård av anläggningen genom att lägga ansvaret för tillsynen på vederbörande gästande sammanslutning — ett sådant förtroende missbrukas sällan. Skolan bör på detta sätt kunna bli ett centrum i samhället, dit de flesta har ärende. En klok inställning från skolans sida i de hänseenden, som nyss berörts, bidrar starkt till att förverkliga en god samverkan mellan hem, skola och samhälle.

SKOLANS INRE ARBETE

Eleven - läraren

En gynnsam skolsituation förutsätter, att elev och lärare har en positiv inställning till varandra. En lärare kan dock inte alltid vänta sig en sådan attityd hos alla dem han har att ta hand om. Det är då hans skyldighet att söka utröna, varför han inte möter den. Orsaken kan ligga hos honom själv. Men förklaringen kan också stå att finna hos eleven själv eller andra elever, i samspelet mellan lärare och elev eller eleverna sinsemellan. Sporadiskt förekommer ju hos elever vantrivsel med skolarbetet, t. ex. skoltrötthet, skoleda, motvilja mot ett visst ämne eller en viss lärare. Vad som i det följande sägs om skolvårigheter (s. 83) gäller alltså inte endast i extremfall och inte uteslutande vissa enstaka elever utan — låt vara i mer eller mindre utpräglad grad — åtminstone någon gång och i något sammanhang de flesta. Vidare kan dissonanserna hänga samman med elevens miljö utanför skolan; t. ex. i hemmet, som kan tänkas ha en avog inställning till skolan. Klarlägganden och tillrättlägganden är i sådana fall av vikt. Tillfälligheter kan spela in, kanske lätta att avhjälpa, om de blott iakttas i tid. Under alla omständigheter är det av vikt, att elevens attityd gentemot skolan observeras och att orsakerna till en förändring av den i negativ riktning snarast klarläggs.

De första skolåren — under vilka en positiv attityd är den vanligaste — sägs ofta och med rätta vara avgörande för

en elevs inställning till det fortsatta skolarbetet. Erfarenheter från den tiden dröjer sig längst kvar i minnet. Inte sällan kvarstår något av elevkänslan under individens hela liv. Detta förhållande är en förutsättning för de många sammanslutningarna av typen »forna elever». Om gemenskapen i en skola är stark och om den har levande traditioner, kan detta bidra till att knyta banden mellan skolan och eleverna fastare.

De stora skolanläggningarna — i storstäderna kan det röra sig om sådana med tusentalet elever eller mera — erbjuder ofta svårigheter, då det gäller att skapa en gynnsam skolsituation. Den ro och den samling, skolgången borde innebära, kan i dessa skolanläggningar motverkas av de alltför många eleverna, där de flesta förblir okända för varandra och där läraren känner kanske endast ett fåtal.

En förutsättning för att skolsituationen skall bli gynnsam är vidare, att läraren äger god kännedom om och förståelse för de mål, som uppställs för den obligatoriska skolan. Därmed framstår det som självfallet, att eleven i hans egenskap av *enskild individ* skall stå i centrum för skolans verksamhet, och att arbetet skall inriktas på elevens allsidiga utveckling och fostran.

Den enskildes utveckling sker efter ett mönster, som kan synas likartat för flertalet — egenskaper framträder och ändrar karaktär alltefter det individen blir äldre. Två människors utveckling

förlöper dock aldrig lika. Anlagen växlar, bl. a. med hänsyn till temperament, »begåvning» i skilda hänseenden, arbetsrytm och social inställning. Därtill kommer, att de utvecklas i olika takt, beroende på olika omständigheter, framförallt kanske miljöfaktorerna. Till allt detta måste en lärare söka ta hänsyn.

Eftersom de enskilda individerna är varandra olika, bör inte eleverna i en skola alltid behandlas likartat, och framförallt bör man inte sträva efter att göra dem lika. Vissa elementära regler rörande mänsklig samlevnad måste visserligen inläras och upprätthållas. Det är från skilda tider, länder och kulturformer väl bekant, att skolan genom att utöva starkt våld på individernas naturliga växt och genom att utsätta dem för kraftig suggestion kan nå mycket långt, då det gäller att av en grupp individer skapa ett uniformt kollektiv. Innet skulle emellertid mera strida mot skolans målsättning, sådan den uppfattas i vårt land och sådan den fått sitt uttryck i föreliggande läroplan, än att utöva en sådan påverkan. Varje elev är först och sist en självständig individ. När han lämnar skolan, bör han göra detta med ökade kunskaper och vidgad livssyn, med förutsättningar för fortsatta studier eller för verksamhet inom yrkeslivet, med känsla för hänsyn och ansvar men med sin individualitet och sin särprägel intakta. Den påverkan, som eleven under alla förhållanden måste ut sättas för under sin skoltid, gör, att denna i regel inte förflyter utan spänningar och svårigheter. Den nioåriga obligatoriska skolan innebär, att pubertetsåren förlöper samtidigt med att skolsituationen ändrar karaktär, klasslärarsystemet ersätts med ämneslärarsystem, kunskapsfordringarna ökas och undervisningen ofrånkomligen får en mera abstrakt karaktär. Därvid låter sig kravet på rörelse och fysisk verk-

samhet svårligen förenas med lektionernas myckna stillasittande. Elevklientelens skiftande sammansättning inom årskullarna, skillnaderna i miljö, intressen och anlag framträder under de sista skolåren allt tydligare. Allt detta bidrar till att understryka vikten av att all verksamhet i skolan anpassas efter eleverna i deras egenskap av särpräglade, varandra olika individer. Endast på detta sätt nås slutmålet, individens utveckling till självständig personlighet.

För att nå goda resultat i skolarbetet måste läraren väl känna de enskilda eleverna, deras intellektuella förutsättningar, deras läggning och inriktning, deras intressen och personliga förhållanden. Särskilt för ämnesläraren, som i regel möter en elev endast få timmar i veckan och kanske har honom i bara ett enda ämne, kan det vara lätt att se honom från för snäv synvinkel och att med den utgångspunkten göra sig en felaktigt helhetsbild av honom. Varje lärare bör utnyttja alla naturliga tillfällen att skaffa sig en så mångsidig uppfattning som möjligt av sina elever och deras miljö men måste självfallet göra det med omdöme och takt, så att inte hans intresse uppfattas som oberättigad nyfikenhet eller inblandning. Endast den som ger sig tid att lyssna till elever, målsmän och kolleger och som, när detta är motiverat, själv tar kontakt med hemmen, får den säkra kännedom om eleverna, som skolarbetet kräver. Givetvis måste läraren behandla de personliga uppgifter, han på olika sätt får, med stor diskretion. Han bör erinra sig, att även om tystnadsplikt inte är formellt föreskriven för lärare i likhet med vad som gäller för andra yrkesutövare, så är den dock en grundläggande förutsättning för ett förtroendefullt samarbete mellan hem och skola.

Vad som ovan sagts om betydelsen för varje lärare av att känna de enskilda

eleverna och deras miljö gäller i alldeles särskilt hög grad för klassföreståndaren. I själva verket ligger det mest väsentliga i hans uppgift i att vara den som känner såväl klassen i dess helhet med dess ledare och dess speciella atmosfär som de enskilda eleverna med deras intressen och problem i och utanför skolan. Därtill kommer den inte alltid lätta uppgiften att vara den som på olika sätt söker skapa så trivsamma förhållanden som möjligt i klassen. Det kan gälla den långt ifrån betydelselösa yttre miljön men också exempelvis arbetsfördelningen. Samarbetet med kollegerna i sådana sammanhang kan ofta fordra stor takt. Av de stadgemässigt fastställda klassföreståndaruppgifterna kräver utredningar av ordnings- och uppförandefrågor ofta mycken tid och omsorg. Klassföreståndaren måste känna ansvar för att i sådana sammanhang inget som är av vikt för bedömningen förbises.

I fråga om de för skolans hela arbete väsentliga disciplinproblemen gäller, att de förebyggande åtgärderna alltid måste framstå som de viktigaste. Läraren har i själva skolarbetet sitt mest effektiva medel att motverka störande och upplösande tendenser och att fostra eleverna till ansvar och goda vanor. En intresseväckande och stimulerande undervisning, som eleverna uppfattar som meningsfull och som är avpassad efter deras utvecklingsstadium och förmåga, hindrar i regel orostendenser i klassen. En annan viktig faktor är lärarens kännedom om eleverna, som gör det möjligt för honom att omedelbart ställa en eventuell orosstiftare till individuellt ansvar. Två missgrepp är alltid farliga: att vända sig mot klassen som kollektiv och därigenom svetsa ihop den mot sig samt att vända sig mot fel person. Mycket kan hänga på det första mötet mellan läraren och klassen — de första timmarna på

ett läsår och de första minuterna av en lektion. Ju större lugn och behärskning en lärare kan uppträda med, dess större utsikter har han att klara upp situationen. Han bör utgå från att eleverna själva i grund och botten vill ha ordning och arbetsro och kunna känna trygghet i klassen. Möter han dem med fasthet och förståelse, kan han vanligen räkna på ett positivt gensvar. Överlägsenhet och ironi leder däremot i regel till trotsreaktioner och motsättningar.

Om trots de förebyggande åtgärderna disciplinsvårigheter uppstår, måste läraren först och främst söka komma fram till en klar uppfattning om orsakerna till dem och därvid samråda med alla, som kan bidra till en lösning av problemen: kolleger, rektor, skolpsykolog, skolläkare och skolsköterska, skolans yrkesvägledare, kurator samt målsmän (jfr s. 83). Det är viktigt, att en lärare inte av rädsla för att erkänna något, som kan förefalla honom som ett misslyckande, isolerar sig med sina svårigheter. Måste speciella disciplinmedel tillgripas, gäller det att noga överväga, vilken verkan de kan tänkas få i det enskilda fallet.

En förutsättning för att en lärare skall kunna ge en gedigen undervisning är, att han själv har goda kunskaper. De fakta, han meddelar, måste självfallet vara korrekta och aktuella, och han måste kunna ge dem med den konkretion och fyllighet, som ämnet och stadiet motiverar, och på ett sätt, som skapar intresse. Inte sällan kan elevens vetgirighet sätta hans kunnande på prov; visserligen kan det många gånger vara riktigast att låta dem själva med böckernas hjälp söka sig fram till svaret, men att han med smidighet och säkerhet kan ta upp de intresserades inpass betyder mycket för hans kontakt med klassen. Framför allt måste emellertid läraren ha den överblick över äm-

net, som fordras för att han skall kunna finna både ett för alla meningsfullt minimum och uppgifter, som stimulerar elever med mycket skiftande förutsättningar och inriktning till fördjupning inom för dem väsentliga avsnitt. Slutligen måste han, på vilket stadium han än arbetar, kunna se det ämne han sysslar med inte som ett isolerat fack utan som en del av ett större sammanhang. Endast med gedigna kunskaper kan en lärare känna den trygghet, som ger honom själv trivsel och eleverna förtroende.

Vid sidan av ingående fackkunskaper måste en lärare ha en god teoretisk och praktisk utbildning i pedagogik och metodik. Bl. a. ställer det samspel mellan olika former av undervisning — i hel klass, i grupper och enskilt — och den individualisering med hänsyn till olika elevers förmåga och inriktning, som grundskolan förutsätter, stora krav på läraren, framförallt på hans pedagogiska kunnande. Han måste ha överblick över de möjligheter, som står honom till buds, och kunna använda de arbetsformer, som han i olika situationer bedömer som mest lämpliga. Väsentligt är, att han förstår att välja dem så, att eleverna tillägnar sig en god studieteknik och därmed vilja och förmåga att på egen hand bygga vidare på den grund skolan ger ifråga om kunskaper och färdigheter. Själva organisationen av arbetet kan många gånger ställa läraren inför problem både inom skolan och då det gäller att skapa kontakter med samhället utanför den. Även på den mera tekniska sidan av undervisningen måste läraren vara uppmärksam, så att inte exempelvis olämplig frågeformulering, påfallande gester eller vaneord förstör intrycket av en kanske i övrigt god lektion. Slutligen måste han behärska de hjälpmedel, som står till hans förfogande. Detta innebär inte endast, att han

rent manuellt kan sköta den apparat han behöver — att han kan det är bara en elementär förutsättning — utan framför allt att han har den överblick och det omdöme, som gör det möjligt för honom att i varje situation välja det just för den lämpligaste medlet och den lämpligaste formen.

En lärare, som i sin undervisning skall kunna ta tillvara de möjligheter ämnet och klassen erbjuder, måste ägna en noggrann förberedelse åt uppläggningsbåde av års- och terminskursen och av den enskilda lektionen. Han måste, när han går till en lektion, veta, vad han vill nå med den och vilka medel och metoder han vill använda, men han måste å andra sidan vara så fri i förhållande till sina egna planer, att han kan lämna dem och utnyttja de oväntade och kanske aldrig återkommande tillfällen, som ger sig under samspelet med klassen.

Arbetet i grundskolan ställer i många avseenden stora krav på läraren — på hans kunskaper och insatser, på hans organisatoriska förmåga och på hans omdöme i kontakten med elever och målsmän. Självfallet finns det inte någon viss bestämd personlighetstyp, som mer än andra är lämpad för detta arbete; tvärtom är det de många olikartade lärarpersonligheterna, som med sin skiftande uppläggning ger liv åt skolan. Till egenskaper — utöver de i det föregående berörda — som är nödvändiga för att en lärare skall lyckas i sitt arbete hör emellertid alltid rättvisa, dvs. förmåga att objektivt och opartiskt bedöma elevernas prestationer mot bakgrunden av deras anlag och förutsättningar. Läraren måste vidare vara inställd på att uppmärksamma och hjälpa dem som av någon anledning har bristande självförtroende och därför inte kommer till sin rätt eller som visar kontakt- och anpassningssvårigheter. Därvidlag krävs av ho-

nom varsamhet och takt och naturlig respekt för individ och grupp. Hans inställning bör vara generös och positiv — pedanteri och småsinthet skapar snabbt en trist miljö. Har han i ett eller annat avseende begått ett fel, bör han oförbehållsamt erkänna och rätta till det. Detta minskar inte hans auktoritet inför eleverna utan kan i stället bidra till att öka den. Däremot är varje försök att inta en ofelbarhetsposition dömt att misslyckas liksom varje form av inställsamhet och popularitetsjakt. Sund

självkritik i förening med naturlig säkerhet är en förutsättning för att en lärare skall utvecklas i sitt arbete. En värdefull tillgång i kontakten med barn och ungdom är slutligen humor.

Den lärare, som har ett levande intresse både för eleverna, för sina ämnen och för vad som rör sig i samhället utanför skolan, undgår inte påfrestningar och besvikelser i sitt arbete, men dessa balanseras i regel av den rika erfarenhet åren ger och av upplevelsen av de ungas utveckling och framgång.

Det fria tillvalet

Grundskolans läroplan anvisar på samtliga skolstadier olika anordningar för att främja en individualisering av skolarbetet. På högstadiet upptar den dels en kärna av för alla elever gemensamma obligatoriska ämnen, dels för de enskilda eleverna tillgängliga tillvalsämnen. Utrymmet för de senare anger den variation i ämnesvalet, som kan medges för att skolan skall kunna anpassa sig efter den enskilde elevens intressen och förutsättningar. Ramen för tillvalsämnen utgör 5 veckotimmar i årskurs 7, 7 veckotimmar i årskurs 8, 7 veckotimmar på linjerna 9g, 9h, 9t, 9m och 9s samt 22 veckotimmar på linjerna 9pr, 9tp, 9ha och 9ht i årskurs 9. Av timplan med anmärkningar (s. 117) framgår tillvalsämnenas karaktär samt antalet och strukturen av de tillvalskombinationer som finns att överväga. Genom dessa tillvalsgrupper har ett antal skilda studievägar och linjer skapats. Likaså framgår befintliga möjligheter att välja mellan olika kurser i vissa ämnen och mellan vissa alternativa ämnen.

I grundskolan skall föräldrarna i samråd med eleven inom en given ram själva bestämma, vilket studiemål eleven

skall försöka uppnå. Valet av studieväg, där alternativa sådana finns, skall vara fritt (skollagen 25 §). Eleven skall alltså inte hänvisas till studieväg på grundval av ett av skolan företaget urval. I förekommande fall får valet av tillvalsgrupp eller linje göras även i strid mot elevens begåvningsmässiga förutsättningar såsom dessa uppfattas av skolan. Det betyder, att inga spärrar finns för tillträde till de olika tillvalsgrupperna eller linjerna. En elev kan således exempelvis inte, trots klena studieresultat, hindras fortsätta på en mera teoretisk studieväg skolan igenom.

Rätten till fritt val av studieväg gäller med ett undantag. Vid överförande av elev till specialundervisning måste — även om normalt enighet bör kunna nås mellan skolan och målsmännen — skolans bedömning av elevens behov och möjligheter som en yttersta åtgärd få träda före rätten att välja studieväg.

Tillvalet skall föregås av erforderlig studie- och yrkesorientering, given på ett sådant sätt, att den av de enskilda ej upplevs som påtryckning till beslut i av skolan önskad riktning (jfr s. 78). Det måste få bli ett val efter intressen

och önskemål — inom de gränser som skolan och samhället erbjuder. Möjligheten att upprätta grupper och därigenom gå de enskilda elevernas önskemål om tillvalsämnen och studievägar tillmötes är emellertid beroende av det antal elever, som anmäler sig till de olika grupperna. De ämnesgrupper och valkombinationer, som läroplanen upptar, måste vanligtvis ses som det maximala antal, som kan komma ifråga. För litet antal elever, ojämn fördelning av dessa på tillvalsgrupper, tillfällig brist på lärare och lämpliga lokaler eller utrustning kan medföra, att ej alla variationsmöjligheter utnyttjas. En viss begränsning av valmöjligheterna uppstår härigenom, vilken visserligen kan sägas strida mot en restlös tillämpning av principen om det fria tillvalet, men som likväl ibland är ofrånkomlig av praktiska skäl.

En betydelsefull sida av det fria tillvalet är, att detta genomförs som ett *upprepat* tillval. Med hänsyn till att eleverna vid valet av studieväg befinner sig i en period av genomgripande utveckling, är det viktigt, att valet får upprepas årligen, varvid det kan ändras. Det är härvidlag väsentligt, att valsituationen aktualiseras av skolan, så att en eventuell erforderlig omprövning av tillvalet inte blir beroende uteslutande av de ungas eller deras föräldrars eget initiativ, då detta i sin tur ofta sammanhänger med hemmens utbildningstradition och studieambitioner.

Byte av studieriktning, som i vissa fall även blir erforderligt under läsåret, kan för eleven medföra behov av särskilda åtgärder, om det i realiteten skall bli möjligt att övergå från en studieväg till en annan. I sådana fall skall han genom skolans försorg erhålla kompletterande undervisning, s. k. stödundervisning.

Principen om det fria, upprepade tillvalet är ett av fundamenten för grundskolan. Den har betydelse för högsta-diets utformning, organisatoriskt och pedagogiskt. Det fria tillvalet är bl. a. ett medel att underlätta individualiseringen i skolarbetet. Genom att eleverna successivt övas i att efter erhållna informationer träffa ett fritt val, får de dessutom redan i skolan en grundläggande övning i demokratins sätt att arbeta. De bör vänjas vid att en tid efter det träffade valet ställa frågan, huruvida de erfarenheter de gjort motsvarar övervägandena och förväntningarna vid val-tillfället. Det fria tillvalet bör slutligen, om det görs på rätt sätt, bidra till att eleverna får ökad kännedom om sig själva, om sina egna förutsättningar och begränsningar samt om värdet av en personlig målinriktning. Det bör också bidra till att utveckla ansvarskänsla och redobogenhet att ta följderna av det val, som gjorts. Tillvalssystemet blir, om det rätt tillämpas, ett värdefullt medel vid skolans fostran av eleverna.

Det fria tillvalet har betydelse ej blott för den enskilde eleven utan också för skolan i dess helhet. Det förutsätter nämligen från föräldrarnas sida intresse för elevernas och skolans problem, och det kan förutsättas medföra ett engagemang i fråga om barnens utbildning från föräldrarnas sida av största betydelse för skolans utveckling och för samverkan mellan hem, skola och samhälle. Skolan bör genom informationer och andra åtgärder stimulera till sådant intresse (jfr avsnittet Hem — skola — samhälle). En ökande föräldraaktivitet bör som nämnts kunna medföra ett intensifierat och breddat samarbete mellan hem och skola, vilket främjar trivseln i det dagliga skolarbetet och stöder föräldrar och lärare i deras gemensamma fostrargärning.

Undervisning

Lärostoff

Allmänna synpunkter

Inom de gränser, som läroplanen anger, bör valet av verksamhet och lärostoff i undervisningen ske med hänsyn till elevernas utvecklingsnivå och erfarenhetsbakgrund. Stoffet bör väljas så, att elevernas behov, intressen och problem kommer att utgöra en grundval för övning och inläring. Det bör vara så beskaffat, att en självständig och varierande aktivitet befordras och att elevernas utveckling såvitt möjligt allsidigt främjas: fysiskt, intellektuellt, emotionellt, socialt. Urvalet bör vidare i viss mån ske med hänsyn även till lärarens intressen och övriga förutsättningar samt till lokala förhållanden.

Lärostoff, som enbart består av från varandra isolerade fakta, är tidsödande att inlära och svårt att varaktigt behålla. Så är också fallet med sådant som eleven uppfattar som meningslöst att lära. Om han däremot finner, att det är mening med studierna, om färdigheterna verkligen kommer till användning och om fakta ingår i sammanhang som han kan överblicka och förstå, då lär han lättare och behåller det inlärdä bättre. Läraren bör därför sträva efter att lägga tillräkta inläringssituationen även på det sättet, att lärostoffet ordnas upp i lämpliga undervisningsenheter.

Vid en utpräglad ämnesundervisning är lärostoffet ordnat i ämnen, som vart för sig karakteriseras av sin egen systematik och av ett inre sammanhang, som ofta får bli bestämmande för lärogången. Klart avgränsade kunskapsfält och yttre betingelser för att efterföljande ämnesmoment sammanhänger med och bygger på föregående ger reda och stöd åt lärarens arbete. På ett högre ål-

dersstadium kan ämnesundervisningen göra det lättare att skapa ordning i kunskaperna och underlätta överblicken. Många elever, särskilt på grundskolans lägre åldersstadier, kan emellertid inte fatta eller uppleva abstrakta ämnessammanhang. Det är där särskilt nödvändigt att välja ut och lägga huvudvikten vid för eleverna naturliga och lämpliga enheter inom ämnet och på så sätt reducera nackdelarna med ämnesundervisningen. I samband med studiet av dessa valda ämnesområden (»ämnesbegränsade intresseområden») går det också lättare att ge eleverna tillfälle till en motiverad färdighetsträning, i synnerhet i svenska.

En konsekvent tillämpad ämnesundervisning leder till att ett flertal ämnen måste studeras vid sidan av varandra. Därvid uppkommer lätt en ogynnsam splittring i skolarbetet. Denna bör motverkas bl. a. genom periodläsning och samordnad undervisning.

Periodläsning kan beröra två eller flera ämnen, som förekommer i samma klass. Ett utbyte av undervisningstid sker därvid på så sätt, att samtliga på timplanen upptagna timmar för dessa ämnen under bestämda perioder av lämplig längd används för undervisning i endast ett av dem. Antalet samtidigt lästa ämnen begränsas därigenom. En alltför stor splittring i arbetet undviks, och förutsättningar skapas för tillämpning av olika arbetsformer. Anordningen gör det bl. a. möjligt att samla behandlingen av vissa ämnesmoment till de tider på året, då detta lämpligen bör ske med hänsyn till de yttre omständigheterna och till skolarbetet i dess helhet. Periodläsning kan med fördel tillämpas i flertalet oriente-

ringsämnen och bör även kunna komma ifråga i vissa övningsämnen med lågt veckotimal. Det bör tillses, att vart och ett av de ämnen, som behandlas periodvis, sammanlagt under läsåret erhåller ungefär den tid, som enligt timplanen tillkommer det. En plan för periodläsningen bör uppgöras av läraren.

Samordnad undervisning kan åstadkommas genom att i en årskurs centrala moment, som är närbesläktade med varandra och ingår i skilda ämnen, placeras parallellt i en ämnesvis ordnad lärogång och behandlas samtidigt inom de ämnen, där de hör hemma. En sådan parallell lärogång är relativt lätt att praktisera, när samma lärare har två eller flera ämnen i en klass. Den kan också förverkligas, när skilda lärare undervisar i berörda ämnen, under förutsättning av ett nära samarbete dem emellan. Exempel på den samverkan, som bör förekomma vid undervisningen i olika ämnen, ges i anvisningar och kommentarer till kursplanerna. För en samordning av undervisningen i samhällsorienterande och naturorienterande ämnen på mellanstadiet och högstadiet lämnas särskilda anvisningar i inledningen till ifrågavarande ämnesgrupper (s. 206, 210 och 215).

I princip väsentligt skild från ämnesundervisningen är *samlad undervisning*. Man går här inte ut ifrån ett ämnesindelad stoff utan bygger upp undervisningen kring valda stoffenheter i den form eleverna möter dem ute i livet. Vid studiet av sådana *intresseområden* (»samlade intresseområden») sker orienteringen helt eller delvis utifrån ett eller flera centrala motiv, och man inhämtar kunskaper, övar färdigheter och utövar skapande verksamhet inom ifrågavarande områdes ram. Exempel på lämpliga intresseområden lämnas t. ex. i förslag till studieplansdispositioner samt i anvisningar och kommentarer

till kursplaner i hembygdkunskap och i samhälls- och naturorienterande ämnen på mellan- och högstadiet.

Elevernas åldersmässiga förutsättningar gör det naturligt, att den samlade undervisningens princip får en mera allmän tillämpning på lågstadiet, där huvuddelen av orienteringen ännu rör sig inom en relativt begränsad ram och övervägande bör bygga på ett konkret underlag. På mellanstadiet, där eleverna skall tillägna sig ökade insikter även inom områden, som ligger fjärran i tid och rum, och om förhållanden, som är av mer abstrakt natur, blir det mindre ändamålsenligt att genomgående tillämpa samlad undervisning. Efter hand som elevernas behov av sammanhang, överblick och systematisk ordning ökar, vilket är ett utmärkande drag i mångas utveckling under mellan- och högstadieåren, bör den samlade undervisningen successivt få lämna plats för en mera ämnesinriktad och samordnad uppläggning. På högstadiet kan den samlade undervisningens princip med fördel tillämpas vid studiet av vissa motiv, som eleverna upplever som centrala och viktiga, t. ex. rörande yrke, hälsa, familj och samhällsliv, idéer och åskådningar.

Vid tillämpningen av samlad undervisning bör läraren beakta, att det föreskrivna lärostoffet i tillräcklig grad blir behandlat och att varje ämne sammanlagt får ungefär det utrymme, som anges i timplanen. Framför allt får elevernas nödvändiga övning i att tala, läsa, skriva och räkna inte åsidosättas. Med hänsyn härtill syns det mindre lämpligt att inordna all undervisning i en klass i samlad undervisning.

Läroplanens kursföreskrifter har för överskådlighetens skull i regel ordnats ämnesvis. De utgörs av kursplanernas *huvudmoment*, som skall tjäna till huvudsaklig ledning för undervisningen.

Dessa omfattar de områden, det stoff och de färdigheter, som skall vara det väsentliga föremålet för undervisningen av alla elever på ett visst stadium eller — i vissa fall — i en eller två årskurser. De lärare, som så önskar och anser lämpligt, kan utöver de angivna momenten ta med även andra som faller inom ramen för undervisningens målsättning. Ett huvudmoment kan för en viss klass eller för vissa elever ges ett mera konkret och praktiskt innehåll, medan det för andra kan göras till föremål för studier på ett mera teoretiskt plan. Huvudmomenten kan behandlas mer eller mindre ingående. Det är inte heller nödvändigt, att alla elever fördjupar sig i varje moment i kursen. Dock bör alltid krävas, att eleven säkert skall behärska sådant, som är väsentligt i sammanhanget och som ligger inom gränsen för hans möjligheter. Vid tillämpningen av kursföreskrifterna har läraren sålunda en icke o betydlig rörelsefrihet. Detta ställer stora och berättigade krav på hans omdöme och yrkesskicklighet.

Huvudmomenten innehåller en *grundkurs* i vederbörande ämne eller sakområde. Denna är gemensam för alla elever i klassen. Erfarenheten visar emellertid, att grundkursens omfattning inte sällan direkt bestäms av den använda lärobokens innehåll. Häri ligger en fara för att den gemensamma delen av kursen blir mera betungande än vad som avsetts eller är lämpligt. I läroboken medtas nämligen ofta även stoff, som visserligen kan ha sitt stora intresse men inte nödvändigtvis behöver bearbetas eller inläras av alla elever. Det är därför av vikt, att läraren vid urvalet av lärostoff för grundkursen iakttar den begränsning, som föranleds av elevernas studieförutsättningar.

Formuleringen av flertalet huvudmoment (t. ex. I trafiken, Drag ur hem-

bygdens historia, Viktiga moment inom den fysiska geografin med särskild hänsyn till Norden, Fritt skriftligt berättande, Räkning med kvadratrötter) medger, att varje elev, oavsett studieförutsättningar, kan beredas möjlighet att arbeta med *överkurser*. I betydande utsträckning är dessas syfte att medge fördjupning inom valda moment i grundkursen eller komplettering av denna. Anordningen bygger sålunda på vad som länge varit praxis i många lärares undervisning. Överkursuppgifterna ligger vanligen inom huvudmomentens ram men kan också falla utanför denna. De bör i största möjliga utsträckning bestämmas i samråd mellan lärare och elever. Vissa kan vara gemensamma för alla elever eller för större delen av klassen, och de bör avpassas med hänsyn till elevernas studieförutsättningar och studiemål, deras och lärarens särskilda intressen samt lokala förhållanden. Dessutom skall så många som möjligt, enskilt eller i mindre grupper, arbeta med överkursuppgifter, vilkas inriktning, omfång och svårighetsgrad blir beroende av dessa elevers intresse och förmåga. Om skolarbetet skall kunna engagera alla och ge rikt utbyte åt alla, är det angeläget, att studierna läggs upp på ovan angivet sätt, men man måste givetvis vara beredd på att svaga elevers förutsättningar för överkursarbete är högst olika i olika ämnen.

Speciella moment

F a m i l j e k u n s k a p

Frågor som rör familjen behandlas genom hela grundskolan i samhälls- och naturorienterande ämnen samt i svenska och kristendomskunskap. På högsta-diet förekommer därtill undervisning om sådana frågor dels i de obligatoriska ämnena hemkunskap (årskurs 7)

och barnavård (årskurs 9), dels i tillvalsämnena hemkunskap (årskurs 8), barnavård och familjekunskap (årskurs 9ht) samt familje- och socialkunskap (årskurs 9s). Kärnan i grundskolans undervisning om familjen är dennas psykologiska och sociala funktion.

Antingen denna undervisning om familjen och dess funktioner meddelas inom ämnet familjekunskap eller förekommer inom andra ämnen, skall den belysa de uppgifter, som familjen fyller från den enskildes och samhällets synpunkt, samt förutsättningarna för att dessa uppgifter skall kunna fyllas. Den bör på ett hänsynsfullt sätt anknyta till de erfarenheter eleverna redan har, både av svårigheter och harmoni, likaväl som till de förväntningar de gör sig.

Familjen bygger på ett samspel mellan individer. Hur detta fungerar beror på medlemmarnas förmåga att anpassa sig och samverka i en mängd avseenden. Hemmets vardag har en psykologisk insida: de många konkreta detaljerna formar och formas av de personliga relationerna.

Skolan bör därför undvika att söka formulera regler för samlevnaden i familjen. Undervisningens syfte är att med utnyttjande av elevernas erfarenheter belysa olika inställningar samt visa på sambandet mellan olika företeelser inom familjen och de psykologiska konsekvenserna av olika beteenden. En grundläggande norm eller målsättning kan anges med uttrycket känslomässig mognad. En sådan mognad innebär förmågan att förstå sina egna reaktioner, exempelvis vid konflikter, att kunna träffa och stå för ett val och att se följderna av sina handlingar samt att sträva efter balans mellan hänsyn och självständighet.

Självfallet måste innehållet i undervisningen om familjen avpassas med hänsyn till elevernas förutsättningar och

behov på olika åldersstadier. Tillkomsten av ämnet familjekunskap på vissa linjer av högstadiets avslutande årskurs är ett uttryck för en genomgående strävan att i grundskolan ge ökad kännedom om den mänskliga samlevnaden. Undervisningen i detta ämne syftar till att hjälpa eleverna att bättre förstå förhållandena i de familjer som de själva lever i och att förbereda dem för deras liv som framtida hem- och familjebildare. Starka skäl finns sålunda för att ge familjekunskapen ett stort utrymme. Eleverna bör också på detta åldersstadium ha större förutsättningar att inse vikten av att livet i hem och samhälle grundas på en samverkan mellan självständiga, likvärdiga människor, präglad av lojalitet och respekt för vars och egenart.

Ekonomisk fostran

Ett betydelsefullt led i skolans medborgarfostran är att ge eleverna insikt i ekonomiska ting och förståelse för ekonomiska problem. Det är därvid väsentligt att lära dem förstå arbetets värde och betydelse för individ och samhälle samt inse sambandet mellan arbete och pengar, mellan produktion, konsumtion och sparande. Man bör beskriva, hur sparandet från enskildas och företags sida samt inom offentliga sektorer är en förutsättning för investeringarna, vilka å sin sida är nödvändiga för att produktionen och konsumtionen skall kunna öka på önskvärt sätt. Kreditinstitutens roll i dessa sammanhang bör exemplifieras. När man diskuterar investeringarnas betydelse, bör framhållas, att man bör betrakta inte endast byggnadsverksamhet, inköp av maskiner och liknande som investeringar utan även kostnader, som enskilda, stat och kommun lägger ned på utbildningen. Att investera i utbildning innebär, att man nu avstår från konsumtion för att upp-

nå en högre produktions- och konsumtionsnivå längre fram.

Ett led i elevernas ekonomiska fostran är undervisning om hur vetenskapliga rön och nya tekniska resurser bidrar till att förändra konsumtionsvanorna. För att eleverna skall få bättre framtida möjligheter till förnuftiga konsumtionsval och till självständiga ställningstaganden, när det gäller olika former av köp och betalning, bör de även få kännedom om hur den moderna marknadsföringen och försäljningstekniken verkar. (Se vidare under Konsumentfostran.)

Den mera sammanhängande och planmässiga ekonomiundervisningen bör ingå i ämnena hembygdskunskap, samhällskunskap och hemkunskap. Ekonomiska frågor kan tas upp vid undervisningen i matematik, historia och geografi samt vid tal- och skrivövningar i svenska. Vidare utgör yrkesorientering och yrkesarbete samt undervisning i slöjd och vissa specialämnen viktiga medel vid elevernas ekonomiska fostran. En samverkan mellan berörda lärare är en viktig förutsättning för ett gott resultat.

En konkret undervisning utgående från elevernas egna erfarenheter gör det lättare för eleverna att förstå mera invecklade samhällsekonomiska och privatekonomiska problem. I undervisningen skall därför ingå övningsuppgifter, omfattande bl. a. budgetförslag, i synnerhet för de första arbetsinkomsternas användning, samt ekonomisk planering i samband med bosättning och familjebildning. Som hjälpmedel kan nyttjas objektivt orienterande materiel, som tillhandahålls av bl. a. näringslivets organisationer, statens organ för konsumentfrågor, sparbanker samt fackliga och kooperativa organisationer. Det är vidare lämpligt, att man tar initiativ till att låta företrädare för olika myn-

digheter och organisationer komma till skolan för att informera i frågor som rör ekonomi. Väl förberedda studiebesök bör ingå i undervisningen.

I det dagliga arbetet i skolan bör eleverna vänja sig vid aktsamhet och omtanke. Aktsamhet om såväl egna och kamraters som skolans tillhörigheter bör vara självklar. Eleverna måste lära sig inse, att sociala förmåner, t.ex. fria läroböcker, fri arbetsmateriel och fria skolmåltider, ytterst betalas av de enskilda medborgarna. Man bör också understryka, att underhåll och vård av skolgård och skolans lokaler drar stora kostnader. Eleverna skall i lämpliga sammanhang erinras om att var och en kan bli ersättningskyldig för den skada han vållar på skolans utrustning.

Redan under skoltiden bör eleverna vänja sig vid att handskas med pengar för att lära sig inse dessas värde och det ansvar som följer med handhavandet. På föräldramöten bör diskuteras och om möjligt överenskommas om riktlinjer för fickpengarnas — övningspengarnas — storlek och utbetalning veckovis eller månadsvis. Dessa riktlinjer bör emellertid ges karaktären av rekommendationer, eftersom ansvaret för deras tillämpning ytterst åvilar den enskilda familjen.

Ungdomarna bör lära sig värdesätta tiden antingen som produktionsfaktor i form av arbetstid eller som fritid. Om de inser, att fritiden har ett ekonomiskt värde, därför att man avstår från de pengar man skulle kunnat tjäna vid en alternativ användning av tiden, bör de bli angelägna om att utnyttja fritiden till sådana sysselsättningar som skänker största möjliga tillfredsställelse och som bidrar till deras personliga utveckling. Eleverna bör även lära sig inse, att vissa möjligheter att utnyttja fritiden på ett givande sätt, t. ex. genom att göra stimulerande resor, är beroende

av hur man sköter utbildning, arbete och ekonomi. Undervisningen bör dock inte uteslutande ägna uppmärksamhet åt hur man vinner personliga fördelar genom att handskas klokt med sin tid och sina pengar. Det bör även vara möjligt att framhålla det positiva i att planera sin personliga ekonomi på ett sätt, som gör det möjligt att vara hjälpsam och generös mot andra.

Såsom ett lämpligt övningsmoment bör skolspårverksamheten stödjas och uppmuntras på skolans alla stadier. Det praktiska sparandet får inte ske på ett sådant sätt, att eleverna tävlar om vem som kan locka av föräldrarna den största sparslant. I stället bör eleverna lära sig att göra besparingar av egna fickpengar. Detta sparande bör i första hand inriktas mot näraliggande, klart fattbara mål och vara förenat med möjlighet för eleverna att göra uttag från sitt sparkonto. Verksamhetsformerna kan därvid variera, t. ex. sparande i skolsparbössa för elever på låg- och mellanstadiet och inom skolsparklubb på högstadiet.

En god ekonomisk fostran av eleverna kan självfallet inte åstadkommas enbart genom skolans åtgärder. Den är i hög grad ett resultat av en samverkan mellan hem, skola och samhälle.

K o n s u m e n t f o s t r a n

Skolans konsumentfostran avser att hos eleverna utveckla en analyserande och övervägande inställning till konsumtionen från behovs-, kvalitets-, pris- och servicesynpunkt.

Grundskolans undervisning skall syfta till att så långt möjligt göra eleverna vakna för alternativa möjligheter i konsumtionsvalet, utveckla deras förmåga att bedöma olika konsumtionsalternativ och söka lära dem att träffa sådana konsumtionsval, som ger den bästa tillfredsställelsen. De bör därför inrik-

tas på att söka självständigt bedöma sina egna behov, skaffa sig information om varor och tjänster och bedöma värdet av de insamlade upplysningarna.

Nyssnämnda undervisning meddelas framför allt inom ramen för ämnet hemkunskap. Det är emellertid givet, att konsumentfrågor bör behandlas i för eleverna naturliga sammanhang även inom andra ämnen, såsom svenska, matematik, hembygdskunskap, samhällskunskap, kemi, fysik, slöjd, teckning och familjekunskap, vilka sålunda vart och ett på sitt sätt är av betydelse för deras fostran till medvetna och kunniga konsumenter.

Undervisningen bör söka ge eleverna intresse för och grundläggande kunskaper i frågor, som rör kost, bostad, kläder och annan konsumtion. De ekonomiska synpunkterna bör framhållas. Kvalitetsmedvetande och smakfostran utgör väsentliga riktmärken. Vid undervisningen i kostlära är det av särskild vikt, att de vetenskapligt grundade näringsfysiologiska rönen betonas samt att nya rön på hemforskningens område och nya produkter från livsmedelsindustrin liksom nya hushållsredskap prövas och värderas. Vidare bör belysas frågor, som rör reklam, konsumentupplysning, kvalitetsbedömning, köp i större och mindre poster, det rätta utnyttjandet av livsmedelsindustrins alster i form av hel- och halvfabrikat, kontant- och avbetalningsköp m. m.

Undervisningen i konsumentfrågor bör vara aktuell. Det är därför av betydelse, att studiebesök görs vid olika industrier och institutioner samt vid eventuellt förekommande utställningar som rör hemmet, t. ex. av möbler, textilier, husgeråd, hushållsmaskiner och livsmedel.

F r i l u f t s v e r k s a m h e t

Syftet med friluftsdagarna är att be-

reda rekreation och omväxling i det dagliga skolarbetet och att ge möjlighet till vistelse ute i naturen. Eleverna bör genom denna verksamhet lära sig inse värdet av friluftsliv och bli förtrogna med motionsformer och idrottsgrenar, som de även som vuxna kan ägna sig åt under sin fritid. Genom friluftsverksamheten kan de lära sig uppskatta och känna ansvar för naturen och dess skönhetsvärden.

Samvaron under friare former mellan lärare och elever och mellan eleverna inbördes under friluftsverksamheten kan verksamt bidra till att utveckla kamratkänsla, hjälpsamhet, ledarförmåga och samhörighet med skolan. På idrottsplatsen och under vandring i skog och mark har läraren tillfälle att lära känna sina elever från andra sidor och under andra förhållanden än vid arbetet i skolan. Han kan upptäcka drag hos de unga, som han förut inte märkt, och han kan härigenom få för det övriga skolarbetet nya och betydelsefulla synpunkter på eleverna och deras individuella behandling.

I programmet för vissa friluftsdagar kan läggas in verksamhet med direkt anknytning till undervisningen i de samhälls- och naturorienterande ämnen. På låg- och mellanstadiet kan samordningen göras av klassläraren; på högstadiet är en samverkan mellan olika lärare och ämnen nödvändig. På detta sätt ges utmärkta möjligheter till studier av exempelvis växtvärld, djurliv samt natur- och kulturgeografiska förhållanden i hemorten.

Vad beträffar plan för friluftsdagarna och lämpliga övningsmoment hänvisas till anvisningar utfärdade av skolöverstyrelsen. Allmänt bör beaktas, att huvudparten av friluftsdagarna bör utnyttjas för vistelse i skog och mark och ägnas idrott som inte kan bedrivas på de schemabundna lektionerna, såsom

simning, terrängvandring, orientering samt skid- och skridskoåkning. Vid planeringen bör även uppmärksammas, att friluftsdagar bör användas så, att eleverna får tillfälle till aktiv sysselsättning utomhus. Endast i undantagsfall bör friluftsverksamheten förläggas till skolans egen idrottsplats. Antalet dagar skall fördelas över hela läsåret, i den mån de klimatiska förhållandena så medger, och placeras så, att de bildar lämpliga avbrott i arbetsterminerna. Friluftsdagar bör således inte uttas i samband med lov eller helger.

Friluftsverksamheten bör stimulera till ett varaktigt intresse för idrottslig verksamhet och regelbunden stärkande utevistelse som en nödvändig motåtgärd i en alltmer mekaniserad tillvaro för bibehållande av kondition och arbetsförmåga. Den bör bidra till att skapa intresse för och ge kunskap om natur och friluftsliv, så att allt flera kommer att utnyttja den ökade fritiden till fullvärdig rekreation.

Undervisning i naturvård

Denna undervisning har till huvuduppgift att sprida upplysning om och förståelse för vikten av att rätt vårda naturtillgångarna, såsom myllan, vattnet, skogen och viltet, och av att för vetenskapens och folkhälsans skull få naturreservat avsatta. Ett viktigt arbetsfält är också att lära allmänheten att rätt umgås med naturen och att inte onödigtvis störa och skada växt- och djurvärld, gröda och skog eller skräpa ned och orsaka annan otrivsel i markerna. För såväl dagens som morgondagens samhälle framstår det därför som en nödvändighet, att naturvårdsfrågorna väl beaktas i undervisningen.

Elevernas känsla för skönheten i naturen och deras intresse för naturstudier bör i samband med friluftsdagar och exkursioner väckas och stimuleras.

Naturens form- och artrikedom, dess skiftande liv och orsakssammanhang bör belysas. Den s. k. allemansrätten, rätten att fritt få ströva i skog och mark, bör diskuteras och dess rätta innebörd klargöras. Exempel kan ges på hur denna rätt missbrukats, t. ex. genom ovarsamhet med eld, nedskräpning, brutna kvistar och nedtrampad sådd. Eleverna bör också få veta, att skadegörelse i naturen, nedskräpning, olovlig jakt (exempelvis på småfåglar), äggsamlade, plockande av fridlysta blommor m. m. kan beivras enligt lag och medföra straff. De bör även lära känna några av hemortens fridlysta naturminnen, växter och djur. Om möjligt bör fågelbon och holkar uppsättas och någon form av viltvård bedrivs, eftersom detta engagerar eleverna praktiskt och ökar deras intresse för naturstudier, samtidigt som de får insikt i naturens liv.

Trafikundervisning

Trafikundervisningen har till ändamål att bibringa eleverna kunskap om samt förståelse och respekt för gällande trafikregler — att fostra dem till i bästa mening goda trafikanter.

För att ge det rätta utbytet kräver trafikundervisningen målmedveten planläggning och metodiskt genomförande. Som ledning bör tjäna de av skolöverstyrelsen utfärdade anvisningarna och den handledning, som skolöverstyrelsen

i samarbete med Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande låtit framställa.

Trafikundervisningen skall såvitt möjligt meddelas i samband med andra undervisningsmoment och med lämplig koncentration. En samverkan mellan olika lärare och en uppdelning av trafiksäkerhetsarbetet är att rekommendera. Inom varje ämne bör det som knyter an till sådant stoff, som innebär kunskapsmeddelande eller fostran på trafikens område, inpassas och på ett naturligt sätt ingå i ämnesundervisningen.

Av allra största betydelse för inte bara planläggningen av arbetet utan även på väsentliga punkter för dettas utförande är samverkan mellan skola, polis och hem samt även kommunala trafiksäkerhetsorgan och föreningar för trafiksäkerhetens främjande. Den teoretiska undervisningen skall göras åskådlig och konkret och läggas så, att eleverna får utöva en meningsfull aktivitet. De praktiska övningarna skall utformas och tillämpas så, att god säkerhet i trafikuppträdandet ernås.

Ett villkor för fullgod undervisning är tillgång på pedagogiska hjälpmedel. Klassuppsättningar bör finnas av materiel, som är avsedd att lånas ut till eleverna under lektionerna. Handböcker och broschyrer, bildband och filmer bör ständigt finnas tillgängliga.

Undervisningsformer och arbetssätt

Verksamhetsformerna i en klass växlar avsevärt alltefter de betingelser, som föreligger i fråga om elevernas ålder och förutsättningar, lärarens intresse och fallenhet, ämnets karaktär, klassens storlek och struktur, lärorummets storlek och utrustning, hjälpmedel, tillgänglig tid, schemats uppläggning etc.

Utgår man från *lärarens funktion*, kan undervisningen vara organiserad som klassundervisning, gruppundervisning och individuell undervisning. Ytterligare en undervisningsform är lärarens ledning av elever, som utför ett gemensamt arbete. Utgår man från *elevernas verksamhet*, kan man skilja på gemen-

samt arbete eller grupparbete och enskilt arbete.

En sådan indelning i undervisningsformer och arbetssätt är givetvis schematisk och av mera teoretiskt intresse. I praktiken blir det i regel fråga om verksamhetsformer av blandad karaktär. Ett moment i en viss undervisningsform kan efterföljas av eller förenas med elevverksamhet av olika slag. Sålunda kan en gemensam instruktion i form av klassundervisning efterföljas av t.ex. enskilt arbete, grupparbete eller ett för hela klassen gemensamt arbete.

Klassundervisning, gruppundervisning, individuell undervisning

Vid renodlad *klassundervisning* håller läraren hela klassen samlad. Oftast avgör han ensam, vilket stoff som skall behandlas. Läxförhör med frågor och svar, genomgång av nytt stoff och samtidig vägledning av hela klassen i studierna är framträdande kännetecken. Man söker lära klassens samtliga elever samma stoff samtidigt och på samma sätt.

Vid *gruppundervisning* är klassen uppdelad i grupper, som var för sig kan äga en i förhållande till klassen i dess helhet mera enhetlig struktur, varigenom lärarens möjligheter till gemensam information, instruktion och handledning inom den aktuella gruppen ökas. I en klass av B-typ torde en gruppindelning efter årskurstillhörighet te sig naturlig. I en klass av A-typ kan som indelningsgrund tas bestämmningar eller bedömningar av t. ex. arbetstakt, studieförutsättningar eller studieresultat. Ofta utgör enbart en uppdelning av klassen i två lika stora delar en god förutsättning för gruppundervisning. I samtliga dessa fall undervisar och handleder läraren grupperna var för sig. En individualisering av skolarbetet

underlättas, samtidigt som elevernas övergång från en grupp till en annan inom klassen lätt kan ordnas. När flera grupper samtidigt står under lärarens ledning, måste det självständiga elevarbetet få stort utrymme.

Vid *individuell undervisning* riktar sig läraren enskilt till eleven. Denne får efter hans instruktion och under hans ledning arbeta i den takt och med de uppgifter, som är lämpliga med hänsyn till elevens egenart, studieförutsättningar och intressen och som är önskvärda för att han skall få hjälp till en harmonisk utveckling samt till allsidiga kunskaper och färdigheter.

Möjligheterna att genomföra en *individualisering* av undervisningen, dvs. anpassa den efter elevernas individuella förutsättningar, varierar för olika undervisningsformer. Så ger klassundervisningen endast begränsade möjligheter till individualisering.

Grupparbete, enskilt arbete

Vid *grupparbete* samarbetar eleverna ofta i mindre och fritt sammansatta grupper under lärarens ledning och med hans stöd. Medlemmarna i varje grupp löser därvid en gemensam uppgift eller olika deluppgifter inom ramen för en större enhet, t. ex. i ett orienteringsämne eller i svenska. På detta sätt vill man träna färdigheter och ge kunskaper, samtidigt som man söker ta vara på elevernas behov av kontakt och samarbete, ge tillfälle till social utveckling och göra arbetet mera motiverat. Eleverna får tillfälle till självständigt arbete under denna samverkan med varandra. Grupparbetet behandlas utförligare under avsnittet Gemenskap och samarbete (s. 53).

Det bör observeras, att gruppundervisning och grupparbete är principiellt skilda begrepp.

Beträffande förutsättningarna och for-

merna för elevernas *enskilda arbete* hänvisas till avsnittet Individualisering (s. 51).

Någon undervisningsform eller något arbetssätt, som kan betecknas som fördelaktigast för alla lärare, elever, ämnen och skolstadier, finns inte. Den form eller det sätt bör brukas, som passar med hänsyn till lärostoffet och till den färdighetsträning och de inlärningsresultat man söker uppnå. En planmässig kombination ger de allsidigaste och bästa resultaten. Skolan skall bjuda på varierande situationer, som ger rytm åt arbetet och övning i olika verksamheter.

Även om sålunda undervisningsformerna och arbetssätten måste bli skiftande, gäller dock under alla omständigheter, att följande *undervisningsprinciper* i det praktiska skolarbetet skall tillämpas i ett organiskt sammanhang.

Motivation

Som allmän regel gäller, att inläring måste vara motiverad, om den skall ge varaktigt resultat. Undervisningen måste vädja till elevernas intresse och behov. I den pedagogiska psykologin heter det vanligen, att man skapar *motivation*.

En förutsättning för att eleverna skall visa intresse är, att undervisningsformer och arbetssätt är tillrättalagda för deras *mognadsnivå*. Deras intresse har ofta sin grund i mer eller mindre medvetet uttalade behov av skiftande art, t. ex. i behovet att lära sig en ny färdighet eller att inhämta betydelsefulla kunskaper, i spontan vetgirighet och nyfikenhet.

I skolan måste åtskilligt tas upp till behandling, som det är nödvändigt att eleverna lär sig, oavsett om det vid första kontakten tilltalar dem eller inte. Att i sådana fall söka påtvinga dem lärostoffet åstadkommer givetvis inte en

god beredskap för inläring. Även här är det nödvändigt att göra undervisningen motiverad och på ett eller annat sätt *meningsfull*, t. ex. genom att börja med anknytningspunkter mellan stoffet och elevernas egna erfarenheter eller aktuella tilldragelser, genom att föra fram intressanta detaljer i stoffet eller genom att till en början ägna sig åt några för eleverna betydelsefulla resultat, som hör samman med ämnesområdet i fråga. I större utsträckning än man i allmänhet föreställer sig har det enskilda momentet anknytning till något område, där en motivation redan föreligger hos eleverna. Det kan exempelvis gälla fritidsintressen men också dagsaktuella händelser eller naturfenomen. Dessa kan bli inkörsporten till en behandling, där ett aktivt intresse för hela stoffet infinner sig under arbetets gång. Ofta kan läraren anknyta till spontana frågor från eleverna.

Ett sätt att skapa en positiv förhållning och öka intensiteten i studierna är att låta eleverna vid starten av ett arbete allt efter sina förutsättningar *medverka vid planeringen* av detta och skaffa sig en överblick över det stoff, som skall inhämtas eller bearbetas. Vid en sådan översikt av innehållet bör de ledas att urskilja väsentligheter, bli klara över avsikterna med studierna och de svårigheter som kan komma att uppstå samt få kännedom om lämpliga hjälpmedel, som de bör använda för att nå ett gott resultat.

För motivationen betyder givetvis själva *presentationen* av kursavsnittet eller det enskilda momentet mycket. Ofta krävs det, att läraren förklarar och redogör för nyttan av ämnet. Ett stoff bör så långt möjligt inordnas i större sammanhang. Vad som för eleverna framstår som en serie isolerade fakta är för dem tidsödande att lära och svårt att varaktigt behålla.

Effekterna av motivationen, den omedelbara elevaktiviteten och dennas vidmakthållande behandlas i nästa avsnitt.

Aktivitet

Inläring är en aktiv process. I sista hand är det inte läraren som lär eleven, utan det är eleven som inom ramen för den främst av läraren arrangerade undervisnings- och arbetssituationen själv eller i samarbete med kamraterna tillägnar sig kunskaper och färdigheter eller rent allmänt ett beteendemönster. Resultatet av lärarens ansträngningar är därför i högsta grad avhängigt av i vad mån undervisningen inriktas på och resulterar i självständig och allsidig elevaktivitet.

Att *lyssna, läsa och iaktta* med engagemang av tanke och fantasi utgör former av verksamhet, som eleven utövar i de allra flesta av skolans undervisningssituationer. De har i vår tid bl. a. på grund av massmediernas frammarsch fått ökad betydelse för individen och bör därför få spela en sådan roll och förekomma i sådana sammanhang i undervisningen, att eleverna bibringas goda lyssnar- och åskådarvanor.

Att *öva läsning, skrivning, räkning och olika motoriska färdigheter* utgör viktiga moment i elevernas självverksamhet. De har länge givetvis med all rätt utgjort ett betydande inslag i elevaktiviteten i skolan. Meningsfulla anknytningar och rik variation bidrar här till att motverka, att ett ihärdigt övande blir tröttande och intressedödande.

Att *forma och skapa* är aktiviteter, som barnet utövar redan under sina tidigaste år. I skolan sker det t. ex. i teckning, slöjd, hembygdskunskap, hemkunskap och olika yrkesämnen. Det sker också, när eleverna fritt uttrycker sina upplevelser och erfarenheter muntligt, skriftligt och på annat sätt i dramatiseringar, dialoger, sång, musik och rö-

relse. Även när de planlägger ett arbete, tar initiativ eller kommer med förslag till något och när de förverkligar detta, utför de ett skapande arbete.

Att *experimentera och upptäcka* är former av självverksamhet, som spelar stor roll vid försök och undersökningar, t. ex. inom hembygdskunskap, naturkunskap, biologi, fysik, kemi och hemkunskap. De gör det också under exkursioner och studiebesök, när det gäller att studera växter och djur, geografiska företeelser, miljöer och processer i samhälls- och arbetslivet liksom föremål, samlade i skolan, på ett museum eller under vistelsen vid en lägerskola. Ett experimenterande är det också fråga om, när man för ordningen i klassen eller i skolan överenskommer om regler, vilka man efter hand söker anpassa till erfarenheter, som man gör, när de tillämpas.

Att *samarbeta* innebär, att aktiviteten får en social inriktning. Eleverna skall under sådan samverkan lära sig att ta hänsyn till och hjälpa varandra, att i samråd planlägga ett arbete, att producera något gemensamt, att ge och ta emot i en samvaro med andra, att leda andra och i sin tur ledas, att glädja sig tillsammans.

Även att *värdera* kan betraktas som en aktivitetsform. Läraren bör låta eleverna söka kontrollera och värdera sina prestationer i förhållande till den egna förmågan. De bör inriktas på olika etiska, estetiska, sociala och ekonomiska värderingar, på att skilja mellan huvudsak och bisak, på att välja och vraka bland allt det mångahanda som tillvaron bjuder. Vanan och förmågan att aktivt och kritiskt värdera bör kunna utvecklas genom övning i en mängd situationer i skollivet.

Elevers självverksamhet bör stimuleras. Viktiga förutsättningar för att så skall kunna ske är, att läraren väl för-

bereder sitt arbete och att eleverna får tillgång till lämpligt studie- och arbetsmaterial. Handledningen måste i stor utsträckning individualiseras, eftersom elevernas hela »arbetstyp» är mycket växlande. Det är här fråga om skillnader inte endast i arbetstempo och arbetsrytm utan också i arbetets kvalitet och graden av egen insats från elevens sida. Fysisk aktivitet samt praktisk och konstnärlig verksamhet ger kanske mer än annat skolarbete tillfälle till egna initiativ och självständigt skapande. Personliga variationer är här särskilt värdefulla, och ett bestämt resultat kan sällan betecknas som det rätta eller det bästa. Skolarbetet upplevs lättare av eleven som självverksamhet, om teoretiska arbetsmoment förbinds med manuell och estetiska.

Hur tillrättalagt kunskapsmaterialet lämpligen bör vara och hur studierna bör bedrivas har ofta diskuterats. Om målet uteslutande är att på kort tid och kort sikt inpräglade en i förväg klart fixerad kunskap om fakta, torde det ske effektivare, om materialet är relativt koncentrerat. Då inbesparas t. ex. arbetet att sovra från en fylligare text och att anteckna vad som befunnits väsentligt. I gengäld kan det då inte undvikas, att lärostoffet ofta blir mindre intresseväckande. Vill skolan, att eleverna skall uppnå andra mål samtidigt med att de tillägnar sig kunskaper om fakta — och detta är av fundamental vikt —, bör studiematerialet göras fylligare och studierna friare till sin uppläggning. Eleverna kan då få övning i att se det väsentliga i flera och olikartade framställningar inom samma sakområde, de får större intresse för stoffet, ökad förståelse för sammanhangen och slutligen även kunskaper, som är mera levande, dvs. mera integrerade och lättare att tillämpa. Ett skolarbete av denna utformning underlättas av

god tillgång på för ändamålet avpassade boksamlingar samt studie- och arbetsmaterial i övrigt (jämför nedan under avsnittet Hjälpmedel och arbetsmateriel, s. 96, och i anvisningar och kommentarer till enskilda ämnen).

Självverksamhetens princip är givetvis lättast att konsekvent tillämpa vid undervisning av enskilda elever och av mindre grupper. Klassundervisningen är från denna synpunkt behäftad med vissa svagheter. Det är emellertid av vikt, att man vinnlägger sig om att ta väl vara på de många möjligheter, som ändå finns att aktivera klassen. Sålunda bör läraren berätta, beskriva och utreda så, att det intresserar och engagerar eleverna. De kan därigenom bibringas den värdefulla vanan att lyssna och se aktivt, dvs. på ett sådant sätt, att deras tanke och fantasi är i verksamhet. Oftast bör lektionen ha formen av ett naturligt samtal. Det bör vara självklart för eleverna både att be om förklaringar och att ställa frågor och meddela egna erfarenheter och reflexioner. De bör så ofta det är naturligt få uttrycka sina tankar i sammanhängande redogörelser och yttranden. Särskilt på högstadiet bör läraren med förtroende och intresse möta deras ökade behov att få diskutera och att därvid bli tagna på allvar.

Ofta skall läraren finna, att det är lättare att frammana elevernas aktivitet i början av en uppgift än att under arbetets fortsatta gång hålla den vid liv. Med jämna mellanrum bör inlärningsförstärkande åtgärder vidtas i form av redovisning, kontroll, korrigerande, erkänsla, beröm, belöning etc. Den bästa förstärkningen ligger i att eleven får uppleva aktiviteten som påtagligt nyttig för hans egna syften. Inlärningsförstärkning kan komma via kamrater, föräldrar eller utomstående. Den kan också vara utan personlig anknytning

och bestå i upptäckter eleven själv gör. Väsentligt är, att sådan stimulans når och berör den enskilde eleven. Kollektiva åtgärder för en klass eller grupp som helhet kan helt gå individen förbi. (Se nedan under avsnittet Individualisering.)

Konkretion

En lärogång, där undervisningen fortskrider från det konkreta till det abstrakta och där framstegen bygger på insikt, är den naturliga för flertalet elever på den obligatoriska skolans åldersstadium. Kravet på en konkret undervisning, på en åskådlighet, som ansluter till verkligheten och tillmötesgår elevens behov av mening och sammanhang, är aktuellt på alla åldersstadier i grundskolan. Det varierar dock även på samma åldersnivå alltefter vars och ens begåvningsstyp. Efter hand skall eleven givetvis ledas att fatta också allmängiltiga förhållanden och få övning i abstrakt tänkande, men detta tankeinnehåll måste ofta — även senare under skoltiden — klargöras med hjälp av konkreta exempel.

Undervisningen i alla skolans ämnen bör vara konkret och åskådlig. Detta innebär, att den skall anknyta till upplevelser, som eleverna redan haft, och till föremål, som de i förväg känner till, samt i så stor utsträckning som möjligt rikta sig till de olika sinnen, som i det aktuella saksammanhanget kan förmedla intryck från omvärlden. Detta krav hänger nära ihop med grundtanken, att undervisningen bör samlas kring stoff, som intresserar eleven och som gör, att han går upp i arbetet och inte blir en passiv åhörare och åskådare.

Vid den första undervisningen i språk och matematik är det väsentligt, att man lägger en gedigen grund. Det anses, att barn, innan de börjar skolan, lärt sig i

genomsnitt ett par tusen ord. Detta har skett genom att de hört orden samtidigt som de sett, känt och smakat samt genom att de härmat och talat med andra. Ett liknande naturligt tillägnande av ett ökat ordförråd bör präglade nybörjarundervisningen i ämnet svenska. Om eleven enbart får läsa, uttala och skriva ord, som han kanske inte förstår, därför att han saknar det konkreta underlaget, måste han få en otillfredsställande grund för den fortsatta språkutvecklingen och för att tillägna sig kunskaper inom andra områden. Principiellt gäller detsamma vid nybörjarundervisningen i främmande språk. Matematikundervisningen under de första skolåren bör på motsvarande sätt utgå från en åskådlig framställning av tal och operationer. Om eleverna på ett för tidigt stadium får syssla med matematiken från teoretisk synpunkt, kommer de att sakna grunden för verklig förståelse.

En konkret undervisning i de orienterande ämnena kan meddelas eleverna genom en livfull framställning i tal eller skrift. Deras möjligheter att fatta, förstå och minnas är därvid bl. a. beroende av att läraren väljer ut och grupperar stoffet i sådana helheter, som de kan överblicka.

Olika *pedagogiska hjälpmedel* har efter hand kommit att bli oundgängliga, därför att de på skilda sätt underlättar undervisningen och gör den rikare och mera effektiv. De kan bidra till att ge eleverna riktigare och rikare föreställningar än sådana som erhålls enbart genom tal eller skrift. Dessa hjälpmedel är sålunda värdefulla bl. a. genom att de kompletterar och förstärker verkan av det talade och tryckta ordet. De kan användas för att intressera och aktivera eleverna samt för att skapa omväxling i arbetet. Inlärningsresultaten blir därigenom varaktigare.

Böcker, tidningar och tidskrifter, broschyrer och andra skriftliga källor kan hjälpa till att konkretisera undervisningen. Detsamma gäller bilder, plancher, kartor, tabeller, diagram, filmer och ljudband etc. En än högre grad av konkretion kan man nå genom verksamhetsformer som demonstrationer, studiebesök, exkursioner, intervjuer, orienteringar av besökande experter och andra skolans gäster.

Alla nu nämnda hjälpmedel och verksamhetsformer bör på lämpligt sätt få stödja och komplettera varandra i undervisningen. Sålunda kan man efter en inledning, som utmärks av en relativt hög grad av konkretion, låta arbetet fortsätta med hjälp av tryckta källor. Härigenom kan man bl. a. redan på ett ganska tidigt åldersstadium ge eleverna motiv för och stimulans till bokliga studier. Målet bör vara att efter hand hjälpa var och en fram till ett studiensätt, som så snabbt som möjligt för honom fram till insikt och till varaktiga resultat.

Elevförsök och demonstrationer bör få stort utrymme inom den naturvetenskapliga orienteringen och i åtskilliga praktiska ämnen. Läraren bör i största möjliga utsträckning utgå från elevernas frågor och intressen och ta vara på deras lust att undersöka och göra nya kombinationer. Om de laborativa momenten skall bli en god grundval för studierna, måste de vara väl förberedda, ändamålsenligt anordnade och på lämpligt sätt infogade i läroängsen. För låg- och mellanstadiets försök inom hembygdkunskap och naturkunskap bör materiel och försöksanordningar finnas disponibla i klassrummet. Härigenom kan försöksmomenten på ett naturligt sätt föras in i aktuella sammanhang. Viktigt är på alla stadier, att försöken görs enkla och läggs så, att det väsentliga i uppgiften framträder.

Exkursioner, studiebesök och fortlöpande naturiakttagelser ger eleverna inte bara tillfälle att iaktta, uppleva och studera verkligheten. De ger dem också värdefulla möjligheter till samarbete och samvaro av annat slag än det som arbetet i klassrummet kan bjuda. De är särskilt angelägna inom orienteringsämnen och vid yrkesorienteringen. Exkursionen bör alltid tjäna ett bestämt syfte och noggrant förberedas och efterbehandlas. I så stor utsträckning som möjligt bör upplevelserna och iakttagelserna få bilda utgångspunkt för arbetet i lärorummet, där kunskaperna utökas och fördjupas. De är också av värde som bakgrund, då andra kursmoment, utan anknytning till den närmaste omvärlden, behandlas.

För att studiebesök och exkursioner skall kunna rätt utnyttjas krävs, att man gör upp en lokal studieplan för dem, där man förtecknar lämpliga studiemål och exemplifierar yttre anordningar och för olika åldersstadier avpassade uppgifter. Besöken kan också anordnas i grupp eller individuellt. Även skolresor, omfattande mer än en dag, bör utformas på samma sätt och med samma syfte som exkursioner och studiebesök. (Jämför i övrigt skolöverstyrelsens separata anvisningar för denna form av undervisning.)

En väl organiserad och genomförd *praktisk yrkesorientering* på olika arbetsplatser erbjuder eleverna på högstadiet utomordentliga tillfällen till iakttagelser, som på ett konkret sätt ger underlag för och illustrerar undervisningen i yrkesorientering och övriga moment inom ämnet samhällskunskap samt i viss utsträckning också i en del praktiska och naturvetenskapliga ämnen.

Rika möjligheter till iakttagelser och upplevelser erbjuder även *lägerskolorna*; mest aktuella är dessa för elever i

årskurs 6 och högre, boende i städer och tätorter. Under exempelvis en veckas tid kan eleverna få göra iakttagelser i naturen och studera historia, det senare t. ex. med traktens gamla byggnader och historiska minnen som åskådningmaterial. De kan få se människor i yrkesarbete, och i en del fall kan de få studera kommunal organisation i mindre format. Därigenom får de en klarare uppfattning om hur ett samhälle fungerar, än de kan skaffa sig i det komplicerade större samhälle, där de hör hemma. Samvaron och samarbetet ger dem också konkreta sociala upplevelser. (Jämför i övrigt skolöverstyrelsens anvisningar för denna verksamhet.)

Individualisering

För att undervisningen skall ge goda resultat, måste läraren söka bilda sig en allsidig uppfattning om varje elev. Ofta fäster man sig i skolan mest vid variationerna i fråga om fysiska egenskaper och intelligens, vilka anses relativt lätta att mäta och registrera. I fråga om elevernas intressen, deras sociala egenskaper, deras tekniska, manuella och konstnärliga anlag är det däremot svårare för skolan att göra noggranna iakttagelser och bedömningar. Ändå torde det ofta vara så, att elevens inställning till arbetet i skolan, hans förmåga att anpassa sig till förhållandena där, att samarbeta, att ta egna initiativ och att med uthållighet fullfölja en uppgift betyder mer för studieframgången än enbart en god intellektuell utrustning. Erfarenheter ger vid handen, att man måste räkna med avsevärda skillnader i alla dessa avseenden i varje klass.

En ensidig klassundervisning, avpassad efter »medelnivån», medför alltid betydande olägenheter och otillfredsställande resultat för både de svagaste och de duktigaste eleverna. Redan ge-

nom sina yttre anordningar syftar grundskolan till individualisering genom bl. a. uppdelning av klass i grupper i vissa ämnen, ett fritt och upprepat val på högstadiet av ämnen, kurser och linjer samt genom val av praktikplats i samband med praktisk yrkesorientering. Vid ändring av tillvalet på högstadiet finns möjligheter till ökad individualisering i form av stödundervisning.

Dylika yttre anordningar är dock inte tillfyllest. Framför allt måste läraren individualisera undervisningen inom *klassens ram*. En utgångspunkt bör därvid vara, att det i en skola för alla inte är realistiskt att kräva samma prestationer av samtliga elever i en klass. Lärostoffet bör, såsom redan berörts (s. 39), uppdelas i grundkurs och överkurser och kraven avpassas efter den enskildes förutsättningar. Eleven bör få hjälp att oavsett gängse kursfordringar och kunskapskrav göra det bästa av sina speciella anlag.

I en del ämnen, t. ex. slöjd, hemkunskap, teckning och instrumentalmusik, är en långt driven individualisering sedan länge självfallen. Också i svenska, matematik och främmande språk är en sådan utformning av undervisningen naturlig. Särskilda möjligheter erbjuder de korrespondensstudier, upplagda för hela kurser eller enstaka kursmoment, som kommit till användning i åtskilliga högstadieskolor.

Varje form av individualisering av arbetet i en klass av normal storlek ställer stora krav på läraren, på hans intresse för eleverna, hans förmåga till snabb omställning, hans kunskaper och organisatoriska begåvning. I skolans färdighetsämnen underlättas en effektiv individualisering, om han har tillgång till dels diagnostiska prov för att bestämma elevernas färdighetsnivå, dels svårighetsgraderade övningsuppgifter

både inom och utom huvudmomentens ram.

Lärarens individuella handledning är av speciell vikt för elever med särskilda skolsvårigheter (jfr s. 83). För sådana finns inte alltid specialklasser, och stundom är placering i sådan klass inte heller lämplig. Graden av individuell handledning på lägre stadier kan bli avgörande för elevens fortsatta intressen, studieinriktning och yrkesval. Om han inte får tillräcklig hjälp och ledning under exempelvis den första färdighetsträningen i läsning, skrivning, räkning och främmande språk, kan detta leda till att han förlorar intresset och kanske också tron på sin egen förmåga på ett sätt, som inte motiveras av hans primära förutsättningar. Erfarenheten synes tyda på att elevernas ämnesval influeras av deras uppfattning om hur läraren i det ena eller andra ämnet ger individuell handledning.

I färdighetsämnen och än mer i orienteringsämnen kan arbetsuppgifterna inom samma klass eller grupp växla i *omfattning och svårighetsgrad*, dvs. eleverna hålls samlade inom samma studieområde men fördjupar sig där i olika grad alltefter individuell förmåga. Vid behandlingen av t. ex. ett visst geografiskt område kan en svagare få nöja sig med en enklare framställning, medan en annan utnyttjar flera källor och utför flera tilläggsuppgifter i anslutning till det för alla gemensamma partiet. Därefter kan sammanfattning, repetition och redovisning avsluta arbetet, varvid alla samlas kring redogörelser för resultaten. Även i matematik är det möjligt att på liknande sätt under en bestämd tid låta alla arbeta med samma kursmoment, varvid efter en inledande gemensam instruktion var och en får räkna tillämpningsexempel av en svårighetsgrad, som svarar mot hans förmåga. I svenska kan övningar i munt-

lig och skriftlig framställning inom samma ämneskrets på motsvarande sätt anpassas efter vad de enskilda eleverna förmår prestera. En sådan individualisering främjas av god tillgång på färdiga fyllnadsövningar och tilläggsuppgifter, som dels kan vara inarbetade i läroböckerna, dels ges i arbetshäften eller på lösa instruktionskort.

Även *sättet att lösa uppgifterna* kan ofta individualiseras. Detta sker, när elever, som har samma eller ungefär samma uppgifter, väljer böcker och andra källor individuellt samt planerar och genomför sitt arbete på ett personligt sätt. En sådan individualisering motiveras särskilt av skillnader i deras abstraktionsförmåga.

En annan möjlighet är att individualisera efter *elevens arbetstakt*. Vid korrespondensstudier på högstadiet har denna form prövats, ofta med gott resultat och i olika ämnen. Om elevernas förmåga till självständigt arbete är mindre utpräglad och läraren saknar stöd av för ändamålet speciellt avpassad materiel, blir hans uppgift givetvis svårare. När eleverna efter en tid befinner sig på olika ställen i kursen, finns den risken, att hans handledning av var och en begränsas till ett minimum och därtill ofta blir ganska slumpartat fördelad inom klassen. En rimligare organisation kan då åstadkommas genom att elever med ungefär samma färdighet och arbetstakt förs samman i en grupp och instrueras gemensamt, varefter de enskilt men eventuellt i samverkan med varandra får arbeta med det genomgångna materialet. Vid sådan gruppundervisning i t. ex. matematik har det visat sig, att en klass uppdelad i 2 eller 3 grupper kan undervisas av samma lärare och att varje grupp kan beredas tillfälle att avancera i sin egen takt, om lämplig övningsmateriel finns disponibel.

Här har främst talats om individualisering genom enskild handledning. En sådan bör alltid eftersträvas, men eleverna kan och bör givetvis arbeta individuellt, även när de inte står under lärarens direkta ledning. Individualisering i betydelsen *självständigt arbete* är en förutsättning för att läraren skall kunna bedriva enskild handledning eller färdighetsträning och ge den åt de elever som bäst behöver den. Om han exempelvis vill öva högläsning med eleverna en och en, är det ofta ett slöseri med tid och kraft att låta de övriga i klassen endast lyssna och vänta på sin tur. Lämpligen aktiveras de i stället med självständiga uppgifter: tyst läsning, skrivövningar o. dyl. Än mer är ett sådant självständigt arbete av nöden, när eleverna — framför allt på lägre stadier — måste inpränta grundläggande färdigheter av mera mekanisk art. Den som senare än sina klasskamrater lär sig multiplikationstabellen eller innantilläsning, skall inte tränas och förhöras med klassen i övrigt otåligt väntande. En individualiserad undervisning kräver rutin och arbetsro för att ge gott utbyte, men om eleverna ständigt har full sysselsättning med ett för dem meningsfullt arbete, skapas de bästa förutsättningarna för en god ordning. Individualisering är till sina praktiska konsekvenser ofta liktydig med aktivitet.

Vid elevernas självständiga arbete och enskilda handledning är lärarens plats vanligen *inte* i katedern. Han bör gå omkring i klassen och ge hjälp, där sådan behövs. Även med hänsyn till ordningen är det ofta bättre, att han själv går till en elev, som behöver hjälp, än att denne går till lärarens plats.

Det bör tilläggas, att en individualisering av undervisningen ofta med fördel kan ordnas så, att eleverna får tillfälle att hjälpa varandra, varigenom lä-

rarens arbetsbörda lättas och eleverna får en extra stimulans i arbetet.

Gemenskap och samarbete

Formerna för *gemenskapslivet* i skolan i enskilda klasser och i grupper varierar alltefter undervisningsform, arbetssätt, personliga relationer och villkor i övrigt. I förhållandet lärare-elever bör ett funktionellt samarbete med delat ansvar eftersträvas. Disciplinen bör närmast ha karaktären av självdisciplin; regler och påbud bör upplevas som en naturlig förutsättning för det gemensamma arbetet.

Varierande ålder och utvecklingsnivå hos eleverna liksom varierande krav på självdisciplin kan dock göra det nödvändigt med inslag av auktoritativ ledning. Givetvis skall vid sådana inslag iakttas den takt, som hänsynen till den enskilde eleven kräver.

Gemenskapskänslan kan stärkas under *det dagliga arbetet i klassen*, när man läser och lyssnar, tecknar och målar, sjunger och spelar, leker och idrottar likaväl som under speciella stunder av fest och högtid. En sådan samhörighet spelar en stor roll för inövningen av sociala attityder och vanor. För elevens framtida anpassning i samhället är det av värde, att denna övningsprocedur äger rum i klasser, som erbjuder en mångsidig social miljö.

Skolan skall också verka för att *gemenskapskretsen vidgas* utanför den enskilda klassen. Möjligheterna härför är många: en klass kan besöka en annan t. ex. för att se en teaterpjäs, parallellklasser kan samlas för att sjunga tillsammans, olika klasser kan bjuda varandra till »klassens timme».

Om man skall ha framgång i denna strävan att skapa gemenskap i skolan, är det väsentligt, att eleverna där upplever *trygghet*. Det därmed samman-

hängande trivselproblemet är minst lika angeläget i skolan som på andra arbetsplatser, eftersom i varje verksamhet trivsel och framgång hör nära samman. Särskilt gäller detta beträffande de högre klasserna. Bl. a. skolkningsprocenten på olika stadier synes bekräfta, att trivseln för många elever avtar under skoltiden. Delvis är väl en sådan förändring betingad av skäl, som hör samman med pubertetsårens naturliga reaktioner mot de äldres tvång, men det är dock tydligt, att åtskilligt kan göras för att underlätta elevernas anpassning i skolan under dessa år. Väsentligt är sålunda, att arbetsformerna tillgodoser ungdomarnas behov av självverksamhet och att eleverna i arbetet möts med förtroende och känner sig uppskattade. Att få uppleva god gemenskap, att få gå upp i ett samarbete med uppgifter, som de förstår och accepterar, samt att känna sig ha en insats att göra måste betyda mycket för dem likaväl som för äldre människor. Arbetsuppgifter, som avser t. ex. deras välfärd och fritidsliv och trivseln i klassen eller skolan, är det i många fall naturligt att överlåta på ungdomarna själva.

Svårigheterna att åstadkomma denna känsla av samhörighet och av gemenskap i mål och strävanden är betydligt större i de stora skolenheterna än i de mindre. Påfrestningarna på eleverna blir särskilt påtagliga, när många samlas inom ett begränsat område. Anonymiteten i hopar och köer, ordningsföreskrifternas många påbud och den likriktning, som ofta får sätta sin prägel på arbete och samvaro, påverkar ofta negativt ansvarskänsla och uppförande. Det är särskilt viktigt i de större skolenheterna och för övrigt alltid i de högre klasserna, att man låter eleverna på lämpligt sätt bära sin del av ansvaret för hela skolans eller klassens gemensamma angelägenheter. Denna

delaktighet kan systematiskt tränas genom att de redan under de första skolaråren får uppdrag att sköta och får ta ansvar för delar av arbetet i klassen.

Särskilt i en skola med elever i tonåren blir ett gemensamt *elevråd*, som har medinflytande på skolans liv och medansvar för gestaltningen av detta, betydelsefullt. Beträffande dess verksamhet se under avsnittet Elevvård.

Ett annat viktigt inslag i skolgemenskapen utgör *det fria föreningslivet*, som behandlas under avsnittet Elevvård.

Grupparbete

Övning i samverkan inom en klass måste påbörjas och bedrivs med hänsyn till elevernas sociala mognad, som varierar både med åldersstadiet och på samma åldersnivå, ungefär på motsvarande sätt som deras intellektuella förmåga. Till en början bör man låta gruppbildningen helt bero av elevernas önskan att få vara tillsammans under lek och annan spontan sysselsättning. Samarbetet bör ske i *mycket elementär form*, t. ex. så att de får tillfälle att hjälpa varandra med individuella uppgifter.

När eleverna nått nio- eller tioårsåldern, kan man i skolarbetet börja att mera regelbundet bygga på deras allt större förmåga att *arbeta tillsammans*. Grupperna består nu under längre tid, eleverna får efter hand ökad förmåga att uppfatta en gemensam uppgift, känslan av lojalitet växer, de har lättare att anpassa sig till varandra och följer bättre givna eller egna regler. Grupparbetet kan på detta stadium gälla både enkla samarbetsuppgifter av samma typ som under föregående år och mera omfattande, gemensamma uppgifter, t. ex. vid ett studiebesök i trädgården, på ängen eller hos någon yrkesman. I klassen diskuteras då, vad som bör studeras och

hur man bör gå till väga för att utbytet skall bli bra; efter besöket bearbetas det material man insamlat, och resultatet delges kamraterna. I regel bör dessa grupper vara små och sammansatta efter fritt val av eleverna, som därigenom får en första inblick i hur en arbetsgrupp fungerar till skillnad från lekgruppen. Även verksamhet i större grupper kan emellertid övas, t. ex. i bollekar, där samspel och god laganda främjas.

Efter hand som eleverna blir äldre, bör denna övning i samarbete kunna bli av delvis annan natur och grupparbetet få större omfattning. Grupperna kan nu också *sammansättas av läraren* efter yttre, sakliga grunder, t. ex. med hänsyn till den uppgift som skall lösas. Under de flesta momenten i ett grupparbete överväger elevernas individuella insatser. De enskildas prestationer ökas därvid inte sällan, beroende på att gruppen i övrigt stimulerar genom sin närvaro; man arbetar delvis för att tillfredsställa den, för att få dess godkännande. Viktigt är också, att varje gruppledare är medveten om att han drar sitt strå till stacken och gör framsteg i arbetet. När så är möjligt, bör grupperna själva få föreslå uppgifter eller välja ut sådana inom det för klassen aktuella ämnes- eller intresseområdet samt diskutera, vad som bör göras och hur arbetet bör utföras. Även av läraren ålagda uppgifter bör naturligtvis förekomma. Han måste därvid akta sig för att göra dem sådana, att endast någon eller några i gruppen förstår och behärskar dem; effekten blir då i regel den, att dessa elever utför allt arbete, under det att de övriga förhåller sig passiva eller blir osjälvständiga medhjälpare. Under grupparbetets gång framträder ofta behovet av vissa regler för arbetet, och även dessa kan med fördel diskuteras och fastställas av

eleverna själva. På detta sätt får de efter hand bära mer av ansvaret för ordningen i klassen, och lärarens disciplinerande funktion övertas därigenom till en del av deras egna regler — ett förhållande, som torde vara av särskild betydelse under högstadieåren, när oppositionen mot vuxna auktoriteter sätter in. Till sist bör också gruppens arbete på ett eller annat sätt sammanfattas, så att eleverna får uppleva ett konkret resultat. Detta kan ske genom en muntlig redovisning, i form av en grupptidning, en arbetsbok e. dyl. Diskussion och värdering av resultatet bör slutligen förmedla övergången till nästkommande arbete.

Att i en klass, där eleverna vant sig vid att läraren dirigerar arbetet i enskildheter, oförmedlat överlämna detta ansvar till eleverna, är givetvis olämpligt. I större avdelningar kan det vara en fördel att börja grupparbetet successivt. Medan klassen går igenom den obligatoriska delen av kursen eller läser den litteratur, som alla skall arbeta med, hjälper läraren efter hand olika grupper att komma igång med sina uppgifter.

De viktigaste momenten i ett grupparbete på mellan- och högstadiet överensstämmer rätt nära med dem som förekommer vid behandlingen av ett helt ämnes- eller intresseområde i en klass på samma stadier. De utgör i tidsföljd: motivering — planläggning — bearbetning — redovisning — värdering.

Ett arbetssätt med en sådan uppläggning blir ett viktigt inslag i undervisningen på mellan- och högstadiet, speciellt i orienterings- och övningsämnen samt inom den samlade undervisningens ram, där muntlig och skriftlig framställning, läsning och studieteknik kan övas och tillfällen till skapande verksamhet ges, samtidigt med att eleverna inhämtar vissa bestämda kunskaper.

På högstadiet kan verksamheten i en hel klass eller i grupper inom klassen ibland med fördel få *studiecirkelns arbetsform*. Därvid kan man bättre ta vara på elevernas ökade förmåga att efter inledande studier diskutera med varandra. Ämnen, som särskilt väl lämpar sig för studiecirkelarbete, är samhällskunskap, historia, geografi, kristendomskunskap och svenska. Det är viktigt, att skolan inriktar eleverna på och förbereder dem för det fria folkbildningsarbetet, exempelvis genom information i avgångsklassen om ortens olika ideella föreningar.

Grupparbetet utgör ett viktigt inslag i skolans vardagsliv och är ett värdefullt komplement till övriga arbetsformer. Det ställer stora krav på lärarens yrkesskicklighet. Han måste acceptera, att en gruppuppgift får vara ett gemensamt företag, som en elevgrupp utför under eget ansvar. En sådan uppläggning fordrar organisationsförmåga, förberedelse och konsekvent ledning, för att inte arbetet skall spolieras av elever, som inte finner mening i det och inte får utlopp för sin energi. Den kräver också, att läraren är uppmärksam på de förhållanden som råder inom gruppen, så att han kan ingripa och lägga till rätta, när någonting är galet. Dessutom måste han utgå från att alla elever i en klass med detta arbetssätt inte får exakt samma kunskaper om allt stoff av både grundkurs- och överkurskaraktär. Fördelarna ligger däri, att grupperna förutom en gemensam kärna får behandla en del av det förevarande området utförligare och mera självständigt och att de därvid får öva sig i den svåra men nödvändiga konsten att samarbeta med varandra.

Man måste emellertid göra klart för sig, att grupparbetet har sin begränsning. Om det tenderar att urarta till enbart grupptävlingar och gruppaggres-

sioner, motverkas dess huvudsyfte, fost-
ran till god gemenskap. Risk kan fö-
religga, framför allt om grupperna un-
der längre tid är oförändrade, att ett
system av »kottierier» och »klickar»
uppstår, där gemenskap mellan vissa
elever vinnas på bekostnad av isolering
och »utfrysning» av andra. Läraren
måste noga ge akt på samspelets art och
se till, att det skapas en arbetsgemen-
skap för alla.

Inte sällan finner läraren, att han i
sin klass har någon eller några elever
med sådana kontaktsvårigheter, att ing-
en spontant väljer honom eller henne
till gruppkamrat. Här kan han mer el-
ler mindre själv få dirigera inplacering-
en, en uppgift som kräver takt och
finkänslighet. I allmänhet kan han dock
finna motiveringar, som eleverna god-
tar. Han kan också lösa frågan genom
att samtala med mognare elever i den
mottagande gruppen. Liknande problem
kan uppstå med sådana, som utan att
ha samarbetsvårigheter är allmänt pre-
stationssvaga. Lärarens uppgift är här
densamma. Ofta sammanhänger pro-
blem av denna senare art med att man
lägger för stor vikt vid konkurrens
och tävlingar grupperna emellan.

Det kan också hända, att någon elev
vill dra sig ur gruppen och arbeta en-
skilt. Sådant bör givetvis tillåtas, men
ofta kan man anknyta den individuella
uppgiften till gruppens projekt.

Vid grupparbete strävar man vanli-
gen inte efter att åstadkomma en enhet-
lig struktur hos gruppen. Oftast torde
denna komma att bestå av såväl mera
som mindre försigkomna elever. Fasta
regler för grupperingen kan inte ges.
Vid sidan av elevernas spontana val av
kamrater får här intressen och fallenhet
samt arbetets art fälla utslag. I allmän-
het är det svårt att få en grupp, bestå-
ende av enbart svagare elever, att arbeta
och intressera sig för projektet. Sådana

elever bör därför ingå i andra grupper. Även gruppernas storlek varierar. I regel bör de vara små: 2—5 elever. Även en halv eller hel klass kan emellertid arbeta med ett gemensamt projekt på samma sätt som vid grupparbete. Vanligen bör gruppens elever placeras intill varandra. Man bör dock undvika upprepade täta omplaceringar av eleverna.

Undervisningsmetoder

Vad som här kallats undervisningsformer och arbetssätt betecknas ofta som *metoder*. I alla de sammanhang, där man talar om metoder, avses ett planmässigt förfarande. Denna planmässighet kan exempelvis gälla lärarens genomgång av olika moment, kontroll av elevernas arbete och detta arbetes form och innehåll. Metoden avser sättet att tillämpa olika undervisningsprinciper med hänsyn till den aktuella situationen och inom den yttre ram, som utgörs av olika undervisningsformer och arbetssätt (jfr vederbörande ämnen och kurser i avsnittet Kursplaner med anvisningar och kommentarer). Man kan sålunda använda olika metoder i klassundervisning, i gruppundervisning och i individuell undervisning. I det fall, då metoden avser elevernas arbetssätt, kan man tala om t. ex. grupparbete som en metod.

Det är väsentligt, att läraren med ledning av egna erfarenheter söker sig fram till personligt utformade förfaringsätt. Att han själv finner vissa lösningar lämpliga bör emellertid inte hindra honom att ompröva egna metodiska grepp och att objektivt värdera andras. Generella lösningar ges sällan i metodfrågor; samspelet mellan läraren och eleverna och mellan eleverna inbördes blir alltid avgörande i det enskilda fallet.

Hemuppgifter och studieteknik

Huvuddelen av det med skolan förbundna arbetet bör eleverna utföra på skoltid. Detta gäller såväl inläring av allmänorienterande stoff som färdighetsträning i läsning, skrivning, räkning och främmande språk. Det är sålunda fel att anslå lektionstiden huvudsakligen till kontroll av utfört hemarbete eller till direktiv och anvisningar om fortsatt sådant. Eleven bör, som ovan framhållits, under lektionstid ges tillfälle till aktiv inläring. Detta kan ske dels genom självständigt elevarbete utan anknytning till hemuppgifter, dels genom en omsorgsfull förberedelse av sådana. I många fall, exempelvis i vissa moment i svenska, matematik och främmande språk, gäller det, att eleven för att kunna lösa sina uppgifter måste ha förstått en viss princip, en viss regel eller vissa typexempel. Hemarbetet har då främst till syfte att ge övning och säkerhet, för att den färdighet eller det kunnande som eftersträvas skall konsolideras. I orienteringsämnena skall eleverna i samma syfte på ett självständigt och gärna nytt sätt läsa och erinra sig vad som behandlats i skolan.

Hemuppgifterna ger eleverna tillfälle att ta ansvar, organisera lärostoffet och disponera tiden. Särskilt på högre stadier blir de därför ett värdefullt led i deras arbetsfostran. Läraren bör emellertid hålla i minnet, att de rent yttre betingelserna för uppgifternas lösande varierar avsevärt från elev till elev. Klassföreståndaren har en viktig uppgift i att övervaka och planera studierna, så att en ojämn fördelning undviks. Skäligt utrymme skall alltid finnas för rekreation.

I första årskursen bör i regel inga hemuppgifter ges. Då sådana förekommer, bör de vara av närmast »symbolisk» art; nybörjarna sätter nämligen ofta en ära i att vara stora nog för

hemläxor. Även i andra årskursen bör de ges mycket sparsamt. En viss ökning kan ske i tredje årskursen, främst på grund av tillkomsten av vissa orienterande moment. Färdighetsträningen i läsning, skrivning och räkning skall dock i huvudsak bedrivas i skolan. Inte heller i tredje årskursen behöver hemuppgifter förekomma regelbundet.

De yngre eleverna är inte sällan roade av utantilläxor av typ multiplikationstabellen, verser och ramsor. Fallenheten för sådana uppgifter är emellertid mycket olika hos olika individer, och försiktighet bör därför iaktas. För vissa elever och deras målsmän kan sådana uppgifter, tagna ur sitt sammanhang, bli både besvärande och oroande. Före tredje årskursen bör de ges endast sporadiskt och under tredje skolåret sparsamt. I läsning bör man paradoxalt nog vara särskilt försiktig med hemuppgifter åt de sent läsmogna. Orsaken härtill är, att dessa ofta lär sig läsläxan utantill — därtill hjälpta av ambitiösa och välmenande men läsmetodiskt oskolade föräldrar —, vilket snarare hindrar än främjar en riktig läsinläring. Eleverna bör få individuell handledning av läraren i skolan, i en avspänd situation och med texter av lämplig svårighetsgrad.

På mellanstadiet kan hemuppgifterna bli ett mera regelbundet inslag. Ju högre årskurs det gäller, desto större blir problemet för läraren att ta hänsyn till variationerna i klassen. En hemuppgift, som den ene finner lätt, kan den andre ha stort besvär med. Uppdelningen av lärostoffet i grundkurs och överkurs bör här ge utslag även i hemuppgifterna. Det är orimligt att kräva samma arbete av alla i klassen. Om eleven får i hemuppgift att fullborda vad han inte hunnit med på lektionerna, t. ex. i matematik eller skrivning, blir hemarbetet stort och tungt för svagare elever, medan de

raskares kraft och energi inte utnyttjas. Korta och ordentligt gjorda hemuppgifter är av större värde för inläring och arbetsfostran än långa och endast delvis avklarade. På mellanstadiet spelar hemuppgifterna i orienteringsämnen efter hand en större roll. Även här gäller, att alla elever inte nödvändigtvis behöver läsa allt och att vissa bör få extra uppgifter.

Kraven på en individualisering av hemuppgifterna gäller även högstadiet. Övergången från klasslärarsystem till ämneslärarsystem medför ofta en ny situation i fråga om hemarbetet. Många elever torde uppleva det som en stimulans att få nya ämnen, nya lärare och därmed nya typer av hemuppgifter. Andra åter, oftast kanske de svagare, kan finna, att de i mindre grad än vid klasslärarsystemet blir bedömda efter sitt »bästa» ämne och mera ansatta i sitt »sämsta». Det är här lärarens sak att genom klasskonferenser och överläggningar av annan art söka skapa sig en uppfattning om hur eleven fullgör hemuppgifterna i stort och sedan i ljust av detta skärskåda dem i det enskilda ämnet. Detta kan bidra att minska risken för vad som någon gång tyvärr inträffar vid övergången till högstadiet, nämligen att eleven mer eller mindre upphör att utföra hemarbetet.

Ju längre individualiseringen av hemuppgifterna går, desto mer måste avkall ges på att alla uppgifter skall förhållas eller kontrolleras. Eleverna bör få möjlighet att kontrollera sig själva och varandra. I högre årskurser bör uppgifter kunna ges också på större sammanhängande kursavsnitt, där redovisning sker i ett sammanhang. En sådan studieform bör dock noga följas av läraren, så att han hjälper till med planläggningen av arbetet och i förväg skaffar sig en ungefärlig uppfattning om vad eleverna lärt sig.

Hemuppgifterna bör varieras, så att de inte genomgående rör bokliga studier. De skall också bestå av iakttagelser, referat av dagsaktualiteter, beskrivning av miljöer, uppföljning och redovisning av händelser, intervjuer, underhållningsprogram, förevisningar o. dyl.

Vid hemuppgifter i anslutning till bokligt betonade studier är det av vikt, att eleverna får råd och träning i *studietechnik*. Läsundervisningen bör syfta till att grundlägga en god lästeknik, så att eleven självständigt och på kort tid samt med god förståelse hämtar information ur texten. En sådan lästräning bör ingå i undervisningen i alla ämnen. Eleven är främst betjänt av ett gott ordförråd, så att han inte hindras av att inte förstå enskilda ord. Han bör också få öva sig i att finna det väsentliga i en text samt att ordna upp och överblicka lärostoffet. Vidare bör han lära sig att anpassa läsningen efter textens koncentrationsgrad, så att han ser, vad som kan hastigt ögnas igenom och vad som kräver noggrannhet och eftertanke. Väsentligt är också, att han lär sig att använda innehållsförteckningar, register och sammanfattningar. Vidare måste han bibringas vana att avläsa bildmaterial, tabeller och diagram, vilka ofta meddelar sitt innehåll snabbare och mer nyanserat än texten.

Lästeknisk träning och rådgivning av denna art kan man börja med redan på lågstadiet för att sedan utöka och precisera den. Till träningen bör också fogas anvisningar om hur man gör understrykningar, anteckningar, samman-

drag och repetitioner. Betydelsen av att man är utvilad bör framhållas, liksom av att man gör pauser och söker omväxling. Studie- och inläringstekniken måste anpassas till det aktuella stoffet. Är detta av mera mekanisk och registrerande art, bör inläringen fördelas på kortare pass med pauser emellan. Rör det sig om logiskt sammanhängande och meningsfullt stoff, kan man däremot vinna på att läsa utan avbrott. En inläring kan ske enligt helhetsmetod eller delmetod. Den förra innebär, att man upprepade gånger läser texten i dess helhet, tills man behärskar den, den senare, att man styckar den och läser varje del upprepat.

Ofta torde eleven vara betjänt av att även föräldrarna, då så kan ske, får studieteknisk information. Detta kan öka förståelsen för vad en god studiemiljö betyder. I vissa hem kan det vara svårt eller omöjligt att erbjuda en lugn vrå för läxarbetet. Radio och TV distraherar. En dålig studiemiljö leder ofta till att läxläsaren ägnar timmar åt okoncentrerat mångsyssleri över boken. Fasta vanor med avgränsade pass på bestämda tider kan här vara en styrka.

Inläring i hemmet skiljer sig inte i något väsentligt från inläring i skolan. Principerna om motivation, aktivitet och konkretion gäller i båda fallen. Den bästa studietekniska träningen och rådgivningen är därför, att man i skolans arbete tillämpar en från fall till fall väl avpassad studieteknik. (Se även anvisningar i anslutning till kursplanerna i svenska och orienteringsämnen.)

Undervisning i klasstyp b och B

Kursplanering

Vad som sagts ovan om undervisningsformer och arbetssätt gäller alla

klasstyper. Verksamheten i klasser av b- och B-typ skiljer sig inte med nödvändighet från motsvarande i klasser

av a- och A-typ. Eftersom b- och B-klasserna omfattar två eller flera årskurser, som undervisas samtidigt, måste dock gruppundervisningen där bli den karakteristiska undervisningsformen. Det faller sig naturligt att låta varje årskurs bilda en grupp (årsgrupp), vilket inte utesluter gruppindelning även inom årskurserna eller indelning utan hänsyn till årskurs.

Arbetsresultatet i en klass av b- och B-typ är i hög grad beroende av att läraren organiserar läsårets, terminens, veckans och dagens arbete och ordnar upp lärostoffet på ett sätt, som underlättar och effektiviserar arbetet.

Som underlag för lärarens planering av arbetet på längre sikt har en särskild uppställning av huvudmomenten på låg- och mellanstadiet gjorts för skolor av klasstyp b och B. Den för skolor av klasstyp a och A gällande indelningen i huvudmoment för lågstadiet, omfattande årskurserna 1—3, och för mellanstadiet, omfattande årskurserna 4—6, har därvid ersatts av en indelning i tre avsnitt, innehållande respektive årskurserna 1—2, 3—4 samt 5—6. Denna anordning är också motiverad av att elevernas studiegång i ett avsevärt antal b- och B-skolor bryts på grund av lärarbyte efter andra och fjärde skolåret.

När lärostoffets art så medger, är det lämpligt att alla årskurser i en b- eller B-klass undervisas gemensamt. Genom en väl genomtänkt kursplanering kan sådan samläsning ordnas under kortare perioder varje läsår både inom moment, som återkommer i alla årskurser, och inom sådana, som utan olägenhet kan placeras i vilken årskurs som helst. Dessa senare kan vid behov fördelas på fyra i stället för på två år. Genom samläsning mellan två eller flera årskurser vinner läraren tid för omedelbar undervisning i var årskurs för sig. Det är angeläget, att noggrannhet iakttas vid

fördelningen på olika läsår av huvudmoment i ämnen, där sådan samundervisning sker.

Som exempel på gemensam undervisning av detta slag kan följande nämnas. I kristendomskunskap kan samläsning ske vid behandlingen av valda berättelser ur gamla och nya testamentet samt vid samtal i etiska och religiösa ämnen. I samhällskunskap och naturkunskap utgör bl. a. exkursioner och studiebesök samt bearbetning av uppgifter, som då aktualiserats, lämpliga gemensamma undervisningsmoment. I historia och geografi kan gemensam undervisning av andra än närmast på varandra följande årskurser endast mera tillfälligt förekomma. Matematiktimmar är till större delen gemensamma, men de olika årskurserna fullgör vanligen skilda uppgifter. Undervisningen i övningsämnen kan i stor utsträckning vara gemensam. Särskilt är detta lämpligt i sådana ämnen, där eleverna huvudsakligen arbetar individuellt och i sin egen arbetstakt, t. ex. i slöjd och teckning.

Vid kursplanering indelas orienteringsämnenas huvudmoment lämpligen i Ena årets kurs och Andra årets kurs, varvid »ena året» avser det läsår, som börjar under jämnt kalenderår. En sådan uppdelning bör göras även i fråga om vissa moment i andra ämnen, bl. a. svenska. Anvisningar för en sådan planering, som huvudsakligen bygger på föreslagna årskurser för klasstyp a och A (»kursväxling»), finns dels här nedan, dels under rubriken Speciella anvisningar efter huvudmomenten i vederbörande ämne i kursplanen. Även andra sätt att disponera studierna kan med fördel tillämpas i klasstyp b och B.

Innehåller en klass två på varandra följande årskurser, exempelvis i skolor av klasstyp b och B 1 årskurserna 1—2, 3—4 och 5—6, kan de föreslagna årskurserna för klasstyp a och A vid kurs-

växling tillämpas i huvudsak sålunda: ena året behandlas de huvudmoment, som föreslagits för den lägre årskursen, andra året de som föreslagits för den högre. Vid en sådan planering av studierna bör under läsåret, då de huvudmoment behandlas, som föreslagits för den högre årskursen, för sammanhanget nödiga, korta återblickar förekomma för att aktualisera det väsentligaste i föregående års arbetsprogram. Dessa sammanfattande och inledande moment kan placeras in t. ex. i början av läsåret eller när den första perioden i vederbörande ämne påbörjas, allt beroende på hur undervisningen är upplagd.

I B 2-skolan bör i regel tillämpas samma anordningar beträffande huvudmomentens placering, som ovan angivits för B 1-skolan. Samläsning med alla årskurser kan lämpligen ske i valda moment inom exempelvis kristendoms-kunskap, samhällskunskap och naturkunskap. Arbetet organiseras emellertid oftast lämpligen på två grupper, den ena omfattande tredje och fjärde årskurserna, den andra femte och sjätte. Då gemensam tid upptagits för klassen i ett orienteringsämne, kan timmarna delas så, att omedelbar undervisning meddelas åt tredje och fjärde årskurserna under en del av lektionen samt åt femte och sjätte årskurserna under återstoden av denna.

Studiegången i B 3-skolan kan i stort sett läggas upp med ledning av låg- och mellanstadiets huvudmoment för skolor av klasstyp a och A enligt föreliggande förslag till disposition av en studieplan för vederbörande ämne. I allt väsentligt måste emellertid undervisningen i B 3-skolan anpassas efter de enskilda elevernas förutsättningar och arbetstakt.

Vid den kontinuerliga planeringen under läsårets gång, t. ex. för ett arbets- eller intresseområde, görs förberedelser även för elevernas självständiga arbete.

Inte minst då läraren syftar till att lära dem att arbeta självständigt och att ta egna initiativ, är det viktigt, att han är väl förtrogen med de hjälpmedel, som finns att tillgå. Han måste se till, att möjligheter finns för dem att själva utnyttja materielen. Förteckningar, sakregister o. dyl. måste uppgöras. Arbetskort och andra i förväg iordningställda uppgifter erfordras, för att tiden skall kunna utnyttjas effektivt, t. ex. då en elev väntar på lärarens handledning. Tryckta arbetsuppgifter kan aldrig helt ersätta dem läraren själv utarbetar med hänsyn till elevernas förutsättningar och intressen samt till den arbetsplanering han gjort. De uppgifter, som används, bör ge övning i studieteknik.

Det dagliga arbetet måste noggrant planläggas. Det är därvid lämpligt att uppgöra ett dagschema med anteckningar om varje grupps sysselsättning under de olika lektionerna.

Planeringen av arbetet på längre sikt bör delvis kunna göras gemensamt under planeringsdagar.

Omedelbar undervisning och självständigt arbete

Gemensam tid kan vara upptagen på schemat för ett ämne, även då inte samläsning sker. De olika årskurserna eller grupperna arbetar då med skilda uppgifter, och läraren delar sin tid mellan dem. Så sker framför allt i färdighetsämnen samt i teckning och slöjd. Hur samtliga lektioner i ett orienteringsämne disponeras, beror på vilket arbetssätt som används. Det oavsett måste självständigt arbete bedrivas av ena gruppen, antingen under hel lektion eller del därav. Detta arbete skall stödja kunskapsinhämtandet och färdighetsträningen samt komplettera den omedelbara undervisningen.

För att arbetet skall flyta smidigt och

eleverna successivt tillägna sig goda arbetsvanor, bör de redan från lågstadiet lära sig utföra arbetet efter givna instruktioner. Kravet på självständighet och ansvar från deras sida ökar på mellanstadiet. Läraren måste dock tillse, att både givna och självvalda arbetsuppgifter fullföljs, innan nya påbörjas.

En förutsättning för att läraren skall kunna ägna sig åt den grupp, som har omedelbar undervisning, är att uppgifterna för de andra gruppernas självständiga arbete är väl planlagda och förberedda. De bör utföras i närmaste anslutning till förberedelsen och vara av den

art, att de helt tar elevernas självverksamhet i anspråk. Uppgifterna måste sålunda vara avpassade efter deras förutsättningar och färdigheter, te sig meningsfulla och fånga intresset samt ha konkret anknytning.

Jämsides med den omedelbara undervisningen i en grupp bör läraren i möjligaste mån uppmärksamma även de grupper, som arbetar självständigt, så att eleverna vid behov kan få anvisningar och hjälp. Av stor betydelse för självständigt arbete och gruppundervisning är, att grupprum finns att tillgå eller kan anordnas.

Specialundervisning

Anordnandet av specialundervisning ingår som ett betydelsefullt led i skolans strävanden att skapa betingelser för en studiegång, som är avpassad efter den enskilde elevens förutsättningar och behov. Denna undervisning meddelas antingen i specialklass eller som särskild specialundervisning jämsides med vanlig undervisning. Elever med komplicerade handikapp kan erhålla mer än ett slag av specialundervisning.

Specialundervisning är att betrakta som en naturlig hjälpåtgärd, som erbjuds de elever, som på grund av miljö- eller arvsbetingade fysiska eller psykiska orsaker företer sådana avvikelser beträffande utveckling och mognad, att de ej utan risk för komplikationer kan undervisas i de vanliga klasserna, samt till dem som på grund av speciella svårigheter behöver sådan särskild specialundervisning, som ej kan meddelas inom den vanliga klassundervisningens ram.

Riktlinjer för uttagning av elever till specialundervisning

Vid utredning om elevs eventuella

hänvisning till specialundervisning skall, utöver vad som nedan sägs beträffande uttagningsförfarandet till respektive slag av specialundervisning, följande iakttagas.

Elev, för vilken specialundervisning övervägs, anmäls av klassföreståndaren till rektor. Initiativ till anmälan kan förutom av klassföreståndaren tagas av skolledare, läkare, skolpsykolog, kurator, skolsköterska eller målsman. Anmälan skall vara skriftlig och innehålla utförliga uppgifter av den anmälande klassföreståndaren. (Se avsnittet om eleviakttagelser s. 71.)

I god tid före utredningen och senast i samband med anmälan bör målsman av klassföreståndaren vara informerad om elevens skolsvårigheter samt om vad man avser att vinna med undersökningen och den eventuella specialundervisningen.

Uttagning av elev till specialklass skall grundas på noggranna och allsidiga undersökningar av eleven. Innan beslut fattas bör övervägas, om syftet kan nås genom att eleven får särskild specialundervisning och i övrigt blir kvar i sin

klass. Utredningen skall innefatta medicinsk undersökning, utförd av skolläkare och i vissa fall av specialist, samt psykologisk-pedagogisk undersökning, utförd av personer med god kompetens för sina uppgifter. Resultaten sammanfattas i skriftligt utlåtande. Därvid anges icke testresultat i form av poäng eller kvot (jfr s. 97).

Uttagning av elev till särskild specialundervisning skall i tillämpliga delar ske enligt samma förfarande, som föreskrivs för motsvarande specialklass.

Sedan föräldrarna beretts tillfälle att yttra sig och efter samråd med vederbörande lärare samt med dem som handhaft utredningen beslutar rektor, huruvida överförande till specialundervisning skall äga rum. Har rektor och föräldrarna olika uppfattningar om lämplig åtgärd, skall ärendet hänskjutas till skolstyrelsen för avgörande.

När beslut om elevs uttagning till specialundervisning fattats, lämnas meddelande till målsman om de åtgärder, som undersökningen ansetts böra föranleda. Av uttagningshandlingarna bör framgå, om hänvisning skett mot målsmans vilja och vilka i så fall skälen därför varit och om den avser specialklass eller särskild specialundervisning.

Målsman äger att hos länskolnämnd få skolstyrelsens beslut omprövat.

Vid all övergång till eller från specialundervisning bör noga övervägas, vad eleven kan vinna eller förlora i och med placeringen. Specialundervisningens karaktär av hjälpåtgärd till elevens bästa utgör en väsentlig förutsättning för att undervisningen skall få den avsedda positiva effekten. Överförandet av elev till eller från specialundervisning skall därför i princip bygga på målsmannens fria medverkan. I vissa fall måste emellertid, med hänsyn till både

den enskilde eleven och till undervisningen i klassen i övrigt, målsmans rätt till fritt val av studieväg för eleven få vika och skolans myndigheter avgöra, om elev skall överföras till eller från specialundervisning (jfr s. 35).

Då en elev flyttas till eller från specialklass under pågående läsår, placeras han i regel i den årskurs, som svarar mot den varifrån han kom, och om överflyttningen sker vid läsårets slut, i årskursen närmast över den han genomgått.

Elev, som under tre till fyra år kunnat följa undervisningen i vanlig klass utan att uppflyttning vägrats, bör endast undantagsvis överföras till hjälpklass.

Möjligheten till återflyttning från specialundervisning bör städse beaktas. Sådan återflyttning bör ske efter undersökningar och åtgärder i övrigt motsvarande i huvudsak dem som tillämpas vid överflyttning till specialundervisning.

Personakter skall föras över samtliga elever, som deltar i specialundervisning, och elevernas anpassning och utveckling i övrigt följas med uppmärksamhet. Dessa akter får icke utlämnas till obehöriga. Lärare, som meddelar specialundervisning, bör i samråd med övrig personal i skolan söka uppehålla god kontakt med föräldrarna och, där så befinns nödvändigt, själv eller genom annan lämplig person ge hemmen sådana upplysningar angående elevens undervisning och omvårdnad, som kan anses erforderliga.

Utredning av den art som nämnts ovan kan vara befogad, även om en överföring till specialundervisning av organisatoriska eller andra skäl inte kan komma i fråga. En sådan diagnostiserande utredning syftar till att i speciella fall ge underlag för en mera tillrättlagd undervisning och elevvård.

Specialklasser

Hjälpklass

Hjälpklasserna är avsedda för sådana intellektuellt utvecklingshämjade elever, som är oförmögna att med framgång delta i den vanliga skolundervisningen men som inte är i behov av undervisning i särskola. Deras uppgift är att ge ökade möjligheter att anpassa undervisning och utbildning efter ifrågasvarande elevers utveckling och behov.

Till hjälpklass bör ej uttas

a) normalbegåvade barn, som är behäftade med svårare sjukdomar eller handikapp, som i sig medför svårigheter att följa undervisningen, såsom krampsjukdom, svår vanförhet, höggradiga hörsel- eller syndefekter eller sjukdomar, som verkar så kraftnedsättande, att eleverna inte orkar följa den vanliga skolundervisningen,

b) barn, som har svårighet att tillgodogöra sig undervisningen i ett enskilt skolämne men som i övrigt är normalt begåvade. Till denna grupp kan höra barn med utpräglade läs- och skrivsvårigheter.

c) normalbegåvade barn, som på grund av anpassningssvårigheter eller beteenderubbningar allvarligt stör undervisningen i vanlig klass.

Om det vid skolmognadsundersökning i samband med inskrivning av nybörjare konstateras, att ett barn ter sig utvecklingshämmat, bör genom fortsatt undersökning utrönas, huruvida uppskov med skolgången eller placering i skolmognadsklass eller hjälpklass vid höstterminens början är lämpligast.

För fostran och undervisning i hjälpklasserna gäller i tillämpliga delar vad som anförts i de allmänna anvisningarna rörande skolans verksamhet. De här upptagna anvisningarna för hjälpklasser utgör endast en ytterligare erinran om sådana sidor av arbetet, som bör särskilt uppmärksammas i dessa klasser.

Undervisningen i hjälpklass bör i största möjliga utsträckning anknytas till barnens egen erfarenhetsvärld och ges en praktisk inriktning.

Enkelhet och åskådlighet bör alltid eftersträvas i undervisningen. På nybörjarstadiet bör talrika, efter varje barns förmåga avpassade iakttagelse- och igenkänningsövningar förekomma. I samband med dessa och andra övningar bör barnen om möjligt själva få syssla med förekommande materiel. Elevernas verksamhetslust bör i alla ämnen uppmärksammas och utnyttjas genom ändamålsenliga och intresseväckande arbetsövningar. Som åskådningsmedel bör helst användas verkliga föremål, men även goda modeller, teckningar och andra bilder, film och ljusbilder m. m. kan komma i fråga.

På grund av hjälpklass elevernas stora inbördes olikhet och på grund av den enskilde elevens varierande förutsättningar från ämne till ämne är det av speciell betydelse, att uppgifterna anpassas efter vars och ens begåvning, arbetstempo och utveckling på känslolivets område. Barnens initiativ bör väl tillvaratas.

Grupparbete, även i form av lekar och spel, bör ofta anordnas, bl. a. såsom ett medel för elevernas sociala fostran.

Behovet av mångsidig övning och tillräcklig träning bör alltid beaktas vid undervisningen i hjälpklass. Uppmärksamhet bör ägnas åt uppgiften att söka ge barnen goda levnadsvanor.

Undervisningen i hjälpklasserna bör på alla stadier bygga på ett system med klasslärare för att möjliggöra den samordning mellan olika ämnen, som är erforderlig.

Då eleverna före hänvisningen till hjälpklass ofta har anledning till missmod på grund av att krav, som de inte kunnat fylla, ställts på dem, är det av vikt, att de i hjälpklassen möts av upp-

gifter, som motsvarar deras förmåga. De bör få känna, att de kan uträtta något. Deras intresse, mod och självtillit bör stärkas genom lustbetonat arbete. Läraren bör hos det enskilda barnet söka upptäcka och utveckla eventuella anlag på områden, där det har de bästa förutsättningarna att nå ett gott resultat.

Oförmåga att tillgodogöra sig undervisningen på ett begränsat område, t. ex. svenska eller matematik, bör inte utgöra hinder för att en elev får följa den årskurs, i förekommande fall oavkortad kurs, som med hänsyn till hans ålder, allmänna utveckling, skolarbetet i dess helhet och hans bästa i övrigt är lämplig.

Hemuppgifter må i lämplig utsträckning förekomma i hjälpklasserna, men på lågstadiet bör de användas med största sparsamhet. De skall alltid vara väl förberedda och endast omfatta sådant som barnen är i stånd att på egen hand utföra eller tillägna sig, varjämte hänsyn även i detta fall bör tas till individuella olikheter.

Då de intellektuellt svagt utrustade eleverna ofta lättare vinner resultat genom manuell arbete än genom att syssla med intellektuella uppgifter och då påtagliga resultat är ägnade att skapa arbetsglädje och verka uppfostrande, har slöjd och annat manuellt arbete större utrymme i hjälpklasser än i vanliga klasser. Givetvis får inte den omständigheten att eleverna har svårigheter med ämnen som läsning, skrivning och matematik medföra, att de får mindre övning i dessa ämnen. Snarare bör deras träning ökas och intensifieras, dock under den viktiga förutsättningen, att övningarna helt anpassas efter den enskilde elevens förutsättningar.

Undervisningen i hjälpklass måste nära anpassas till elevernas förutsättningar och behov. Med hänsyn därtill är det angeläget, att läraren väl utnytt-

jar föreliggande möjligheter till modifieringar i fråga om huvudmomentens innehåll och fördelning på årskurser (jfr s. 39).

Beträffande betygsättningen i hjälpklasser hänvisas till s. 92.

Observationsklass

Observationsklasserna är avsedda för i huvudsak normalbegåvade elever, som uppvisar sådana psykiska särdrag, att de inte lämpligen bör undervisas i vanlig klass, och som inte är i påtagligt behov av annan specialundervisning.

Observationsklassernas uppgift är att ge dessa elever en sådan handledning, att de om möjligt uppnår en bättre social anpassning, samt en undervisning och utbildning motsvarande vad som ges i en vanlig klass.

Uttagning av elever till observationsklass bör föregås av ingående medicinsk-psykologisk undersökning, tillrättalagd för elever med anpassningssvårigheter. Det är vidare av stor vikt, att elevens situation i dess helhet omsorgsfullt utreds. Ogynnsamma hemförhållanden, misslyckanden i skolarbetet och svårigheter i umgänget med kamraterna kan vara tänkbara orsaker till hans konflikter.

Grundprincipen vid arbetet i en observationsklass är att skapa en atmosfär av lugn och trygghet, förtroende och gemenskap. Då många av eleverna känner sig isolerade eller befinner sig i öppen konflikt med sin omgivning, gäller det att söka åstadkomma en god kontakt eleverna emellan. Alla tillfällen att fostra dem till och vänja dem vid samarbete bör tillvaratas.

Undervisningen i observationsklasserna bör bygga på ett system med klasslärare eller ett i sådan riktning modifierat ämneslärarsystem för att möjliggöra den samordning mellan olika ämnen

och den omläggning av arbetsordningen, som kan krävas för att stimulera eleverna till produktivt arbete.

För att antalet konflikter och irritationsmoment skall minskas, bör observationsklasserna om möjligt förläggas till mindre skolbyggnader.

Då elever genom brister i hemmiljön eller av andra skäl löper risk att utvecklas i ej önskvärd riktning och därför är i behov av vård och tillsyn eller lämpligt ordnad fritidssysselsättning efter den egentliga skoldagens slut, förordas att skolan i samarbete med andra barnvårdande myndigheter verkar för att eftermiddagshem, speciella lägerskolor eller skolinternat kommer till stånd.

När en elev i observationsklass visar bestående förbättring i sitt beteende och det för övrigt syns lämpligt, skall han överflyttas till vanlig klass. Särskilt i fråga om intelligensmässigt svagare elever bör dock vid en planerad överflyttning noga övervägas, huruvida svårigheterna att följa undervisningen i vanlig klass kan innebära risk för återfall.

Hörselklass

Hörselklasserna är avsedda för i regel normalbegåvade elever, vilkas hörselskador är så stora, att undervisning i vanlig klass är utesluten eller skulle innebära betydande svårigheter.

I hörselklasserna skall eleverna genom hörselträning och övning i avläsning samt med användande av särskilda tekniska hjälpmedel få en undervisning och utbildning, som så långt möjligt motsvarar vad som ges i en vanlig klass.

Då elever med hörselnedsättning ofta har talsvårigheter, bör stor vikt läggas utom vid hörselträning och avläsning även vid talövning. För att minska eller bryta den isolering, som undervisning i hörselklass kan innebära, bör man göra försök att låta eleverna i en sådan klass delta i undervisningen i vissa ämnen,

exempelvis teckning, slöjd och gymnastik, tillsammans med normalhörande kamrater.

Uttagning av elever till hörselklass skall grundas på läkarundersökning utförd av öron-, näs- och halsspecialist, audiometerundersökning samt psykologisk-pedagogisk undersökning, tillrättalagd för hörselskadade barn. Därvid bör fastställas, dels huruvida elevens hörsel är så svag, att placering i hörselklass med hänsyn härtill är motiverad, dels huruvida hans skolsituation i övrigt är sådan, att placeringen är lämplig.

Innan beslut om intagning i hörselklass fattas, bör lämpligheten och möjligheten av att hänvisa eleven till särskild specialundervisning övervägas.

Hörselskadade elever, som utan större svårigheter kan följa undervisningen i vanlig klass, bör ej av annan anledning överföras till hörselklass.

Om vid intagningen i skolan genom läkarintyg eller på annat sätt konstateras, att ett barn har så stark hörselnedsättning, att det bör placeras i hörselklass, kan det redan första läsåret hänvisas till sådan.

Utskrivning av elev, som på grund av förbättrad hörsel eller utveckling i övrigt bedöms kunna följa undervisningen i vanlig klass eller i annan specialklass, bör i allmänhet föregås av försöksplacering i den nya klassen. Det är därvid av vikt, att nära kontakt hålls mellan den avlämnande och den mottagande klassföreståndaren samt att eleven kommer i åtnjutande av erforderliga stödåtgärder.

Synklass

Synklasserna är avsedda för i regel normalbegåvade elever, vilkas synskador är så stora, att undervisning i vanlig klass är utesluten eller skulle innebära betydande svårigheter.

I synklasserna skall eleverna med an-

vändande av särskilda pedagogiska och tekniska hjälpmedel få en undervisning och utbildning, som så långt möjligt motsvarar vad som ges i en vanlig klass. Lämpliga hjälpmedel i synklass är bl. a. reglerbar läslampa, skolbänk med ställbar skiva, bokstöd, förstoringsglas, förstoringsapparat för läsning, kulspeppenna, lösa blyertspennor, pennor för färgtextning, speciallinjerade skriv- och räknehäften, läro- och läseböcker med stor stil, flaneltavla, bandspelare samt skrivmaskin med stora typer.

I undervisningen måste hänsyn tas till att de synskadade eleverna fort blir tröttade av läsning, skrivning och räkning, varför den muntliga undervisningen bör ges större utrymme än i en vanlig klass. Vidare bör deras ställning och hållning uppmärksammas. Den nedböjda arbetsställning, som de ofta intar, bör motverkas genom lämpliga gymnastiska övningar och, när så erfordras, genom hållningsgymnastik.

Uttagning av elever till synklass skall föregås av undersökning, verkställd av ögonspecialist, kompletterad med psykologisk-pedagogisk utredning, tillrättalagd för synskadade barn.

Synskadade elever, som utan större svårigheter kan följa undervisningen i vanlig klass, bör ej av annan anledning överföras till synklass.

Endast i undantagsfall bör uttagning till synklass ske utan föregående prövning av eleven i vanlig klass. Under denna prövningstid bör samråd ske med ögonspecialist.

Läsklass

Läsklasserna är avsedda för normalbegåvade elever, som på grund av utpräglade läs- och skrivsvårigheter ej kan följa undervisningen i vanlig klass.

Läsklassernas uppgift är att i görligaste mån avhjälpa de enskilda elevernas läs- och skrivsvårigheter samt att ge

en undervisning och utbildning motsvarande den som meddelas i en vanlig klass.

Då eleverna i en läsklass ofta uppvisar nervösa symtom, är ängsliga och okoncenterade, gäller det i första hand att skapa en sådan arbetssituation, att de får en positiv inställning till skolarbetet.

Vid uttagning av elever till läsklass skall utredningen i första hand klarlägga, huruvida svårigheterna beror på kroppsliga sjukdomstillstånd, syn- och hörselrubbingar, allmän intellektuell utvecklingshämning o. dyl., som kräver annan speciell behandling eller åtgärd. Därvid skall intelligensprövningen kompletteras med läs- och skrivtest.

Innan beslut om intagning i läsklass fattas, skall lämpligheten och möjligheten av att i första hand hänvisa eleven till särskild specialundervisning övervägas.

Friluftsklass och hälsoklass

Inom grundskolan kan anordnas dels friluftsklasser för elever, som haft eller har tuberkulos men ej är smittförande, dels hälsoklasser för dem som är allmänt klena, har nedsatt motståndskraft mot infektioner eller befinner sig i långvarig konvalescens.

Friluftsklassernas uppgift är att ge eleverna en med hänsyn till deras hälsotillstånd erforderlig omvårdnad samt en undervisning och utbildning motsvarande vad som ges i en vanlig klass.

För friluftsklasserna krävs ljusa och luftiga lokaler. Dessutom skall utrymme finnas för britsar i lärosalen eller i ett särskilt rum för vila i anslutning till måltiden under skoldagen. Då eleverna i friluftsklasserna ej sällan genomgått en långvarig sjukhusvistelse eller av andra orsaker befinner sig i ett svaghetstillstånd,

måste vederbörande lärare ägna dem särskild omvårdnad. Undervisningen, speciellt i hälsoklasserna, måste i stor utsträckning bli individuell, enär omställningen på elever här är relativt stor.

Vid bedömningen, huruvida en elev bör uttas till friluftsklass eller hälsoklass, måste alltid de medicinska synpunkter, som framläggs av skolläkaren, bli avgörande. Vid uttagning till hälsoklass bör även sociala skäl tillmätas en viss betydelse. Elever från hem, där man kan konstatera en bristfällig omvårdnad, är i större behov av placering i hälsoklass än de som kommer från hem, där de får god omvårdnad.

Skolmognadsklass

Skolmognadsklasser är avsedda för elever, som — utan att vara i påtagligt behov av undervisning i annan specialklass — vid prövning befunnits ej ha nått den skolmognad, att de med framgång kan delta i undervisningen i vanlig nybörjarklass, trots att de nått den för intagning i skolan fastställda levnadsåldern.

Skolmognadsklassernas uppgift är att bereda dessa senmognande elever en mjukare skolstart och en mera individuell handledning av den art, att riskerna för ett misslyckande i det fortsatta skolarbetet minskas.

Arbetet i en skolmognadsklass bör under första skolåret bl. a. inriktas på att utveckla de motoriska, språkliga och sociala funktionerna. Undervisningen bör dock, allteftersom de enskilda eleverna mognar, motsvara den som ges i en vanlig klass. Då eleverna i klassen befinner sig på olika mognadsstadier och har olika förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen, måste arbetet i stor utsträckning bedrivas individuellt.

Vissa elever kan med en på detta sätt tillrättalagd studiegång utan tidsförlost övergå till vanlig klass efter ett, två eller

tre år i skolmognadsklass. För andra åter kan det vid övergång till vanlig klass vara lämpligt att gå om en årskurs. Så snart det med hänsyn till elevens bästa befinns lämpligt, skall han överflyttas till vanlig klass.

Uttagning av elever till skolmognadsklass får ske, först sedan det vid läkarundersökning och prövning konstaterats, att förseiad skolmognad föreligger. Den som intagits i vanlig nybörjarklass men efter en tids skolgång visar förseiad skolmognad, må, om så befinns lämpligt, på sätt som nämnts ovan överflyttas till skolmognadsklass.

Cp-klass

Cp-klasserna är avsedda för dels normalbegåvade, dels intellektuellt utvecklingshämmande barn med cerebral pares eller andra likartade motoriska rubbningar.

Cp-klassernas uppgift är att bereda dessa elever en med hänsyn till deras handikapp lämpad undervisning och fostran.

De intellektuellt utvecklingshämmande eleverna bör undervisas på samma grunder som hjälpklassernas elever (jfr s. 65).

Anmärkning

Efter medgivande av skolöverstyrelsen må specialklasser anordnas i andra former och för elever av annat slag än ovan sägs.

Särskild specialundervisning

Särskild specialundervisning må anordnas för intellektuellt utvecklingshämmande elever (särskild hjälpundervisning), för elever med anpassningssvårigheter av tillfällig art (särskild observationsundervisning) samt för elever med hörsel-, syn- eller talsvårigheter eller med läs- och skrivsvårigheter; an-

ordningen är lämplig dels där antalet elever är otillräckligt för bildande av specialklasser, dels där särskild specialundervisning bedöms vara en lämpligare arbetsform än sammanförande av eleverna i särskilda klasser, dels där eleverna ej har så stora svårigheter, att de bör hänvisas till specialklass, dels ock som understödjande undervisning efter det att de lämnat specialklass och övergått till vanlig klass.

Efter länskolnämndens prövning må särskild specialundervisning anordnas jämväl för elev i specialklass, om han har även annan svårighet än den, för vilken specialklassplacering vidtagits.

Framställning om särskild specialundervisning skall göras av vederbörande skolstyrelse och bör avse viss tid. Den skall vara åtföljd av uppgifter dels om skolans elevantal vid läsårets början och antalet elever, som bör erhålla särskild specialundervisning, dels om antalet veckotimmar för densamma och vederbörande lärares utbildning för undervisningen ifråga, dels huruvida och till vilket antal specialklasser av det slag undervisningen avser finns inrättade inom kommunen. Särskild specialundervisning må anordnas för kortare tid än en termin.

Undervisningsgruppernas storlek och undervisningstidens längd måste bedömas från fall till fall. Undervisning med en elev åt gången bör endast i undantagsfall förekomma; gruppundervisning med 2—4 elever torde vara den lämpligaste arbetsformen. De som deltar i särskild specialundervisning, bör erhålla sådan minst två och helst tre gånger i veckan. Undervisningstiden bör i allmänhet varje gång omfatta 20—30 minuter per grupp med elever från lågstadiet och 30—45 minuter för övriga grupper.

För övrig särskild specialundervisning gäller i tillämpliga delar vad som

anförts beträffande arbetet i motsvarande specialklasser.

En förutsättning för att ett gott resultat skall uppnås med särskild specialundervisning är bl. a., att ett intimt samarbete med vederbörande klassföreståndare äger rum.

Elever, som deltar i särskild specialundervisning, bör beredas motsvarande ledighet från det övriga skolarbetet. Tid för särskild specialundervisning bestäms av rektor efter samråd med vederbörande lärare, varvid iakttas, att denna specialundervisning om möjligt anordnas jämsides med vanlig undervisning.

Särskild hjälpundervisning

Den särskilda hjälpundervisningen bör i regel begränsas till att omfatta ämnena svenska och matematik.

Särskild observationsundervisning

Särskild observationsundervisning är avsedd för elever, som visar anpassningssvårigheter av tillfällig art (allmänt störande, trotsiga, aggressiva, deprimerade, skygga, nervösa, överkänsliga elever etc.) utan att förete sådana psykiska särdrag, att placering i observationsklass bedöms lämplig. Sådan undervisning kan meddelas åt elev även under period, då han helt eller delvis avstängts från undervisning i övrigt.

Särskild observationsundervisning bör anordnas endast i sådana fall, där lärare finnes tillgänglig, som bedöms särskilt lämpad att ta hand om de elever med anpassningssvårigheter av tillfällig art, vilka genom individuell undervisning eller gruppundervisning kan beredas hjälp utan att placeras i observationsklass.

En förutsättning för att ett gott resultat skall uppnås med särskild observationsundervisning är bl. a., att ett intimt

samarbete med vederbörande lärare äger rum om dess innehåll och utformning.

Övrig särskild specialundervisning

En form av särskild specialundervisning är *s. k. klinikundervisning*.

Talklinikerna är avsedda för elever med tal- och röstrubbningar eller förse- nad språkutveckling av sådan art, att särskild träning och undervisning är nödvändig. Därvid bör ett individualiserat arbetssätt tillämpas.

Undervisningstiden bör varje gång omfatta 15—20 minuter för eleven. Totalt bör den bestämmas från fall till fall och i samråd med vederbörande läkare.

Då elever med tal- och röstrubbningar ofta är hämmade eller uppvisar nervösa besvär, gäller det att vid undervisningen skapa en lugn och förtroende- full atmosfär.

Vid uttagning av elever för behandling i talklinik bör i utredningen in-

gå medicinsk-foniatrisk undersökning verkställd av specialist.

Läsklinikens uppgift är att genom individuell undervisning av elever med läs- och/eller skrivsvårigheter förbättra deras läs- och skrivförmåga, så att dessa elever i skolans samtliga ämnen kan uppnå sådana resultat, som deras allmänna utveckling och mognad möjliggör.

För varje elev läggs upp en journal, och här antecknas resultatet av kliniklärarnas granskning av hans läsning och skrivning vid arbetets början. Journalen, i vilken även fortlöpande anteckningar görs, följer eleven under klinik- tiden.

I hög grad beror framgången av klinikarbetet på att klassföreståndaren visar förståelse för eleven och hans situation, är uppmuntrande och ständigt låter honom känna, att svårigheterna kommer att övervinnas.

Elevvård

Allmänt innebär elevvård, att skolan skall söka hjälpa varje elev att lära känna sig själv, att på egen hand bilda sig en uppfattning om de uppgifter, som skola och samhälle ställer, och att övervinna personliga svårigheter. I denna vidare mening är elevvård alltså inte enbart ett antal särskilda anordningar eller åtgärder, som skolan kan tillgripa, när svårigheter av skilda slag uppträder. Det är snarare fråga om den anda och de arbetsformer, som allmänt bör präglade det dagliga arbetet i skolan.

I mera avgränsad mening innefattar en god elevvård skolans strävanden att

förebygga uppkomsten av skolsvårigheter och personliga problem för den enskilde. I de fall sådana situationer ändå uppstår, omfattar den *därjämte mera speciella åtgärder* i avsikt att komma till rätta med svårigheterna.

Ansvar för den elevvårdande verksamheten vilar på rektor och varje lärare, speciellt klassföreståndaren. För att bringa klarhet om de orsaker, som kan ligga bakom elevernas svårigheter, samt för att i mån av behov planera och genomföra mera speciella åtgärder behövs skolledning och lärare hjälp av expertis inom skolhälsovård, skolpsyko-

logi, kuratorsverksamhet samt studie- och yrkesorientering.

De flesta elevvårdande uppgifter förutsätter, att skolan enligt i föregående avsnitt givna riktlinjer samarbetar med hemmen. En rätt förståelse av elevernas situation och deras reaktioner är i regel inte möjlig utan kunskap om miljöbakgrunden. Vidare blir skolans strävanden att förebygga svårigheter eller att komma till rätta med skilda elevproblem föga verkningsfulla, om de icke fullföljs i nära samarbete med hemmen. I vissa avseenden, t. ex. beträffande ämnesvalet, krävs ett synnerligen aktivt samarbete mellan hem och skola. Detsamma kan gälla olika ordningsfrågor, varvid framförallt föräldraföreningar kan ge sitt stöd. Åhörardagar, föräldramöten och kontakter med enskilda målsmän har därför en given plats inom skolans elevvård.

En rätt bedriven elevvård förutsätter aktiv samverkan även med eleverna. Härvid åsyftas inte enbart sådana åtgärder från skolans sida, som tar sikte på olika hjälpande, stödjande eller korrigerande åtgärder. I flera fall kan elever i egenskap av ordningsmän, kartvakter, skolpolis etc. eller elevernas olika skol- och fritidsorganisationer direkt medverka i den elevvårdande verksamheten. Ett sådant samarbete är ett

viktigt inslag i skolans samhällsfostrande verksamhet.

I olika sammanhang har skolan anledning att i elevvårdande syfte upprätthålla kontakt med organisationer och myndigheter utanför skolan. För den fostrande elevvården är det önskvärt, att skolan samarbetar med organ för frivillig ungdomsverksamhet samt med barna- och rättsvårdande institutioner. På motsvarande sätt kan samverkan sökas med den psykiska barna- och ungdomsvården när det gäller elever, som är i behov av mera speciella vårdformer. Detta samarbete bör inte bara åvila skolläkare, skolpsykolog och kurator i samband med mera speciella elevvårdande uppgifter. Även skolledare och klassföreståndare kan i förekommande fall efter samråd med skolläkare (skolsköterska) ta direkt kontakt med berörda organ. I vissa fall kan samverkan mellan skolan och organisationer utanför skolan nås genom att lärare i mån av intresse och möjligheter aktivt engagerar sig i ungdomarnas fritidsverksamhet. I andra sammanhang kan elevvården förbättras genom att företrädare för skola, målsmän, fritidsorganisationer samt barna- och rättsvårdande organ skapar någon form för aktivt samarbete i syfte att stödja och hjälpa ungdomarna (jfr avsnittet Hem-skola-samhälle).

Eleviakttagelser som underlag för elevvård

Grundvalen för såväl allmänna som speciella elevvårdande åtgärder är kunskapen om elevens fysiska och psykiska förutsättningar, prestationer i skolan, hemmiljö och fritidsmiljö. Varje lärare och särskilt klassföreståndaren har att på olika sätt samla sådana uppgifter om eleverna (jfr s. 25 och 31). Detsamma åligger även övriga funktionärer

inom elevvården, ehuru det i regel sker med delvis andra metoder. I det följande behandlas eleviakttagelserna med hänsyn till klassföreståndarnas och övriga lärares elevvårdande uppgifter.

Det är först och främst angeläget att avgöra, vilka iakttagelser som bör göras, eftersom det av praktiska skäl alltid måste bli fråga om ett urval. Föl-

jande bör kunna tjäna som vägledning. (Se även avsnittet Skolvårigheter, s. 83.)

Kunskaper. Se avsnittet om bedömning av elevernas arbetsresultat (s. 89).

Arbetssätt. För att bilden av elevernas prestationer skall få den rätta bakgrunden är det viktigt, att sådana faktorer som arbetstempo, koncentrationsförmåga, noggrannhet samt ordning och reda vid fullgörandet av olika uppgifter observeras och noteras. Vid bedömning av t. ex. elevernas studie- och yrkesvals-situation är sådana uppgifter av lika stor betydelse som exempelvis betygen. Iakttagelserna bör också inriktas på att söka klarlägga, i vilken utsträckning eleven utnyttjar sina personliga resurser.

Intressen. Genom försök att kartlägga elevernas intressen eller snarare att följa intressenas växlingar och utveckling kan man erhålla ytterligare material för bedömning av elevernas total-situation. Intressena representerar för den enskilde eleven karakteristiska drivkrafter och ger antydningar om på vilka områden och på vad sätt hans inställning till skola och skolarbete kan påverkas i positiv riktning. Elevernas intressen bör ses mot bakgrunden av den hem- och fritidsmiljö, där de utvecklats och i stor utsträckning formats.

Intellektuella förutsättningar. Elevernas arbetsresultat i skilda ämnen och ämnesdelar ger viss ledning för bedömningen såväl av den allmänna nivån som av förekommande för elevvården väsentliga variationer. Det bör därvid uppmärksammas, att det inte är skillnaderna i genomsnittlig allmänintellektuell nivå mellan individerna som är de viktigaste. För flertalet elevvårdande uppgifter är variationer inom en och samma individ i fråga om skilda begåvningskomponenter mera väsentliga. En sådan nyanserad bedömning kräver

skärpt uppmärksamhet, eftersom de vanligaste bedömnings-situationerna i skolan i regel berör prestationer, som är starkt avhängiga av allmänt intellektuella förutsättningar. Strävan att observera skilda aktiviteter och olika moment inom t. ex. ett ämne underlättar upptäckten av dessa variationer inom individen. I samma riktning verkar jämförelser med kollegers uppfattning, speciellt på högstadiet med dess ämneslä-rarsystem. När placering i specialunder-visning övervägs eller när det gäller mera nyanserad studie- och yrkesorientering, måste eleviakttagelserna kompletteras genom medverkan av främst skol-psykolog.

Sociala relationer. Vid försöken att vinna klarhet om orsakerna till avvikelser i beteendet är det viktigt att kartlägga och följa elevernas relationer till omvärlden. Det gäller i lika hög grad de försagda, hämmade, tystlåtna och ytligt anpassade som de mera utåtriktade eller störande och aggressiva. Skol-situationen erbjuder visst underlag för bedömningar, men i regel måste perspektivet vidgas till målsmän och syskon samt kamratliv utanför skolan. Läraren bör dels genom direkta personliga kontakter söka lära känna elevens bakgrund, dels genom samverkan med t. ex. skolsköterska, kurator eller skol-psykolog inhämta upplysningar. Att försiktighet och takt bör iakttas vid dessa personliga kontakter är självklart.

Fysiska förutsättningar. Ställningstagandet till iakttagelser från samtliga ovan berörda områden kan kräva ytterligare informationer om elevens fysiska och medicinska situation. När prestationerna försämrats, när intresset avtar och arbetsförmågan sjunker eller när det allmänna beteendet påfallande förändras i negativ riktning, finns det särskild anledning att ta kontakt med t. ex. skol-läkaren eller skolsköterskan. Sådan

samverkan är vidare nödvändig i andra sammanhang, som närmare berörs i avsnitten om hälsovård (s. 80), skolsvårigheter (s. 83) samt studie- och yrkesorientering (s. 78).

Om alla lärarens eleviakttagelser gäller, att de vilar på subjektiv bedömning och därför har sådana svagheter, som följer med denna bedömningsform. Detta innebär i första hand, att man kan göra endast relativa uppskattningar av prestationerna eller förutsättningarna. I regel är emellertid detta tillräckligt i här berörda avseenden, särskilt som det är skillnaderna inom en och samma elev som är viktigast i samband med iakttagelser inom elevvården.

Vid subjektiva bedömningar föreligger vidare tendenser att låta iakttagelser på *ett område* och i *enstaka situationer* bilda underlag för generella omdömen. Denna tendens kan motverkas, om läraren strävar efter att observera eleven i olika situationer och att hålla isär de olika bedömningsområdena. Diskussioner och samverkan med kolleger och elevvårdens övriga funktionärer,

t. ex. inom klasskonferensens ram, är härvidlag ett hjälpmedel.

Vid sammanställningen av data från eleviakttagelser bör man undvika allmänna formuleringar och psykologiserande termer, som lätt missförstås eller kan ges en skiftande innebörd. Bedömningen av elevernas situation måste grundas på konkreta iakttagelser och bör noteras i form av situationsbeskrivningar.

Trots bedömningarnas subjektiva karaktär är det av vikt, att eleviakttagelser utväxlas mellan avlämnande och mottagande lärare, t. ex. då elever övergår från ett stadium till ett annat. Särskilt viktig blir sådan information inom högstadiet med dess ämneslärarsystem. Därvid bör samtliga lärarkategorier medverka, så att övnings- och specialämnen, inte minst yrkesämnen, får komma med vid bedömningen av elevens totalsituation.

I det följande ges en kortfattad översikt över de olika problemområden och verksamhetsgrenar, som har direkt anknytning till skolans elevvårdande verksamhet.

Elevråd

Under ungdomsåren tar sig behovet av social kontakt främst uttryck i olika slag av grupp- eller gängbildningar. Sådan spontan eller organiserad social samverkan bör skolan tillvarata. Här finner man en naturlig utgångspunkt för skilda slag av elevernas direkta medverkan i elevvården. Fritidsverksamhet inom och utom skolan är en form för elevaktivitet, som närmare behandlas nedan. Elevrådet är en annan form.

Elevrådet utgör en kanal för kontakterna mellan eleverna och de beslutande eller konsulterande instanserna in-

om skolan (rektor, kollegium, föräldraförening osv.) för att skapa ökad trivsel och en positiv inställning till skolan och skolarbetet. Vidare är det naturligt, att elevrådet medverkar i t. ex. föreningsliv och fritidsverksamhet. Det utgör genom sina verksamhetsformer en viktig del av skolans samhällsfostran.

För att elevrådet skall kunna fullgöra sina uppgifter, behöver det skolans stöd och medverkan. Detta gäller framförallt vid utformningen av de stadgar och instruktioner, som givetvis måste utarbetas för verksamheten. Elevrådets

arbetsuppgifter och kompetensområde måste anges, varvid man bör beakta, att det kan ta tid, innan verksamheten finner sådana arbetsformer och uppgifter, som passar de lokala förhållandena. Följande kan utgöra vägledande synpunkter för elevrådets arbete.

Elevrådet har betydelsefulla uppgifter, när det gäller att utforma och ändra skolans ordningsregler. Skolledningen och kollegiet bör i samverkan med elevrådet utforma dessa så, att de kan åttlydas och upprätthållas. Det bör beaktas, att ordningsregler, som är lämpliga för nybörjare, inte duger t. ex. för de ungdomar, som kommit ett stycke in i puberteten. Reglerna bör kunna klart motiveras. De bör gång efter annan aktualiseras både av elevrådet och av rektor och lärare.

Även vissa konkreta disciplinfrågor kan vara av sådan art, att de kan läggas fram för elevernas förtroendemän. Andra lämpliga frågor kan röra skolmåltider, ferier, lovdagar, hemarbete och liknande.

Elevrådet kan behandla och till vederbörande instans inom skolan förmedla önskemål, uppfattningar och klagomål rörande ovan angivna frågor.

Elevrådet kan hjälpa till med att organisera fritids- och hobbyverksamhet, t. ex. skoldanser, idrottstävlingar och utflykter, ofta i samarbete med andra skolor eller med fritids- och ungdomsorganisationer för sådan verksamhet.

Avgörande är emellertid, att eleverna själva är intresserade av verksamheten och att de finner uppgifterna meningsfulla. Starten av ett elevråd kan därför lämpligen anknyta till någon fråga, som elevkåren önskar löst. Tillfällen, då en sådan är aktuell, torde osökt erbjuda sig vid varje skola.

Med hänsyn till de krav som verksamheten ställer på elevernas allmänna mognad och förmåga att genomföra oli-

ka uppgifter kan man i regel inte räkna med att eleverna på låg- och mellanstadiet medverkar annat än på ett mera symboliskt sätt. I övrigt är det angeläget att elevrådet omfattar olika grupper av elever och på ett representativt sätt svarar mot elevkårens sammansättning. En väg att nå detta mål är att varje klass får utse två förtroendemän och att skolans elevråd utgörs av dessa förtroendemän.

Elevrådets styrelse kan tillsättas på olika sätt. Rådet kan utse hela styrelsen, men mycket talar för mera allmänna val. I sådant fall kan elevrådet utse kandidater för styrelsens viktigaste poster, ordförande och vice ordförande. Samtliga berörda elever bör därpå få tillfälle att fritt föreslå motkandidater, varefter man genom allmän omröstning förrättar valet. I övrigt kan elevrådet konstituera den arbetande styrelsen.

Styrelsens omfattning bör anpassas efter dess arbetsuppgifter och gärna så, att varje gren av verksamheten har sin egen företrädare. Särskilda arbetsgrupper för fasta eller mera tillfälliga uppdrag kan givetvis bildas inom elevrådet, men vissa uppgifter kan även överlämnas exempelvis till andra elevföreningar eller till en enskild klass. För att underlätta kontakten mellan elever och lärare bör elevrådet ha en kontaktman och kollegiet en förtroendelärare. Även målsmannarepresentanter kan för olika uppgifter medverka i verksamheten.

Hur de organisatoriska frågorna än löses, är det avgörande för elevrådets verksamhet, att skolan i sitt handlande ger eleverna en känsla av att elevrådets och förtroendemännens arbete har stor betydelse. Kontakten med skolledning och kollegium måste fungera och skolans befattningshavare stödja och stimulera med uppslag och idéer samt i konkreta frågor anlita elevrådet. Ingenting torde så skada samarbetet mellan lärar-

kår och elevkår samt reducera möjligheterna till förtroendefullt samarbete som att skolledningen eller lärarna förbigår elevrådet eller dess funktionärer i frågor, som tillhör rådets uppgifter.

Allt efter de lokala förhållandena kan elevrådets verksamhet och organisation i detaljerna utformas på skilda sätt. Ett framgångsrikt arbete inom elevrådet är i hög grad beroende av de personliga kvalifikationerna hos funktionärerna, främst ordföranden, liksom av att styrelsen blir arbetsduglig. Av detta skäl bör elevrådets arbete, i varje fall vid större skolenheter, inte i alltför stor utsträckning göras beroende av att hela elevrådet fattar beslut. Styrelsen bör

alltså ha en jämförelsevis omfattande beslutanderätt.

I de fall elevkåren icke visar aktivt intresse för elevrådsverksamhet eller arbetet av andra skäl icke fungerar, kan det vara lämpligt att inrätta ett samarbetsorgan mellan förekommande skolföreningar för att samordna olika elevaktiviteter och säkra ett önskvärt samarbete med skola och målsmän.

Det är av vikt, att de elever, som åtar sig uppgifter enligt ovan, icke engagerar sig så hårt i dessa, att studierna äventyras. Rektor och lärare bör noga uppmärksamma denna sida av elevernas självverksamhet och ge de råd, som förhållandena påkallar.

Elevernas fritidsverksamhet

Elevernas fritidsverksamhet bidrar till individens utveckling och ger stoff för anlags- och yrkesorientering. Den kan komplettera och stödja undervisningen i skolans ämnen, öka trivselen med skolarbetet och stimulera till aktivare insatser där. Fritidsverksamheten ger möjlighet att leda ungdomarnas naturliga behov att sluta sig samman i grupper och gäng i positiv riktning och att därtill ge aktiv samhällskunskap om föreningsteknik m. m. Den bidrar — rätt utnyttjad — till förståelse för att ett förtroendefullt och trivsamt samarbete kan vara oberoende av deltagarnas ålder.

En förutsättning för att skolungdomens fritidsverksamhet skall få denna effekt är, att den betraktas och behandlas som en ungdomarnas egen angelägenhet, organiserad och ledd av dem själva. Den skall icke arrangeras så, att den uppfattas som påtvingad. Ungdomarna skall känna, att de i skolan har ett stöd, när deras egna resurser ej

räcker till, och att skolan kan hjälpa till med sakkunskap, idéer och uppslag utan att träda deras behov av självständighet för nära.

Viktigt är därjämte, att det stöd skolan erbjuder ges i samråd och samverkan med föräldraorganisationer och med motsvarande verksamhet utanför skolan samt med representanter för samhällets barna- och ungdomsvård. Konkurrens mellan dessa är onödig och olämplig och till skada för ungdomarnas respekt för vuxensamhället.

Elevföreningar i skolan ger eleverna tillfälle att samlas för att odla gemensamma intressen; de får vana att fungera i olika sammanhang inom ett ordnat föreningsliv; de blir inställda på att lojalt följa de beslut som fattas men också att verka för ändring av vad de ogillar.

Elevföreningarna kan vara av olika slag. De yngre eleverna samlas i hobbyklubbar och klassföreningar, de äldre kan utveckla en föreningsverksamhet,

som omspanner ett rikt register, t. ex. idrott, musik, läsning, dramatik, foto samt olika ideella frågor, såsom nykterhetsfrågan samt religiösa och politiska frågor. I regel för dessa föreningar en ganska ojämn tillvaro, eftersom de är starkt beroende av de begåvningar och det intresse för saken, som för tillfället finns bland eleverna, och av den uppmuntran, som kommer från skolan. Denna kan stödja och aktivera föreningsarbetet genom att låta föreningarna medverka i olika sammanhang — t. ex. med ett morgonsamlingsprogram, med en litterär afton, artiklar för en skoltidning, en utställning etc. — genom att ge ekonomiskt stöd, genom att låta enskilda föreningsmedlemmar få olika uppdrag och genom att särskilt intresserade och kunniga lärare får bli medlemmar i föreningen osv.

Skolan bör hos eleverna söka utveckla ett ansvarsmedvetet intresse för samhällseliga angelägenheter. I de högsta klasserna bör det gälla även politiska frågor. En allmän politisk diskussionsförening kan bidra här till. Då det är önskvärt, att eleverna i sin politiska orientering når kontakt med andra ungdomar liksom med äldre av likartad inriktning, är det vidare i regel lämpligt, att de politiska partiernas redan existerande allmänna ungdomsföreningar anordnar upplysningsmöten i skolan och att den politiskt intresserade skolungdomen tillhör dessa. Slutligen kan även särskilda politiska sammanslutningar inom skolan ha en uppgift att fylla och skall kunna påräkna samma förståelse och intresse från skolans sida som all annan sund föreningsverksamhet.

Att framställa och utge *skoltidningar* är en vanlig och omtyckt fritidssysselsättning bland skolungdom. Ibland är dessa tidningar av relativt anspråkslöst slag och närmast ett uttryck för verk-

samhetslusten hos en enskild eller i en viss kamratkrets. I andra fall rör det sig om tidningar, som redigeras av en klass eller en elevförening. Ibland utgör tidningen ett för skolan som helhet representativt organ. I så fall brukar också lärare ingå i redaktionen. Merendels befordras sådana alster till trycket, och tryckfrihetsförordningens bestämmelser blir därmed automatiskt tillämpliga på dem. Censur får alltså inte förekomma, ej heller efterforskningar beträffande bidragslämnare eller bestraffningsåtgärder med anledning av innehållet.

Både de yngre elevernas enkla, duplicerade tidningar och de äldre tryckta publikationer ger värdefull fritidssysselsättning, som skolan har anledning intressera sig för och stödja, bl. a. genom att ge de råd och den medverkan eleverna i samband med den önskar få. Tidningen ger dem inte bara praktisk sysselsättning under lediga stunder; den kräver också planläggning och förarbeten av skilda slag och stimulerar fantasi, initiativförmåga och samarbetsvilja. Ingår klassföreståndare eller annan lärare i redaktionen, kan han därigenom få en naturlig och välkommen kontakt med eleverna utanför klassrummet. Dessutom kan skoltidningen många gånger stimulera det vanliga skolarbetet.

Frågan om *instruktörer och ledare* för elevernas fritidsverksamhet kan vara svårbemästrad. Skolan bör i regel inte oombedd ställa sådana till förfogande utan försöka göra föreningen självförsörjande i detta hänseende. Att en elevförening behöver en vuxen instruktör kan dock ofta vara förklarligt: blott en vuxen har den utbildning, erfarenhet och rutin, som i vissa situationer gör det möjligt att instruera.

Mindre klart är det vuxna ledarskapets omfattning och former. Där sko-

lan på goda grunder finner, att den gärna skulle vilja stödja föreningen, varvid behovet givetvis kan variera med hänsyn till elevernas ålder och aktivitetens art, kan det ofta nog ske på annat sätt än genom att en vuxen sätts som formell ledare. Värdefullt är att intresserade målsmän, äldre syskon och före detta elever knyts till fritidsverksamheten i skolan som ledare och instruktörer. Kanske också en och annan gång en »fadder» från ungdomarnas praktikplatser kan åta sig sådana uppdrag. Överhuvudtaget bör det givetvis inte vara endast lärare som anlitas.

För verksamheten bör finnas *material, utrustning och fritidslokaler* av olika slag. Av de senare må nämnas bibliotekslokaler, klubbрум för de äldsta eleverna, gymnastiklokaler med omklädningsrum för dem som utövar idrott, gymnastik eller dans, utrymme för scenisk verksamhet, dvs. både scen och kulissutrymme samt någon form av omklädningsrum i anslutning till dessa.

Förekomsten av väntetider inför skolskjutsar samt under håltimmar och frukostraster bör föranleda speciell uppmärksamhet beträffande *lokaler för tillfälligt lektionsfria elever*. För att den fritid, som tillbringas inom skolan, inte skall förefalla eleverna trist och tröttsam är det givetvis av vikt, att lokalerna görs trivsamma och ger möjlighet till både enskild läsro och andra, mer samvarobetonade sysslor. Det bör kunna vara en angelägenhet för elevrådet och skolans äldsta elever att i samråd med föräldraföreningen göra en insats som »fritidsledare», ev. mot någon kontant ersättning. Verksamhetsformer som schack och andra spel, redaktionellt arbete för skoltidningen, sy- eller stickklubb, bokcirkel, frimärksklubb etc. kräver i regel inga större arrangemang

men kan dock utgöra en utgångspunkt för mera organiserad fritidsaktivitet och därjämte hindra de störningar och den otrivsksamhet, som gärna följer med sysslolöshet.

Om vid skolan finns *kurator*, har denne en given roll i denna verksamhet. Kuratorn bör i likhet med andra vuxna i stort sett förhålla sig »intresserat passiv» men har å andra sidan särskilda möjligheter att gripa in utan att störa. Han har i elevernas fritidsverksamhet en möjlighet till naturliga kontakter, till eleviakttagelser och elevpåverkan.

Verksamheten vid *ungdomsföreningar utan anknytning till skolan*, vilka omfattar även elever från den obligatoriska skolan, kan denna givetvis inte närmare följa. Om det anses fördelaktigt, att kontakt åstadkommes mellan elevföreningar i skolan och ungdomsföreningar och klubbar utanför denna, bör detta ske i nära samråd med ledningen för denna ungdomsverksamhet. Gemensamma program kan anordnas, inslag från skolans sida i dessa kan erbjudas, en lämplig lokal eller visst material ställas till förfogande, föreningen i fråga inbjudas till skolan etc.

Skolans stödjande åtgärder bör som redan berörts sättas in diskret och i fullt samförstånd med målsmännen och med andra i frivillig ungdomsverksamhet engagerade myndigheter och institutioner. Att åtgärderna kan komma att kosta både pengar och arbete understryker behovet av gott och öppet samråd med anslagsgivande myndigheter och med de personalkategorier, på vilkas medverkan som handledare man räknar. En skolans kontaktman för samarbete med kommunala myndigheter och lokala ungdomsorganisationer kan vara till god hjälp, när det gäller att uppnå önskvärd samverkan.

Studie- och yrkesorientering

Studie- och yrkesorientering är i skolan ett samlingsbegrepp för vissa undervisande och elevvårdande moment och utgör en del av samhällets yrkesvägledning. Den har till uppgift att hjälpa eleven att ställa sina egna inre och yttre resurser i relation till studiernas och arbetslivets möjligheter och krav. För att detta skall kunna ske, måste skolan hjälpa honom att lära känna sig själv, så vitt möjligt direkt bidra till denna självkännedom samt ge kunskaper om skola, utbildning, yrke och arbetsmarknad.

Självkännedom förvärvar man i regel inte under skolpliktstiden i sådan grad, att yrkesvalet helt hinner klarna. Varje lärare och alla skolans ämnen och sysselsättningar ger emellertid dagligen kunskaper och erfarenheter, som — rätt utvärderade — utgör den grund, på vilken elev och målsman i en valsituation bygger sina slutsatser och planerar för nästa steg. Sätillvida är yrkesorienteringen en angelägenhet för skolans befattningshavare från den första årskursen till den sista. Särskilt spelar härvidlag klassföreståndaren en central roll. Därutöver kräver yrkesorienteringen i många sammanhang särskild sakkunskap och speciella yrkesorienterande åtgärder.

Med hänsyn till respekten för individens integritet och till principen om studie- och yrkesvalets frihet bör skolans åtgärder i dessa hänseenden vara mer av upplysande och klarläggande än av rådgivande natur. Att enbart ge orientering utan individuell syftning vore dock att ta alltför lätt på uppgiften. Elevens förmåga att av gjorda erfarenheter dra slutsatser beträffande det egna handlingsprogrammet varierar. Med tanke på att elever och målsmän dessutom ofta utsätts för påverkan, del-

vis av osaklig karaktär men av betydelse för deras ställning till studie- och yrkesval, är det rimligt, att skolan ställer expertis till förfogande, inte bara för kollektiv orientering utan framför allt för individuellt bistånd i en valsituation åt den som så önskar.

Studie- och yrkesorientering ges sålunda dels som reguljära inslag i ämnesundervisningen och annan skolverksamhet, dels genom olika specialistinsatser av skolpsykologisk, medicinsk, skolkurativ och yrkesvägledande karaktär från skolans befattningshavare, dels också genom medverkan från arbetsmarknadsorgan och näringsliv. Denna samverkan och arbetsfördelning är reglerad i särskilda bestämmelser och anvisningar.

Studieorienteringen fyller en utomordentligt viktig funktion.

Elever och föräldrar skall inför årskurser med studiealternativ erhålla grundlig orientering — vid föräldramöten, klassmöten och på annat sätt — om studiernas uppläggning, innehåll, krav på håg och fallenhet m. m.

Slutligen skall varje enskild elev och målsman som så önskar kunna få personlig upplysning om skolans syn på elevens studieförutsättningar i olika avseenden, vid behov och i mån av tillgång med stöd av psykologisk expertis.

Studieorienteringen glider ofta över i yrkesorienterande moment. Det är viktigt att den lärare, som ej är särskilt sakkunnig på detta område och för vilken tillgängligt informationsmaterial ej ger tillräckliga besked, hänvisar till skolans yrkesvägledare.

Ju yngre eleverna är, desto friare från yrkes- och arbetsmarknadsövertväganden bör studieorienteringen vara. I första hand bör intresse och anlag för ämnen och sysselsättningar inom sko-

lan fälla utslaget. Å andra sidan ges många situationer, där överväganden om framtida yrkesverksamhet och arbetsmarknad bör beaktas. Sålunda bör exempelvis flickor få klart för sig, att kvinnlig arbetskraft kan göra betydande insatser också inom sådana områden, dit tekniska samt matematisk-naturvetenskapliga studievägar leder. Flickor, vilkas intressen tenderar åt detta håll, bör uppmuntras att odla dem. Man bör därigenom söka motverka den konventionella synen på dessa frågor. Även här gäller dock givetvis att respektera individens fria val och att ge objektiv orientering.

Momentet Arbetsliv och yrkesval är i ämnet samhällskunskap det väsentliga inslaget i *teoretisk yrkesorientering* (s. 241). Det finns skäl att betona, att denna undervisning bör meddelas eleven, vare sig denne har ett medvetet personligt yrkesvalsproblem eller ej.

Även andra ämnen än samhällskunskap kan bidra till yrkesorienteringen. Läraren kan, därest han har uppmärksamheten riktad på denna aspekt av undervisningen, ta upp någon av de yrkesfunktioner, för vilka ämnena ifråga är av betydelse, eller beröra, hur intresse och begåvning för studier inom ämneskretsen kan leda till vissa sysselsättningsområden i samhället. Särskilt bör understrykas yrkeslärarens möjligheter att ge konkret yrkesupplysning och glimtar från olika arbetsmiljöer.

Den anlagsorientering, som är nödvändig i studie- och yrkesorienteringen, är till stora delar egentligen en »yrkeskravsorientering» (jfr s. 248). Den skall även ge orientering om den roll anlag och intressen spelar i studie- och yrkesvalet. Från information härom i klassen är steget kort till personliga resonemang om elevens uppfattning om sig själv i avseenden av betydelse för valet av studieväg och yrke.

Skolans övriga ämnen kan givetvis också bidra till elevens anlagsorientering: hans förmåga och färdighet i olika avseenden återspeglas i skolprestationer, betyg m. m. Eftersom tolkningen av vad olika elevprestationer eller beteenden betyder kan vara synnerligen skiftande, torde klasskonferensen böra vara det forum, i vilket lärarna i klassen tillsammans med ovannämnda specialister samråder om formerna för, omfattningen av samt innehållet i den anlagsorientering, som eleverna behöver. I detta sammanhang bör betydelsen av upprepade eleviakttagelser understrykas. Det är här lika litet som i övrig elevvård meningen att avkräva läraren mer generella omdömen om eleven och hans personlighet utan i stället att jämföra och sammanställa serier av iakttagelser och fakta, som är av betydelse för förståelsen av eleven och hans situation.

Anlagsorientering kallas också den verksamhet, som skolans yrkesvägledare bedriver, dels genom förberedande insamling av material för bedömning av individens situation, dels vid samtal med eleven och hans målsmän. Ovan har redan talats om hur olika lärare med sina iakttagelser bidrar till belysningen av eleven. Sådana iakttagelser gör också praktikhandledarna på arbetsplatsen. Föräldrar och målsmän har gjort sina erfarenheter av eleven liksom ungdomsledare och kanske i undantagsfall även samhällets barnavårdande och rättsvårdande organ. Viktiga bidrag till belysningen har ofta skolsköterskan. Dessutom biträder skolläkaren med medicinsk yrkesrådgivning (se vidare nedan s. 82) vid yrkesorienteringen.

Denna utredningsverksamhet eller detta s. k. kontaktarbete, som bedrivs i samband med den enskilda yrkesvägledningen, får givetvis olika omfattning allteftersom elevens situation är enkel

och entydig eller mer komplicerad. Skolans yrkesvägledare bör dock lägga upp arbetsrutinen så, att mer relevanta omständigheter i de individuella fallen ej förbises. Elevkort och blanketter är därvid till stöd och hjälp. Det åligger skolans lärare och olika befattningshavare att för yrkesvägledaren påpeka omständigheter, som de bedömer ha betydelse för elevens goda anpassning till studier och yrke.

Den *praktiska yrkesorienteringen* behandlas i annat sammanhang (s. 358). Den är ett komplement till den teoretiska yrkesorienteringen men kan också betraktas som ett bidrag till informationen inför den enskilde elevens valsituation. Rätt utnyttjad ger den stoff åt undervisningen främst i yrkesorientering och samhällskunskap men också i många andra ämnen allt efter arten av de arbetsplatser och de arbetsuppgifter, som eleven lärt känna. Varje lärare kan i samråd med den för praktisk yrkesorientering närmast ansvarige dra nytta av verksamheten.

Enskild studie- och yrkesvägledning ingår i yrkesorienteringen och avser att mer samlat belysa elevens situation ge-

nom intervju med honom själv, genom tolkning av fakta och omständigheter som därvid eller eljest kommer fram, genom resonemang om slutsatser, som kan dras ifråga om val av studier, yrke, arbetsplats etc. Personlig yrkesorientering och utbildningsplanering brukar sålunda ingå i den enskilda yrkesvägledningen, mången gång också överenskommelser om åtgärder — elevens eller andras.

Det förberedande kontaktarbetet och yrkesvägledningssamtalet ställer stora krav på samarbetsförmåga, takt, sakkunskap och objektivitet. För eleven och hans familj liksom för samhället kan vad som åtgörs och sägs få avsevärda konsekvenser.

Vissa övriga moment i studie- och yrkesorienteringen ingår i yrkesvägledarens uppgifter i hans egenskap av deltidanställd hos länsarbetsnämnden. Hit hör yrkesorientering vid föräldramöten, efterkontakt med avgångna elever, platsackquisition, skötsel av yrkesorienterande material samt medverkan vid information och utbildning i yrkesvägledningsfrågor.

Hälsovård

Skolhälsovården har till syfte att bevara och befördra elevernas fysiska och psykiska hälsa. Insatt i ett större sammanhang är den även att betrakta som en fortsättning av den förebyggande vård, som samhället ger genom barnavårdscentraler och barnavårdsstationer.

Hälsovården är ett led i skolans elevvård. Den kan sålunda vara en hjälp för lärarna att få kännedom om elevernas fysiska eller psykiska tillstånd, så att de i sin undervisning kan ta hänsyn till deras egenart och disposition. Eleverna vistas en stor del av dagen i skolan, och

föräldraansvaret övertas då i viss mån av skolan. Denna får ej genom sin undervisning eller sina anordningar i övrigt utsätta dem för risker beträffande hälsan, t. ex. genom en undervisning, som ej är avpassad efter deras förmåga, genom hälsovådliga lokaler eller genom verksamhetsformer, som lätt medför olycksfall.

Skolhälsovården arbetar efter två huvudlinjer: regelbundet återkommande *klassundersökningar* samt *undersökningar vid skolläkarens och skolsköterskans mottagningar*.

Vid början av varje läsår skall alla nyinskrivna undersökas. Därutöver skall eleverna läkarundersökas två gånger under skoltiden, lämpligen i årskurserna 4 och 7, samt, om ej särskilda förhållanden föranleder undantag, i årskurs 9.

Tidpunkten för klassundersökningarna skall bestämmas genom överenskomst mellan skolläkare/skolsköterska och vederbörande lärare, så att undervisningen kan modifieras med hänsyn till de avbrott som blir nödvändiga. Undersökningen förbereds på flera sätt, t. ex. genom att målsmännen tillställs och besvarar frågeformulär angående elevernas hälsotillstånd och tidigare sjukdomar m. m.

Det är lämpligt, att målsman bereds tillfälle att närvara vid undersökningen av de yngre eleverna. Beträffande lärares närvaro vid undersökningen må framhållas, att ju äldre eleven blir, desto mer bör det vanliga förtroendeförhållandet mellan läkare och patient råda; vid undersökning av äldre elev bör sålunda varken lärare eller annan elev närvara.

Såväl före som efter läkarundersökningen bör samråd ske mellan klassföreståndare och skolläkare/skolsköterska angående elever, som särskilt bör uppmärksammas. Läraren skall därvid informeras om sådana förhållanden, som är av betydelse för hans undervisning, för elevernas arbete liksom för samspelet mellan lärare och elever eller eleverna sinsemellan.

De som bedöms vara i behov av tätare kontroller registreras som »kontrollbarn»; läraren skall erhålla upplysning om vilka elever i klassen som är kontrollbarn och varför de är det.

Oberoende av klassundersökningarna kan elever inom skolhälsovårdens ram hänvisas till skolläkaren/skolsköterskan för undersökning. Detta kan ske genom

initiativ från målsman, rektor, lärare eller genom att eleven själv vänder sig till t. ex. skolsköterskan. Elever skall få lov från undervisningen för erforderliga besök hos skolläkare och skolsköterska liksom för besök hos annan läkare eller hos tandläkare, i den mån dessa inte kan ta emot på annan tid.

I de skolor där läkaravdelning finns bör skolläkaren ha regelbundet återkommande mottagningar i skolan; vid större skolor bör mottagning hållas en gång i veckan. Om det ej finns någon läkaravdelning i skolan och skolläkaren undersöker eleverna på sin egen mottagning, bör detta ske på regelbundet återkommande tider och i närvaro av skolsköterskan.

För varje elev skall föras ett *hälsokort*, på vilket skolläkare och skolsköterska för fortlöpande anteckningar. Hälsokorten skall förvaras av skolsköterskan på ett betryggande sätt, t. ex. i låst skåp, så att skolläkares och skolsköterskas tystnadsplikt säkras.

Skolhälsovården är främst av förebyggande natur och skall ej innebära sjukvård i egentlig mening. Vid olycksfall och sjukdom skall dock skolläkare eller skolsköterska vid skolmottagningen lämna råd för behandlingen, men de bör ej åta sig vården, när denna kräver fortlöpande kontroller.

Skolhälsovårdens medverkan är av stor betydelse i fråga om elever, som har *svårigheter* att följa undervisningen eller att anpassa sig i skolan. Sålunda bör den utredning, som på rektors initiativ företas med anledning av allvarigare förseelser, ske under medverkan av skolläkare och/eller skolsköterska. Vid utredning angående ev. placering i specialklass eller för särskild specialundervisning skall eleven undersökas av skolläkaren. Den medicinsk-psykologiska aspekten på dessa problem bidrar att bringa klarhet i orsakssammanhangen

och därmed till att de åtgärder som vidtas kan ge verklig hjälp.

Utredningen beträffande elever med skolsvårigheter kräver, att problemen belyses från olika synpunkter under medverkan av läraren och — där sådana finns — av specialister av olika slag, t. ex. skolpsykolog eller kurator.

Det åligger skolläkare att enligt utfärdade anvisningar införa läkarintyg i den *arbetsbok* som eleven begär. *Medicinsk yrkesrådgivning* skall ges till dem som lider av sådan svaghet, sjukdom eller lyte, som kan förmodas bli av betydelse för yrkesvalet. Uttagning av elever för den medicinska yrkesrådgivningen skall ske genom samråd mellan yrkesvägledaren och skolläkaren/skolsköterskan.

Skolsköterskan skall biträda skolläkaren i det hälsovårdande arbetet, men hon skall också i många avseenden ta egna initiativ och handla självständigt. Genom samtal med lärarna och genom att, så långt hon har tillfälle till det, iaktta eleverna bör hon inhämta kännedom om vilka som kan vara i behov av undersökning eller observation. Med särskild uppmärksamhet skall hon följa kontrollbarnens förhållanden. Genom hembesök skall hon skaffa sig uppfattning om elevernas miljö och med föräldrarna diskutera hälso- och uppfostningsfrågor.

Under sin tjänstgöringstid i skolan skall skolsköterskan ta hand om elever, som råkat ut för olycksfall eller plötsligt insjuknat och se till, att de får den vård de behöver. Måste eleven bege sig till sjukhus, bör skolsköterskan tillse, att någon vuxen eller någon kamrat följer med, om föräldrarna ej kan nås.

Det förekommer ofta att elever, speciellt de yngre, uppsöker skolsköterskan var eller varannan dag och klagar över smärre, ej sällan obefintliga åkommor. Det rör sig i då i många fall om litet

ängsliga, kontaktsökande barn, för vilka denna kontakt med skolsköterskan kan vara av stor betydelse. Man bör ej utan vidare försöka hindra dessa besök.

På grund av arbetsförhållandena blir det ofta skolsköterskan, som får förmedla kontakten mellan skolläkaren och lärarna och ge dessa upplysningar om eleverna, liksom hon får del av lärarnas syn på de problem som föreligger.

Skolsköterskan skall också stå i förbindelse med socialmedicinska institutioner utanför skolan, t. ex. sjukhus, barnvårdsnämnd och dispensär.

Läraren kan på ett sätt som ej är möjligt för skolläkaren eller skolsköterskan kontinuerligt följa elevernas utveckling och prestationer. Han kan på ett tidigt stadium registrera anmärkningsvärda avvikelser i en elevs förmåga eller vilja att följa undervisningen eller i hans sociala anpassning i skolan. Om läraren av sådana anledningar anser, att medicinsk undersökning av eller diskussion om eleven är påkallad, skall han i första hand vända sig till skolsköterskan för samråd. Det ankommer sedan på henne att tillse, att eleven i mån av behov blir undersökt på skolläkarens mottagning.

Lärarens uppgifter i det hälsovårdande arbetet är emellertid ej begränsade till dessa tillfällen av samarbete med skolsköterska/skolläkare. I sin verksamhet har lärarna ofta tillfälle att komma in på frågor som rör hälsa och livsföring. De kan därvid bidra till att hos eleverna grundlägga sunda levnadsvanor och att motarbeta villfarelser på det medicinska området. I fråga om sexualundervisning samt undervisning om alkohol och tobak hänvisas till av skolöverstyrelsen utgivna handledningar (skolöverstyrelsens skriftserie nr 26 resp. 27) samt till behandling av dessa moment i anvisningarna för de speciella ämnena.

För lärare som undervisar i gymnastik är samarbetet med skolläkare/skolsköterska av stor betydelse, särskilt när det gäller att i gymnastik, simning, lek och idrott hjälpa och ta hänsyn till fysiskt eller psykiskt särpräglade elever samt i fråga om befrielse från deltagande i dessa övningar.

I fråga om arbetshygien och arbetsteknik för eleverna — särskilt planeringen av skolarbetsdagen, placeringen av skrivningarna, avvägningen av hemuppgifterna, med andra ord skolans samlade planering av elevernas arbetstid — kan lärarna bidra till att tid och krafter används rationellt och till att

eleverna får den harmoni i livsföringen, som en lämplig avvägning mellan arbete, förstärkelse och vila kan ge.

Ett område, där läraren och skolläkaren i hög grad har gemensamma intressen, är frågor som rör skollokalernas hygien. Läkaren skall noga övervaka denna, men även läraren bör uppmärksamma sådana förhållanden som belysning, ventilation, uppvärmning och tvättmöjligheter. Om han finner brister i dessa avseenden, skall han vända sig till rektor för att få dem avhjälpta, men han bör även meddela skolläkaren eller skolsköterskan sina iakttagelser.

Skolsvårigheter

Orsakerna till att elever kan ha svårt att finna sig till rätta i skolan är många: kurser eller metoder, som överstiger deras intellektuella kapacitet och som ej förmår fängsla, nervösa störningar av tillfällig eller mera långvarig natur, speciella läs- och skrivsvårigheter, kroppsliga sjukdomstillstånd eller följder efter sådana, olämplig livsföring eller en hemmiljö, som ogynnsamt inverkat på deras möjligheter att anpassa sig till sin omgivning. Svårigheter kan också uppstå genom att en lärare har för stora krav i fråga om ordning eller prestationer eller genom att han på annat sätt, t. ex. genom sitt uppträdande eller sin inställning till eleverna, framkallat spänningar. Oftast ligger flera samverkande orsaker bakom såväl svårigheter att följa undervisningen som allmänna anpassningssvårigheter.

En människas sätt att reagera i olika situationer är resultatet av ett samspel mellan konstitutionella faktorer och miljöfaktorer. Man kan i regel i ett givet fall inte avgöra, vad som är konstitutionellt och vad som är miljöbetingat, men

man måste dock så långt möjligt söka klarlägga situationen, då en elev visar påfallande skolsvårigheter eller då en i skolan exemplarisk elev visar motsvarande svårigheter i hemmet.

Bland de personlighetsfaktorer, där konstitutionen i allmänhet spelar en framträdande roll, skall först nämnas den *intellektuella kapaciteten*. Brister i avseende på denna leder i skolan lätt till osäkerhets- och mindrevärdeskänslor. Dessa söker vissa elever dölja och kompensera, t. ex. under en attityd av trots eller ökad självhävdelse, genom att utmärka sig på andra områden och ibland genom antisocialt beteende såsom snatterier, stölder, rymningar och vagabonderande. En mindre krävande studiegång eller eventuellt ett avbrott i skolgången kan häva svårigheterna och medverka till normal anpassning.

De *livliga, lätttrörliga eleverna* har ofta stora svårigheter att motsvara skolans krav på att de skall sitta stilla och lyssna. De behöver röra sig under lektionerna och har svårt att hämma sina spontana impulser i detta och andra av-

seenden. När de spänner sig för att fylla ordningskraven, försämras lätt deras skolprestationer. På rasterna är deras rörelsebehov stort, och de framstår även där som oroliga. Till följd av sin benägenhet att över huvud taget reagera kraftigare och snabbare än andra råkar de lätt i konflikt med lärare och kamrater. För skolan och hemmen gäller det att möta dem med lugn och förståelse och söka ge deras aktivitet en rätt inriktning.

När man framhäver *miljön* som en av orsakerna till anpassningssvårigheter och beteendeavvikelser, bör man skilja mellan den yttre, materiella miljön och den upplevda, psykiska.

Den materiella miljön spelar naturligtvis en roll men är dock i och för sig av underordnad betydelse. Långt viktigare är den psykiska miljön, elevernas känslomässiga förhållande till personer i omgivningen, i första hand modern, fadern och syskonen. Detta förhållande grundläggs tidigt och blir genom åren avgörande för hur barnen och de unga uppfattar andra människors inställning och ser på sig själva.

Om ett barn i hemmiljön känner sig uppskattat och erfar trygghet, får det i regel en förtroendefull och samarbetsvillig inställning till omgivningen. Därmed öppnar sig stora möjligheter till påverkan i uppfostrande och vägledande syfte. Många barn växer emellertid upp under omständigheter, som är föga ägnade att grundlägga sådana relationer till omgivningen. Det kan röra sig om hem, där förhållandet mellan föräldrarna är disharmoniskt och barnen upplever denna oenighet som ett hot mot tryggheten i hemmet. Bristande förståelse för vilka krav man rimligen kan ställa på barn i olika utvecklingsstadier leder till en känsla av att ej kunna vara till lags, att vara misslyckad och som en följd därav ej kunna bli

uppskattad. I puberteten är det ej ovanligt med krav ena stunden på underkastelse och nästa stund på självständigt handlande och ansvar. Syskonkonflikter bottnar ofta i en, vanligtvis felaktig, uppfattning, att föräldrarna tycker mer om något syskon. Alltför litet av uppmuntran och beröm, liksom för liten tid för föräldrarna att ägna uppmärksamhet och intresse åt barnen, skapar likaså osäkerhets känsla hos dessa. Bristande trygghetskänsla och personlig osäkerhet blir en grundton i deras känsloliv, som bestämmer deras möjligheter att anpassa sig och deras sätt att reagera inför skolans krav.

Ibland kan osäkerheten bli synlig utåt på så sätt, att eleverna visar sig *blyga, ängsliga och hämmade* i sin fysiska aktivitet liksom i vissa fall på det intellektuella området. De är tystlåtna, stillsamma och flitiga, stundom överambitiösa. När de möter motgångar, reagerar de ej med trots, öppet eller dolt, som andra vanligen gör, utan med depression, de gråter och vågar kanske ej gå till skolan, och deras intellektuella prestationer försämras i regel. Den inre spänningen blir för dessa elever svårare att bära, då den ej får utlopp i trots eller aggressivitet. Man bör därför vara ännu försiktigare i behandlingen av dem än av sådana, som har ett mer utåtvänt reaktionssätt.

Andra elever söker i stället dölja och kompensera sin emotionellt betingade osäkerhet genom att exempelvis uppträda skrytsamt eller aggressivt eller försöka hävda sig inför kamraterna på ett överdrivet sätt — spela pajas, bråka och trotsa. Deras otillfredsställda behov av kontakt med och uppskattning från de vuxna kommer dem att på allt sätt *sträva efter att dra till sig uppmärksamhet*, och de tillgriper därvid även sådana medel, som de vet leder till olyckliga resultat.

Så gott som alla elever med neurotiska störningar har *svårt att koncentrera sig*. Detta avspeglar sig i deras studieförmåga och studieresultat. De följer dåligt med på lektionerna, deras uppmärksamhet avleds lätt, och de försjunker i dagdrömmar. De blir håglösa och känner sig själva dumma. Den utomstående uppfattar gärna denna deras svårighet att koncentrera uppmärksamhet och energi på en arbetsuppgift såsom lätt att övervinna och säger ofta: »Han kan, om han bara vill» eller »Det är bara viljan som fattas». Den koncentrerade eleven kan nämligen utanför skolan helt gå upp i sina förehavanden och genomföra krävande uppgifter. I studiearbetet kan erkänsla från läraren och kamraterna liksom känslan att vara positivt uppmärksammad av dessa vara eleven till hjälp, men vanligen ligger problemen för djupt för att kunna lösas endast härigenom.

Koncentrationssvårigheter brukar ofta uppträda tillsammans med *svårigheter att sitta stilla*. Denna s. k. motoriska oro kan vara ett uttryck för inre spänningar, som på detta sätt söker sig utlopp. Uppmaningar att vara lugn har då endast temporär effekt och kan i längden t. o. m. leda till försämring, därigenom att konflikten med omgivningen blir skärpt.

Aggressivitet är inte sällan ett problem hos elever; särskilt hos pojkar tar sig nervösa störningar betydligt oftare detta uttryck än de leder till passiv underkastelse och blyghet. Orsaken är ibland, att de unga i hemmet uppfostras mycket auktoritativt, inte sällan med stryk; de aggressiva impulser, som uppstår härigenom, släpps fram i kamratrekretsen. En sådan uppfostran grundlägger lätt den uppfattningen, att överdriven aggressivitet är normal i umgänget mellan människor. Som ett medel för eleven att dölja sin osäkerhet eller häv-

da sig bland kamraterna spelar aggressiviteten en stor roll och likaså vid svartsjuka på dem han anser mer gynnade. Då man tar ställning till denna reaktion hos elever, bör man ha klart för sig, att den är en vanligare företeelse hos dem än hos vuxna.

Många som har svårt att anpassa sig i kollektivet känner sig så småningom *stå utanför* gruppen, familjen, klassen eller samhället, och speciellt i förpuberteten och puberteten kan de då gripa till antisociala handlingar, såsom stölder, inbrott och åverkan.

Snatteri kan ha skiftande orsaker. Ofta bottnar det helt enkelt i begäret att äga något och i ett ännu outvecklat sinne för mitt och ditt. Hos barn med osäkerhets känslor kan det emellertid vara ett direkt led i deras strävan att hävda sig genom att kunna röra sig med pengar, bjuda på godsaker, uppträda med åtråvärda leksaker, köpa cigaretter osv. I vissa fall kan pengar eller föremål framstå som symboler för kärlek och uppmuntran och snatteriet närmast få karaktären av tvångshandling.

När elever blir ertappade eller överbevisade om att de begått ett eller annat streck, händer det, att de nekar i det längsta och ibland in absurdum. De uppfattas då lätt som »kalla» eller »förhärdade». Man får emellertid inte bortse från att deras envisa nekande kan böttna i en stark rädsla på grund av att de räknar med oundvikliga konsekvenser av ett erkännande. Sålunda kan de anse, att de gjort sig alldeles omöjliga, och tro, att de kommer att utstötas av omgivningen, om deras skuld blir fastslagen. Detta förklarar, varför ej ens ett löfte, att de inte skall få något straff, kan förmå dem att erkänna. I regel är det klokt att vid en undersökning inte för hastigt ställa den avgörande frågan utan ge tid till lugn eftertanke. Beträffande behovet av utredning se s. 88.

Bristande sanningsenlighet (fabulering, lögn) är inte ovanlig bland yngre barn. Ett starkt självhävdelsebehov kan ibland ta sig uttryck i skryt, t. ex. över påhittade upplevelser och bragder — på högre stadier även med sexuellt innehåll. Härifrån kan barn lätt gå över till att mera systematiskt begagna lögnen i syfte att vinna fördelar av olika slag. Vid bedömningen måste man ta hänsyn till elevens ålder och ej minst till miljön liksom till det faktum, att gränsen mellan fantasi och verklighet endast så småningom stabiliseras. Ännu hos ungdom i de tidigare tonåren är den ej så fast som hos den vuxne. Man får inte heller bortse från att suggestioner spelar en stor roll i detta sammanhang och att vissa elever är starkt suggestibla. Man måste därför vara mycket försiktig, innan man karakteriserar något som lögn eller bedömer det som missanpassningssymptom.

Den vanligaste orsaken till att en elev tillgriper *fusk* är svårigheter att följa undervisningen; fusket blir då ett försök att hjälpa upp en kanske till synes hopplös situation. Andra faktorer kan emellertid spela in: alltför stora krav från lärarens eller föräldrarnas sida, spänningsmomentet, tillfredsställelsen att med list och skicklighet ha genomfört en farofylld handling eller önskan att hjälpa en mindre framgångsrik kamrat. Skolan bör främst förebygga fusk, bl. a. genom att såväl vid skrivningar som under vanliga lektioner söka eliminera möjligheterna att få otillåten hjälp och genom att framhålla samarbetets både fördelar och begränsning. I grupparbete skall eleverna hjälpa varandra att förstå och lära in ett visst moment, att tillsammans fullgöra en uppgift, och den ömsesidiga hjälpen blir där en del av arbets sättet. Vid individuella prov måste däremot alltid självständighet krävas. Det är en viktig sida av skolans allmänt

fostrande verksamhet att söka vänja lärjungarna att därvid respektera och tillämpa rent spel.

Skolk, tillfälligt eller under längre perioder, är ofta en ren flykt undan det tvång, som i viss utsträckning måste råda i skolarbetet, och ett utslag av det för åldern normala behovet av frihet och annan aktivitet än den skolan bjuder. Det kan emellertid också bottna i trots hos elever, som av någon anledning ej har framgång i sina studier eller som är utsatta för starkt tryck i hemmet. Även de som förut inte visat några svårigheter att anpassa sig i skolan kan plötsligt och till synes utan anledning skolka. Detta kan bl. a. bero på störningar i hemmet; den oro, som framkallas av dessa, gör det svårt eller omöjligt för dem att underordna sig i skolan. Tillfälliga konflikter med lärare eller kamrater kan på samma sätt leda till skolk. För att kunna komma till rätta med dessa problem måste skolan i första hand söka finna orsakerna, ta hänsyn till svårigheterna och så långt möjligt bidra till att skapa en för eleven gynnsam miljö.

Hos vissa ungdomar kan tidiga *sexualförbindelser* bli ett allvarligt problem. I en del fall, särskilt hos flickor, föranleds sådana av ett kontaktbehov och en ömhetslängtan, som ej mött gensvar i hemmet. De förebyggande åtgärderna är härvidlag av största vikt. Sexualundervisningen skall målmedvetet inriktas på att förebygga alltför tidiga förbindelser mellan ungdomar. Liksom i många andra fall är det även i detta sammanhang mera på sin plats att söka hjälpa eleverna till rätta än att uppträda som domare. Se vidare Handledning i sexualundervisning, skolöverstyrelsens skriftserie nr 26.

Orsakerna till ungdomarnas benägenhet att dricka *alkohol* kan dels sökas i det yttre trycket i form av påverkan

från äldre kamrater och även från vuxna, dels tyvärr också i den bristande insikten hos föräldrar om olämpligheten av att ungdom använder sprit. Även faktorer på det inre planet är emellertid av stor betydelse. Osäkerhet med alltför starka hämningar som följd söker man motverka genom alkohol — särskilt gäller detta vid närmanden till det motsatta könet. Likaså vill man — efter de äldres förebild — visa sig karllaktig och vuxen genom att dricka. Alkoholbruk bland elever kan skolan förebygga dels genom sin undervisning, dels genom att hjälpa till att lösa de personliga problem som ligger bakom. Se vidare Skolans undervisning i alkoholfrågan, skolöverstyrelsens skriftserie nr 27. Även *tobaksrökning* måste till sina orsaker ses som ett mentalhygieniskt problem och bekämpas genom upplysning dels i undervisningen, dels individuellt. I alla frågor som rör elevernas levnadsvanor bör skolan nära samarbeta med föräldrarna.

Inträdet i *pubertetsåren* kan vara förenat med skolsvårigheter av olika slag. Denna tid medför en betydande utveckling såväl fysiskt som psykiskt. Den omvälvning detta innebär, både utåt i förhållande till omgivningen och inåt i uppfattningen av den egna personligheten, kan ge upphov till starka osäkerhetskänslor, som yttrar sig i en stegrad känslighet och stingslighet och kompenseras genom ökad självhävdelse och trots. Ej sällan uppträder anpassnings-svårigheter under pubertetsåren som en följd av störningar, som grundlagts tidigare; trots, aggressivitet eller självständighetsbehov, som undertryckts under barndomen, kan då bryta fram med våldsamt kraft. Stora problem uppstår även därigenom, att den sexuella mognaden inträder, långt innan individen är färdig att bilda familj och ta ansvar för egna barn.

Av många uppfattas puberteten som en tid, då med nödvändighet svårigheter av olika slag måste uppstå. Mycket tyder emellertid på att denna syn är felaktig; orsakerna till de svårigheter som uppträder är i stor utsträckning att söka i familjens, skolans och samhällets reaktioner inför mognadsprocessen och de förändringar denna medför. Att omgivningen inte tillräckligt förstår och tar hänsyn till dessa och att utvecklingen på olika områden inte är samordnad, är utan tvivel de båda faktorer, som betyder mest för uppkomsten av pubertetsårens problem och konflikter. I detta sammanhang må framhållas viktigen av att läraren vid bedömningen av eleverna tar hänsyn till generationsskillnadernas och miljöfaktorernas betydelse för uppförandemönstren. Endast om han väl känner de bland ungdomarna tidsbundet gällande uppförandenormerna, kan han rätt ta ställning till vad som i ett visst fall avviker från mera traditionsbestämda seder och bruk.

På många sätt kan skolan ta hänsyn till de förändringar hos individen, som pubertetsåren medför. Undervisningen bör läggas så, att den samtidigt ger eleverna mera *frihet* och medför ökat *ansvar*. Förhållandet mellan lärare och elev bör i allt större utsträckning präglas av *samarbete*; de unga bör med andra ord gradvis alltmera behandlas som vuxna. Härigenom skapas förutsättningar för att de kan identifiera sig med de vuxna, vilket är av största betydelse för att i dessa åldrar undervisning och fostran skall ge gott resultat.

Skolan måste se till, att den inte onödigtvis ökar elevernas anpassningssvårigheter utan i stället genom att erbjuda en trygg och stimulerande miljö så långt möjligt bidrar till att övervinna dessa. För att effektivt kunna hjälpa en elev, som har svårigheter i skolan av ett eller annat slag, måste klassförestånd-

ren, som ovan framhållits, först och främst skaffa sig en uppfattning om den eller de orsaker, som kan tänkas ligga bakom. Detta bör han göra främst genom *personliga samtal*, i första hand med eleven och, om det bedöms som lämpligt, även med vederbörande målsman.

Viktigt är, att sådana samtal ej utmynnar i förebräelser eller anklagelser utan ger eleven tillfälle att nå bättre kontakt med de vuxna och att ventilerade problem som ligger bakom svårigheterna. Han bör få känna, att skolan vill hjälpa honom och ej döma honom; samtidigt bör man söka få honom att inse nödvändigheten av att reglerna för samlevnaden i skolan följs. Elever är ofta medvetna om att de burit sig illa åt men förstår inte alltid de motiv eller orsaker, som legat bakom deras uppträdande; i synnerhet är detta fallet, när det gäller miljöbetingade störningar på känslolivets område. Det lönar sig sällan att tvinga fram löften om att saken ej skall upprepas. Detta leder oftast till besvikelser för alla parter. Det viktigaste är, att läraren vinner elevens *förtroende* genom den anda, i vilken samtalet förs.

Om en mera allvarlig förseelse inträffat eller omständigheterna i övrigt gör det nödvändigt, skall rektor i fall som ovan berörts föranstalta om noggrannare *utredning*. Skolläkaren skall i regel delta i denna såväl för att utröna, om kroppslig sjukdom föreligger, som för att genom sin medicinsk-psykologiska syn bidra till en allsidig belysning av problemen. Genom sin ställning kan skolläkaren och skolsköterskan ofta i sådana situationer ha lättare än rektor och lärare att komma till tals både med elever och med föräldrar. Ett hembesök av skolsköterskan kan ofta vara av värde. Om skolpsykolog eller kurator finns, skall även denne delta i utredningen.

Har eleven svårt att följa undervisningen, är det lämpligt att efter samråd med målsman låta göra en intelligensundersökning och eventuellt även pröva förekomsten av speciella läs- och skrivsvårigheter. I många fall är en mera ingående undersökning önskvärd, t. ex. genom remiss till den psykiska barna- och ungdomsvården (rådgivningsbyrå). Om annan än rektor i huvudsak handhar utredningen, skall rektor hållas underrättad om dess förlopp.

I den mån missförhållanden påvisas genom utredningen, bör man i första hand söka komma till rätta med dessa genom samtal med de berörda parterna. Blotta kännedomen om elevens situation och om att det finns ett samband mellan denna och svårigheterna i skolan är emellertid ägnad att gynnsamt påverka utvecklingen. Förståelsen för eleven och hans personliga problem leder till att det psykiska klimatet förbättras. Detta uppfattar eleven snart, och härigenom är en viktig förutsättning given för att han skall ändra sitt beteende. Ibland kan läraren få värdefull hjälp genom klassens förmåga att fostra och stödja. Vid behandlingen av en missanpassad elev måste man ta nödig hänsyn även till hans kamrater, som i olika avseenden kanske kan ta skada av hans uppträdande och inflytande och som kanske har svårt att förstå skolans hållning mot honom.

I vissa fall kan det vara önskvärt eller t. o. m. nödvändigt att på grund av elevens intellektuella svårigheter överföra honom till specialundervisning. Ett förslag av sådan art accepteras ofta lättare av både elev och föräldrar, om det baseras på en grundlig utredning av den typ, som här omtalats.

Beträffande samarbete med barnavårdsnämnd i vissa av här ovan berörda fall har meddelats anvisningar i avsnittet Hem — skola — samhälle (s. 25).

Bedömning av elevernas arbetsresultat

Allmänna anvisningar

Den fortlöpande kontrollen av elevernas arbete har en viktig uppgift i undervisningen. Främst avser den att klarlägga, om lärarens undervisning och elevernas arbete varit lämpligt anordnade och om eleverna fått avsett gagn av skolarbetet. Läraren bör med ledning av arbetsresultaten bedöma, i vad mån klassen eller enskilda lärjungar behöver ytterligare hjälpas och vägledas. Då någon varit borta från skolarbetet, skall läraren tillse, att kursavsnitt som genomgått under frånvaron såvitt möjligt inhämtas, och därvid ge erforderlig hjälp.

Kontrollen kan ske under olika former: genom muntliga och skriftliga redovisningar, genom föredrag, uppsatser, prov osv. I allmänhet bör de muntliga förhören, som i regel skall uppta endast en mindre del av undervisningstiden, hållas i samtalsform, men eleverna bör även få tillfälle att lämna sammanhängande redogörelser.

Kontroll och utvärdering av elevernas arbetsresultat kan resultera i betygsättning. Betygen utgör hjälpmedel vid studie- och yrkesorientering såväl inom grundskolan som vid val av fortsatt utbildning. Slutbetygen används också av arbetsgivare och av anställande myndigheter såsom en av kvalifikationsgrunderna vid bedömning av sökande till viss anställning. Vidare är betygen en form att ge målsmän besked från skolan om vissa av elevernas resultat.

Betygen kan ha även andra funktioner. Främst uppfattas de i regel som mått på hur eleven lyckats i relation till kamraterna att uppnå de studiemål, som uppställts i respektive ämnen och kurser. Såsom mått på kunskaper och färdigheter är de således inte absoluta

utan relativa. De anger prestationen i relation till motsvarande prestation för samtliga elever i riket i kurser av samma slag.

Betygens uppgift i samband med studiernas avslutande är uppenbar och likaså deras roll som hjälpmedel vid val av ämnen och studievägar. Däremot har de *under* ett visst skede av utbildningen självklart mindre betydelse. De får i alla händelser inte ersätta en mera direkt kontakt mellan skola och hem. Deras roll såsom medel att sporra eleverna i arbetet får inte övervärderas.

Betygen är långt ifrån nödvändiga i alla kontrollerande, utvärderande och diagnosticerande sammanhang. Där de ges, måste de vara objektiva i den betydelsen, att resultaten för elever inom en och samma klass och för elever i olika klasser bedöms enligt samma normer. Bedömningen får under inga omständigheter influeras av ovidkommande synpunkter, t. ex. hänsyn till uppförande och ordning.

Till sin egentliga innebörd är betygen en bedömning av vad eleven vid betygsättningstillfället presterat, dvs. av vad han då har bakom sig. De har emellertid värde även som underlag för bedömning av studie- och yrkesförutsättningar. Det är därför av vikt, att de så allsidigt som möjligt anger elevens kunskaper och färdigheter. Därvid bör även vad han ådagalägger under friare former och från färdighetsträningen mera isolerade sysselsättningar beaktas. Det är i flertalet ämnen förhållandevis lätt att objektivt gradera förmågan att memorera kunskapsstoffet, sådant det framträder vid muntliga och skriftliga förhör. Svårare är det att bedöma, i vad mån eleven kan tänka självständigt

och konstruktivt i anslutning till det memorerade, överblicka och kritiskt bedöma detta och använda kunskaperna för problemlösning i vidare mening. Särskilt skall detta beaktas, när prov ges och bedöms. Läraren måste noga se till, att han inte övervärderar minneskunskaperna och fäster för litet avseende vid andra väsentliga insikter och färdigheter. Hänsyn bör sålunda tas till såväl kunskapernas kvalitet som till deras kvantitet och allsidighet.

För elevernas trivsel i arbetet, för arbetslusten och arbetsinsatsen är det av stor betydelse, att läraren ägnar vederbörlig uppmärksamhet och omsorg åt sin uppgift att objektivt betygsätta deras prestationer. Dessa skall vägas samman beträffande olika delar av ett ämne. Härvid bör kursplanens accentuering av de olika momenten och deras omfattning vara vägledande. Brister i en mindre viktig gren bör ej få verka sänkande på betyget i samma utsträckning, som om det gällt en mera väsentlig. Betyg i vissa ämnen, där skriftliga prov ges, får inte göras beroende enbart eller ens i första hand av dessa prov. Samtliga prestationer skall inräknas, och läraren måste vara på sin vakt mot en övervärdering av sådana resultat, som lättare än andra låter sig bedömas. Givetvis får inte det förhållandet, att ett betyg skall ges, påverka undervisningens och skolarbetets utformning, så att en förskjutning sker till förmån för lättkontrollerade och lättbedömda moment, till förfång för andra och väsentligare.

Stundom kan, där underlaget för ett betyg är litet, en viss återhållsamhet med såväl höga som låga betyg vara motiverad under höstterminen, då läraren ej hunnit lära känna eleverna mera ingående. Särskilt gäller detta, när de börjar med ett nytt ämne. Vid vårterminens slut bör emellertid en mer differentierad betygsättning eftersträvas.

Höstterminsbetyget skall, som framgår av namnet, sättas på basis av elevens prestationer under den gångna höstterminen. Vårterminsbetyget (läsårsbetyget) avser däremot hela läsåret och inbegriper även vad som behandlats under höstterminen. Höstterminsbetyget har närmast karaktären av förhandsinformation. För elever och målsmän är det av betydelse bl. a. i samband med kommande ämnes- och linjeval. Betyg bör utgöra ett uttryck för de samlade kunskaper och färdigheter eleven förvärvat. Därvid bör hänsyn tas till hans utveckling; prestationerna mot slutet av perioden bör få väga tyngre än de i början.

Betygen bör grundas på iakttagelser och anteckningar under terminernas lopp och ej blott på ett mer eller mindre ytligt eftersinnande vid periodens slut. Även under terminer då betyg inte skall ges är det nödvändigt, att noggranna anteckningar förs om framsteg och andra förhållanden att läggas till grund för bl. a. meddelanden till målsmän och beslut om flyttning. Anteckningar om resultaten av de olika prestationerna bör dock inte göras på lektionstid, då detta lätt gör eleverna nervösa.

Fördelningen på olika betygsgrader bör för samtliga elever i riket i kurser av samma slag vara följande:

Betyg	1	2	3	4	5
Procent	7	24	38	24	7

Högsta betyg är siffran 5. Betyget 3 ges, när elevens kunnighet och färdighet bedöms som medelgod för den kurs det avser. Begreppet medelgod hänför sig, som framgår ovan, inte till den enskilda klassen eller gruppen utan till ett representativt elevmaterial. Detsamma gäller om spridningen på lägre och högre betygsgrader. Om klassen inte kan anses representativ för den elevkategori den omfattar, bör betygsmedelvärde och

betygspridning i samma mån avvika från vad som angivits ovan.

Innan läraren slutjusterar sina betyg, bör han undersöka, om frekvenstalen för de olika betygsgraderna i något avseende är anmärkningsvärda. Har han genom den kontroll och de bedömningar han gjort fått den bestämda uppfattningen, att han har en inom den elevkategori det gäller ovanligt svag eller ovanligt duktig klass eller grupp att betygsätta, bör betygsfördelningen givetvis harmoniera med detta. Om en klasslärare finner, att betygsfördelningarna för olika ämnen tenderar att markant avvika från varandra, bör han söka utröna anledningen härtill och därefter göra de smärre justeringar som kan vara befogade. Då olika ämnen betygsätts av olika lärare, bör i samma syfte överläggningar och konferenser äga rum angående betygskalans tillämpning. Ämnen, som erfarenhetsmässigt karakteriseras såsom teoretiskt krävande, främst matematik och främmande språk, bör härvid särskilt uppmärksammas, så att de ej betygsätts mera restriktivt än andra.

Vad här sagts om betygsgradernas inbörd och frekvens gäller i första hand årsbetyget, dvs. vårterminsbetyget. Den s. k. »glidande betygskalen» med genomsnittligt högre betyg i högre årskurser är här inte tillämplig. I princip gäller samma normer för höstterminsbetyget, men omständigheterna gör det ofta nödvändigt att där tillämpa en något mindre nyanserad betygsgivning. Denna kan ta sig uttryck i att ytterlighetsbetygen utnyttjas mindre. Lösningen bör sålunda inte sökas i att betygsgraden 2 används för en medelgod prestation. Betyget 3 skall även i höstterminsbetyget ges för en medelgod prestation.

Vid lärarbyte föreligger risk för en sänkning av betygsnivån. Att en lärare, innan han lärt känna en klass, är spar-

sam med de högre betygen är förståeligt, men om eleverna förut betygsätts av en annan, bör hänsyn tas till de av denne givna betygen, tills den nye läraren hunnit förvärva mera erfarenhet av eleverna. Härigenom undviks omotiverade sänkningar.

För att största möjliga likformighet i betygsättningen skall uppnås, tillhandahålls som hjälpmedel officiellt godkända standardiserade prov. Dessa ger ledning vid bedömandet av klassens eller gruppens allmänna ståndpunkt. De samlade provresultaten anger för ämnet i fråga medelbetyg och betygspridning. Sedan läraren satt de på anteckningar och erfarenheter grundade preliminära betygen, gör han med ledning av standardprovresultaten en justering av betygen i fråga om medelnivå och spridning. De standardiserade proven avser primärt klassen eller gruppen, inte den enskilde eleven. Med hänsyn till den stora betydelsen av att enhetliga betygsättningsnormer så långt möjligt tillämpas i alla skolor, bör dessa prov användas. För att syftet med dem inte skall förfelas är det vidare av största vikt, att de till proven fogade anvisningarna noga följs.

För likformigheten i betygsättningen i stort, därmed även i ämnen, där standardiserade prov ej tillhandahålls, är det nödvändigt med en viss fortlöpande kontroll genom lokala skolledare. Ett betydande ansvar åvilar här rektor, som därför bör hålla sig noga underrättad om betygsättningen i skilda klasser och ämnen samt i förekommande fall ingripa i rådgivande syfte. Denna kontroll bör ej avse enbart medelbetyg utan även gälla betygens spridning. Därvid bör uppmärksammas, om betygsmedeltal och betygspridning i vissa ämnen eller kurser mera markant avviker från betygsättningen i stort. Där sådana avvikelser förekommer, bör skolledaren

sålunda göra berörda lärare uppmärksamma härpå.

Vad ovan angivits om betygsmedeltal och betygspridning skall gälla ämnena vart för sig och, där dessa uppdelats i kurser, varje kurs för sig. Betyget 3 skall vara medelbetyg för samtliga elever som betygsätts i ett visst ämne eller en viss kurs.

Speciella anvisningar

I de fall, då speciella läs- och skrivsvårigheter uppenbarligen föreligger hos en elev, skall vid betygsättningen i första hand i svenska och i främmande språk hänsyn tas därtill. Ju högre årskurs betyget i svenska avser, desto större vikt bör vid betygsättningen tillmätas den språkliga färdigheten, kunskaperna, omdömet och mognaden (jfr de speciella anvisningarna i ämnet). Man bör sålunda successivt alltmer bortse från prestationerna i läsning och stavning och sätta betygen med hänsyn till övriga moment och delar av ämnet. Om undervisning av elever med läs- och skrivsvårigheter har skolöverstyrelsen utfärdat särskilda anvisningar.

På *lågstadiet* ges betyg i vart och ett av ämnena svenska, matematik, kristendoms-kunskap, hembygds-kunskap, musik och gymnastik samt, i årskurs 3, slöjd.

På *mellanstadiet* ges i samtliga årskurser betyg i vart och ett av ämnena svenska, matematik, engelska, kristendoms-kunskap, musik, teckning, slöjd och gymnastik.

I årskurserna 4 och 5 ges ett sammanfattande betyg i ämnena samhällskunskap, historia, geografi och naturkunskap; i årskurs 6 ges särskilt betyg i vart och ett av nämnda ämnen.

I *årskurs 7* ges betyg i vart och ett av ämnena svenska, matematik, engelska, kristendoms-kunskap, samhällskun-

skap, biologi, fysik, teckning, hemkunskap och gymnastik samt alltefter ämnesvalet, i musik, slöjd, tyska och franska.

Normen att 3 skall vara medelbetyg gäller även vid betygsättning av elever, som hänvisats att läsa avkortade kurser, vare sig detta sker i specialklass eller i annan form av specialundervisning. Avkortade kurser kan ges i läroämnena och yrkesteoritiska ämnen. Där betyget avser sådan kurs, görs anteckning härom på betygsblanketten.

I *årskurs 8* ges betyg i vart och ett av ämnena svenska, matematik, kristendoms-kunskap, samhällskunskap, historia, geografi, kemi, fysik och gymnastik samt, alltefter ämnesvalet, i engelska, tyska, franska, musik, teckning, slöjd, teknisk orientering, handelskunskap, hemkunskap och verkstadsarbete.

I *årskurs 9* ges på samtliga linjer betyg i vart och ett av ämnena svenska, samhällskunskap, geografi, biologi och gymnastik samt dessutom i det eller de av ämnena musik, teckning och slöjd eleven valt.

På linjerna 9g, 9h, 9t, 9m och 9s ges betyg i vart och ett av ämnena matematik, engelska, kristendoms-kunskap, historia, kemi och fysik; i 9g, 9h och 9m dessutom i ett av ämnena tyska och franska.

I övrigt ges betyg i ämnen och på linjer på sätt skolöverstyrelsen bestämmer enligt följande: teknisk orientering i 9t, handelskunskap i 9m, familje- och socialkunskap i 9s, på timplanen upptagna yrkesämnena i 9pr, 9tp, 9ha och 9ht.

I tillvalsämne, som samtidigt läses som obligatoriskt ämne, ges ej särskilt betyg. Ådagalagda kunskaper och färdig-

heter sammanvägs i betyget för det obligatoriska ämnet. Betyg i maskinskrivning må ges enligt särskilda anvisningar.

Om betyg i förekommande fall i and-

ra ämnen och i andra årskurser än som nämnts ovan samt om formulär för terminsbetyg, slutbetyg och intyg om avgång utfärdar skolöverstyrelsen närmare anvisningar.

Uppförande och ordning

Som betyg i uppförande används bokstaven A, B, C eller D samt i ordning bokstaven A, B eller C. Högsta betyg är A.

I uppförande och ordning är högsta betyget normalbetyg. Man förutsätter med andra ord, att uppförandet och ordningen i allmänhet inte ger anledning till anmärkningar. Även om det högsta betyget principiellt får anses vara det normala, hör dock variationer nedåt vid behov kunna förekomma, särskilt i fråga om betyget i ordning.

Till brister i ordning räknas sådant som benägenhet att komma för sent samt uppenbar försumlighet med hemuppgifter och vårdslöshet vid hanterandet av skolans och kamraters tillhörigheter, av läroböcker och övrig materiel.

Gränsen mellan vad som skall anses gälla ordning och vad som skall anses gälla uppförande är svår att dra. Brister av nyssnämnda art i fråga om ordning kan, om de trots upprepade tillsägelser inte rättas, få karaktär av olydnad och är då närmast att i likhet med trots, skadegörelse, pennalism o. dyl. hänföra till dåligt uppförande. Av största vikt är, då det gäller bedömning och betygsättning av elevernas uppförande och ordning, att hänsyn tas till de skilda förutsättningar, som olika ålder och olika miljöförhållanden skapar.

Betygen i uppförande och ordning skall endast avse elevens beteende i skolan och dess omedelbara närhet samt vid hans kontakter med skolan och dess personal eller med andra elever.

Uppflyttning

Elev skall vid läsårets slut normalt flyttas till närmast högre årskurs. Uppstår tvekan, huruvida elev bör flyttas upp eller inte, sker ett avgörande först efter samråd med elevens föräldrar. Som huvudregel vid avgörandet i dessa frågor, som skall handläggas av klasskonferensen, gäller, att man i första hand skall bedöma vad som med hänsyn till elevens utveckling på det hela taget synes vara lämpligast för honom.

Underlag för ifrågavarande bedömning utgör främst de fortlöpande iakttagelser, som gjorts, och de uppgifter, som samlats, om elevens fysiska och psykis-

ka förutsättningar, prestationer i skolan, hemmiljö och fritidsmiljö (jfr s. 71). Dessa iakttagelser måste naturligen sammanställas med föräldrarnas, för att bilden av elevens situation och underlaget för bedömningen skall bli så komplett som möjligt. Betygen utgör således endast *en* bedömningsgrund, vanligen inte ens den viktigaste. Hur betyg i enskilda ämnen eller ämnesgrupper skall vägas in i den allmänna bedömningen och vägas mot varandra, får avgöras i det individuella fallet från den allmänna förutsättningen, att samtliga ämnen är likvärda. Betygen som sådana

utgör inget besked om i vad mån bakomliggande prestation bör betraktas som »godkänd» eller icke. Någon sådan bedömning kan inte ske, därför att begreppen »godkänd» och »underkänd» är oförenliga med den relativa betygsättnings princip.

När en elev har svårt att följa skolarbetet eller i övrigt anpassa sig i skolan, kan detta naturligtvis bero på bristande begåvning, men lika ofta beror svårigheterna på andra omständigheter, såsom fysisk och psykisk sjukdom eller klenhet, ogynnsamma hem- eller skolförhållanden och liknande. Särskilt under pubertetsåren bör hämmande inflytelser på skolarbetet noga observeras. Det bör också uppmärksammas, att speciella läs- och skrivsvårigheter ingalunda sällan

förekommer och att dessa kan ha ett avsevärt inflytande på den allmänna skolprestationen. I de enskilda fallen föreligger vanligen ett flertal samverkande orsaksfaktorer att beakta i elevens totala situation.

Då klasskonferensen skall ta ställning till ifrågasatt vägran att flytta upp en elev till högre årskurs, måste den sålunda göra ett noggrant och allsidigt bedömande. Hänsynen till den enskilde eleven och till vad som för hans fortsatta utveckling synes vara bäst — att fortsätta i nästa årskurs eller att ytterligare ett år följa undervisningen i samma — får till sist heller inte uteslutas att skälig hänsyn tas till kamraterna i den klass eleven tillhör eller skulle komma att tillhöra.

Planering och samverkan

All verksamhet i skolan är målbestämd och tidsbegränsad och måste därför vara planmässig. Noggranna förberedelser i form av en väl genomtänkt planering underlättar väsentligt lärarens direkta arbete i klassen och utgör en viktig förutsättning för goda resultat. Detta förberedelsearbete förutsätter i sin tur, att läraren äger kännedom om de mål och riktlinjer, som gäller för skolans verksamhet i det hela liksom för den del därav som består av undervisningen i de olika ämnena, vilken behandlas här nedan.

Vid *de dagliga lektionsförberedelserna* måste läraren klargöra för sig, vart han syftar med varje lektion och vilka resultat som bör eftersträvas, vilket lärostoff som bör behandlas, hur arbetet bör bedrivas och vilka hjälpmedel som bör utnyttjas. I första hand klassens allmänna standard och de enskilda elevernas

varierande förutsättningar skall därvid vara bestämmande. Detta betyder, att en lektion sällan är tillfredsställande förberedd enbart genom att läraren gör sig förtrogen med det stoff, som han skall undervisa om. Inte ens en mycket kunnig och erfaren pedagog kan avstå från att även på annat sätt förbereda sitt arbete i klassen.

Planeringen av undervisningen på längre sikt, dvs. för hela stadiet, läsåret, terminen eller perioder av varierande längd, bör bestå bl. a. i att läraren skaffar sig överblick över hela stadiets respektive läsårets kursinnehåll. Läroplanen anger i huvudmomenten de ramar, inom vilka stoffet skall väljas. Urvalet av lärostoff och uppordnandet av detta blir en av lärarens viktigaste förberedande åtgärder. Stoffet grupperas därvid i mindre enheter, var och en med ett avgränsat innehåll, och den

ungefärliga tidsramen för studierna av området i fråga bestäms. Med ledning av läroplanens exempel och anvisningar bör därefter sådana avsnitt särskiljas, som med hänsyn till elevernas intressen och studieförutsättningar kan bli föremål för fördjupad behandling. En preliminär tidsplan, med tid inräknad även för repetitioner, prov, redovisningar m. m., är till gagn för det fortsatta arbetet. Därvid bör observeras, att skolstadgan icke lämnar utrymme för anordnande av skrivningar annat än på vederbörande ämnes egna timmar; om längre tid i visst fall anses erforderlig, kan lektionsbyte dock ske med annan i klassen undervisande lärare. Vid planeringen bör lämpliga böcker och andra undervisningsmedel inventeras liksom också möjligheterna till intervjuer, excursionser, studiebesök etc. I den utsträckning så är möjligt bör de ovan nämnda förberedande åtgärderna utföras i samråd med eleverna.

Skolarbetets resultat utgör i stor utsträckning frukter av ett samarbete mellan flera personer. Genom sammankomster med målsmän och lokala myndigheter samt med personer, som på ett eller annat sätt har beröring med skolan och dess elever, sker en kontinuerlig samverkan med det omgivande samhället (s. 28). Genom sammanträden för skolans personal samordnas och utvecklas den interna verksamheten liksom också genom olika slag av konferenser mellan lärare och mellan lärare och skolledare samt genom verksamhet under planerings- och studiedagar. Skolarbetet främjas inte minst genom dagliga samtal lärare emellan under raster och på fritid.

Ett viktigt inslag i skolans inre arbete blir sålunda *kollegiesammanträden* och olika slag av *konferenser*. Dessa är nödvändiga bl. a. för aktualisering och samordning av fostrande och elevvår-

dande uppgifter, för överläggningar om studiernas uppläggning och kursernas innehåll samt för planering och samordning av undervisningen inom enskilda klasser, inom samma eller angränsande årskurser och stadier, i enskilda ämnen och i ämnesgrupper.

Om kollegiesammanträden, klasskonferenser, ämneskonferenser och överläggningar beträffande frågor om erforderlig samordning av undervisningen i ämnen lämnas föreskrifter i skolstadgan 7 kap.

Åtskilligt förberedelsearbete bör äga rum under *studiedagar*, som varje läsår må anordnas enligt därom gällande bestämmelser (skolstadgan 5 kap.). De studiedagar, som anslås för denna planering (*planeringsdagar*), kan placeras såväl i början av höst- och vårterminen som i slutet av läsåret. I det senare fallet bör arbetet exempelvis avse att sammanfatta resultat av den verksamhet som förekommit under läsåret och att överenskomma och ge förslag om schemauppläggning samt andra förberedelser för arbete som planeras för kommande läsår. Vid planeringsdagar i början av en termin bör förutom erforderlig information och instruktion rörande skolarbetet bl. a. följande kunna förekomma: systematisk genomgång av riktlinjer för undervisningen samt av gällande huvudmoment och anvisningar, genomgång av och överläggningar om studieplaner och andra hjälpmedel för kursuppläggningen samt utarbetande av lokala studieplaner eller studieplansdispositioner, inventering och uppordning av böcker och undervisningsmateriel för planerade kursavsnitt, planering av studiebesök, excursionser och friluftsdagar, utarbetande av elevuppgifter, samordning av undervisningen i olika ämnen och i parallellklasser, som behandlar samma kurser periodvis.

Detta samfälliga arbete får dock ej un-

danskydda, att det är och förblir lärarens enskilda planering, som väsentligen skapar framgång i skolarbetet. Viktigt är också, att den enskilda planering-

en betraktas som en personlig angelägenhet, ett uttryck för ansvarskänsla och yrkesmedvetande.

Hjälpmedel och arbetsmateriel

Hjälpmedel av olika slag är erforderliga, när läraren planerar och på annat sätt förbereder undervisningen (s. 94). I själva skolarbetet varierar behovet av hjälpmedel alltefter lärostoffets och undervisningssituationens art samt de resultat man vill uppnå. Väsentligt är vidare, att de hjälpmedel som används i undervisningen är väl anpassade till elevernas förutsättningar. De bör stimulera till självständigt tänkande samt till arbete på egen hand och tillsammans med andra, bidra till att berika upplevelser och erfarenheter, grundlägga riktiga föreställningar och befästa önskade inlärningsresultat. Med hänsyn till att eleverna representerar olika föreställnings- och minnestyper samt studieförutsättningar i övrigt, bör man välja hjälpmedel med så allsidig verkan som möjligt. Ofta visar det sig nödvändigt att låta olika hjälpmedel och verksamhetsformer stödja och komplettera varandra.

Speciell uppmärksamhet bör ägnas behovet av hjälpmedel för ett mera in-

dividualiserande och gruppbetonat arbetssätt. Det bör därvid observeras, att detta behov, bedömt i allmänhet, är större i klasser, som innehåller flera årskurser, och i sådana, där specialundervisning meddelas.

Synpunkter på valet och användningen av hjälpmedel finns under avsnittet Undervisningsformer och arbetssätt och i anvisningar och kommentarer till kursplanerna för olika ämnen. Där exemplifieras bl. a., hur undervisningen kan göras levande och stimulerande genom att man som hjälpmedel utnyttjar bibliotek och museer samt an knyter till televisions- och radioprogram, film, teater, föredrag och utställningar av skilda slag. Skolschemat och kursplanerna lämnar utrymme för och räknar med elevförsök och demonstrationer, exkursioner i naturen, intervjuer, studiebesök vid institutioner och företag m.m. Dessa hjälpmedel och verksamhetsformer bör på ett organiskt sätt ingå i undervisningen.

Hjälpmedel för eleviakttagelser

De metoder, som kan komma i fråga för eleviakttagelser, är dels sådana som företrädare för elevvårdens olika specialområden använder, dels sådana som mera direkt ansluter till lärarnas elevvårdande uppgifter. Till det förra slaget hör den särskilda utrednings- och undersökningsteknik, som utnyttjas i samband med t. ex. skolpsykologiska och so-

ciala utredningar eller vid enskild studie- och yrkesvägledning. I det senare fallet är det fråga om att utnyttja de möjligheter till observationer, som det dagliga skolarbetet erbjuder, samt den information, som samarbetet med målsmän och olika myndigheter och institutioner utanför skolan ger den enskilde läraren, främst klassföreståndaren.

När det gäller elevernas kunskaper och färdigheter, blir de vanligaste hjälpmedlen för iakttagelser olika typer av kunskapsprovning. Det bör emellertid observeras, att viktiga delar av skolans rent kunskapsmeddelande verksamhet ej är tillgängliga för prov av gängse typ. Kunskapsproven behandlas dels i allmänna anvisningar rörande bedömning av elevernas arbetsresultat (s. 89), dels i anvisningar och kommentarer till kursplanerna för olika ämnen. En särskild ställning intar här s. k. *diagnostiska prov*. Dessa har till uppgift att till ledning för lärarens arbete, så detaljerat som möjligt kartlägga den enskilda elevens eller klassens kunskaper och färdigheter inom skilda moment av ett ämne. Inom färdighetsämnen är det i regel de svaga punkterna, som intresserar mest, eftersom det är bristerna, som skall avhjälpas. Vid planeringen av undervisningen i början av en årskurs har diagnostiska prov en särskilt viktig uppgift, därigenom att de ger information om klassens och enskilda elevs utgångsläge.

En speciell typ av prov i detta sammanhang utgör *skolmognadsproven* för nybörjare, som rör för läraren oftast obekanta barn utan skolvana och som därför kräver stor noggrannhet vid genomförandet och tolkningen.

Vad gäller *övriga former för iakttagelser* blir samtal med elever, kolleger, målsmän eller andra vanligast. En grund för eleviakttagelser utgör stundom elevernas svar på enkla sociometriska frågor. För att en god arbetsgemenskap skall skapas är det nämligen angeläget,

att deras sociala relationer ägnas uppmärksamhet. Eftersom såväl samtal som andra former av indirekta eleviakttagelser oftast är informella och mindre systematiserade, behöver de kompletteras i de fall, då mera speciella elevvårdande åtgärder ifrågasätts. Detta gäller t. ex. vid överförande av elever till någon form av specialundervisning, vid enskild yrkesvägledning eller då någon uppvisar påfallande avvikelser ifråga om anpassning. Det utredningsarbete, som bör föregå sådana åtgärder, måste utgå från klassföreståndarens kännedom om elevens situation. Det är därför angeläget, att eleviakttagelserna registreras i någon form. Härigenom kan de då så behövs av den enskilde läraren överföras till kolleger, t. ex. då eleven övergår från en årskurs till en annan.

En lämplig form för registrering av eleviakttagelser är ett *elevkort*, som följer varje elev och på vilket lärarnas iakttagelser kontinuerligt införs. Härigenom kan elevens utvecklingsgång lättare följas, samtidigt som riskerna för överbetoning av tillfälliga avvikelser minskas. Elevkortet bör utformas enligt tidigare angivna riktlinjer för eleviakttagelser (s. 71). Både betyg och övriga data kan noteras. Däremot anges icke testresultat i form av poäng på ett elevkort, annat än i de fall, då så uttryckligen föreskrivs. Resultaten bör i stället anges med några ord efter anvisning av den som genomfört undersökningen. För att det inte skall bli alltför betungande att föra elevkort, bör de kontinuerliga anteckningarna begränsas till att gälla mera betydelsefulla iakttagelser.

Studieplaner

Läroplanen anger mål och allmänna riktlinjer för verksamheten i skolan. Därjämte innehåller den mål för under-

visningen i enskilda ämnen och kurser, kursföreskrifter i form av huvudmoment samt timplaner. Inom den sålunda

givna ramen har läraren en betydande frihet i arbetet. Detta är en grundläggande förutsättning för goda resultat och fortsatt utveckling av undervisningen.

Lärarens frihet är emellertid förenad med skyldighet att planmässigt ordna och bedriva undervisningen inte endast inom ramen för enstaka lektioner utan också på längre sikt. *Dispositionsförslag till studieplaner* finns under avsnittet Kursplaner med anvisningar och kommentarer, för vissa ämnen närmast efter huvudmomenten, för andra i anvisningar och kommentarer. Dessa dispositionsförslag utgör i regel endast några riktlinjer för lärarens planering och ger huvudsakligen förslag till lärostoffets fördelning på årskurserna inom ett stadium. I viss utsträckning lämnar de förslag även beträffande arbetssätt och hjälpmedel. Givetvis avser de inte att vara innehållsförteckningar för läroböcker.

Lärare som önskar ytterligare stöd vid uppläggnings av undervisningen bör i

skolans boksamlingar ha tillgång till kompletterande *studieplaner*. Dessa kan exempelvis ange, hur arbetet inom ett eller flera ämnen kan planeras och bedrivas, föreslå lärostoffets gruppering i mindre enheter och dess uppdelning på grundkurs och överkurser, ge förslag till fördelning av tillgänglig undervisningstid, anvisa lämplig litteratur och andra hjälpmedel samt ge exempel på elevuppgifter av olika inriktning och svårighetsgrad. Önskvärt är, att mer eller mindre utförliga studieplaner utarbetas och diskuteras vid de konferenser och planeringsdagar, som ovan behandlats (s. 95). I ämnen, där studier i den närmaste omgivningen är det centrala eller utgör väsentliga inslag, t. ex. hembygdskunskap, naturkunskap, biologi och samhällskunskap, måste studieplanerna ges lokal anknytning.

Alla studieplaner skall utgöra förslag, som tillämpas alltefter föreliggande förhållanden. Lärarens aktiva planering av studierna är viktigare än den färdiga studieplanen.

Allmänna synpunkter på materien i undervisningen

Varje elev skall i skolan ha tillgång till erforderlig arbetsmateriel, såsom skriv-, räkne- och ritmateriel.

Värdefull materiel för elevernas arbete individuellt eller i grupp utgör t.ex. arbetshäften, arbetsblad och instruktionskort bl. a. för träning i läs- och studieteknik och för arbete med både grundkurs- och överkursuppgifter samt studieplaner för gruppdiskussioner. Hit hör också korrespondensbrev och -kurser, som ger ökade möjligheter att individualisera undervisningen inom kortare eller längre avsnitt.

För individualiserad undervisning används även programmerat inlärnings- och studiematerial. Lärostoffet har där-

vid utvalts, bearbetats och formulerats i korta, informativa avsnitt samt frågor och uppgifter, som utprovats och ordnats i en bestämd lärogång med stegvis, långsam ökning av svårighetsgraden. Sådant programmerat material kan framställas bl. a. i form av läroböcker och studiebrev. För presentation av stoffet och kontroll av elevens svar används också mekaniska anordningar av olika slag, s. k. inlärningsmaskiner. Eleven konfronteras här med ett programmerat material, formulerar sitt svar eller väljer ut ett svarsalternativ och får omedelbart veta, om det var felaktigt eller korrekt.

För ett gott undervisningsresultat er-

fordras vidare böcker och andra tryckta hjälpmedel samt teknisk audiovisuell utrustning. Dessa behandlas utförligare här nedan (s. 100 och 102). Dessutom behövs annan åskådningmateriel, såsom bilder, planscher, kartor, modeller och samlingar av olika föremål.

Alltjämt har skrivtavlan en väsentlig uppgift att fylla. Genom enkla skisser på den kan läraren eller någon elev snabbare och riktigare än genom mångordiga förklaringar åskådliggöra olika företeelser eller sammanhang. Termer, namn och uttryck fäster sig lättare och varaktigare i minnet, om de inte endast nämns utan också samtidigt skrivs på tavlan. Hjälpmedel med motsvarande användningssätt är flaneltavlan och bladdertavlan. Planscher — större för klassbruk och mindre för gruppstudier — och bilder bidrar till att göra undervisningen levande. Bilderna bör vara tydliga, konkreta och instruktiva. Få och väl utnyttjade bilder ger större behållning än många dåliga eller otydligt utförda. Både läraren och eleverna är betjänta av ett skolans bildarkiv, varifrån bilder och urklipp kan lånas vid behov.

Om möjligt bör duplikator och skrivmaskin finnas vid varje skolanläggning.

Klassrummen skall vara försedda med för åldersstadiet lämplig inredning och utrustning för både gemensam och individuell undervisning. Skrivtavlor bör göras så stora som möjligt. Anslagstavlor skall finnas på större delar av rummets fria ytor och vara så beskaffade, att man kan sätta upp även stora grupp-teckningar på dem. Dessutom bör flaneltavla ingå i utrustningen. För klassbibliotek skall finnas ändamålsenlig bokhylla. Audiovisuell utrustning skall ingå enligt vad som anges på s. 102. För enkla elev- och demonstrationsförsök i hembygds-kunskap och naturkunskap fordras tillgång till materiel och

modeller. För lågstadiet behövs i viss utsträckning speciell undervisningsmateriel, såsom på nybörjarstadiet bokstavskort, läs- och räknospel, myntserier, materiel för vägning och mätning, klocka och planscher.

Ämnes- och specialrum skall vara försedda med erforderlig inredning och utrustning samt med redskap och undervisningsmateriel.

För friluftsverksamheten och trafikundervisningen bör finnas lämplig materiel.

Undervisningsmaterielen måste förvaras väl. Skolorna bör ha rymliga och ändamålsenligt inredda materielrum och depårum, där den ordnas på ett överskådligt sätt och så, att den är på samma gång skyddad och lätt tillgänglig. Av värde är också, om skolan har anordningar, t. ex. glasmontrar, för utställning i korridorer eller på annat lämpligt ställe av för tillfället aktuell undervisningsmateriel. Ömtåligare materiel förvaras lämpligen i skåp med flyttbara hyllor. Kartor bör ha kartlås och förvaras hängande. Planscher förses med hängare. Materielen bör ordnas systematiskt, och överskådliga förteckningar bör upprättas och hållas lätt tillgängliga i alla undervisningslokaler.

Av största vikt är, att de hjälpmedel och den arbetsmateriel, som tillhandahålls skolorna, är av god kvalitet och att inköpen sker med omsorg och urskillning. Genom skolöverstyrelsens och hjälpmedelscentralernas försorg upprättade förteckningar över lämplig materiel samt utställningar av föredömliga hjälpmedel ger ledning vid dessa inköp. Lärarna bör beredas tillfälle att årligen inkomma med önskemål och förslag till ersättning och nyanskaffning av undervisningsmedel.

Beträffande tillsyn och vård m. m. av undervisningsmateriel innehåller skolstadgan närmare föreskrifter.

Böckerna i undervisningen

En central uppgift i undervisningen är att medverka till att eleven på egen hand finner vägen till kunskap och personlighetsutveckling. Det måste därför vara angeläget, att han redan från början får vänja sig vid att umgås med böcker på rätt sätt. I nybörjarens förtjuning över den första egna skolboken ligger fröet till det framtida, riktiga umgänget med böcker. De första årskursernas samtal om läseboken, dess yttre och dess illustrationer, om klassbiblioteket, om boklån och bokvård är ämnade att lägga grunden till en förtrogenhet med böcker, som skall vidare utvecklas under hela skoltiden och som alla lärare bör bidra till att förverkliga.

Med ett aktivt arbetssätt bör strängt taget varje lektion även vara både meningsfull övning i och naturlig tillämpning av studieteknik. Redan på lågstadiet bör eleverna erhålla kännedom om att det finns böcker av olika karaktär och med olika syften. Deras insikt i böckers många användningsmöjligheter bör under hela skoltiden alltmer fördjupas, så att de vänjer sig vid att med böckers hjälp söka svar på de många frågor, som de ställs inför.

Detta kräver, att läraren tar till vara de tillfällen, som elevernas frågor och iakttagelser ger. Konkreta situationer ger ofta anledning att fästa uppmärksamheten på möjligheten att på egen hand tillfredsställa sin nyfikenhet med böckernas hjälp och kan också ge naturliga arbetstillfällen. Läraren måste självfallet till en början visa eleverna på den eller de böcker, där de kan finna de önskade informationerna. Det är av vikt, att denna handledning utformas så, att de så småningom lär sig att själva finna och utnyttja lämpliga källor.

I undervisningen bör eleverna stimu-

leras att arbeta med enkla, förberedda uppgifter, där det gäller att med hjälp av böcker behandla, komplettera och vidareutveckla ett tema i läroboken eller inom ett område, som på annat sätt aktualiserats. Sådan läsning på egen hand är ofta en förutsättning för att de skall få en mera konkret uppfattning om den verklighet, som ligger bakom läroböckernas ofta starkt koncentrerade formuleringar. Uppgiften kan även bestå i att jämföra och kritiskt värdera olika framställningar inom samma moment eller ämnesområde. Under arbete av detta slag är det värdefullt att låta eleverna göra en förteckning över olika källor.

Det får naturligtvis ej förbises, att läroboken i sig själv är både uppslagsbok och källa. I många läroböcker finner man hänvisningar till bredvidläsningsböcker, en omständighet som läraren kan ta vara på, även då han skall lära eleverna, hur de skall finna ytterligare kunskapskällor.

Det insamlade materialet kan redovisas t. ex. muntligt, i enkla, personligt präglade framställningar, eller skriftligt i kortare redogörelser. Läsning av god sakprosa hjälper eleverna till en säker språkbehandling.

Böckerna skall inte endast ge information och visa eleverna vägen till kunskaper; det är lika väsentligt, att de tillgodoser deras behov av fantasiupplevelse och väcker deras läslust. Genom att vidga livserfarenheten och fördjupa självkännedomen främjar denna läsning elevernas personlighetsutveckling. Läsning av värdefulla, skönlitterära texter, som svarar mot deras förutsättningar, utvecklar också läsfärdigheten, ökar ordförrådet och ger sinne för språk och stil.

Eleverna bör bibringas goda läsvanor för fritiden, så att de självmant av-

står från att läsa sådant som är lättillgängligt men av tvivelaktigt värde. I lämpliga sammanhang bör värdet av att äga egna böcker, även om de blott är få, framhållas. Eleverna bör också göras uppmärksamma på de förmåner, som de allmänna biblioteken erbjuder. Målet bör vara, att de från skolan tar med sig ut i livet intresse för att på egen hand i böcker söka kunskaper och bildning.

Boksamlingarnas ordnande

Vid bokurval och bokinköp skall skolans hela behov av böcker beaktas. Skolarbetets krav och elevernas varierande förutsättningar skall därvid vara avgörande. Nödvändigt är, att det inom mera betydelsefulla kursmoment finns läsning av olika svårighetsgrad. Lämpliga böcker, till vilka läro- och läseböcker hänvisar och ur vilka de av eleverna använda antologierna hämtat avsnitt, bör anskaffas. Såväl lärare som elever skall beredas tillfälle att framföra önskemål om inköp. De bör också på olika sätt informeras om bokbeståndet, i synnerhet om nyförvärv. Det kan ske muntligt, genom bokförteckningar, gärna för vissa intresseområden, eller med hjälp av tilltalande utställningar.

Boksamlingar skall finnas i klassrum, ämnesrum, specialsalar, skolverkstäder och bokrum. Till bokrummet, som utgör skolans gemensamma bibliotekslokal, hör även bokförråd. Skolans samtliga boksamlingar innefattas i begreppet skolbibliotek.

I alla skolor och på alla stadier behövs en boksamling i varje klassrum. Ett sådant klassbibliotek bör placeras i en lätt åtkomlig och tillräckligt stor bokhylla. Det bör innehålla böcker av handboks-karaktär, uppslagsböcker och litteratur för lästräning och upplevelseläsning. Samlingen bör för kortare eller längre tid kunna kompletteras från sko-

lans bokrum eller bokförråd. Vid bestämmandet av antalet exemplar och vid valet av böcker måste hänsyn tas till klassens sammansättning och arbetssätt och till ämnen och kurser. I lågstadiets klassbibliotek bör alltid finnas böcker med bild och text i intim förening.

Ämnesrum, specialsalar och skolverkstäder skall vara försedda med litteratur, som ansluter till den verksamhet som bedrivs där. Vid behov bör den kunna kompletteras från bokrummet eller bokförrådet. Hemvårdsrummet bör äga en bokhylla med litteratur, som är avsedd att tjäna arbetet och att visa värdet av en boksamling i hemmet.

Bokrummet bör vara centralt beläget och lätt att nå från klassrum och lärar-rum. I anslutning till det bör helst finnas ett läsrum. Lokalerna skall vara inbjudande och väl lämpade för studier. De skall hållas tillgängliga hela skoldagen.

Bokrummet skall innehålla böcker i enstaka exemplar och i gruppuppsättningar, placerade på ett ändamålsenligt sätt. I bokförrådet förvaras övriga grupp- och klassuppsättningar.

Böckerna skall kunna utnyttjas för individuella studier, grupp- och klassarbeten. Hemlån skall kunna göras från bokrummet, från klassbiblioteken och helst också från skolans övriga boksamlingar.

Särskilda boksamlingar för studier i anslutning till valda intresseområden kan tillfälligt sammansättas av litteratur från bokrum eller bokförråd. Dessa bör uppställas på härför avsedd plats i bokrummet eller i bokförrådet och hämtas därifrån, då de skall användas. Förslag till sammansättning av sådana boksamlingar kan utarbetas bl. a. under planeringsdagar. Sammanställningar av böcker för annat ändamål bör givetvis kunna ske efter lärares individuella önskemål.

Utöver den för elever och lärare ge-

mensamma litteratur, som finns i bokrum och bokförråd, behöver lärarna ha tillgång till ytterligare böcker. I skolans lärarum eller i angränsade rum bör därför ordnas en särskild boksamling, som omfattar handledningar, litteratur för förberedelser, uppslagsböcker, läroböcker m. m.

Av betydelse för såväl undervisningen som elevernas fritidsverksamhet är även annan materiel, som kan ingå i boksamlingarna eller i hjälpmedelsut-

rustningen i övrigt: tidningar, tidskrifter och periodiska publikationer, innehållande aktuellt stoff, urklipp av text- och bildmaterial, objektivet informerande broschyrer etc. Om denna materiel skall bli väl använd, bör den vara överskådlig och lättåtkomlig samt finnas förtecknad i register, som fortlöpande hålls aktuellt. I arbetet med att insamla, sortera, utvälja, montera, registrera och sköta sådan materiel bör eleverna få biträda.

AudivisueLLa hjälpmedel

Med audivisueLLa hjälpmedel avses här följande tekniska hjälpmedel: filmprojektor, filmslingeprojektor, diaskop, episkop, skriftprojektor, televisionsmottagare, radiomottagare, grammofon, bandspelare och betraktningsskärmar för diapositiv m. m. Hit räknas också den reproduktionsmateriel, som dessa apparater är avsedda för. Apparatöversikter och beskrivningar av hjälpmedel erhålles från skolöverstyrelsen och hjälpmedelscentralerna.

Tekniska anvisningar

För att de audivisueLLa hjälpmedlen skall kunna komma till bästa möjliga användning i undervisningen, måste de finnas till hands just då de behövs. Därför bör varje lektionsrum vara utrustat med småbildsprojektor, högtalare, bandspelare, mörkläggningsanordningar och projektyta. Filmprojektor, episkop, radio- och TV-mottagare samt skriftprojektor bör finnas tillgängliga i centralt belägna depårum eller materielrum. De bör vara lätttransportabla, t. ex. med hjälp av rullbord.

Den tid, som åtgår för att ställa i ordning materielen, kan nedbringas väsentligt genom omsorgsfullt planerad

inredning och god organisation. Sålunda bör utrustningen i en skolanläggning vara så vitt möjligt enhetlig, vilket bl. a. innebär, att samma typ av anslutningsdon mellan bandspelare och högtalare bör finnas överallt. Alla apparater bör vara försedda med tillräckligt långa sladdar, så att skarvsladdar inte behöver användas annat än i undantagsfall. Stillbilder bör förvaras överskådligt och vara väl märkta. En förteckning bör finnas i varje materielrum, och varje lärare bör dessutom ha uppgifter om vilken materiel som finns i skolan och var den finns.

Den apparatur, som skall användas under en viss lektion, bör iordningsställas i god tid innan denna börjar. Därvid kan eleverna hjälpa till, liksom under själva lektionen, då de kan sköta apparatur, mörkläggnings- och belysningsanordningar osv. Det kan vara lämpligt, att någon eller några elever under lärarens överinseende får ännu större ansvar för handhavandet av materielen.

För att materielen alltid skall vara i brukbart skick, bör den vårdas väl. Det är lämpligt att låta fackmän regelbundet, t. ex. under ferier, göra erforderlig över-

syn av apparaturen. Reservlampor, säkringsproppar o. dyl. bör finnas både i lektnsrum och i centralt förråd.

Vid bildprojektion och mottagning av televisionsprogram bör uppmärksamhet ägnas åt elevernas placering. Anvisningar härom finns i skriften Lektnsrummets utformning och utrustning med hänsyn till AV-hjälpmedlens användning (skolöverstyrelsens skriftserie nr 62).

Metodiska anvisningar

De audivisuella hjälpmedlens viktigaste uppgift är att ge sådan *information*, att eleverna får riktiga föreställningar även om företeelser och sammanhang, som av tids-, rums- eller andra skäl inte kan direkt åskådliggöras.

Med hjälp av stillbilder, filmer, musik, sång och autentiskt ljud på ljudband eller grammofonskivor kan eleverna sålunda orienteras om och bättre lära sig inse, hur t. ex. natur och klimat påverkar människornas sätt att bo, livnära sig, klä sig och skapa en kultur. De kan få kännedom om levnadsförhållandena i äldre tider och ökade möjligheter att förstå ett utvecklingsförlopp.

En del viktiga experiment, som av olika skäl inte kan utföras i skolan, kan eleverna följa med hjälp av stillbilder, filmer och ljudband. Den tekniska tillämpningen av väsentliga moment inom exempelvis kemi, fysik och geografi kan åskådliggöras genom användning av AV-hjälpmedel. Intryck från studiebesök kan förmedlas på samma sätt.

Tack vare mikrofotografering kan filmer och bilder framställas, som ger en tydlig föreställning om t. ex. bakterier och blodkroppar och deras rörelser. På mikrofotografier kan detaljer av exempelvis blommor och insekter studeras. Med hjälp av filmer, som inspelats med ultrarapidkameror, kan tidsförlängning

uppnås, varigenom man kan studera snabba rörelser, som annars ej uppfattas. Filmen kan också genom s. k. tidsförkortning låta eleverna under några sekunder iakttä en blommas utveckling från knopp till frukt eller en insekts fullständiga förvandling.

Filmer och bilder samt i vissa fall även ljudband kan också användas för att ge direkta arbetsanvisningar. En sådan form av *instruktion* lämpar sig särskilt, då läraren skall förevisa detaljer i en arbetsteknik. Genom att projicera en serie bilder kan han demonstrera tillvägagångssättet och kommentera det, även under det att eleverna enskilt eller gruppvis utför arbetet. En särskild fördel är, att han är fri och kan hjälpa och kontrollera, där det behövs. På detta sätt kan instruktion ges t. ex. vid maskinskrivning, vid övning i symaskinens handhavande, vid ifyllning av blanketter, vid uttagning av kompassriktning och vid olika idrotts- och gymnastikövningar. En filmslinga kan i vissa sammanhang, exempelvis vid maskinskrivning, svarvning, fräsning, idrott och gymnastik, erbjuda läraren ännu bättre möjligheter att demonstrera tillvägagångssättet och personligen kommentera det; vid instruktion med detta hjälpmedel bör dock gruppen i regel hållas samlad.

AV-hjälpmedlen har vidare en viktig uppgift i undervisningen genom att de *stimulerar* och väcker elevernas intresse. Detta innebär inte, att man genom konstlade grepp, t. ex. genom att visa film eller lyssna på radio utan sammanhang med skolarbetet i övrigt, försöker nå detta mål, utan att man med AV-hjälpmedel ofta kan presentera nytt stoff eller diskutera ett aktuellt ämnesavsnitt och därmed berika undervisningen, så att den i sig blir stimulerande.

För att AV-hjälpmedlen med god verkan skall ge information, instruktion

och stimulans fordras, att eleverna *aktiveras* inför det som presenteras. Detta kan ske t. ex. genom lärarens frågor, diskussion i klassen och studium av kartor. Eleverna kan också enskilt eller i grupp arbeta med materiel. Därvid kan bildvisningar förberedas, genomföras och kommenteras, bildserier kan ritas för visning i episkop, och bandinspelningar kan göras av fingerade reportage, av intervjuer m. m. På motsvarande sätt kan för flaneltavlan tillverkas kartor, grafiska framställningar etc. Ifrågavarande materiel är så lätt att handha för eleverna, att några tekniska svårigheter knappast behöver uppstå.

Undervisning i *att iaktta och lyssna* bör ges i varje ämne och på varje stadium. Lika väl som eleverna skall lära sig att läsa böckernas text på rätt sätt, måste de lära sig att läsa karta, att tolka bilder, att bedöma, vad de skall se på och hur de skall se. De bör också få öva sig att dra slutsatser, upptäcka likheter och skillnader inom en bild eller mellan olika bilder, förstå om en bild är verklighetstrogen, om den visar helhet eller detaljer osv. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt att lära dem bedöma storleksförhållandena på en bild. Härvid bör innebörden av termerna mikro-, makro- och telefoto förklaras. På samma sätt bör begreppen tidsförlängning och tidsförkortning och andra enkla detaljer om fotografering, filminspelning och ljudupptagning genomgås på ett lättfattligt sätt. Filmens och televisionens förmåga till emotionell påverkan genom att utnyttja närbilder och översiktsbilder, belysnings- och ljudeffekter, olika kameravinklar, klippning för att ge scenerna långsamt eller snabbt tempo osv. bör också behandlas. Elevernas förmåga att lyssna på radioprogram, ljudband och grammofonskivor bör likaledes övas systematiskt, särskilt förmågan att lyssna

koncentrerat. I naturliga sammanhang bör de t. ex. läras att före lyssnandet i görligaste mån ta reda på vad de skall lyssna till, att under programmets gång föra anteckningar om väsentligheter och notera sådant som de inte förstår samt att efter lyssnandet göra en sammanfattning i tal eller skrift.

De audiovisuella hjälpmedlen kan användas i *olika undervisningssituationer*, t. ex. vid inledning av ett kursavsnitt, vid den direkta inläringen av stoffet eller färdigheterna, vid översikter, sammanfattningar och repetitioner. Används de enbart vid sammanfattning eller repetition, spelar de emellertid en relativt obetydlig roll, då de i så fall inte har bidragit till att skapa riktiga föreställningar vid inläringen.

En illa förberedd och genomförd användning av AV-hjälpmedlen kan leda till passivitet hos eleverna. Läraren måste därför redan vid planeringen av ett kursavsnitt ta ställning till vilka moment som kräver särskild åskådlighet, och söka få fram den materiel, som behövs för att belysa framställningen. Vid planeringen av den enskilda lektionen har han att för sig själv klargöra, hur hjälpmedlen skall passas in i arbetet i övrigt. Inte minst viktigt är att planlägga, hur samordning skall ske vid användningen av t. ex. skrivtavla, kartor, modeller, film, bild och ljud. Metodiken blir härvid helt beroende av ämnets och materielens art samt av lärarens och elevernas förutsättningar.

Ur metodisk synvinkel är det skillnad mellan att använda å ena sidan stillbilder, de må visas via episkopisk eller diaskopisk projektion, och å andra sidan film, television- och radioprogram, ljudbildband, ljudband eller grammofonskivor.

Då en stillbild eller filmslinga visas, kan den normala kommunikationen mellan lärare och elever och mellan elever-

na inbördes fortgå i sedvanlig omfattning. Bilden blir alltså en del av själva samtalet och kommer naturligt in i det rätta sammanhanget. Visningen behöver då inte förberedas på annat sätt, än att den som visar bilden genom att ge en enkel uppgift eller ställa en fråga gör åskådarna aktiva inför den. Vid övergången från en stillbild till en annan måste man eftersträva, att den uppmärksamhet man lyckats skapa inför en bild inte går förlorad, innan nästa visas.

När man däremot sätter igång t. ex. en filmprojektor för ordinär filmvisning, en TV-mottagare, grammofon eller handspelare, upphör i regel genast möjligheterna till normal kommunikation i klassen. Detta kan även gälla stumfilm, då ju växlingen mellan scenerna sker så snabbt, att en fråga ofta inte hinner besvaras, förrän nästa scen visas. Härav följer, att man vanligen måste förbereda eleverna på det som skall presenteras via film, ljudband osv. Gäller det t. ex. en invecklad maskins rörelse, ett förlopp ute i naturen, en översikt över en historisk epok eller ett land, kan förberedelsen behöva vara omfattande och ske med hjälp av böcker, kartor, modeller och bilder. Filmens eller TV-programmets uppgift är i så fall att sätta in tidigare vunna erfarenheter i

sitt sammanhang, att ge nya aspekter, att åskådliggöra rörelse och funktion m. m.

En annan typ av materiel är t. ex. autentiska ljudupptagningar, lyrikuppläsningar, sånger, kortare intervjuer och uttalanden samt vissa likartade filmer och radioprogram. De kan vanligen sättas in i lektionen precis på samma sätt, som om elev eller lärare skulle läsa upp en dikt eller relatera en intervju, och de ingår alltså på ett naturligt sätt i undervisningen. Här behöver inte samma slags förberedelse ifrågakomma som t. ex. vid visning av mera omfattande filmer. De metodiska problemen blir i stället ungefär desamma som vid bildvisning.

Vissa filmer, radio- och TV-program, ljudband eller ljudbildband har till uppgift att skapa intresse för ett problem, att stimulera till aktivitet, att väcka medkänsla för människor, som har det svårt, att fostra till positiva attityder mot samhället osv. Dylika inslag i undervisningen bör i många fall inte alls förberedas. Däremot bör de efterarbetas genom t. ex. diskussioner, läsning och skrivning. Givetvis kan eleverna även få till uppgift att gruppvis eller enskilt skaffa sig ytterligare kunskap i anslutning till det material, som presenterats.

ett sammanhang, att en viss spektak
av bekämdhet, tvärs och funktion
är en

En annan typ av material är i en an-
tontala undersökningar, iakttagelser
någon sågar, kortare intervjuer och
alltjämt samt vissa intervjuer från
och radioprogram. De kan variera i
tas till i tekniska praxis för samma sätt
som om det blir bättre än alla andra
en del eller kanske en intervju om
de ingår alltså på ett naturligt sätt i en
undersökning. Här betyder inte samma
slags förberedelse utgången som
i exempelvis utvärdering av andra omfattande
med De metodiska problemen blir i
stället något mer som ett till-
vägning.

Vissa filmer, radio- och TV-program,
inlägg eller ljudband kan till exempel
ha all slags intress för ett problem
att studera till exempel att värka
medhåll för människor, som har ett
svårt att förstå till exempel skiljakt
att samhället och dylika frågor i en
undersökning. Det i många fall inte är
förberedelse. Däremot bör de efterberedelse
genom t.ex. diskussioner, läsning och
skrivning. Övrigt kan såvitt är
is till exempel att grupper eller enskilda
skalla en ytterligare kontakt i andra
ning till det material, som presenteras

en förberedelse i betydligt omfatt-
ning. Bilden blir alltså en del av själva
kontakt och kommer naturligt in i det
vissa sammanhanget. Visslagen delar
som de late förberedelse på annat sätt,
en att den som visar bilden genom att
ta en enkel uppgift eller ställa en fråga
för forskningens aktiva för den. Vid
översikten från en ställning till en an-
nan måste man eftersträva att den upp-
märksamhet man lyckats skapa inför en
bild inte går förlorad, innan nästa väska
- När man däremot söker igång i ex-
en till exempel för ordinarie lämnade
när en TV-mottagare, grannheten eller
konstgjorda uppgift i regel ges ett möj-
ligast till normal kommunikation i
klassen. Detta kan även gälla samhället,
de i växningen mellan seerns skär
att konstigt, att en fråga ofta inte binner
översikt förstå nästa scen eller när
- följer, att man vänligen måste för-
beredelse avarna på det som skall pre-
senteras via film, ljudband osv. Gäller
det t.ex. en invecklad maskins rörelse,
ett följande i naturen, en överställd
över en historisk epok eller ett land,
kan förberedelsen bedöva vara omfatt-
rande och ska med hjälp av bilder, kar-
ter, modeller och bilder. Filmen eller
TV-programmet uppgift är i så fall att
skalla de tidigare vana efterberedelse i

III
TIMPLANER

III
TIMPLAÑER

Översikt av klasstyper

Organisationsform i fråga om klasser i grundskolan benämnes *klasstyp*. Följande klasstyper utgör huvudtyper:

Klasstyp	Klassen omfattar
a	årskurs 1, 2 eller 3
b	årskurserna 1 och 2 eller årskurserna 2 och 3
A	årskurs 4 eller högre årskurs
B1	årskurserna 3 och 4 eller årskurserna 5 och 6
B2	årskurserna 3—6
B3	årskurserna 1, 3 och 5 eller årskurserna 2, 4 och 6

Anmärkningar

Om någon årskurs tillfälligt saknas i B2- eller B3-klass, skall detta ej föranleda ändring av klasstypen.

Skola, som består av klasser av olika

typ, bör få blandad beteckning, varvid den dominerande klasstypen anges först, t. ex. AB1ab, B1Aa, B1a. Hänsyn behöver härvid ej tas till specialklasser. När dessas typ skall särskilt anges, begagnas motsvarande klasstypbeteckningar enligt ovan.

Avvikande klasstyp må anordnas på låg- och mellanstadierna efter medgivande av läns skolnämnden och på högstadiet efter medgivande av skolöverstyrelsen.

Avvikande klasstyp betecknas med bokstaven v (variant), fogad till beteckningen för den närmast besläktade klasstypen. För varianterna förutsättes, att fråga om avvikelser från läroplanens tim- och kursplaner behandlas från fall till fall i vederbörlig ordning.

Allmänna bestämmelser

1. De i timplanerna angivna talen avser antalet timmar per vecka (veckotimmar, förkortat vtr).

2. Rasterna och det egentliga skolarbetet bör — frånsett av särskilda omständigheter föranledd tillfällig förskjutning — inbördes erhålla det för dem avsedda tidsutrymmet. Förflyttning till och från undervisningslokal räknas exempelvis härvid ingå i rast, medan elevernas förberedande och avslutande

göromål i samband med lektionen ingår i tiden för densamma.

3. Där genom skolans försorg frivillig undervisning i körsång, solosång eller instrumentalmusik anordnas på skoltid, må för deltagande elev tiden för annan undervisning minskas med sammanlagt högst 20 lektioner per läsår. Härvid bör tillses att minskningen för varje elev om möjligt fördelas på flera ämnen.

4. Undervisning i trädgårdsskötsel må

anordnas, där omständigheterna så medgiver. Sammanlagt högst 20 lektioner må varje läsår användas för detta ändamål och tid tagas från timplanens ämnen efter skolledarens bestämmande i samråd med vederbörande lärare.

5. För att åstadkomma förutsättning- ar för samlad undervisning, för samord- ning av undervisningen på högstadiet och för periodläsning, må jämkningar göras i timplanernas ämnesuppdelning och i fördelningen av den anslagna ti- den på läsårets veckor. Om timplaner- nas tillämpning i dessa sammanhang föreskrives i allmänna anvisningar för skolans verksamhet.

6. Beträffande timplanerna för klasser av B-typ avses ingen absolut åtskillnad mellan tid för lärarens omedelbara un- dervisning och tid för elevernas själv- ständiga arbete. I regel bör i varje lek- tion inslag förekomma av elevernas ar- bete på egen hand; lärarens direkta handledning erfordras under åtminstone någon del av varje timme som är avsedd för s. k. tysta övningar. Hela antalet veckotimmar i ett ämne är i regel avsett för en sådan kombinerad undervisning i en enstaka årskurs eller i flera årskur- ser samtidigt. För de fall avvikelse här- ifrån måste ske i större utsträckning, t. ex. på grund av ämnets eller un- dervisningens natur, har i timplanerna in- om parentes angivits antalet veckotim- mar för huvudsakligen omedelbar un- dervisning; återstoden av veckotimta- let skall då användas för elevernas själv- ständiga arbete.

Skillnaden mellan lärarens och elever- nas veckotimtal anger den ram, inom vilken uppdelning av klassen i två grup- per skall ske.

7. Utöver den gruppuppdelning av klasser, som anges i timplanerna, må B1-klass med lägst 30 elever, B2- eller B3-klass med lägst 25 elever och B3-klass med lägst 20 elever delas i en högre och

en lägre grupp högst 4 timmar i veckan för att bereda elever på olika stadier skild undervisning i ämnen eller mo- ment, som endast svårigen kan behand- las under de gemensamma lektionerna.

8. Om på grund av särskilda omstän- digheter synnerlig svårighet föreligger att för någon eller några klasser eller grupper på låg- och mellanstadierna an- ordna undervisningen enligt timplanen i hela dess utsträckning, må skolstyrel- sen besluta nedsättning i antalet un- dervisningstimmar för sådan klass eller grupp med högst 2 timmar i veckan. Om på grund av svårigheterna ytterligare nedsättning erfordras, må länskol- nämnden medgiva sådan med högst 2 veckotimmar. Beslutas nedsättning i an- talet undervisningstimmar enligt denna punkt, skall iakttagas, att ej något av de i timplanen för ifrågavarande skolsta- dium angivna ämnena uteslutes.

Nedsättning enligt ovan med 2 vecko- timmar må även kunna ske i special- klasser på högstadiet, då skolstyrelsen så bedömer lämpligt med hänsyn till elevernas fallenhet och intressen.

9. Den minskning av undervisningsti- den för eleverna med högst fyra vecko- timmar, som skolstyrelsen och länskol- nämnden enligt föregående punkt må besluta om, kan, om länskolnämnden lämnar sitt medgivande därtill, ges ge- nom att eleverna uppdelas i två grupper, som är lediga växelvis (växellov), var- vid läraren undervisar en grupp i taget.

10. Då så med hänsyn till särskilda omständigheter finnes erforderligt må skolstyrelsen för högst ett läsår besluta om mindre avvikelse (högst två timmar per vecka) från den i timplanerna an- givna fördelningen av veckotimtalerna på de olika ämnena för låg- och mellansta- dierna samt i specialklasser på högstadiet, varvid dock skall gälla, att sam- manlagda veckotimtalet enligt timplanen — i förekommande fall minskat enligt

ovan — ej ändras och att intet ämne utslutes.

11. Undervisningen i slöjd avser två slöjddarter, dels trä- och metallslöjd, dels textilslöjd. På låg- och mellanstadierna anordnas två slöjdgrupper, då det sammanlagda elevantalet i skolenheten inom respektive slöjddart på stadierna i fråga är lägst 21. Är elevantalet högre än 24, må det antal grupper ord-

nas, som erhålles då elevantalet delas med 15. Uppstår därvid en rest på minst 10, må ytterligare en grupp anordnas. Samundervisning bör om möjligt anordnas, om elevantalet i grupp, som avses i detta stycke, eljest skulle understiga 5.

Varje elev skall på mellanstadiet under lägst 20 lektioner byta slöjddart.

Lågstadiet. Mellanstadiet

1. Klasstyp a och A

Ämne	Veckotimmar i årskurs												
	1		2		3		4		5		6		
	An- tal vtr	Där- av i grp ^{1,4}	An- tal vtr	Där- av i grp ^{1,4}	An- tal vtr	Där- av i grp ^{1,4}	An- tal vtr	An- tal vtr	Där- av i grp ^{3,4}	An- tal vtr	Där- av i grp ^{3,4}		
Svenska	9	5	11	2	11	1	10	8			8		
Matematik	4	2	4	1	5	1	5	5			5		
Engelska							5	5	2		4		
Orienteringsämnen:													
Kristendomskunskap	2		2		2		2	2			2		
Hembygdskunskap ..	3	1	4	1	5								
Samhällskunskap ...													
Historia							} ⁹ 6	} ⁹ 6			} ⁹ 6		
Geografi													
Naturkunskap													
Musik ⁶	1		1		2		2	2			1		
Teckning							2	2			2		
Slöjd ⁷					2		2	2			4		
Gymnastik ⁸	1		2		3		3	3			3		
Summa vtr ^{1,3,4}	² 20	¹⁰ 10	24	¹⁰ 6	30	2	34	35	2	35	1		

Anmärkningar

1. Klass av a-typ må i angiven omfattning delas i två grupper, om den har lägst 15 elever.

2. Undervisningstiden under de 2—4 första veckorna av barnets första skolar bör genom gruppindelning och med successiv utökning begränsas, för att övergången från hemmet till skolan skall underlättas för nybörjarna.

3. Klass av A-typ må i angiven om-

fattning delas i två grupper, om den har lägst 21 elever.

4. Gruppernas storlek och sammansättning avpassas efter elevernas behov av individuell handledning och under hänsynstagande till omständigheter av betydelse för arbetsordningen, exempelvis skolskjutsar. Det ankommer närmast på vederbörande lärare att fördela eleverna på grupper.

5. Undervisningstiden fördelas om

möjligt på fyra lektionstillfällen varje vecka.

6. Beträffande frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumental-musik, se timplan 1 för högstadiet, anmärkning 2.

7. Om skolstyrelsen så beslutar, må 1 vte slöjd i årskurs 6 utbytas mot 1 vte hemkunskap, varvid uppdelning i grupper i hemkunskap må ske enligt bestäm-

	Sk	Hi	Ge	Na	Repetition m. m.
Antal lektioner i årskurs 4:	30	40	70	60	10
» » » » 5:	30	60	60	50	10
» » » » 6:	30	60	60	50	10

10. De två utöver tiden för reguljär gruppuppdelning överskjutande timmar-na skall, efter beslut av skolstyrelsen, disponeras inom lärarens egen eller annan klass inom lågstadiet på ett eller flera av följande sätt, nämligen för

a) undervisning av elever i grupp eller enskilt utöver vad eljest framgår av timplanen exempelvis för åstadkommande av särskild stödundervisning åt elever, som på grund av senare inträde i klassen eller längre tids sjukdom eller annan motsvarande orsak blivit förse-nade i skolarbetet, eller åt allmänt skol-omogna eller eljest sent utvecklade ele-ver;

b) särskild stödundervisning i läsning och skrivning för att förebygga

melser för anordnande av grupper i slöjd på låg- och mellanstadierna.

8. Dessutom friluftsverksamhet enligt särskilda bestämmelser och anvisningar.

9. Fördelning av undervisningstiden på samhällskunskap, historia, geografi och naturkunskap skall ske huvudsak-ligen enligt följande plan, uppgjord en-ligt den förutsättningen, att man varje läsår disponerar $35 \cdot 6 = 210$ lektioner.

uppkomsten av läs- och skrivsvårig-heter;

c) särskild stödundervisning i mate-matik för att ytterligare konkretisera talbegreppen och räkneoperationernas innebörd;

d) tjänstgöring som konsulent, exem-pelvis i visst ämne eller för användning av audiovisuella och andra hjälp-medel i undervisningen;

e) pedagogiskt utvecklingsarbete in-om mindre, väl definierat område av stadiets verksamhet;

f) annan, av länskolnämnden med-given verksamhet i syfte att möjliggöra ökad individualisering av undervisning-en eller eljest ytterligare stärka den pe-dagogiska effektiviteten i verksamheten på stadiet.

2. Klasstyp a och A av hjälpklasser

Ämne	Veckotimmar i årskurs								
	1		2		3		4	5	6
	Antal vtr	Därav i grp ¹	Antal vtr	Därav i grp ¹	Antal vtr	Därav i grp ¹	Antal vtr	Antal vtr	Antal vtr
Svenska	8	2	9	2	9	2	7 (8)	7 (8)	6 (7)
Matematik	4	2	3	1	5	1	5	4 (5)	5 (6)
Engelska							¹ 1(—)	² 2(—)	² 2(—)
Orienteringsämnena:									
Kristendomskunskap ...	2		2		2		2	2	2
Hembygdskunskap	4	1	4	1	4				
Samhällskunskap									
Historia							} ¹ 5	} ¹ 5	} ¹ 5
Geografi									
Naturkunskap									
Musik ⁵					1		1	1	1
Teckning							1	1	1
Slöjd ³					2		4	6 (4)	6 (4)
Hemkunskap ⁴								—(2)	—(2)
Gymnastik ⁶	1		2		2		3	3	3
Fritt arbete							1	1	1
Summa vtr ¹	19	⁸ 7	20	⁶ 6	25	3	30	32	32

Anmärkningar

1. Klass av a-typ må i angiven omfattning delas i två grupper, om den har lägst 12 elever.

2. Undervisningstiden fördelas på två eller tre lektionstillfällen varje vecka i årskurs 4 och på tre eller fyra lektionstillfällen i årskurs 5 och 6. För elev, som icke deltar i undervisning i engelska, ökas undervisningstiden i svenska respektive matematik med motsvarande timal.

3. Om på ifrågavarande stadier elevantalet inom slöjdarten i fråga är 6—14, anordnas en grupp. Är antalet 15—26 anordnas två grupper. Därutöver anord-

nas en grupp för varje påbörjat 13-tal elever.

4. I hemkunskap må klass delas i två grupper, om elevantalet är lägst 13.

5. Beträffande frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumental-musik, se timplan 1 för högstadiet, anmärkning 2.

6. Dessutom friluftsverksamhet enligt särskilda bestämmelser och anvisningar.

7. Fördelning av undervisningstiden på ämnena samhällskunskap, historia, geografi och naturkunskap skall huvudsakligen ske enligt följande plan, uppgjord enligt den förutsättningen, att man varje läsår disponerar $35 \cdot 5 = 175$ lektioner.

	Sk	Hi	Ge	Na	Repetition m. m.
Antal lektioner i årskurs 4:	25	30	60	50	10
» » » » 5:	25	50	50	40	10
» » » » 6:	25	50	50	40	10

8. Beträffande dispositionen av de två övertiden för reguljär gruppuppdel-

ning överskjutande timmarna, se timplan 1 för lågstadiet, anmärkning 10.

3. Klasstyp b och Bl

Ämne	Veckotimmar i årskurs								
	1	2	1 + 2	3	4	3 + 4	5	6	5 + 6
	Elever		Lärare	Elever		Lärare	Elever		Lärare
Svenska	10	11	14	11	11	13	9 (8)	9 (8)	10
Matematik	4	4	5	5	5	5	5	6 (5)	5
Engelska					12	2	5	4	7
Orienteringsämnen:									
Kristendomskunskap ...	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Hembygdskunskap	3	4	5						
Samhällskunskap									
Historia				25	25	25	26	26	26
Geografi									
Naturkunskap									
Musik ³	1	1	1	2	2	2	1	1	1
Teckning				1	1	1	2 (1)	2 (1)	1
Slöjd ⁴				2	2	3	3	3	
Gymnastik ⁵	1	1	1	3	3	3	2	2	2
Summa vtr	21	23	30	31	33		35	35	

Anmärkningar

1. Undervisningstiden fördelas om möjligt på fyra lektionstillfällen varje vecka med omedelbar undervisning.

2. Fördelning av undervisningstiden på hembygdskunskap, samhällskunskap,

historia, geografi och naturkunskap skall ske huvudsakligen enligt följande plan, uppgjord enligt den förutsättningen, att man varje läsår disponerar i årskurserna 3 och 4 $35 \cdot 5 = 175$ lektioner och i årskurserna 5 och 6 $35 \cdot 6 = 210$ lektioner.

	Hb	Sk	Hi	Ge	Na	Repetition m. m.
Antal lektioner i årskurs 3:	70	15	20	30	30	10
» » » » 4:	70	15	20	30	30	10
» » » » 5:	—	30	60	60	50	10
» » » » 6:	—	30	60	60	50	10

3. Beträffande frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumentalmusik, se timplan 1 för högstadiet, anmärkning 2.

4. Om skolstyrelsen så beslutar, må 1 vte slöjd i årskurs 5 och 6 under ena året utbytas mot 1 vte hemkunskap under samma läsår, varvid uppdelning i grupper i hemkunskap må ske enligt be-

stämmelser för anordnande av grupper i slöjd på låg- och mellanstadierna.

5. Dessutom friluftsverksamhet enligt särskilda bestämmelser och anvisningar.

6. Beträffande dispositionen av de två utöver tiden för reguljär gruppuppdelning överskjutande timmarna, se timplan 1 för lågstadiet, anmärkning 10.

4. Klasstyp B2

Ämne	Veckotimmar i årskurs				
	3	4	5	6	3-6
	Elever				Lärare
Svenska	12(6)	12(6)	9(4)	9(4)	9
Matematik	5	5	5	6(5)	5
Engelska		12	5(4)	4(3)	8
Orienteringsämnen:					
Kristendomskunskap	2	2	2	2	2
Hembygdskunskap	} 26(5)	} 26(5)	} 26(5)	} 26(5)	} 8
Samhällskunskap					
Historia					
Geografi					
Naturkunskap					
Musik ³	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Teckning	1	1	2(1)	2(1)	1
Slöjd ⁴	2	2	3	3	
Gymnastik ⁵	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Summa vtr	31	33	35	35	

Anmärkningar

1. Undervisningstiden fördelas om möjligt på fyra lektionstillfällen varje vecka med omedelbar undervisning.

2. Fördelning av undervisningstiden på hembygdskunskap, samhällskun-

skap, historia, geografi och naturkunskap skall ske huvudsakligen enligt följande plan, uppgjord enligt den förutsättningen, att man varje läsår disponerar $35 \cdot 6 = 210$ lektioner.

Antal lektioner i årskurs	3:	Hb	Sk	Hi	Ge	Na	Repetition m. m.
» » » » 3:	70	20	30	40	40	10	
» » » » 4:	70	20	30	40	40	10	
» » » » 5:	—	30	60	60	50	10	
» » » » 6:	—	30	60	60	50	10	

3. Beträffande frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumentalmusik, se timplan 1 för högstadiet, anmärkning 2.

4. Om skolstyrelsen så beslutar, må 1 vte slöjd i årskurs 5 och 6 under ena året utbytas mot 1 vte hemkunskap un-

der samma läsår, varvid uppdelning i grupper i hemkunskap må ske enligt bestämmelser för anordnande av grupper i slöjd på låg- och mellanstadierna.

5. Dessutom friluftsverksamhet enligt särskilda bestämmelser och anvisningar.

5. Klasstyp B3

Ämne	Veckotimmar i årskurs								
	1	3	5	1 + 3 + 5	2	4	6	2 + 4 + 6	
	Ena året ¹				Andra året ¹				
	Elever		Lärare		Elever		Lärare		
Svenska	9(6)	12(6)	9(6)	14	11(7)	12(7)	9(6)	13	
Matematik	4	5	5	5	4	5	6(5)	5	
Engelska			5(4)	4		2	4(3)	5	
Orienteringsämnena:									
Kristendomskunskap	2	2	2	2	2	2	2	2	
Hembygdskunskap	3(2)	6(4)			4(3)				
Samhällskunskap									
Historia			}	8		}	7	}	
Geografi									
Naturkunskap									
Musik ⁴	1	2	2	2	1,5	1,5	1,5	1,5	
Teckning			2(0)			2(1)	2(1)	1	
Slöjd ⁵		2	3			2	3		
Gymnastik ⁶	1	1	1	1	1,5	1,5	1,5	1,5	
Summa vtr	20	30	35		24	34	35		

Anmärkningar

1. Ena året avser läsår som börjar under jämnt kalenderår. Andra året avser läsår som börjar under udda kalenderår.

2. Undervisningstiden fördelas helst på fyra lektionstillfällen varje vecka med omedelbar undervisning.

3. Fördelning av undervisningstiden på samhällskunskap, historia, geografi och naturkunskap skall ske huvudsakligen enligt följande plan, uppgjord enligt den förutsättningen, att man varje läsår disponerar $35 \cdot 6 = 210$ lektioner.

	Sk	Hi	Ge	Na	Repetition m. m.
Antal lektioner i årskurs 5:	30	60	60	50	10
» » » » 4:	30	40	70	60	10
» » » » 6:	30	60	60	50	10

4. Beträffande frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumentalmusik, se timplan 1 för högstadiet, anmärkning 2.

5. Om skolstyrelsen så beslutar, må 1 vte slöjd i årskurs 6 utbytas mot 1 vte hemkunskap, varvid uppdelning i grup-

per i hemkunskap må ske enligt bestämmelser för anordnande av grupper i slöjd på låg- och mellanstadierna.

6. Dessutom friluftsverksamhet enligt särskilda bestämmelser och anvisningar.

Högstadiet

Timplan 1

Ämne	Veckotimmar i årskurs									
	7		8		9g, 9h, 9t 9m, 9s		9pr, 9tp 9ha, 9ht			
	Antal vtr	Därav i grp ¹	Antal vtr	Därav i grp ¹	Antal vtr	Därav i grp ¹	Antal vtr	Därav i grp ¹		
Obligatoriska ämnen:										
Svenska	3	1	3	1	5		3			
Matematik	4		4		4					
Engelska	4									
Orienteringsämnen:										
Kristendomskunskap	2		2		1					
Samhällsorienterande ämnen:										
Samhällskunskap	1		2		2		2			
Historia	0		3		2					
Geografi	0		3		2		2			
Naturorienterande ämnen:										
Biologi	3	1	0		2	0,5	2	0,5		
Kemi	0		2	1	2	0,5				
Fysik	2	0,5	2	0,5	2	0,5				
Musik ²	³ 2(0)		} ⁴ 4		} ⁴ 4		} ⁴ 2			
Teckning	2									
Slöjd ⁴	³ 0(2)									
Hemkunskap ⁴	4									
Gymnastik ⁵	3		3		2		2			
Praktisk yrkesorientering ⁷ ...										
Tillvalsämnen ^{4,8}	5		7		7		³ 22			
Summa vtr ^{1,11}	35	2,5	35	2,5	¹⁰ 35	1,5	¹⁰ 35	0,5		

Anmärkningar

1. Klass med lägst 21 elever vid undervisning i svenska och klass med lägst 17 elever vid laborationer i biologi, kemi och fysik må i angiven omfattning delas på två grupper.

2. Härutöver må anordnas frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumentalmusik. Undervisningens omfattning beräknas i fråga om körsång efter en veckotimme för varje fullt femtiotal deltagande elever på högstadiet vid skolenheten, dock minst en veckotimme, samt i fråga om instrumentalmusik och solosång efter en veckotimme för varje fullt femtiotal elever på högstadiet vid skolenheten, dock minst en veckotimme. I här avsedd frivillig un-

dervisning må deltaga även elever från låg- och mellanstadierna enligt rektors närmare bestämmande i samråd med vederbörande lärare.

3. Undervisningstiden för musik och slöjd fördelas på respektive ämnen efter elevernas val i alternativt 2 + 0 eller 0 + 2 vtr.

4. I textilslöjd samt trä- och metallslöjd, hemkunskap (obligatoriskt ämne såväl som tillvalsämne), verkstadsarbete samt yrkesarbete må klass eller grupp delas på två grupper, om elevantalet är lägst 17. I maskinskrivning må sådan delning på två grupper ske, om elevantalet i ämnet är lägst 17 och länskolnämnden finner särskilda skäl föreligga.

5. Dessutom friluftsvksamhet enligt särskilda bestämmelser och anvisningar. I varje klass må två av läsårets friluftsdagar användas för studiebesök och excursioner. I årskurs 8 skall två friluftsdagar användas till obligatorisk undervisning i brandskydd och olycksfallsvård.

6. Undervisningstiden för musik, teckning och slöjd fördelas på respektive ämnen efter elevernas val i alternativt $2 + 2 + 0$, $2 + 0 + 2$ eller $0 + 2 + 2$ vtr i årskurs 8 och i linjerna g, h och s inom årskurs 9; i linjerna t och m inom årskurs 9 antingen $2 + 2 + 0$ eller $0 + 2 + 2$ vtr; i övriga linjer inom årskurs 9 alternativt $2 + 0 + 0$, $0 + 2 + 0$ eller 2 vtr engelska.

7. I årskurs 8 skall anordnas praktisk yrkesorientering, som för varje elev, såvida hinder inte möter, bör omfatta tre hela läsveckor och som regel fördelas på två eller tre praktikperioder vid lika många arbetsplatser. Under praktikperiod bör hälften av eleverna i klassen delta i yrkesorienteringen på arbetsplatsen, medan övriga elever erhåller schemabunden undervisning.

8. Deltagandet i undervisning i tillvalsämnen är obligatoriskt för eleverna. Varje elev har att inför respektive årskurs välja en av de i timplanen för årskurserna 7 och 8 fastställda tillvalsgrupperna med de ämnen och de veckotimal, som ges i nedanstående förteckning över tillvalsämnen, och en av de för årskurs 9 fastställda linjerna enligt nämnda förteckning.

9. Fördelning av undervisningstiden på yrkesämnen sker enligt nedan angiven särskild förteckning.

10. Därav till obligatorisk undervisning i barnavård minst 10 lektioner under läsåret, tagna från timplanens ämnen efter rektors bestämmande i samråd med vederbörande lärare samt koncentrerade på lämpligt sätt.

11. Särskild stödundervisning må utöver timplanen anordnas för elever, som önskar ändra studieriktning eller som på grund av långvarig sjukdom eller andra liknande omständigheter har behov av extra stöd från skolans sida under viss, begränsad tid. För sådan stödundervisning må för läsår disponeras en undervisningstimme för varje fullt tjugotal elever på högstadiet vid skolenheten, dock minst 40 undervisningstimmar. Skolöverstyrelsen äger efter framställning medgiva stödundervisning i större omfattning än nu sagts, om särskilda skäl föreligger.

Förteckning över tillvalsämnen

I tillvalsgrupper¹ inom årskurs 7 (5 vtr):

- 7:1 a Tyska 5 vtr
b Franska 5 vtr
- 7:2 a Tyska 3 vtr och svenska 2 vtr²
b Tyska 3 vtr och matematik 2 vtr²
c Tyska 3 vtr samt svenska och matematik 2 vtr³
d Franska 3 vtr och svenska 2 vtr²
e Franska 3 vtr och matematik 2 vtr²
f Franska 3 vtr samt svenska och matematik 2 vtr³
- 7:3 a Tyska 3 vtr och maskinskrivning 2 vtr
b Franska 3 vtr och maskinskrivning 2 vtr
- 7:4 a Slöjd 3 vtr och svenska 2 vtr²
b Slöjd 3 vtr och matematik 2 vtr²
c Slöjd 3 vtr samt svenska och matematik 2 vtr³
d Maskinskrivning 3 vtr och svenska 2 vtr²
e Maskinskrivning 3 vtr och matematik 2 vtr²
f Maskinskrivning 3 vtr samt svenska och matematik 2 vtr³
- 7:5 Slöjd 5 vtr

I tillvalsgrupper¹ inom årskurs 8 (7 vtr):

- 8:1 a Tyska 4 vtr och engelska 3 vtr
b Franska 4 vtr och engelska 3 vtr
- 8:2 a Tyska 5 vtr⁴ och engelska 3 vtr
b Franska 5 vtr⁴ och engelska 3 vtr
- 8:3 a Tyska 2 vtr, engelska 3 vtr och maskinskrivning 2 vtr
b Franska 2 vtr, engelska 3 vtr och maskinskrivning 2 vtr
- 8:4 Teknisk orientering 4 vtr och engelska 3 vtr
- 8:5 a Handelskunskap 4 vtr⁵, engelska 3 vtr och tyska 2 vtr

- b Handelskunskap 4 vtr⁵, engelska 3 vtr och franska 2 vtr
- 8:6 a Hemkunskap 4 vtr och engelska 3 vtr
b Musik 2 vtr⁶, teckning 2 vtr⁶ och engelska 3 vtr
- 8:7 Slöjd 2 vtr, maskinskrivning 2 vtr och engelska 3 vtr
- 8:8 a Slöjd 4 vtr och maskinskrivning 3 vtr
b Hemkunskap 4 vtr och maskinskrivning 3 vtr
c Musik 2 vtr⁶, teckning 2 vtr⁶ och maskinskrivning 3 vtr
- 8:9 a Verkstadsarbete 7 vtr
b Hemkunskap 7 vtr

I linjer inom årskurs 9 (7 respektive 22 vtr):

9g (gymnasieförberedande linje)	Tyska eller franska 4 vtr och engelska 3 vtr
9h (humanistisk linje)	Tyska eller franska 4 vtr ⁷ och engelska 3 vtr
9t (teknisk linje)	Teknisk orientering 4 vtr och engelska 3 vtr
9m (merkantil linje)	Handelskunskap 4 vtr, tyska eller franska 2 vtr ⁸ och engelska 3 vtr
9s (socialekonomisk linje)	Familje- och socialkunskap 4 vtr och engelska 3 vtr
9pr (allmänpraktisk linje)	} Yrkesämnen 22 vtr enligt särskild förteckning nedan
9tp (teknisk-praktisk linje)	
9ha (handelslinje)	
9ht (hushållsteknisk linje)	

Anmärkningar

1. Har klass eller grupp, där nybörjarundervisning i tyska eller franska meddelas, lägst 21 elever, må den vid undervisningen i respektive ämne delas på två grupper 1 vte.
2. Förstärknings- eller fördjupningskurs.
3. Förstärknings- eller fördjupningskurs i de två ämnena 2 vtr vardera en termin.
4. Nybörjarkurs 5 vtr; gymnastik minskas 1 vte.
5. Elever i tillvalsgrupp 8:5 erhåller 2 vtr i ettdera av de obligatoriska äm-

nena musik eller teckning; 2 vtr slöjd utgår.

6. Om skolstyrelsen så beslutar, må 2 vtr musik och 2 vtr teckning utbytas mot 4 vtr dramatik.

7. Ansluter till kurs i tillvalsgrupp 8:2, 8:3 och 8:5.

8. Tyska eller franska 2 vtr ersätter fysik 2 vtr.

9. I kommun med även finskspråkig befolkning må *finska* kunna ingå som tillvalsämne och ersätta annat ämne i tillvalsgrupperna 7:3 med 2 eller 3 vtr och 8:3 med 2 vtr.

10. Efter medgivande av skolöversty-

relsen må en *estetisk linje* (9e) anordnas, då särskilda skäl därtill föreligger. Tillvalsämnen må där utgöras av estetiskt specialämne 4 vtr och engelska 3 vtr.

11. I kommun med skogsbruk som dominerande näring må en av linjerna 9pr, 9tp, 9ha och 9ht efter länskolnämndens medgivande utbytas mot en *skoglig linje* (9skog). I fråga om villko-

ren för linjens anordnande i övrigt och beträffande undervisningens uppläggning skall vad som är föreskrivet för de fyra förstnämnda linjerna i tillämpliga delar gälla. Föreskrifter om undervisningstidens fördelning mellan olika yrkesämnena och om kursplaner för yrkesämnena på linjen meddelas av skolöverstyrelsen.

Förteckning över yrkesämnena i årskurs 9

Linje	Ämne	Antal vtr	Summa vtr
<i>Allmänpraktisk linje</i>	Verkstadsarbete	10(2)	22
	Hushållsteknik	7(1)	
	Kontors- och butiksteknik	5(1)	
<i>Teknisk-praktisk linje</i>	Materiallära, verktygs- och verktygsmaskinlära	2	22
	Yrkesritning och ritteknik	2	
	Yrkesräkning	3	
	Verkstadsarbete	15	
<i>Handelslinje</i>	Svenska. Övningskurs	2	22
	Handelsräkning	4	
	Handelslära	2	
	Bokföring	3	
	Allmän varukännedom	2	
	Maskinskrivning	3	
	Butiksteknik eller kontorsteknik	6	
<i>Hushållsteknisk linje</i>	Bostad och inredning	4(1)	22
	Ekonomi och arbetsorganisation	2(1)	
	Kost och matlagning	7(1)	
	Textilier och sömnad	5(1)	
	Barnavård och familjekunskap	4(2)	

Anmärkning: Siffror inom parentes anger antalet veckotimmar yrketeori av ämnets totala veckotimtal.

Timplan 2. Hjälpklasser av A-typ

Ämne	Veckotimmar i årskurs		
	7	8	79
Obligatoriska ämnen:			
Svenska	4	4	3
Matematik	4	3	2
Orienteringsämnen:			
Kristendomskunskap	1	1	1
Samhällsorienterande ämnen:			
Samhällskunskap	2	3	2
Historia		2	
Geografi		2	2
Naturorienterande ämnen:			
Biologi	2		1
Kemi		}2	
Fysik	2		
Musik ¹	1		
Teckning	1		
Slöjd ²	8(4)	4(2)	
Hemkunskap ²	0(4)	2(4)	
Gymnastik ³	3	3	2
Praktisk yrkesorientering ⁴			
Tillvalsämnen ⁵	5	7	*22
Summa vtr	33	33	*35

Anmärkningar

1. Beträffande frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumentalmusik, se timplan 1 för högstadiet, anmärkning 2.

2. Gruppindelning enligt motsvarande för hjälpklasser på låg- och mellanstadierna.

3. Dessutom friluftsverksamhet enligt särskilda bestämmelser och anvisningar. I varje klass må två av läsårets friluftsdagar användas för studiebesök och exkursioner. I årskurs 8 skall två friluftsdagar användas till obligatorisk undervisning i brandskydd och olycksfallsvård.

4. Praktisk yrkesorientering förlägges till årskurs 8. Eleverna må i tre perioder om sammanlagt högst 36 dagar under läsåret enskilt eller gruppvis frigöras från undervisningen i skolan för praktisk yrkesorientering.

5. Inom ramen för gällande bestämmelser bör grupper i tillvalsämnen organiseras med hänsyn tagen till lokala

förhållanden, elevernas intressen och speciella förutsättningar; bl. a. bör möjlighet till undervisning i engelska beredas intresserade elever. Tillvalet syftar ej till någon linjedelning i årskurs 9 och bör därför ej, som i de vanliga klasserna vara bundet till fastställda ämneskombinationer.

6. Meddelas undervisningen i yrkesarbete i skolverkstad, bör elev om möjligt beredas tillfälle till två eller tre veckors yrkespraktik på lämplig arbetsplats.

7. Om elevernas yrkespraktik är förlagd till arbetsplatser inom näringslivet, må skolstyrelsen besluta om koncentration till samlade perioder av sådant yrkesarbete. Sådana perioder bör ej överstiga en vecka och skall pågå samtidigt för hela klassen.

8. Därav till obligatorisk undervisning i barnavård minst 10 lektioner under läsåret, tagna från timplanens ämnen efter rektors bestämmande i samråd med vederbörande lärare samt koncentrerade på lämpligt sätt.

Klass	Veckotimmar i klassen		
	1	2	3
Sammanlagt	22	22	22
Matematik	1	1	1
Engelska	1	1	1
Historia	1	1	1
Geografi	1	1	1
Matematiska ämnen	1	1	1
Biologi	1	1	1
Fysik	1	1	1
Ämnen	1	1	1
Religion	1	1	1
Idrott	1	1	1
Praktiska ämnen	1	1	1
Övrigt	1	1	1
Sammanlagt	22	22	22

förhållanden, elevernas läroplan och speciella förutsättningar, bl. a. för mot- läget till undervisning i klassen. Detta är huvudsaken i detta. Förhållanden som till någon utsträckning i klassen 2 och där tillhörigt som i de andra klasserna vara bundet till i klassen 2. Klassens förhållanden.

6. Meddelas undervisningen i klassen dels i skolverket, där det är möjligt, beredas tillfälle till två eller tre veckors yrkespraktik på lämplig arbetsplats.

7. Om eleverna yrkespraktik är för- järd till arbetsplatser inom näringslivet och skoleverken bestäms om koncentrera den till senare perioder av skolan för beredning. Sådana perioder bör så långt som möjligt vara av samma längd för alla klasser.

8. Därav till utbildningsnämnden yrkas i huvudsakligen i klassen under läroplanen från timplanens ämnen och yrkespraktikens bestämmelser. Samtidigt yrkas bestämmelser om koncentrera den till senare perioder av skolan för beredning.

2. Gruppundervisning enligt motsvarande förhållanden på 10- och undervisningsplanerna.

3. Gruppundervisning enligt motsvarande förhållanden på 10- och undervisningsplanerna.

4. Praktisk yrkesorientering förhållanden enligt bestämmelser och anvisningar i klassen med två av läroplanens yrkespraktik användas för studiebesök och yrkespraktik. I klassen 8 skall två yrkespraktik användas till utbildningsnämnden i beredning i beredning och yrkespraktik. I klassen 8 skall två yrkespraktik användas till utbildningsnämnden i beredning i beredning och yrkespraktik.

5. I klassen 8 skall två yrkespraktik användas till utbildningsnämnden i beredning i beredning och yrkespraktik.

6. I klassen 8 skall två yrkespraktik användas till utbildningsnämnden i beredning i beredning och yrkespraktik.

7. I klassen 8 skall två yrkespraktik användas till utbildningsnämnden i beredning i beredning och yrkespraktik.

8. I klassen 8 skall två yrkespraktik användas till utbildningsnämnden i beredning i beredning och yrkespraktik.

IV
KURSPLANER
MED
ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

IV
KURSPÅNER
MED
ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

KLASSTYP a och A

Svenska

Mål

Undervisningen i svenska skall öva de grundläggande färdigheterna att lyssna, se och tala, läsa och skriva. Målet är därvid, att varje elev skall utveckla sin förmåga att förstå och ta ställning till vad han hör, ser och läser samt att uttrycka sig enkelt, klart och korrekt i tal och skrift. Undervisningen bör tillgodose det dagliga livets krav, medverka till en vidgad allmän orientering och skapa ökade förutsättningar för personlig utveckling och för gemenskap och samarbete. Den bör lägga grunden till en god studieteknik.

Undervisningen i svenska bör stimulera elevernas läslust, väcka deras intresse för god litteratur och uppodla deras sinne för språkets skönhet. Genom läsning av litteratur, som svarar mot deras utvecklingsnivå, bör eleverna få stifta bekantskap med några betydande författare, huvudsakligen från senare tid. Undervisningen bör vidare uppmuntra dem till självständig och skapande språklig verksamhet och väcka deras intresse för sitt eget språk och lust att vårda det.

Undervisningen skall även förmedla bekantskap med de nordiska grannfolkens språk och litteratur.

Huvudmoment

Lågstadiet

Förberedande undervisning i svenska

Fria samtal och spontana berättelser.

Iakttagelser och träning av elevernas tal och språkuppfattning.

Sagostunder med samtal.

Läsning och tolkning av bilder, bl. a. i syfte att öva ögats och handens rörelseriktning vid läsning.

Övning att lyssna och se, att uppfatta och följa enkla instruktioner.

Enkla analytiska övningar i lekens form, i syfte att förbereda ljud- och stavelseanalys vid läsning och rättstavning.

Målning, modellering, klippning, klistring.

Rörelselekar, sång, enkla rytm- och taktövningar, bl. a. med rytmorkesterinstrument.

Individuell undersökning av elevernas eventuella bokstavskännedom och läskunnighet.

Tala

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning.

Övning att framträda inför klassen med enkla berättelser, beskrivningar och redogörelser.

Övning att uppträda i vardagslivets talsituationer.

Enkel, väsentligen improviserad dramatisk framställning av vad eleverna har läst, hört berättas eller själva kommer på.

Övning att lyssna aktivt.

Tal- och röstvård.

Läsa

Lästräning: Högläsning och tyst läsning, med handledning, enskilt, i relativt homogena grupper och i klass, i syfte att lära eleverna läsa med god teknik och innehållsuppfattning. Läsning och tolkning av bilder av olika slag. Samtal kring boken och klassbiblioteket. Besök och sagostunder i skolans gemensamma bibliotek. Övning att hitta i böcker.

Individuell tyst läsning med övning att finna enkla fakta, bl. a. i anslutning till arbetet inom hembygdsforskning.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Skriva

Fritt skriftligt berättande. Enkla personliga brev.

Skrivning i anslutning till undervisningen i övrigt.

Övning att skriva korta meddelanden samt att göra korta anteckningar bl. a. som stöd för muntligt och skriftligt återberättande.

Textning huvudsakligen som stöd för läsundervisningen. Inläring av handstil. Handstilsvård.

Språkiakttagelser och övningar

Ordförklaringar och övningar i syfte att berika ordförrådet och variera uttrycks sättet vid muntlig och skriftlig framställning. Insamling av ord till intresseområden med bearbetning av frekventa ord.

Mångsidig övning att uppmärksamma och successivt lära in stavningen av ord, som eleverna använder vid sin skrivning. Några vanliga förkortningar. Alfabetet. Övning att arbeta med enkla ordförteckningar och enkel ordlista för kontroll av stavningen.

Övning att bilda enkla meningar och att använda de stora skiljetecknen.

Några iakttagelser rörande skillnaden mellan vårdat och ovårdat språk i tal och skrift.

Mellanstadiet

Tala

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning i skilda ämnen. Enkla diskussioner.

Övning att framträda inför klassen med enkla berättelser, beskrivningar och redogörelser.

Övning att uppträda i vardagslivets talsituationer. Enkla intervjuer.

Väsentligen improviserad dramatisk framställning av vad eleverna har läst, hört eller själva tänkt ut.

Övning att lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra anteckningar.

Tal- och röstvård.

Läsa

Lästräning och studieteknik: Tyst läsning och högläsning, i klass, i relativt homogena grupper och enskilt, bl. a. med övning att finna fakta, uppfatta det väsentliga och förstå tankegången i en text. Läsning och tolkning av bilder, kartor, tabeller och diagram. Övning att i aktuella studiesammanhang använda skolans boksamlingar. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier.

Informationsläsning, bl. a. i anslutning till arbetet inom orienteringsämnen.

Upplevelseläsning under lärarens direkta ledning i syfte att stimulera elevernas läslust.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Skriva

Fritt skriftligt berättande. Personliga brev. Enkel skriftlig dramatisering.

Enkla beskrivningar, redogörelser, sammandrag och anteckningar, även i anslutning till undervisningen i andra ämnen.

Korta meddelanden. Vanliga blanketter.

Handstilsövningar och handstilsvård.

Språkiakttagelser och övningar

Ordförklaringar och övningar i syfte att berika ordförrådet, variera och precisera uttryckssättet samt att ge fyllighet, livfullhet och sammanhang åt muntlig och skriftlig framställning.

Insamling av ord till intresseområdet med bearbetning av frekventa ord.

Mångsidig övning att successivt lära in stavningen av allmänt brukade ord med särskild hänsyn till det ordförråd som eleverna använder vid sin skrivning. Vanliga förkortningar. Övning att ordna ord alfabetiskt. Användning av ordlista, bl. a. för kontroll av stavningen.

Iakttagelser av och övning att rätt använda de vanligaste formerna av allmänt brukade substantiv, adjektiv och verb samt ett begränsat urval ord från övriga ordklasser. Övning att känna igen subjekt, predikat och objekt i enkla satser.

Meningsbyggnads- och interpunktionsövningar, delvis individualiserade.

Iakttagelser rörande skillnaden mellan vårdat och ovårdat språk i tal och skrift.

Danska och norska

Övning att förstå danska och norska i tal och skrift huvudsakligen genom lyssnande och i anslutning därtill tyst läsning av enkla texter.

H ö g s t a d i e t

Tala

Samtal i anslutning till läsning, aktuella händelser samt elevernas upplevelser och iakttagelser i övrigt.

Diskussionsövningar.

Övning att framträda inför klassen med korta anföranden, såsom berättelser, beskrivningar och redogörelser.

Övning att uppträda korrekt i vardagslivets talsituationer.

Intervjuer.

Dramatisk framställning: improvisationer, läsning med fördelade roller, framförande av enkla pjäser och scener ur skådespel, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Övning att lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra anteckningar.

Tal- och röstvård.

Läsa

Lästräning och studieteknik: Studium av texter av olika slag, bl. a. i syfte att finna fakta, uppfatta det väsentliga, förstå tankegången och kritiskt granska det lästa. Tolkning av bilder, tabeller och diagram. Den rörliga bildens språk. Övning att i studiesyfte utnyttja skolans boksamlingar, bl. a. ordböcker, uppslagsverk samt tidningar och tidskrifter. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier.

Informationsläsning.

Upplevelseläsning under lärarens direkta ledning i syfte att utveckla elevernas läsintresse.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning.

I samband med litteraturläsning bör eleverna få stifta bekantskap med några betydande författare, huvudsakligen från modern tid.

Skriva

Fritt skriftligt berättande, beskrivningar och skildringar, vanligen i skissform. Brev.

Instruktioner och arbetsbeskrivningar.

Sakliga redogörelser främst i anslutning till undervisningen i övrigt.

Övning att anteckna, referera, göra sammandrag och sammanfattningar.

Praktiska skrivelser.

Övning att variera och berika uttryckssättet samt att ge fyllighet, livfullhet och sammanhang åt framställningen.

Handstilsvård.

Språkiakttagelser och övningar

Ordförklaringar, även främmande ord, och övningar i syfte att berika ordförrådet. Ords släktskap. Ordbildning.

Vid behov individuell övning i rättstavning. Användning av ordlista, även Svenska akademiens, bl. a. för kontroll av stavningen.

I lämpliga sammanhang och vid behov iakttagelser och övning i form- och satslära; i sista årskursen kort översikt av den svenska form- och satsläran.

Språkriktighets- och interpunktionsövningar, delvis individualiserade.

Iakttagelser angående stilskillnader och övningar för att stärka stilkänslan.

Notiser om språkets liv och utveckling.

Danska och norska

Övning att förstå danska och norska i tal och skrift huvudsakligen genom lyssnande och i anslutning därtill tyst läsning.

Förslag till disposition av en studieplan

Årskurs 1

Förberedande undervisning i svenska

Fria samtal och spontana berättelser om upplevelser och iakttagelser. Samtal kring

sagor som läsberättats av läraren och kring bildmaterial, t. ex. i bilderböcker och i det första läsmaterialet, i syfte att öka elevernas ordförråd.

Läsning och tolkning av separata bilder och rader av bilder, bl. a. i syfte att öva ögats och handens rörelseriktning vid läsning och att vänja eleverna att uppmärksamma detaljer i bilden.

Övning att lyssna och se, att uppfatta och följa enkla instruktioner, t. ex. ny rad, före — efter, över — under och att peka på angivet ställe på en boksida.

Enkla analytiska övningar i lekens form, t. ex. observation av stavelserytmen i elevernas namn, namnens olika längd, likhet och olikhet, i syfte att förbereda ljud- och stavelseanalys vid läsning och rättstavning.

Målning och modellering, klippning och klistring, i syfte att uppöva elevernas handmotorik och vänja dem vid olika arbetsmaterial.

Rörelselekar, sång, enkla rytm- och taktövningar, bl. a. med rytmorkesterinstrument.

Elevernas eventuella bokstavskänedom och läskunnighet undersöks individuellt, t. ex. med hjälp av diagnostiskt läsmaterial.

Tala

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning.

Tillfällen för varje elev att framför klassen berätta om t. ex. egna upplevelser, en kär leksak samt i anslutning till bildmaterial, bl. a. egna teckningar.

Övning att uppträda i vardagliga situationer, såsom i telefon, vid middagsbordet, i affären, på tåget.

Enkel, improviserad dramatisk framställning, där eleverna leker vad de har läst, hört berättas eller själva kommer på.

Övning att lyssna, bl. a. till korta berättelser och instruktioner.

Individuell tal- och röstvård.

Läsa

Lästräning: Övning att klart urskilja och uttala ljuden, att säkert kombinera ljud och bokstäver samt att läsa ord, uttryck och korta meningar. Högläsning och tyst läsning med handledning, enskilt, i relativt homogena grupper och i klass, i syfte att lära eleverna läsa med god avläsnings-teknik samt med intresse för och förståelse

av det lästa. Samtal i anslutning till det lästa. Läsning och tolkning av instruktiva och roande bilder. Samtal kring läseboken, dess yttre och illustrationer; klassbiblioteket; boklån och bokvård. Sagostunder i skolans gemensamma bibliotek.

Enkel övning i tyst läsning, i syfte att successivt vänja eleverna att redogöra för det lästa.

Material för lästräning: Systematiskt uppställt material för elementär läsundervisning. Supplerande material för tidigt läsmogna elever.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket, t. ex. bilderböcker, sagoböcker och annan fiktionslitteratur lämpad efter deras skiftande läsfärdighet.

Skriva

Fritt skriftligt berättande, från den enkla teckningen med enstaka bokstäver och ord via korta satser till enkla sagor och berättelser. Spontan brevskrivning.

Textning, huvudsakligen som stöd för den grundläggande läs- och skrivundervisningen.

Handstil: Lilla alfabetets bokstavsformer och bokstävernas sammanbindning till enkla ord. Riktig pennhållning inövas.

Språkiakttagelser och övningar

I naturliga sammanhang ordförklaringar och enkla övningar i syfte att berika ordförrådet och variera uttryckssättet.

Fonetisk, visuell och manuell övning med ord och ordserier för att iaktta ordens stavning och byggnad.

Övning att uppmärksamma stor bokstav vid egennamn och i början av en mening samt skiljetecknen punkt och frågetecken.

Årskurs 2

Tala

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning.

Övning att framför klassen berätta t. ex. om egna upplevelser, en lek eller innehållet i en bok samt i anslutning till bildmaterial.

Övning att lämna enkla meddelanden, göra förfrågningar och ge upplysningar i vardagliga situationer.

Enkel, väsentligen improviserad, drama-

tisk framställning av vad eleverna har läst, hört berättas eller själva kommer på.

Övning att lyssna.

I samband med all muntlig framställning ägnas uppmärksamhet åt tal- och röstvård.

Läsa

Lästräning: Högläsning och tyst läsning med handledning, enskilt, i relativt homogena grupper och i klass, i syfte att lära eleverna läsa med god teknik samt med intresse för och förståelse av det lästa. Samtal i anslutning till det lästa. Läsning och tolkning av instruktiva och roande bilder. Samtal kring läseboken, t. ex. om författare och illustrationer. Någon övning att hitta i böcker, bl. a. läsebok och almanacka. Bokvård. Besök i skolans gemensamma bibliotek.

Individuell tyst läsning, med eller utan enkla arbetsuppgifter, i syfte att vänja eleverna att redogöra för innehållet i det lästa. bl. a. i anslutning till undervisningen i hembygds-kunskap.

Material för lästräning: Texter med klart och enkelt språk och med innehåll som ligger eleverna nära, t. ex. korta sagor och verklighetsskildringar om barn och djur här hemma och i andra länder samt framställningar i dialogform.

Fri läsning med individuell rådgivning efter elevernas val i klassbiblioteket, t. ex. bilderböcker, djurböcker, sagoböcker och annan fiktionslitteratur i urval lämpad efter elevernas skiftande standard i läsning.

Förberedd uppläsning, individuellt eller i grupp, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Skriva

Fritt skriftligt berättande om egna upplevelser och iakttagelser. Sagor. Enkla personliga brev och dagboksanteckningar.

Skrivning i anslutning till undervisningen i övrigt.

Övning att skriva korta meddelanden.

Handstil: Stora alfabetets bokstavsformer. Tillämpningsövningar, där bokstävernas form och sammanbindning särskilt beaktas.

Språkiakttagelser och övningar

I naturliga sammanhang ordförklaringar och ordsamlingsövningar i syfte att berika

ordförrådet och variera det muntliga och skriftliga uttryckssättet.

Mångsidig övning med ord och ordserier i syfte att uppmärksamma ordens stavning och byggnad. Inlärande av bokstäverna i alfabetisk ordning. Övning att upprätta ordförteckningar och att använda enkel ordlista för kontroll av stavningen.

Stor bokstav vid egennamn och i början av en mening. Övning att bilda enkla meningar och att använda punkt och frågetecken.

Några iakttagelser rörande skillnaden mellan vårdat och ovårdat språk i tal och skrift.

Årskurs 3

Tala

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning.

Övning att framför klassen *berätta* t. ex. om egna upplevelser eller innehållet i en bok och i anslutning till bildmaterial, *beskriva* t. ex. föremål, lekar och andra sýselsättningar samt *redogöra* t. ex. för individuella arbeten och grupparbeten.

Övning att lämna enkla meddelanden, göra förfrågningar och ge upplysningar i vardagliga situationer.

Enkel, väsentligen improviserad, dramatisk framställning av vad eleverna har läst, hört berättas eller själva kommer på. Fingrade radioprogram, dialoger och enkla pjäser — även elevernas egna — gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Övning att lyssna aktivt, t. ex. att anteckna ord som stöd för återberättande.

I samband med all muntlig framställning ägnas uppmärksamhet åt tal- och röstvård.

Läsa

Lästräning: Högläsning och tyst läsning med handledning, i klass, i relativt homogena grupper eller enskilt, i syfte att lära eleverna läsa med god teknik samt med intresse för och förståelse av det lästa. Samtal i anslutning till det lästa. Läsning och tolkning av bilder. Övning att hitta i böcker och att utnyttja t. ex. innehållsförteckning, register, bilder och bildtexter. Någon övning att använda enkel ordlista och bilduppslagsböcker. Bokvård. Besök i skolans gemensamma bibliotek.

Individuell tyst läsning, med eller utan enkla arbetsuppgifter, i syfte att öva ele-

verna att finna enkla fakta, bl. a. i anslutning till ämnet hembygdskunskap.

Textval: Texter med klart och enkelt språk och med innehåll som ligger eleverna nära, t. ex. verklighetsskildringar, sägner, fabler, sagor och dikter. Lättillgänglig sakprosa ur läseböcker och enkla fackböcker. Bilduppslagsböcker och broschyrer.

Fri läsning med individuell rådgivning efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning, individuellt eller i grupp, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Skriva

Fritt skriftligt berättande om egna upplevelser och iakttagelser. Sagor. Dialoger. Enkla personliga brev och dagboksanteckningar.

Skrivning i anslutning till skolarbetet i övrigt, t. ex. läsning och hembygdskunskap.

Övning att göra korta anteckningar, bl. a. som stöd för muntligt och skriftligt återberättande.

Övning att skriva korta meddelanden.

Aterkommande övning i handstilsvårdande syfte, särskilt i början av terminerna. Kort handstilsprov i diagnostiskt syfte, ett par gånger varje termin, med individuell korrigering. Vid all skrivning uppmärksammas elevernas handstil.

Språkiakttagelser och övningar

Ordförklaringar och ordsamlingsövningar i syfte att berika ordförrådet och variera det muntliga och skriftliga uttryckssättet.

Insamling av ord till intresseområden med bearbetning av frekventa ord.

Mångsidig övning att successivt lära in stavningen av ord som eleverna använder vid sin skrivning. Individuell förteckning över ord som berett svårigheter vid skrivningen. Några vanliga förkortningar. Övning att använda enkel ordlista för kontroll av stavningen. Någon övning att ordna ord alfabetiskt, t. ex. efter första bokstaven.

Övning att bilda enkla meningar och använda de stora skiljetecknen.

Iakttagelser rörande skillnaden mellan vårdat och ovårdat språk i tal och skrift.

Årskurs 4

Tala

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning i skilda ämnen.

Övning att inför klassen, gärna med hjälp av stödord, *berätta* t. ex. om egna upplevelser och innehållet i en läst text samt i anslutning till bildmaterial, *beskriva* och *demonstrera* t. ex. föremål och sysselsättningar samt *redogöra* t. ex. för individuella arbeten och grupparbeten.

Övning att lämna enkla meddelanden, göra förfrågningar och ge upplysningar i vardagliga situationer, även i samband med fingerade telefonsamtal. Enkla intervjuer t. ex. med släktingar och gäster i skolan.

Enkel, väsentligen improviserad, dramatisk framställning av vad eleverna har läst, hört eller själva tänkt ut, även i anslutning till undervisningen i orienteringsämnen. Fingerade radioprogram, dialoger och enkla pjäser — även elevernas egna — gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Övning att lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra enkla anteckningar som stöd för muntligt eller skriftligt återberättande.

I samband med all muntlig framställning ägnas uppmärksamhet åt tal- och röstvård.

Läsa

Lästräning och studieteknik: Tyst läsning och högläsning, i klass, i relativt homogena grupper eller enskilt, bl. a. med övning att finna fakta, uppfatta det väsentliga och förstå tankegången i en text. Läsning och tolkning av bilder, kartor och enkla tabeller. Övning att i aktuella studiesammanhang använda t. ex. innehållsförteckningar, register, ordböcker, enkla uppslagsböcker och telefonkatalog. Övning att hitta i skolans boksamlingar. Bokvård. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier.

Informationsläsning, med eller utan arbetsuppgifter, bl. a. i anslutning till orienteringsämnena.

Upplevelseläsning under lärarens direkta ledning i syfte att stimulera elevernas läslust.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning, individuellt eller i grupp, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Textval: Ett allsidigt urval *texter av fiktionsskara*, såsom berättelser om barn och vuxna i vardagliga situationer, klassiska och moderna sagor, berättelser om djur samt någon lyrik och dramatik.

Ett allsidigt urval *texter av sakprose* karaktär ur t. ex. läro- och läseböcker, enkla fackböcker och uppslagsböcker. Aktuellt stoff ur tidningar och broschyrer.

Skriva

Fritt skriftligt berättande om egna upplevelser och iakttagelser, om aktuella händelser, i anslutning till läsning eller med motiv från fantasins värld. Personliga brev och dagboksanteckningar. Enkel skriftlig dramatisering för därav intresserade elever.

Enkla beskrivningar i skissform, helst med stöd av direkta iakttagelser, t. ex. av naturen, av djur och människor — gärna i anslutning till individuellt utförda arbeten och grupparbeten. Kommentarer till bildmaterial.

I anslutning till undervisningen i övrigt enkla skriftliga redogörelser på grundval av fakta, som inhämtats bl. a. ur böcker, vid studieflykter och intervjuer. Enkel källförteckning.

Övning att göra korta anteckningar, bl. a. som stöd för muntligt och skriftligt återberättande.

Övning att skriva korta meddelanden.

Handstilsövningar företrädesvis vid läsårets början, anpassade efter elevernas individuella behov. Kort handstilsprov i diagnostiskt syfte ett par gånger varje termin med individuell korrigerings. Vid all skrivning uppmärksammas elevernas handstil.

Språkiakttagelser och övningar

Ordförklaringar och övningar i syfte att berika ordförrådet, variera och precisera uttrycks sättet samt ge fyllighet, livfullhet och sammanhang åt muntlig och skriftlig framställning.

Insamling av ord till intresseområden med bearbetning av frekventa ord.

Mångsidig övning att successivt lära in stavningen av allmänt brukade ord, med särskild hänsyn till det ordförråd som eleverna använder vid sin skrivning. Individuell förteckning och bearbetning av ord som berett svårigheter vid skrivningen. Vanliga förkortningar. Övning att använda ordlista för kontroll av stavningen. Övning att ordna ord alfabetiskt.

Iakttagelser av och övning att rätt använda de vanligaste formerna av allmänt brukade substantiv, adjektiv och verb.

Övning att bilda enkla meningar och an-

vända de stora skiljetecknen. Kommatering vid uppräknig.

Iakttagelser rörande skillnaden mellan värdat och ovärdat språk i tal och skrift.

Danska och norska

Någon övning att förstå danska och norska i tal och skrift genom lyssnande och tyst läsning av enkla texter, bl. a. sagor.

Årskurs 5

Tala

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning i skilda ämnen. Enkla diskussionsövningar, t. ex. överläggningar i för klassen gemensamma angelägenheter.

Övning att inför klassen, gärna med hjälp av stödord, *berätta* t. ex. om egna upplevelser och innehållet i en läst text samt i anslutning till bildmaterial, *beskriva* och *demonstrera* t. ex. föremål och sysselsättningar, *redogöra* t. ex. för individuella arbeten och grupparbeten samt *kommentera* t. ex. kartor och enkla diagram.

Övning att lämna meddelanden, göra förfrågningar och ge upplysningar i vardagliga situationer. Enkla intervjuer.

Enkel, väsentligen improviserad, dramatisk framställning av vad eleverna har läst, hört eller själva tänkt ut, även i anslutning till undervisningen i orienteringsämnen. Fingerade radioprogram, dialoger och enkla pjäser, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Övning att lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra anteckningar.

I samband med all muntlig framställning ägnas uppmärksamhet åt tal- och röstvärd.

Läsa

Lästräning och studieteknik: Tyst läsning och högläsning, i klass, i relativt homogena grupper eller enskilt, bl. a. med övning att finna fakta, uppfatta det väsentliga och förstå tankegången i en text. Läsning och tolkning av bilder, kartor, tabeller och enkla diagram. Övning att i aktuella studiesammanhang använda t. ex. förteckningar, register, ordböcker och uppslagsböcker samt telefonkatalog och kommunikationstabell. Övning att hitta i skolans boksamlingar. Bokvärd. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier.

Informationsläsning, med eller utan arbetsuppgifter, bl. a. i anslutning till orienteringsämnen.

Upplevelseläsning under lärarens direkta ledning i syfte att stimulera elevernas läslust.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning, individuellt eller i grupp, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Textval: Ett allsidigt urval *texter av fiktionsskara*, såsom berättelser om barn och vuxna hemma och i främmande länder, äventyrsberättelser, skildringar med motiv från naturen och historien samt någon lyrik och dramatik.

Ett allsidigt urval *texter av sakprosekaraktär* ur t. ex. läro- och läseböcker, enkla fackböcker och uppslagsböcker. Aktuellt stoff ur tidningar och broschyrer.

Skriva

Fritt skriftligt berättande om egna upplevelser och iakttagelser, om aktuella händelser, i anslutning till läsning eller med motiv från fantasins värld. Personliga brev och dagboksanteckningar. Enkel skriftlig dramatisering för därav intresserade elever.

Enkla beskrivningar i skissform, helst med stöd av direkta iakttagelser, t. ex. av naturen, av djur och människor — gärna i anslutning till individuellt utförda arbeten och grupparbeten. Kommentarer till bildmaterial.

I anslutning till undervisningen i övrigt enkla skriftliga redogörelser på grundval av fakta, som inhämtats bl. a. ur böcker, vid studieflykter och intervjuer. Enkel källförteckning.

Övning att göra anteckningar, bl. a. som stöd för muntligt och skriftligt återberättande.

Övning att skriva meddelanden.

Handstilsövningar företrädesvis vid läsårets början, anpassade efter elevernas individuella behov. Kort handstilsprov i diagnostiskt syfte ett par gånger varje termin med individuell korrigerig. Vid all skrivning uppmärksammas elevernas handstil.

Språkiakttagelser och övningar

Ordförklaringar och övningar i syfte att berika ordförrådet, variera och precisera

uttrycksättet samt ge fyllighet, livfullhet och sammanhang åt muntlig och skriftlig framställning.

Insamling av ord till intresseområden med bearbetning av frekventa ord.

Mångsidig, delvis individualiserad övning att successivt lära in stavningen av allmänt brukade ord, med särskild hänsyn till det ordförråd som eleverna använder vid sin skrivning. Individuell förteckning och bearbetning av ord som berett svårigheter vid skrivningen. Vanliga förkortningar. Övning att använda ordlista, bl. a. för kontroll av stavningen.

Iakttagelser av och övning att rätt använda de vanligaste formerna av allmänt brukade substantiv, adjektiv, verb samt personliga och possessiva pronomen. Ett begränsat urval ord från övriga ordklasser. Begreppen stam och ändelse.

Övning att bilda meningar, bl. a. förning av satsar med de vanligaste bindeorden. De stora skiljetecknen. Tydlighetskommatering i elevernas egna arbeten.

Iakttagelser rörande skillnaden mellan vardat och ovärdat språk i tal och skrift.

Danska och norska

Övning att förstå danska och norska i tal och skrift genom lyssnande och tyst läsning av enkla texter.

Arskurs 6

Tala

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning i skilda ämnen. Enkla diskussionsövningar, t. ex. i samband med klubbverksamhet i klassen.

Övning att inför klassen, gärna med hjälp av stödord, *berätta* t. ex. om egna upplevelser och innehållet i en läst text samt i anslutning till bildmaterial, *beskriva* och *demonstrera* t. ex. föremål och selsättningar, *redogöra* t. ex. för individuella arbeten och grupparbeten samt *kommentera* t. ex. kartor, tabeller och diagram.

Övning att lämna meddelanden, göra förfrågningar och ge upplysningar i vardagliga situationer. Enkla intervjuer.

Enkel, väsentligen improviserad, dramatisk framställning av vad eleverna har läst, hört eller själva tänkt ut, även i anslutning till undervisningen i orienteringsämnen. Fingerade radioprogram, dialoger

och enkla pjäser, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Övning att lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra anteckningar.

I samband med all muntlig framställning ägnas uppmärksamhet åt tal- och röstvärd.

Läsa

Lästräning och studieteknik: Tyst läsning och högläsning, i klass, i relativt homogena grupper eller enskilt, bl. a. med övning att finna fakta, uppfatta det väsentliga och förstå tankegången i och avsikten med en text. Läsning och tolkning av bilder, kartor, tabeller och diagram. Övning att i aktuella studiesammanhang använda böcker av skilda slag i skolans boksamlingar, även ordböcker och uppslagsböcker. Bokvärd. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier.

Informationsläsning med eller utan arbetsuppgifter, bl. a. i anslutning till orienteringsämnen.

Upplevelseläsning under lärarens direkta ledning i syfte att stimulera elevernas läslust.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning, individuellt eller i grupp, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Textval: Ett allsidigt urval *texter av fiktionskaraktär*, såsom berättelser om barn och vuxna hemma och i främmande länder, äventyrsberättelser, ungdomsböcker, skildringar med motiv från naturen, historien och samhällslivet, lättillgängliga avsnitt ur vuxenlitteraturen, även någon lyrik och dramatik.

Ett allsidigt urval *texter av sakprosekaraktär* ur t. ex. läro- och läseböcker, fackböcker och uppslagsböcker. Aktuellt stoff ur tidningar och broschyrer.

Skriva

Fritt skriftligt berättande om egna upplevelser och iakttagelser, om aktuella händelser, i anslutning till läsning eller med motiv från fantasins värld. *Personliga* brev och dagboksanteckningar. Enkel skriftlig dramatisering för därav intresserade elever.

Enkla beskrivningar i skissform, helst med stöd av direkta iakttagelser, t. ex. av naturen, av djur och människor — gärna i anslutning till individuellt utförda arbe-

ten eller grupparbeten. Enkla instruktioner och bruksanvisningar. Kommenteran- de text till bilder, kartor och diagram.

I anslutning till undervisningen i övrigt enkla skriftliga redogörelser på grundval av fakta, som inhämtats bl. a. ur böcker, vid studieutflykter och intervjuer. Enkel källförteckning.

Övning att göra anteckningar, bl. a. som stöd för muntligt och skriftligt återberät- tande.

Meddelanden och andra enkla skrivelser, t. ex. i samband med klubbverksamhet i klassen. Vanliga blanketter.

Handstilsövningar företrädesvis vid läs- årets början, anpassade efter elevernas in- dividuella behov. Kort handstilsprov i diagnostiskt syfte ett par gånger varje ter- min med individuell korrigerings. Vid all skrivning uppmärksammas elevernas hand- stil.

Språkiakttagelser och övningar

Ordförklaringar och övningar i syfte att berika ordförrådet, variera och precisera uttrycks sättet samt ge fylldhet, livfullhet och sammanhang åt muntlig och skriftlig framställning.

Insamling av ord till intresseområden med bearbetning av frekventa ord.

Iakttagelser av och övning i ordbildning.

Rättstavningsövningar, delvis indivi- dualiserade. Individuell förteckning och bear- betning av ord som berett svårigheter vid skrivningen. Användning av ordlista bl. a. för kontroll av stavningen.

Iakttagelser av och övning att rätt an- vända de vanligaste formerna av allmänt brukade substantiv, adjektiv, pronomen och verb samt ett begränsat urval ord från övriga ordklasser. Övning att i enkla sat- ser känna igen subjekt, predikat och objekt. Något om huvudord och bestämning. För- ening av satsers med de vanligaste binde- orden.

Övning att bilda meningar genom förening av satsers med de vanligaste bindeorden. Di- rekt och indirekt anföring. Tydlighetskom- matering i elevernas egna arbeten.

Övning att iakttaga stilskillnaden mellan ord och uttryck, särskilt skillnaden mellan världat och ovärdat språk i tal och skrift.

Danska och norska

Övning att förstå danska och norska i tal och skrift genom lyssnande och tyst läs- ning av enkla texter.

Årskurs 7

Tala

Samtal i anslutning till läsning, aktuella händelser samt elevernas upplevelser och iakttagelser i övrigt.

Samtalsgrupper och andra former av en- kel diskussion, i regel under lärarens direk- ta ledning.

Övning att inför klassen, vanligen med hjälp av stödord, *berätta* om t. ex. egna upplevelser, aktuella händelser eller inne- hållet i böcker och filmer, *beskriva* och *de- monstrera* t. ex. slöjdföremål, verktyg och enkla apparater, *redogöra* t. ex. för hobby- verksamhet och andra fritidssysselsättning- ar, *kommentera* och *förklara* t. ex. bilder, kartor, tabeller och diagram samt *referera* enkla texter och korta anföranden.

Övning att uppträda korrekt i vanliga tal- situationer: göra förfrågningar, ge upplys- ningar och lämna meddelanden, även i form av fingerade telefonsamtal.

Intervjuer med t. ex. kamrater, släk- tingar och bekanta.

Dramatisk framställning, främst impro- visationer på grundval av vad eleverna har läst, hört eller själva tänkt ut. Läsning med fördelade roller.

Övning att lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra anteckningar, bl. a. som stöd för muntligt eller skriftligt återberät- tande.

I samband med all muntlig framställning ägnas uppmärksamhet åt tal- och röstvärd.

Läsa

Lästräning och studieteknik: Studium av texter av olika slag, bl. a. i syfte att finna fakta, uppfatta det väsentliga samt förstå tankegången i och avsikten med en text. Övning att tolka bilder, tabeller och dia- gram. Studium av film- och TV-program. Övning att i studiesyfte utnyttja skolans boksamlingar, bl. a. uppslagsverk och ord- böcker, även Svenska akademiens ordlista. Tidningar. Bokvärd. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier.

Informationsläsning.

Upplevelseläsning, under lärarens direk- ta ledning, i syfte att utveckla elevernas läsintresse. I lämpliga sammanhang samtala och kommentarer i avsikt att engagera ele- verna i det lästa.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning av dikter och pro-

sastycken, gärna med inslag av talkör och musik.

Textval: Ett allsidigt urval *texter av fiktionskaraktär*, såsom äventyrsberättelser, ungdomsböcker och lättillgänglig vuxenlitteratur, även lyrik och dramatik.

Ett allsidigt urval *texter av sakprosekaraktär*, såsom skildringar från främmande länder, yrkesbeskrivningar, biografier, böcker om natur och teknik samt texter med anknytning till skolarbetet i övrigt och till elevernas fritidsintressen. Uppslagslitteratur, tidningar och tidskrifter.

Skriva

Berättelser i skissform i anslutning till egna upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser, läsning och intresseväckande bilder eller med motiv från fantasins värld. Personliga brev och dagboksanteckningar. Skriftlig dramatisering för därav intresserade elever.

Beskrivningar och skildringar i skissform, vanligen med stöd av direkta iakttagelser, t. ex. av naturen, av djur, människor och händelser. Enkla instruktioner och bruksanvisningar. Kommenterande text till bilder och kartor.

Enkla skriftliga redogörelser på grundval av fakta, som huvudsakligen inhämtats genom undervisningen i övrigt; för elever med specialintressen även mera självständiga uppgifter.

Anteckningsövningar och referat av lästa eller upplästa texter och korta elevanföranden.

Praktiska skrivelser såsom brev, enkla meddelanden, räkningar, kvitton, fullmakter, intyg och vanliga post- och järnvägsblanketter.

Övning att variera språket och berika uttrycks sättet samt att ge fylldhet, livfullhet och sammanhang åt framställningen.

Handstilsövning för elever med behov därav. Vid all skrivning uppmärksammas handstilsvården.

Språkiakttagelser och övningar

Ordförklaringar och övningar i syfte att berika ordförrådet och stärka ordförståelsen, även av vanliga främmande ord. Iakttagelser om ords släktskap och ordfamiljer. Iakttagelser av och övningar i sammansättning och avledning.

Individuella övningar i rättstavning. Användning av ordlista, även Svenska akademiens, bl. a. för kontroll av stavningen.

Iakttagelser av och övning att rätt använda de vanligaste formerna av allmänt brukade substantiv, adjektiv, pronomen och verb samt ett begränsat urval ord från övriga ordklasser. Övning att i enkla satser känna igen subjekt, predikat och objekt. Begreppen huvudord och bestämningar. Det viktigaste om bisatser. Direkt och indirekt anföring.

Språkriktighetsfrågor i övrigt.

Interpunktionsövningar, bl. a. tydlighetskommatering.

Övning att iakttaga uppenbara stilskillnader och betydelseskiftningar.

Några notiser om språkets liv.

Danska och norska

Övning att förstå danska och norska i tal och skrift genom lyssnande och tyst läsning av enkla fiktions- och sakprosetexter.

Årskurs 8

Tala

Samtal i anslutning till läsning, aktuella händelser, stoff från tidningar, tidskrifter, radio, TV och film samt till elevernas praktiska yrkesorientering och hembygdens kultur- och näringsliv.

Samtalsgrupper och andra former av enkel diskussion under ledning av lärare eller elev.

Övning att framträda inför klassen med korta anföranden såsom att *berätta* t. ex. om egna upplevelser, aktuella händelser eller innehållet i böcker och filmer, *beskriva* och *demonstrera* t. ex. verktyg, experiment och enkla arbetsförlopp, *redogöra* t. ex. för hobbyverksamhet och andra fritidssysselsättningar samt erfarenheter från den praktiska yrkesorienteringen, *kommentera* och *förklara* t. ex. bilder, kartor, tabeller, diagram och reklamtryck samt *referera* enkla texter och korta anföranden.

Övning att uppträda korrekt i olika tal-situationer: göra förfrågningar, ge upplysningar och lämna meddelanden, t. ex. i samband med den praktiska yrkesorienteringen. Telefonkultur.

Intervjuer med t. ex. kamrater, släktingar och bekanta samt i samband med den praktiska yrkesorienteringen.

Dramatisk framställning, främst improvisationer på grundval av vad eleverna har läst, hört eller själva tänkt ut. Läsning med fördelade roller. Litterära rapsodier, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Övning att lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra anteckningar, bl. a. som stöd för muntligt eller skriftligt återberättande.

I samband med all muntlig framställning ägnas uppmärksamhet åt tal- och röstvärd.

Läsa

Lästräning och studieteknik: Studium av texter av olika slag, bl. a. i syfte att finna fakta, uppfatta det väsentliga och förstå tankegången. Övning i kritisk läsning. Tolkning av bilder, tabeller och diagram. Studium av film- och TV-program. Övning att i studiesyfte utnyttja skolans boksamlingar, bl. a. större uppslagsverk. Tidningar och tidskrifter. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier.

Informationsläsning, bl. a. tidningsläsning.

Upplevelseläsning, under lärarens direkta ledning, i syfte att utveckla elevernas läsintresse. I lämpliga sammanhang samtala, kommentarer och upplysningar om författaren i avsikt att berika textupplevelsen och engagera eleverna i det lästa.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning av dikter och prosastycken, även sakprosa.

Textval: Ett allsidigt urval *texter av fiktionsskara*, såsom äventyrsberättelser, ungdomsböcker och lämplig vuxenlitteratur, även lyrik och dramatik.

Ett allsidigt urval *texter av sakprose*, såsom skildringar från främmande länder, yrkesbeskrivningar, biografier, böcker om natur och teknik samt texter med anknytning till skolarbetet i övrigt och till elevernas fritidsintressen. Uppslagslitteratur, tidningar och tidskrifter, broschyrer och reklamtryck.

Skriva

Berättelser i skissform i anslutning till egna upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser, läsning och intresseväckande bilder eller med motiv från fantasins värld. Personliga brev och dagboksanteckningar. Skriftlig dramatisering för därav intresserade elever.

Beskrivningar och skildringar i skissform, vanligen med stöd av direkta iakttagelser, t. ex. av naturen, av djur, människor och händelser. Beskrivningar av föremål, verktyg och enkla apparater. Enkla

instruktioner och bruksanvisningar. Kommenterande text till bilder, kartor och diagram.

Enkla skriftliga redogörelser på grundval av fakta, som huvudsakligen inhämtats genom undervisningen i övrigt; för elever med specialintressen även mera självständiga uppgifter.

Anteckningsövningar och referat av exempelvis lästa eller upplästa texter, korta anföranden, radio- och TV-program eller idrottstävlingar. Övning att göra sammandrag ur läro- och läseböcker samt tidningar och tidskrifter.

Praktiska skrivelser såsom brev, meddelanden, rapporter, protokoll, förfrågningar, rekvisitioner, annonser, annonssvar och blanketter.

Övning att variera språket och berika uttrycks sättet samt att ge fylldhet, livfullhet och sammanhang åt framställningen.

Handstilsövning för elever med behov därav. Vid all skrivning uppmärksammas handstilsvården.

Språkiakttagelser och övningar

Övningar i ordkunskap i syfte att vidga elevernas aktiva och passiva ordförråd, varvid bl. a. beaktas ord som möter i tidningar, radio och TV.

Iakttagelser av och övningar i ordbildning.

Individuella övningar i rättstavning. Användning av ordlista, även Svenska akademins, bl. a. för kontroll av stavningen.

I lämpliga sammanhang iakttagelser av och enkla individuella övningar i form- och satslära.

Språkriktighetsfrågor i övrigt.

Interpunktionsövningar, delvis individualiserade.

Övningar för att stärka stilkänslan; bl. a. uppmärksammas påtagliga skillnader mellan objektiv och subjektiv stil, neutral och färgad framställning, fakta och omdömen.

Några notiser om språkets liv.

Danska och norska

Övning att förstå danska och norska i tal och skrift genom lyssnande och tyst läsning av enkla fiktions- och sakprosetexter.

Årskurs 9

Tala

Samtal i anslutning till läsning, aktuella händelser, stoff från tidningar, tidskrifter,

radio, TV och film samt till elevernas kontakt med yrkes- och samhällsliv.

Samtalsgrupper och andra former av diskussion, i allmänhet under ledning av eleverna själva.

Övning att framträda inför klassen med korta, i regel förberedda anföranden såsom att *berätta* t. ex. om egna upplevelser, aktuella händelser eller innehållet i böcker och filmer, *beskriva och demonstrera* t. ex. enkla apparater, experiment och arbetsförlopp, *redogöra* t. ex. för hobbyverksamhet och andra fritidssysselsättningar samt erfarenheter från kontakten med yrkeslivet, *kommentera och förklara* t. ex. bilder, tabeller, diagram och reklamtryck, *referera* texter och anföranden samt *recensera* t. ex. böcker, teaterföreläsningar, filmer samt radio- och TV-program.

För intresserade elever dessutom korta anföranden av argumenterande art samt enstaka längre anföranden, exempelvis i anslutning till övriga skolämnen samt elevernas erfarenheter av arbetslivet och aktuella samhällsfrågor.

Övning att på ett korrekt sätt göra förfrågningar, ge upplysningar och lämna meddelanden. Telefonkultur.

Intervjuer och intervjuteknik, t. ex. genom studium av bandinspelade intervjuer.

Dramatisk framställning på grundval av lämpliga texter. Litterära rapsodier, gärna med inslag av sång och musik. Framförande av enkla pjäser eller scener ur skådespel.

Övning att lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra anteckningar, bl. a. som stöd för muntligt eller skriftligt återberättande.

I samband med all muntlig framställning ägnas uppmärksamhet åt tal- och röstvård.

Läsa

Lästräning och studieteknik: Studium av texter av olika slag, bl. a. i syfte att finna fakta, uppfatta det väsentliga och förstå tankegången. Övning att kritiskt värdesätta det lästa. Studium av bilder, tabeller och diagram. Studium av film- och TV-program och i samband härmed diskussion av bildberättandets teknik. Övning att i studiesyfte utnyttja skolans boksamlingar, bl. a. studium av uppslagsverk av olika slag. Upplysningar om bokens historia och om bokframställning. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier. Orientering i ortens folkbibliotek.

Informationsläsning, bl. a. tidningsläsning.

Upplevelseläsning, under lärarens direkta ledning, i syfte att utveckla elevernas läsintresse. Samtal, kommentarer och upplysningar om författaren för att berika textupplevelsen och engagera eleverna i det lästa.

Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek.

Förberedd uppläsning av dikter och prosastycken, även sakprosa.

Textval: Ett allsidigt urval *texter av fiktionsskikt*, såsom äventyrsberättelser, ungdomsböcker och lämplig vuxenlitteratur, även lyrik och dramatik.

Ett allsidigt urval *texter av sakprosskikt*, såsom skildringar från främmande länder, yrkesbeskrivningar, biografier, böcker om natur och teknik samt texter med anknytning till skolarbetet i övrigt och till elevernas fritidsintressen. Uppslagslitteratur, tidningar och tidskrifter, broschyrer och reklamtryck.

Skriva

Skriftligt berättande i anslutning till egna upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser, läsning och bilder eller med motiv från fantasins värld. Personliga brev.

Beskrivningar och skildringar, vanligen i skissform och med stöd av direkta iakttagelser, t. ex. av naturen, av djur, människor och händelser. Beskrivningar av föremål, verktyg och enkla apparater. Enkla arbetsbeskrivningar. Kommenterande text till bilder, kartor, tabeller och diagram.

Enkla skriftliga redogörelser på grundval av fakta, som huvudsakligen inhämtats genom undervisningen i övrigt; för elever med specialintressen även mera självständiga uppgifter. Enkla utredningar.

Referat av exempelvis lästa eller upplästa texter, korta anföranden, radio- och TV-program eller idrottstävlingar. Övning att göra sammandrag ur facklitteratur, tidningar, tidskrifter och broschyrer samt att sammanställa uppgifter, citera källor och upprätta källförteckning.

Praktiska skrivelser såsom brev, meddelanden, rapporter, platsansökningar, protokoll och hänvändelser till myndigheter.

Stilistiska arbetsuppgifter av skiftande slag — i stor utsträckning individualiserade.

Handstilsövning för elever med behov därav. Vid all skrivning uppmärksammas handstilsvården.

Språkakttagelser och övningar

Övningar i syfte att vidga elevernas aktiva och passiva ordförråd med särskild hänsyn till det moderna yrkes- och samhällslivets krav.

Lakttagelser av och övningar i ordbildning.

Individuella övningar i rättstavning samt användning av Svenska akademiens ordlista, bl. a. för kontroll av stavningen.

Kortfattad översikt av den svenska form- och satsläran.

Språkriktighetsfrågor i övrigt.

Interpunktionsövningar, delvis individualiserade.

Övningar för att stärka stilkänslan; bl. a. uppmärksammas påtagliga skillnader mellan objektiv och subjektiv stil, neutral och färgad framställning, fakta och omdömen.

Några notiser om språkets liv och svenska språkets utveckling.

Danska och norska

Övning att förstå danska och norska i tal och skrift genom lyssnande och tyst läsning av enkla fiktions- och sakprosetexter.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Skolan skall orientera individen i tillvaron och meddela sådana kunskaper och färdigheter, som berikar honom personligen och ger honom en god grund för fortsatt utbildning, gör honom skickad att bemästra mötande livssituationer och ökar hans möjligheter att göra en positiv insats i arbets- och samhällsliv. Detta innebär bl. a., att skolan vid undervisningen i alla ämnen och även i övrigt skall söka främja elevens språkliga utveckling och medverka till att han under skoltiden förvärvar så goda färdigheter som möjligt i sitt modersmål. En förutsättning härför är, att arbetet i skolan väcker elevens intresse och ger tillfälle till meningsfull och allsidig språklig självverksamhet. Övning i att lyssna och se, tala, läsa och skriva bör förekomma i alla ämnen och i allt skolarbete men

självfallet främst vid undervisningen i ämnet svenska.

Undervisningen avser bl. a. att ge bestämda färdigheter. På grund härav är inom undervisningen i svenska en upprepning av övningar i stor utsträckning nödvändig. En ensidigt formell uppläggning måste emellertid undvikas. Det är av vikt att övningarna får intresseväckande, sakligt innehåll och ordnas så, att lämplig omväxling vinnes i arbetet. I fråga om ordförråd och språkbyggnad bör de avpassas för det aktuella åldersstadiet.

Samverkan med skolarbetet i övrigt bör ske systematiskt och kontinuerligt. Vid samlad undervisning är svenskan i allmänhet det centrala ämnet, men även annars bör övriga skolämnen stödja undervisningen i svenska genom att ge övning i muntlig och ofta också i skriftlig framställning. Undervisningen i svenska kommer i sin tur att naturligt stödja främst orienteringsämnena, eftersom stoff från dessa ämnen redovisas genom muntlig och skriftlig framställning och ingår i textvalet för läsning. En naturlig samverkan mellan skolämnena vinnes även därigenom, att eleverna i allt skolarbete vänjes vid att själva söka öka sitt ordförråd genom att uppmärksamma nya ord och ta reda på deras betydelse. Samverkan sker vidare, då läraren i andra ämnen vid undervisningen observerar och korrigerar elevernas sätt att behandla språket.

Dispositionen av ämnet svenska i avsnitt som lyssna, se och tala, läsa och skriva avser huvudsakligen att medge överblick av dess kursinnehåll och verksamhetsformer samt att medverka till en viss stadga i lärogången. Den får under inga förhållanden leda till att undervisningen i svenska spaltas upp i skilda moment. Tvärtom måste läraren vid sin planering och undervisning

ständigt beakta och bevara *ämnets enhet*. Detta kan ofta ske genom att övningarna samlas kring ett tema eller inom ett intresseområde. För att eleverna skall uppnå god förmåga att uppfatta och använda det egna språket, bör vid undervisningen, oavsett vilken aspekt på ämnet som för ögonblicket dominerar, språkiakttagelser och övning ständigt ingå i lämpliga sammanhang. Syftet därmed är att öka deras ordförråd, utveckla deras språkkänsla, lära dem stava allmänt förekommande ord och ge dem en bild av det vedertagna språkbruket.

Vid all undervisning i svenska är det angeläget, att man väl tillvaratar de möjligheter till en mera långtgående *individualisering*, som erhålles genom att en klass under vissa förutsättningar får delas i två undervisningsgrupper och genom att klassens storlek minskas i samband med annan, samtidigt pågående undervisning. Detta är fallet dels på lågstadiet under ett antal grupp-timmar, dels på högstadiet under grupp-timmar av motsvarande karaktär i årskurserna 7 och 8 samt under perioder för praktisk yrkesorientering i årskurs 8, då vanligen hälften av klassen har skolmässig undervisning. Under lågstadiets första år bör grupp-timmarna väsentligen kunna mildra övergången från hem till skola och öka lärarens möjligheter att ge eleverna individuell handledning. På alla stadier där grupp-timmar förekommer bör de kunna möjliggöra en bättre och mera personlig kontakt mellan lärare och elever samt öka förutsättningarna för en önskvärd *individualisering* av undervisningen. De bör också kunna användas på ett sådant sätt, att läraren får en mera ingående kännedom om de enskilda elevernas speciella förutsättningar för ämnet och de svårigheter de har att brottas med. Moment som kräver en mera ut-

präglad *individualisering*, t. ex. elementär läs- och skrivundervisning, bör behandlas under dessa timmar. I viss utsträckning bör grupp-timmarna kunna användas även för att förbereda eleverna för enskilda arbetsuppgifter eller grupparbeten. Rätt använda kan dessa timmar med reducerad klass bli ett medel till förnyelse av undervisningsmetodiken.

I fråga om fördelningen av undervisningsstoffet på *grundkurs* och *överkurser* intar svenska i egenskap av färdighetsämne i viss mån en särställning. Huvudmomenten anger, vad grundkursen i allmänhet bör omfatta, dvs. det som samtliga elever på ifrågavarande stadium bör arbeta med. Exakta färdighetskrav för varje stadium kan svårigen anges. Utöver grundkursen bör elevernas arbete omfatta överkurser. Av dessa kan en del vara gemensamma för klassen och avpassade med hänsyn till elevernas standard, lärarnas och elevernas särskilda intressen samt lokala förhållanden. Dessutom bör elever eller elevgrupper få arbeta med individuella överkursuppgifter, vilkas inriktning, omfång och svårighetsgrad självfallet blir beroende av varje elevs eller elevgrupps intresse och förmåga. Sådana uppgifter bör väljas i samråd med eleverna. Överkurserna kan omfatta exempelvis stoff från och arbetsuppgifter till läseböcker och andra lämpliga böcker, vidare mera krävande muntliga anföranden, diskussionsinledningar, uppläsning, dramatisk framställning, litteraturläsning och litteraturhistorisk orientering. Skriftliga redogörelser och utredningar, tidningsstudier och redigerande av klass- eller skoltidning kan också vara lämpliga överkursuppgifter.

Eleverna bör systematiskt övas att arbeta *självständigt* och under eget ansvar och att därvid utnyttja olika slags studie- och arbetsmaterial. Det självstän-

diga arbetet, överkurserna inräknade, redovisas på det för eleverna och åldersstadiet mest ändamålsenliga sättet.

Målmedvetet bör man söka vänja eleverna vid produktivt och friktionsfritt *samarbete* med kamrater. Åtskilliga av uppgifterna inom ämnet kan lösas under grupparbete eller andra former av samverkan mellan eleverna, t. ex. skriftlig och muntlig dramatisering, insamling av ord till sakområden, gruppsamtal och diskussioner, arbete med frågor inför intervjuer och studiebesök eller med skol- och klasstidningar samt program av olika slag. Redogörelser kan utarbetas genom samarbete mellan flera elever: gruppen söker gemensamt källmaterial i skolans boksamlingar, fördelar inom sig studiet av källorna och utarbetar slutligen gemensamt sammanställningen och presentationen av resultatet.

Förberedande undervisning i svenska

Skolstarten medför viktiga förändringar i barnens liv. På grund härav och eftersom deras språkliga utveckling vid skolgångens början är mycket olika, krävs en lugn inskolningstid med en individualiserad förberedande undervisning i svenska. En sådan har sannolikt stor betydelse som förebyggande åtgärd mot uppkomsten av läs- och skrivsvårigheter hos vissa barn.

Arbetet bör främst syfta till att öka barnens ordförråd, att utröna deras förutsättningar att tillgodogöra sig undervisning i läsning och skrivning samt att förbereda den ord- och ljudanalys, som de i vårt land allmänt använda läsmetoderna väsentligen bygger på. Barnen bör under denna tid bl. a. få delta i samtal, lyssna till berättelser, »läsa» bilderböcker och bildserier, arbeta med pussel, måla och modellera, klippa och klistra. Med hjälp av bilder ordnade i

rader kan ögats och handens rörelseriktning vid läsning övas och barnen tränas att lyssna till och följa instruktioner av det slag som användes vid läsövningar, t. ex. nästa rad, ny rad, i början — i slutet, över — under, före — efter, framför — bakom. Med barnens namn, textade på skrivtavlan, kan enkla analytiska övningar göras i lekens form. Lämpliga sådana övningar kan vara att avlyssna och med handklappningar eller annan enkel markering illustrera stavelserytmen i namnen eller att jämföra namn, om de ser lika ut, låter lika, är olika långa, börjar med samma bokstav osv. Rörelselekar, sång, enkla takt- och rytmövningar, bl. a. med rytmorkesterinstrument, är roande och utvecklande sysselsättningar under inskolningstiden. Detsamma gäller om målning och modellering, klippning och klistring, där barnen också får vänja sig vid att använda arbetsmaterial av olika slag.

Läraren bör tillvarata alla tillfällen att iaktta barnens sätt att tala, deras förmåga att lyssna, uppfatta och återge, deras koncentrationsförmåga, handmotorik, vänster- eller högerhänthet, eventuell färgblindhet, arbetstakt och annat som kan vara av betydelse för hans uppläggning av den fortsatta undervisningen i svenska.

Med hjälp av diagnostiskt läsmaterial kan varje barns eventuella bokstavskännetendens och läskunnighet utrönas. Att sådana undersökningar företas är av vikt för den nödvändiga individualiseringen av den grundläggande undervisningen i läsning. De kan ge läraren värdefulla upplysningar, bl. a. om elever som bör få en speciellt lugn arbetsgång, om tidigt läsmogna elever, vilka bör få arbeta med supplerande läsmaterial, som möter deras behov av att få gå vidare, samt om sammansättningen av eventuella läsgrupper.

Lyssna, se och tala

Lyssna och se. Förmågan att lyssna och se har i vår tid stor betydelse. Det är därför angeläget, att skolan söker bibringa eleverna goda lyssnar- och åskådarvanor, bl. a. genom att berika deras bild- och ljudupplevelser, motverka smakförskämning och utveckla deras kritiska sinne.

Också från skolans egen synpunkt är elevernas förmåga att på ett riktigt sätt lyssna och se omistlig. En betydande del av alla kunskaper och färdigheter inhämtar de nämligen genom egna iakttagelser i omvärlden, via *det talade ordet, bilder av olika slag och de audivisueLLa hjälpmedlen*. Eleverna bör påtagligt få uppleva, hur man kan och bör utnyttja dessa kunskapskällor. De bör målmedvetet och successivt tränas att vaket iakttaga världen omkring sig, att tolka och hämta information ur bilden (se Läsa s. 144) samt att lyssna och se uppmärksamt och med urskillning vid muntlig framställning av olika slag, t. ex. berättelser, instruktioner, diskussioner, redogörelser för individuella arbeten och grupparbeten, dramatisk framställning samt film, radio- och TV-program. För att eleverna skall kunna förstå — och med vaken kritik ta ställning till — filmer och TV-program bör de ha fått en elementär orientering om den rörliga bildens uttrycksmedel och berättarteknik (jfr Hjälpmedel och arbetsmateriel, s. 96).

I lämpliga sammanhang kan elever redan från och med årskurs 3 i förväg inställas på att uppmärksamma vissa fakta och göra korta anteckningar som stöd för muntligt och skriftligt återberättande. Denna träning i att aktivt lyssna, anteckna och återberätta kan på mellan- och högstadierna kompletteras med övning att läsa, stryka under och referera.

På alla stadier kan speciella avlyss-

ningsövningar med hjälp av instrument, radio, grammofon och bandspelare tjäna ändamålet att lära eleverna lyssna aktivt och intresserat. Läraren bör forma och variera sin undervisning, vare sig denna sker enbart muntligen eller i kombination med tekniska hjälpmedel, så att den blir ett verksamt medel för elevernas fostran till att aktivt lyssna och se.

Vanan att genom egna frågor och iakttagelser inhämta vetande bör hela skoltiden igenom uppmuntras. En god grund kan läggas redan på det lägsta skolstadiet, då barnets naturliga vetgirighet är stark.

Tala. Att genom en ledig, klar och korrekt muntlig framställning kunna delge andra sina tankar är för individen av stor betydelse. Både av den anledningen och för att resultatet av undervisningen i skrivning och läsning skall bli gott är det av vikt, att skolan på alla stadier vinnlägger sig om att ihärdigt öva denna färdighet.

Elevernas förmåga att uttrycka sig hänger intimt samman med den grund och det stöd, som deras hemmiljö kan ge, samt med deras allmänna utveckling. Inom en och samma klass kommer därför eleverna alltid att befinna sig på mycket olika nivåer.

Riktpunkten för arbetet måste vara att få varje elev att nå så långt som möjligt i förmåga att uppträda både frimodigt och hänsynsfullt i de talsituationer, som livet kommer att ställa honom i, och att med reda och sammanhang, med tydligt uttal och god röstbehandling och i en vårdad språkform framlägga sina tankar. Väsentligt är, att det naturliga samspelet mellan tala och lyssna hålls aktuellt och att eleverna lär sig elementära regler för sättet att uppträda i en talsituation, exempelvis att lyssna till vad den talande säger och att inte falla honom i talet.

Eftersom muntlig och skriftlig framställning endast är olika sidor av en och samma sak, uttrycksförmågan, bör dessa båda arbetsformer samordnas. Det är ofta lämpligt att gå direkt från en muntlig till en skriftlig framställning av samma stoff.

Skoltiden igenom är *fria samtal* i klassen att rekommendera som en god form av träning i att tala. Ämnen härför erbjuder t. ex. elevernas upplevelser och iakttagelser, gemensamma angelägenheter både i och utanför skolan, aktuella händelser samt gemensam läsning. Otvungna samtal kring ämnen som spontant tilldrar sig elevernas intresse är idealiska situationer inte minst för att förmå de mera tystlåtna och självkritiska att självmant yttra sig. Väsentligt är, att eleverna successivt lär sig att tala tydligt, uttrycksfullt och vårdat, hålla sig till ämnet, lyssna uppmärksamt till vad som sägs och söka förstå andras uppfattning.

På lågstadiet bör fria samtal och elevernas spontana berättelser få stort utrymme. Samtalen är ett viktigt hjälpmedel att öka ordförrådet. Från början bör eleverna stimuleras att berätta framför kamraterna, t. ex. om en till skolan medförd leksak, om en söndagsutflykt eller om ett TV-program. De allra enklaste försök måste uppmuntras, eftersom det gäller att få även blyga och hämmade barn att våga framträda. — På grundval av elevernas berättelser kan läraren redan på ett tidigt stadium anteckna ord och enkla sammanfattande meningar på skrivtavlan, varefter ordmaterialet kan användas för t. ex. läsning, rättstavning och andra språkiakttagelser (se Språkiakttagelser och övningar s. 157).

Med utgångspunkt i fria samtal kan redan på mellanstadiet *enkla diskussionsövningar* anordnas i ämnen som direkt angår eleverna, t. ex. ordnings-

frågor, fickpengar, klassfester och utflykter. Efter hand kan de fria samtalen i viss utsträckning ersättas av samtal i grupp eller andra former av diskussion. Ledningen utövas till en början av läraren men efter hand i regel av eleverna. I de högsta klasserna iaktas i den mån det är möjligt gängse former för diskussion; särskilt uppmärksammas ordförandens viktigaste åligganden. Om alltför stor vikt läggs vid formella arrangemang kan dock eleverna helt förlora intresset för de mest brännande och aktuella diskussionsämnena.

Läraren bör på mellan- och högstadierna söka utnyttja de naturliga tal-situationer, som erbjuder sig i skolarbetet eller som med enkla medel kan skapas, för att så långt som möjligt bereda eleverna övning i olika slag av *anföranden*. Av största vikt för ett gott resultat är, att stegringen blir måttfull från t. ex. enkla berättelser om egna upplevelser och intressen till enkelt argumenterande anföranden. Särskilt på mellanstadiet erbjuder orienteringsämnen naturliga situationer för sådana övningar, t. ex. då elever från olika grupper redogör för sitt arbete inför lyssnande kamrater. På högstadiet kan stundom ett gemensamt tema, t. ex. vinteridrott eller fotografering, lämna stoff för korta anföranden. Ofta är det fördelaktigt, om den som talar visar och demonstrerar föremål eller utnyttjar bildmaterial, kartor, egna teckningar eller skisser på tavlan. Vidare bör stoffet så långt det är möjligt ha nyhetens behag för så många som möjligt av lyssnarna. I årskurs 9 kan — huvudsakligen som frivilliga uppgifter — förekomma enstaka längre föredrag, vilka ställer större krav på materialsamling och disposition. Då så är lämpligt, förläggs de till lektionstimmar i andra ämnen än svenska.

Eleverna bör successivt få anvisning

om hur de kan förbereda ett anförande, t. ex. genom att anteckna stödord. De bör vidare få några konkreta råd för det yttre framträdandet, bl. a. vid användningen av hjälpmedel. Stundom kan de vara betjänta av individuell handledning vid förberedelsearbetet. Beträffande språkbehandlingen bör man inskräpa, att det gäller att tala enkelt och naturligt men ändå vårdat. En aktivt lyssnande åhörarskara är av stort värde för de unga talarna, särskilt om intresset tar sig uttryck i frågor och diskussion efter framträdandet. En sammanhängande framställning bör i allmänhet inte avbrytas. För att om möjligt skapa en önskvärd åhörarattityd kan man stundom kräva, att eleverna skall lyssna så aktivt, att de senare kan muntligt eller skriftligt återge det väsentligaste av vad de hört. Fullgjorda uppgifter kan i de högre årskurserna bli föremål för samtal i klassen. Väsentligt är därvid, att positiva sidor framhålls och att bedömningen är hänsynfull och saklig.

Förmågan att uppträda frimodigt och korrekt i *vardagslivets talsituationer* är en oundgänglig färdighet, som under hela skoltiden kräver upprepad övning. Övningar i detta syfte kan med fördel få dramatisk form. I de lägre årskurserna förekommer bl. a. samtalslekar (vid middagsbordet, i affären), korta förfrågningar samt övning att ta emot och lämna enkla meddelanden, t. ex. i telefon. Vid övning av telefonsituationer bör eleverna lära sig att svara korrekt, gör klara förfrågningar och ge upplysande svar. Ett par begagnade telefonapparater och kataloger i klassrummet ger övningarna verklighetstrohet. Andra situationer lämpliga att öva är exempelvis att besöka posten, att ta mot gäster och att tacka å klassens vägnar. I högre årskurser är det naturligt, att man kompletterar med mera krävande

uppgifter, t. ex. att ta kontakt med arbetsgivare och ungdomsförmedling.

Inför studieutflykter och intervjuer och på högstadiet även inför praktisk yrkesorientering övas eleverna att uppträda på ett trevligt sätt och att ställa frågor samt att på grundval av det de ser och får veta, anteckna väsentliga fraser och nyckelord som stöd för redovisningen. Denna kan ske antingen muntligt — berättande eller i dialog — eller skriftligt.

Eleverna skall under hela skoltiden beredas så många tillfällen som möjligt att aktivt medverka i för åldersstadiet lämpliga former av *dramatisk framställning* alltifrån härmningslekar, dockteater och fingerade scener ur vardagslivet till framförande av enkla pjäser. Dessutom kan på högstadiet förekomma scener ur skådespel och litterära rap-sodier. Dramatiska framställningar, gärna med inslag av talkör, sång och musik, erbjuder en naturlig form för samarbete och har, om de får karaktären av lustbetonad lek, stor betydelse för personlighetsutvecklingen. De torde också vara ett av skolans verksamaste hjälpmedel för att få eleverna att förstå nödvändigheten av god artikulation och uttrycksfull betoning.

I de lägsta årskurserna bör den dramatiska framställningen bedrivas under lekbetonade former. Eleverna får fritt gestalta dramatiskt stoff som de läst, hört berättas eller själva hittat på. Denna fritt skapande dramatik bör ägnas stor uppmärksamhet under hela skoltiden. Lärarens främsta uppgift härvid är att aktivera deras fantasi och väcka deras lust att själva gestalta stoffet.

När eleverna själva utformar roller eller tänker ut rekvisita och dekor av enkelt slag, som sedan tillverkas i samband med hembygdskunskap, teckning och slöjd, aktiveras de på många sätt.

Rekvisita och dekor bör dock alltid vara en bisak vid den dramatiska framställningen i skolans vardagsliv.

Dialoger är lätta att utforma och kräver sällan skriftligt underlag. När det gäller dramatisering med flera personer, kan det vara lämpligt att i förväg göra upp enkla stolpar som ledning för gången i handlingen. Vid dramatisering av en text, t. ex. en omtyckt saga, som läraren läsberättat, kan eleverna ibland först få illustrera stoffet med en serie bilder, varefter det återberättas i muntlig eller skriftlig form för att till sist dramatiseras. En liknande arbetsgång kan följas även på högre stadier med utgångspunkt i ett prosastycke eller en dikt.

Genomarbetade kursavsnitt i t. ex. orienteringsämnena kan ofta dramatiseras, vilket kan vara ett stimulerande sätt att redovisa eller repetera stoffet. Sådana dramatiseringar kan bidra till att eleverna på ett mera konkret sätt tänker sig in i geografiskt och historiskt främmande miljöer.

Muntlig framställning av olika slag kan med fördel knyts till en *klassens timme*. I tur och ordning bör olika grupper av elever svara för programmet, som även kan ordnas i form av ett fingerat radioprogram. Ett sådant avbrott i det vanliga skolarbetet är värdefullt från psykologisk synpunkt. Program av denna art kan framföras t. ex. för en annan klass, vid en skolfest eller en föräldrakväll.

Ät *tal- och röstvård* bör ägnas oavlåtlig uppmärksamhet i skolarbetet. Övning i uttal och ljudbildning i samband med den första läsundervisningen bör lägga en god grund. Även i högre årskurser observeras elevernas uttal och röstbehandling. Många måste tillhållas att använda lämplig röststyrka, dvs. att varken skrika eller vara alltför lågmälda. Än vanligare är kanske brister i fråga

om artikulation; dessa bör ägnas ständig uppmärksamhet från alla lärares sida och dessutom behandlas med hjälp av särskilda övningar. Viktigt är, att läraren ger akt på sitt eget sätt att tala. Utan att föregå med gott exempel kan han svårigen väcka elevernas intresse för en god personlig talteknik.

Det kan erinras om att eleverna i årskurserna 6 och 9 vid undervisningen i naturkunskap och biologi får undervisning i talorganens byggnad och funktion, varför en något grundligare genomgång av hithörande frågor lämpligen sker i samband härmed.

Sådana *dialektala särdrag*, som gör det talade språket mindre tydligt, bör så långt möjligt uppmärksammas. Härvid liksom vid all annan rättelse av elevernas uttal måste dock stor varsamhet iakttas, så att inte hämningar framkallas. Särskilt beträffande nybörjare bör läraren ha i åtanke, att skilda miljöer skapar skilda talvanor.

Om en lärare hos sina elever iakttar *talrubbnings*, såsom försenad talutveckling, nasalering, stamning och läspning, eller *röstrubbnings*, t. ex. heshet, bör han på så tidigt stadium som möjligt samråda med läkare, i första hand skolläkaren. Elever med tal- och röstrubbnings bör alltid behandlas med särskild takt och hänsyn och i svårare fall hänvisas till specialist för individuell behandling.

Läsa

Undervisningen i läsning syftar ytterst till att ge eleverna så goda förutsättningar som möjligt att orientera sig i den värld, som de upplever med hjälp av det tryckta ordet. Det är därför inte tillräckligt, att de har teknisk avläsningsfärdighet, utan de måste även ur en text kunna få fram en tanke, ett faktum, ett ärende. Läsundervisningen skall därför från början inriktas på att

vänja dem att söka innehållet i det lästa. Den bör bedrivas så, att de även efter skoltidens slut fortsätter att genom läsning öka och fördjupa sina kunskaper och vidga sina intressen. Lika väsentligt är, att undervisningen tillgodoser elevernas behov av fantasiupplevelse och väcker deras läslust. Omfattande lustbetonad läsning av litteratur som svarar mot deras utvecklingsnivå har därvid en viktig uppgift att fylla. Under lämplig ledning utvecklar den deras smak och intar därigenom en central plats i deras estetiska fostran. Om man väljer texter, som är ägnade att vidga livserfarenheten och fördjupa självkännedomen, kan denna läsning ge ett speciellt värdefullt bidrag till personlighetsfostran. Läsning är ett naturligt sätt att spontant öka ordförrådet och uppöva känslan för språk och stil. Därigenom påverkas även förmågan att uttrycka sig i tal och skrift.

Skolan bör leda eleverna från sagan över ungdomsböckerna fram till den egentliga skönlitteraturen. Att ge en grundläggande litterär orientering speciellt med sikte på modern litteratur ingår i den uppgiften.

Redan på ett tidigt stadium möter eleven två texttyper: *sakprosa* och *fiktionslitteratur*. Gränserna är dock flytande. Många för barn skrivna fackböcker har t. ex. en ramberättelse. Dessa båda slag av texter aktiverar ofta olika sätt att läsa. Läsning av renodlad sakprosa avser huvudsakligen att inhämta fakta, förstå en redogörelse och följa en tankegång (informationsläsning), medan läsning av fiktionslitteratur mer ger en *fantasiupplevelse* (upplevelseläsning).

Urvalet av texter skall beträffande såväl sakprosa som fiktionslitteratur på alla stadier noggrant anpassas efter elevernas utveckling och behov, spegla deras erfarenhetsvärld och vädja till de-

ras intressen. Sakprosan har en viktig uppgift att fylla för informationsläsning liksom för lästräning och studieteknik. På lågstadiet krävs t. ex. läseböcker, s. k. bredvidläsningsböcker, uppslagsböcker med illustrationer i färg, läshäften och broschyrer, för mellan- och högstadierna dessutom läroböcker, uppslagsböcker, fackläseböcker och annan litteratur till orienteringsämnen liksom tidningar och tidskrifter. I de högre årskurserna tillkommer för speciell övning i kritisk läsning reklam- och propagandatext. Väsentligt är att eleverna får rika tillfällen att uppleva fiktionslitteratur skriven för barn, ungdom och vuxna. Denna läsning bör syfta till att positivt påverka deras förströelsesläsning och så vitt möjligt grundlägga en viss läskultur. Sagor och visor, berättelser om barn hemma och i främmande länder, historier om djur, om pojkar och flickors vardagsupplevelser, äventyrshistorier med stoff från verklighetens eller fantasins värld, skildringar, i vilka de unga läsarna känner igen sig själva och sina problem, men även sådana som ligger långt borta i tid och rum och som öppnar nya perspektiv och vidgar världen — allt detta har sin plats i skolans läsprogram. Vid valet av vuxenlitteratur måste uppmärksammas de yngre tonåringarnas intresse för en snabb och spännande handling, deras längtan att drömma sig bort till främmande miljöer, deras behov av ideal och deras förväntan inför vuxenlivet. Texturvalet bör inte på något stadium inskränkas enbart till nordiska författare utan kompletteras lämpligen med sådan litteratur från världen i övrigt, som motsvarar elevernas läsmognad och läsintressen. Texterna bör vara sådana, att de blir förstådda utan ingående kommentarer. Läraren skall försiktigt leda men inte brådstörtat söka påskynda sina elevers utveckling.

Läsning av fiktionslitteratur erbjuder ofta osökta tillfällen att samtala om etiska och sociala vardagsproblem. Den ger bl. a. därigenom möjligheter att söka fostra eleverna till ansvar inför familj och samhälle och till känsla av samhörighet också med människor av andra raser, kulturer och miljöer. Fiktionslitteraturen kan genom en levande miljöskildring berika undervisningen även i orienteringsämnen.

Mer än något annat läsmaterial kräver *lyriken* varsamhet. Den skall upplevas av eleverna som en festlig stund i skolans vardag med tillfälle till stillhet och samling. Lämpligt kan vara att utnyttja aktuella situationer som anledning och som bakgrund till diktläsning, t. ex. de första vårblommorna, en regnvädersdag, episoder på skolgården, notiser i dagspressen, avsnitt i orienteringsämnen. På högstadiet kommer lärarens lyrikpresentationer så småningom att syfta till att göra eleverna bekanta med några av våra mest kända lyriker. Modern lyrik och prov på världslyrik i översättning bör uppmärksammas.

Läraren bör tidigt söka stimulera intresserade elever att bilda läsgrupper, på högre stadier läsecirklar. Förberedelser för uppläsning, liksom dramatisk framställning på grundval av läst text lämpar sig ofta för grupparbete. Resultatet av sitt arbete kan eleverna redovisa för klassen t. ex. i form av muntliga eller skriftliga »recensioner» av litteraturen, som program vid klassens timme eller vid skolans samlingsstunder samt vid föräldramöten. Sådana program innehåller med fördel sång och musik. De skapar värdefulla tillfällen för eleverna att överbrygga klass- och åldersgränserna inom sin skola.

Läsning i olika former erbjuder givande *anknytningspunkter till övrig undervisning i svenska*. Den ger ett rikt stoff för övning i muntlig framställning:

fria samtal, enkla diskussioner, återberättande, korta anföranden och dramatisk framställning. Stoffet kan också utnyttjas för olika slag av skrivning och språkiakttagelser. God träning i att lyssna kan eleverna få vid förberedd uppläsning. Läsningen bör ställas i centrum av undervisningen i svenska, på en gång impulsgivande och sammanhållande. Sålunda kan t. ex. läsning av en text ge eleverna anledning att söka upp och individuellt läsa andra texter med samma eller liknande motiv. På lägre stadier kan vidare en händelserik berättelse eller fängslande saga på vers eller prosa illustreras och återberättas via elevernas bildserier, muntligt och skriftligt, samt framföras i dramatisk form, kanske med inslag av sång och musik (jfr Tala s. 141 och Skriva s. 151).

Även möjligheterna till *samverkan med undervisningen i andra ämnen* bör beaktas. Både texter av fiktionstyp och texter av sakprosekaraktär kan belysa — eller belysas av — det som behandlas i orienteringsämnen. Intressanta texter stimulerar ofta till grupparbeten och ger därvid naturliga tillfällen till att samordna läsningen med orienteringsämnen. Dikter, prosastycken och dramatik kan ge anledning till teckning och målning och inbjuder ofta till samverkan med musikundervisningen.

Läsning i skolan ger också *impulser till fritidssysselsättning och hobbyverksamhet*. Å andra sidan kommer elevernas läsning av tidningar och tidskrifter ofta skolarbetet till godo. För lågstadiet kan det gälla aktuella händelser, torgpriser, väderleksnotiser och bilder, för mellan- och högstadierna dessutom notiser och artiklar rörande samhällsaktuella händelser.

Att lära sig läsa innebär för ett barn, som undervisas efter de i vårt land allmänt använda läsmetoderna, att säkert känna igen bokstäverna, att kunna

klart urskilja och uttala språkljuden, att säkert kombinera dessa med bokstavs- och teckningarna, att kunna förena dessa ljud till ord samt att uppfatta innehållet i de avlästa orden och satserna. För att nybörjare med framgång skall kunna deltaga i den ingående analys av språket, som denna undervisning medför, behöver de en inskolningstid med allsidig förberedelse (se Förberedande undervisning i svenska s. 140). Den direkta undervisningen om bokstäver, språkljud och läsning av ord kräver en stark individualisering av arbetet med direkt handledning och kontroll av den enskilde elevens framsteg. Undervisningen får inte forceras utan skall så långt möjligt följa det enskilda barnets mognad och arbetstempo. De tidigt läsmogna eleverna måste få gå vidare mot nya läserfarenheter, och de sent läsmogna måste få en säker grund för sitt fortsatta arbete — på ett sådant sätt, att samtliga bibehåller sitt intresse för läsning. Detta ställer stora krav på läraren, bl. a. på hans förmåga att samarbeta med hemmen. Sålunda är det nödvändigt, att skola och hem är ense om att nybörjarna inte får hemuppgifter i läsning, förrän de har god lästeknik och själva kan sköta uppgifterna. Läraren bör från början noga se till att eleverna inte endast gissar, och vidare iaktta, om de ofta förväxlar ljud, bokstäver och ord som liknar varandra eller om de visar tecken på andra speciella lässvårigheter. I så fall måste särskild hjälp snarast möjligt insättas, helst i samråd med specialist.

För läraren innebär ett program för elementär undervisning i läsning sålunda bl. a.

att bibringa eleverna en god avläsningsteknik, varmed de kan angripa för dem nya ord,

att från början även vid läsning av enkla ord inställa dem på att söka in-

nehållet i det de läser och på något sätt gestalta det, t. ex. genom berättande, enkel dramatisk framställning och teckning,

att genom återkommande övning hjälpa eleverna att undan för undan få ett förråd av ord, som de känner igen och läser utan ingående detaljstudium; läshastigheten är ett resultat av denna träning, men den får inte pressas fram på bekostnad av säkerhet i avläsning och innehållsuppfattning,

att använda stimulerande arbetsformer och göra läsningen meningsfull genom att så långt möjligt anknyta den till skolarbetet i övrigt, t. ex. hembygdskunskap.

Materialet för den första läsundervisningen måste vara väl tillrättat med bl. a. ett noga kontrollerat ordförråd, som successivt utökas, lämplig typografisk uppställning samt riklig och god illustrering. Bilden skall stimulera barnens fantasi, samtidigt som den i stor utsträckning tjänstgör som stöd och utfyllnad åt den knappa texten. Supplerande läsmaterial — t. ex. i form av bokstavskort, arbetskort, arbetsböcker, bilderböcker och s. k. bredvidläsningsböcker med eller utan enkla arbetsuppgifter — får inte saknas för elevernas arbete på egen hand på lågstadiet. De bör få systematiskt lära sig att arbeta självständigt med sådant material. Endast då får läraren möjlighet att direkt och kontinuerligt kontrollera framstegen i läsning hos dem en och en eller hos en grupp med samma arbetstempo. Denna elevernas självständiga läsning blir också god förberedelse och grund för deras fortsatta arbete med tyst läsning i anslutning till orienteringsämnena (se Informationsläsning s. 150).

Arbetsformerna måste med nödvändighet växla. Den individualiserade handledningen underlättas i viss utsträckning genom uppdelningen av ele-

verna i undervisningsgrupper under viss del av den totala undervisningstiden per vecka. Vid t. ex. uttalsövningar och undervisning om språkljuden, vid ordbyggnadsövningar och språkiakttagelser av olika slag är det dock oftast lämpligt att hålla samman klassen, då sådana övningar är av grundläggande betydelse för alla elevers ordkännedom och rättstavningsförmåga. Överhuvudtaget är den grundläggande undervisningen i svenska en levande enhet, en kombination av samtal och uttalsövningar, läsning, skrivning och språkiakttagelser och kan i det dagliga skolarbetet ej spaltas upp i ämnesgrenar.

Mot slutet av lågstadiet har eleverna i allmänhet förvärvat grundläggande formell läsfärdighet. Hos en del är läsförmågan dock labil. Dessa kräver fortsatt individuell handledning. De som ännu på mellan- och högstadierna har uttalade lässvårigheter bör få fortsatta särskild hjälp i samråd med specialist.

Den fortsatta läsundervisningen bör byggas upp kontinuerligt och innebära ett allt rikare differentierat läsprogram. För läraren betyder ett kontinuerligt program för läsundervisningen bl. a.

att alltfört ge eleverna läsmaterial efter deras förutsättningar, behov och intressen,

att via mångsidig lästräning i naturliga sammanhang uppöva deras förmåga att använda läsning som en arbetsteknik och därvid öva olika former av tyst läsning och högläsning,

att bevara elevernas positiva inställning till läsning och via barn- och ungdomsboken utveckla deras intresse för självständig läsning av mer krävande litteratur,

att så långt möjligt ställa läsningen i centrum för det dagliga skolarbetet och ständigt beakta möjligheterna till samverkan med all övrig undervisning.

Vid den fortsatta lästräningen får eleverna, till en början huvudsakligen vid gemensamma övningar, väsentligen i anslutning till sakprosa successivt lära sig *informationsläsning och studieteknik*, bl. a.

att finna fakta i en text,

att ta reda på betydelsen av för dem nya ord,

att tillgodogöra sig skrivna och tryckta anvisningar,

att följa händelseförloppet i en skildring, t. ex. med rubriksättning eller med anteckning av stödord,

att finna huvudlinjerna i en framställning och skilja mellan väsentligt och oväsentligt, t. ex. anteckna stödord, göra understrykningar och skriva marginalrubriker,

att söka sig fram till ett relevant textavsnitt med hjälp av bl. a. innehållsförteckning, sakregister, olika slag av rubriker och skumläsning,

att tolka kartor, tabeller och diagram,

att kritiskt granska det lästa och kontrollera sakuppgifter, med hjälp av t. ex. fickkalender eller uppslagsbok,

att göra iakttagelser om ordens valör och värdeinnehåll,

att sammanställa och jämföra två olika framställningar av samma sak,

att dra slutsatser av det lästa.

Med lästräning och studieteknik hänger *bildstudium* intimt samman. Alltifrån kontakten med den första bilderboken och illustrerade sagoboken spelar bilden en väsentlig roll i barnens liv, både som utlösare av fantasiupplevelse och som informationskälla. Undervisningen bör beakta bådadera genom en systematisk övning i studiet av bildmaterial. Övningar av följande typ kan ifrågakomma, givetvis i urval och avpassade för olika stadier:

att använda bilden som underlag för samtal,

att söka dess uppgift och budskap,

att studera samspelet mellan bild och text,

att ur en given bild plocka detaljer och att med dem som underlag göra upp ordlistor eller beskriva bilden,

att jämföra olika bilder som föreställer samma sak,

att jämföra olika konstnärers sätt att illustrera samma motiv,

att studera bildens verklighetstrohet, att försöka avläsa bildens ålder, art och objektivitet,

att med utbyte läsa bildtexter,

att skriva kommentarer till bilder,

att välja ut bilder som skall komplettera en given text eller den egna muntliga eller skriftliga framställningen,

att för skilda ändamål tillverka eller sammanställa bilder av olika slag.

Övning i syfte att utveckla elevernas läsfärdighet i den mening som nu antytts måste förekomma hela skoltiden igenom och noga anpassas efter deras förutsättningar på de olika stadierna. Den bör alltid ges i *naturliga sammanhang*, varieras och systematiskt stegras i svårighet. Arbetsuppgifter som kommer till användning i detta sammanhang bör vara motiverade och tankeväckande och hellre få än många. Genom sådan mångsidig lästräning lär sig eleverna att på egen hand hämta information vid tyst läsning.

Det är naturligt att eleverna i samband med lästräning av olika slag undan för undan vänjes att själva *söka rätt på behövlig litteratur* med hjälp av t. ex. en utskriven bokförteckning, bibliografiska upplysningar i läroböckerna, lämpliga tryckta bibliografier och det gemensamma bibliotekets kataloger. Det dagliga skolarbetet bl. a. i orienteringsämnena samt aktuella händelser och upplevelser skapar ofta behov att söka sig till böcker, och därvid ges naturliga tillfällen att öva eleverna att använda dem rätt. Motivation för arbetet

bör finnas, också när det gäller övning att använda telefonkatalog, tidtabeller och ordböcker.

En god *studieteknik*, vars kärna är en väl uppövad läsfärdighet, är ett viktigt mål för skolans arbete. Under lärarens direkta ledning måste eleverna få lära sig en förnuftig teknik även för hur arbetsuppgifter fullgörs i hemmet (jfr s. 57). De bör därvid orienteras om vissa elementära inlärningspsykologiska fakta, och vikten av goda studiehygieniska vanor bör inskärpas. Hänsyn till skiftande hemmiljöer är väsentlig vid behandling av dessa frågor, som också bör tas upp vid diskussioner med föräldrarna. Då eleven lämnar skolan, bör han stå rustad att på ett ändamålsenligt sätt skaffa sig de ytterligare kunskaper och färdigheter han behöver.

Skoltiden igenom måste *tyst läsning* och *högläsning* förekomma jämsides för att komplettera varandra och för att ge läsprogrammet bredd och effektivitet. Medan läraren leder lästräning med en relativt homogen läsgrupp eller med en enskild elev, arbetar andra elever gruppvis eller individuellt med tyst läsning, eventuellt med tillhörande arbetsuppgifter. Även högläsning kan en grupp öva på egen hand, åtminstone om ett grupprum eller en annan lugn plats står till förfogande.

Högläsning är av naturliga skäl en flitigt använd läsform på lågstadiet, men redan vid de allra första läsövningarna bör jämsides därmed den tysta läsningen sättas in, och den bör få ökad omfattning från årskurs till årskurs. Avvägningen blir dock givetvis alltid beroende av klassens och de enskilda elevernas standard.

I många fall kräver en text, som skall läsas gemensamt i en klass, att läraren skapar en viss *beredskap* för den. Detta kan ske på olika sätt, beroende på dess karaktär och på elevernas ålder, t. ex.

genom samtal kring illustrationerna eller miljön, några ord om ett problem som texten belyser eller nödvändiga ordförklaringar. Då eleverna är mogna för det, kan deras uppmärksamhet även inriktas mot stilistiska iakttagelser (se Språkiakttagelser s. 157) eller mot ett tolkningsproblem. Några arbetsuppgifter antecknas på skrivtavlan, om så anses lämpligt. De som arbetar snabbt skriver efter den individuella genomläsningen ner sina iakttagelser så långt de hinner, medan de långsammare enbart läser igenom texten. Stimuleringen före och det samtal som följer efter den gemensamma läsningen avser bl. a. att vänja eleverna att reflektera samt försöka förstå och tolka texter och illustrationer av skilda slag, även kartor och diagram. Samtal i anslutning till en text ger en naturlig gemenskapssituation, som kan verka stimulerande, allmänbildande och fostrande.

För en effektiv *informationsläsning* krävs, att eleverna genom mångsidig läsning har tillägnat sig en god studieteknik. Arbetstekniken för den individuella tysta läsning, som syftar till att hämta information, måste systematiskt inövas. De begynnande övningarna kan anknytas till läseboken. Det är dock angeläget, att eleverna redan under de första skolåren får öva tyst läsning även av andra böcker. Uppgifterna bör vara enkla och roande. De kan t. ex. till en början bestå i att illustrera ett givet ord eller uttryck, att skriva ord till en bild eller att fylla ut sats, där något för innehållet väsentligt ord saknas. De bör successivt utbyggas, så att eleverna så småningom lär sig att på egen hand hämta information ur olika slag av sakprosa. De texter, som på de olika stadierna förekommer i anslutning till orienteringsämnen, är i allmänhet av sakprosekaraktär och mer eller mindre rika på fakta och därför särskilt lämp-

liga för informationsläsning (se Urvalet av texter s. 145).

För *upplevelseläsning* under lärarens direkta ledning med syfte att stimulera läslusten och utveckla läsintressena väljes företrädesvis fiktionslitteratur. Eleverna ges tillfälle att relativt ostört uppleva en text, fångas av spänning, humor och stämningar — ibland då de lyssnar till högläsning, ibland då de helt får gå upp i sin tysta läsning. Läraren bör ofta läsa högt för sina elever. Vid upplevelseläsning måste givetvis behandlingen av en läst text bli av annan karaktär än vid informationsläsning. Många texter måste få tala för sig själva utan några som helst kommentarer. De samtal och arbetsuppgifter som i andra fall förekommer bör syfta till att göra texten rikare och friskare för eleverna, engagera dem i det lästa och locka deras fantasi att spinna vidare kring textens människor och motiv. Väljer läraren texter, som verkligen intresserar eleverna, ger sig samtalen ofta spontant.

Sin första bekantskap med *lyrik* kan eleverna i skolan med fördel få stifta genom att lyssna till lärarens uppläsning. Även grammofon- och bandinspelningar är värdefulla, inte minst på högstadiet. De gör läraren till lyssnare bland eleverna. Dessa skall också få läsa dikter för sina kamrater. De bör helst välja dem själva och alltid få tillfälle att förbereda sig väl. Ju mindre instruktion från läraren sida dess bättre. Det är inte nödvändigt, att eleven förstår varje ord; det är helheten, stämningen och budskapet som skall gå fram. Läraren bör ge gott utrymme åt elevernas spontana diskussion kring en dikt. Han kan också främst på högstadiet stimulera de intresserade till rapsodier kring en författare eller ett tema (Ungdom och längtan, I dansens virvlar). Väsentligt är, att allt egentligt ar-

bete med lyriskt stoff får frivillighetens prägel. Elevernas spontana versskrivande bör stimuleras. Möjligheten till samarbete med teckning och musik bör tas till vara.

All läsning i skolan får inte vara mer eller mindre dirigerad av läraren. Eleverna bör också få läsa tyst *efter fritt val*, t. ex. en bilderbok, en ungdomsbok, en hobbybok, ett bildverk, för att de inom skolans väggar skall få sitt legitima behov av spänning och underhållning tillfredsställt och känna den glädje, som den helt fria läsningen kan ge. Denna läsning kan ibland förläggas till skolans gemensamma bibliotek. Lärarens individuella rådgivning vid val av böcker för fri läsning ger honom ökad möjlighet att lära känna den enskilde elevens läsintressen och att vid behov ge varsam hjälp att finna böcker av lämplig svårighetsgrad. Detta ställer stora krav på honom, då han bl. a. så långt möjligt bör vara bekant med innehållet i böcker av skilda slag.

Individuellt eller i grupp väl *förberedd uppläsning* står den muntliga framställningen nära. Denna läsförm kan ge en stark gemensam upplevelse av t. ex. en saga, en dikt, ett avsnitt ur en ungdomsbok eller en annan för eleverna lämplig text av fiktionstyp och bör gärna förekomma någon gång varje vecka hela skoltiden igenom. En del dikter och psalmer lämpar sig väl för talkör. En annan för eleverna stimulerande form av förberedd uppläsning är läsning av dramatik med fördelade roller. Den kan ofta kombineras med talkör, sång och musik.

I samband med läsningen av en text som väckt elevernas intresse kan det särskilt i de högre årskurserna vara befogat med en enkel och kortfattad *presentation av författaren*, antingen den ges av läraren eller läses i någon för

eleverna lämplig framställning. Den kan också ges av någon elev, som i förväg förberett sig för uppgiften. Som överkursuppgift i sista årskursen lämpar sig en orienterande överblick av nyare svensk litteratur från och med Strindberg. Därvid bör litterära strömningar beröras med stor försiktighet. Helst bör vad som sägs om dem naturligt ge sig av själva texturvalet. Emellertid kan det också i vissa fall anses önskvärt, att man på högstadiet kommer i kontakt även med några få av våra främsta äldre författare, vilket lämpligen sker med utgångspunkt i moderna texter. Ett tema som »Dansen» lämpar sig för rapsodier med stickprov från skilda epoker.

Från skolans början måste allsidigt sammansatta *klassbibliotek* finnas till hands för det dagliga skolarbetet. De skall innehålla både böcker för elevernas läsning efter fritt val, i skolan och för hemlån, böcker för upplevelseläsning, för individualiserad lästräning, för informationsläsning och för studieteknisk övning. Uppslagsböcker av olika slag, lämpade för det aktuella stadiet, skall ingå i klassbiblioteket. Från skolans gemensamma bibliotek och bokförråd bör detta kunna för längre eller kortare tid kompletteras med behövlig litteratur.

Läseböcker ger stomme och ryggrad åt läsundervisningen på alla stadier, men utan rikt utrustade boksamlingar, som ständigt är tillgängliga, har läraren inte stora möjligheter att bedriva läsningen i skolan så, som den bör bedrivas.

Skriva

Undervisningen i skrivning syftar till att stimulera elevernas skaparglädje och tillfredsställa deras uttrycksbehov, odla färdigheter som är av betydelse i det praktiska livet samt skärpa deras iakttagelseförmåga och skola deras tanke-

vanor. Riktpunkten bör vara att lära dem åstadkomma en enkel och klar framställning, som är relativt korrekt i fråga om språk och stavning, överskådligt uppställd och skriven med vårdad handstil.

Elevernas försök att uttrycka sina tankar i skrift bör uppmuntras och det fria skriftliga berättandet på alla stadier stimuleras. Läraren har att ta hänsyn till vars och ens personliga förutsättningar. Kraven på korrekthet måste på lägre skolstadier vara mycket måttliga. Där bör äktheten, naturligheten och friskheten i språket värderas högre. Om eleverna från början får erfara, att det är roligt att berätta även i skriftlig form och att deras enklaste försök uppskattas, får de lättare en positiv inställning också till den ans av deras språk och stil, som sedan gradvis sker i samarbetet mellan elev och lärare. Även på högre stadier bör läraren vårda sig om elevernas lust att skriva och söka bevara det spontana och personliga i deras uttryckssätt, vilket lättast sker, om skrivning i skissens form blir det normala. Han bör dock göra klart för dem, att skriftspråket ställer speciella fordringar såväl i fråga om klarhet och pregnans som i formellt avseende.

För att eleverna så småningom skall uppnå en tillfredsställande sådan färdighet behövs skoltiden igenom *språkövningar*, vilkas svårighetsgrad successivt stegras. Dessa övningar, som bör byggas upp på grundval av aktualiserade behov i klassen, avser att berika, variera och precisera uttryckssättet samt ge fyllighet, livfullhet och sammanhang åt framställningen. De bör ha ett intresseväckande och omväxlande innehåll och förekomma i naturliga sammanhang i såväl muntlig som skriftlig form. (Se *Språkiakttagelser och övningar* s. 157.)

Eftersom muntlig och skriftlig fram-

ställning endast är olika sidor av en och samma funktion, den språkliga uttrycksförmågan, bör dessa båda arbetsformer *samordnas*. Det är ofta lämpligt att gå direkt från en muntlig till en skriftlig framställning av samma stoff. Även med läsning bör samordning ske i naturliga sammanhang (se Tala s. 141 och Läsa s. 144).

Elevernas *ämnesval* vid fritt skriftligt berättande växlar med åldersstadiet. Liksom vid muntlig framställning dominerar under hela skoltiden berättelser, inte sällan med inslag av beskrivning, med stoff från fantasins och verklighetens värld. Först mot slutet av högstadiet kan enkla utredande uppgifter komma i fråga, i början dock endast under lärarens direkta ledning. På låg- och mellanstadierna är det ibland fördelaktigt att utgå från ett i skolarbetet aktuellt intresseområde, t. ex. I somras, Hos samerna, Barn i främmande länder, inom vilket område var och en får välja vad han vill skriva om. Stundom kan arbetet stimuleras genom att eleverna lämnar var sitt bidrag till en gemensam bok eller en klasstidning. Framställningen kan lämpligen belysas av teckningar eller illustreras på annat sätt. Illustrationerna skall dock endast utgöra ett komplement till texten. På högstadiet kan på samma sätt en ramuppgift ges, varvid läraren bör bistå villrådiga och osäkra med mera preciserade uppslag. Det är därvid viktigt, att olika anlagstyper får sina intressen tillgodosedda.

Alla de *naturliga skrivsituationer*, som erbjuder sig i samband med skolarbetet över huvud liksom vid klubbverksamhet och föreningsliv i klassen och skolan, bör utnyttjas. Eleverna bör tidigt få öva sig i konsten att göra enkla anteckningar i anslutning till vad de ser, hör eller läser samt så småningom att göra sammanställningar och sammandrag.

På mellan- och högstadierna bör *direkta anvisningar* successivt ges, t. ex. om hur skilda ämnestyper kan behandlas, och eleverna övas att aktualisera och sovra det stoff, som hör till ett visst ämnesområde. Övningarna bör i allmänhet snarast möjligt omsättas i skrivning. Detta gäller även, när på högstadiet ett relativt omfattande stoff arbetas fram och planeras.

Eleverna bör vidare göras uppmärksamma på vikten av att börja sin framställning på ett sätt, som dels väcker läsarens intresse, dels för direkt in på den valda uppgiften. Ofta kan man tänka sig flera alternativ, och det kan vara lärorikt att jämföra några. Att på ett naturligt sätt avsluta framställningen är i många fall svårare än att börja den. Bara ett par avrundande ord eller några rader, som ger en sammanfattning, ett omdöme, en blick framåt eller en anknytning till en fråga i början, är exempel på former som kan övas, varvid risken för tomma, löst påklitrade avslutningsfraser noga beaktas. Termerna inledning, avhandling och avslutning kan verka vilseledande och bör undvikas.

Effektivast blir lärarens undervisning, om han i största möjliga utsträckning använder arbetsformer, som är ägnade att *förebygga fel*. Viktigt är, att han på alla stadier följer det skriftliga arbetet och vid behov ger råd och hjälp. Vidare bör ordlista och behövlig facklitteratur vara tillgängliga. Vid olika slag av skrivning bör eleverna vänjas vid att läsa vad de skrivit för att så långt möjligt själva upptäcka och rätta fel. De bör därför erhålla tillräcklig tid för att se igenom det skrivna. En påbörjad skriftlig uppgift bör om möjligt slutföras i ett sammanhang, vilket på högstadiet medför, att en dubbel-timme måste läggas ut på schemat. I årskurs 9 kan övningsskrivningar under

tre sammanhängande lektioner förekomma, i 9g till ett antal av två per termin.

Allmänt förekommande feltyper kan lämpligen efter hand behandlas gemensamt med hela klassen. Väl utformade skrivningar eller partier av sådana kan med författarens tillstånd läsas upp av eleven själv eller av läraren, varvid bl. a. målande uttryck och välfunna formuleringar kommenteras.

Rättning av skriftliga arbeten skall anpassas efter elevernas förmåga att tillgodogöra sig denna form av undervisning och helst ske vid personlig kontakt mellan elev och lärare. Sådana fel som därutöver behöver påpekas markeras på låg- och mellanstadierna lämpligen genom understrykning med blyerts eller i vissa fall genom en anvisning i marginalen. Från och med mellanstadiet kan för de elever, som enligt lärarens bedömning anses betjänta därav, vissa av nedan angivna tecken efter hand börja användas. De som betecknar ny mening, nytt stycke, stav-, komma- och ordvalsfel, torde därvid först komma till användning. För åtskilliga innebär det dock en klar fördel, om läraren även på högstadiet fortsätter med

✓	= stavfel
,	= komma skall sättas ut eller strykas
/	= ny mening
//	= nytt stycke
~	= ej nytt stycke
≡	= störande upprepning
∅	= ett eller flera ord fattas
†	= ett eller flera ord skall strykas
f	= oriktig eller oriktigt använd form
ip	= oriktigt skiljetecken (utom kommafel)
mb	= oriktig meningsbyggnad (jämför dock tecknet /)
ordf	= oriktig eller olämplig ordföljd
ordv	= oriktigt eller olämpligt val av ord eller uttryck
sak	= sakfel
smh	= bristande sammanhang
syftn	= oriktig eller oklar syftning
t	= oriktigt eller olämpligt tempus

det i de lägre klasserna använda sättet att rätta, och för övriga gäller, att nya beteckningar får användas bara om deras betydelse är fullt klar för den elev det gäller. Endast i årskurs 9g torde markeringsystemet kunna brukas i sin helhet. Läraren bör som redan antytts i regel inte själv rätta begångna fel eller omarbeta stilistiska otympligheter utan så långt görligt är låta sina elever själva svara för omarbetningen, under hans ledning och efter hans anvisningar. Alla fel skall inte heller markeras i alla skrivningar; den avgörande synpunkten bör vara, vad som är mest ägnat att hjälpa var och en till en friare och säkrare språkbehandling. Varje tillfälle till positiva omdömen bör utnyttjas. Om renskrivning sker, bör den vara motiverad, t. ex. av att skrivningarna skall samlas till Min djurbok, Klassens sagor, Våra hälsoregler eller till en skoltidning. I de flesta fall är en ny skrivning över ett annat ämne av större värde än tidskrävande renskrivning av en uppgift, som eleven slutfört och inte längre har samma intresse för.

På lågstadiet är av naturliga skäl arbetet inte lika differentierat på *olika typer av skrivning* som på andra skolstadier. *Fritt skriftligt berättande* dominerar. För skolans nybörjare är härvid teckning och målning en första form av skriftligt uttryckssätt. De berättar förklarande till sina teckningar. Bokstäver, ord och enkla meningar fogas spontant till dessa, i takt med framstegen i läsning. Framställningen får så småningom formen av korta sagor och berättelser, t. ex. om djur och växter, arbeten och sysselsättningar i skola och hem, ofta i anknytning till den samlade undervisningen i svenska och hembygds-kunskap (se Orienteringsämnen s. 204).

Att bygga ord, uttryck och korta meningar med bokstavskort är en annan

arbetsform för skriftligt berättande på lågstadiet. Den kombineras, då så är lämpligt, med kompletterande muntligt berättande, läsning, rättstavning och andra språkiakttagelser (se Tala s. 141 och Språkiakttagelser s. 157).

Till fritt skriftligt berättande hör också *personliga brev och dagboksanteckningar* samt *skriftlig dramatisering*.

Redan i första årskursen kan eleverna spontant skriva små *brev* till läraren och kamraterna. En »brevlåda» i klassrummet ger härvid god stimulans. Brevet bör om möjligt besvaras av mottagaren. Brevskrivningen utbyggs fortlöpande under skoltiden. Brevet bör ha tillkommit i ett bestämt syfte, t. ex. som tack för en present eller som kontakt med släkt och vänner här hemma och i främmande länder, och de bör givetvis avsändas. Möjligheterna till brevkontakt med t. ex. vänskolor i Sverige och utlandet eller med fartygsbetsättningar bör uppmärksammas. Regler för brev uppställning, adressering och frankering påvisas i sammanhanget.

Enkla *dagboksanteckningar*, t. ex. om väderlek, om vårens framsteg, om besök i skolan och andra aktuella händelser, kan sporadiskt eller fortlöpande föras, i varje fall från och med andra årskursen, helt fritt och individuellt eller/och i samarbete klass- eller gruppvis.

Enkel *skriftlig dramatisering* påbörjas redan på lågstadiet i form av korta dialoger, som utformas i samarbete mellan två eller flera elever. På högre stadier kan den av intresserade elever ytterligare utbyggas och då få formen av scener och pjäser. Ibland kan arbetet inom ett intresseområde redovisas på detta sätt.

I varje fall i tredje årskursen kan elever börja göra *korta anteckningar* i form av stödord och stolpar vid t. ex. skolradioprogram och studieutflykter

och sedan med hjälp av dessa anteckningar muntligt och/eller skriftligt återberätta sina direkta iakttagelser. På mellan- och högstadierna gör de på liknande sätt även enkla *beskrivningar* av t. ex. föremål och djur och *redogörelser* för olika sysselsättningar. Dessa bör helst bygga på direkta iakttagelser t. ex. vid studieutflykter eller lektioner i det fria. Vid studium av ett djur eller en växt kan på tidigt stadium ett enkelt iakttagelseschema, upprättat i förväg av lärare och elever tillsammans, vara ett gott studietekniskt hjälpmedel. Vid elevernas individuella tysta läsning för att inhämta fakta, bl. a. i samband med orienteringsämnen (informationsläsning), hör de på liknande sätt succesivt övas att arbeta med pennan i hand. Att anteckna väsentliga fakta och huvudpunkterna i en framställning, att referera samt göra sammandrag och sammanfattningar är sådana färdigheter som ofta och systematiskt bör övas (jfr Läsa s. 144).

Redogörelser och arbetsbeskrivningar kan ofta ske i anslutning till grupparbeten och gälla t. ex. klassens växtförsök eller ett arbete i sandlådan. I grupparbeten ingår stundom bildmaterial, kartor, tabeller och diagram, som kräver skriftliga *kommentarer*.

Att skriva *korta meddelanden*, att fylla i blanketter, att skriva rapporter och andra praktiska skrivelser av det slag eleverna kommer i beröring med måste direkt övas. Därvid utnyttjas naturliga anledningar, som erbjuder sig i skolarbetet, t. ex. vid hjälpinsamlingar, deltagande i tävlingar, i samband med skolresor och klubbverksamhet i klassen och skolan och inför elevernas praktiska yrkesorientering. På lågstadiet kan det t. ex. gälla att anteckna ett telefonmeddelande eller skriva ett anslag om en borttappad vante, på mellanstadiet t. ex. även att fylla i kvitton och de

enklaste post- och bankblanketterna. I de högre årskurserna kan det vara lämpligt, att varje elev samlar olika slag av skrivelser, blanketter och formulär i en pärm och att den medtas hem vid skolgångens slut för att senare bli till gagn i det praktiska livet.

Handskrivning

Undervisningen i handskrivning skall bedrivas så, att den väcker lust och intresse hos eleverna att tillägna sig och bibehålla en *vårdad handstil*. En dålig handstil kan ha varierande orsaker och får inte alltid och uteslutande bedömas som en yttring av slarv eller lättja. Inte sällan kan den bero på psykiskt betingade spänningstillstånd i muskulaturen. Största möjliga avspänning, psykisk såväl som fysisk, bör därför eftersträvas vid all skriftvård. Lustbetonade moment är därvid mycket betydelsefulla; uppmuntran och beröm bör vara regel. Av betydelse är att eleven redan från början får lära sig att hålla pennan på ett naturligt sätt.

Då skrivefärdigheten inlärs och uppövas, bör de av eleverna, som visar sig ha *påtagliga svårigheter* vid arbetet, särskilt observeras i fråga om hälsotillstånd, allmän motorik, eventuell vänsterhänthet och läs- och skrivsvårigheter. Därigenom kan förutsättningarna ökas att åstadkomma lämplig vägledning. Vid starka avvikelser från det normala i skrivrörelse och skriftbild bör samarbete ske främst med skolläkare och skolpsykolog.

Vänsterhäntha elever kräver särskild uppmärksamhet, i synnerhet på inlärningsstadiet. Under de tidigaste skolåren, speciellt det första, har många ännu ej klar höger- eller vänsterhänthet. I många av dessa fall kan de då utan svårighet lära sig skriva med höger hand. I andra fall, och i synnerhet om klar vänsterhänthet redan föreligger,

uppstår svårigheter. Träning av höger hand får då förekomma endast, om tillgänglig psykologisk och medicinsk expertis finner detta tillrådligt och eleven själv är intresserad härav; den skall helt inställas, om eleven visar tecken på mer än tillfällig olust eller på annat sätt reagerar negativt i hemmet eller i skolan.

Undervisningen i handskrivning måste *anpassas efter elevernas personliga förutsättningar*. Sålunda är skrivställning, pennhållning och lutning i viss utsträckning personligt betingade företeelser, och detta bör respekteras.

Undervisningen bör bedrivas på ett sådant sätt, att den engagerar eleverna och så att de förstår ändamålet med den nödvändiga upprepningen av övningarna. Övningsstunderna bör dock i allmänhet vara korta. Intresse och arbetslust befordras i hög grad genom omväxling och meningsfulla tillämpningsövningar. Lämpliga uppgifter är t. ex. skrivning av aktuella ord, en namnlista över klassen, en ordningsregel, en inbjudan till föräldraafton, etiketter, anslag och brev.

Bokstavstyper som används vid elevernas skrivning bör vara enkla och klara. Vid val av *förskriftstyp* bör därför beaktas, att den skall vara lätt att skriva och lätt att läsa. Förebilderna bör endast betraktas som utgångspunkt och underlag för den mera personligt präglade handstil, som eleverna så småningom kommer att utbilda. På lägre stadier är det emellertid av vikt, att lärarna, i första hand inom en kommun, samarbetar och t. ex. begagnar samma bokstavsformer vid handstilsövningarna. Då elev byter lärare, bör en redan inlörd handstil typ respekteras.

Många nybörjare har ofta före skoltidens början »ritat» bokstäver (versaler) och sina egna namn. Som begynnelsekrift kan därför *textning* lämpli-

gen komma till användning. Textningen kan anses stödja den första undervisningen i läsning, eftersom eleverna ofta skriver de bokstäver och ord som de läser. Om den sker metodiskt och de så långt möjligt får lära sig forma bokstäverna efter samma rörelsemönster, som används vid handstilsskrivning, kan den också bilda god grund för denna.

Viktigt är, att eleverna får det förstadium av fria försök, som de behöver. Lämpligt är därför, att *inläringen av handstilens bokstavsformer* uppskjuts, tills deras handmotorik uppövats genom olika manuella sysselsättningar, t. ex. målning, modellering och textning, och tills de vunnit viss färdighet i läsning. Vid undervisningen i såväl textning som handstil bör läraren kontrollera, att eleverna får grundlig kännedom om bokstavens form i alla dess detaljer och att de exakt vet, vilken bokstav de övar. Ett gott hjälpmedel härvid är tjocka bokstaven på ritpapper, innan de övergår till traditionellt skrivmaterial. Bokstavens form och rörelseschema kan även övas genom skrivning med fingertopparna på skolbordet. Varje bokstav behandlas alltid som en enhetlig gestalt vid analys och skrivrörelse. Detsamma gäller vid skrivning av ord, där t. ex. detaljer vid bokstävernas sammanbindning noga studeras.

I årskurserna 1 och 2 inlärs bokstavsformerna och bokstävernas sammanbindning till ord vid *systematiska, ofta återkommande skrivövningar*. Dessas innehåll anknyts om möjligt till skolarbetet i övrigt, t. ex. läsning, hembygdkunskap och rättstavning. I årskurs 3 kan de lämpligen intensifieras i början av terminerna och ha karaktär av repetition av bokstavsformer och resonemang om lutning, avstånd mellan bokstäver och mellan ord samt skrivytans disponering. Korta, koncentrerade

de övningar kan förläggas även till annan tid under terminerna, om en stilvårdande träning visar sig vara behövlig. Undervisningen i handstil får inte anses avslutad i och med att eleverna lämnar lågstadiet. Även på högre skolstadier bör vården av deras handstil beaktas; samtliga lärare, som har att göra med deras skriftliga arbeten, bör medverka. Ofta kan på mellan- och högstadierna en kort, intensiv skrivträning vid läsårets början ha god effekt. Vid behov insätts även under läsårets gång *individuella övningar i handstilsvårdande syfte*. Från och med tredje skolåret kan ett kort daterat skriftprov anordnas ett par gånger varje termin. Alla elever skriver samma text, t. ex. en känd strof. Dessa skriftprov genomås med eleverna enskilt, varvid samtidigt behövlig korrigerings sker. Skriftprov — givetvis anonyma — kan också visas i episkop och gemensamt diskuteras. Härvid påvisas både förtjänster och svagheter. Proven samlas lämpligen i en pärm, för att de enskilda stilarnas utveckling skall kunna studeras av både lärare och elever.

Språkiakttagelser och övningar

För att eleverna snabbare och säkrare skall göra framsteg i fråga om att tala, läsa och skriva, måste de i skolan från första början beredas tillfälle till ständigt återkommande iakttagelser och övningar, rikt varierade i fråga om stoff och anordning samt noga avpassade efter de skiftande förutsättningarna. Viktigt är t. ex. att eleverna successivt ökar sitt ordförråd, lär sig att variera och precisera sitt uttrycksätt samt att rätt stava allmänt förekommande ord, utvecklar sin språkkänsla och skaffar sig allt säkrare kännedom om språkets byggnad och om vedertaget språkbruk.

Att vidga elevernas *ordförråd* hör till de främsta uppgifterna i skolarbetet.

Brister i fråga om det aktiva ordförrådet uppmärksammas lätt, därigenom att de medför tydliga svårigheter för eleverna att uttrycka sig i tal och skrift, men varje lärare måste också ständigt vara uppmärksam på det passiva ordförrådet, som är en förutsättning för effektivt kunskapstillägnande. Inom ämnet svenska knyts ordkunskapen organiskt till arbetet med att lyssna och se, tala, läsa och skriva. I skolarbetet gör eleverna på ett självklart sätt bekantskap med ett ständigt ökat antal ord av högst skiftande betydelse, valör och frekvens. Icke desto mindre måste läraren ha sin uppmärksamhet riktad på att de verkligen förstår t. ex. hans egen framställning och texten i läseboken. Blott alltför ofta visar sig vid kontroll betydelsen även av vanliga svenska ord helt okänd, och ordlistan måste komma till flitig användning. I fråga om facktermer är ett nära samarbete över ämnesgränserna nödvändigt, något som särskilt måste observeras, där ämneslärarsystem förekommer. Sålunda måste eleverna i olika ämnessammanhang få en klar och konkret uppfattning om viktiga historiska, geografiska och naturvetenskapliga termer och begrepp, som möter dem i läro- och läseböcker.

Redan på lågstadiet bör läraren målmedvetet och konsekvent utnyttja alla naturliga situationer i samband med samtal, läsning och skrivning för att öka elevernas ordförråd och hjälpa dem att finna varierande ord för sina iakttagelser. Eleverna bör vidare inriktas på att själva uppmärksamma för dem nya ord och uttryck och att söka ta reda på deras betydelse. Redan vid den förberedande undervisningen i svenska (s. 140) bör t. ex. illustrationer i böcker och teckningar på skrivtavlan eller flaneltavlan användas för dessa ändamål. Eleverna uppmanas att föreslå olika ord

för vad de ser på bilderna (hus-stugavilla, pengar-slantar-mynt, badar-simmar-leker i vattnet).

Ord och uttryck är i det första läsmaterialet mycket enkla, men ordförrådet kan berikas och uttryckssättet varieras genom elevernas berättande i ett samspel, där de som har ett rikare ordförråd och goda språkvanor påverkar och hjälper sina kamrater. Samtal och systematiskt sammanställda arbetsuppgifter kring väl valda illustrationer och texter kan på lågstadiet liksom även i fortsättningen ge eleverna träning i att observera, söka upp eller själva komma på t. ex. synonyma ord och uttryck, ord med flera betydelser, motsatsord, sammansatta ord som träffande och målade uttryck, varvid även ordens stavning och byggnad uppmärksammas (se Rättstavning s. 159). Läraren kan i sammanhanget osökt påpeka för eleverna hur ord förändras, t. ex. när man talar om en eller flera, samt resonera med dem om vad som är vårdat och ovårdat språk i tal och skrift.

Genom läsövningarna lär sig eleverna tidigt att känna igen en mening och de vanliga skiljetecknen punkt, frågetecknen och komma samt att observera bruket av stor bokstav i egennamn och i början av en mening. Dessa iakttagelser tillämpar de under lärarens ledning successivt vid sina skriftliga arbeten.

Från lågstadiet och uppåt är det lämpligt att i anknytning till orienteringsämnen samlar ord till aktuella intresseområden och studera deras betydelse, stavning och byggnad. Frekventa ord bearbetas på olika sätt; de placeras t. ex. in i uttryck och meningar, förs in i elevernas ordförteckningar (se Rättstavning s. 159) och bildar underlag för skrivning av olika slag. Samtidigt som orienteringsämnenas ordförråd sålunda bearbetas, till nytta för dessa ämnen, får eleverna övning i svenska språket.

Känslan för ett ords innebörd kan göras säkrare genom att besläktade ord samlas till en ordfamilj, något som även möjliggör iakttagelser beträffande deras stavning och bildning. En viss varsamhet måste dock iaktas vid läsning, så att inte ordstudier tillåts dra uppmärksamheten från innehållet. Texter av fiktionsskara får inte utsättas för närgånget ordstudium. Alltför speciella eller för stadiet svårfattliga ord bör man undvika att ta upp till behandling. Detta gäller i synnerhet de främmande orden, som inte får bli föremål för ett intressedödande glosplugg, kanske rentav i alfabetisk ordning.

I elevernas aktiva ordförråd är adjektiven ofta ytterst sparsamt företrädade och fordrar därför särskild övning, varvid man också med fördel söker motsatsord. Vissa besvärliga ordpar fordrar upprepade övning, t. ex. ja-jag, vad-var, att-och, de-det och de-dem. Synonymövningar kan i början göras mycket enkla; det kan t. ex. gälla att variera ordet »sedan». Rörelseverb som gå, trippa, klampa och marschera kan demonstreras eller lockas fram med hjälp av pantomim. Längre fram kan eleverna få uppgifter, gärna stencilerade, där det gäller att fylla i, välja mellan olika alternativ eller rätta felaktigheter, dock inte av sådan art, att de kan inverka menligt på deras språkkänsla. Även mera speciella frågor kan vid lämpliga tillfällen anknytas härtill: dialekt, slang, ålderdomliga uttryck. På högstadiet kan en viss koncentration ske till det ordförråd, som möter i tidningar, radio och TV (t. ex. ledare, föredrag, reportage och författningar), samt till ord som har anknytning till yrkes- och samhällsliv. Erfarenheten visar, att abstrakta ord bereder eleverna stora svårigheter att förstå och därför kräver särskild uppmärksamhet. Det är riskabelt att nöja sig med en allmän, vag föreställ-

ning om viktiga ord; läraren kan också med exempel visa, hur olika betydelse människor kan lägga in i ett och samma ord och hur lätt missförstånd därigenom uppstår. I detta sammanhang kan uppmärksamheten fästas på sådana företeelser som bildliga uttryck och förskönande omskrivningar.

Ett viktigt avsnitt av undervisningen i svenska är ordbildning, som kan behandlas på alla skolstadier och erbjuder många beröringspunkter med arbetet i övrigt. Att finna ljudhärmande ord, som gör framställningen mera levande, brukar inte bereda större svårighet. Ordfamiljer kan studeras med tanke på stavningen och som övning att gruppera i ordklasser: sval, svalka, svalna. Till formläran hör kunskaper om verbformer som stod (ej stog), satte (ej satt), lade (ej lag). Betydelsen av att välja rätt förstavelse iaktas i samband med övningar i ordkunskap: utlämna — utelämnat, förställa — föreställa. Kortord som el och bil visar likheter med slangbetonade ord i elevernas vardagsspråk, och initialord som TV och VM kan behandlas tillsammans med vanliga förkortningar. Bland mera speciella frågor, som kan tänkas bli berörda på högre stadier, kan nämnas ord med ursprung i grekiskan och latinet, t. ex. autograf, biograf, telegraf, telefon, gramfon, mikrofon och megafon; dit hör vidare ortnamn med intressant ursprung som Osby, Arboga, Frövi, uttryck med gamla böjningsformer som ånyo, ljusan dag, man ur huse och kulturhistoriskt intressanta ord som åska och tordön. Den ständiga påverkan från andra språk, som svenskan utsätts för, kan också påvisas (t. ex. översättningslån, danismer).

Undervisningen i *rättstavning* syftar till att successivt lära eleverna att rätt stava i tal och skrift allmänt förekommande ord med särskilt beaktande av

deras eget vid skrivning använda ordförråd, uppöva deras känslighet för att uppmärksamma felstavade ord och vänja dem att begagna ordlista som en hjälp vid stavningen. Övning i detta syfte bör i lämpliga sammanhang ansluta till såväl muntlig som skriftlig framställning och till läsning samt naturligt ingå i allmän ordkunskap och språklära.

Övningsformerna bör vara mångsidiga och bl. a. innefatta ljudanalys samt iakttagelser och språkövningar med sikte på ordens bildning, böjning, släktskapsförhållanden, betydelse och användning. Ljudanalysen avser att lära eleverna att urskilja de enskilda ljuden i ordet, så att de klart uppfattar detta och kan rätt återge det i skrift (exempelvis fastna, ej fassna). Ett tydligt uttal är nämligen ofta av grundläggande betydelse för en god stavningsförmåga. Arbetet bör vidare utformas med beaktande av att förmågan att stava rätt är individuell. Den tid, som ägnas åt undervisning i rättstavning, kan därför variera både med hänsyn till de enskilda elevernas förutsättningar och kunskaper och till klassens standard. Elever, som i allmänhet skriver felfritt, bör, i varje fall på mellan- och högstadierna, få självständigt syssla med andra uppgifter, t. ex. främmande ords betydelse och stavning eller fri skrivning. De som har utpräglade stavningssvårigheter måste på ett tidigt stadium få individuell hjälp, om möjligt av specialist.

På de lägre skolstadierna bör rättstavningsundervisning naturligt ingå i det dagliga skolarbetet. Vid samtal och läsning och vid arbetet med aktuella intresseområden samlas ordgrupper. Dock bör i första hand endast frekventa och för eleverna användbara ord bearbetas. Härvid kan det vara lämpligt att observera och på lämpligt sätt markera den

del av ordet, som kan bereda svårigheter i stavningshänseende (exempelvis aldrig, regnar, först).

Från början vänjs eleverna att, då de är tveksamma, fråga efter stavningen av ord. Så småningom bör de ledas till att själva slå upp dem i tryckt alfabetisk lista. Önskvärt är, att denna begagnas så mycket i skolarbetet, att de blir vana att rådfråga den, även sedan de lämnat skolan. Som en förberedande övning börjar eleverna i årskurs 1, i samband med läsningen av ord med ljudstridig beteckning, att i en egen »ordbok» samla och gruppera ord med samma beteckningssätt. Detta ordmaterial kan i årskurs 2 och 3 överföras till och bilda stommen i en enkel alfabetisk ordförteckning. Jämsides med denna upprättar var och en även förteckning över ord, som har berett honom svårigheter vid stavningen. Dessa bearbetas vid lämpliga tillfällen. Den nu skisserade arbetsformen är av värde skoltiden igenom.

Vid valet av ordmaterial för den mer systematiska undervisningen i rättstavning på låg- och mellanstadierna utgår man från elevernas eget aktiva i skrift använda ordförråd. I första hand behandlas därvid de ord, som de haft svårigheter med. Särskild uppmärksamhet ägnas också ord med vilseledande dialektalt uttal. Vidare bör för eleverna aktuella nya ord och uttryck tas upp till behandling. Vanliga främmande ord uttalas, förklaras och studeras i stavningshänseende.

Vid den förberedande undervisningen i svenska (se s. 140) vänjs eleverna att observera och rytmiskt markera stavelserna i orden. Redan i samband med den grundläggande undervisningen i läsning kan en systematisk genomgång av rättstavning påbörjas. Enkla, regelbundet (ljudenligt) stavade ord (exempelvis ros, mor, hus) analyseras i sina

ljudelement och byggs upp med s. k. bokstavskort. För ytterligare övning kan eleverna skriva (texta) dem. De bör från början vänjas att därvid behandla varje ord som en helhet.

När eleverna inövat en viss grundläggande färdighet i att med hjälp av ljudanalys stava ord med regelbunden stavning, tillkommer arbetet med mindre regelmässigt eller oregelmässigt (ljudstridigt) stavade ord. Vid genomgången av exempelvis j-ljudet inlärs alltid först ord med regelbunden stavning (i detta fall med j) och därefter vanliga ord med oregelmässig beteckning (g, gj, dj, hj, lj). Ordens släktskap, bildning och böjning uppmärksammas (exempelvis ljuset-lyser, kallkyllig, tjäna-tjänst-tjänstgöring, rolig-roligt), ord med typisk dubbel- och enkelteckning av konsonant efter kort vokal (exempelvis platt, plats), ord med dubbel konsonant före annan konsonant i böjningsformer (exempelvis kallt, ställde) samt ord, som av eleverna lätt missuppfattas eller förväxlas (exempelvis bygd-byggd, ingen-igen, ung-ugn). Inlärandet av stavningen underlättas, om ord med likartad stavning förs tillsammans (exempelvis stjärna-stjälk). Sådana övningar kan sättas in som mer självständigt arbete alltefter elevernas förutsättningar. Lämpliga självständiga övningar är också att samla och i meningar insätta rimord (docka-klocka) samt ord med lång och ord med kort vokal (kal-kall).

Om rättstavningsregler behandlas, bör de för eleverna vara lätta att tillämpa och framstå som slutsatser av upprepade iakttagelser. Förekommande undantag bör lämpligen samtidigt påvisas.

En bestämd arbetsgång är av vikt för ett gott resultat av arbetet i rättstavning. Lärarens preparation av ett ordmaterial utgör den grund, som eleverna bygger på vid sitt fortsatta arbete

enskilt eller i grupp. Redovisning kan ske på olika sätt, ibland genom korta diktamenskriivningar. Vid rättning kan läraren lämpligen med blyerts markera felstavade ord, som eleven sedan själv rättar, bl. a. med hjälp av ordlista. De rättade orden införs i den ovan nämnda förteckningen över ord, som har be-
rett svårigheter vid stavningen.

Det är av vikt, att rättstavningsarbetet i skolan blir meningsfullt för eleverna, så att deras intresse för att stava rätt utvecklas och hålls levande skoltiden igenom. Deras allmänna skrivdisciplin har också åtskilligt att betyda för resultatet.

Undervisningen i *språklära* skall behandla ett i början ytterst begränsat stoff, som försiktigt utvidgas med hänsyn till det aktuella behovet och elevernas fattningsförmåga och studieinriktning.

Den undervisning i svenska språkets byggnad, som skall ges på mellanstadiet, meddelas bäst i nära anslutning till elevernas muntliga och skriftliga framställning. Därvid erbjuder sig rika tillfällen att lära dem iaktta och använda ordens rätta böjningsformer liksom att visa dem, hur ord kan varieras och satser byggas för att göra språket smidigare och rikare.

När eleverna möter de grammatiska termerna, nämligen ordklasserna och deras indelning och böjningsformer, måste begreppen redan vara förberedda. Under iakttagelser och återkommande korta övningar låter man dem upptäcka, hur man kan gruppera orden efter deras uppgift i språket. En del ord är benämningar på personer och saker, andra berättar om vad man gör eller om hur någonting ser ut. Övningarna kan bli en intressant lek med ord och satser, under vilken elevernas ordförråd och ordkunskap ökas och deras språkkänsla blir allt säkrare.

Ett oeftergivligt krav är, att läraren tar hänsyn till och är på sin vakt mot den stora risken vid all grammatikundervisning, nämligen mekanisering och död form- och namnkunskap. Eleverna bör övas att själva dra slutsatser om språkets byggnad och funktion genom iakttagelser av de olika företeelser, som möter dem i det språk de talar, skriver, läser och hör. Läraren måste ta hänsyn till mångas svårighet att förstå för dem abstrakta grammatiska sammanhang. Grammatiska termer skall införas med stor försiktighet och under hela skoltiden principiellt begränsas till vad som är nödvändigt för att eleverna skall lära sig allt bättre behärska sitt modersmål. Det är för grundskolans elever död kunskap att kunna t. ex. räkna upp deklinationerna i svenskan eller nämna andra person singularis imperfekt av verbet stå. Hela lektioner får under inga förhållanden användas enbart till språklig analys. I undervisningen bör funktionella synpunkter få dominera i ett väsentligen laborativt program, strängt begränsat till sin omfattning och med den praktiska nyttan och den svenska språkvårdens intresse ständigt i blickpunkten. Även om sålunda grammatikundervisningen inriktas på svenskans eget behov, bör beaktas, att på högstadiet undervisningen i främmande språk och därmed möjligheterna att göra jämförelser mellan svenskt och utländskt språkbruk ger eleverna starkare motiv för studiet även av den svenska grammatiken. En systematisk genomgång av språkläran måste anstå till sista årskursen. Elever, som är mogna för och intresserade av språkanalys, bör emellertid tidigare kunna få lämpliga överkursuppgifter.

Övning att sätta ut *skiljetecken* förekommer skoltiden igenom, till en början under lärarens ledning. Så småningom lärs eleverna att iaktta och

tillämpa en del mera yttre grunder för skiljetecknens bruk, t. ex. att punkt ut-sättes vid slutet av en mening, som ut-gör ett påstående, frågetecken efter en fråga och komma vid uppräknin-g. Under språkövningar och vid skriftlig framställning övas successivt de enk-laste interpunktionsreglerna, närmast i anslutning till de principer, som fast-ställts av Nämnden för svensk språk-vård. Brister i kommateringen bör vid bedömningen av elevernas skriftliga ar-beten inte tillmätas större vikt. Främst uppmärksammas sådana fall, där ett ut-satt eller utelämnat komma förändrar innehållet i en mening.

Stilstudier i egentlig bemärkelse kan knappast bedrivas förrän på högstadiet. Enkla iakttagelser och samtal kring hit-hörande problem kan dock lämpligen i aktuella sammanhang förekomma re-dan på lägre skolstadier. Studiet av sy-nonymräckor bildar en naturlig inkörs-port. Både vid skriftlig och muntlig framställning är det viktigt, att man håller stilen, dvs. väljer ord och ut-tryck, som passar ämnet, adressaten och författaren. Inte minst elevernas skriftliga övningar brukar ge rika exem-pel på stilbrott och därmed material för övningar. Fel som begåtts av elever måste dock tas upp med takt och om-döme, då området kan vara mycket känsligt. Vidare bör mönstergill sakpro-sa göras till föremål för diskussion och anspråkslös stilistisk analys. Därvid beaktas ämnesuppfattning, disposition, sättet att börja och sluta framställningen samt ordval. En nyttig övning är att låta eleverna jämföra olikartade framställ-ningar av samma tema: en torr och liv-lös läggs bredvid en frisk och åskådlig, en klichéartad bredvid en i god mening personlig, en likgiltig bredvid en intres-sant, en propagandistiskt färgad bred-vid en objektiv. Skillnaden mellan *vård-at och ovårdat språk i tal och skrift*,

mellan talspråks- och skriftspråksformer måste ägnas tillbörlig uppmärksamhet på alla skolstadier. Elevernas muntliga och skriftliga framställning liksom läs-ning ger naturliga anknytningspunkter.

Notiser ur *språkets liv* kan ges i sam-band med iakttagelser om ordbildning (dagens sanning, till salu) och an-knyts där så är möjligt med fördel till hembygdens dialekt. Praktiska problem till följd av låneords och främmande ords motvilja mot att anpassa sig efter vårt formsystem (»scarfsar», »bebisar») kan ge anledning till iakttagelser beträf-fande kulturimpulser utifrån. Ortnamn kan ge upplysningar om bebyggelse-historia och äldre naturförhållanden. Det bör framhållas, att svenska språkets historia ingalunda är avslutad — vårt språk lever, utvecklas och förändras ständigt och blir vad vi alla gör det till.

Danska och norska

Undervisningen i danska och norska syftar till att underlätta den språkliga förståelsen mellan broderfolken, något som med de nutida kommunikationerna är alltmer nödvändigt. I det skandi-naviska umgänget bör var och en tala sitt eget språk, och det gäller inte för eleverna att lära sig tala danska och norska utan att lära sig förstå i syn-nerhet vad de hör men också vad de läser. Undervisningen bör bestå i en tillvänjning, inte i en reguljär språkun-dervisning, och den skall läggas upp så, att eleverna får kontinuerlig träning främst i att lyssna (hörövningar) och i någon utsträckning i att själva läsa tyst.

Tillvänjningen kan påbörjas redan på lågstadiet. Danska och norska bilderbö-c-ker, som finns översatta till svenska, kan med hjälp av episkop presenteras i originalupplaga, innan de läses för eleverna i översättning. Färgglada ord-och bildkort för den första läsundervis-

ningen i respektive länder kan bilda underlag för jämförelser mellan ord av lika och olika utseende, varvid likheterna speciellt bör påpekas.

Vanan att höra talad danska och norska förmedlas i allmänhet bäst genom ljudband, grammofon, radio eller TV. Det är värdefullt att ha lämpliga, inte alltför långa texter med långsamt ökad svårighetsgrad intalade på band och samtidigt tillgängliga i tryck, så att eleverna vid avlyssnandet till en början kan följa med i texten.

Väsentligt är, att de texter som väljs innehållsmässigt nära ansluter sig till elevernas intressen och till skolarbetet i övrigt. I årskurs 4 kan man gärna börja med något som eleverna redan är bekanta med i översättning, t. ex. några av H. C. Andersens sagor och några av sagorna i Asbjörnsen och Moes samlingar. De kan ge eleverna en uppmuntrande känsla av att utan svårighet förstå. Nästa steg blir ett par sagor, som bör vara nya för barnen. Från och med årskurs 5 bör textvalet omfatta även sakprosa. Sålunda bör klassbiblioteket utom barnböcker innehålla lättillgängliga läroböcker i geografi och andra geografiska texter på danska och norska. Redan från årskurs 5 bör man också vid historieundervisningen ha möjlighet att jämföra de svenska läroböckerna med danska och norska. På högstadiet bör eleverna få läsa delar av någon dansk eller norsk tidning samt lättillgänglig och fängslan- de fiktionslitteratur.

En god motivering för studiet ger den direkta kontakten med en dansk eller norsk skola eller klass. Ibland kan en livlig korrespondens uppstå, och skolorna kan också genom goda bandupptagningar ge varandra ett intresseväckande och meningsfullt studiematerial. Besök av elever från de nordiska grannländerna, t. ex. under en lägerskolveckea, undanröjer på kort tid många språksvårigh-

heter. Även lärarutbyte bidrar härtill. Varje möjlighet att låta en infödd dansk eller norrman personligen medverka i undervisningen bör självfallet utnyttjas.

Då det är väsentligt att arbetet följs upp, bör skolans boksamlingar innehålla dansk och norsk barn- och ungdomslitteratur, bildordböcker och ordlistor. Därigenom har läraren möjlighet att stimulera eleverna till fortsatt fri läsning.

Finska

I bygder med även finsktalande befolkning och där finsktalande lärare finns tillgänglig bör vad här ovan sagts om danska och norska äga motsvarande tillämpning också beträffande finska.

Hjälpmedel

Gemensamt för alla stadier

Klassbibliotek och gemensamma boksamlingar (beträffande bokurval se under förslag till disposition av en studieplan för olika årskurser, anvisningar och kommentarer under avsnittet Läsning samt Skolbibliotek).

Material för lästräning och studietekniska övningar, avpassat för individuellt arbete på olika stadier.

Diagnostiska prov som hjälp för läraren att individualisera undervisningen och rationalisera arbetet.

Klassrummet så utformat, att det medger ommöblering och plats för grupp- arbete och för elevernas framträdanden, även dramatisk framställning.

Tillgång till grammofon med skivor, bandspelare med ljudband, såväl inspelade som för egna inspelningar, filmprojektor med filmer, radiomottagare, televisionmottagare, episkop, småbildsprojektor med bildmaterial, duplikator.

Lågstadiet speciellt

Klassbibliotek, allsidigt sammansatt med t. ex. bilderböcker, barnböcker, enkla ordböcker och uppslagsböcker,

s. k. bredvidläsningsböcker (enkla fackböcker) med eller utan arbetsuppgifter.

Tillgång till parallella läseboksserier med arbetsuppgifter.

Supplerande läsmaterial: Fyllnadsuppgifter för snabbt arbetande elever, t. ex. läsmaterial som kan användas oberoende av den läsebok klassen har.

Lässpel, ord- och bildkort för individuellt arbete.

Bokstavsväskor eller -lådor med bokstavskort för varje elev. Löpsedlar.

Bokstavsbilder, stora, för upphängning.

Fickspeglar, trubbiga saxar, tjocka färgkritor och färgtuber, kritfärger, täckfärger, penslar, klister.

Arbetsblad för målning, textning och handstilsövningar.

Tillgång till klassuppsättningar av några barnböcker.

Enkel anordning för dockteater.

Sandlåda (för samordningen med orienteringsämnen).

Mellanstadiet speciellt

Klassbibliotek, allsidigt sammansatt, innehållande även ordböcker och uppslagsböcker, däribland Svenska akademins ordlista, telefonkatalog, kommunikationstabell samt lämpliga danska och norska texter. Tidningar.

Tillgång till parallella läseboksserier med arbetsuppgifter.

Tillgång till s. k. bredvidläsningsböcker (fackböcker) med eller utan arbetsuppgifter.

Arbetsblad för olika slags arbetsuppgifter. Blanketter.

Trubbiga saxar, tjocka färgkritor och färgtuber, kritfärger, täckfärger, penslar, klister.

Tillgång till klassuppsättningar av några barn- och ungdomsböcker.

Ljudband och grammofonskivor med intalade enkla danska och norska texter.

Enkel anordning för dockteater.

Sandlåda (för samordningen med orienteringsämnen).

Högstadiet speciellt

Klassbibliotek, allsidigt sammansatt, även innehållande olika slag av ordböcker och uppslagsböcker, däribland Svenska akademins ordlista, telefonkatalog och kommunikationstabell. Danska och norska texter. Tidningar och tidskrifter. Tillgång till klassuppsättningar av parallella antologier, ungdomsböcker och andra skönlitterära verk.

Blanketter och formulär.

Ljudband och grammofonskivor med intalade danska och norska texter.

Matematik

Mål

Genom undervisningen i matematik skall elevernas förmåga att handskas med kvantitativa begrepp utvecklas. Undervisningen har till uppgift att ge kunskap och färdighet i elementär aritmetik och algebra samt förtrogenhet med geometrins elementära begrepp och metoder. På grundval av en klar insikt bör eleverna förvärva säkerhet i att genom såväl huvudräkning som ändamålsenliga skriftliga tillvägagångssätt

lösa olika slag av matematiska uppgifter, i första hand av praktisk natur. Undervisningen i geometri bör med utgångspunkt i elevernas iakttagelser av figurers och kroppars form öva deras förmåga av rumsföreställning och utveckla deras geometriska fantasi. Eleverna bör efter hand göras förtrogna med allmänt brukliga matematiska termer och uttryckssätt. Genom sitt innehåll bör undervisningen ge dem en vidgad natur- och samhällsorientering.

Huvudmoment

Fägsstadiet

Uppfattning av de hela talen till och med tiotusen; grundtal och ordningstal; udda och jämna tal; ental, tiotal, hundratal, tusental.

Huvudräkning företrädesvis inom talområdet 1—100, varvid säkerhet bör eftersträvas i addition och subtraktion inom talområdet 1—18; grundlig övning i multiplikation med båda faktorerna inom talområdet 1—10 och motsvarande divisioner.

Begreppet noll.

Beteckning av talen inom talområdet 1—10 000.

Matematisk skrift för redovisning av olika tankegångar, innebärande addition, subtraktion, multiplikation och division ($6+2=8$ etc.).

Skriftlig räkning inom talområdet 1—10 000: addition med högst fem tresiffriga termer; subtraktion med i allmänhet högst tresiffriga termer; multiplikation med den ena faktorn ensiffrig och den andra i allmänhet högst tresiffrig; division utan rest av högst tresiffriga tal med ensiffrig divisor, i regel ej högre än 5.

Enkla problem.

Öre och kronor samt allmänt brukliga längd-, vikt- och volymmått. Enkla sortförvandlingar.

Mellanstadiet

Uppfattning och beteckning av de hela talen till och med en miljard, av bråk med små nämnare och decimaltal med tiondelar, hundradelar och tusendelar.

Huvudräkning: enkla beräkningar för att finna ett ungefärligt värde (överslagsberäkning) och enkla beräkningar för att finna ett exakt värde, varvid full säkerhet bör eftersträvas i addition och subtraktion med hela tal inom talområdet 0—18 samt i multiplikation med hela

tal inom talområdet 0—10 och motsvarande divisioner.

Skriftlig räkning: de fyra räknesätten med hela tal och decimaltal av i praktiskt bruk förekommande storlek; avrundning; addition och subtraktion med de vanligast förekommande bråken, multiplikation med den ena faktorn ett bråk och den andra ett heltal, division av bråk med heltalsdivisor; förlängning och förkortning.

Procentbegreppet samt räkning med procenttal.

De viktigaste geometriska begreppen: linjer, strålar, sträckor, vinklar, ytor, kroppar; skala; enkla ritövningar och mätningar med graderad linjal, passare, gradskiva och smyginkel; mätning och beräkning av omkrets och yta av rektanglar och trianglar samt volym av kuber och andra raka prismor med rektangulär basyta.

Problem ur vardagslivet med beaktande av elevernas intressen samt problem i anslutning till andra ämnen. Enkla övningar i grafisk framställning.

Öre och kronor samt allmänt brukliga längd-, yt- och volymmått, vikter, tidmått. Något om stycketalssorter. Sortförvandlingar av betydelse i vardagslivet.

Högstadiet

Allmän kurs

Räkning med hela tal och bråk.

Sorter och sortförvandling.

Procenträkning.

Huvudräkningsövningar; överslagsberäkningar och storleksuppskattningar.

Enkla bokstavsuttryck. Enkla ekvationer.

Empirisk behandling av cirkelns omkrets och yta.

Rit- och mätövningar avseende vinklar, trianglar, parallelogrammer, cirklar, regelbundna månghörningar, prismor, pyramider, cylindrar, koner och

klot; kongruens och likformighet; enkla planimetriska och stereometriska beräkningar.

Övningar i att använda tabeller. Grafisk framställning.

Problem ur vardagslivet med beaktande av elevernas intressen samt problem i anslutning till undervisningen i andra ämnen.

Särskild kurs

Räkning med hela tal och bråk. Negativa tal. Räkning med kvadratrötter. Rationella och irrationella tal.

Sorter och sortförvandling.

Procenträkning.

Huvudräkningsövningar; överslagsberäkningar och storleksuppskattningar.

Räkning med bokstavsuttryck huvudsakligen innehållande termer av första och andra graden; ekvationer av första och andra graden, ekvationssystem av första graden med två obekanta.

Empirisk behandling av cirkelns omkrets och yta.

Rit- och mätövningar avseende plan-geometriska figurer samt enkla kroppar; viktigare plangeometriska sats; planimetriska och stereometriska beräkningar.

Övningar i att använda tabeller. Grafisk framställning. Koordinatsystem.

Problem företrädesvis ur vardagslivet med beaktande av elevernas intressen samt problem i anslutning till undervisningen i andra ämnen.

Förslag till disposition av en studieplan

Årskurs 1

Uppfattning av talen till och med ett hundra; grundtal och ordningstal.

Begreppen mängd och antal åskådliggjorda med föremål och bilder inom talområdet 1—9.

Ensiffriga tals beteckning med siffror, senare beteckning av talen 10—100. Betydelsen av siffran 0.

Innebörden av vardagliga kvantitetsord:

öka, lägga till, lägga samman; minska, ta bort; större än, mindre än, jämföra; mera än, mindre än, lika många, lika mycket; dubbelt så mycket, hälften av, hälften så mycket.

Grundlig övning i addition och subtraktion inom talområdet 1—10. Övningar i enkel addition och subtraktion inom talområdet 11—100 utan tiotalsovergång. Upprepad ökning med samma tal: 2, 5 och 10, varje tal taget högst tio gånger. Uppdelning av små tal i två lika delar. Udda tal och jämna tal.

Tecknen +, — och =.

Ental och tiotal, entalsiffra och tiotalssiffra, entalsrad och tiotalrad.

Övningar att använda öre, kronor; centimeter, decimeter, meter; hektogram, kilogram; deciliter, liter.

Årskurs 2

Uppfattning av talen till och med ett tusen genom räkning inom delar av talområdet med ett, två, fem och tio i taget.

Beteckning av talen inom talområdet 1—1 000. Ental, tiotal, hundratal; entalsiffra, tiotalssiffra, hundratalssiffra; entalsrad, tiotalrad, hundratalrad. Tiotalsystemets egenskaper.

Huvudräkning i samband med åskådlig addition och subtraktion inom talområdet 1—100, även med tiotalsovergång. Mycket enkla additions- och subtraktionsuppgifter inom talområdet 101—1 000. Inlärande av additions- och subtraktionstabellerna inom talområdet 1—18. Repetition av additionsserier med talen 2, 5 och 10 och övning av övriga serier med tal inom talområdet 1—10, varje tal taget högst tio gånger. Multiplikationsuppgifter i samband med additionsserierna. Övningar att dela små tal i högst fem lika stora delar. Sambandet mellan olika räknesätt bör uppmärksammas.

Skriftlig räkning: addition och subtraktion, huvudsakligen inom talområdet 1—100, även i uppställning med minnessiffror och lån; grundläggande övningar i multiplikation och division med användning av multiplikationstecknet ($\cdot$) respektive divisionstecknet ($:$).

Enkla problem.

Övningar att använda för årskurs 1 angivna sorter. Enkla sortförvandlingar mellan två närliggande sorter, varvid meter och centimeter betraktas som närliggande.

Årskurs 3

Uppfattning av talen till och med tio tusen, dels genom räkning med ett i taget — särskilt vid övergångarna mellan de olika hundratalen och tusentalen — dels genom räkning med hela tiotal, hundratal och tusental.

Beteckning av talen till och med 10 000. Ental, tiotal, hundratal, tusental; entals-siffra, tiotalssiffra, hundratalssiffra, tusentalssiffra; entalsrad, tiotalrad, hundratalrad, tusentalrad. Tiotalsystemets egenskaper.

Huvudräkning: enkla additions- och subtraktionsuppgifter inom talområdet 1—100; repetition av additions- och subtraktions-tabellerna inom talområdet 1—18; grundlig övning i multiplikation med båda faktorerna inom talområdet 1—10 och motsvarande divisioner.

Skriftlig räkning: addition utan och med minnessiffror samt med högst fem tresiffriga termer; subtraktion, även med lån, med i allmänhet högst tresiffriga termer; multiplikation med den ena faktorn ensiffrig och den andra i allmänhet högst tresiffrig; division utan rest av högst tresiffriga tal med ensiffrig divisor, i regel ej högre än 5.

Enkla problem med i regel endast ett räknesätt.

Övningar att uppfatta och — i tillämpliga fall — använda öre, kronor; centimeter, decimeter, meter, kilometer, mil; hektogram, kilogram; deciliter, liter. Sortförvandlingar mellan två närliggande sorter, varvid meter och centimeter betraktas som närliggande.

Årskurs 4

Uppfattning av de hela talen till och med en miljon, dels genom räkning med ett i taget — särskilt vid övergångarna mellan de olika hundratalen, tusentalen osv. — dels genom räkning med hela tiotal, hundratal, tusental osv. Tiotalsystemets egenskaper. Uppfattning av halva, tredjedelar, fjärdedelar, femtedelar och sjättedelar.

Beteckning av hela tal till och med 1 000 000 samt av halva, tredjedelar, fjärdedelar, femtedelar och sjättedelar.

Huvudräkning med hela tal: addition och subtraktion huvudsakligen inom talområdet 0—100; inlärande av multiplikations- och divisionstabellerna; överslagsberäkning med hela tal huvudsakligen inom talområdet 0—100; uppgifter av typen $4 + ? = 7$;

$? - 3 = 4$; $? \cdot 3 = 12$; $\frac{?}{3} = 4$.

Skriftlig räkning med hela tal: addition med högst sex termer; subtraktion; multiplikation med minsta faktorn företrädesvis ensiffrig; division med företrädesvis ensiffrig divisor; multiplikation med 10, 100 och 1 000 samt motsvarande division.

Praktiska problem av olika slag med i allmänhet ett räknesätt.

Åskådningsgeometri: linje, sträcka, vinkel, yta, omkrets, rektangel, kvadrat; mätningar med kvadratcentimeter och kvadratdecimeter.

Övningar att uppfatta och — i tillämpliga fall — använda i föregående årskurser angivna måttenheter samt millimeter; hektoliter; gram, ton; sekund, minut, timme, dygn, vecka, månad, år. Förvandling mellan två närliggande sorter, varvid uppmärksammas, att meter och centimeter i regel kan betraktas som närliggande. Begreppen kilo—tusen och hekto—hundra.

Årskurs 5

Talsystemet till och med tio miljoner. Bråk med små nämnare, företrädesvis valda inom grupperna 2, 4, 8 och 3, 6, 12, samt decimaltal med tiondelar, hundradelar och tusendelar. Tiotalsystemets egenskaper.

Beteckning av hela tal till och med 10 000 000, bråk till och med tolftedelar och decimaltal till och med tusendelar. Små hela tal, uttryckta och betecknade som halva, tredjedelar och fjärdedelar; blandade tal med små nämnare.

Huvudräkning och överslagsberäkning med hela tal inom talområdet 0—1 000; huvudräkning med enkla bråk och decimaltal. Fortsatt övning av uppgifter av typen $? +$

$$4 = 7; 7 - ? = 3; 3 \cdot ? = 12; \frac{12}{?} = 4$$

Skriftlig räkning med hela tal: additioner med högst åtta termer; subtraktion; multiplikation med minsta faktorn högst tvåsiffrig; division med högst tvåsiffrig divisor; multiplikation och division med 10, 100 och 1 000; avrundning.

Skriftlig räkning med decimaltal: addition med högst åtta termer; subtraktion; multiplikation och division med högst tvåsiffriga heltal; avrundning. Enkel skriftlig räkning med bråk: addition och subtraktion med liknämninga bråk; bråks multiplikation och division med ensiffrigt heltal. Förlängning och förkortning.

Praktiska problem av olika slag även med flera räknesätt.

Askådningsgeometri: repetition av i föregående årskurs ingående moment; kroppar; ytmått; beräkning av rektangelns omkrets och yta; mätningar med kubikcentimeter och kubikdecimeter.

Övningar att uppfatta och — i tillämpliga fall — använda i föregående årskurser angivna måttenheter samt kvadratmilimeter, kvadratcentimeter, kvadratdecimeter, kvadratmeter; kubikcentimeter, kubikdecimeter. Sambandet mellan kubikdecimeter och liter. Sortförvandlingar av praktisk natur. Begreppen deci = tiondel, centi = hundraedel och milli = tusendel.

Årskurs 6

Talsystemet till och med en miljard. Bråk i första hand till och med tjugofjärdedelar samt decimaltal till och med tusendelar.

Beteckning av hela tal till och med 1 000 000 000, av bråk till och med tjugofjärdedelar samt av decimaltal till och med tusendelar. Hela tal uttryckta och betecknade som bråk; blandade tal; övergång från decimaltal till bråk och omvänt.

Huvudräkning och överslagsberäkning: hela tal, bråk, decimaltal, procenttal; avrundning. Kombinationer av typen $? + 0,2 = 0,8$; $? - 0,3 = 0,4$; $2 \cdot ? = 0,6$; $? : 2 = 0,4$.

Skriftlig räkning med heltal och decimaltal. Skriftlig räkning med bråk; addition och subtraktion med tal, innehållande företrädesvis nämnarna 2, 4, 8, 16; 3, 6, 12, 24; 2, 5, 10, 20; multiplikation med ena faktorn ett heltal och division med heltalsdivisor.

Praktiska problem av olika slag, bl. a. beräkning av medelvärden och procenträkning. Enkla stolp-, stapel- och linjediagram.

Geometri: enkla ritövningar med graderad linjal, passare, gradskiva och smygvinke; strålar och sträckor; skala; vinklar och vinkelmätning; parallelogrammer och trianglar; omkrets- och ytberäkning av rektanglar och trianglar samt volymeräkning av raka prismet med rektangulär basyta.

Översikt av de dekadiska sorterna och tidmåten. Orientering angående stycketalsorter. Sortförvandlingar av praktisk natur.

Årskurs 7, allmän kurs

Räkning med hela tal och decimaltal.

Bråkbegreppet; tal skrivna med decimal- och bråkbeteckning; förlängning, förkortning; addition och subtraktion med vanli-

gen förekommande bråk företrädesvis med samma nämnare, multiplikation av bråk, huvudsakligen med hela tal, division av bråk, huvudsakligen med heltalsdivisor, allt i stor utsträckning i form av huvudräkning.

Överslagsberäkningar och avrundningar.

Procentbegreppet; övergång från decimal- och bråkbeteckning till procent och omvänt; uppgifter där delen eller procenttalet efterfrågas — även i form av huvudräkning och överslagsberäkning. Promille.

Mycket enkla ekvationer, lösta i allmänhet genom huvudräkning.

Översikt över det dekadiska måttssystemet, tidmätt, sortförvandlingar.

Empirisk behandling av cirkelns omkrets och yta; talet π .

Rit- och mätövningar med graderad linjal, passare, gradskiva och smygvinke: linjer, strålar, sträckor, vinklar, trianglar, halvering av sträckor och vinklar, normaler, parallella linjer, parallelogrammer, cirklar, regelbundna månghörningar; något om kongruens. Omkrets- och ytberäkning av rektanglar, trianglar och cirklar.

Medeltal. Enkla stapel- och linjediagram.

Problem med exempelvis priser och prisförändringar, rabatt, pålägg, enkel ränta, likformig rörelse; problemen ofta så enkla, att de kan lösas genom huvudräkning.

Årskurs 8, allmän kurs

Räkning med hela tal och bråk.

Procenträkning.

Omfattande huvudräkningsövningar; överslagsberäkningar.

Räkning med mycket enkla bokstavsuttryck, t. ex. reduktioner av få termer med enkla koefficienter, utvärdering av enkla bokstavsuttryck även bestående av produkter och av kvoter; mycket enkla ekvationer.

Rit- och mätövningar avseende plana figurer samt enkla kroppar; begreppet likformighet, något om längd- och ytskala; omkrets- och ytberäkning, även i form av skattning: rektangel, triangel, cirkel; volymeräkning: rakt prisma och cylinder.

Uppritning och tolkning av enkla stapel-, linje- och sektordiagram.

Övning av problemtyper från årskurs 7; proportionalitetsräkning vid enkla myntreduktioner och bolagsproblem; blandningsproblem; beräkning av det hela när procenttal och del är givna; beräkningar med hjälp av formler även med någon användning av ekvation; användning av tabeller; övningar att självständigt utföra

enkla kalkyler med anknytning till skola och hem samt fritidssysselsättningar.

Årskurs 9, allmän kurs

Repetition av föregående kurs i aritmetik och algebra, även i form av huvudräkning och överslagsberäkning.

Rit- och mätövningar avseende plana figurer och enkla kroppar: prismet, pyramiden, cylindern, konen och klotet; beräkning, även i form av skattning, av ytor och volymer.

Övningar i grafisk framställning; frekvensdiagram och i samband därmed orientering om fördelning och spridning. Övning av problemtyper från föregående årskurser; beräkningar med hjälp av tabeller, formler och diagram; enkla amorterings- och sparproblem; avbetalnings- och kontantköp, beräkningar av löner och skatter; orientering om försäkringar, betalningsmedel och värdepapper.

Årskurs 7, särskild kurs

Räkning med hela tal och decimaltal.

Repetition och utvidgning av bråkläran även omfattande multiplikation med bråkfaktor och division med bråkdvisor. Primtal och tals delbarhet.

Procentbegreppet; övergång från decimal- och bråkbeteckning till procent och omvänt; beräkning av procenttalet, delen och det hela. Promille.

Omfattande huvudräkningsövningar; överslagsberäkningar, avrundningar.

Översikt över det dekadiska måttssystemet, tidmätt, sortförvandlingar.

Mycket enkla algebraiska reduktioner genom addition och subtraktion av första gradstermer med enkla koefficienter, utvärdering av enkla algebraiska uttryck. Mycket enkla ekvationer av första graden.

Empirisk behandling av cirkelns omkrets och yta; talet π .

Rit- och mätövningar med graderad linjal, passare, gradskiva och smyginkel; linjer, strålar, sträckor, vinklar, trianglar, halvering av vinklar och sträckor, normaler, parallella linjer, parallelogrammer. Viktigare geometriska satsar och konstruktioner avseende vinklar, trianglar och parallelogrammer.

Medeltal. Enkla stapel- och linjediagram.

Problem med exempelvis priser och prisförändringar, rabatt, pålägg, enkel ränta, likformig rörelse, problemen ofta så enkla, att de kan lösas genom huvudräkning.

Årskurs 8, särskild kurs

Repetition av tidigare behandlade moment i aritmetik och algebra.

Negativa tal införda med hjälp av tallinjen. Någon räkning med negativa tal, huvudsakligen addition och subtraktion.

Tiopotenser med heltalsexponenter; övning i att skriva och tolka numeriskt stora och små tal med hjälp av tiopotenser.

Räkning med enkla bokstavsuttryck: reduktion av termer, multiplikation av första gradsbinom först med ena faktorn ett tal, sedan med båda faktorerna förstagsgradsbinom, kvadrerings- och konjugatreglerna, utbrytning av en faktor ur en parentes, förkortning, utvärdering av algebraiska uttryck och i samband därmed repetition av bråklära.

Övning i ekvationslösning med anslutning till kursen i algebra; prövning av ekvationer samt något om olikheter.

Rit- och mätövningar. Några viktiga geometriska satsar avseende cirkelns geometri; medelpunktsvinklar, periferivinklar, kordor, tangenter, in- och omskrivning. Enkla planimetriska beräkningar.

Stapel-, linje- och sektordiagram, grafisk lösning av enkla problem, bl. a. rörelseproblem.

Enkla problem som belyser det matematiska stoffet och syftar till ökad samhälls- och naturvetenskaplig orientering.

Årskurs 9, särskild kurs

Repetition och någon utvidgning av föregående kurs i aritmetik och algebra med tillämpningsövningar, även i form av huvudräkningsövningar. Uppdelning i faktorer enligt konjugat- och kvadreringsreglerna, algebraiska uttryck och ekvationer med binom i nämnare.

Övningar i grafisk framställning; frekvensdiagram och i samband därmed orientering om fördelning och spridning.

Ekvationssystem av första graden med två obekanta, enkla tillämpningsövningar.

Rätvinkliga koordinatsystem. Grafisk representation av enkla funktioner av typen $y = ax + b$ och $y = x^2$ med tillämpning på lösning av ekvationer och ekvationssystem. I samband härmed multiplikation och division med negativa tal.

Begreppet kvadratrot och i samband därmed något om rationella och irrationella tal; räkning med kvadratrötter; användning av räknatabell.

Ofullständiga andragradsekvationer. Någon övning i lösning av fullständiga andragradsekvationer genom kvadratkomplettering.

Övningar med räknesticka.

Rit- och mätövningar avseende enkla kroppar. Några viktiga satser inom likformighetsläran och i samband därmed Pythagoras sats. Enkla planimetriska och stereometrisk beräkningar.

Problem hämtade från näringsliv, samhällsförhållanden och naturvetenskap.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

För barn i förskolåldern uppstår kvantitetsproblem ur enkla vardagsupplevelser. I den mån de förmår lösa sådana problem, sker det i regel genom manuella operationer med verkliga föremål. Först i sjuårsåldern är genomsnittsbarnet i stånd till sådana tankeoperationer, som leder till lösning av uppgifter i addition, subtraktion, multiplikation och division. Vid denna tidpunkt har de manuella operationerna på grund av barnets mognad och kunskapsförvärv gradvis överförts till primitiva tankeoperationer. Denna mognad är också en förutsättning för att barnet skall kunna räkna skriftligt samt mäta och väga med standardiserade måttenheter. Många barn behöver ännu vid skolgångens början i stor utsträckning använda konkret materiel, då de räknar.

För ett fåtal elever sker utvecklingen från lösning med hjälp av konkret arbetsmateriel och vardagligt språk till tänkande i talsymboler och matematisk terminologi tämligen snabbt. För flertalet elever tar processen lång tid. Om de sistnämnda alltför tidigt och forcerat får övergå till symbolspråk, såsom vid sifferskrivning och uppställd räkning eller — längre fram — till algebraiskt språk, kommer deras tankeoperationer vid lösandet av matematiska problem att vila på osäker grund. Dessa elever riske-

rar att tillägna sig det matematiska innehåll på ett mekaniskt sätt, varav ofta följer förväxlingar av matematiska fakta och regler samt bortfall av väsentliga delar av det inlärd.

Även på senare åldersstadier sammanhänger kvantitetsuppfattning och matematiskt tänkande med erfarenheter av konkreta situationer. Så ofta som möjligt bör därför den inledande orienteringen om nya kursmoment utgå från manuellt arbete, mätövningar och demonstrationer med hjälp av åskådliga figurer. Verbala härledning och förklarande resonemang kan härigenom få en fastare förankring. Detta gäller bl. a. vid införandet av nya måttenheter, t. ex. längder, ytor, volymer och vikter. Även vid den fortsatta behandlingen av ett visst moment kan den konkreta framställningen behöva upprepas med längre tids mellanrum. Användningen av typproblem, formler, ekvationsmetoder och liknande lösningsförfaranden bör också för undvikande av tanklöst bruk av schablonmetoder omväxla med förnyat manuellt arbete, åskådliga demonstrationer eller begreppsutredningar, avpassade efter elevernas mottaglighet.

Eleverna bör tidigt göras uppmärksamma på de samband, som råder mellan olika räknesätt och mellan olika kunskapsmoment. Addition och subtraktion bör liksom multiplikation och division betraktas som besläktade räknesätt. Även sambandet mellan addition och multiplikation liksom mellan subtraktion och division bör påvisas. Geometrin kan användas vid demonstration av satser inom aritmetik och algebra. Omvänt bör kunskaper i aritmetik och algebra utnyttjas vid studiet av geometrin. Såvitt möjligt bör eleverna ledas att själva inse matematiska sammanhang och regler.

Ett huvudsyfte vid räkneundervisningen är att eleverna hibringas säker-

het och snabbhet i såväl huvudräkning som skriftlig räkning. För övning av den mekaniska räknefärdigheten bör rena sifferuppgifter förekomma i betydande omfattning. Huvudräkning skall övas i alla årskurser och på alla stadier. Sådan övning bör förekomma ofta men blott korta stunder varje gång, gärna i början av lektionen. Särskilt när det gäller att förbereda och för eleverna klargöra ett nytt moment, är huvudräkning med enkla tal ett viktigt hjälpmedel.

Eleverna bör lära sig inse vikten av reda och noggrannhet. Läraren måste ständigt ge akt på deras redovisning av uppgifterna och ingripa så snart anledning därtill finns. Han skall härvid vara i minst lika hög grad positiv och rådgivande som negativ och rättande.

Lärostoff

Vid valet av uppgifter bör största hänsyn tas till elevernas erfarenheter och intressen. Att ofta och utan särskild introduktion låta eleverna tillämpa matematik på för dem okända områden innebär risk för att övningen stannar vid meningslös mekanisering. Eftersom matematikundervisningen i första hand skall fylla en praktisk uppgift, bör eleverna lära sig lösa sådana räkneuppgifter, som möter varje medborgare i hem, arbetsliv och samhälle. Så ofta det är lämpligt, bör matematiska problem behandlas i sitt praktiska sammanhang, även om detta ibland får till följd, att en traditionell systematik i undervisningen bryts. En överdriven gruppering av tillämpningsuppgifter i t. ex. rörelseproblem och blandningsproblem, som löses med speciella metoder, bör sålunda undvikas. I stället bör undervisningen läggas så, att eleverna vänjer sig vid att noggrant studera uppgiften och att göra klart för sig, vad som är bekant och vad som efterfrågas. De får på så sätt bättre

förutsättningar att använda sina insikter och färdigheter i skiftande praktiska situationer.

Stor omsorg bör ägnas valet av uppgifter, så att svårighetsgraden väl avvägs med hänsyn till elevernas förutsättningar. Särskilt på de lägre stadierna bör räkneövningarna i regel omfatta enkla sifferexempel, som inte fordrar långa och tidsödande räkneoperationer. Allt för svåra uppgifter bör ej förekomma. Ett misslyckande i matematik blir ofta mer påtagligt än i de flesta andra ämnen och kan därför, särskilt på ett tidigt stadium, alstra olust och brist på självförtroende, vilket i fortsättningen kan hämma prestationsförmågan. Undervisningen bör därför läggas så, att om möjligt varje elev får erfara tillfredsställelsen att efter tankemöda lyckas med förelagda uppgifter.

Planering av studierna

Läraren bör vid varje undervisningstillfälle göra klart för sig, vad han vill att eleverna skall lära sig. Det är viktigt, att det nya stoffet snarare är för litet än för stort. Tillräcklig tid måste anslås åt genomgång och klagörande av varje nytt moment. Därvid bör enkla tillämpningsexempel behandlas och uppgifternas svårighetsgrad endast långsamt stegras. Även behovet av repetition uppmärksammas. De olika momenten bör återkomma flera gånger under läsåret, så att den genomgångna kursen ständigt hålls aktuell. Vid undervisningen bör ett klart och koncist språk användas, och en korrekt matematisk terminologi införas alltefter elevernas ålder och förutsättningar. Såväl metoder som förklaringar bör vara omsorgsfullt förberedda och genomtänkta och noga avpassade efter elevernas allmänna utvecklingsståndpunkt. Det är ofta lämpligt att under en och samma lektion disponera tiden till såväl gemensam undervisning

som individuellt arbete. Möjligheterna att individualisera undervisningen bör för övrigt flitigt utnyttjas. För att lättare kunna anpassa denna efter elevernas förutsättningar har man för högstadiet en allmän och en särskild kurs.

Under ämneskonferenser bör lärobokens innehåll noga granskas och undervisningens tidsmässiga och metodiska uppläggning diskuteras och planeras. Av skolöverstyrelsen utfärdade bestämmelser och kursförslag för matematikundervisningen genomgås.

Huvudmomenten anger, vad grundkursen skall omfatta, dvs. det som alla elever på det angivna stadiet skall arbeta med, samt — i fråga om den grundläggande undervisningen — vilka föreställningar och begrepp de skall förvärva, vilka matematiska operationer som skall övas och vilka måttenheter de skall lära sig att uppfatta och använda. Det som anses väsentligt i grundkursen bör om möjligt alla elever behärska vid slutet av ifrågavarande stadium. I varje årskurs skall även ingå överkurser. Så många elever som möjligt bör, enskilt eller i grupper, arbeta med överkursuppgifter, vilkas inriktning, omfång och svårighetsgrad blir beroende av varje elevs intresse och förmåga. För en del kommer arbetet att begränsas till grundkursen eller till en kurs, som också innehåller extra uppgifter av ringa svårighetsgrad. Andra kan föreläggas en överkurs med mer komplicerade problem inom grundkursens ram, med uppgifter för en högre årskurs eller med uppgifter utanför huvudmomenten.

Samverkan med andra ämnen

Samverkan bör ske med undervisningen i andra ämnen. De systematiska räkneövningarna kan i stor utsträckning hämta stoff från och stödjas av undervisningen i övrigt, t. ex. i hembygdeskunskap, geografi, samhällskun-

skap, fysik, kemi, teckning, hemkunskap och slöjd. Vissa moment inom orienteringsämnen kan erhålla kvantitativ belysning under matematiklektioner genom att eleverna bearbetar statistiska data i form av diagram, utför medelvärdesberäkningar osv. Samverkan kan också åstadkommas på det sättet, att både den sakligt orienterande och den matematiska undervisningen sker inom ifrågavarande orienteringsämnes ram. Sålunda kan behandlingen av samhälls- och privatekonomiska förhållanden, t. ex. aktier, obligationer och växlar, förläggas till lektioner i samhällskunskap, medan för eleverna mer aktuella moment, t. ex. angående ränta och rabatt, kan såväl ur saklig som matematisk synpunkt behandlas under matematiklektioner.

Arbetsätt

Nytt stoff presenteras ofta samtidigt för alla elever eller vid särskilda tillfällen för grupper av elever. Presentationen bör ske vid diskussion i klassen eller gruppen under lärarens ledning, varvid eleverna aktivt medverkar med synpunkter och uppslag. Ensidig demonstration från lärarens sida bör undvikas. Efter presentationen fortgår den gemensamma undervisningen kortare eller längre tid beroende på hur eleverna förmår att tillägna sig stoffet. Därefter måste de få tillfälle till självständigt arbete. Den gemensamma undervisningen bör inte få en sådan omfattning, att tiden för individuellt arbete blir alltför knapp. Vidare måste observeras att laborativa moment inte får vara fristående utan bör ingå som naturliga led i undervisningen.

Eleverna bör tid efter annan arbeta med *övningskrivningar*, som rättas men ej betygsätts. Läraren kan under sådana skrivningar undervisa elever, som t. ex. visar sig ej ha förstått ele-

mentära förfaringssätt eller överhuvudtaget har svårt för ämnet.

Eleverna skall under matematikstudierna vänjas vid noggrannhet, kritiskt tänkande och självkontroll. Redovisningen av behandlade problem bör vara redigt och noggrant gjord. Korrekta beteckningar och uppställningar bör användas. Siffror och bokstäver skall vara tydligt skrivna. Hjälpmedel, t. ex. linjal och passare, bör utnyttjas.

Vid problembehandling bör eleverna övas att genom en enkel överslagsberäkning söka göra sig en föreställning om det sökta resultatet och att pröva riktigheten eller åtminstone rimligheten av ett erhållet resultat. Också i andra sammanhang har överslagsberäkningar ett betydande praktiskt värde. Därför bör bl. a. uppskattning av relationer mellan tal med och utan angivna måttenheter övas, så att eleverna snabbt inser, t. ex. att 200 är ungefär dubbelt så mycket som 98. Överslagsberäkningar kan också för dem klargöra mätningars otillförlitlighet och visa värdet av att måttbestämda storheter anges utan onödig eller skenbar noggrannhet.

Kunskapsbehållningen blir större och varaktigare, om eleverna omedelbart kan konstatera, huruvida ett erhållet resultat är riktigt eller felaktigt. Eftersom läraren inte kan hinna kontrollera varje skriftlig räkneuppgift omedelbart sedan den utförts, bör eleverna i stor utsträckning ha tillgång till facit. Naturligtvis skall läraren ändå granska deras skriftliga arbete och ge behövliga anvisningar för korrigerings- eller omräkning av oriktigt lösta uppgifter.

Av särskild vikt är att de hemuppgifter som föreläggs eleverna behandlar i skolan genomgångna moment och är så få och enkla, att eleverna kan utföra dem på rimlig tid och utan hjälp. Stor återhållsamhet bör iaktas med hemuppgifter särskilt för de lägre årskurserna.

Elevernas kunskaper och färdigheter kontrolleras genom olika former av prov (jfr s. 89 och 96). Med hjälp av *diagnostiska prov* kan läraren konstatera, om eleverna inhämtat kursmomentet och på vilka punkter eventuella brister är mest allvarliga. Särskilt då läraren tar emot en ny klass är det angeläget, att han har till sitt förfogande prov som snabbt kan ge honom en uppfattning om, i vad mån eleverna behärskar genomgångna kursavsnitt. Även under arbetets gång bör sådana prov ges alltemellanåt, så att läraren ständigt vet, vem han bör lämna hjälp och anvisningar och på vilket sätt han bör göra det. *Egentliga provräkningar* bör vara så konstruerade, att de, utöver att visa hur eleven tillgodogjort sig undervisningen, ger en relativt tillförlitlig upplysning om hans matematiska förmåga. Det kan vara lämpligt att omkring en tredjedel av uppgifterna i en provräkning är mycket lätta och hämtade från nyss behandlade områden. Den därpå följande tredjedelen bör då vara av något högre svårighetsgrad och de återstående uppgifterna relativt svåra. Någon av de sista uppgifterna bör kräva viss kombinationsförmåga och inte vara endast en direkt tillämpning av genomgångna moment.

Hjälpmedel

Förutom läroboken behövs materiel av skiftande slag för att möjliggöra åskådlighet och konkretion i undervisningen — för läraren demonstrationsmateriel och för eleverna övningsmateriel.

Flanelltavla med tillbehör kan användas för att t. ex. åskådliggöra räknetsituationer, underlätta undervisningen om talsorter och bråk samt för att på ett effektivt sätt stödja geometriundervisningen. Winnetkakort och räknspel ger omväxling i arbetet och befordrar in-

lärnigen av väsentliga moment. Figurer och kroppar av olika form och material spelar en viktig roll vid ritnings- och mättningsövningarna. Företeelser i omgivningen kan tas till utgångspunkt för mätningar och beräkningar.

Undervisning på lågstadiet

Vid den förberedande matematikundervisningen skall eleverna genom konkret stoff erhålla åskådliga föreställningar om innebörden av mängd och antal. I anslutning härtill inövas begrepp som lika många, mera än, mindre än etc. Taluppfattningen skall byggas upp långsamt och systematiskt. Eleverna måste få en klar uppfattning av motsvarigheten mellan de hela talen och antalet föremål i olika mängder. De bör övas att se storleksförhållanden mellan tal och att uppfatta talens uppdelning och sammansättning.

Samverkan bör ske med undervisningen i t. ex. hembygdkunskap, som ger åtskilligt konkret stoff för matematikundervisningen. Under hembygdslektionerna kan man praktiskt tillämpa kunskaperna om de allmänt brukliga längd-, vikt- och volymmått samt om öre och kronor. Undervisningen i matematik kan också i viss mån anknyta till ämnet svenska. Att berätta »räknehistorier» har betydelse för barnens språkliga utveckling. Problemlösningen grundar sig på förståelse av den lästa texten.

När skriftlig räkning påbörjas bör man ge noggranna instruktioner om hur redovisningen skall utföras.

Varje klassrum för lågstadielklasser bör vara utrustat med våg med viktsatser, meterlinjal och måttband, liter- och decilitermått samt myntmateriel. Varje elev bör ha en centimetergraderad linjal och en myntsats samt någon lätthanterlig räknemateriel, som kan användas vid den inledande behandlingen

av nya kursavsnitt, t. ex. räknelappar, klossar, kulor och knappar.

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter sig till förslag till disposition av en studieplan (s. 166). Fördelas huvudmomenten på annat sätt på årskurserna 1, 2 och 3, bör eventuella konsekvenser för lärogången i ämnet beaktas.

Årskurs 1

De fyra räknesätten

Addition och subtraktion. Talen 1—10 behandlas i konkreta uppgifter, då uttryck som få, öka, lägga till, lägga samman, ta bort och minska förklaras och används. Såväl addition som subtraktion inom talområdet 1—100 bör behandlas i etapper, förslagsvis 1—10, 11—20, 21—50, 51—100. Noll i betydelsen »ingenting» behandlas som ett begrepp för sig. Ramsräkningen, dvs. räkning med ett i taget utefter talraden, övergår så småningom i blockräkning. Vid subtraktion bör eleverna vänjas vid att minska från slutet av en förevisad grupp föremål. Efter övningar med konkret materiel införs den matematiska skriften med plus-, minus- och likhetstecken. I uppgifter av typen $7 + = 9$ ($7 + ? = 9$) övas eleverna att ställa frågan: »Vilket tal skall jag lägga till 7 för att få 9?» Sambandet mellan de båda räknesätten påvisas: $5 + 4 = 9$; $9 - 4 = 5$; $9 - 5 = 4$. Konkret materiel av skiftande art används. Man kan också använda signaler av olika slag, t. ex. knackningar, viftningar.

Grundliga övningar i såväl addition som subtraktion inom talområdet 1—10 är mycket viktiga.

Tiotalssystemet belyses med något slag av konkret materiel. Ex.: 1 tiotal 3 ental är 13 ental.

Talläsning och talskrivning övas.

Förberedande övningar i multiplikation. Räknesättet kan införas som upprepad addition med 2, 5 och 10, varje tal taget högst 10 gånger. Ex.: $2 + 2$; $2 + 2 + 2$ osv.

Sådana uppgifter övas till en början med konkret materiel.

Förberedande övningar i division. Räknesättet kan demonstreras genom delning av små mängder (2, 4, 6, 8, 10) i två lika delar, varvid samtidigt begreppet »hälften av» klargörs och inlärs. Uppgifterna övas muntligt och med konkret materiel. Eleverna bör själva få upptäcka att det inte går att dela mängder med 3, 5, 7 eller 9 föremål i två lika stora delar. I samband härmed inlärs udda och jämna tal. Begreppen »hälften så mycket» och »dubbelt så mycket» klargörs genom konkret räkning.

Enkla problem

Enkla praktiska uppgifter ur elevernas föreställningsvärld behandlas muntligt.

Mått och sorter

Respektive sorter bör användas huvudsakligen vid praktiska övningar. Någon sortförvandling bör ej förekomma.

Årskurs 2

De fyra räknesätten

Addition och subtraktion. Behandlingen av talområdet 1—100 med tiotalsovergång förbereds genom repetition av viktiga moment från årskurs 1, t. ex. uppdelning av talet 10, träning av additions- och subtraktionstabellerna inom talområdet 1—10 samt övningar att fylla ut en- och tvåsiffriga tal till närmast högre tiotal. Vid inläringen av tiotalsovergången kan uppgifterna inledningsvis tecknas i »två steg». Eleverna måste därvid genom konkreta övningar få en

klar uppfattning om hur man delar upp den andra termen för att fylla ut resp. minska den första termen till jämnt tiotal och hur man sedan ökar resp. minskar med det som är kvar. Ex.:

$$\begin{array}{r} 8 + 3 \\ 8 + 2 + 1 \end{array} \quad \begin{array}{r} 11 - 3 \\ 11 - 1 - 2 \end{array}$$

När eleverna behärskar denna teknik, övas additions- och subtraktionstabellerna inom talområdet 1—18 grundligt. Sambandet mellan addition och subtraktion betonas i övningar av följande slag: $8 + 3 = 11$, $11 - 3 = 8$, $11 - 8 = 3$; $9 + 9 = 18$, $18 - 9 = 9$. Vid addition och subtraktion med räkneuppställning aktualiseras begreppen ental, tiotal och hundratal, som åskådliggörs med lämpligt växlingsmateriel, t. ex. mynt. Addition med minnessiffra och subtraktion med lån bör demonstreras med konkret materiel. Eleverna måste göras väl förtrogna med växlingen av 1 tiotal till 10 ental.

I samband med att talområdet utvidgas till 1 000 övas talläsning och talskrivning. Ex.: Skriv talet sexhundra-sjuttiofyra med siffror. Att öka och minska med 10, 50 och 100 i talet övas, varvid mynt- eller annan konkret materiel bör användas. »Övergångsställena» mellan de olika hundratalen tränas. Ex.: 299, 300, 301.

Övningar för förståelse av tiotalssystemet. Ex.: $234 = 200 + 30 + 4$ (eller 2 hundratal, 3 tiotal och 4 ental).

Multiplikation. Så långt möjligt bör eleverna göra illustrationer till multiplikationsuppgifterna eller använda arbetsmateriel som demonstrerar förfarings-sätt. $2 + 2 + 2 = 3 \cdot 2$ åskådliggörs t. ex. genom bilden:

$$\begin{array}{r} \circ \circ \quad 2 \\ \circ \circ \quad 2 \\ \hline \circ \circ + 2 \\ 3 \cdot 2 = 6 \end{array}$$

och skrivsättet vid multiplikation inlärs. Om bilden vrids ett kvarts varv, visar den också $3 + 3 = 6$ eller $2 \cdot 3 = 6$.

$$\begin{array}{r} \circ \circ \circ \quad 3 \\ \circ \circ \circ + 3 \\ \hline 2 \cdot 3 = 6 \end{array}$$

Eleverna får på detta eller liknande sätt i en mångfald övningar upptäcka att t. ex. $3 \cdot 2 = 2 \cdot 3$.

Samtliga tabeller t. o. m. $10 \cdot 10$ skall behandlas inom årskurs 2, men några krav på färdighet ställs ej i denna årskurs. Uppgifter av följande typ ger god övning:

$$? \cdot 4 = 20; 2 \cdot ? = 8; ? \cdot ? = 15.$$

Division. När eleverna gör bekanskap med division skall det alltid vara i konkreta situationer. Det gäller t. ex. att dela tolv knappar i tre lika stora högar eller att ta reda på hur många gånger tre knappar finns i tolv knappar. Eleverna måste utföra sådana konkreta operationer många gånger så att de inser att de har att göra med ett nytt räknesätt, som täcker även andra situationer. När de är väl förtrogna med de olika divisionssituationerna, dvs. när de kan avgöra att det räknesätt de skall använda är division, bör övning av sambandet mellan multiplikation och division sättas in. Det kan ske på följande sätt:

$$3 \cdot ? = 12 \quad 12 : 3 = ?$$

$$4 \cdot ? = 12 \quad 12 : 4 = ?$$

Enkla problem

Enkla uppgifter ur elevernas föreställningsvärld behandlas företrädesvis muntligt. Eleverna bör vänjas vid att använda ett naturligt talspråk och att uttrycka sig så klart och korrekt som möjligt, när de besvarar ställda frågor.

Mått och sorter

Mätningar och andra övningar med konkret materiel bör omväxla med enkla sortförvandlingar.

Årskurs 3

De fyra räknesätten

Addition och subtraktion. Tiotalsystemet repeteras i uppgifter av typen

$567 = 500 + 60 + 7$. Svåra kombinationer i additions- och subtraktionstabellerna övas som huvudräkning. Addition och subtraktion i räkneuppställning repeteras såväl utan som med minnes-siffror och lån. Så småningom får eleverna lösa uppgifter med »lån över noll», t. ex. 106 — 57. Åskådlig växlingsmateriel, exempelvis mynt, bör användas.

Talområdet utvidgas successivt. Övergångarna mellan hundratal och tusental bör övas grundligt genom addition med 1 — 9, 10 — 90, 100 — 900 i taget.

Multiplikation. Först repeteras och inlärs tabellerna till och med $5 \cdot 10$ och $10 \cdot 5$ med hjälp av konkreta övningar. Den sista delen av tabellen, dvs. från $6 \cdot 6$ till $10 \cdot 10$ kräver grundlig övning. Multiplikationerna kan illustreras med lämpliga bilder.

Uppgiften $2 \cdot 14$ kan först räknas som upprepade addition: $2 \cdot 14 = 14 + 14 = 28$. Sedan löses uppgifter genom användning av multiplikation och lämplig räkneuppställning. På samma sätt löses uppgifter av typen $3 \cdot 154$.

Division. Multiplikationstabellerna bör först repeteras. Därefter tränas divisionstabellerna med divisorn 2, 3, 4, 5.

Sambandet mellan multiplikation och division övas systematiskt:

$$3 \cdot ? = 15 \quad 15 : 3 = ?$$

$$5 \cdot ? = 15 \quad 15 : 5 = ?$$

Sådana övningar är lämpliga som en inledning, när division med räkneuppställning skall läras in. Vid sådan räkning behandlas till en början uppgifter, där varje deldivision går jämnt upp, t. ex. $69 : 3$. Sedan man övergått till uppgifter med delrester, t. ex. $372 : 3$, bör uppgifter av den förra typen i regel lösas utan uppställning (s. k. kort division).

Enkla problem

Eleverna bör få lösa enkla praktiska

problem av olika typer. Uppmärksamhet bör ägnas åt räkneuppställningarna. De i uppgifterna förekommande talen bör vara små.

Mått och sorter

Genom att utföra mätningar och vägningar bör eleverna göras förtrogna med olika sorter och sambanden mellan dem, innan egentlig sorträkning införs. Enkla sortförvandlingar bör föregås av såväl mätningar och vägningar som uppskattningsövningar, varigenom eleverna bibringas riktiga föreställningar om storleksordningar.

Undervisning på mellanstadiet

Undervisningen om bråk skall ge eleverna uppfattning om bråkbegreppet och lära dem några av de enklaste operationerna med bråk. Det praktiska livets matematik kräver endast kännedom om bråkbegreppet, medan den fortsatta undervisningen i matematik på högre stadier fordrar kunskap om räkning med bråk. Eftersom undervisningen bör vara konkret och laborativ bör bråken väljas så, att de lätt kan åskådliggöras med hjälp av exempelvis cirkelsektorer.

Redan på lågstadiet förekommer uppgifter av typen $3 + ? = 4$; $4 - ? = 2$; $3 \cdot ? = 6$; $6 : ? = 3$ osv. På mellanstadiet tillkommer uppgifter som $? : 3 = 4$, $? + 0,3 = 0,7$, $2 \cdot ? = 0,6$ etc. Sådana uppgifter kan ges både som huvudräkning och skriftlig räkning. Eleverna skall alltid finna det sökta talet genom ett aritmetiskt resonemang, och därför bör uppgifterna kunna lösas utan användning av papper och penna. Kontroll av att lösningen är riktig bör förekomma. Enkla uppgifter av ovanstående typ kan eleverna få sätta muntlig »text» till.

Geometriundervisningen på mellanstadiet skall i första hand vara åskådning geometri, dvs. eleverna skall iakta, mäta och rita.

För lågstadiet angiven materiel kan behövas även för mellanstadiet. Dessutom bör eleverna ha tillgång till passare, gradskiva, smyginkel, litermått av olika form, kubikdecimeter och kubikcentimeter av lämpligt material samt en uppsättning av askar och rätvinkliga klossar.

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter sig till förslag till disposition av en studieplan (s. 166). Fördelas huvudmomenten på annat sätt på årskurserna 4, 5 och 6, bör eventuella konsekvenser för läroängsen i ämnet beaktas.

Årskurs 4

Talområdet utvidgas successivt till och med en miljon.

Fortsatta övningar att dela upp tal befäster förståelsen för tiotalssystemet. Ex.: $983\,467 = 900\,000 + 80\,000 + 3\,000 + 400 + 60 + 7$.

Hela tal

Multiplikation. Förut genomgångna moment repeteras grundligt och i samband härmed övas uppgifter som $10 \cdot 3 = 30$, $10 \cdot 5 = 50$. Uppgiften $40 \cdot 3$ kan lösas med tillämpning av den kommutativa lagen ($a \cdot b = b \cdot a$), dvs. $40 \cdot 3 = 3 \cdot 40 = 40 + 40 + 40 = 120$. Uppgifter med minsta faktorn tvåsiffrig bör endast sparsamt förekomma. Därvid behandlas först uppgifter som $40 \cdot 23 = 10 \cdot 4 \cdot 23 = 10 \cdot 92 = 920$. I detta sammanhang kan lämplig räkneuppställning inläras. Vid inläring av multiplikation med godtycklig tvåsiffrig faktor kan följande lärogång tillämpas $12 \cdot 13 = 2 \cdot 13 + 10 \cdot 13 = 26 + 130 = 156$.

Division. Efter repetition av de första divisionstabellerna behandlas de övriga (divisorerna 6, 7, 8 och 9). Därefter genomgås division med tvåsiffrig divisor.

Denna division bör övas endast i begränsad omfattning och med långsamt stegrad svårighetsgrad. Exempel på lärogång: a. Divisorns första siffra går jämnt upp i dividendens första siffra, och kvoten är ensiffrig, t. ex. $39 : 13$, $48 : 12$. b. Divisorns första siffra går jämnt upp i dividendens (deldividendens) första siffra och kvoten är två- eller tresiffrig, t. ex. $156 : 12$, $483 : 21$. c. Divisorns första siffra går inte jämnt upp i dividendens (deldividendens) siffror, men närmast liggande val av kvotsiffra är den riktiga kvotsiffran, t. ex. $782 : 23$, $546 : 42$.

Bräkstreck införs som alternativ till divisionstecknet . .

Överslagsberäkning bör övas huvudsakligen inom talområdet 0—100. Exempel: Att ange ett ungefärligt svar på en enkel aritmetisk uppgift, att välja rätt svar bland flera förslag, att ange vilket av två uttryck, som är störst.

Bråk

Som symbol för en hel kan användas exempelvis en cirkelskiva och delar av denna får representera bråk. Bråkens benämning och beteckning inlärs i anslutning till den använda materielen.

Praktiska problem

Praktiska uppgifter fångar ofta lättare elevernas intressen, om de grupperas så, att flera uppgifter med innehållsmässigt samband följer omedelbart efter varandra.

Åskådningsgeometri

Eleverna bör själva få leta rätt på och rita räta och krokiga linjer samt spetsiga, trubbiga och räta vinklar. De bör rita sträckor av olika längd samt dela dessa med hjälp av graderade linjaler.

Eleverna kan få rita och klippa ut en kvadrat med sidan 1 dm. Denna användes vid mätning av olika ytor: bänkkloc-

ket, kartboken, på tavlan ritade rektanglar osv. Stor noggrannhet i mätningarna bör inte eftersträvas. Det väsentliga är, att eleverna blir förtroagna med kvadratdecimetern som ett ytmått. På motsvarande sätt åskådliggörs en kvadratcentimeter. I centimeterrutat papper får eleverna tillverka en remsa med 10 kvadratcentimeter. Genom mätning konstateras att $1 \text{ dm}^2 = 100 \text{ cm}^2$.

Mått och sorter

Övningarna i sortförvandling och soträkning bör vara enkla och anknyta till för eleverna kända förhållanden.

Årskurs 5

Hela tal

Division med tvåsiffrig divisor övas utan den inskränkning som angivits i föregående årskurs.

Överslagsberäkning bör övas huvudsakligen inom talområdet 0—1 000. Exempel: $194 + 195$ ungefär lika med 400; $503 - 198$ ungefär lika med 300; $9 \cdot 98$ något mindre än 900; $615 : 60$ något mer än 10. Eleverna bör öva sig att bedöma rimligheten i ett erhållet resultat.

Decimaltal

Storleken av ett heltal, skrivet i tiotalssystemet, beror inte enbart av de ingående siffrornas värde utan också av deras placering. Iakttagelser på heltal av tiotalssystemets egenskaper bör inleda undervisningen om decimaltal.

Addition och subtraktion. I uppgiften $8,6 + 4,7 + 9,8$ skall tiondelar adderas till tiondelar, ental till ental. Eleverna bör själva få upptäcka, att decimalkommatecknen kommer under varandra i räkneuppställningen. Subtraktion behandlas på motsvarande sätt.

Multiplikation med ena faktorn ett helt tal införs genom upprepade addition, t. ex. $3 \cdot 1,4 = 1,4 + 1,4 + 1,4 = 4,2$.

Sedan löses uppgifterna genom användning av multiplikation och lämplig räkneuppställning. Eleverna bör själva få upptäcka, att man i produkten skall avskilja lika många decimaler som den ena faktorn innehåller.

Uppgiften $10 \cdot 3,2$ kan lösas t. ex. genom jämförelse med heltalsmultiplikationen $10 \cdot 32 = 320$. Av praktiska skäl övergår man efter hand till att flytta decimalkommat ett steg åt höger. Motsvarande gäller vid multiplikation med 100 resp. 1 000. Uppgiften $300 \cdot 6,5$ kan lösas på följande sätt:

$$300 \cdot 6,5 = 100 \cdot 3 \cdot 6,5 = 100 \cdot 19,5 = 1950.$$

Uppgiften $13 \cdot 15,6$ kan lösas på samma sätt som vid räkning med heltalsfaktorer: $13 \cdot 15,6 = 3 \cdot 15,6 + 10 \cdot 15,6 = 46,8 + 156,0 = 202,8$. Efter flera sådana uppgifter inlärs lämplig räkneuppställning.

Division med 10 bör grundas på en repetition av sambandet mellan multiplikation och division samt på iakttagelser av siffrornas ändrade position, t. ex. $10 \cdot 3,25 = 32,5$; $32,5 : 10 = 3,25$. På motsvarande sätt utförs division med 100 och 1 000. Av praktiska skäl övergår man efter hand till att flytta decimalkommat ett, två eller tre steg åt vänster.

Avrundning. Antalet decimaler i ett måttetal måste bestämmas av den sort man räknar med och den noggrannhet som eftersträvas. När ett decimaltal avrundas, ersätts talet med ett närmevärde, varvid alla siffror i talet efter en viss siffra, avrundningssiffran, utelämnas. Följande regel bör tillämpas: Avrundningssiffran höjs med en enhet då den första av de utelämnade siffrorna är 5 eller däröver. Man bör framhålla att undantag från regeln förekommer i praktiska livet. Eleverna bör även behandla uppgifter som att avrunda exempelvis 216 till närmaste hundratal, dvs. 200.

Bråk

Förlängning och förkortning åskådliggörs. Till att börja med utskrivs de tal, med vilka man förlänger eller förkortar. Ex.: $\frac{4 \cdot 1}{4 \cdot 2} = \frac{4}{8}$; $\frac{4 : 4}{8 : 4} = \frac{1}{2}$. Förkort-

ning kan ske på följande sätt: $\frac{16}{48} = \frac{8}{24} =$

$$\frac{4}{12} = \frac{2}{6} = \frac{1}{3}. \text{ Eleverna bör lära sig för-}$$

korta med allt större faktorer.

Addition och subtraktion av enkla bråk inlärs med konkret materiel: $\frac{1}{4} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4} = \frac{3}{4}$; $\frac{2}{4} + \frac{1}{4} + \frac{2}{4} = \frac{5}{4}$ etc. $\frac{5}{4}$ uppdelas i $\frac{4}{4}$ och $\frac{1}{4}$, vilket kan skrivas $1\frac{1}{4}$. Subtraktion behandlas på liknande sätt.

Multiplikation med ena faktorn ett heltal kan införas genom upprepad addition. Åskådningsmedel används. Ex.:

$$3 \cdot \frac{1}{4} = \frac{1}{4} + \frac{1}{4} + \frac{1}{4} = \frac{3}{4}; \quad 2 \cdot 1\frac{2}{3} = 1\frac{2}{3} + 1\frac{2}{3} =$$

$$2\frac{4}{3} = 3\frac{1}{3}.$$

Eleverna får upptäcka att $3 \cdot \frac{1}{4} = \frac{3 \cdot 1}{4} = \frac{3}{4}$.

På motsvarande sätt får de upptäcka att resultatet av operationen $2 \cdot 1\frac{2}{3}$ erhålls,

om dels 1 hel, dels $\frac{2}{3}$ multipliceras med 2.

Förvandling till oegentligt bråk före multiplikationen bör i allmänhet ej förekomma.

Division med divisorn ett heltal visas med konkret materiel, varvid divisorn bör gå jämnt upp i dividendens täljare.

Uppgiften $2\frac{1}{4} : 3$ kan eleverna lösa genom

att först omvandla $2\frac{1}{4}$ till $\frac{9}{4}$. Uppgiften $\frac{2}{3} : 5$

kan lösas på följande sätt: $\frac{2}{3} : 5 = \frac{10}{15} : 5 =$

$$\frac{2}{15}. \text{ Efter hand framgår det att: } \frac{2}{3} : 5 =$$

$$\frac{2}{3 \cdot 5} = \frac{2}{15}.$$

Praktiska problem

Ökade krav ställs på riktig teckning av uppgifter med ett räknesätt. Däremot bör man inte fordra att uppgifter som leder till mer än ett räknesätt skall kunna tecknas i ett sammanhang. Det är bättre att lära eleverna skriva en kort text eller teckna uppgiften i etapper.

Åskådningsgeometri

Eleverna bör få mäta volymen av askar med hjälp av kuber om 1 cm^3 . Även mätningar med kubikdecimeter bör förekomma. Stor noggrannhet i mätningarna bör inte eftersträvas, däremot god förtrogenhet med volymmåtten.

Vid ritning av askar, rätvinkliga klossar o. dyl. kan parallellperspektiv användas, dvs. två rektanglar ritas, den ena »snett bakom» den andra, varefter motsvarande hörn förenas med räta linjer. Eleverna bör rita med såväl självvalda som med givna mått.

Mått och sorter

Vid mätningar bör behandlade yt- och volymmått särskilt uppmärksammas. Viss säkerhet bör eftersträvas i förvandling av ofta förekommande dekadiska sorter.

Årskurs 6

Decimaltal

Multiplikation. Behovet av att kunna utföra multiplikationer där båda faktorerna är decimaltal kan motiveras med enkla exempel: 1 kg äpplen kostar 2,50 kr. a) Vad kostar 0,4 kg? b) Vad kostar 1,4 kg? Behandlingen kan vara följande.

1 kg	kostar	2,50 kr
0,1 kg	»	0,25 kr
0,4 kg	»	$4 \cdot 0,25 \text{ kg} = 1,00 \text{ kr}$
1,4 kg	»	$2,50 \text{ kr} + 1,00 \text{ kr} =$ $3,50 \text{ kr eller}$
1,4 kg	»	$14 \cdot 0,25 \text{ kr} = 3,50 \text{ kr}$

Eleverna bör efter hand själva få upptäcka, att produkten av 1,4 och 2,50 ger samma resultat som produkten av t. ex. 14 och 0,25 under förutsättning att i resultatet lika många decimaler avskiljs, som det sammanlagt finns i faktorerna.

Division. Behovet av att kunna utföra division, där divisorn är ett decimaltal, motiveras exempelvis på följande sätt: 0,4 kg kostar 2,20 kr. Hur mycket kostar 1 kg? Eleverna får upptäcka, att de bör förlänga, så att divisorn blir ett helt tal, varefter divisionen utförs på vanligt sätt.

Överslagsberäkningar. Övningarna i överslagsberäkning bör fortsätta med uppgifter av t. ex. typen 615:60 något mera än 10; $3 \cdot 4,6$ något mindre än 15; $22,5 : 25$ något mindre än 1. Även övningarna att bedöma rimligheten i ett erhållet resultat bör fortsätta.

Bråk

Liknämninggörande. Nämnare skall väljas så, att minsta gemensamma nämnaren kan erhållas genom inspektion. De hämtas exempelvis från bestämda grupper av tal: 2, 4, 8, 16; 3, 6, 12, 24; 2, 5, 10, 20. Primfaktoruppdelning bör inte ske. Lämplig åskådningsmateriel används, t. ex. flaneltavla.

Addition och subtraktion av blandade tal visas med åskådningsmedel. Delar adderas resp. subtraheras för sig och hela för sig. Förvandling av blandade tal till oegentliga bråk före addition resp. subtraktion är i allmänhet opraktisk.

Multiplikation. Multiplikationen $\frac{2}{3} \cdot 24$ kan baseras på att kommutativa lagen bör gälla: $\frac{2}{3} \cdot 24 = 24 \cdot \frac{2}{3} = \frac{48}{3} = 16$.

Grafisk framställning

Eleverna får insamla fakta och ställa upp dem i tabellform samt tolka och

rita enkla stolp-, stapel- och linjediagram.

Praktiska problem

Proportionalitetsräkning. Endast direkt proportionalitet behandlas. Ex.: 2 kg äpplen kostar 3,50 kr. Hur mycket kostar 3,6 kg? Förslag till redovisning:

2 kg kostar 3,50 kr

1 kg » 1,75 kr

3,6 kg » 6,30 kr

Svar: 3,6 kg äpplen kostar 6,30 kr.

Så småningom kan eleverna göra motsvarande uppställning med hjälp av bråkstreck och lösa uppgiften utan att räkna ut mellanledet.

Procenträkning. Med hjälp av t. ex. en kvadrat indelad i 100 rutor kan procentbegreppet åskådliggöras. Procenttalen bör vara heltal. Procentbegreppet bör grundligt befästas genom huvudräkning.

Rabatt, bruttopris, nettopris. Utan användning av procentbegreppet klagörs sambandet mellan bruttopris, rabatt och nettopris genom samtal om praktiska situationer.

Ränta. Inledningsvis klarläggs räntebegreppet och skillnaden mellan inlånings- och utlåningsränta. Genom samtal bör eleverna få en uppfattning om räntans roll i vardagliga ekonomiska sammanhang. Endast årsräntan beräknas.

Åskådningsgeometri

Vinkelmätning. Genom att man ritar cirklar och med radier markerar 1 varv, $\frac{1}{2}$ varv, $\frac{1}{4}$ varv etc. erhålls vinklar, vilkas storlek kan både mätas med gradskiva och beräknas. Med hjälp av två radier i koncentriska cirklar visas att vinkelbenens längd inte påverkar vinkelns storlek. Vid avbildning av givna vinklar kan med fördel smyginkel användas.

Triangelns yta. Åskådligt visas, att triangelns yta är halva ytan av en rektangel, vars längd sammanfaller med triangelns bas och vars bredd är lika stor som triangelns höjd.

Olika trianglar ritas, bas och höjd bestäms och ytan beräknas till att börja med endast empiriskt. Därefter beräknas ytan av trianglar med givna mått.

Volymberäkning. Volymen av raka prismor med rektangulär basyta mäts med hjälp av kuber om 1 cm^3 . Därefter övergår man till att beräkna volymer.

Mått och sorter.

Tidigare behandlade dekadiska sorter repeteras och de återstående genomgås. Stycketalssorterna bör behandlas utan krav på full säkerhet. God färdighet bör eftersträvas i fråga om sortförvandlingar av betydelse i vardagslivet.

Undervisning på högstadiet

Undervisningen skall bygga på mellanstadiets kurs. Läraren måste vara väl insatt i mellanstadiets metodik för att vid planering av studierna kunna tillgodose behovet av kontinuitet i undervisningen. Föregående kurs repeteras vad gäller såväl huvudräkning som skriftlig räkning med de fyra räknesätten, terminologi och redovisningsformer. Vid planering av geometrikursen bör momenten fördelas över större delen av läsåret. Över huvud taget bör ingen skarp skillnad göras mellan geometrin och övrig matematikundervisning. Kravet på säkerhet vid beräkningar skärps.

Steget mellan matematik och samhällskunskap bör särskilt i årskurs 9 inte vara långt. Tidigare inhämtade kunskaper i matematik bör då utnyttjas vid behandlingen av problem, som till sin karaktär är sådana att eleverna i framtiden har nytta och glädje av att kunna lösa dem.

För mellanstadiet angiven materiel behövs även på högstadiet, där man dessutom bör ha tillgång till bl. a. skjutmått och mätglas samt uppsättningar av kroppar av olika slag, t. ex. cylindrar med olika diameter och höjd. Kroppar och andra figurer kan vara gjorda av papp, plast, trä, metall, ståltråd etc. Eleverna kan också själva förfärdiga figurer i större eller mindre utsträckning.

Allmän kurs

Den allmänna kursen skall tillgodose behovet av matematiska kunskaper och färdigheter i en allmän medborgerlig utbildning. Eleverna skall bibehålla och efter förutsättningar och behov utvidga de centrala färdigheter de förvärvat under tidigare årskurser. Sådana centrala moment är räkning med hela tal och decimaltal samt dekadiska sorter, tillämpad procenträkning, huvudräkning och överslagsberäkning.

Vid behandling av problem med text fästes stor vikt vid analys och tolkning av innehållet, varvid ordförståelsen är av grundläggande betydelse. Problemtextern kan stundom behandlas t. o. m. endast ur språklig synpunkt, varvid en nära samordning med ämnet svenska bör etableras. Man kan låta eleverna sätta text med fråga till exempelvis följande fakta: »2 personer, 3,25 kr, bio» eller » $25/7 - 4/8$, 8 kronor om dagen, springpojke». Eleverna får ge en upplysning som saknas: »Ulla handlade för 3,75 kronor. Hur mycket fick hon tillbaka?» De kan till en uppgift med text få skapa alternativa frågor, som ger samma svar på uppgiften.

Eleverna övas i och vänjs vid att ställa upp problem redigt och att skriftligt redogöra för en tankegång. Denna redogörelse förorsakar många elever betydande svårigheter, varför man stundom kan nöja sig med att ge den form

av redogörelse i en tabell efter givet mönster.

Bland de elever, som väljer den allmänna kursen, är skillnaden i fråga om intresse och fallenhet för matematik i regel mer påfallande än bland dem som väljer den särskilda kursen. Inom varje moment bör läraren därför ha tillgång till dels ett tillräckligt stort förråd av extra uppgifter av ringa svårighetsgrad för de elever, som har mindre goda förutsättningar att inhämta grundkursen, dels mer krävande överskursuppgifter för mer försigkomna elever. För de allra skickligaste kan uppgifter också hämtas ur läroböckerna för den särskilda kursen. På så sätt kan en elevs eventuella övergång till den särskilda kursen underlättas.

Särskild kurs

Den särskilda kursen avser, förutom att vidmakthålla redan förvärvad räknefärdighet, dels att ge en vidgad orientering i metoder att lösa i vardagslivet förekommande problem, dels att förbereda eleven för mer teoretiskt inriktade studier i matematik. Genom en begränsning avseende såväl svårighetsgrad som kvantitet av de praktiska tillämpningarna, kan ökad vikt läggas vid ur matematisk synpunkt betydelsefulla moment, varigenom det blir möjligt för eleven att få en klarare insikt i och därmed ökat intresse för ämnet.

Elever, som i årskurs 9 väljer den särskilda kursen, har skilda önskemål och intressen. En del av dem, som avser att direkt efter den obligatoriska skolgångens slut övergå till fack- eller yrkesutbildning, behöver få en avrundad kurs i matematik. För de elever, som ämnar fortsätta med gymnasiestudier, kan det vara befogat att utforma den särskilda kursen så, att tyngdpunkten läggs på kursmoment, som direkt anknyter till gymnasiets kursplan.

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter sig till förslag till disposition av en studieplan (s. 166). Fördelas huvudmomenten på annat sätt på årskurserna 7, 8 och 9, bör eventuella konsekvenser för läroängsen i ämnet beaktas.

Årskurs 7

Hela tal och decimaltal

Tecknet $\approx$ (approximativt lika med) används bl. a. då en överslagsberäkning redovisas skriftligt. Beräkning av medeltal tillämpas bl. a. i kursmomentet grafisk framställning och i fysikundervisningen.

Allmän kurs. Särskilt i division behövs många elever en grundlig repetition. De bör behärska s. k. kort division. Kravet på säkerhet i räknearbetet betonas genom att eleverna får vänja sig vid att på enkelt sätt kontrollera uträkningarna.

Särskild kurs. Särskild uppmärksamhet ägnas division, varvid delbarhetsreglerna för divisorerna 2, 3, 4, 5 och 9 inlärs. Exempel, där flera räkneseätt ingår i samma uppgift och där parenteser förekommer, bör behandlas; dock undviker man uppgifter, som leder till tunga och tidskrävande räkningar.

Bråk

Avrundning och användning av tecknet $\approx$, t. ex. $\frac{1}{6} \approx 0,17$.

Allmän kurs. Vid behandling av bråkläran på högstadiet bör man lägga stor vikt vid själva förståelsen av bråkbegreppet och tillse att eleverna vinner säkerhet i mekanisk räkning, främst med sådana bråk som har större användningsfrekvens. Huvudräkningsövningar och överslagsberäkningar ges stor plats. I grundkursen bör inspek-

tionsmetoden komma till användning för att göra bråk liknämninga vid addition och subtraktion. Olika nämnare bör förekomma endast i mindre utsträckning och väljas så, att nämnda metod lätt kan användas. Uppgifter av typen $2 - \frac{1}{3}$ beaktas.

Multiplikation med bråkfaktor är överkurs liksom division med bråkdvisor. Divisionen tecknas $\frac{3}{4} : \frac{1}{2}$.

Särskild kurs. Vid behov används primfaktormetoden för att göra bråk liknämninga vid addition och subtraktion. Uppgifterna bör vara enkla med ett eller flera räkneseätt i samma exempel, samt även innehålla tal skrivna med både bråk- och decimalbeteckning. Man måste se till att eleverna även i årskurserna 8 och 9 har bråkräkningen aktuell, och att säkerheten i mekanisk räkning vidmakthålls. Tillfälle till övning ges i ekvationslära och algebra samt vid huvudräkning.

Sorter och sortförvandling

Momentet bör övas med återhållsamhet. Sorträkning aktualiseras främst i samband med praktiska problem. Sorträkning och sortförvandling kan lämpligen övas i samband med decimaltal och — vad avser tidmått — i samband med bråk. Eleverna bör lära sig beräkna tidrymden mellan två angivna data eller klockslag. Kursmomentet lämpar sig väl för huvudräkning, överslagsberäkning och uppskattningsövning. Avläsnings- och skattningsövningar på olika slag av graderingar, t. ex. affärsvågens, kan tas upp i detta sammanhang. Volymmåtten kan till en del repeteras i samarbete med fysikundervisningen och i årskurs 8 i samband med volymberäkningar.

Många elever utför sortförvandlingar rent mekaniskt. Man kan därför påpeka,

att en storhet får ett större måttal, om man övergår till en mindre sortenhet, och omvänt.

Procenträkning

Repetitionen av mellanstadiets kurs bör vara särskilt grundlig. Vid övergång från decimal- och bråkbeteckning till procent beaktas behovet av avrundning. Vid behandling av uppgifter, där procenttalet söks, utgår man från att ett procenttal alltid anger ett förhållande mellan två storheter. Promillebegreppet behandlas och några tillämpningsuppgifter från typiska områden löses.

Allmän kurs. Särskild uppmärksamhet ägnas uppgifter som

$$3,2\% = \dots = 0,032$$

$$5\frac{1}{4}\% = 5,25\% = \dots = 0,0525$$

Om procenttalet är ett bråk, bör i grundkursen ej andra nämnare än 2, 4 och 5 förekomma, så att talet lätt kan skrivas med decimalbeteckning.

Särskild kurs. Några problem behandlas, i vilka det hela beräknas när procent och del är givna, t. ex.: »Vid konservering av jordgubbar bortgår i form av vatten 40 % av den ursprungliga volymen. Fru Jonsson vill ha 12 liter konserverade jordgubbar. Hur många liter måste hon köpa?»

$$\begin{aligned} \text{Återstår } 100\% - 40\% &= 60\% \\ 60\% \text{ av ursprungliga volymen är} & 12 \text{ liter} \\ 1\% \text{ » } & \text{» } \text{» } \text{» } \frac{12}{60} \text{ liter} \\ 100\% \text{ » } & \text{» } \text{» } \text{» } \frac{12 \cdot 100}{60} \\ & \text{liter} = 20 \text{ liter} \end{aligned}$$

När enkla ekvationer behandlats, följer tillämpningsexempel, i vilka företrädesvis det hela beräknas med ekvation.

Affärsräkning

Uppgifter på rabatt och därmed sammanhängande terminologi och uppställ-

ningsförfarande har eleverna tidigare kommit i kontakt med. Till en början behandlas enkla uppgifter, där bruttopriset och rabattprocenten är kända och rabatten i kronor, sedermera nettopriset, söks. Då pålägg inte tillhör mellanstadiets grundkurs, bör hithörande uppgifter vara jämförelsevis enkla till innehåll och form.

Allmän kurs. Uppgifterna bör i stor utsträckning vara försedda med ledfrågor. Exempel: »Familjen Olsson köper en TV-apparat, som kostar 1 400 kr. De betalar kontant och får en rabatt på 5 procent. a) Hur stor är rabatten i kronor? b) Hur mycket betalar familjen Olsson för TV-apparaten?» Begreppen inköpspris, pålägg och bruttopris (försäljningspris) illustreras på lämpligt sätt. Pålägget beräknas, då inköpspriset och påläggsprocenten är kända. Sedermera beräknas bruttopriset, i allmänhet med hjälp av en ledfråga om pålägget.

Särskild kurs. Utan ekvation behandlas även problem, i vilka bruttopriset och rabatten i kronor eller nettopriset är kända och rabattprocenten efterfrågas. Längre fram beräknar man bruttopris och någon gång rabattprocent med hjälp av ekvation. Begreppen fakturapris, inköpskostnader, inköpspris, pålägg, bruttopris, rabatt och nettopris kan med fördel illustreras med figur innehållande fabrik - lastbil - fartyg - tullhus - lastbil - lagerlokal - kontor - affärslokal - kund. Pålägget eller bruttopriset beräknas, då inköpspriset och påläggsprocenten är kända. Påläggsprocenten beräknas utan ekvation.

Ränta

I detta sammanhang bör man påpeka hur tidrymder omfattande hela dygn anges, t. ex. 2—4 juni, och att detta i regel betyder 2, 3 och 4 juni men att inom bankväsendet speciella regler råder.

Allmän kurs. Räntan bör liksom tidigare endast beräknas för helår i grundkursen, som omfattar uppgifter, där kapitalet och räntesatsen samt tiden är kända och räntan, sedermera tillgodohavandet, söks. Ledfrågor bör för en del elever förekomma i stor utsträckning.

Särskild kurs. Räntan beräknas också på tidsperioder ned till dagar under ett och samma kalenderår. När enkla ekvationer behandlats, används ekvation för att lösa tillämpningsuppgifter, där antingen kapitalet eller räntesatsen söks.

Algebra och ekvationslära

De räkneproblem, som flertalet människor kommer i kontakt med i yrke eller under fritid, kan med fördel lösas utan ekvation. Läraren bör orientera eleverna om att ekvationsläran är ett nytt hjälpmedel, som vid fortsatt utbildning i hög grad gör det lättare att lösa svåra problem. Sådana kan man inte nu förelägga eleverna. De får nöja sig med att lösa för dem avpassade gåtor eller tankenötter avsedda att träna deras matematiska förmåga.

Allmän kurs. Ekvationerna i grundkursen är av typen: $ax = b$, $\frac{x}{a} = b$, $\frac{ax}{b} = c$, $ax + b = c$ och $ax - b = c$, där a , b och c till att börja med är hela tal, senare decimaltal. Ehuru ekvationerna mestadels löses med hjälp av huvudräkning, hindrar detta inte att mellanleden i en lösning antecknas, när så är lämpligt.

En del elever kan efter hand börja lösa ekvationer med allmänna lösningsmetoder. Man bör relativt ofta genom prövning kontrollera lösningen av en ekvation.

Särskild kurs. Huvudsyftet med algebran — förutom att ge eleverna för-

måga att handskas med formler — är att öva sådana räkneoperationer som återkommer vid ekvationslösning. Därför bör inte algebran behandlas för sig och ekvationsläran för sig utan i stället en växelverkan och samverkan mellan de båda områdena åstadkommas. Detta samspel kan utformas förslagsvis på det sätt som antyds i det följande. Parallellt med ekvationsläran bör den problemlösning fortskrida, som utgör tillämpning på kunskaperna.

Efter en grundlig inledande behandling av ekvationslära med aritmetisk metod övergår man till allmänna lösningsmetoder. Då eleverna kan lösa ekvationer av typerna

$$5x - 13 = 4,5 \text{ och } \frac{1500 \cdot x \cdot 120}{100 \cdot 360} = 20,$$

tillämpas dessa främst på procentproblem, i vilka företrädesvis det hela söks, samt på ränteuppgifter, där kapitalet eller räntesatsen efterfrågas.

Uttryck som $2x + 8 + 7x - 4x - 5$ reduceras, varvid dock försiktighet måste iakttagas, eftersom negativa tal införs först i årskurs 8. Algebrakursen bör innehålla åtskilliga beräkningar av ett uttrycks värde för givna enkla värden på ingående bokstavsstorheter. I anslutning till nämnda algebramoment löses ekvationer av motsvarande typ. Kursen avslutas med ekvationer som $\frac{3x}{4} + \frac{9x}{5} = 20$. Man bör relativt ofta genom prövning kontrollera lösningen av en ekvation.

Geometri

Vid den empiriska bestämningen av förhållandet mellan en cirkels omkrets och diameter och därmed av talet π , kan man använda ett antal cylindrar med förslagsvis diametrarna 10, 9, 8, 7 och 6 cm. Mindre diameter ger sämre värde. Cylinderns diameter bestäms med skjutmått (samverkan med fysik). Omkret-

sen kan man erhålla genom att linda en tunn tråd t. ex. tio varv runt cylindern etc. Eleverna får själva upptäcka att förhållandet är ungefär 3,14 och att en cirkels omkrets kan uttryckas med formeln $P = \pi \cdot d$.

Vid motsvarande bestämning av förhållandet mellan en cirkels yta och kvadraten på dess radie kan eleverna på rutat papper rita cirklar med olika radier. Förhållandet bestäms och uttrycket för en cirkels yta kan erhållas.

Med hänsyn till fysikkursen bör dessa laborativa bestämningar genomföras i början av läsåret i samband med repetitionen av föregående geometrikurs. Genomgångarna bör följas av enkla tillämpningsuppgifter. För att i grundkursen få enkla räkningar kan man ibland approximera π till 3.

Vid repetitionen och utvidgningen av mellanstadiets kurs genom rit- och mätövningar betonas bl. a. noggrannheten. På empirisk väg kan man låta eleverna skaffa sig kunskap om t. ex. vinkelsumman i en triangel, vinklarna i en liksidig resp. likbent triangel, kongruensfallen samt vinklar vid parallella linjer.

Allmän kurs. Eleverna stimuleras ofta om de får använda färgpennor, t. ex. röd- och blåpenna, för att färglägga vissa figurer.

Särskild kurs. Vid tillämpningsuppgifter på cirkeln används den noggrannhet i värdet på π , som motiveras av problemts natur.

Övergången från empirisk till deduktiv metod görs mjuk och kan i stor utsträckning sparas till årskurserna 8 och 9. Med hjälp av empiriskt härledda satser löses först enkla övningsuppgifter, så att eleverna får någon vana vid logiska resonemang. Därefter härleds någon, ev. några nya satser med logisk bevismetod. Deduktiva moment införs sedan successivt under hela högstadietiden

i den utsträckning eleverna syns vara mogna härför.

Planimetriska beräkningar

Längd- och ytsorter repeteras. Vid undervisningen i planimetri liksom i stereometri är det av vikt, att eleverna lär sig rita ordentliga figurer, där så är möjligt i uppgiven storlek eller eljest i lämplig skala.

Allmän kurs. Avläsnings- och skattningsövningar. Uppgifter, i vilka t. ex. ytan och basen är kända och höjden söks, kan utgöra en tillämpning på ekvationslära.

Särskild kurs. När t. ex. satserna om sidor och vinklar samt om vinkelsumman i en triangel är genomgångna, kan det vara lämpligt att behandla planimetriska uppgifter på vinkelbestämningar i trianglar. Här ingår också beräkning av sidor och ytor främst hos trianglar och fyrhörningar samt av cirkelars radie, omkrets och yta.

Grafisk framställning

Huvudsyftet med detta moment är att eleverna snabbt skall kunna dra slutsatser ur ett diagram, knutet till en text. Exempel kan hämtas från bl. a. aktuella områden inom geografi och fysik.

Årskurs 8

Affärsräkning

Invecklade problem bör ej förekomma.

Allmän kurs. Förutom problem av samma typ som i föregående kurs omfattar grundkursen enkla problem, i vilka rabattprocenten söks när bruttopriset och rabatten i kronor är kända samt enkla problem, i vilka påläggsprocenten söks när inköpspriset och pålägget i kronor är kända. En orientering ges om begreppen fakturapris och inköpskostnader. Enkla uppgifter rörande provision bör förekomma.

Särskild kurs. Begreppen lagrings- och försäljningskostnader samt vinst introduceras.

Ränta

Allmän kurs. Halvårs- och kvartalsräntor ingår i grundkursen, liksom mycket enkla problem, i vilka räntesatsen söks när kapitalet och årsräntan är kända.

Algebra och ekvationslära

Allmän kurs. Räkning med mycket enkla bokstavsuttryck har till huvudsyfte att ge eleverna förmåga att handskas med formler, varvid den storhet, som skall beräknas, till en början förekommer explicit, senare implicit. Så småningom kan formlerna vara något svårare och behöver inte med nödvändighet vara tidigare kända för eleverna, t.ex. $F = 1,8 \cdot C + 32$ som anger sambandet mellan fahrenheitgrader och celsiusgrader. Formulerna skall givetvis inte härledas. I samband härmed repetition av föregående kurs i ekvationslära. Genomgång av förenklade skrivsätt som $a + a + a = 3a$, $r \cdot r = r^2$, $d \cdot d \cdot d = d^3$.

Särskild kurs. Kort orientering om olika talområden inleder behandlingen av tallinjen och de negativa talen. Teckenregler, som gäller vid borttagande av parenteser i polynom, formuleras. Begreppen potens, bas och exponent behandlas och tillämpas på tiopotenser. Vid överslagsberäkningar och resone-mang kring tals noggrannhet utnyttjas lämpligen kunskaperna om tiopotenser.

I denna årskurs börjar på allvar räkning med bokstavsuttryck. Enkla konkreta uppgifter bör inleda, t. ex. »En rektangels längd är a cm och bredd b cm. Vad är a) omkretsen b) ytan?» Motsvarande problem om kvadraten ger skrivsättet a^2 . Det förenklade skrivsättet $b \cdot b \cdot b \cdot b = b^4$ etc. införs och jämförs

med $b + b + b + b = 4b$ etc. Begreppen koefficient och likformiga termer förklaras. Enkla övningar på reducering av termer jämte förenkling bör förekomma. Ekvationer av typen $15x(2x + 3) - 6x(5x + 7) = 21$ kan nu lösas. Bråkläran repeteras i samband med att den tillämpas på algebran, varvid betydelsen av beteckningen $\frac{a}{b}$ utvidgas att gälla även då a och b är bråk genom

definitionen $\frac{a}{b} = a : b$. Addition och

subtraktion övas, t. ex. förenkla $\frac{x}{2ab} -$

$\frac{5}{3a} + \frac{7}{4b}$. Algebrakursen bör innehålla

åtskilliga beräkningar av uttrycks värde för givna enkla värden på de ingående bokstavsstorheterna. Ekvationer med x i nämnaren behandlas. Ekvationer av typen $(x+2)^2 + (x-3)^2 - 2(x+5)(x-5) = 53$ avslutar ekvationsläran. Innebörden av tecknen $\neq$, $>$, $\geq$, $<$, $\leq$ klargörs. Någon övning att lösa enkla olikheter bör förekomma. Tecknen $\geq$ och $\leq$ är svåra och bör därför införas först sedan övriga tecken är väl inövade.

Geometri

Allmän kurs. Begreppen korda, sektor och koncentriska cirklar införs. Sambandet mellan en medelpunktsvinkel och en periferivinkel på samma båge kan härledas empiriskt. Symmetribegreppet berörs. I samband med likformighet kan man repetera förhållande-begreppet med enkla exempel och behandla momentet skala, i grundkursen dock endast längdskala.

Förmågan att rita enkla kroppar uppövas nu ytterligare; man färglägger sidoytor och drar diagonaler i sidoytor liksom också rymddiagonaler. Tresidiga raka prisma ritas i olika lägen. Raka cirkulära cylindern avbildas. Nämnda

kroppar kan eleverna lätt förfärdiga i olika material.

Övningar att utföra en konstruktionsuppgift efter skriftlig anvisning.

Särskild kurs. Eftersom en axiomatisk uppbyggnad av geometrikursen inte eftersträvas på högstadiet, behandlas ytterligare åtskilliga satsar endast empiriskt. Jämsides härmed införs deduktiva moment i den utsträckning eleverna syns vara mogna härför.

Planimetriska beräkningar

Planimetrikursen följer lärogången i geometri.

Allmän kurs. Förutom uppgifter från föregående årskurs behandlas nu halv-cirkeln och kvartscirkeln yta. Talet π kan ofta approximeras till 3. Pythagoras sats kan härledas empiriskt.

Särskild kurs. Bl. a. beräkning av sidor och ytor som i föregående årskurs samt uppgifter i samband med cirkeln.

Stereometriska beräkningar

Allmän kurs. Repetition av volymmått. Avläsningsövningar på t. ex. mätglas och i samband härmed skattningsövningar. För många elever underlättas beräkningarna, om man till en början presenterar en ledfråga.

Grafisk framställning

Allmän kurs. I samband med sektordiagram kan bråklära tillämpas. Grafiska tidtabeller kan studeras och grafisk lösning av t. ex. rörelseproblem behandlas.

Särskild kurs. Begreppet proportionalitet utreds, och med exempel verifieras att direkt sådan motsvarar en rät linje i ett diagram. Exempel ges på hur en kropps rörelse åskådliggörs grafiskt och hur man med grafisk metod löser rörelseproblem etc.

Årskurs 9

Affärsräkning

Allmän kurs. Eleverna bör orienteras om begreppen lagrings- och försäljningskostnader samt vinst.

Särskild kurs. Någon behandling av myntreduktioner bör förekomma.

Ränta

Allmän kurs. Räntan kan beräknas för månader och dagar.

Algebra och ekvationslära

Allmän kurs. Enkla reduktioner bör förekomma, t. ex. $5b - 3b = 2b$, $s + 2s + s + 2s = 6s$. Ekvationer av typen $\frac{7 \cdot x \cdot 3}{100 \cdot 4} = 42$, $17x - 18 = 15x + 12$ och $x - \frac{3x}{20} = 17$ kan behandlas.

Särskild kurs. Den algebraiska bråkräkningen repeteras och utvidgas till att omfatta binom i nämnare. Vid faktoreruppdelning bör eleverna kontrollera resultatet genom att utföra multiplikationen. Algebrakursen bör innehålla åtskilliga beräkningar av uttrycks värde för givna enkla värden på de ingående bokstavsstorheterna; uttrycket bör först om möjligt förenklas. Beräkningar med bl. a. planimetriska formler utgör viktiga tillämpningar på denna del av algebrakursen. Hithörande ekvationer bör inte ge anledning till långa räkningar.

Ekvationssystem

Särskild kurs. Inledande resonemang kring ekvationer med två obekanta, t. ex. $x + y = 3$, klargör att ett obegränsat antal talpar statisfierar en sådan ekvation. Grafiskt åskådliggörande är mycket värdefullt (jfr nedan). Ekvationssystem av första graden med två obekanta löses genom såväl substitutionsmetoden som additions- och subtraktionsmeto-

den. Elevernas förståelse för momentet ökas, om man löser några ekvationssystem med grafisk metod, varvid inledningsvis begreppet koordinatsystem utreds, räkning med negativa tal övas och den grafiska bilden av ekvationer av typen $y = ax + b$ bestäms. Endast sådana ekvationssystem behandlas, i vilka ekvationerna är eller på vanligt sätt kan reduceras till ekvationer av första graden. Ekvationer av typen $\frac{2}{x} + \frac{3}{y} = 4$ skall sålunda inte behandlas.

Kvadratrötter

Särskild kurs. Man diskuterar först ekvationen $x^2 = a$, $a > 0$, då a är kvadraten på ett heltal och sedan på ett rationellt tal. Man poängterar att ekvationen har två rötter, en positiv och en negativ, med samma absoluta värde. Den positiva roten kallas kvadratroten ur a och skrivs $\sqrt{a}$. Exempelvis $\sqrt{16} = 4$,

$\sqrt{0,09} = 0,3$, $\sqrt{\frac{9}{25}} = \frac{3}{5}$. Därefter diskuteras ekvationen $x^2 = 2$. Det är lämpligt att motivera betydelsen av denna ekvation planimetriskt. Förslagsvis uppritas en halv kvadrat, vars kateter är en längdenhet. Hypotenusan har en bestämd längd, som betecknas med x . Då gäller just $x^2 = 2$. Den positiva roten betecknas $x = \sqrt{2}$, som alltså är hypotenusans

längd. Man omtalar att $\sqrt{2}$ inte är något rationellt tal, d. v. s. inte kan skrivas som ett bråk med heltalstäljare och heltalsnämnare. Begreppet irrationellt tal införs. Närmevärden till $\sqrt{2}$ med 1, 2 och 3 decimaler beräknas genom prövning.

Den grafiska bilden av funktionen $y = x^2$ ritas på millimeterpapper och kvadratrötter kan bestämmas, som sedermera jämförs med kvadrattrotabel-

lens värden. Innan man börjar använda denna, kan man öva överslagsberäkningar av tal som $\sqrt{71}$, $\sqrt{2,3}$, $\sqrt{0,001}$ etc.

En översikt av talbegreppet ges (avslutade, oändliga, periodiska och icke periodiska decimaltal). Vid beräkning av närmevärden övas uppgifter på räkneregler-

$$\sqrt{a} \sqrt{b} = \sqrt{a \cdot b}, \quad \sqrt{a} \cdot \sqrt{b} = \sqrt{ab}, \quad \frac{\sqrt{a}}{\sqrt{b}} = \sqrt{\frac{a}{b}}$$

Eleverna vänjes vid att före en närmevärdesberäkning om möjligt göra en eventuell nämnare rationell enligt regeln

$$\frac{1}{\sqrt{b}} = \frac{\sqrt{b}}{b}$$

Andragsradsekvationer utan första gradsterm behandlas. Några fullständiga andragsradsekvationer löses genom kvadratkomplettering. Formel för lösning av den fullständiga andragsradsekvationen skall *ej* användas.

Geometri

Eleverna bör studera och själva förfärdiga enkla kroppar samt öva sin förmåga att avbilda dessa.

Allmän kurs. Utbredning av t. ex. pappmodeller bör förekomma.

Särskild kurs. Färgpennor är till god hjälp vid avbildning av konstruktioner och genomskärningar. Följande kroppar behandlas: raka prismetor, raka cirkulära cylindrar, regelbundna pyramider, raka cirkulära koner samt klot.

Planimetriska beräkningar

Allmän kurs. Tyngdpunkten läggs på praktiska tillämpningar såsom materialåtgång, målningskostnader etc.

Särskild kurs. Problem på bl. a. Pythagoras sats, likformighetslära samt halv kvadrat och halv liksidig triangel bör förekomma.

Stereometriska beräkningar

Volymmåttan repeteras. En del modeller bör t. ex. kunna fyllas med fin sand eller vatten, så att man kan göra volymjämförelser mellan olika kroppar.

Grafisk framställning

Allmän kurs. Eleverna kan själva insamla fakta. Lätta övningar att använda tabeller, t. ex. kommunikationstabellen, löne- och skattetabeller, bör förekomma.

Engelska. Tyska. Franska

Mål

Undervisningen i engelska, tyska och franska har till uppgift att i respektive språk göra eleverna förtrogna med ett begränsat, centralt förråd av ord, uttryck och grammatiska mönster samt att grundlägga ett gott uttal, så att de kan uppfatta och förstå tydligt tal, läsa och förstå lätt text, uttrycka sig i tal i enkla, vardagliga situationer och i någon

mån uttrycka sig i skrift. Eleverna skall vidare orienteras om det främmande folkets kultur och levnadsförhållanden.

Samtidigt som undervisningen skall förbereda för eventuellt fortsatta studier, bör den stimulera eleverna att även efter slutad skolgång läsa, höra och tala språket och därigenom vidmakthålla och vidga intresset för det främmande landet och dess folk.

Engelska. Allmän kurs

Huvudmoment

Mellanstadiet

Årskurs 4

Övning att uppfatta och efterbilda enskilda språkljud, satsrytm och intonation. Enkla hörövningar i syfte att grundlägga färdighet att förstå talad engelska.

Enkla frågor och svar, även eleverna emellan, i anslutning till verklighet, bild eller text för att öva in ett elementärt förråd av ord, fraser och grammatiska företeelser. Inläring av enkla dialoger och för stadiet lämpliga sånger.

Så småningom läsning av mycket enkla texter.

Några enkla ifyllnads- och avskrivningsövningar.

I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsförhållanden i England och USA.

Årskurs 5 och 6

Läsning av texter med gradvis ökat förråd av vanliga ord och fraser samt med långsamt stegrad svårighetsgrad. Så småningom även fri läsning.

Uttalsvård med beaktande av såväl intonation som enskilda språkljud.

Hörövningar: Övning i att uppfatta och förstå språket utan stöd av tryckt text.

Talövningar: Samtal, även eleverna emellan, huvudsakligen i anslutning till läst text för att öva in ord, fraser och grammatiska företeelser. Inläring av dialoger.

Skrivövningar som till art och innehåll nära ansluter till den muntliga undervisningen; avskrivning av text, diktamenskkrivningar på känd text, ifyllnadsövningar, besvarande av frågor, bildbeskrivning, enkla reproduktioner.

Grammatik: Övning av grammatiska företeelser.

Realia: I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsliv samt om geografiska och samhällsliga förhållanden i England och USA.

För stadiet lämpliga sånger.

Högstadiet

Läsning av enkla texter, även kursivt och extensivt, med huvudvikten lagd vid förståelsen av det lästa. Något inslag av amerikansk engelska.

Uttalsvård.

Hörövningar: Övning i att uppfatta och förstå språket utan stöd av tryckt text.

Talövningar: Samtal, även eleverna emellan, utan alltför stora krav på

språklig korrekthet och huvudsakligen i anslutning till läst text för att öva in och fortlöpande aktivera ord, fraser och grammatiska företeelser. Textreferat, bildbeskrivning, fri talövning, dramatisering.

Ord och fraser: Utvidgning av ord- och frasförrådet. Särskild hänsyn till turism och olika serviceyrken.

Lätta skrivövningar.

Grammatik: Övning av tidigare behandlade oundgängliga moment.

Realia: I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsliv samt om geografiska och samhällsliga förhållanden i England och USA.

För stadiet lämpliga sånger.

Engelska. Särskild kurs

Huvudmoment

Högstadiet

Läsning av valda texter med centralt förråd av ord och fraser, även kursivt och så småningom även extensivt. Något inslag av amerikansk engelska. Fri läsning.

Uttalsvård.

Hörövningar: Övning i att uppfatta och förstå språket utan stöd av tryckt text.

Talövningar: Samtal, även eleverna emellan, huvudsakligen i anslutning till läst text för att öva in och fortlöpande aktivera ord, fraser och grammatiska företeelser med beaktande av tidigare öva-

de moment. Textreferat, bildbeskrivning, fri talövning, dramatisering.

Skrivövningar av varierande typ: text med frågor, reproduktioner, korta uppsatser med stolpar, viss övning i skriftlig översättning i form av korta kombinerade skrivelser.

Grammatik: Repetition av tidigare övade moment. Genomgång och övning av återstående väsentliga delar av formläran och vanliga syntaktiska företeelser.

Realia: I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsliv samt om geografiska och samhällsliga förhållanden i England och USA.

För stadiet lämpliga sånger.

Tyska

Huvudmoment

Treårig lärogång

Arskurs 7

Uttal: Övning att uppfatta och efterbilda enskilda språkljud, satsrytm och intonation.

Hörövningar, främst i anslutning till

bild eller text i syfte att grundlägga färdighet att förstå talad tyska.

Läsning av enkla texter med gradvis ökat förråd av vanliga ord och fraser samt med långsamt stegrad svårighetsgrad.

Talövningar: Enkla frågor och svar,

även eleverna emellan, i anslutning till verklighet, bild eller text för att öva in ett elementärt förråd av ord, fraser och grammatiska företeelser. Inlärnin g av dialoger.

Skrivövningar som till art och innehåll nära ansluter till den muntliga undervisningen; avskrivning av text, diktamensskrivningar på känd text, ifyllnadsövningar, besvarande av frågor, enkla översättningsövningar.

Grammatik: Övning av grundläggande grammatiska företeelser.

Realia: I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsliv samt om geografiska och samhällseliga förhållanden i tysktalande länder.

För stadiet lämpliga sånger.

Årskurs 8 och 9

Läsning av texter med centralt ordförråd, även kursivt och så småningom även extensivt.

Uttalsvård.

Hörövningar: Övning i att uppfatta

och förstå språket utan stöd av tryckt text.

Talövningar: Samtal, även eleverna emellan, huvudsakligen i anslutning till läst text för att öva in och fortlöpande aktivera ord, fraser och grammatiska företeelser. Textreferat, bildbeskrivning, fri talövning, dramatisering.

Skrivövningar av varierande typ: ifyllnadsövningar, besvarande av frågor, bildbeskrivning; text med frågor; så småningom även enkla reproduktioner, korta uppsatser med stolpar, lätta två- eller tredelade kombinerade skrivningar.

Grammatik: Övning av grammatiska företeelser.

Realia: I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsliv samt om geografiska och samhällseliga förhållanden i tysktalande länder.

För stadiet lämpliga sånger.

Tvåårig lärogång

Årskurs 8 och 9

Lika med huvudmoment, som behandlas i treårig lärogång, årskurs 7 och 8.

Tyska. Mindre kurs

Huvudmoment

Högstadiet

Uttal: Övning att uppfatta och efterbilda enskilda språkljud, satsrytm och intonation.

Hörövningar, främst i anslutning till bild eller text i syfte att grundlägga färdighet att förstå talad tyska.

Läsning av mycket enkla texter med centralt ordförråd, så småningom även kursivt, med huvudvikten lagd vid att förstå det lästa.

Talövningar: Enkla frågor och svar, även eleverna emellan, i anslutning till verklighet, bild eller text och utan alltför stora krav på språklig korrekthet. Inlärnin g av dialoger.

Ord och fraser: Utöver ett begränsat centralt ordförråd även uttryck valda med hänsyn till turism och olika serviceyrken.

Skrivning: Avskrivning av text. Mycket lätta tillämpningsövningar.

Grammatik: Övning av oundgängliga grundläggande företeelser. Grammatikens element i övrigt allteftersom förståelsen av texten så fordrar.

Realia: I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsliv samt om geografiska och samhällseliga förhållanden i tysktalande länder.

För stadiet lämpliga sånger.

Franska

Huvudmoment

Treårig lärogång

Årskurs 7

Uttal: Övning att uppfatta och efterbilda enskilda språkljud, satsrytm och intonation.

Hörövningar, främst i anslutning till bild eller text i syfte att grundlägga färdighet att förstå talad franska.

Läsning av enkla texter med gradvis ökat förråd av vanliga ord och fraser med långsamt stegrad svårighetsgrad.

Talövningar: Enkla frågor och svar, även eleverna emellan, i anslutning till verklighet, bild eller text för att öva in ett elementärt förråd av ord, fraser och grammatiska företeelser. Inläring av dialoger.

Skrivövningar som till art och innehåll nära ansluter till den muntliga undervisningen; avskrivning av text, diktamensskrivning på känd text, ifyllnadsövningar, besvarande av frågor, enkla översättningsövningar.

Grammatik: Övning av grundläggande grammatiska företeelser.

Realia: I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsliv samt om geografiska och samhällseliga förhållanden i fransktalande länder.

För stadiet lämpliga sånger.

Årskurs 8 och 9

Läsning av texter med centralt ordförråd, så småningom även kursivt.

Uttalsvård.

Hörövningar: Övning i att uppfatta och förstå språket utan stöd av tryckt text.

Talövningar: Samtal, även eleverna emellan, huvudsakligen i anslutning till läst text för att öva in och fortlöpande aktivera ord, fraser och grammatiska företeelser. Bildbeskrivning, fri talövning, dramatisering och så småningom kortare textreferat.

Skrivövningar av varierande typ: diktamensskrivningar, ifyllnadsövningar, besvarande av frågor, enkla översättningsövningar.

Grammatik: Övning av grammatiska företeelser.

Realia: I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsliv samt om geografiska och samhällseliga förhållanden i fransktalande länder.

För stadiet lämpliga sånger.

Tvåårig lärogång

Årskurs 8 och 9

Lika med huvudmoment, som behandlas i treårig lärogång, årskurs 7 och 8.

Franska. Mindre kurs

Huvudmoment

Högstadiet

Uttal: Övning att uppfatta och efterbilda enskilda språkljud, satsrytm och intonation.

Hörövningar främst i anslutning till bild eller text i syfte att grundlägga färdighet att förstå talad franska.

Läsning av mycket enkla texter med

centralt ordförråd och med huvudvikten lagd vid att förstå det lästa.

Talövningar: Enkla frågor och svar, även eleverna emellan, i anslutning till verklighet, bild eller text och utan alltför stora krav på språklig korrekthet. Inläring av dialoger.

Ord och fraser: Utöver ett begränsat centralt ordförråd även uttryck valda med hänsyn till turism.

Skrivning: Avskrivning av text; enkla, väl förberedda diktamensskrivningar.

Grammatik: Övning av oundgängliga, grundläggande företeelser. Grammatikens element i övrigt allteftersom förståelsen av texten så fordrar.

Realia: I lämpliga sammanhang upplysningar om vardagsliv samt om geografiska och samhällsliga förhållanden i fransktalande länder.

För studiet lämpliga sånger.

Anvisningar och kommentarer (Engelska, tyska och franska)

Allmänna synpunkter

Undervisningen i engelska, tyska och franska i grundskolan skall anpassas efter det syfte, som språkkunskaperna skall tjäna för de enskilda individerna. När studiemålet för en klass fastställs, bör man beakta, att elevernas allmänna förutsättningar, deras möjligheter att lära språk och deras studieinriktning kan vara mycket skiftande. Även ganska begränsade språkfärdigheter och en orientering om några drag i ett främmande folks civilisation och kultur kan emellertid vara av väsentligt värde för individen. Under alla förhållanden måste man räkna med att denna undervisning i engelska, tyska och franska endast kan syssla med ett begränsat ord- och formförråd och att en verklig språkbehärskning fordrar fortsatt språkövning och fortsatta studier i andra läroanstalter eller på egen hand efter skolans slut.

Språkundervisningen i grundskolan måste utgå från det faktum, att språket i första hand är ett medel för muntlig kontakt mellan olika individer. I synnerhet den grundläggande undervisningen bör inriktas så, att eleverna får uppleva språket som ljud, rytm och melodi,

eftersom riktiga akustiska föreställningar om de främmande språkljuden och god färdighet att själv uttala dem är en förutsättning för såväl förmågan att uppfatta och förstå det främmande språket som förmågan att själv tala det.

Nutidsmänniskan får kontakt med främmande språk och främmande miljöer i stor utsträckning genom radio, film och television och inte enbart genom tidningar, tidskrifter och böcker. Detta medför, att en av de viktigaste uppgifterna för språkundervisningen måste vara att ge eleverna förmåga att utnyttja dessa medier. Lika väsentligt är det emellertid, att de bibringas viss förmåga att tala det främmande språket i enkla, vardagliga sammanhang, eftersom vår tids reseliv blivit så omfattande, att praktiskt taget varje individ förr eller senare kommer i beröring med människor av främmande nationalitet. Undervisningen bör därför på alla stadier i största möjliga utsträckning bedrivas på det främmande språket, varigenom varje lektion blir en serie naturliga hör- och talövningar. Den praktiska språkfärdigheten är av särskild vikt, när det gäller huvudspråket, engelska, men mål och metoder bör i princip vara desamma för det andra språket, tyska eller franska.

Sedan eleverna under någon tid konfronterats med språket genom en i huvudsak muntlig undervisning, blir texten så småningom det centrala. Det främmande språkmaterialet inhämtas då i stor utsträckning genom studium av intresseväckande, för åldersstadiet väl avpassade texter. Dessa bör innehålla sådant material, att de kan bli lämpliga som utgångspunkt för behandlingen av övriga huvudmoment. De kan då utgöra underlag för uttalsövningar, hör- och talövningar, inlärande och aktivering av ett centralt ord- och frasförråd, inövning av grammatiska mönster samt

skrivövningar av olika slag, samtidigt som de kan ge anledning till information om vardagsliv och om geografiska och samhällsliga förhållanden i det land, vars språk studeras.

Uttal

Uttalet måste ägnas stor uppmärksamhet under hela skoltiden, men självfallet är uttalsundervisningen av särskilt stor betydelse under det första året. De enskilda språkljuden, rytmen och intonationen inlärs huvudsakligen på imitativ väg. Enkla, konkreta beskrivningar av sättet att bilda ett främmande språkljud kan i vissa fall vara eleven till hjälp, men alltför mycket teoretiserande är ofruktbart, och det är eftersägning — rättning — upprepning, som i längden leder till det bästa resultatet.

För att alla elever skall få så mycken övning som möjligt, bör de grundläggande uttalsövningarna till stor del utgöras av körläsning. Särskilt rytmen och intonationen innöts effektivt genom körläsning, under förutsättning att denna bedrivs energiskt och i naturligt tempo. Uttalsfel som begås av en enskild elev korrigeras, varefter det rätta uttalet upprepas av klassen i kör eller av en grupp elever. På detta sätt utsuddas den felaktiga akustiska minnesbilden och inpräglas det riktiga uttalet. Eleverna bör inte läsa enskilt utan förläsning, förrän man kan vänta sig ett någorlunda felfritt uttal. Eftersägning — individuellt eller i kör — kan ske antingen genom att läraren själv läser före eller genom att texten spelas upp med hjälp av bandspelare. Denna skall, i synnerhet vid nybörjarundervisningen, vara ett lika naturligt och självklart hjälpmedel som boken eller skrivtavlan. Den allra första tiden kan den och olika slag av bildmaterial få utgöra de enda hjälpmedlen. För alla elever, men särskilt för dem som har läs- och skriv-

svårigheter, torde det vara en fördel att få lära sig de nya ljuden och orden utan att samtidigt behöva anknyta dem till ortografisk eller fonetisk skriftbild.

Beträffande engelskan blir emellertid *ljudskriften* så småningom ett oundgängligt hjälpmedel. Det väsentliga är därvid, att eleverna förvärvar tillräcklig förtrogenhet med de fonetiska tecknens betydelse för att kunna begagna ordlistor och ordböcker. De bör övas i att läsa enstaka ord i ljudskrift, exempelvis genom att läraren då och då, även i högre årskurser, skriver ord i ljudskrift på tavlan. Däremot bör ej särskilda övningar i att skriva texter med ljudskrift förekomma och knappast heller läsning av sammanhängande fonetisk skrift. Vid undervisningen i tyska kan ljudskriften praktiskt taget helt undvaras, och inte heller när det gäller franskan kan den anses oundgänglig. I fråga om dessa båda språk bör man tidigt inrikta sig på att lära eleverna det regelmässiga uttalet av den vanliga skriften. Även beträffande engelskan bör de tidigt få klart för sig, att stavningen i många fall anger ett visst uttal. Det bör dock här inte bli fråga om inlärande av uttalsregler utan snarare om upprepad övning av ord, som läraren sammanför i grupper.

På alla stadier inom grundskolan, men alldeles särskilt det första och andra året ett språk läses, bör det riktiga uttalet inövas vid den förberedande genomgången av hemuppgifter, så att eleven aldrig riskerar att nöta in ett felaktigt uttal vid läxläsningen.

Det är viktigt, att läraren ger akt på elevernas ljudbildning och intonation, även då huvudsyftet med en övning är ett annat än uttalsträning.

Förebilden för *det engelska uttalet* skall vara English Standard Pronunciation, dvs. i stort sett den engelska, som talas av bildade personer i London

och södra England. Eleverna bör uppläsa om vissa typiska drag i amerikanskt uttal. En elev som lärt sig amerikansk engelska bör inte påtvingas brittiskt uttal. Normgivande för *det tyska uttalet* bör vara Deutsche Hochsprache och för *det franska uttalet* den franska, som talas av bildade personer i Paris och norra Frankrike.

Hör- och talövning

Genom att läraren för lektionen på det främmande språket, får eleverna ständig övning att uppfatta och förstå tal. Hans språk skall visserligen vara enkelt, men enkelheten får inte vinnas genom ett onaturligt långsamt tempo eller en överdriven artikulation. Den skall i stället ligga i struktur och ordval. Framförandet måste redan från de första lektionerna vara naturligt. För att variera hörövningen och för att vänja eleverna vid skilda röster bör läraren regelbundet använda band- och gramofoninspelningar för avlyssning. I samma syfte kan skolradioprogrammen utnyttjas.

Talövningen anknyts till för eleverna bekanta situationer eller till i texten skildrade förhållanden och händelseförlopp. Även om en situation är eleverna välbekant och kanske till och med existerar i klassrummet, kan det vara en vinst att på nybörjarstadiet anknyta talövningen till en bild av ifrågavarande situation, nämligen då bilden kan renodla situationen, varigenom elevernas koncentration på det väsentliga ökas.

Avsikten med talövningen är att uppträna elevernas färdighet att spontant i ord uttrycka föreställningar och tankar. Övningen kan vara helt styrd av läraren, vilket innebär, att varje fråga han ställer formuleras på sådant sätt, att den tillfrågade eleven i sitt svar måste använda den språkliga företeelse, som skall övas. Denna bundna talövning,

som dominerar på lägre stadier, tillämpas för inprägling av grammatiska former och strukturer samt för grundläggande inövning av ord och fraser. Lärobokstexten bör såvitt möjligt göras till föremål för sådan bunden talövning, varvid läraren ställer sina frågor så, att hela texten, meningsdel efter meningsdel, avlockas eleverna som svar. Så småningom, då textlängderna är längre och elevernas allmänna språkfärdighet gör det möjligt, kan denna form av textutfrågning utbytas mot mer sammanhängande referat, kompletterat med detaljutfrågning på punkter, som har särskilt innehållsmässigt eller språkligt intresse.

Även friare former av talövning bör emellertid förekomma, så att eleverna får odla sin språkliga fantasi och uppträna sin förmåga att utan tvekan och blyghet använda det stoff, som tidigare förekommit i mer bunden talövning. Till en början begränsas den fria talövningen till små uppgifter. Eleverna kan exempelvis få lämna korta beskrivningar, uttrycka sin uppfattning eller förmodan i något bestämt avseende eller ange enkla orsakssammanhang. Så småningom kan den fria talövningen få formen av ett enkelt samtal om en läst text eller avlyssnad framställning.

I den bundna talövningen skall, med hänsyn till övningsändamålet, varje fel korrigeras och det korrekta mönstret genom upprepade övningar inpräglas. Det är emellertid väsentligt, att läraren leder övningen på ett sådant sätt, att felaktigheter i elevernas prestationer i möjligaste mån förebyggs. Han bör exempelvis ej tveka att formulera sina frågor så, att eleverna i dem finner väsentliga delar av det för svaren erforderliga materialet. Ytterligare stöd ger han dem genom att på tavlan skriva lämpliga typexempel. Vidare bör de första frågorna inom ett nyligen genom-

gånget avsnitt ställas till de duktigare eleverna, varigenom de svagare bereds tillfälle att upprepade gånger höra det riktiga uttrycket, innan de själva ställs inför uppgiften att använda det. Om någon trots detta gör sig skyldig till ett fel och han inte kan väntas själv korrigera det, bör läraren inte tveka att låta samma fråga gå till en annan, från vilken han kan räkna med ett korrekt svar. Därefter bör emellertid samma fråga och några mycket snarlika gå till den som svarat fel, så att han får tillfälle att på detta sätt inpräglade det rätta mönstret och vinna nödvändigt självförtroende.

Visserligen skall språkriktighet eftersträvas även i den fria talövningen, men här är det av vikt, dels att elevens framställning inte rättas på sådant sätt, att innehållet bryts sönder, dels att eleven får röna berättigad uppskattning för den information han förmår överbringa med sitt tal, även om framförandet i formellt hänseende inte är oklanderligt. Ofta räcker det med att läraren, sedan han bekräftat riktigheten vad innehållet beträffar, uttrycker elevens tanke i korrekt form.

Läsning

En text kan läsas intensivt, extensivt och kursivt. Vid den grundläggande undervisningen bör en intensiv snarare än en extensiv metod komma till användning. Eleverna bör sålunda säkert förstå varje särskilt moment av den främmande texten samt aktivt använda vad de inhämtat, snabbt och någorlunda språkriktigt. I de senare årskurserna i engelska och den sista årskursen i tyska och franska kan det intensiva textstudiet i någon utsträckning omväxla med en extensiv läsning. Denna form av textläsning kan t. ex. arrangeras så, att eleverna får i uppgift att förbereda ett längre textavsnitt för referat och

svar på frågor, utan att detaljkunskaper fordras.

En särskild form av extensiv läsning är bredvidläsningen. Så snart språkliga förutsättningar gör det möjligt, bör eleverna stimuleras att läsa texter på egen hand, gärna i form av överkursuppgifter. Lämpliga bredvidläsningsböcker för olika stadier bör därför finnas tillgängliga i skolan, helst i klassbibliotek.

Kursivläsning innebär, att eleverna läser oförberedd text högt och sedan med lärarens stöd tolkar den genom förklaringar på språket av obekanta ord och fraser eller genom översättning. Denna form av läsning bör icke äga rum, förrän eleverna kan väntas prestera ett någorlunda korrekt uttal.

Grammatik

Grammatiken skall endast vara ett medel att förstå och använda språket och icke ett mål. Grammatikstudiet sker med utgångspunkt i texten och talet, och de grammatiska kunskaperna bibringas eleverna inte genom en onödig analys och regelgivning utan genom systematiska övningar av olika slag, inte minst i samtalsform, varvid samtidigt ord och fraser aktiveras. Stor omsorg måste ägnas dessa övningar, om språkundervisningen skall kunna ge fasta och varaktiga kunskaper och lägga en säker grund för fortsatta språkstudier. Utan goda insikter i det väsentliga av språkens formella byggnad uppstår lätt direkta missförstånd av talat språk och läst text. God förtrogenhet med de grammatiska mönstren är ännu viktigare, när det gäller att någorlunda korrekt uttrycka sig på det främmande språket.

Grammatikundervisningen skall sålunda väsentligen grunda sig på språk-iakttagelser. Den måste inskränka sig till det genom sin frekvens och betydelse nödvändiga. De grammatikmoment, som föreslås för skilda stadier och års-

kurser, har tagits med i begränsande syfte. Det är viktigare, att eleverna är väl förtrogna med ett mindre förråd av grammatiska mönster, än att de har blott en ytlig kunskap inom ett större område.

Utöver det preciserade grammatiska stoffet finns vissa företeelser, som eleverna måste vara bekanta med för att kunna förstå text och tal, men som de ej förväntas kunna använda, då de själva uttrycker sig på det främmande språket. Även sådana måste övas systematiskt men endast för att uppträna förmågan att förstå.

Grammatikstudiet skall i stor utsträckning bedrivas koncentriskt. Samma språkliga företeelse upptas till behandling vid olika tillfällen i undan för undan utvidgad omfattning. Vid den första genomgången övas i allmänhet endast huvudtypen och först senare speciella fall i den mån de ingår i grammatikkursen.

Nya grammatiska mönster bör införas med stor försiktighet. Flera för eleverna okända former eller konstruktioner får därför inte tas upp till behandling under samma lektion eller överhuvudtaget i tät följd. Ständigt måste också beaktas, att i grammatikövningen endast förekommer ett ordförråd, som eleverna är väl bekanta med. Detta är särskilt viktigt de första gångerna övningen bedrivs.

För att inövningen skall bli mer effektiv, kan det i vissa fall anses nödvändigt att ge en grammatisk förklaring eller regel. Detta sker emellertid först sedan det grammatiska mönstret övats med ett flertal exempel. Eleverna får därefter tillfälle att av dessa med stöd av lärarens ledfrågor försöka sluta sig till regeln. Detta induktiva förfaringssätt är ett led i att uppöva deras språkliga iakttagelseförmåga. Då en grammatisk företeelse förklaras, bör

svenska användas som undervisningsspråk, om tydligheten annars skulle bli lidande.

Vid grammatikundervisningen bör den omedelbara praktiska nyttan hela tiden stå i förgrunden och de föreslagna momenten inläras så, att de aktivt behärskas i tal och skrift. De grammatiska mönstren bör därför i stor utsträckning inövas på det främmande språket. Detta gäller framför allt under de första åren, men även i högre årskurser bör de flesta övningarna bedrivas på liknande sätt.

Varje övning av en ny grammatisk företeelse bör bedrivas efter ett typmönster, som med fördel kan skrivas upp på tavlan, så att eleverna ser framför sig, vad övningen går ut på. Det har tidigare påpekats, att de systematiska grammatikövningarna bör ske även i samtalsform. Sedan övningen påbörjats med läraren som frågeställare, dirigeras eleverna att ställa frågor till varandra och till läraren. Det blir då möjligt att i ett naturligt sammanhang bl. a. öva verb i olika personer och tempus samt olika former av vissa pronomen.

Inövning på språket av de grammatiska mönstren utesluter inte viss muntlig översättning från svenska till det främmande språket. Detta gäller framför allt de högre årskurserna.

Skriftlig övning

De skriftliga övningarna har ett dubbelt syfte. Deras uppgift är dels att stödja den muntliga undervisningen och bidra till att ord- och frasförrådet samt grammatiska mönster inpräglas och befästs, dels att så småningom ge vissa elever färdighet att så korrekt som möjligt skriva ned sina tankar. Skrivövningar av olika slag bör därför bedrivas jämsides och i full överensstämmelse med den muntliga undervisningen, så att det redan tidigt står klart

för eleverna, att det som kan sägas också kan skrivas. Härigenom bör den naturliga rädslan för att fritt uttrycka sig i skrift på ett främmande språk delvis kunna övervinnas.

Formerna för den skriftliga övningen bör ej alltför mycket fixeras utan variera med hänsyn till årskurs, klass och elevkategori. Eftersom de tre språken inom grundskolan vart och ett erbjuder sina speciella problem, kan en viss skrivningstyp inte heller sägas vara i samma grad lämplig för alla de tre språken.

Efter den inledande period av språkstudiet, under vilken huvudvikten ligger på det muntliga, kan varje lektion innehålla något moment, som övar förmågan att skriva språket. Det blir då i första hand fråga om skrivning av ord och uttryck på tavlan, besvarande av lärarens frågor och skrivning av svaret på tavlan. Så småningom får eleverna skriva i sina skrivböcker, i regel dock endast under en mindre del av en lektionstimme. Läraren bör tillvarata den möjlighet till individualisering inom klassen, som här erbjuder sig, och ge eleverna uppgifter av skiftande svårighetsgrad.

Skriftlig översättning från svenska till det främmande språket bör ej övas, förrän eleverna tillägnat sig så mycket av språkets rytm, struktur och fraseologi, att ett överflyttande av svenska till ett främmande språk inte blir liktydigt med en översättning ord för ord. För såväl det första språket, engelska, som det andra, tyska eller franska, kan generellt sägas, att för nybörjarstadiet enspråkiga övningar av olika slag är de bäst lämpade. Under alla förhållanden bör skriftlig översättning från svenska till engelska inte förekomma tidigare än i årskurs 7, särskild kurs. Vad tyskan och franskan beträffar kan det anses motiverat att med hänsyn till dessa

språks mer invecklade formsystem komplettera de enspråkiga övningarna med viss grammatikövning i form av översättning av enkla typexempel, dock tidigast den andra terminen.

Följande typer av skriftlig övning kan komma till användning:

avskrivning av text;

diktamensskrivning på lärobokstexten, till en början utan avvikelser från denna;

ifyllnadsövningar, som bör utföras så, att eleven skriver av det givna materialet och därvid kompletterar med de ord eller former som efterfrågas;

besvarande av frågor, antingen ställda muntligt av läraren, givna i övningsbok, på tavlan eller i stencil;

bildbeskrivning med stöd av ledfrågor;

text med frågor: eleverna får besvara ett antal frågor, som hänför sig till en uppläst eller duplicerad text;

reproduktion av en uppläst text;

kombinerade skrivningar, bestående av en versionsdel, dvs. en text på det främmande språket, som skall översättas till svenska helt eller delvis, eventuellt endast genomläsas, samt en temadel, dvs. en svensk text, som skall översättas till det främmande språket;

flerdelade skrivningar, som exempelvis kan bestå av följande delar: 1. version; 2. tema; 3. ämne till kort uppsats, som antingen direkt ansluter sig till innehållet i skrivningens första delar eller är mer fristående; i stället för översättning av versionen kan uppgiften bestå i besvarande av frågor om innehållet eller av språklig art, t. ex. rörande motsatser, synonymer, definitioner och böjningsformer;

uppsatsskrivning, oftast på grundval av detaljerade anvisningar, exempelvis en kort inledning, några påpekanden om vad uppsatsen skall innehålla och ett antal ledfrågor.

Realia

Även om på detta stadium orienteringen om det främmande landet och folket i första hand måste komma att gälla konkreta vardagsförhållanden, bör man dock inte försumma att om möjligt föra eleverna i kontakt med landets kultur även på andra områden. Kanske ges det tillfälle att låta dem möta någon känd författares verk i väl valda och synnerligen lätta avsnitt. Folkvisor och annat ur den traditionella sångskatten kan i gott urval inövas och sjungas. Det är naturligt och riktigt, att det främmande språkområdet innehållsmässigt till stor del sätter sin prägel på texter och språkövning. Andra väsentliga miljöer får emellertid ej åsidosättas. Sålunda bör eleverna bl. a. övas att redogöra för svenska förhållanden på det främmande språket. Det är inte minst viktigt, att de får lära sig vissa ord, begrepp och fraser, som anknyter till deras egen tillvaro och som rör den egna hembygden.

Det främmande språket som undervisningsämne har ytterst ansvar för att eleverna blir orienterade om det land vars språk studeras, men givetvis kan undervisningen i andra ämnen här ge avsevärt stöd. Samordning mellan språkundervisning å ena sidan och sådana ämnen som historia, geografi och musik å andra sidan bör vara självklar. Undervisningen i främmande språk och svenska bör stödja varandra. Vid val av texter och annat stoff för språkövning i berörda klasser på högstadiet bör hänsyn tas till elevens allmänna studieinriktning.

Textbehandling

Det har tidigare framhållits, att bortsett från det absoluta nybörjarstadiet, texten står i centrum för undervisningen. Den fullständiga textbehandlingen innefattar följaktligen alla de i det fö-

regående beskrivna momenten. Med de utslutningar och variationer, som kan betingas av stadiet, klassens standard, textens art eller andra omständigheter, kan således vid behandlingen av en text följande moment förekomma. Uppställningen avser inte att beskriva en lektionsplan, utan behandlingen tänks ompänna flera lektioner.

Förberedande behandling:

Uppläsning eller uppspelning av texten för eleverna.

Körläsning efter lärare eller bandspelare. På högre stadium endast valda delar av texten.

Genomgång av de nya ordens och uttryckens betydelse. Förståelse kan uppnås på olika vägar: genom direkt åskådning, bild, definition, förklaring genom exempel, översättning.

Förberedande genomgång och övning av eventuell ny grammatisk företeelse.

Egentlig textbehandling:

Förnyad läsning, i kör och/eller individuellt.

Översättning av texten med slutna böcker för kontroll av förståelsen.

Detaljutfrågning av textinnehållet med öppna böcker.

Utfrågning med inriktning på nya ord, fraser och konstruktioner. De nya orden övas i kända satsmönster, de nya fraserna och konstruktionerna tillsammans med känt ordförråd.

Kommentar till eventuella realia i texten.

Efterbehandling:

Utfrågning av texten med slutna böcker.

Skrivning av delar av texten på tavlan i direkt anslutning till textutfrågningen, varvid eleverna skriver de muntligt givna svaren.

Sammanhängande referat av texten, utfört av en eller flera elever.

Fri talövning med utgångspunkt i ord, namn eller situationer i texten.

Systematiska övningar av vissa i texten förekommande grammatiska företeelser.

Övriga synpunkter

Stimulerande inslag såsom sång, lekar och spel, film- och bildvisning, följetongsläsning och anekdoter bör ingå i undervisningen. Sådana moment är ofta ägnade att väcka intresse, och samtidigt som de medför en nödvändig avkoppling, ger de god och naturlig övning.

Vad såväl innehåll som form beträffar måste undervisningen anpassas väl till elevernas olika begåvning och mognad samt till deras skilda intressen och erfarenheter. Språklig analys, även i dess enklaste former, fordrar ofta avsevärd förmåga till abstrakt tänkande, varför det kan vara befogat att med vissa elever delvis förbigå eller till ett senare stadium uppskjuta denna sida av språkstudiet och uteslutande ge undervisningen formen av färdighetsövning.

Både undervisning och bedömning av eleverna bör ske med tillbörlig respekt för deras allmänna läggning. Den tystlåtna och inbundna nås kanske inte bäst med samma undervisningssätt som den öppna och meddelsamma. Inte heller låter en och samma övnings- eller provform olika elever komma var och en till sin fulla rätt.

Även om olika övningsformer i högre eller lägre grad bör dominera på skilda stadier och för olika elevkategorier, måste en allsidig språkundervisning ständigt eftersträvas. De olika språkliga färdigheterna hänger nära samman och bör icke isoleras. Övning i att tala, höra, läsa och skriva bör därför samordnas så, att det främmande språket framstår som ett levande helt.

Varje färdighet måste vidmakthållas genom ständig övning. För de främmande språkens del innebär detta ett krav på fortlöpande aktivering och ständigt upprepad användning av det tidigare inlärd. Det är denna trägna och systematiska övning, som så småningom ger eleven säkerhet och spontanitet i språkbehandlingen.

Undervisning i engelska

Undervisning i *engelska i årskurs 4* bör till en början domineras av hörövning och imitation för inlärande av ett gott uttal. Dessa moment kompletteras med mycket enkla talövningar. Först så småningom införs textläsning och viss skrivövning, till en början främst avskrivning av text. Efter hand får eleverna utföra enkla ifyllnadsuppgifter.

Det är av vikt, att eleverna redan från första stund får vänja sig att förknippa vad de hör med den situation, som det språkliga uttrycket täcker. Förståelsen av helheten skall eftersträvas. Ljudbildband och annan lämplig audiovisuell undervisningsmateriel bör i detta syfte användas.

Språkstoffet införs i långsam takt. Inte minst gäller detta de nya ljuden. Besvärliga ljudkombinationer bör uppmärksammas och särskilt övas. Uttalsövningen måste ständigt ske med hjälp av konkreta och vanliga ord. Talövningen bör anknyta till för eleverna välbekanta begrepp.

Grammatikövning varken kan eller bör uteslutas, men undervisningen skall endast avse att bibringa eleverna vissa uttrycksvanor, utan att de grammatiska mönstren analyseras.

Vid undervisningen på högstadiet i *engelska, allmän kurs*, måste läraren acceptera, att vissa elever har relativt små förutsättningar att lära sig ett främmande språk. Han måste följaktligen visa stor förståelse och stort tå-

lamod och lägga upp sin undervisning så, att språkstudiet blir meningsfullt för samtliga elever. En del av dem kan endast lära sig förstå mycket enkel text och enkelt tal — en förmåga som icke får underskattas — och endast i ringa grad uttrycka sig på engelska. Läraren måste i överensstämmelse härmed individualisera sin undervisning.

Vid utfrågning i anslutning till en text är det ofta nödvändigt, att eleverna har böckerna öppna, så att de kan hämta svaren på lärarens frågor direkt ur texten. Frågorna måste vara mycket enkelt formulerade, och när det gäller de svagaste eleverna, kan det ibland vara befogat att diskutera innehållet på svenska för att utröna, om de förstått texten.

De grammatiska övningarna för ifrågavarande elever bör i huvudsak inriktas på mellanstadiets grammatikkurs. Teoretiska resonemang måste undvikas. Övningarna bör utgå från ett mönster på tavlans eller i texten och bedrivs i anslutning till en för eleverna gripbar situation.

Ständig aktivering av ord och fraser är nödvändig.

Talövningar i anslutning till bild gör det möjligt för samtliga elever att uttrycka sig på engelska. De svagare kan svara med enstaka ord eller någon mycket enkel sats, medan andra kan ge mer uttömmande svar.

Endast de duktigare eleverna bör ges tillfälle till individuell högläsning utan förläsning.

Många elevers förmåga till koncentration är ganska ringa, och undervisningen bör därför göras så omväxlande som möjligt och momenten ofta växla. Något stimulerande inslag, t. ex. en pedagogisk lek eller uppläsning av en kort anekdot bör infogas i de mer rutinbetonade övningarna.

Förslag till grammatikmoment

Engelska

Mellanstadiet

Bestämd och obestämd artikel.

Substantiv. a. Pluralbildning: boys; books; buses; watches; bushes; horses; houses; ladies; potatoes; — de vanligaste oregelbundna pluralformerna: men, women, children, feet, teeth, sheep. (Märk: Where is the money? It's on the table. — There are many people here.) — b. Genitiv: The boy's book. The roof of the house.

Adjektiv. a. Regelbunden komparation med ändelser: hard, harder, hardest; fine, finer, finest; big, bigger, biggest; happy, happier, happiest; strong, stronger, strongest. (He is *very* strong. His brother is *much* stronger.) — b. Komparation med more och most: interesting, more interesting, most interesting. — c. Oregelbunden komparation: good, better, best; many (much), more, most. (Märk: *last* week, *next* year.)

Räkneord: Grundtal och ordningstal. Ärtal och datum. Once, twice, three times etc. One day... One morning... Etc.

Pronomen. a. Personliga pronomen: subjekts- och objektsformer. (Märk: *There* is a book on the desk. Is there a book on the desk? Yes, there is. How many doors are there in this room? There is one.) — b. Förenade possessiva pronomen. (My brother is at home. Is your brother at home? Etc.) — c. Demonstrativa pronomen. (*This* is my book. *That* is your book. *These* are my books. Are *those* your books?) — d. Interrogativa pronomen. (*Who* are you? *Whose* book is this? *Which* of the books (boys, girls) is Swedish? *What's* this? *What* animal is this?) — e. Relativa pronomen. (Endast grundformen i exempel av typen: This is the girl *who* lives next door. We have a classroom *which* is too small.) — f. Indefinita pronomen. [I have *no* money. *Nothing* happened. I have got *some* English books (money). I know *something* about it. Have you got *any* books (money)? I don't know *anything* about it. Do you know *anything* about it? Every boy knows it. Everything is wrong.]

Verb: Presens, imperfekt, perfekt och pluskvamperfekt av *be* och *have*, regelbundna verb och de vanligaste i texten förekommande oregelbundna verben. (Märk: looks, hands; tries, plays; washes, goes;

looked, called, handed; tried, played; loved; stopped; looking; trying; lying; loving; stopping.) Progressiv form i presens och imperfekt. Omskrivning med *do*, *does*, *did*. — Hjälpverben: *can*, *could*, *must* i presens. *May* i fraser av typen: *May I go now? Yes, you may. Will and would* i fraser av typen: *Will (Would) you give me the book, please? — Be going to*.

Prepositioner: I texten förekommande vanliga prepositionsuttryck. (Exempel: *I am in the room. He jumped into the water. I go to school. He is at school. He goes home. He is at home. He lives in the country. In the morning I go by train to my work. A glass of water. A cup of tea.*) — Klockslag och datum.

Den raka ordföljden.

Högstadiet, särskild kurs

Substantiv: Användning respektive utlämnande av obestämd och bestämd artikel i väsentliga och vanliga fall. Vanliga substantiv, som beträffande numerus skiljer sig från motsvarande svenska. Oregelbunden plural. Adjektiv + substantiv motsvarande svenskt substantiverat adjektiv.

Adjektiv: Oregelbunden komparation.

Adverb: Bildning och användning.

Pronomen: Reflexiva, possessiva (självständiga), determinativa. Utvidgat studium av interrogativa, relativa och indefinita.

Verb: Futurum och konditionalis. Passiv form. De vanliga oregelbundna verben. Modala hjälpverb och deras ersättningsuttryck. Infinitiv med och utan *to*. Väsentliga fall där engelskt tempusbruk skiljer sig från svenskt. De vanligaste engelska motsvarigheterna till skall, skulle, bliva, vilja och bruka. Huvudskillnaderna mellan *do* och *make*. *Ing*-form efter prepositioner, vissa verb och adjektiv.

Prepositioner och konjunktioner.

Ordföljd. Väsentliga olikheter mellan engelskan och svenskan i fråga om verbets, artiklarnas och adverbets plats.

Grammatik i övrigt endast för textförståelsen.

Tyska

Årskurs 7

Bestämd och obestämd artikel samt *kein*. Maskulina, feminina och neutrala substantivs normala pluralbildning (-er, -en, -e). — Räkneord (grundtal). — Något av den svaga adjektivböjningen. — Regelbunden

komparation. — Personliga pronomen (nominativ, dativ och akkusativ). — Förenade possessiva pronomen. — Demonstrativa pronomen (endast *dieser*). — Frågeord. — Regelbundna verb i indikativ. *Haben*, *sein* och *werden*. — Modala hjälpverb och *wissen*. — Oregelbundna verb (de vanligaste). — Några vanliga starka verb. — Prepositioner med dativ. — Prepositioner med akkusativ. — Prepositioner med dativ eller akkusativ (några typfall). — Spridda syntaktiska företeelser (exempelvis bisatsordföljden).

Årskurs 8

Utvidgat studium av i årskurs 7 övade moment. — Självtändiga former av *ein* och *kein*. — Substantivets deklination. — Genusregler. — Svag och stark adjektivböjning. — Substantiverade adjektiv. — Oregelbunden komparation. — Räkneord. Ordningstal. — Självtändiga possessiva pronomen. — Demonstrativa pronomen. — Interrogativa pronomen. — Relativa pronomen (*der*). — Några vanliga indefinita pronomen. — Bruket av *haben* och *sein*. — Starka verb. — Huvudtyperna av sammansatta verb. — Vanliga konjunktioner. — Syntaktiska företeelser (exempelvis bestämd artikel vid geografiska namn, tidsadverbial, infinitiv med och utan *zu*).

Årskurs 9

Repetition och utvidgat studium av i årskurserna 7 och 8 övade moment. — Reflexiva pronomen. — Reciproka pronomen. — Determinativa pronomen. — Relativa pronomen. — Indefinita pronomen. — Passivum. — Starka verb. — Prepositioner med genitiv (endast de vanligaste). — Syntaktiska företeelser (exempelvis formellt subjekt, enkla fall av *werden*, *wollen* och *sollen*). — Grammatik i övrigt endast för textförståelsen.

Franska

Årskurs 7

Bestämd artikel. — Obestämd artikel. — Partitiv artikel. — Böjning av substantiv och adjektiv (några vanliga typer). — Räkneord. — Personliga pronomen: Svagtoniga subjektformer. Svagtoniga objektformer (satser med *ett* objektspronomen). Starktoniga former i satstyperna: *C'est moi. Le livre est à moi*. — Förenade possessiva pronomen. — Förenade demonstra-

tiva pronomen. — Frågeord. — Presens av *avoir* och *être*. — Presens av regelbundna verb. — Presens av några oregelbundna verb. — Presens av reflexiva verb. — Perfekt av *avoir*, *être*, regelbundna verb samt några vanliga oregelbundna verb. — Futurum bildat med *aller*. — Imperativ. — Negationer. — Prepositioner. Genitiv- och dativbildning. — Ordföljden. Väsentliga olikheter i fråga om verbets och adjektivets plats.

Årskurs 8

Utvidgat studium av i årskurs 7 övade moment. — Personliga pronomen (två objektspronomen, *en* och *y*). — Självständiga demonstrativa pronomen. — Interrogativa pronomen. — De vanligaste indefinita pronomena. — Relativa pronomen. —

Verb: Imperfekt. Pluskvamperfekt. Futurum och konditionalis. Passé simple (endast för textförståelsen). De vanligaste oregelbundna verben. Hjälpverbens användning. Böjningen av perfekt particip. — Adverb. — Viktiga syntaktiska företeelser (några huvudpunkter inom tempusläran, ordföljden).

Årskurs 9

Repetition av i årskurserna 7 och 8 övade moment. — Något utvidgat studium av pronomen, oregelbundna verb och tempusläran. — Passiv form. — Några centrala fall av konjunktiv (efter vilje- och känslouttryck). — Det nödvändigaste om artiklarnas användning och om infinitivläran. — Grammatik i övrigt endast för textförståelsen.

Orienteringsämnen

En av den obligatoriska skolans uppgifter är att ge kunskaper om den omgivande verkligheten och om människornas liv och verksamhet förr och nu. I vår tid utvecklas naturvetenskaperna och samhällsvetenskaperna i allt snabbare takt, och detta medför krav på ständigt förnyad orientering. Också de humanistiska vetenskapernas innehåll förändras snabbt, och detta påverkar orienteringsbehovet. Därför måste skolan räkna med att endast ett mycket begränsat mått av de kunskaper den meddelar eleverna kommer till livslång användning.

Undervisningen inom orienteringsämnen bör under sådana förhållanden mera inriktas på att hos eleverna grundlägga förståelse än på att ge dem ett stort förråd av kunskaper om fakta. Därutöver är det väsentligt att ge dem en orientering om var kunskaperna kan inhämtas, att uppöva studieteknik och grundlägga goda studievänor samt att söka stimulera intresset för studier på egen hand.

En sådan allmänt orienterande undervisning skall meddelas i grundskolan. En *orientering i livsåskådningsfrågor* ingår i olika form och omfattning huvudsakligen i kristendomskunskap men även i övriga orienterande ämnen. *Samhällsorientering och naturorientering* meddelas på lågstadiet i hembygds-kunskap. På skolans övriga stadier förmedlas samhällsorienteringen huvudsakligen genom samhällskunskap, historia och geografi, vilka i denna läroplan bildar ämnesgruppen *samhällsorienterande ämnen*. En elementär naturvetenskaplig orientering ges främst i naturkunskap, biologi, kemi och fysik, vilka i läroplanen ingår i ämnesgruppen *naturorienterande ämnen*. Även skolans övriga ämnen bidrar till att vidga elevernas kunskaps- och erfarenhetsvärld.

En kursplan i de uppräknade orienteringsämnen kan aldrig anvisa mer än ett begränsat urval av det väldiga kunskapsstoff som finns. Detta urval bör givetvis göras i överensstämmelse med de riktlinjer, som enligt läroplanen

skall gälla för skolarbetet i dess helhet. Grundskolans läroplan söker därför anvisa stoff av den art, att det vidgar elevernas kulturbakgrund och är av värde för deras utveckling. Den anger i många fall endast de ramar, inom vilka lärostoffet kan väljas. På så sätt får den enskilde läraren valmöjligheter och rörelsefrihet och kan anpassa stoffet efter elevernas individuella förutsättningar för arbetet. När man väljer stoff och bjuder arbetsmaterial, måste hänsyn tas bl. a. till elevernas utvecklingsålder, mognad och sociala bakgrund. Avsikten är inte i första hand att i undervisningen framlägga färdiga åsikter, fakta och resultat utan att låta eleverna i största möjliga utsträckning skaffa sig kunskaper genom eget arbete och egna upplevelser. Skolarbetet skall alltså bygga på deras egen aktivitet. Detta har kommit att framstå som mer och mer angeläget, allt eftersom deras personlighetsutveckling ställts i centrum för skolans verksamhet. Utformningen av personligheten är nämligen främst beroende av de egna erfarenheterna. Det är genom att på ett aktivt sätt inhämta sådana, som man i djupare mening lär sig något. Att lära sig betyder, att man ändrar sitt sätt att vara eller sin beredskap inför olika situationer. Vetskapen härom måste vara bestämmande för skolarbetets utformning. Detta bör ordnas så, att det hjälper eleverna till en successiv utveckling mot ökad självständighet och bereder dem tillfälle att göra så rika emotionella, intellektuella och sociala erfarenheter som möjligt.

Den uppdelning på ämnen och moment inom dessa, som karakteriserar skolans orienteringsstoff, har traditionellt gjorts med den vetenskapliga systematiken som förebild. Därigenom

har stoffet i stor utsträckning kommit att bli ordnat på ett logiskt och systematiskt sätt. Detta har visat sig medföra väsentliga nackdelar för undervisningen i synnerhet på de lägre åldersstadierna, där elevernas abstraktionsförmåga är svagt utvecklad. Vidare kommer stoff, som i deras föreställningsvärld hör samman, ofta att spaltas upp. Faran är också att förmågan av överblick och helhetsuppfattning går förlopad vid en långt driven uppspaltning. Dessutom kan systematiseringen göra det svårare att anknyta undervisningen till elevernas egna upplevelser och intressen. Den traditionella organisationen av lärostoffet i orienteringsämnen har därför modifierats med hänsyn till detta.

Det är naturligt, att olika ämnen och ämnesgrupper inom orienteringsämnena ger olika aspekter på det kunskapsstoff, som grundskolan avser att förmedla för att söka ge eleverna fördjupad förståelse för tillvarons problem och intresse för omvärlden. Arbetet inom dem alla avser emellertid att hjälpa eleverna till en allt större förmåga att tänka självständigt och personligt ta ställning, att söka förstå och respektera det som är annorlunda, det som avviker från deras egna vanor och deras egen uppfattning, att utöva självkritik, att se sig själva i ett socialt sammanhang, att vilja och kunna samarbeta samt att tillägna sig en alltmera odlad smak.

Arbetet bör sålunda i det hela inriktas på att ge eleverna en sådan orientering, att de kan fungera som självständiga samhällsmedlemmar med ett intresse för omvärlden, som kan utvecklas till en känsla av internationellt medansvar.

Allmänna anvisningar

Samhälls- och naturorienterande ämne på lågstadiet

Samhälls- och naturorientering förmedlas på lågstadiet genom undervisning i ämnet *hembygdskunskap*. Mål, huvudmoment, förslag till disposition

av en studieplan samt anvisningar och kommentarer för denna undervisning återfinns på s. 230—241.

Samhälls- och naturorienterande ämnen på mellanstadiet

Lärostoffets organisation

Den orientering som på lågstadiet förmedlas inom ämnet hembygdskunskap, fortsättes och utvidgas på mellanstadiet inom ramen för de samhällsorienterande och naturorienterande ämnena samhällskunskap, historia, geografi och naturkunskap.

Barnens spontana vetgirighet gäller på detta åldersstadium företeelser och sammanhang inom mycket vida erfarenhetsområden. Ur elevernas synpunkt är det därför ofta naturligt att sammanföra stoff från olika ämnen och tillämpa en *samlad undervisning* (s. 38). Arbetet med dessa stoffenheter kan även ge övning i att tala, läsa och skriva. Musik, teckning och slöjd kan med fördel anknytas till åtskilliga av dem.

Allt eftersom barnens erfarenheter ökar, kan man på mellanstadiet påbörja en mer *ämnesinriktad orientering*. Att därvid parallellt läsa alla orienteringsämnen försvårar en uppläggning av arbetet enligt riktlinjerna för grundskolans verksamhet. Nackdelarna kan väsentligt minskas, om man genomför *periodläsning* (s. 37). Även därvid bör de anknytningar göras till andra ämnen, som naturligt erbjuder sig.

Naturliga anknytningar är lättast att

genomföra i de ämnen, som på detta stadium inte kräver en systematisk lärogång, t. ex. samhällskunskap, geografi och naturkunskap. Svårare är det i ämnet historia, delvis till följd av att en kronologisk uppläggning i viss utsträckning kan vara önskvärd i detta ämne redan på mellanstadiet. En *kombination av samlad undervisning och mer ämnesinriktad periodläsning* blir därför ofta den uppläggning av arbetet under ett läsår, som ställer sig mest ändamålsenlig på mellanstadiet. Under vissa perioder får därvid ett ämne dominera arbetet under den tid, som är anslagen åt ovan nämnda orienteringsämnen, under andra samlas arbetet omkring ett område med moment från skilda ämnen.

Det är av vikt, att eleverna genom att göra egna erfarenheter får en allt rikare associationsbakgrund. Erfarenheterna kan förvärfvas genom konkreta upplevelser och genom aktivt arbete. Undervisningen bör därför i största möjliga utsträckning inriktas på *en fördjupad behandling av viktigare kursavsnitt*. I de föreslagna studieplansdispositionerna anges *exempel* på sådana områden, som kan tas upp till behandling i en viss årskurs. Aktuella händelser och företeelser ävensom arbetet inom undervis-

ningen i övrigt kan emellertid motivera en omdisponering av det stoff, som huvudmomenten i de olika orienteringsämnen anger. Annat stoff kan också tas upp till behandling, i den mån det ansluter sig till de riktlinjer, som gäller för undervisningen.

Inom varje arbetsområde bör alla om möjligt inhämta en viss *grundkurs* (s. 39). En avsevärd del av den tid, som är beräknad för området, bör eleverna arbeta med *överkursuppgifter*, som huvudsakligen syftar till att ge en fördjupning utöver grundkursen. De bör stimuleras att själva ställa sig uppgifter eller att utvälja sådana, som intresserar dem och passar deras egna förutsättningar. Förslagen bör gemensamt diskuteras klassvis eller gruppvis, för att eleverna skall ställa ökade anspråk på att de samlade prestationerna skall bilda en värdefull helhet, så mångsidig och omväxlande som möjligt. Valet av uppgifter måste ibland begränsas och inriktas åt visst håll både av organisatoriska skäl och på grund av begränsad tillgång på materiel.

Arbetsätt

Alltefter vad som är mest ändamålsenligt bör en kombination av klassundervisning, grupparbete och individuellt arbete samt av arbete med obligatoriska och fritt valda uppgifter förekomma.

Klassundervisning är naturlig t. ex. vid starten av ett nytt arbetsområde, planläggning av ett arbete, instruktion av teknik, genomgång av nya ord och begrepp eller svåruttalade namn, behandling av svårbemästrat stoff samt redogörelser för utfört arbete och diskussion i samband därmed. Även sammanfattande översikter, som ges för att knyta samman skilda områden, kan med fördel ha denna form.

Atskilliga uppgifter inom varje ämne

och arbetsområde kan lösas under *grupparbete* eller andra former av samverkan mellan eleverna (s. 54). I större klasser kan det vara en fördel att börja detta grupparbete successivt. Medan klassen i sin helhet är sysselsatt med exempelvis den obligatoriska delen av kursen eller läser igenom tillgänglig litteratur, som alla har att arbeta med, hjälper läraren efter hand de olika grupperna att komma igång. Ofta kan det vara lämpligt att under ett arbetspass låta en del av klassen syssla med gruppuppgifter, medan resten ägnar sig åt individuella uppgifter inom grundkursens ram eller åt enstaka överkursuppgifter.

Arbetsfördelningen inom en grupp kan göras på olika sätt. Till en början, då den gemensamma uppgiften bör vara mycket begränsad, för att eleverna genast skall kunna få en överblick över den, kan varje grupp planera sitt arbete och fördela deluppgifterna efter sysselsättningens art t. ex. så, att en elev samlar fakta, en förbereder sig att berätta, en formulerar frågor och uppgifter, en beskriver illustrationer etc. Man kan också ordna det så, att eleverna i gruppen mellan sig fördelar arbeten, som utgör olika avsnitt av gruppuppgiften. Läraren bör ha uppmärksamheten riktad på att deras arbete blir så allsidigt som möjligt, givetvis med hänsyn tagen till elevens förmåga och intressen. Eleverna bör således ej ensidigt syssla med t. ex. teckningsuppgifter, modellarbeten, grafiska framställningar etc.

En väsentlig del av den enskilde elevens arbete är av *individuell* karaktär. Det kan då ibland ha formen av ett av läraren anvisat arbete, en för alla obligatorisk uppgift, t. ex. att rita en kartskiss i geografi. En annan gång kan det gälla ett helt självständigt valt enskilt arbete av överkurskaraktär eller en uppgift, vald inom ramen för grup-

pens arbete. Även när eleven deltar i ett grupparbete, blir hans insats inom detta ofta en individuell prestation.

En väsentlig avsikt måste vara, att eleverna så småningom själva skall kunna föreslå och planera arbeten, finna lämpliga källor och välja lämpliga arbetsformer, självständigt eller i samarbete med kamrater utforma en uppgift och sakligt bedöma arbetets resultat.

Behandling av ett kursavsnitt

Arbetet med ett kursavsnitt kan starta från *olika utgångspunkter*: en företeelse, som fångat elevernas intresse, en aktuell händelse, en bok, en film, ett radio- eller TV-program, ett studiebesök etc. En lämplig anknytning av dagsaktuellt stoff till en på förhand uppgjord plan kan fördjupa intresset för arbetet och göra detta mera meningsfullt.

Elevernas arbete kan utgöras av muntliga eller skriftliga sammanfattningar eller berättelser, frågor och uppgifter till klassen, dramatiseringar och enkla dialoger, utformning av kartor och enkla grafiska framställningar, enskilda teckningar och bildserier, arbeten i sandlåda, relief- och modellarbeten, utställningar m. m. Lärarens uppgift blir bl. a. att lära dem använda tillgängligt studie- och arbetsmaterial, så att de efter hand själva kan välja lämpligt sätt för arbetet.

En av lärarens viktigaste uppgifter blir att hjälpa eleverna till *en god arbetsteknik*. Den övning i svenska, som självklart anknyts till orienteringsämnen, bör syfta till att utveckla en allt större förmåga hos dem att läsa och uppfatta innehållet i en text, »skumläsa» för att finna bestämda fakta, samla enskilda fakta ur en eller flera källor, formulera frågor och uppgifter, använda register och innehållsförteckningar, skriftligt sammanställa fakta till

korta sammanfattningar, muntligt redogöra för en läst text med hjälp av stödord, rubriker eller stolpar samt på grundval av dem dramatisera, skriva resebrev och fantasiartiklar etc.

Samverkan med ämnet svenska bör även ske genom att man tar till vara naturliga tillfällen att *utöka elevernas aktiva ordförråd*. Att i samband med arbetet inom ett intresseområde samla och på olika sätt arbeta med nya och frekventa ord och begrepp ger ordskapen mening och skapar nödvändiga förutsättningar för att eleven skall förstå nya företeelser och sammanhang.

Föremål, modeller och bilder av olika slag erbjuder många möjligheter för eleverna att själva *göra iakttagelser och dra slutsatser*. Till en början bör de få tillfälle att lämna muntliga eller skriftliga beskrivningar. Egna iakttagelser och reflexioner bör då uppmuntras. Det kan gälla t. ex. att finna likheter, olikheter och sammanhang, att söka sätta in bilder i ett tidssammanhang etc. Föremål och bilder kan också stimulera till arbete, om eleverna vänjer sig att söka svar på sådant som de inte omedelbart förstår. Bilder kan vidare ge stoff till dramatiseringar, resebrev eller manuella arbeten.

Inom alla orienteringsämnen möter eleverna *sifferuppgifter*. Dessa ger dem en storleksuppfattning eller en tidsuppfattning först genom jämförelse med andra kända förhållanden. En del elever kan tidigt göra sig förtrogna med olika slag av tabeller, och genom för-enklingar och överslagsberäkningar kan de lära sig använda sifferuppgifter för att göra jämförelser. De möjligheter som därvid ges att anknyta till ämnet matematik bör utnyttjas. I regel kan de först senare från gjorda jämförelser komma fram till olika problemställningar, t. ex. vad en skillnad eller likhet beror på. På så sätt ledes eleverna

till att söka vidare på egen hand. Ofta är de intresserade av att lära sig åskådliggöra storleksförhållanden. På mellanstadiet blir det företrädesvis fråga om att med olika symboler göra enkla grafiska jämförelser.

Manuellt arbete bidrar till att göra undervisningen konkret, omväxlande och intresseväckande. Det kan dessutom ge eleverna naturlig anledning att inhämta de kunskaper de behöver för att utföra detsamma. Ofta kan det vara lämpligt, att enstaka elever eller grupper utför reliefer, modeller, applikationer, bildserier etc., medan resten av klassen är sysselsatt med arbeten av annan karaktär.

Om *hemuppgifter* ges, bör de varieras. Stoffets art måste få bestämma utformningen. Sålunda kan uppgiften bestå i att återge innehållet i en berättelse, sammanställa frågor eller fakta från en text med sakuppgifter, att skriva rubriker, att memorera ett begränsat antal understrukna fakta, att beskriva illustrationer eller kartor etc. Ibland kan en arbetsuppgift, som påbörjats i skolan, göras färdig i hemmet. Obligatoriska hemuppgifter bör vara väl avgränsade och klart formulerade. De bör helst innehålla ett moment av problemlösning.

Arbetet ges en meningsfull inriktning och sätts in i ett socialt sammanhang, genom att eleverna bereds tillfälle att redovisa det skriftligt eller muntligt inför kamraterna, genom att de får delta i diskussioner, demonstrera resultat o. dyl. *Redovisningen* kan utgöra antingen ett inslag under arbetets gång eller ett avslutande moment. Intressant stoff och förtjänster i en redogörelse bör särskilt uppmärksammas och bli föremål för gemensamma diskussioner i studiefostrande syfte. Vid redovisningarna bör eleverna efter hand vänjas att göra stödanteckningar för

att kunna delta i ett avslutande samtal. Diskussion och kritik blir ofta mer givande, om två eller flera grupper arbetar med samma uppgift.

Skriftliga uppgifter, teckningar, kartor, grafiska framställningar och olika slag av manuella arbeten kan tillsammans med aktuella samlingar ge material till en *utställning*, som ger en samlad överblick av och kunskap om det aktuella området. Utförda arbeten kan också samlas i en *arbetsbok*. Denna kan vara av individuell typ eller avsedd för en grupp eller hela klassen.

Utöver här antydd redovisning bör, då ett arbetsområde avslutas, förekomma någon form av *kontroll* att grundkursen behärskas, så att man verkligen har en grund att bygga vidare på. Kunskapskontrollen bör även bli ett diagnostiskt hjälpmedel för läraren. Om skriftliga prov förekommer, bör de ges varierande form, t. ex. kombinationsprov, valprov, prov på kartförståelse och på förmåga att avläsa enkla tabeller och diagram.

Hjälpmedel

Resultatet av undervisningen i orienteringsämnena är i hög grad beroende av att eleverna får tillfälle att använda lämpligt studie- och arbetsmaterial: läroböcker, fackläseböcker, artiklar i tidsningar och tidskrifter, bilder, bildserier, filmer, kartor, tabeller m. m. Naturiakttagelser, studiebesök, enkla undersökningar och försök, intervjuer, radio- och TV-program ger ofta värdefullt stoff för fortsatt arbete. (Se även Hjälpmedel och arbetsmateriel s. 96.)

Läseböcker och facklitteratur bör ge väsentliga sakupplysningar genom stimulerande, aktivitetsfrämjande, ej alltför omfattande skildringar och redogörelser samt även tillgodose önskemålet om läsmaterial av varierande svårighetsgrad. Väsentligt för ett individua-

liserat arbetssätt är, att såväl läroböcker som fackböcker genomgående är försedda med utförliga innehållsförteckningar, register av olika slag, ordlistor m. m.

För arbetet i orienteringsämnen bör en rikhaltig boksamling finnas lätt tillgänglig i varje klassrum. Ett sådant klassbibliotek bör utöver fackböcker innehålla uppslagsverk av enkel typ ävensom böcker av annan art, avsedda att ge miljöskildringar eller skildringar från olika tidsperioder och att väcka elevernas intresse för fri läsning. Möjlighet bör finnas att i aktuella sammanhang ur centralt bokförråd eller

från skolans gemensamma bibliotek för tillfället utöka antalet av klassbibliotekets mest användbara fackläseböcker och att komplettera boksamlingen i klassrummet med andra aktuella fackböcker och med skönlitteratur. Såväl dagspressen som tidskrifter av olika slag bör uppmärksammas som hjälpmedel. Nyhetsstoff, artiklar, reportage och bilder bör komma till användning vid elevernas arbete. Periodiska tidskrifter eller årsböcker med aktuell orientering inom olika ämnesområden är värdefulla komplement till läro- och läseböcker.

Samhällsorienterande ämnen på högstadiet

Undervisningens inriktning

Undervisningen i samhällskunskap, historia och geografi på högstadiet har till syfte att ge eleverna en grundläggande orientering i det samhälle som de lever i, om hur det nått fram till den gestaltning det har i vår egen tid, hur det formats i växelverkan med naturen och skaffar sig sina förnödenheter, hur det är organiserat och fungerar. I samband därmed skall eleverna föras fram till allt mer vidgade perspektiv, se och uppleva, hur deras egen personliga omgivning förhåller sig till de allt större sammanhangen hembygden, landet, den nordiska och internationella gemenskapen.

Undervisningen skall inriktas på att öva sådana färdigheter, som eleverna behöver för att kunna fungera som aktiva samhällsmedlemmar, i stånd att efter måttet av sin förmåga och i enlighet med sin läggning göra en insats i de sammanhang, där de verkar eller kommer att verka.

Undervisningen skall syfta till att föra eleverna fram till ett personligt

engagemang genom att konfrontera dem med de tankar och idéer, som gjort och gör sig gällande i det mänskliga samlivet, göra dem förtrogna med de värden, vilka vår demokratiska livsform rymmer, skapa en på faktisk kunskap grundad förståelse för andra människor, väcka deras respekt för objektivitet och sanningssökande och stimulera dem att utifrån självständiga ställningstaganden bygga upp en personlig åskådning.

Lärostoff

För att de syften, som angivits här ovan, skall tillgodoses är det nödvändigt att koncentrera undervisningen kring särskilt *betydelsefulla moment och större enheter* och att dessa behandlas utförligt och på ett konkret sätt, medan andra och mindre betydelsefulla genomgås mera översiktligt. Härigenom blir det lättare att i tillräcklig utsträckning ge eleverna tillfälle att arbeta självständigt med stoffet och uppleva det som intresseväckande.

Undervisningen bör hos samtliga ele-

ver söka skapa förtrogenhet med vissa *grundläggande begrepp och fakta*, som kan anses nödvändiga som stödjepunkter i kultur-, tids- och rumsorienteringen och som kan hjälpa eleverna att som vuxna nå bättre kontakt över yrkes- och andra gruppgränser. Denna kärna av kunskaper skall om möjligt behärskas av samtliga. De som har ringa förmåga till intellektuella prestationer bör i stor utsträckning inom ramen för sina möjligheter få speciella uppgifter av den art, att de uppmuntras och känner sig kunna göra en insats i skolarbetet.

Det är väsentligt, att eleverna kommer till insikt om att de meddelade kunskaperna är av betydelse för dem som vuxna samhällsmedborgare, och att undervisningen väcker intresse för kunskapsinhämtande även på egen hand genom samma kunskapskällor, som står den vuxne till buds, t. ex. tidningar, böcker, radio och TV. Detta syfte främjas genom att läraren påpassligt anknyter till *aktuella företeelser* och disponerar stoffet inom årskursen och stadiet med hänsyn till vad som i en given situation har den största förutsättningen att väcka *elevernas intresse*. Det aktuella stoffet bör framför allt utnyttjas så, att det bildar den stimulerande utgångspunkten för en mera systematisk behandling av väsentliga kunskapsmoment. Däremot måste läraren tillse, att aktualiteterna ej medför ett ökat anspråk på detaljkunskaper, som i längden får enbart kuriositetsvärde. Viktiga partier av kursen får inte försummas genom att alltför stor hänsyn tas till aktualiteter.

Planering av studierna

För att nödig effektivitet och önskad variation skall kunna uppnås i undervisningen och för att tillräcklig hänsyn skall kunna tas till olika elevkate-

goriers behov, fordras, att läraren grundligt planerar arbetet i klassen (jfr s. 94). Inte minst viktig är planeringen av färdighetsträningen, så att svårighetsgraden ökas systematiskt och stegvis.

Visst samråd och samarbete måste ske med andra lärare i synnerhet vid planeringsdagar och ämneskonferenser. Detta gäller särskilt frågor, som rör samverkan mellan ämnena (s. 212), studiebesök, exkursioner och grupparbeten samt utarbetande av svårighetsgraderade skriftliga och muntliga uppgifter för arbetets individualisering och av materiel för varierande former av kunskapskontroll.

Det är värdefullt, om lärarna vid läsårets eller terminens början gör upp en plan över lämpliga arbetsområden, som skall behandlas i grupparbetets form och gör upp en tidsplan för sådana arbeten i olika ämnen. Härigenom kan uppnås, både att arbetsformen inte försummas och att det inte blir för stor arbetsanhopning för eleverna under vissa tider av läsåret.

Även eleverna bör i görligaste mån engageras i planeringen av arbetet. En gemensam genomgång med klassen i början av läsåret eller terminen av vad som skall behandlas bidrar till att ge dem förståelse och större intresse för ämnet. I samband härmed kan enskilda elever och elevgrupper uppmanas att under någon tidsperiod i t. ex. tidningar, radio och TV uppmärksamma sådant som anknyter till kursmomenten ifråga. Både muntliga och skriftliga uppgifter, avsedda att redovisas i samband med den senare behandlingen av respektive moment, kan på detta sätt utdelas. Presentationen bör ske på ett sådant sätt, att eleverna känner sig ha möjlighet att i någon mån påverka utformningen av kursen och att välja arbetsuppgifter. Det kan vara ändamåls-

enligt att ytterligare några gånger under läsåret med dem diskutera kursinnehållet och motiveringarna för valet av moment. Dessa genomgångar kan kombineras med tillbakablickar på huvuddragen av slutbehandlade avsnitt.

Samverkan inom ämnesgruppen och med andra ämnen

Genom att *behandlingen av närbesläktade eller sammanhörande kursmoment i geografi, historia och samhällskunskap samordnas*, kan en önskvärd fördjupning inom ett sålunda organiserat arbetsområde ske på ett naturligt sätt. Studierna kan göras grundligare och allsidigare, och eleverna kan få en vidare utblick över problemen än vid en strikt ämnesinriktad undervisning. Tid kan sparas genom att sammanhörande kursmoment aktualiseras och behandlas ungefär samtidigt, t. ex. både i geografi och historia. Samma undervisningsmateriel kan härvid i viss utsträckning användas inom de särskilda ämnena, gemensamma arbetsuppgifter utarbetas, filmvisningar och föredrag arrangeras, studiebesök och exkursioner anordnas, allt i samråd mellan lärarna i de olika ämnena.

Genom ämnessamverkan ökas möjligheterna att använda friare arbetsformer. Inom en vidare ämnesram kan individuella uppgifter och uppgifter, som eleverna bearbetar och redovisar i samarbete med kamrater, på ett naturligt sätt omväxla med klassundervisning och diskussion i större grupper.

En samverkan mellan de samhällsorienterande ämnena torde också öka möjligheterna att utnyttja stoffet så, att det utvecklar elevernas förmåga att sätta sig in i andra människors situation. Det må sedan gälla de egna klasskamraterna eller andra människor, som kan ha helt annan social bakgrund, andra värderingar, annan livsåskådning,

andra levnadsmönster, annat språk eller över huvud andra livsbetingelser.

Möjligheterna att på högstadiet åstadkomma samlad undervisning eller periodläsning i de samhällsorienterande ämnena blir i stor utsträckning beroende av om samma lärare har mer än ett av dessa ämnen. För att såväl periodläsning som användning av friare arbetsformer skall underlättas, är det önskvärt, att lärare, som har två eller flera sådana ämnen i samma klass, får lektionerna placerade intill varandra på schemat.

När undervisningen i de nämnda ämnena bestrids av olika lärare, måste man främst inrikta sig på att samordna undervisningen. De föreslagna studieplansdispositionerna (s. 242, 253 och 263) är utformade för att underlätta en sådan samordning. Moment som kan samordnas i årskurserna 8 och 9 framgår av exemplen s. 448 och 449.

På planeringsdagar bör en *tidsplan* göras upp, för att de ämnesmoment, som har beröringspunkter med varandra, i så stor utsträckning som möjligt skall kunna tas upp ungefär samtidigt. Det är emellertid sällan möjligt eller lämpligt att anslå lika lång tid åt behandlingen av näraliggande moment i de olika ämnena. Därför går det inte alltid att låta behandlingen av momenten följa jämsides. Det är dock av värde, om studierna av besläktade moment i de andra ämnena tidsmässigt kommer så nära som möjligt. Det kan å andra sidan vara lämpligt att helt bryta samordningen mellan några moment för att få tillfälle att mera grundligt integrera behandlingen av andra.

Först på begränsade avsnitt men efter hand i större omfattning kan flera lärare, som så önskar, helt samordna behandlingen av vissa stoffenheter och därvid använda gemensamt utarbetade uppgifter.

Samverkan med ämnet svenska bör alltid vara intim. Förmågan att läsa och lyssna med kritik och omdöme bör uppövas vid undervisningen i samtliga samhällsorienterande ämnen. Dessa lämpar sig också synnerligen väl för direkta studietekniska övningar (s. 148 och 208). Även den muntliga framställningen bör ägnas stor uppmärksamhet och övas genom att eleverna får presentera smärre individuella uppgifter och delta i olika former av diskussioner. Varje elev bör i vart och ett av ämnen få tillfälle att redogöra för någonting inför klassen, och varje framträdande bör helst vara kort. Enkla skriftliga arbeten på grundval av en eller flera källor bör också utföras, så att samtliga under läsåret har gjort någon sådan uppgift i varje ämne. Dessa övningar bör självfallet avse att utveckla elevernas förmåga att uttrycka sig klart och lättfattligt.

Samverkan med övriga ämnen bör också förekomma, då naturliga anknytningsmöjligheter finns. Även dessa samordningsmöjligheter bör inventeras under planeringsdagarna. Särskild uppmärksamhet bör härvid ägnas samverkan med estetisk-praktiska ämnen. Möjligheterna att sätta in estetiska moment i sammanhang med ett tidsskede bör väl tillvaratas. Här finns rikliga tillfällen till samverkan med teckning, musik, hemkunskap och slöjd, särskilt i samband med behandlingen av för de samhällsorienterande ämnena gemensamma enheter.

Undervisningsformer och arbetssätt

Klassundervisning har i de samhällsorienterande ämnena en viktig funktion att fylla. Både lärarens berättande och hans samtal med klassen är väsentliga för att eleverna skall få en mångsidig, levande bild av de samhälleliga företeelserna och uppleva, att dessa angår

dem personligen. Genom den muntliga undervisningen bör läraren ha rika möjligheter att stimulera och engagera eleverna. För stor del av lektionen bör emellertid inte upptas av hans samtal med hela klassen. Dessa lämpar sig bäst, då han önskar väcka intresse för ett nytt arbetsområde, då han vill berätta om något, ge arbetsinstruktioner eller kommentera och sammanfatta vad som behandlats under arbetspassen.

Om man skall kunna ta tillräcklig hänsyn till skillnaderna i elevernas förutsättningar, bör i regel varje lektion rymma moment av *individuellt arbete*. Efter inledande instruktion kan sådant arbete bedrivas antingen enskilt eller i smärre grupper. Uppgifterna kan vara avsedda att helt fullgöras i skolan, att påbörjas i skolan men avslutas i hemmet eller att enligt lämnad vägledning helt utföras som hemuppgifter.

Många gånger bör större delen av lektionen eller hela lektionen kunna anslås till självständigt arbete. Såvitt möjligt bör både lättare och svårare uppgifter presenteras, som eleverna frivilligt får välja mellan. Arbetet med uppgifterna bör även ge övning i studieteknik eller innebära annan färdighetsträning. Lämpligt är t. ex. att skumläsa för att finna enstaka fakta, samla fakta ur en eller flera källor, bl. a. tidningar, formulera frågor och uppgifter, använda register och förteckningar, använda och själv utarbete ordlistor med väsentliga termer, beskriva illustrationer, sammanställa fakta till korta sammanfattningar, göra stödord eller rubriker för muntliga eller skriftliga redogörelser, göra dramatiseringar, resebrev och fantasiartiklar på grundval av läst text samt rita, avläsa, jämföra och tolka olika slags kartor och diagram.

Om lämpliga arbetsuppgifter finns, t. ex. i läroboken, i särskilda häften,

utarbetade av en grupp lärare under planeringsdagar eller av läraren själv som ett led i hans lektionsförberedelser, krävs för vissa av dessa individuella arbeten inga större arrangemang. Andra uppgifter kräver däremot tillgång till speciell materiel och apparatur, t. ex. för individuellt studium av bilder, kartor m. m.

En enkel form av *grupparbete* kan bestå i att individuella uppgifter bearbetas gemensamt av ett par elever. Uppgifter som förutsätter sådan samverkan kan förekomma jämsides med att andra elever arbetar enskilt.

Det är emellertid önskvärt, att övning i samarbete, i planering och självständigt genomförande av ett arbete bedrivs också inom något större området. De samhällsorienterande ämnena lämpar sig både genom sitt innehåll och sin målsättning särskilt väl härför. Inom ett sådant större arbetsområde kan hela klassen gruppvis engageras för att bearbeta olika deluppgifter. Detta arbete måste förberedas noga. Rikhaltig materiel av olika svårighetsgrad måste i förväg insamlas och finnas tillgänglig under den tid arbetet varar. Lättast går detta att genomföra, om det kan få bedrivas koncentrerat under en kortare period. Helst bör man då kunna arbeta under minst två timmar i följd.

Om samma lärare undervisar i flera samhällsorienterande ämnen, är möjligheterna att använda en arbetsform av ovan nämnt slag relativt stora. Härvid är det särskilt lämpligt att välja ett område, som kräver att man hämtar stoff från samtliga de berörda ämnena. Även om flera lärare undervisar i de olika ämnena, kan det ibland vara möjligt att gemensamt planera och genomföra ett grupparbete, som omfattar hela ämnesgruppen med anknytning även till vissa estetisk-praktiska ämnen. Givetvis bör det också kunna förekom-

ma grupparbete, som enbart omfattar något av de samhällsorienterande ämnena. Utbyte av lektioner för att arbetet skall kunna fullföljas under en så koncentrerad period som möjligt är då att rekommendera.

Ett grupparbete av denna typ ställer stora krav på både lärarnas och elevernas organisationsförmåga. Det behöver därför förberedas genom enklare former av samarbetsövningar. I allmänhet är det inte tillrådligt att sätta i gång ett sådant större arbete med en klass, förrän läraren haft den någon tid och känner elevernas förutsättningar.

Någon tydlig gräns mellan lektioner med klassundervisning, individuellt arbete och arbete i grupp är sällan varken möjlig eller önskvärd att dra. Samtliga dessa arbetsformer bör kunna förekomma under samma lektion. Sålunda kan t. ex. ett gemensamt samtal följas av en kort s. k. bikupediskussion, som efter ett sammanfattande gemensamt samtal leder till att några elever individuellt söker reda på ytterligare fakta för att belysa det behandlade problemet eller till att någon särskilt intresserad grupp beger sig exempelvis till biblioteket, ett grupprum eller ett ledigt klassrum för att fortsätta diskussionen och senare redovisa vad de har kommit fram till. En sådan *kombination av klassundervisning, individuellt arbete och smärre gruppuppgifter* kan leda till goda resultat.

Studiebesök och exkursioner

De möjligheter, som inom huvudmomentens ram yppar sig till direkt kontakt med livet utanför skolan, bör väl utnyttjas. Intervjuer, besök i skolan av olika experter, grundligt planerade exkursioner, studiebesök och studiereSOR kan förbereda eleverna för tillvaron som vuxna och ge dem en känsla av att vad de sysslar med i skolan inte

är isolerat från det som sker ute i samhället. Exkursioner och studiebesök innebär värdefulla möjligheter till samarbete lärarna och eleverna emellan av annat slag än det som arbetet i klassrummet kan ge. De erbjuder ofta tillfälle till studier, vid vilka de samhällsorienterande ämnena kan lämna sina bidrag till en rikare helhetssyn på hembygdens olika förhållanden. Studiebesök och exkursioner måste emellertid sättas in i undervisningen vid en tidpunkt, då de ur pedagogisk synpunkt är motiverade. Planeringen kan på högstadiet stöta på svårigheter av schematekniskt slag, eftersom man utöver timmar för samhällsorienterande ämnen kan behöva utnyttja lektioner för andra ämnen. Det är angeläget, att man t. ex. genom lektionsbyten söker övervinna dessa hinder.

Kunskapsredovisning

Undervisningen bör genomgående läggas upp så, att kunskapsredovisningen inte i allt för hög grad kommer att av-

se detaljkontroll av enstaka memorerade fakta. Det är viktigt, att den utformas så, att den ger nyttig övning i muntlig och skriftlig framställning, uppgörande och tolkning av diagram och kartor, utarbetande av ordlistor över väsentliga termer inom ämnesgruppen m. m.

Muntliga och skriftliga uppgifter av det slag som nämnts i det föregående bör i viss utsträckning kunna ersätta vanliga läxförhör. Diskussioner med hela klassen eller i grupp kan också ibland ersätta kunskapsredovisning av mera traditionellt slag. Att skapa förtrogenhet med parlamentariska former är över huvud ett viktigt mål för undervisningen i hela ämnesgruppen. Kunskapsredovisning är inte nödvändig eller ens lämplig varje vecka. Vid behandling av ett sammanhängande arbetsområde kan den ibland sparas, tills hela materialet är genomarbetat, och då ske på något av de sätt som nämnts ovan.

Naturorienterande ämnen på högstadiet

Undervisningens inriktning

Undervisningen i biologi, kemi och fysik bör medverka till att ordna och komplettera elevernas tidigare förvärvade vetande om naturföreteelser och tekniska ting, om människan och om hennes ställning i naturens och teknikens värld. Den skall ge eleverna en grundläggande kunskap om elementära biologiska, kemiska och fysikaliska företeelser, som är av värde i vardagslivet och för fortsatt utbildning av skilda slag. Den skall inriktas på att väcka intresse för naturvetenskap och teknik samt söka ge en inblick i lagbundenheten i naturens och teknikens värld. Vidare bör den söka bibringa eleverna

sådana färdigheter, att de kan utnyttja olika slag av studie- och arbetsmaterial för att självständigt komplettera och fördjupa sina kunskaper på den grund, som skolan lagt.

Lärostoff

Undervisningen skall ge vidgad kunskap om naturföreteelser och tekniska förlopp samt förtrogenhet med de centrala begrepp och elementära lagar, som upptas till behandling. Kunskapsstoffet och övriga medel för att nå detta studiemål måste anpassas till elevernas anlag, intressen och prestationsförmåga. Undervisningen inom olika praktiska och teoretiska moment skall

utformas även med hänsyn till den betydelse dessa har för elevernas fortsatta utbildning. Detta kan ske bl. a. genom lämpligt val av överkurser. Viktigt är i synnerhet vid undervisningen i fysik och kemi, att såväl grundkurs- som överkursuppgifter läggs till rätta även med hänsyn till flickornas föreställningsvärld, och att de kvinnliga eleverna också i övrigt, t. ex. genom lämpliga laborationer och övnings exempel, intresseras för studier inom dessa ämnesområden.

En svår uppgift är att avgränsa stoffet för den naturvetenskapliga orienteringen, att välja ut sådant som är väsentligt och passar elevernas förutsättningar. Det är viktigt, att det stoff som väljs kan engagera dem och ge dem möjlighet att undersöka och experimentera för att på egen hand komma till insikt. Uppgiften måste sålunda lösas med hänsyn tagen till deras ålder, erfarenheter och intressen. Samtidigt skall deras studiemål beaktas.

Samverkan med andra ämnen

Lärostoffet i naturorienterande ämnen måste organiseras delvis olika på låg-, mellan- och högstadiet. På de två första skolstadierna är en anordning med valda intresseområden både lämplig och möjlig inom hembygds-kunskapens och naturkunskapens ram. På högstadiet bör hänsynen till elevernas ökade behov av överblick och systematik motivera, att man mera betonar inriktningen på ämnena biologi, kemi och fysik, när man bygger vidare på den tidigare orienteringen. För en sådan inriktning av studierna talar även det förhållandet, att dessa ämnen har delvis olika karaktär och arbetsmetoder.

Även vid undervisningen på högstadiet måste man emellertid sträva efter att både kursinnehåll och läro gång i biologi, kemi och fysik samordnas så

fullständigt som möjligt, för att sammanhang skall uppnås och tid sparas. Planeringsdagar och konferenser samt fortlöpande kontakt mellan lärarna är villkor för den samverkan som här erfordras. När samma lärare undervisar en klass i två naturorienterande ämnen, bör inom vissa moment periodläsning genomföras, då så är möjligt.

Vid naturorienteringen på högstadiet bör samverkan åstadkommas med undervisningen i *samhällsorienterande ämnen*, särskilt i geografi, samt i *övningsämnen*. Med färdighetsämnena *svenska* och *matematik* bör samarbetet vara intimt. Förmågan att läsa med omdöme och kritik, att aktivt lyssna och att anteckna skall stimuleras även vid den naturorienterande undervisningen. Övning i muntlig framställning kan t. ex. åstadkommas, när olika försök utförs av grupper i samma klass, på så sätt, att elever inför kamrater i andra grupper redogör för försökens uppläggning, förlopp och resultat. Språkbehandlingen vid muntliga och skriftliga redogörelser bör observeras och i förekommande fall korrigeras. Samarbetet med matematikämnet sker främst vid mätövningar och bearbetningar av mätresultat, vid uppställande och utnyttjande av tabeller, diagram och formler. Särskilda räkneövningar bör endast undantagsvis förekomma inom den naturorienterande undervisningen på högstadiet. Även med förekommande *specialämnen* inom den mekanisk-tekniska ämnessfären bör samverkan åstadkommas. Kursmoment, vilkas tekniska tillämpning aktualiseras inom ett sådant ämne, bör studeras grundligt av berörda elevgrupp. Ämnenas samverkan bör planeras så, att den tekniska tillämpningen behandlas inom specialämnet, sedan erforderliga grundläggande begrepp och lagar genomgått i den naturvetenskapliga undervisningen.

Undervisningsformer och arbetssätt

Experiment och *materialundersökningar*, *ekskursioner* och *studiebesök* bör inta en central plats i undervisningen, men även bilder samt berättelser om upptäckter eller uppfinningar och om människorna kring dem är värdefulla inslag i denna. Vidare bör undervisningen genom sin uppläggning, när så är naturligt, gå ut från elevernas egna iakttagelser och erfarenheter samt anknyta till aktuella meddelanden och händelser inom naturvetenskap och teknik.

Vid undervisningen i naturoriente-

rande ämnen skall elevernas självverksamhet få stort utrymme i form av såväl *individuellt arbete* som *grupparbete*.

Därför bör de få tillfälle att göra egna försök. På högstadiet ges möjligheter härtill bl. a. genom laborationerna, som upptar en betydande del av den i timplanen tillmätta tiden för de naturorienterande ämnena. Det är av vikt, att laborationstiden effektivt utnyttjas genom väl valda övningar. I långt högre grad än passivt följda demonstrationer ger egna försök tillfälle att öva iakttagelse- och omdömesförmåga och även att göra egna kombinationer.

Kristendomskunskap

Mål

Undervisningen i kristendomskunskap har till uppgift att orientera eleverna om de bibliska skrifternas huvudsakliga innehåll, om kristen tro och etik, om huvuddragen av kristendomens historia och samfundsformer samt om viktiga icke-kristna religioner. Den skall också ge kännedom om de strömningar, som satt de religiösa sanningarnas värde i fråga, samt ge inblick i nutidens etiska och religiösa grundfrågor och tankeströmningar. Undervisningen skall vara objektiv i den meningen, att den meddelar sakliga kunskaper om olika trosåskådningars innebörd och innehåll utan att auktoritativt söka påverka eleverna att omfatta en viss åskådning. Den skall vara präglad av vidsynthet och tolerans. Den bör ske på ett sådant sätt, att eleverna uppfattar frågeställningarnas allvar och betydelse, och så, att den främjar deras personliga utveckling och bidrar till att skapa förståelse för värdet av en personlig livsåskådning liksom förståelse

och respekt för olika uppfattningar i livsåskådningsfrågor.

Arbetet i kristendomskunskap bör inriktas på att bibringa eleverna sådana färdigheter, att de kan självständigt förvärva kunskaper.

Huvudmoment

L å g s t a d i e t

Samtal i för barnen lämpliga etiska och religiösa ämnen.

Enkla berättelser ur bibeln.

Något om kyrkliga högtider och nutida kristen sed.

Några för barnen lämpliga psalmer och sånger.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

M e l l a n s t a d i e t

Ur gamla testamentet: Ett urval av berättelser och texter, som belyser väsentliga sidor av den gammaltestamentliga religionen, särskilt profeternas förkunnelse, eller som har allmänskulturellt intresse.

Ur nya testamentet: Religiösa och sociala förhållanden i Palestina på Jesu tid. Fortsatt behandling av Jesu liv och verksamhet. Den första församlingen i Jerusalem samt kristendomens första utbredning. Ett urval Jesusord och liknelser så valda, att de ger en samlad bild av Jesu gärning och budskap. Välkända Paulusord.

Ur kristendomens historia: Berättelser och tidsbilder ur kristendomens historia från äldsta tid till omkring 1800. Särskilt uppmärksammas karakteristiska drag i gudstjänst- och fromhetsliv samt i folk- och kulturliv. I anslutning därtill betydelsefulla personer och händelser.

Psalmboken och kyrkoåret.

Något om religiösa uppfattningar och förhållanden samt därmed sammanhängande seder och bruk inom ickekristna religioner.

Samtal i för eleverna lämpliga etiska och religiösa ämnen i anslutning aningen till undervisningen i övrigt eller till händelser och företeelser, som på annat sätt blivit aktuella för eleverna.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Högstadiet

Ur kristendomens historia under 1800- och 1900-talen.

Skildringar av det religiösa livets gestaltning inom olika kristna kyrkosamfund och inom viktiga nutida ickekristna religioner. Den kristna missionen med tonvikt på dess arbete i nutiden.

Bibelkunskap. Fördjupad framställning av den bibliska religionens historia och de bibliska skrifternas grundtankar med tonvikt på gamla testamentets profeter. Jesu verksamhet och förkunnelse samt Paulus liv och förkunnelse.

Sammanfattande behandling av såväl den kristna tros- och livsuppfattningen, med beaktande av dess förhållande till kultur- och samhällsliv, som andra livsuppfattningar.

De antika kulturfolkens religioner.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Förslag till disposition av en studieplan

Årskurs 1

Samtal i etiska och religiösa ämnen är den naturliga upptakten till kristendomsundervisningen på lågstadiet. Bland ämnen, som ligger barnens erfarenhet nära, kan nämnas: att tala sanning, att vara ärlig, vänlig, lydig, hänsynsfull, tacksam, glad; att vara god kamrat, att kunna säga förlåt, att inte skvallra eller tala illa om andra, att inte vara avundsjuk etc. Samtalen skall föras på ett sakligt och realistiskt plan. Ibland kan de mynna ut i en religiös tillämpning eller belysas med en berättelse ur bibeln, men en sådan avslutning bör komma i fråga, endast om den ter sig naturlig. Samverkan med övrig undervisning bör eftersträvas.

Ur nya testamentet: Berättelserna om Jesu födelse. Något om hur det var i Palestina på Jesu tid: folkets nöd och längtan, löftet om en hjälpare. Hemmet i Nasaret. Jesus vid tolv års ålder i templet. Några berättelser ur evangelierna, som ger en första föreställning om hurudan Jesus var och vad han ville, t. ex. Jesus kallar sina första lärjungar, Jesus och de föraktade (berättelserna om Levi kallelse och om Sackeus, liknelsen om det bortsprungna fåret), Jesus och barnen.

Några kyrkliga högtider: advent, jul, trettondag.

Några för barnen lämpliga psalmer och sånger, i anslutning till årets högtider och dagens tider samt till bibeltexterna och samtalen.

Årskurs 2

Många samtal i etiska och religiösa ämnen, som behandlats i första årskursen, blir åter aktuella. Dessutom kan följande ämnen tas upp: att tänka på andra, på de gamla och de hjälpbehövande, förståelse för dem som är olika, gemenskap med barn från andra länder, aktsamhet om

egen, andras och gemensam egendom, akt-samhet om allt levande. Samverkan med övrig undervisning bör eftersträvas.

Det folk som Jesus tillhörde: Israeliternas berättelser om sina förfäder, om Abraham, Isak och Jakob samt om Josef, berättelserna om Moses, befrielsen ur Egypten och förbundet vid Sinai. I samband därmed samtal om några av de tio buden.

Ur nya testamentet: Återblick på julberättelserna. Några berättelser ur evangelierna, som låter vissa sidor av Jesu förkunnelse framträda, t. ex. Jesus lär sina lärjungar att bedja, den barmhärtige samariten, änkans skärvar, tvisten om vem som var störst bland lärjungarna. Några berättelser om hur Jesus hjälper, t. ex. den lame i Kapernaum, den sjuke vid Betesda, de tio spetälska, stormen på Genezaret. Berättelsen om Jesu intåg i Jerusalem: Jesus hyllas som konung.

Några kyrkliga högtider: alla helgons dag, advent, jul, påsk, pingst.

Några för barnen lämpliga psalmer och sånger.

Årskurs 3

Ur gamla testamentet: Invandringen i Kanaan. De tre första konungarnas tid: berättelserna om Saul, David och Salomo. Några berättelser om Isarels fortsatta historia, t. ex. rikets delning, den babylo-niska fångenskapen, återkomsten, längtan efter Messias. Några psalmer ur Psaltaren, för vilka man finner anknytning i de nämnda berättelserna, t. ex. Ps. 23, 42, 84, 121, 137.

Ur nya testamentet: I denna och följande årskurs bör ges en mera sammanhängande skildring av Jesu verksamhet. Landet där Jesus levde, Jesu födelse och barn-dom, i anslutning därtill hur folket bodde och levde, i synogogan på sabbaten och i templet vid högtiderna. Johannes Döparen, Jesu dop och frestelse. Några drag ur Jesu verksamhet i Galiléen, t. ex. Jesus kallar sina första lärjungar, en dag i Kapernaum, de tolv apostlarna, Jesus bland sjuka och föräktade.

Samtal i etiska och religiösa ämnen.

Några psalmer.

Årskurs 4

Ur nya testamentet: Återblick på judiskt gudstjänst- och fromhetsliv, såsom detta skildrats i årskurs 3. Några liknelser om Guds rike, som anknyter till föregående be-

handling av Jesu verksamhet och samti-digt framhäver något väsentligt i hans budskap, t. ex. liknelserna om såningsman-nen, om senapskornet och surdegen, om den dyrbara pärlan. — Några berättelser ur evangelierna, som visar Jesus i konflikt med folkets religiösa ledare. Som bakgrund därtill något om religiösa partier och politiska förhållanden i Palestina på Jesu tid, i den mån detta ej behandlats i årskurs 3. — Några berättelser ur evangelierna, som skildrar lärjungarnas förhållande till Jesus, t. ex. intrycket av hans förkunnelse, hans gärningar, Petri bekän-nelse, Jesu förklaring, lärjungarnas storhetstankar och Jesu ord om korset och efterföljelsen. — Jesu lidandes historia, be-handlad antingen närmast före eller när-mast efter påsk. — Berättelserna om Jesu uppståndelse, himmelfärden, den första pingstdagen och församlingen i Jerusalem, Stefanus martyrdöd.

Ur kristendomens historia, samordnat med historieundervisningen: Berättelser och tidsbilder från samma tid som behand-las i historia, t. ex. kristendomen kommer till Sverige; drag ur medeltidens kyrko- och fromhetsliv: hur man bygger kyrkor och pryder dem (kyrklig arkitektur och konst), i kyrkan på söndagen eller på martyr- och helgon dagar (den andliga sången och musiken, helgonlegender etc.), kristendomen i socknens vardag (seder och bruk), inom klostrets murar och med tiggarmunkar på vandring (kloster och klosterliv). Några mera framträdande ge-stalter i medeltidens kyrkoliv.

Samtal i etiska och religiösa ämnen.

Några psalmer.

Årskurs 5

Ur gamla testamentet: Berättelser om profeterna, deras liv och budskap. I anknytning därtill religiösa, sociala och politiska förhållanden så långt dessa är nödvändiga för förståelsen av profeternas insats eller för att ge framställningen liv och konkretion. Några psalmer ur Psaltaren.

Ur nya testamentet: Eleverna bör i årskurserna 5 och 6 få en mera samlad bild av Jesu förkunnelse. I årskurs 5 kan särskilt Jesu liknelser uppmärksammas och undervisningen samlas kring följande ämnen: inbjudan till Guds rike, den him-melske Fadern, människans ansvar, Människosonens uppgift.

Ur kristendomens historia: Med Paulus på hans resor och besök i församlingarna. (Framställningen bör utnyttja Apostlagärningarnas skildringar och även belysas med vad Paulus själv skriver i sina brev.) Några glimtar från fornkyrkan, samlade t. ex. kring följande ämnen: förföljelser och martyrer, en gudstjänst i katakomberna, kristendomen blir statsreligion, eremiter och munkar. Samordnat med historieundervisningen: berättelser och tidsbilder från samma tid som behandlas i historia, t. ex. Luther och reformationen i Tyskland, Olaus Petri och reformationen i Sverige, förändringar på grund av reformationen i gudstjänst- och fromhetsliv i en svensk socken (studeras om möjligt med anknytning till hembygden).

Samtal i etiska och religiösa ämnen.

Några psalmer.

Årskurs 6

Ur gamla testamentet: Berättelser om urhistorien, några psalmer ur Psaltaren, några berättelser av allmänkulturellt och allmänbildande värde. I bibelstudiet bör i övrigt behandlas särskilt texter med etiskt innehåll, främst de tio buden, det dubbla kärleksbudet, bergspredikan i dess samband med Jesu förkunnelse i övrigt samt vissa ord ur Paulus brev; i lämpliga sammanhang kan man även anknyta till profeternas rättfärdighets- och barmhärtighetskrav. Undervisningen kan samlas kring följande ämnen, de tio buden som grundregler för mänsklig sammanlevnad, Jesu utläggning av dessa, sann och falsk fromhet, det förnämsta budet och den gyllene regeln, helhetskravet (»Ingen kan tjäna två herrar», den rike ynglingen), förlåtelsens konsekvenser (liknelsen om den obarmhärtige medtjänaren), dömen icke (grandet och bjälken, liknelsen om ogräset bland vetet), att höra och göra (huset på sanden och på hälleberget); som sammanfattning: saligprisningarna i bergspredikan. Några ord om hoppet inför evigheten.

Ur kristendomens historia, samordnat med historieundervisningen: Tidsbilder ur svenskt kyrkoliv från samma tid som behandlas i historia, t. ex. kyrkliga seder och bruk i helg och söcken, by- och sockenliv med kyrkan som centrum, nya religiösa rörelser, förgrundsgestalter i kyrkolivet. Några drag i engelskt kyrkoliv under motsvarande tid.

Ur religionshistorien, samordnat med geografiundervisningen: Något om religiösa uppfattningar och förhållanden inom viktiga icke-kristna religioner.

Samtal i etiska och religiösa ämnen.

Några psalmer.

Årskurs 7

Ur kristendomens historia under 1800- och 1900-talen: Exempel på ämnesområden, som i första hand behandlas: kyrkliga och frikyrkliga väckelserörelser i Sverige, uppkomsten av frikyrkor och av olika riktningar inom Svenska kyrkan, nya former av kyrkligt arbete, bl. a. diakoni och mission, förändringar i kyrkans och kristendomens ställning i kultur- och samhällsliv.

Det religiösa livets gestaltning inom de kristna huvudkyrkorna i nutiden: Den romersk-katolska kyrkan, den grekisk-ortodoxa kyrkan, protestantismen. Olika former av protestantism kan belysas vid studium av engelskt och amerikanskt kyrkoliv. Kyrkolivet i Sverige behandlas lämpligast i samband med skildringen av utvecklingen under 1800- och 1900-talen.

Det religiösa livets gestaltning inom viktiga nutida icke-kristna religioner. Studiet koncentreras kring följande religioner: naturfolkens religioner, islam, buddism, hinduism, Kinas och Japans religioner. Tro och liv inom nutida judendom behandlas med klargörande av judendomens särställning i förhållande till kristendomen och de icke-kristna religionerna.

Den kristna missionen.

Årskurs 8

Bibelkunskap: Den israelitiska religionens historia och gamla testamentets grundtankar, särskilt profeternas förkunnelse. Jesu verksamhet och förkunnelse. Urkristendomen, särskilt Paulus liv och förkunnelse. — I samband med undervisningen i övrigt något om de olika bibelböckernas uppkomst och individuella särart. — Studiet bör bedrivas så, att det ger en så klar bild som möjligt av den kristna trons och etikens innehåll.

Årskurs 9

Sammanfattande behandling av den kristna tros- och livsuppfattningen — med beaktande av dess förhållande till kultur- och samhällsliv — samt av andra livsuppfattningar.

De antika kulturfolkens religioner. Lämpliga ämnesområden: egyptisk, babylonisk-assyriske, persisk, grekisk-romersk och hellenistisk religion.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Grundskolans undervisning i kristendoms-kunskap skall i enlighet med det mål, som angetts för densamma, ge *kunskap* om kristendomen och i viss utsträckning även om andra religioner. Kristendomen är en väsentlig del av grundvalen för de religiösa, etiska och sociala värderingar, som vår kultur, vårt samhälle och vår samlevnad bygger på, och kunskap om den är nödvändig för förståelsen av västerlandets kultur- och samhällsliv såväl i gångna tider som i nutiden. Skolans religionsundervisning måste därför i vår kulturmiljö i första hand vara en undervisning om kristendomen, men även kunskap om de icke-kristna religionerna hör till den orientering, som skolan skall ge. Detta är särskilt angeläget i en tid, då kontakterna mellan folk och kulturer blir allt livligare och alltmera oundgängliga.

Undervisningen i kristendoms-kunskap skall liksom undervisningen i andra ämnen också ha en *fostrande* inverkan på individen. Genom det stoff som behandlas aktualiseras frågor, som rör elevernas egen livsinställning. Normer och livsideal, som är av betydelse för deras personliga utveckling och som fostrar till sanningssökande och livsallvar, kan härigenom förmedlas. Undervisningen skall samtidigt ge en inblick i nutidens religiösa och etiska grundfrågor i nära anslutning till sådana problem av personlig och social natur, som är eller kan bli aktuella för eleverna. Därvid skall de också få kännedom om de strömningar, som satt de religiösa sanningarna i fråga. De etiska

kraven bör framställas så, att eleverna icke uppfattar dem som godtyckligt givna utan ser dem växa fram ur samlevnadens villkor. De väcker då till ansvar utan att förknippas med fruktan eller förlamande skuldkänslor. En ensidigt moraliserande undervisning bör undvikas.

Kristendomsundervisningen måste bedrivas så, att den *icke kränker den enskildes rätt till tanke- och trosfrihet*. Därför skall den vara *objektiv* i den meningen, att den meddelar sakliga kunskaper om olika trosåskådningars innebörd och innehåll utan att auktoritativt söka påverka eleverna att omfatta en viss åskådning. Den fundamentala principen skall även här upprätthållas, att eleverna skall fostras till självverksamhet, självständigt tänkande och personligt ställningstagande. Undervisningen bör genom att med saklighet och tolerans ge dem kännedom om skilda åskådningar, hos dem grundlägga förståelse och respekt för oliktankande samt hjälpa dem själva fram mot en personlig livsuppfattning.

Läraren bör städse erinra sig, att de hem, från vilka eleverna kommer, ofta företräder olika uppfattningar i de frågor som behandlas. Han bör sorgfälligt undvika allt som kan verka som såранde angrepp på andras åskådning.

Bibeln skall stå i centrum för undervisningen. Det är väsentligt, att eleverna blir förtrogna med bibelns religiösa och etiska budskap och får en god biblisk allmänbildning. Framför allt bör undervisningen ge dem en samlad bild av Jesu person, hans liv och förkunnelse. Även vid behandlingen av kristendomens historia bör man anknyta till de bibliska tankar och texter, som på ett naturligt sätt kan belysa de händelser och personer som skildras och i många fall varit av direkt betydelse för dessa. En sådan anknytning kan ibland ge ele-

verna en djupare inlevelse i de bibliska texterna, än vad den direkta bibelundervisningen ger. De fostras härigenom också till större förståelse och respekt för olik tänkande och får se, att människor, som sökt leva efter Jesu budskap, uppfattat detta på olika sätt. De får också en föreställning om det inflytande, som bibeln haft på människors tanke- och föreställningsvärld genom tiderna.

Lärostoff

Vid *stoffurvalet* bör hänsyn tas till det religiösa, etiska och kulturhistoriska värde, som lärostoffet kan anses äga. Det som haft blott temporär betydelse eller tillhör ett mera periferiskt område av religionen liksom allt, som är av mera begränsat fackvetenskapligt intresse, måste vid undervisningen träda tillbaka. Kunskapsstoffet bör sovras, så att de partier, som behandlas, vinner i fyllighet och åskådlighet. Bibeltexter bör på varje stadium väljas så, att eleverna kan uppfatta deras etiska och religiösa innehåll.

Det är av vikt, att undervisningen *inte får en ensidigt historisk inriktning*, så att religionens betydelse syns ligga i det förflutna. Läraren bör i sin undervisning söka finna beröringspunkter med livet i hem, skola och samhälle. Undervisningen bör, så ofta detta på ett naturligt och taktfullt sätt kan ske, *anknyta till elevernas eget liv* och till förhållanden, som ligger deras erfarenhet nära. Läraren kan härvid ta upp frågor och händelser, som sysselsätter eleverna, samt ställa in dem i ett större sammanhang och ge dem religiös och etisk belysning. Samtal om religiösa och etiska frågor bör förekomma under hela skoltiden, då lärostoffet eller elevernas intressen och frågor ger anledning därtill. I de högsta årskurserna kan dessa samtal få karaktären av diskussioner.

Planering av studierna

Vid planering av studierna måste man främst ta hänsyn till elevernas förutsättningar, mognad och intresseinriktning. Eftersom behovet av konkretion är störst på de lägsta åldersstadierna, bör det mera åskådligt berättande stoffet om bibliska händelser och gestalter behandlas där. Så långt det är möjligt, bör man till de högre årskurserna föra momenten profeternas förkunnelse, Jesu liknelser och tal samt texter ur Paulus brev. Dit bör föras också den kyrkohistoriskt och religionshistoriskt orienterade delen av kursen. Sammanfattningen av kristendomens grundtankar bör avsluta och avrunda grundskolans kristendomsundervisning. Kyrkoåret och gudstjänsten behandlas lämpligen i anknytning till kyrkoårets gång och till bibliska berättelser.

Även andra livsuppfattningar än den kristna, också sådana som satt de religiösa sanningarnas värde i fråga, skall ha sin plats i undervisningen. Detta kan på låg- och mellanstadiet endast ske genom att läraren, där tillfälle ges — t. ex. i anslutning till elevernas frågor eller invändningar — tar upp sådana synpunkter i samtal med eleverna. Därvid bör läraren söka klargöra för eleverna värdet av en personlig livsuppfattning, de skilda uppfattningarnas innebörd och framför allt hjälpa dem att förstå, varför människor har olika uppfattningar i dessa frågor. På högstadiet blir det större möjligheter att behandla från kristendomen avvikande eller mot religionen kritiska uppfattningar. Detta kan — om man bortser från undervisningen om de icke-kristna religionerna — framför allt ske vid behandlingen av den religiösa utvecklingen under 1800- och 1900-talen i årskurs 7 och vid den sammanfattande framställning av livsåskådningsfrågor, som skall ges i årskurs 9.

Det är lämpligt att dela upp stoffet i mindre enheter eller *arbetsområden*. Läraren får därigenom en bättre överblick över kursinnehållet och planeringen på längre sikt underlättas liksom avvägningen och fördelningen av lärostoffet på de olika årskurserna inom ett stadium. Det blir också lättare att inom arbetsområdet urskilja, vad som bör genomgå med klassen i dess helhet och vad som kan behandlas på annat sätt. Arbetsområdena bör bestämmas så, att det som rymts inom ett sådant område tankemässigt och historiskt utgör en enhet. Av särskild vikt är, att man omsorgsfullt disponerar stoffet vid bibelstudiet, så att detta ger en samlad bild av gamla och nya testamentets budskap.

Undervisningens anpassning efter elevernas individuella förutsättningar underlättas genom en uppdelning av stoffet på en för alla elever i klassen gemensam *grundkurs* och varierande *överkursuppgifter*. Det är dock ej möjligt att mellan grundkurs och överkursuppgifter dra en gräns, som under alla förhållanden skall gälla. Läraren måste på grundval av den kännedom, som han förvärvar om klassen och dess olika elever, göra klart för sig vad han kan och bör inrikta sig på att lära dem med hänsyn till deras förutsättningar. Överkursuppgifterna kan vara dels sådana, som utförs av hela klassen och löses av de olika eleverna till det antal och i den takt, som passar var och en, dels speciella, som utförs av enskilda eller grupper allt efter deras förutsättningar och intressen. De kan omfatta exempelvis det stoff i läroböckerna, som inte medtages i grundkursen, stoff från läse- och bredvidläsningsböcker och övrig lämplig litteratur samt eventuellt också uppgifter, som innebär direkt studium av religiösa företeelser och yttringar av icke-religiösa livs-

åskådningar, gudstjänster inom olika samfund, samfundens organisation, intervjuer med aktiva församlingsmedlemmar och kulturpersonligheter osv.

Samverkan med andra ämnen

Fördelningen av stoffet på olika arbetsområden gör det lättare att urskilja, vilka möjligheter till samverkan med andra ämnen som föreligger. Sådant samverkan kan ske t. ex. i fråga om kyrko- och religionshistoriska moment med historia och geografi, i fråga om etiska och sociala problem med hembygds- och samhällskunskap samt biologi (sexualundervisning). Anknytning bör ske även till undervisningen i musik och teckning samt svenska. Stoff för övning i muntlig och skriftlig framställning kan hämtas från kristendomsundervisningen, och skönlitteraturen, särskilt personskildringar och lyrik, kan belysa religiösa företeelser. Av särskilt värde är att undervisningen i kyrkohistoria och historia samordnas.

Samverkan med andra ämnen bör dock ej drivas så långt, att man i kristendomsundervisningen förlorar det sammanhang, som är nödvändigt för ämnets enhet och för elevernas kunskaper. Läraren har frihet att inom ett stadium behandla de olika kursmomenten i den ordning, som bäst svarar mot hans personliga arbetssätt. Det kan ur vissa synpunkter ha sin betydelse, att samma företeelse behandlas i olika ämnen och sålunda från olika utgångspunkter, men han bör då (på högsta diet i samarbete med berörda ämnens representanter) planlägga studierna så, att samma kunskapsstoff ej blir föremål för samma behandling inom flera ämnen.

Undervisningsformer och arbetssätt

Undervisningsformer och arbetssätt måste varieras, så att de lämpar sig för

de olika kursmomentens karaktär och ger eleverna omväxling och stimulans i arbetet. Så erbjuder t. ex. de historiskt orienterande momenten, särskilt studiet av kyrkosamfund i nutiden, helt andra möjligheter till variation i undervisningen än bibelkunskapen. Skillnaderna måste bli stora också mellan undervisningen på de olika stadierna.

I de flesta klasser föreligger stora differenser mellan elevernas förmåga att tillgodogöra sig kunskaper. Undervisningsformer och arbetsätt måste väljas så, att de så långt möjligt tillgodoser alla individuella läggning och studietakt, men också så, att de svarar mot lärarens inriktning och pedagogiska erfarenhet. Läraren bör välja det förfaringssätt, som i varje enskild arbetssituation ger det för eleverna bästa resultatet.

Lärarens framställning bör vara enkel, åskådlig och livfull samt anpassad efter elevernas förutsättningar och behov. De centrala religiösa och etiska momenten bör genom sitt innehåll ge undervisningen det allvar och den helgd, som naturligt hör samman med ämnet. Vid orientering om olika uppfattningar bör man framhäva ej blott det som skiljer utan ännu mer det som förenar.

Ämnets behandling måste gestalta sig väsentligt olika på olika åldersstadier. På ett lägre stadium lämpar sig en mera åskådlig och berättande framställning. Förklaringar av abstrakta ord och uttryck bör här inskränkas till det minsta möjliga och göras på ett sådant sätt, att de inte förtar det omedelbara intrycket av det genomgångna eller drar uppmärksamheten bort från det väsentliga. Även på ett högre stadium har en åskådligt berättande undervisning sin givna plats, särskilt med hänsyn till vissa elever, men i samma mån som elevernas tankeförmåga utvecklas och deras erfa-

renhet och intressesfär vidgas, bör undervisningen vädja till deras mognare eftertanke och deras förmåga att fatta större sammanhang.

För att bibelns innehåll skall bli tillgängligt för eleverna, är det ofta nödvändigt att åtminstone på lägre stadier använda ett betydligt enklare språk än bibelöversättningens utan att för den skull fjärma barnen från bibelns uttrycksformer. De bör, så snart detta lämpligen kan ske, få göra omedelbar bekantskap med bibeln.

Återblickar och repetitioner bör vara ett naturligt led i lärarens strävan att binda samman ämnets olika moment och att hjälpa eleverna till en allsidig och samlad kunskap. Större vikt bör läggas vid inlevelse och sammanhang än vid detalj- och punkt-kunskaper.

Psalmen och den andliga sången kan förmedla ett direkt intryck av den fromhet, som präglat en viss tid eller riktning. Icke endast vid studiet av kristendomens historia bör den komma till användning såsom ett historiskt dokument i syfte att belysa en gången tids fromhet, utan den bör också användas som ett uttryck för kristendomens religiösa och etiska budskap i vår egen tid. Vid psalmurvalet bör i regel hänsyn tas även till melodierna, och dessa bör inläras samtidigt som texten genomgås. Vid genomgången av psalmerna ges nödvändiga ordförklaringar, men man bör ej genom detaljerad analys förtä det omedelbara intrycket. En kort redogörelse för psalmens tillblivelse och dess författare kan ofta ge en bakgrund, som underlättar förståelsen av innehållet. Några av den svenska psalmbokens viktigaste och mest använda psalmer bör behandlas på detta sätt.

Eleverna bör få övning i att *självständigt förvärva kunskaper* genom att utnyttja olika slag av studie- och arbetsmaterial. De bör arbeta både enskilt och

i grupp, så att de lär sig samla, sammanställa, bearbeta och på olika sätt redovisa fakta, som de inhämtat ur för studiet lämpliga kunskapskällor. Valet av dessa liksom av studieuppgift bör vara anpassat efter deras intresseinriktning, mognad och studietakt. I den omfattning det är möjligt, bör ett mera manuellt sysslande med kunskapsstoffet, t. ex. att teckna, klippa, modellera och skriva av, träda tillbaka för ett studium med bokliga hjälpmedel. Härigenom kan eleverna dels få intresse för en vidare orientering i ämnet, dels få en god studieteknik, så att de på egen hand kan utnyttja de litterära hjälpmedlen, läsa, göra iakttagelser, reflektera samt göra jämförelser och sammanställningar. Här ges rika tillfällen till samverkan med ämnet svenska.

Åtskilliga uppgifter inom ämnet lämpar sig väl för *grupparbete* eller *andra former av samverkan* mellan eleverna. Klassvis eller gruppvis kan studiebesök göras i gudstjänstlokaler och institutioner av social och kulturell art, bl. a. med anknytning till de kristna samfundet. Självständigt utfört arbete kan redovisas genom exempelvis muntliga redogörelser, medverkan i diskussioner eller skriftliga rapporter. Enkla dramatiska framställningar bör få ge liv och aktualitet åt centrala religiösa tankar och händelsemättade situationer. Eleverna bör stimuleras till att själva lämna bidrag till morgonsamlingar och lektioner i form av uppläsning, berättande, sång, musik m. m. Äldre elever kan på motsvarande sätt beredas tillfälle att medverka i klasser med yngre elever.

Hemuppgifter bör vara väl förberedda genom undervisningen i skolan. Om sådana ges under något av de två första skolåren, bör de vara av mycket begränsad omfattning. På alla stadier bör kraven på eleverna noga anpassas efter deras förutsättningar. Till ordagrant in-

lärande bör föreläggas endast ett begränsat antal viktiga bibelord samt några psalmer. Psalmerna bör i regel inläras genom att sjungas i skolan.

Hjälpmedel

Olika hjälpmedel bör användas i undervisningen för att göra denna intresseväckande och levande och därigenom främja en allsidig elevaktivitet. De erfordras särskilt med hänsyn till de egenartade naturförhållanden och den från vår egen tid vitt skilda kultur, varom framställningen i ämnet ofta rör sig.

Vid elevernas självständiga arbete bör läroboken fungera som grundbok, omkring vilken studierna samlas. På låg- och mellanstadiet bör läroboken i bibelkunskap ansluta sig till den bibliska texten, i den mån detta är förenligt med önskvärd enkelhet och begränsning. På högstadiet är det nödvändigt, att läroboken får en mera utredande karaktär, men även här bör belysande citat av bibelns egna ord förekomma i ej alltför ringa omfattning. Det är av stor vikt, att läroboken ej i undervisningen får skjuta undan studiet av bibeln.

Får eleverna göra omedelbar bekantskap med källskrifter och samtida skildringar av behandlade företeelser och personligheter, bidrar det till att göra undervisningen åskådlig, levande och objektiv. Självfallet är det främst bibeln, som på detta sätt skall komma till användning i undervisningen. Biblar bör finnas i tillräckligt antal, i klassuppsättningar fr. o. m. årskurs 3. Även kyrko- och religionshistoriska urkunder bör utnyttjas så långt det är möjligt. Ingenting kan så förmedla ett levande intryck av en personlighet eller en religiös tanke och företeelse, som att personligheten själv får komma till tals eller att man får göra bekantskap med en religions eller religionsriktnings egna uttryck för sin livssyn.

På alla stadier ger skolbiblioteket värdefulla bidrag till undervisningen i kristendoms-kunskap. Både facklitteratur och skönlitteratur bör flitigt utnyttjas.

Skolradion och skoltelevisionen bör med sina sändningar kunna bli till hjälp på motsvarande sätt. Bandspelaren kan komma till användning, t. ex. för att ge ljudillustrationer från studiebesök eller från gudstjänster och kyrkligt arbete.

Illustrationsmaterial av olika slag, t. ex. filmer, bildband, ljudbildband, bilder och bildserier (tryckta, projicerade eller framställda på flaneltavla) samt modeller etc., bör användas i lämpliga sammanhang. Man bör dock därvid ställa stränga krav på kvaliteten. Också konstnärliga, väl reproducerade målningar med bibliska motiv kan komma till användning. Konst i hemortens kyrkor och övriga gudstjänstlokaler bör studeras. Kyrklig arkitektur och kyrkorummets inredning med där förekommande kristna symboler bör kunna bli föremål för studier och samtal. Goda kartor bör utnyttjas.

Undervisning på lågstadiet

På lågstadiet bör undervisningen så långt möjligt anknyta till barnens egen värld, hemmet, kamraterna och skolan samt till söndagens gudstjänst, hembygds kyrka och årtiderna. De stora högtiderna i kyrkoåret bör uppmärksammas och ge anledning till samtal om seder och bruk och dessas kristna ursprung och innebörd. Undervisningen måste anpassas efter barnens utvecklingsmässiga förutsättningar under hänsyn till de skiftande miljöer, varifrån de kommer. Den skall vara konkret och livfull, så att den tillgodoser barnens behov av emotionell upplevelse, och den skall bidra till att ge dem trygghet och glädje. Abstrakta uttryck och formuleringar, som eleverna på detta stadium

inte är mogna att uppfatta, bör undvikas. Begrepp som tro, kärlek, lycka, trygghet, godhet och ärlighet bör konkretiseras med exempel ur deras egen erfarenhetsvärld.

I årskurs 1 och 2 måste samtal i för barnen närliggande etiska och religiösa ämnen utgöra en väsentlig del av undervisningen. Elementära samlevnadsregler kan därvid aktualiseras i anknytning till deras egen värld liksom till lämpliga bibeltexter. Samtalen bör leda så, att de stimulerar eleverna till frågor och egna reflektioner, samtidigt som de fostrar till att lyssna och ta hänsyn till andras rätt att yttra sig.

Ur bibeln bör meddelas enkla berättelser, som genom sin åskådlighet och konkretion kan uppfattas av barnen. De bör väljas med stor omsorg. Historiska synpunkter är på detta stadium mindre väsentliga. Berättelserna bör belysa grundläggande religiösa och etiska förhållanden och ge elementär kunskap om den kristna gudsuppfattningen och om förhållandet till medmänniskorna. Läraren bör ha viss frihet att ta upp även sådana gestalter och händelser i bibeln, som behandlas i senare årskurser.

I årskurs 3 behandlas berättelser ur gamla och nya testamentet i tidsföljd. Dock bör även här den historiska synpunkten träda tillbaka för den religiösa och etiska och Israels historia uppmärksammas endast så långt det är nödvändigt för sammanhanget. Religiösa och sociala seder och bruk hos bibelns folk bör få relativt stort utrymme. Miljöskildringar bör göras detaljrika och illustreras med bilder och enkla teckningar. Eleverna kan få rikare inlevelse, om man anknyter till hembygds-kunskapen och jämför med nutida levnadsförhållanden.

Undervisningen bör planeras så, att bibliska berättelser, som hör ihop med

en viss högtid, behandlas i så nära anslutning till denna som möjligt.

Psalmer och sånger har sin givna plats i undervisningen. En psalm eller en sång kan belysa en bibelberättelse eller ett ämne, som man samtalat om, och själva sången ger omväxling och musikalisk stimulans.

Undervisning på mellanstadiet

Även på mellanstadiet bör undervisningen i religionskunskap huvudsakligen begränsas till kristendomen. Elevernas har ännu ej den mognad och kring-syn, som är en förutsättning för att de skall kunna tillgodogöra sig en vidare orientering. Till undervisningen om främmande världsdelar i geografi bör emellertid i kristendomskunskap fogas en första orientering om religiösa förhållanden hos berörda folk.

I *bibelstudiet* fortsättes och avslutas den skildring av Jesu liv och verksamhet, som inlemts på lågstadiet. De berättelser och texter, som tas upp i detta avsnitt, disponeras så, att de ger en bild av de olika sidorna av Jesu verksamhet. Miljöskildringen bör göras relativt fyl-lig. Religiösa, politiska och sociala förhållanden tas upp, där de behövs som bakgrund till behandlingen av evangelietexterna. I lämpliga sammanhang bör eleverna få kunskap om hur människorna på Jesu tid levde sitt vardagsliv: om naturen, hemmet, seder och bruk, arbetsliv och gudstjänst osv. Som bakgrund till konflikten mellan Jesus och folkets religiösa ledare lämnas en orientering om de religiösa partierna och de politiska förhållandena.

Redan vid behandlingen av Jesu liv kommer vissa sidor av hans förkunnelse att framträda, men senare ges en mera samlad bild därav. Det är viktigt, att stoffet därvid omsorgsfullt disponeras, så att de väsentliga sidorna av *Jesu budskap* kan uppfattas av eleverna. Fram-

ställningen bör också vid behandlingen av detta kursmoment vara konkret och åskådlig. Jesu tal och liknelser är själva fyllda av åskådliga bilder, som ger omedelbar kontakt med konkreta livssituationer. Man bör emellertid även låta händelser ur Jesu liv få belysa hans förkunnelse för att därigenom låta dess innehåll framträda ännu tydligare och låta eleverna uppleva enheten av hans ord och gärningar.

I vissa fall kan ett *kärnord ur Paulus brev* ge en god sammanfattning av ett moment i Jesu förkunnelse. I andra fall kan sådana ord anslutas till skildringen av apostelns liv. De vinner då i åskådlighet och konkretion genom att sättas i relation till bestämda händelser eller situationer.

Texter ur gamla testamentet bör väljas så, att de ger bakgrunden till Jesu verksamhet och förkunnelse. Därjämte bör vissa texter av allmänkulturellt intresse behandlas. Framför allt skall profeterna uppmärksammas. Partier ur profetböckerna är emellertid i allmänhet svårtillgängliga för eleverna. För att dessa skall kunna uppfatta de väsentliga dragen i profeternas förkunnelse, är det nödvändigt, att man skildrar profeterna i de händelsemättade och spänningsfyllda situationer, där de talar och handlar. Historiska synpunkter på den israelitiska religionens utveckling och dess förhållande till nya testamentet bör beaktas, i den mån de behandlade texterna ger anledning därtill.

Orienteringen i *kristendomens historia* skall föra eleverna i kontakt med gudstjänst-, fromhets- och kulturliv under olika skeden samt med människor, som haft särskild betydelse för detta. Så långt möjligt bör anknytning sökas till företeelser i hembygden. Därigenom får eleverna den historiska bakgrunden till det samhälle de själva lever i och hjälp att anpassa sig till och förstå detta. Ka-

rakteristiska detaljer bör få ge liv och färg åt undervisningen, men ett hopande av anekdotartade eller legendariska episoder utan väsentlig betydelse bör undvikas. Man bör icke heller lägga så stor vikt vid vissa företeelser, att man ger en ensidig bild av kristendomen och dess verkningar. Detta kan bli följden, om man dröjer vid t. ex. eremit- och klosterväsen under medeltiden eller väckelserna under nya tiden utan att beakta andra sidor av det kristna livet. Samma ensidighet gör man sig skyldig till, om man underlåter att beröra exempelvis förföljelser mot olikänkande. Undervisningen bör inte heller vara ensidigt personhistoriskt inriktad. Skildringar av personer som haft en väsentlig betydelse har sin givna plats, men de måste ställas in i sitt rätta historiska sammanhang. Skilda lärouppfattningar och organisationsfrågor berörs endast i den mån de på ett enkelt sätt kan åskådliggöras i fromhets- och gudstjänstlivet. Vid behandlingen av reformationen och den senare lutherdomens fromhetsliv är det naturligt att Luthers lilla katekes uppmärksammas.

Samverkan med samhällsorienterande ämnen är ej minst på mellanstadiet av stort värde men den får inte binda läraren vid en viss planering. Om man tillämpar en samordnad undervisning i årskurs 4, torde det icke vara möjligt att behandla en större period i kristendomens historia än den som direkt anknyter till vad som under året genomgås i ämnet historia. De historiskt orienterande kursmomenten i årskurs 5 måste vid en sådan planering bli flera och mera omfattande, än vad som egentligen är önskvärt. Man kan givetvis utan en sådan samverkan börja studiet av kristendomens historia först i årskurs 5. I så fall förs behandlingen av Apostlagärningarna och Paulus över till årskurs 4.

Undervisning på högstadiet

På högstadiet förs studiet av *kristendomens historia* fram till nutiden. Av 1800- och 1900-talens kyrkohistoria behandlas framför allt utvecklingen i Sverige. Eleverna bör lära känna de viktigaste kyrkliga och frikyrkliga väckelserörelserna och därigenom få en förklaring till den variation i det religiösa livets former, som är utmärkande för läget i dag. De skall också få någon kännedom om de strömningar, som satt de religiösa sanningsvärdena i fråga och därigenom lett till de motsättningar i livsåskådningsfrågor, som präglar vår tid.

Studiet av kristendomens historia fullföljs genom en skildring av *de kristna huvudkyrkorna*. Denna skall ge en konkret och åskådlig bild av det religiösa livet inom de olika kyrkorna, sådant det tar sig uttryck både i gudstjänstbruk och i trosföreställningar. I största möjliga utsträckning bör man försöka se de olika kyrkosamfundnen inifrån, så att den bild som undervisningen ger av dessa, stämmer överens med vad samfundnen själva finner vara väsentligt. Detta moment avslutas lämpligen med en skildring av den ekumeniska rörelsen i nutiden.

På högstadiet skall också ges en mera ingående orientering om *de viktigaste nutida icke-kristna religionerna*. Denna bör präglas av samma strävan efter saktighet och objektivitet som undervisningen om de olika kyrkosamfundnen. Man skall försöka ge eleverna en föreställning om det som för de skilda religionernas anhängare ter sig som det viktigaste samt om de religiösa erfarenheter, som människor gör inom dessa religioner. Studiet skall därigenom ge eleverna en grundläggande kännedom om nutida, levande religiositet av icke-kristen karaktär.

Efter studiet av de icke-kristna reli-

gionerna bör *den kristna missionen*, speciellt dess arbete i nutiden, behandlas. Det är emellertid av vikt, att studiet av de främmande religionerna icke bedrivs huvudsakligen i syfte, att dessa skall bilda en bakgrund till skildringen av missionen, utan inriktas på att låta eleverna lära känna dem för deras egen skull.

Bibelstudiet får på högstadiet en delvis ny inriktning, betingad av elevernas större mognad. Historiska synpunkter kan nu anläggas i större utsträckning än tidigare, och frågor, som rör bibelns förhållande till den moderna världsbilden, måste beaktas. Även litterära synpunkter på bibeln uppmärksammas. Uppgiften blir att uppliva och fästa i minnet kunskapen om dess faktiska innehåll och att samtidigt ge elementär kännedom om den bibliska religionens historia och de bibliska skrifternas uppkomst och individuella särprägel. Den historiska och litterära aspekten får dock ej undanskymmas bibelns betydelse i nutiden. Undervisningen bör i stället ges en sådan inriktning, att bibelns centrala religiösa och etiska innehåll levandegörs i sitt historiska sammanhang. Därigenom kan man hjälpa eleverna att förstå, att en historisk och en religiös syn på bibeln ej utesluter varandra.

Eftersom det på vissa linjer av årskurs 9 inte ges någon undervisning i kristendoms kunskap, är det av särskild vikt att bibelstudiet i årskurs 8 bedrivs så, att det ger en så tydlig bild som möjligt av kristen tro och etik.

I årskurs 9 skall ges *en sammanfattande framställning såväl av den kristna tros- och livsuppfattningen* — med beaktande av dess förhållande till kultur- och samhällsliv — *som av andra livsuppfattningar*. Det är dock givetvis inte fråga om att ge en provkarta på alla tänkbara livsuppfattningar. Uppgiften

måste vara att låta orienteringen omfatta både kristendomen och andra livsåskådningar, som är aktuella i vår kultursituation och som därför kan framträda som alternativ till kristendomen. Vid behandlingen av stoffet är det av pedagogiska skäl olämpligt att gå igenom de skilda livsuppfattningarna var för sig. I stället bör man eftersträva att ge en samlad belysning av livsåskådningsproblemen sådana de möter eleverna i dagens samhälle. En lämplig uppläggning av undervisningen vinner man, om man låter genomgången av den kristna tros- och livsuppfattningen ge dispositionen men under framställningens gång tar upp också andra uppfattningar av de behandlade problemen än den kristna. Det är av vikt, att dessa uppfattningar erhåller samma sakliga behandling som den kristna samt att man därvid klargör för eleverna vilka möjligheter som numera föreligger för människor med en icke-religiös livsåskådning att få viktiga handlingar i sitt liv stadfästa på annat sätt än genom religiösa kulthandlingar. Undervisningen bör ej inriktas på att vederlägga den ena eller den andra åskådningen utan på att klargöra deras innebörd och vad som talar för eller mot dem. Samtalet eller diskussionen blir därvid det naturliga undervisningssättet. I samtalen bör givetvis också lärarens egen uppfattning få komma till uttryck, men han bör ej framställa denna som den enda möjliga utan stimulera eleverna till självständig eftertanke och eget omdöme. Problemdiskussionen bör dock ej bedrivas så, att uppgiften att klargöra de skilda åskådningarnas faktiska innebörd undanskymas. Eleverna bör få klart för sig, att det även på detta område krävs kunskap och insikt.

Framställningen av den kristna tros- och livsuppfattningen, som givetvis

skall utnyttja de kunskaper, som eleverna inhämtat under tidigare skolår, skall bygga på bibeln, framför allt på evangelierna, men även utnyttja andra texter, som givit klassiska uttryck för den kristna tron och etiken, t. ex. Luthers förklaringar till de tio buden. Den skall hållas fri från abstrakta utredningar och ges en så konkret och realistisk utformning som möjligt. Detta kan ske dels genom att man anknyter till bibeltexter, dels genom att man tar upp problem, som är aktuella i de ungas liv och i den nutida kultur- och samhällsutvecklingen. Därigenom väcks elevernas intresse, och man får osökt anledning att, såsom i föregående stycke angivits, belysa problemen ur olika synpunkter.

Med anknytning till undervisningen i historia behandlas i årskurs 9 även *de antika kulturfolkens religioner*. Speciellt bör uppmärksammas sådant, som

haft betydelse för västerlandets kultur även i senare tid. Särskild vikt bör fästas vid den religiösa utvecklingen i Grekland, såväl inom kultreligionerna som inom filosofin.

På *de linjer av årskurs 9, där kristendoms-kunskap icke förekommer*, bör livsåskådningsfrågor behandlas vid undervisningen i svenska, samhällskunskap och biologi. Nykterhetsfrågan och sexualproblemen har en naturlig anknytning till det sistnämnda ämnet. Åtskilliga problem av såväl sociala som individuella karaktär hör samman med samhällskunskapen. Litteraturläsningen bör väljas så, att den ger underlag för behandlingen av livsåskådningsproblem. Lämpligt är, att en gemensam ämneskonferens för ämnena kristendoms-kunskap, svenska, samhällskunskap och biologi gör upp en plan för ifrågasvarande undervisning.

Hembygdskunskap

Mål

Undervisningen i hembygdskunskap har till uppgift att hjälpa eleverna att orientera sig i omgivningen, ge dem kunskap om ting och förhållanden, som deras intresse inriktar sig på under de första skolåren, samt vidga deras föreställningskrets. Den bör därvid söka belysa hur människor lever och verkar tillsammans, väcka elevernas intresse för naturen och hjälpa dem att se samspelen mellan allt som lever. I största möjliga utsträckning skall den utgå från elevernas egna iakttagelser, upplevelser och problem samt tillvarata deras lust att upptäcka, fråga och undra. Den bör ge dem rika möjligheter att i fri skapande verksamhet finna uttryck för sina tankar och känslor och att låta dem

söka gestalta sina erfarenheter allt efter individuell förmåga.

Undervisningen i hembygdskunskap avser sålunda både samhällsorientering och naturorientering. Den bör inriktas på att ge en god intressegrund för kommande studier i samhällskunskap, naturkunskap, geografi och historia. Undervisningen bör även ge övning i att utnyttja enkelt studie- och arbetsmaterial för att självständigt förvärva kunskap.

Huvudmoment

Hem, skola och samhälle: Orientering inom skolans lokaler och kontakt med dem som arbetar där. Några enkla ordningsregler som aktualiseras under samvaro och samtal med barnen. Aktuella trivsel- och samlevnadsproblem: hän-

syn, ansvar, hjälpsamhet och trevnad. Hemmet och familjen. Något om samverkan och människors beroende av varandra. Några vårdnadsuppgifter. Säkerhetssynpunkter på tingen kring barnen. Om hjälp och förmåner i hem och skola. Orientering i vårt samhälle: bebyggelse, anordningar för välfärd, skydd, ordning och samfärdsel. Arbetslivet i hembygden.

Helger och festdagar: Årets helger samt några andra märkesdagar, t. ex. svenska flaggans dag, Nordens dag och FN-dagen. Något om helgseder hemma och i främmande länder. Traditioner i skolan.

Vår hälsa: Samtal om människokroppen och dess vård samt betydelsen av goda hälsovanor. Några viktiga hälso-regler. Något om hälsovård och sjukvård i skola och samhälle.

I trafiken: Säkerhetssynpunkter på barnens färd till och från skolan. Trafikmärken och trafikregler, som är aktuella för bygden. Ansvar och hänsyn i trafiken. Polisen ger hjälp. Några vanliga sätt att färdas. Hur man uppför sig på resor. Tillämpningsövningar vid studieflykter och under friluftsdagar.

I hembygden: Hembygdens terrängförhållanden. Något om landisen och dess inverkan på markytan. Väderstrecken. Några karttecken, enkla kartor och aktuella geografiska begrepp. Studium huvudsakligen av miljöbilder från natur och arbetsliv i en vidare hemtrakt, t. ex. ett naturligt geografiskt område eller ett landskap. Städer, orter, sjöar, floder och berg som aktualiseras under studiernas gång.

Förr i världen: I hembygden förr och nu. Historiska minnen och sägner från hembygden. Några miljöbilder från forntidens svenska historia.

Växter och djur: Fortlöpande naturiakttagelser under olika årstider. Exkursioner för att iakttaga några vanliga

växter och djur, först i skolans och hemmets närhet, senare i någon av hembygdens vanligaste naturtyper. Lantgårdens djur. Enkla försök, exempelvis frösådd och plantering av lökar. Naturen ger oss vår föda. Naturvård och djurskydd.

Tid och väderlek: Årets indelning. Något om jordgloben, solen, månen och några stjärnbilder. Klockan. Något om almanackan. Termometern. Fortlöpande väderleksiakttagelser under korta perioder. Enkla diagram över hembygdens väderleksförhållanden.

Varor och andra ekonomiska värden: Om torget och olika slag av butiker. Vägning och mätning. Köp och betalning. Något om råvaror, t. ex. i våra kläder, i matvaror och i importvaror. Betydelsen av att vårda och akta egen, andras och allmän egendom. Något om ekonomi och sparande.

Ute i världen: Något om människor och förhållanden i främmande miljöer, i den mån de aktualiseras av barnens frågor och fritidsintressen eller av skolarbetet i övrigt. Något om kontakt och utbyte mellan olika folk, internationell förståelse och våra plikter mot medmänniskor.

Aktuellt stoff, som motiveras av t. ex. händelser och företeelser, barnens speciella intressen, arbetet i klassrummet, studiebesök och exkursioner. Sexualundervisning i för barnen naturliga sammanhang.

Teckning och annat manuellt arbete: Teckning, målning och framställning av föremål av skilda material, enskilt eller i grupp och med utgångspunkt i hembygdskunskapens övriga huvudmoment. Fritt manuellt arbete för att tillgodose elevernas spontana uttrycksbehov. Iakttagelseövningar samt visning av och samtal om bilder. Enkla hemsysslor. Se även huvudmoment under ämnesrubrikerna Teckning och Slöjd.

Exkursioner och studiebesök i synnerhet kortvariga sådana med begränsade studieuppgifter, även gruppvis och individuellt.

Förslag till disposition av en studieplan

Årskurs 1

Vår skola. (Ny miljö, nya kamrater. Skolans lokaler. De som hjälper oss. Enkla regler för ordning, trivsel och samverkan.)

Vägen till skolan. (Hur vi färdas till skolan. Några trafikregler. Polisen hjälper till rätta i trafiken.)

Något om växter och djur i trädgården och i skolans närhet. (Växtiakttagelser ute. Utställning i klassrummet. Berättelser om djur.)

Hösten kommer.

Samtal om hemmet och familjen. (Hänsyn och trevnad. Goda hälsovanor, riktiga matvanor. Faror och skydd. Att spara och slösa. Något att akta och vårda. Hur andra barn kan ha det, t. ex. i främmande länder.)

Julen kommer. (Advent. Lucia. Julförberedelser.)

Ett nytt år. (Julminnen. Något om tidsindelning. Väderleken, t. ex. en veckas iakttagelser med enkelt diagram.)

Vintertid. (Djuren behöver vår hjälp. Vinterlekar, vintersport. Aktuell iskunskap. Risker i trafiken.)

Inför våren. (Frösådd. I hönsgården; ägget blir kyckling. Påskhelg, påskpynt.)

Djuren på gården. (Några husdjur: levnadsförhållanden och anpassning till levnadssättet, omvårdnad. Vårt beroende av lantgårdens djur.)

Naturiakttagelser och exkursioner under våren. (Vårblommor. Träd. Flyttfåglar. Var rädd om naturen.)

Inför sommaren. (Några av sommarens blommor. Sommarplaner, badvett, simkunighet. För regnvädersdagar: böcker, knåp och lekar.)

Aktuellt stoff.

Teckning och annat manuellt arbete.

Exkursioner och studiebesök.

Årskurs 2

Ater i skolan. (Sommarminnen. Trivsel i skolan: hövlighet, hänsyn, att passa tider, bordsskick, kamratskap och samverkan. Några hälsoregler: frisk luft, sol, bad, sömn och vila.)

I trafiken. (Iakttagelser i närheten av skolan. Några trafikmärken i skolans och hemmets närhet. Trafiksituationer åskådliggöres.)

Vad naturen ger oss. Vår föda. (Från trädgården, lantgården, skogen och havet. Nyttig och skadlig föda.)

Höst. (Växterna inför vintern: fortlöpande iakttagelser av löv- och barrträd, något om frukt- och fröspridning. Olika djurs sätt att överleva vintern. Även vi förbereder oss för vintern: bl. a. våra kläder, något om material, råvaror och klädvård.)

Barn och djur i främmande länder.

Före jul. (Något om julseder hemma och i främmande länder. Långväga varor på julbordet.)

Tid och väderlek. (Almanackan. Helger och högtidsdagar. Solen, månen och några stjärnbilder. Klockan. Termometern. Enkel väderlekstabell.)

Hjälp och förmåner i skola och samhälle. (Vad skolan ger oss. Något om dem som hjälper oss i samhället.)

I affären: pengar och varor. (Olika slag av butiker. Köp och betalning. Vi väger och mäter.)

Hur vi bor. (En arbetsvrå. Vårt hus. Andra hus: bostadstyper i närheten, på landsbygd och i stad. Grannar och samlevnadsproblem.)

Hur vi färdas. (Olika samfärdsmedel. I hamnar, på järnvägs- och busstationer och flygfält. På gator och vägar. Uppförande på resor.)

Växter och djur. (Fortlöpande naturiakttagelser under våren inom ett närliggande naturområde. Några djur som aktualiseras genom barnens läsning och berättande.)

Inför sommaren.

Aktuellt stoff.

Teckning och annat manuellt arbete.

Exkursioner och studiebesök.

Årskurs 3

I skolan. (Ordningsregler: diskussion, teckning och text. Du och dina kamrater.)

Trafikvett. (Regler till vår hjälp. Vägmarken. Cykeltrafik.)

Hembygdens växter. (Exkursioner till trädgården, parken, skogen, åkern, stranden eller myren. Vi följer några växters utveckling. Hur frukter och frön sprids. Var rädd om det som växer.)

Terrängförhållanden. (Exkursioner med iakttagelser av bl. a. hembygdens terrängförhållanden. Hur vatten, vind, köld och

värme påverkar markytan. Minnen från istiden.)

Fortlöpande väderleksiakttagelser. (Enkla diagram.)

Karta och karttecken. (Repetition av väderstrecken, Vi ritar och följer »vägvisarkartor». Mätningar för enkla modeller och planskisser. Några karttecken och för hembygden aktuella geografiska begrepp. Fantaskarta. Vi läser och mäter avstånd på hembygdens karta.)

Vårt samhälle. (Orientering i samhället. Anordningar för välfärd, skydd och ordning.)

Förr i världen. (I hembygden förr och nu. Sägner från hembygden. Några miljöbilder från forntiden i svensk historia, t. ex. Renjägarerna, I stenåldersbyn, Vad en bronsåldersgrav berättar, Man börjar göra verktyg av järn.)

Hur människor lever på några olika platser på vår jord.

Geografiska begrepp. (Orientering med hjälp av jordgloben: världshav, världsdelar, poler, klimat. Från glob till karta. Vad kartan berättar om hembygden.)

Arbetsliv och samfärdsel i hembygden. (Vad man arbetar med i vår hembygd. Hembygdens kommunikationer. Beroende och samverkan.)

Några miljöbilder från naturförhållanden och arbetsliv i en vidare hemtrakt. (Vilka miljöer, som tas upp till behandling, beror på den omgivande bygdens struktur. Undervisningen bör röra sig inom en naturlig geografisk enhet, t. ex. vätterbygden, mälardalen, västkusten. I vissa fall kan ett sådant naturligt område sammanfalla med hemlandskapet. Exempel på miljöbilder: Gården på slätten, Skogen ger oss bärning, Det rika berget, Vi bor vid kusten.)

Våra husdjur. (Något om husdjurens kroppsbyggnad och anpassning. Djuren ger oss värdefulla livsmedel; produktion och konsumtion.)

Vår kropp och dess vård. (Elementära samtal om människokroppen och om betydelsen av goda hälsovanor. Tändernas vård. Fritid, hobbies, friluftsliv.)

Fortlöpande iakttagelser av växt- och djurliv. (Exkursioner. Frösådd. Enkla försök, t. ex. med groning och sticklingar. Naturvård och djurskydd.)

Aktuellt stoff.

Teckning och annat manuellt arbete.

Exkursioner och studiebesök.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Ännu under de första skolåren upplever barnen omvärlden såsom mera odifferentierad än vid mognare ålder. Urvalet och uppordnandet av lärostoffet i hembygdskunskap måste göras med hänsyn till detta. Undervisningen samlas därför kring valda sakliga helheter, huvudsakligen i den form de möter barnen ute i livet.

Eftersom barnen på detta åldersstadium tillägnar sig det mesta av sina kunskaper genom verklighetsupplevelser och förstahandserfarenheter, bör undervisningen så mycket som möjligt utgå från deras berättelser om egna upplevelser och från direkta iakttagelser, gjorda inte minst under exkursioner, vid undersökningar och enkla försök. Det är väsentligt, att man söker bygga undervisningen på barnens intresse och personliga engagemang. Endast i begränsad utsträckning är de mogna att överblicka större orsakssammanhang och dra logiska slutsatser. Deras verklighetsupplevelser domineras och styrs ofta av känslor och önskningar. Barn i den åldersgrupp det här är fråga om är utåtriktade och kan inte koncentrera sig långa stunder i taget utan kräver omväxlande och skiftande sysselsättning. Undervisningen bör dock söka medverka till att deras uthållighet och koncentrationsförmåga efter hand ökas.

Under senare delen av lågstadiet, då barnens inställning blir sakligare, kan man börja inrikta dem på att dra egna slutsatser, ge egna omdömen och göra egna värderingar; kunskapsinhämtandet bör då inte gälla en mängd olika fakta utan fördjupning på väsentliga punkter. Man kan också vid fortlöpande iakttagelser, t. ex. av växter och väderlek, leda dem till att förstå vissa enkla orsakssammanhang.

Barnens erfarenhetsvärld är till en början ganska begränsad. Den vidgas emellertid så småningom även genom studiet av bilder och böcker. Likaså är tidningar, radio och television viktiga kunskapskällor. Barnens intressesfär växer samtidigt till att omfatta händelser och företeelser även utanför den allra närmaste omgivningen. Erfarenheten visar, att barn med lätthet lever sig in i nya, främmande miljöer. Detta bör läraren tillvarata för att samtala med dem om människor i andra länder, de olikheter som finns, men främst de likheter, som förenar oss alla.

Lärostoff

I betydande omfattning bör undervisningen i hembygdkunskap avse att ge eleverna en första samhällsorientering. Den syftar bl. a. till att underlätta övergången för dem från hemmet och den lilla kamratgruppen till de större sociala enheterna skolan och det lokala samhället. Arbetet med huvudmomenten under rubriken *Hem, skola och samhälle* bör utgå från skolan, eftersom denna är den nya miljö, som barnen skall anpassa sig till. Paralleller kan dras med den kända miljön, hemmet, där de har sina flesta konkreta upplevelser. Det är viktigt, att de känner sig hemma i skolan. Deras känsla av trygghet, trivsel och arbetsglädje under de första skolåren påverkar inställningen till arbetet under den fortsatta skolgången.

Samtalen om hemmet, om far, mor och syskon bildar ofta en naturlig utgångspunkt för en förberedande sexualundervisning. Denna bör för övrigt tas upp även i andra naturliga sammanhang och om möjligt ske i samarbete med hemmen. (Se skolöverstyrelsens Handledning i sexualundervisning.)

Orienteringen i skolsamhället fortsätter inom de flesta arbetsområden, som ingår i Hem, skola och samhälle. Under-

visningen utsträcks därefter till området och sammanhang utanför de närmast liggande miljöerna: Orientering i vårt samhälle, Arbetslivet i hembygden och Något om samverkan och människors beroende av varandra. Dessa senare moment ansluter till det geografiskt betonade arbetsområdet I hembygden, och barnen bör genom besök och samtal få en första elementär orientering även om dessa. Vidare bör reda skapas i fråga om sociala föreställningar, som eleverna tillägnat sig. Viktigt är att undervisningen ger dem motivering för goda vanor och för samarbete med andra barn och med vuxna.

I detta moment ingår också säkerhets-synpunkter på tingen kring barnen. I omgivningen finns ämnen och företeelser, som det har stor praktisk betydelse, att de känner till, kan reda sig med och har respekt för, t. ex. eld, elektricitet, gas samt giftiga och eldfarliga ämnen. Upprepade gånger och i olika sammanhang bör sådant tas upp till behandling. Detta stoff har, förutom rent praktisk betydelse för åldersstadiet, också värde för senare studier, bl. a. i fysik och kemi.

Momentet *Helger och festdagar* bör ge en känsla av värdet av högtid och tradition. Samvaron i klassen och den övriga skolan ger rika tillfällen att låta barnen konkret uppleva detta.

Samtal om betydelsen av *god hälsa och goda vanor* leder naturligt in intresset på människokroppen, dess byggnad, funktioner och behov. Givetvis kan det här endast bli fråga om mycket elementära kunskaper.

Trafikundervisningen, som upptagits under rubriken *I trafiken*, bör främst bedrivas i form av praktiska övningar med tanke på elevernas behov att kunna reda sig med hemortens trafikförhållanden. Momentet är avsett att tas upp till behandling i början av varje års-

kurs och dessutom vid aktuella tillfällen under terminerna. Samarbeta med den lokala polismyndigheten rekommenderas.

Den elementära *geografiska orienteringen* inom hembygdskunskapen bör helst ske med utgångspunkt i vad eleverna iakttar och lär känna i sin egen hemtrakt. Alla möjligheter till exkursioner bör därför utnyttjas. Arbetet inom detta område bör bl. a. resultera i att barnen tillägnar sig vissa färdigheter, enkla begrepp och vanliga termer, som kan utgöra en grund för den kommande undervisningen i geografi.

Barnens intresse för »hur det var förr» bör vara utgångspunkten för en begynnande orientering om hur människor levde och verkade i hembygden *under äldre tider*. Undervisningen bör här naturligen få formen av valda berättelser och enkla bilder. Även de miljöbilder från sten-, brons- och järnåldern, som ingår i huvudmomenten under rubriken *Förr i världen*, bör ha denna karaktär med hänsyn till elevernas ringa förmåga att se sammanhang och överblicka längre tidsperioder.

Barnens spontana intresse för *växter och djur* bör tillvaratas: upptäckarglädjen bör uppmuntras, kunskaperna utökas, ansvarskänslan väckas (naturvård, djurskydd) och känslan för skönheten i naturen odlas. Detta kan ske bl. a. vid direkta, helst fortlöpande iakttagelser i skolans omgivning.

Vid behandlingen av momentet *Tid och väderlek* bör endast allmänorienterande kunskaper eftersträvas, och de nämnda väderleksdiagrammen bör utgöra enklaste form av grafisk framställning.

Praktisk ekonomisk fostran är ett viktigt led i hembygdskunskapen. Det dagliga livet i skolan och behandlingen av intresseområdet *Varor och andra ekonomiska värden* liksom även områdena

Hem, skola och samhälle samt *Vår hälsa* ger osökt anledning att lära eleverna sparsamhet och aktsamhet med t. ex. egna och kamraters tillhörigheter, skolmateriel och inventarier. De bör även uppmuntras till sparverksamhet. Praktiska övningar att växla, väga och mäta bör förekomma i samband med behandlingen av området *Varor* och andra ekonomiska värden.

Aktuella händelser och program i radio och TV för in nya och delvis okända begrepp och miljöer i barnens värld. Genom det rika bildmaterial, som finns att tillgå i böcker och i Unescos bildserier, kan barnens föreställningar konkretiseras liksom genom grupparbeten i sandlådan och på väggtavlor.

I ämnet hembygdskunskap ingår *teckning, målning, modellering och s. k. småslöjd*. Denna del av undervisningen bör få en fri och allsidig uppläggning. Den avser att aktivera och differentiera barnens verklighetsupplevelser genom fritt bild- och formskapande och att utveckla deras bildsinne. Den har även den väsentliga uppgiften att tillgodose deras behov av manuellt arbete och att allsidigt utveckla deras motoriska färdigheter. Lärarens uppgift bör i första hand vara att stimulera elevernas fantasi och skaparglädje, att ställa varierande, för åldersstadiet lämpligt material till deras förfogande och att lära dem praktiskt arbetssätt. Individuella olikheter i deras uttryckssätt bör på allt sätt uppmuntras. Jfr huvudmomenten i *Teckning* (s. 307), *Slöjd* (s. 320) och *Hemkunskap* (s. 335).

Planering av studierna

Huvudmomenten avser hela lågstadiet. Lärostoffet har där för åskådlighetens skull förts in under sammanfattningsrubriker: Hem, skola och samhälle, Helger och festdagar etc. Dessa enheter uppdelas i intresseområden eller arbets-

områden, kring vilka undervisningen lämpligen kan samlas.

Huvudmomenten har ej placerats i för undervisningen tänkt ordningsföljd. De bör behandlas, när så befinns lämpligt. Det är ofta nödvändigt att arbeta med samma stoff vid skilda tillfällen i olika årskurser inom stadiet. Aktuella händelser, barnens upplevelser, läsning, film, radio och television inom och utom skolan kan ge anledning till att på nytt ta upp tidigare behandlat stoff. Allteftersom barnens iakttagelseförmåga och färdighet ökar, blir möjligheten till nya utblickar och variation i tillämpningen större.

Vissa moment tas upp i endast en årskurs. Andra åter bör vara *genomgående* i alla årskurserna på lågstadiet, även om behandlingen i en årskurs kanske blir mera omfattande, medan den i de andra får relativt litet utrymme. Exempel på sådana moment är följande: Barnets medansvar i skola och samhälle, Våra plikter mot medmänniskor, Internationell förståelse, Trafikundervisning, Allmänna hälsoregler, Sexualundervisning, Växt- och djurstudier, Naturvård och djurskydd samt Ekonomiska frågor. Dessa moment återkommer även på mellan- och högstadiet.

Lokala förhållanden måste få göra sig starkt gällande vid den enskilde lärarens kursplanering liksom hänsynen till elevernas förutsättningar i vederbörande klass. Av detta följer, att en gemensam lärogång för olika klasser och skolor inte bör fastställas. Föreliggande förslag till disposition av en studieplan avser endast att exemplifiera en fördelning av lämpligt stoff med hänsyn till årstider och olika årskurser. Det visar även, hur orienteringen kan fördjupas och sträcka sig över vidare områden allt efter barnens större mognad. Med utgångspunkt i förslaget kan lärarna själva disponera studierna och medverka

till att *lokalt betonade studieplaner* utarbetas, där särskild hänsyn tas till bl. a. bygdens geografiska läge och samhällets struktur. Det är av stor betydelse för undervisningen, att så sker.

Huvudmomenten innehåller en *grundkurs*. Samtliga elever arbetar med denna. Därutöver skall deras arbete omfatta *överkursuppgifter* inom eller utom huvudmomentens ram. Dessa kan exempelvis bestå i att muntligt eller skriftligt och med hjälp av målning, teckning eller modellering redogöra för egna eller gruppens iakttagelser och för erfarenheter, som vunnits genom personliga kontakter, läsning, film, radio eller television. En del överkursuppgifter kan vara gemensamma för hela klassen eller för grupper av elever. I stor utsträckning bör de dock vara individuella och utformade så, att de låter olika begåvningsstyper i klassen komma till sin rätt. Vid val av dessa uppgifter bör ges plats åt personliga initiativ, så att barn, som har egna förslag till arbeten, uppmuntras att utföra dessa.

Ett värdefullt *hjälpmedel vid planeringsarbetet* utgör en noggrann och lätt-tillgänglig förteckning över lämplig undervisningsmateriel som finns i skolan. Eftersom det är angeläget, att läraren ingående känner även det studiematerial, som skolans omgivning erbjuder, är det önskvärt, att lämpliga studieobjekt i skolans närhet samt föremål för exkursioner och studiebesök ute i bygden är upptecknade och kommenterade samt att förslag till arbetsuppgifter för eleverna finns att tillgå. Sådana förteckningar, upplysningar och uppgifter kan finnas samlade t. ex. i en lokal studieplan eller i ett kortregister i skolan.

Samverkan med andra ämnen

Lärostoffet i hembygdskunskap är valt med hänsyn till barnens erfarenheter, aktuella intressen och behov av oriente-

ring. Det vill ge eleverna hjälp till allsidig utveckling. Därför är en intim samverkan med undervisningen i lågstadiets övriga ämnen nödvändig. Vid *samlad undervisning* får övningarna i svenska stoff och motivering från hembygdskunskapen; genom elevernas läsning och berättande tillförs detta ämne i sin tur värdefullt stoff. Samtal och redogörelser kring upplevelser och iakttagelser är ägnade att öka ordförrådet, ge nya begrepp och ordna upp föreställningar, vilket allt kommer undervisningen i svenska till godo. Allteftersom elevernas färdigheter i detta ämne ökar, kan deras övning i att tala, läsa och skriva allt starkare förknippas med hembygdskunskapen (se även svenska s. 138).

Etiska samtal, undervisning om kyrkliga högtider och ett studium av hembygdens kyrka förekommer inom både hembygdskunskap och kristendomskunskap och gör en samverkan naturlig mellan dessa ämnen. Vägning och mätning samt arbete med pris- och inköpslistor ingår i momentet Varor och andra ekonomiska värden och an knyter därmed till undervisningen i matematik. Många av våra barnvisor har samma motivval som hembygdskunskapens arbetsområden, varför de flitigt bör utnyttjas. Detsamma gäller om lekvisorna, som får inspirera till rytmiska rörelser. Inom ett flertal områden har läraren tillfälle att ge barnen hjälp att upptäcka skönheten i former, färger, klanger och rörelser ute i naturen i vardagslivet. Dessa möjligheter bör väl tillvaratas liksom också varje tillfälle att låta eleverna i mån av förmåga få en inblick i konst och litteratur.

I tredje årskursen förekommer textil- och träslöjd. Med dessa slöjdarter bör samverkan ske i lämpliga undervisningssituationer, t. ex. vid arbete med att bygga upp historiska eller geografiska

miljöer (modeller) i sandlådan, vid framställning av en julkrubba, vid styrning av kasperdockor etc.

Arbetsätt

Barnen bör redan på lågstadiet få försöka *arbetsjälvständigt* under eget ansvar och därvid utnyttja olika slag av enkelt studie- och arbetsmaterial. De bör också systematiskt övas i *enkla studietekniska färdigheter*, som särskilt ämnena svenska och hembygdskunskap gemensamt skall söka grundlägga. De kan t. ex. öva sig att följa en enkel skriftlig arbetsanvisning, använda innehållsförteckning och alfabetiskt register, lyssna uppmärksamt till en berättelse och återge den, finna fakta i en enkel lästext, återberätta med hjälp av stödord, finna detaljer i en bild samt avläsa ett enkelt väderleksdiagram (se även svenska s. 144). Det är därför angeläget, att det särskilt för tredje årskursen finns ett rikhaltigt, helst lokalt betonat studiematerial, med vilket sådana övningar kan genomföras. Dessutom erfordras ett instruktivt bildmaterial och därtill ett rikt urval av bredvidläsningsböcker med lästexter av varierande svårighetsgrad, som tar hänsyn till barnens olika läsförmåga.

Läraren bör se till, att resultaten av elevernas arbete på något sätt blir samlat. Varje barn bör lämpligen ha sin egen *arbetsbok* eller samlingspärm. Boken växer fram under arbetets gång och får sin prägel av individuella skriftliga redogörelser, teckningar, målningar, klipp etc. En på förhand färdigställd arbetsbok med huvudsakligen ifyllnadsuppgifter har ingen plats i det skapande arbetet. Den blir ett hinder för självverksamheten.

Målmedvetet bör läraren söka vänja eleverna vid produktivt och friktionsfritt *samarbete* med kamraterna. Det kan ske genom att de får sitta två och

två tillsammans eller flera i en grupp och arbeta med en gemensam uppgift. Det kan gälla att skriva om djur, som de just läst om, redogöra för en studieutflykt eller utföra en gemensam målning. Man bör därvid i största utsträckning försöka anpassa arbetsuppgifterna efter varje liten grupps intressen och mognadsgrad. Elever med större förutsättningar bör då arbeta med både grundkurs och överkurser, medan andra nöjer sig med grundkursen och några kanske får ytterligare förenklade arbetsuppgifter. Under tredje skolåret kan arbetet i de mest avancerade grupperna även få den formen, att eleverna efter intresse och förmåga själva väljer uppgift, samtalar om hur arbetet bör utföras, fördelar det sinsemellan och inriktar sig på ett gemensamt resultat. De väljer också själva material vid arbetsövningarna och sättet att redovisa sin uppgift. (Se även Teckning s. 307.) Andra lämpliga samarbetsuppgifter är t. ex. enkel dramatisk framställning och intervjuer. Vid de senare kan två eller flera gå tillsammans. Den som skall intervjuas bör alltid ha lämnat sitt tillstånd, och barnen bör vara väl förberedda, ibland med skriftliga frågor.

Teckning och annat manuellt arbete

Teckning, målning, modellering och annat manuellt arbete ingår i ämnet hembygdskunskap. Dessa sysselsättningar bör få ett betydande utrymme i undervisningen. De bör ge eleverna möjlighet att fritt skildra upplevelser och erfarenheter och att ur fantasin illustrera berättelser, sagor, sånger och lekar. Vid lämpliga tillfällen bör deras arbete naturligt ansluta sig till sakundervisningen för att konkretisera lärostoffet. Härvid får inte för stora krav ställas på exakt utförande. Inte heller bör direkt kopiering av förlagor förekom-

ma. Rättelser och negativ kritik bör undvikas. Frihet att få skapa och ge uttryck åt fantasin samt att glädja sig åt färger och former måste vara grunddraget i elevernas arbeten under de första skolåren.

Särskilt då det gäller det skapande arbetet bör man söka utgå från *elevernas egna uppslag*. Ett självvalt arbete sporrar ofta till en mera aktiv insats och väcker lättare känslan av ansvar för ett gott resultat. Egna initiativ är en god förutsättning för övning i självständigt arbete. Ibland kan det vara tillräckligt, att eleverna får välja mellan två eller flera uppgifter samt ha fri tillgång till olika material för sina övningar. Det manuella arbetet lämnar dessutom rikliga tillfällen till övning i samarbete kring gemensamma uppgifter. En grupp elever kan t. ex. utföra en gemensam målning, medan andra sysslar med individuella uppgifter, som sedan sammanfogas till ett montage.

Arbetsteknikerna kan variera. Teckning, målning och modellering kan omväxla med klippning, rivning och tryck. Andra former är s. k. småslöjd och enkla hemsysslor. Under hela lågstadiet kan enkla plan- och kartskisser över utfärdsvägar och studiemål förkomma. Vid studiebesök och naturiakttagelser bör eleverna uppmuntras att samla arbetsmaterial, som sedan ordnas t. ex. i sandlåda (gruppbord) eller på väggtavla. I arbetsövningarna kan även ingå förklarande skriftliga anteckningar, skisser och enkla arbetsbeskrivningar.

Även olika *färger och material* bör användas. De fria teckningarna med motiv från barnens fantasi och miljö samt enkla plan- och kartskisser kan omväxlande utföras med vattenfärger (täckfärger), färgkritor, kol eller blyerts. Till dekorationer för enkel dramatisk framställning kan det vara lämp-

ligt med pulverfärger (eller temperablock). Såväl vitt som färgat papper kan användas för klippning, rivning och tryck. Vid val av material och arbetsteknik bör man härvid ta speciell hänsyn till motivens karaktär. Även klippning och klistring av tyg mot tyg (applikation) och enkla tryck på tyg kan komma i fråga.

För modellering kan olika material komma till användning, t. ex. lera, plastellin i olika färger, pappersmassa och s. k. troldeg. Vid modellering i sandlåda används fuktad sand, lera, pappersmassa, stenar o. dyl.

Inom *småslöjden* bör både pojkar och flickor få tillverka sådana föremål, som kan komma till användning i deras lekar och vid deras arbete i skola och hem. Materialet kan vara trä, textila material, bast, vaxduk, galon, halm m. m. *Enkla hemsysslor* kan övas i den utsträckning, som lokaler och materiel medger. Däri kan ingå exempelvis husliga sysslor (även lekkök), vård av egna tillhörigheter samt plantering och skötsel av växter. Se vidare härom under Teckning (s. 307), Slöjd (s. 320) och Hemkunskap (s. 335).

Exkursioner m. m.

Det har redan tidigare betonats, att undervisningen i hembygdskunskap i så stor utsträckning som möjligt bör grundas på *elevernas egna iakttagelser* av verkligheten. Exkursioner och studiebesök (studieutflykter) i syfte att iaktta växt- och djurliv, arbetsliv och terrängförhållanden för att studera samlingar på hembygdsgårdar och museer m. m. bör därför utgöra ett väsentligt inslag. Utställningar i klassrummet av insamlade föremål, bilder, klipp o. dyl. bör ofta förekomma. De kan på olika sätt befästa de kunskaper, som eleverna tillägnat sig under studieutflykten, och

inspirera till ytterligare fördjupning i arbetet.

Några vanliga företeelser bör göras till föremål för *fortlöpande iakttagelser*. Ofta är det lämpligt att förlägga dessa till vissa tidsperioder eller viss tid under skoldagen, då man går ut en kort stund för att göra jämförande iakttagelser. Såsom lämpliga objekt för dessa kan nämnas växter och djur (t. ex. groning, lövsprickning och lövfällning, ett sädesfälts utveckling, fåglarna vid ett fågelbord under olika årstider, flyttfåglarnas uppbrott och återkomst), väderleken, solens upp- och nedgång, månens skiften. Odling inomhus av växter i krukor och planteringslådor kompletterar dessa fortlöpande iakttagelser liksom också en typväxtodling i skolans närhet och en välskött skolträdgård.

Läraren bör vid exkursionerna söka öppna barnens blick för det vackra i naturen. Deras uppmärksamhet bör även inriktas på sambandet mellan olika företeelser, exempelvis växternas anpassning efter växtplats, klimat och tillgång på näring samt betydelsen av djurens färg som skyddsmedel. Vikten av att man aktsamt umgås med djur och växter samt betydelsen av djurskydd och naturvård bör i olika sammanhang inskräpas (jfr avsnittet Undervisning i naturvård i allmänna anvisningar för skolans verksamhet).

Exkursioner och studiebesök bör under de första skolåren avse begränsade mål och utsträckas över kort tid. De måste noga förberedas, om de skall ge avsedd behållning. Barnens intresse och nyfikenhet väcks vid förberedande samtal, då de får orientering om vad studiebesöket gäller. I klassrummet kan en exkursion förberedas genom att läraren förevisar bilder eller föremål av något slag, berättar intressanta fakta och väcker elevernas lust att veta mera. Olika studieuppgifter kan utde-

las till grupper eller enskilda. Ett enkelt iakttagelseschema med frågor att besvara och eventuellt förslag till skisser att rita under utflykten kan ofta bli till god hjälp vid insamlandet av lämpligt kunskapsstoff.

Efter studieutflykten behandlas de erfarenheter man gjort, och det material som samlats sammanställs och bearbetas. Under samtalets gång kan läraren anteckna lämpliga ord (stördord) på tavlan. Stoffet bör avgränsas i flera mindre enheter, så att uppgifter för elevernas självständiga efterarbete får lämplig omfattning och svårighetsgrad. Orden på tavlan kan stå kvar, så länge efterarbetet pågår: de behövs ibland som påminnelse och ledning vid redogörelsen, och de hjälper barnen att inpräglad ordens betydelse och stavning. Det är ofta lämpligt att låta dem föra in dessa ord i sina ordböcker och att göra dem till föremål för övning i rättstavning. (Se svenska s. 157.)

Eleverna kan sedan ta itu med det avsnitt, som de skall skriva eller berätta om. De får därvid i samarbete med läraren ytterligare stoff från lämpliga texter, bilder m. m. för att fördjupa sina kunskaper. (Se vidare under Arbetssätt ovan.)

Efterarbetet kan avslutas med att barnen berättar för sina klasskamrater eller läser upp vad de skrivit. En upplevelse under ett studiebesök eller inehållet i ett läsestycke kan ofta med fördel återges genom fria dialoger, enkel dramatisering, målning och modellering.

Hjälpmedel

Hembygdskunskapen inbjuder till ett aktivt arbetssätt, som kräver *rikt varierad undervisningsmateriel*. Barnen bör uppmuntras att samla in olika föremål m. m. under studieutflykter och på fritid, t. ex. blommor, frukter, frön,

stenar och jordarter, produkter och halvfabrikat från gården, skogen och hembygdens industrier. De kan även från hemmet ta med och visa eventuella föremål, som berättar om gamla tider eller aktuella miljöer utanför hembygden, t. ex. malm eller slagg från Bergslagen, sameslöjd från Lappland och nationalklädda dockor från både vårt eget land och främmande länder. För dessa föremål bör finnas lämpliga förvaringsutrymmen och utställningsanordningar (skåp, hyllor, bord, anslagstavlor o. dyl.) i klassrummen. Klassrum och eventuella grupprum bör vidare vara så utrustade, att där kan utföras enkla elevförsök och undersökningar. I klassrummet, ett korridorsskåp eller ett närbeläget materielrum bör läraren därutöver ha tillgång till exempelvis måttstock, måttband, våg och vikter, liter- och decilitermått samt myntsats för bl. a. intresseområdet I affären, som bör medföra samarbete med matematiken. Vidare bör finnas sandlåda, förvaringskärl för lera, blomsterbord, s. k. planteringslådor för enkla försök med frösädd eller liknande, termometer, verktyg för småslöjd, materiel för trafikundervisning, jordglob och kartor. En brännugn för barnens arbeten är önskvärd. Det är ytterst betydelsefullt, att det finns goda kartor över skolans närmaste omgivningar, den omgivande bygden och den vidare hemtrakt, inom vilken orienteringen framförallt i årskurs 3 rör sig. Vägkartor och barnens egna kartor bör väl överensstämma med varandra i fråga om beteckningssätt, färger, kartecken och andra symboler, så att eleverna lättare lär sig förstå och utnyttja dessa hjälpmedel. Även reliefer och flygfotografier bör användas för att underlätta förståelsen av sambandet mellan verkligheten och kartan.

För hela skolan gemensamma sam-

lingar bör innehålla bl. a. följande föremål för undervisningen i hembygds-kunskap: växt- och djursamlingar, plan-scher, fornfynd, bergarter, för hem-bygdens industri och hantverk aktuel-la råämnen och halvfabrikat, industri- och hantverksprodukter samt modeller.

För ett individualiserande arbetssätt är det av särskilt stor betydelse, att man äger tillgång till ett lämpligt ur-val av bredvidläsningsböcker av va-rierande svårighetsgrad. Dessutom bör eleverna ha möjlighet att använda enkla fack- och uppslagsböcker. De aktuella böckerna bör framförallt finnas till-gängliga i *klassbibliotek* eller lätt kun-na hämtas från bokförråd och bokrum. Om där finns redan färdigställda bok-samlingar för olika intresseområden, blir möjligheterna större för den en-skilde läraren att utnyttja bibliotekets böcker.

Bilden har stor betydelse, då det gäl-ler att ge eleverna föreställningar om det som ligger utanför deras erfaren-hetsvärld. Ibland kan en teckning på skrivtavlan eller på en s. k. bläddertav-la vara nog för att ge en konkret upp-lysning, men ofta behövs därtill ett fylligare bildmaterial, såsom bokillustra-tioner, planscher, bilder på flaneltavla och projicerade bilder. Bildmaterialet bör ge kunskap och klarlägga samman-hang, stimulera fantasin och kunna an-vändas i barnens skapande arbete som underlag för muntlig framställning, skrivning, målning och modellering. Bilder kan emellertid inte ersätta direkt-kontakten med verkligheten.

Tekniska audivisueella hjälpmedel kan på ett värdefullt sätt aktualisera och konkretisera ett kunskapsstoff. Används de på lämpligt sätt, kan de ge elever-na uppslag och stimulans till självstän-digt arbete. I största utsträckning bör de brukas för att stödja klassens aktuel-la arbete, för att inleda ett nytt arbetsom-råde eller sammanfatta och avsluta ett genomgånet. Väl valda bildband och diapositiv, inte minst sådana som har anknytning till lokala förhållanden, är ofta ett bra underlag för lärarens fram-ställning och kan ge anledning till elev-verksamhet i form av läsning, dialo-ger och fritt berättande i anslutning till bildinnehållet. Episkopbilder är ut-märkta hjälpmedel vid elevernas redo-visningar på grundval av egna teck-ningar eller annat bildmaterial. Film och television åskådliggör konkret och levande den verklighet, som utgör un-dervisningens innehåll. På motsvarande sätt kan skolradion verksamt bidra till att konkretisera undervisningen. I regel bör programmet inspelas på ljud-band, så att det kan sättas in just då momentet är aktuellt. Även barnens muntliga framställningar kan upptas på ljudband, så att de kan lyssna till sitt eget tal, en dramatisering, en redovis-ning e. dyl. Ett sådant ljudband kan med fördel användas vid föräldraaftnar för att förmedla intryck från barnens vardagsarbete. Grammofoninspelningar gör det möjligt att låta eleverna t. ex. lyssna till och lära sig känna igen olika fåglars sång. Jämför även avsnittet Hjälpmedel och arbetsmateriel (s. 96).

Samhällskunskap

Mål

Undervisningen i samhällskunskap har till uppgift att ge eleverna en ori-

entering i det nutida samhället. Den skall därvid också orientera dem om olika yrken och utbildningsmöjligheter.

Undervisningen bör samtidigt tjäna elevernas individuella och sociala utveckling samt stimulera till egna insatser i samhällslivet och engagemang för gemensamma problem.

Arbetet i samhällskunskap bör inriktas på att bibringa eleverna sådana färdigheter, att de kan självständigt förvärva kunskaper.

Huvudmoment

Mellanstadiet

Hur människor lever och verkar tillsammans — frågor som på olika sätt aktualiseras av händelser och företeelser i hemmet, skolan och kamratkretsen, i samhället och ute i världen samt av undervisningen i övrigt.

Enkla ekonomiska frågor. Orientering om den fortsatta skolgången.

Studiebesök. Arbeta med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Högstadiet

Allmän orientering om skola och studier.

Arbetsliv och yrkesval.

Enkla ekonomiska, psykologiska och sociala frågor för den enskilde och de mindre gruppbildningarna i samhället.

Några drag av hemkommunens organisationsliv och dess problem.

Huvudlinjerna i det svenska samhällets politiska organisation.

Ett urval av viktigare samhällsfrågor.

Samhällsekonomi.

Internationellt samarbete och andra länders problem.

Studiebesök. Arbeta med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Förslag till disposition av en studieplan

Årskurs 4—6

Exempel på områden, som kan behandlas i olika sammanhang: I hemmet. I skolan. I närsamhället — bland kamrater och grannar. Barn som är annorlunda. Fö-

da, kläder och bostäder — resultat av människors samverkan. Ditt och mitt — om vård och ansvar. Faror och skydd. Pengar och varor; inkomster, utgifter och sparande. I trafiken. I föreningar och klubbar. Regler och lagar. Arbeta och fritid. Takt och ton. Seder och bruk förr och nu. Hur samhället hjälper och skyddar. Skyldigheter och rättigheter. Gemensamma uppgifter i vår kommun. Hur vi meddelar oss med varandra. Ute i världen — dagsaktuellt om händelser och samlevnadsproblem.

Orientering om den fortsatta skolgången.

Studiebesök. Arbeta med olika slag av studie- och arbetsmaterial och övning att rätt använda samhällliga inrättningar, såsom post, bank, telefon, telegraf, järnväg och andra trafikmedel.

Årskurs 7

Orientering om skola och studier: högstadiets organisation, arbetsmetoder och målsättning.

Arbetsliv och yrkesval. Exempel på moment och frågor, som kan behandlas: Yrkesvalets och utbildningens betydelse. Förutsättningarna för elevernas yrkesval. Genomgång av yrkesvärlden. Studieorientering i anknytning till behandlade yrken och till ämnesvalet för kommande årskurs. Förberedelse av den praktiska yrkesorienteringen. Till detta anslutande moment; den enskildes, särskilt de ungas ekonomiska problem. Fritids- och föreningsfrågor. Barn-, ungdoms- och arbetspsykologiska frågor.

Årskurs 8

Fortsatt orientering om studier, arbetsliv och yrkesval. Exempel på moment, som kan behandlas: Fördjupad genomgång av yrkesvärlden och yrkesfunktioner. Förberedelse och efterbehandling av den praktiska yrkesorienteringen. Studieorientering enligt årskurs 7.

Enkla ekonomiska, psykologiska och sociala frågor för den enskilde och de mindre samhällsgrupperna. Exempel på frågor, som kan behandlas: Familjens och den enskildes arbete och ekonomi. Fritidsproblem. Föreningsliv. Praktisk föreningskunskap.

Några drag av hemkommunens organisationsliv och dess problem. Exempel på moment och frågor, som kan behandlas: Allmän orientering om folkrörelser, organisationer och partier i hemkommunen. Dessas målsättningar och sätt att arbeta. De-

ras roll i hemkommunens liv. Den politiska organisationen i hemkommunen. Val och valrörelser. Den enskildes deltagande i kommunarbetet. Aktuella problem i den egna kommunen.

Internationellt samarbete och andra länders problem. Exempel på frågor, som kan behandlas: Problem som aktualiseras utifrån; problem inom områden som behandlas i geografi, t. ex. rasproblem ur psykologisk synvinkel.

Årskurs 9

Studieorientering. Exempel på moment, som kan behandlas: Orientering inför övergången till arbetsliv och vidare utbildning. Utbildningsekonomi.

Huvudlinjerna i det svenska samhällets politiska organisation. Exempel på moment, som kan behandlas: Medborgarnas inflytande. Hur riksdagen väljes och arbetar. Hur en lag kommer till. Regeringens och förvaltningens uppgifter. Statens finanser. Skatterna.

Ett urval av viktigare samhällsfrågor. Exempel på frågor, som kan behandlas: Demokratins innebörd och problem. Opinionsbildningens vägar och instrument. Rättsordning och rättsproblem. Några grenar av socialpolitiken i anknytning till det svenska samhällets struktur. Arbetsmarknads- och arbetskraftsproblem. Befolkningsfrågan och befolkningsutvecklingen. Alkoholfrågan. Medborgarna och försvaret; totalförsvarets ändamål och organisation.

Samhällsekonomi. Exempel på moment och frågor, som kan behandlas: Elementära samhällsekonomiska företeelser och samband, t. ex. konsumtion, distribution, produktion, sparande och investering. Det ekonomiska kretsloppet. Näringslivets organisationer. Ekonomiska institutioner. Enkla redogörelser för ekonomisk politik.

Internationellt samarbete och andra länders problem. Exempel på frågor, som kan behandlas: Problem som aktualiseras utifrån; problem inom områden som behandlas i historia och geografi, t. ex. arbetet i internationella organisationer och ekonomiska integrationssträvanden.

Anvisningar och kommentarer

Lärostoff

Att ge en totalbild av samhällets struktur eller av den sociala organisationen är varken möjligt eller meningsfullt in-

om den tidsram, som undervisningen i grundskolan i samhällskunskap erbjuder. Stoffet kan dock väljas och behandlas så, att eleverna får en jämförelsevis sammanhängande samhällsorientering med hänsyn till åldersstadiet. Studie- och yrkesorienteringen avser att ge en för dem alla gemensam kunskap om olika yrken och utbildningsvägar.

Det som har *samband med elevernas egen värld* och kan förklara den bör tas som utgångspunkt i undervisningen. Denna bör i största möjliga utsträckning byggas upp kring ett studium av konkreta situationer i närsamhället — familj, skola, kamratkrets — samt teckna individens roll i relation till grupper och samhällen. Naturliga anknytningar kan också erhållas i det stoff, som press, radio och television erbjuder, liksom i erfarenheter från studiebesök och praktisk yrkesorientering. Strävan att anknyta till det upplevda och det aktuella får dock ej leda till att viktiga sociala företeelser och samhällsproblem, som eleven saknar kontakt med, försummas i undervisningen.

Vid behandlingen av stoffet måste *objektivitetskravet* upprätthållas. För att ge en riktig bild av dagens samhälle måste man behandla även politiskt kontroversiella spörsmål. En allsidig presentation bör då ges och en gränsdragning i görligaste mån ske mellan fakta och åsikter. Eleverna bör samtidigt göras uppmärksamma på opinionsbildningens och propagandans roll och karaktär. I yrkesorienteringen måste särskilt understrykas, att reklam och PR-verksamhet inom näringslivet kan ge en missvisande bild av yrkesvärlden.

Undervisningen bör koncentreras på så sätt, att vissa huvudmoment får en allsidigare belysning och att inom varje moment det väsentliga framhävs. Det är angeläget, att stoffet organiseras i en

heter kring bestämda *intresseområden* och att de olika delmomenten ses som olika aspekter på ifrågavarande intresseområde. Vid stoffurvalet bör särskilt beaktas, att sådant stoff väljes, som kan belysa verksamhet och funktion. Om samhällskunskapen skall kunna stimulera eleverna till egna insatser i samhällslivet och till engagemang för gemensamma problem, måste de få uppleva, att det samhälle, som de utgör en del av, är ett levande samhälle, där var och en kan bidra till det gemensamma bästa. Den formella organisationen bör behandlas så kortfattat som möjligt.

Urvalet av *data och siffror* måste ägnas stor uppmärksamhet. Endast sådana som ger god belysning åt det material, som presenteras i undervisningen, tas med.

Behandlingen av *samlevnadsfrågor* måste vara ett naturligt led i undervisningen i hela ämnet. En av samhällskunskapens viktigaste uppgifter är att söka ge eleverna socialt värdefulla attityder. Detta kan lättast ske genom att de i den dagliga samvaron får uppleva klassen och skolan som en gemenskap med olika arbets- och samlevnadsformer. Förmåga att leva samman i grupper, vilja till samarbete, respekt för normer, hänsyn till andra, känsla för det gemensamt ägda eller anförtrödda och självständigt ställningstagande är centrala mål för denna fostran.

Arbetsätt

Undervisningen i samhällskunskap skall inriktas på att utöka elevernas ordförråd och uppöva deras förmåga att på egen hand inhämta kunskaper ur för åldersstadiet lämplig litteratur. Fakta och terminologi bör sedan kunna tillämpas på olika slag av material för social kommunikation, såsom formulär, blanketter, myndigheters meddelanden, tidningar, radio, television och

andra organ för opinionsbildning. Denna träning skall även syfta till att öka förmågan att lyssna och läsa med kritik och omdöme samt att finna sammanhang. Utrymme bör ges åt övning i grafisk och tabellarisk framställning av samhällsliga företeelser med inriktning på de typer av material, som förekommer i dagspressen. Eftersom tidningarna är en av de vuxna medborgarnas främsta kunskapskällor, måste förmågan att ur pressen skaffa informationer om samhällsliga företeelser övas i särskilt stor utsträckning. Sådana övningar med successivt ökad svårighetsgrad bör förekomma på både mellan- och högsta-stadiet. Vidare hör till färdighetsträningen inom samhällskunskapens ram övningar att ta kontakt med andra, att fråga och intervjua samt att berätta, beskriva och redogöra. Förmågan till självständigt initiativ inför yrkesvalet bör också uppövas.

Eftersom undervisningen i samhällskunskap skall anknyta till lokala förhållanden, är läraren betjänt av en fylig handledning, som exemplifierar, hur detta kan ske inom olika moment. Ett kartotek med aktuella informationer om ortens struktur och näringsliv, anordningar och inrättningar för det gemensamma bästa etc. bör finnas att tillgå.

Undervisning på mellanstadiet

Lärostoff

Undervisningen i samhällskunskap ger goda möjligheter att levandegöra begreppet *mänsklig samlevnad*. Det dagliga livet i och utom skolan ger lämpliga start- och anknytningspunkter för arbetet. Eleverna bör få uppleva klassen och skolan som ett samhälle, där var och en har en funktion att fylla. Samtal och diskussioner om vad som händer i skolsamhället kan komma att resultera i exempelvis följande anordningar och åtgärder: regler för samli-

vet i klassen, vilka visar nödvändigheten av hänsyn och arbetsro samt av öppet och ärligt samarbete; fördelning av småsysslor i form av omvårdnad och tillsyn i skolrummet för att vardagslivet i klassen skall löpa smidigare; val av klasskommittéer, som förbereder utflykter, fester, föräldramöten etc.; bildandet av olika slag av klassföreningar, där eleverna på ett naturligt sätt lär sig, hur en förening arbetar; bildandet av ett elevråd med ombud från skolans klasser och behandling i klasserna av rådets förslag. Det är vidare praktisk samhällskunskap att lägga upp skolarbetet under elevernas medverkan, t. ex. att gemensamt planera, hur stofet skall disponeras och behandlas.

Eleverna bör på detta sätt få övning i att diskutera och motivera sina åsikter samt i att lyssna till och ta hänsyn till andras uppfattningar. De bör då kunna lära sig förstå, att verkligt samarbete människor emellan endast kan komma till stånd genom ömsesidigt hänsynstagande och ansvarsmedveten strävan att finna den bästa lösningen.

Genom ständiga jämförelser mellan *livet i skolan och i samhället* bör eleverna lära sig förstå de praktiska motiveringarna för samhällets ordning och påbud och de behov, som ligger bakom dess institutioner, samt inse, att gällande lagar och förordningar måste efterlevas men att de ständigt skall vara föremål för en kritisk översyn i anslutning till samhällsutvecklingen.

I vidare betydelse skall skolan söka verka för att hos eleverna skapa *respekt för människovärdet*, förståelse för och uppskattning av alla människor, trots olikheter i nationalitet, språk, religion och hudfärg. Förenta Nationernas förklaring om de mänskliga rättigheterna bör hållas levande genom att dess regler citeras i olika sammanhang, t. ex. då man talar eller läser om barn som är

annorlunda, om människor som lever under för oss främmande förhållanden, när man söker lära eleverna respektera andra samhällsgruppers och folkgruppers kulturinsats och samhällsuppfattning, när man talar om straffnormer under olika historiska epoker och i olika samhällsbildningar etc.

I aktuella sammanhang bör eleverna få göra bekantskap med olika organisationer, som arbetar för fred, samarbete mellan folken och internationell hjälp. En sådan presentation skall alltid åtföljas av konkreta exempel från organisationernas verksamhet.

Skolan kan göra en betydelsefull insats för att vänja ungdomen vid planering och omtanke i *ekonomiska angelägenheter*. I lämpliga sammanhang bör man lära eleverna sparsamhet samt akt-samhet med sina egna och kamraternas kläder och andra tillhörigheter, skolmateriel, möbler m. m.

Elevernas praktiska sparande bör i första hand inriktas mot närliggande mål. Deras intresse att delta i skol-sparverksamheten ökas väsentligt, om denna organiseras så, att de har möjlighet att göra uttag från sitt sparkonto, varigenom de även får praktisk erfarenhet av sparinstitutens funktion och sparandets teknik. I årskurs 6 kan det vara lämpligt att de får stifta bekantskap med sparverksamhet inom en skolsparkklubb.

En *förberedande studie- och yrkesorientering* bör i lämpliga sammanhang förekomma redan under mellanstadiet. Man bör därvid främst eftersträva att ge eleverna en realistisk uppfattning om hur arbetet tillgår inom några olika yrken, som de kommer i kontakt med och vilkas innebörd de kan förstå, samt av hur olika yrken samverkar vid framställningen av några för eleverna välkända och viktiga bruksvaror.

I årskurs 6 skall valet av tillvalsäm-

nen i årskurs 7 förberedas. I samverkan med yrkesvägledaren vid det mottagande högstadiet och i förekommande fall med skolpsykologen bör klassföreståndaren omsorgsfullt söka klargöra, vilka olika utbildningsmöjligheter som står eleverna till buds och vad de skilda vägarna kräver i fråga om anlag och studieintressen. Även vid samråd med föräldrarna bör erforderliga upplysningar lämnas om hithörande spörsmål.

Trafikundervisning skall såvitt möjligt ske i samband med andra undervisningsmoment. Den mera planmässiga trafikundervisningen meddelas i samband med undervisningen i gymnastik samt under friluftsverksamheten, då det ges tillfällen till direkta iakttagelser och mera verklighetsbetonade övningar. Vid undervisningsutflykter bör eleverna lära sig uppträda som grupp i trafiken, både som fotgängare och som cyklister.

Planering och samverkan

I förslag till disposition av en studieplan ingår en exempelsamling, som mera konkret anger innehållet i huvudmomenten och grupperar detta i lämpliga arbetsområden. Dessa bör fördelas på årskurs 4, 5 och 6 så, att undervisningen i samhällskunskap på ett naturligt sätt an knyter till elevernas egna upplevelser och problem, till aktuella händelser och företeelser samt till undervisningen i övrigt främst inom orienteringsämnena. För att kunna tillse, att allt väsentligt i huvudmomenten blir beaktat, bör läraren föra anteckningar om vad som behandlats.

Undervisningen i samhällskunskap bör i stor utsträckning samverka med undervisningen i andra ämnen. Med ämnet historia kan samverkan sålunda ofta ske under aspekten förr — nu, dvs. därigenom att förhållanden i äldre

tid jämförs med förhållanden i våra dagar. Jämförelserna kan gälla familjeliv, seder och bruk, skolliv, arbetsliv och samhällsliv, t. ex. regler och lagar samt samhällets hjälp och skydd. Liknande jämförelser kan göras i geografi mellan förhållanden i vårt land och i andra länder. Den förberedande yrkesorienteringen kan i viss utsträckning samordnas med undervisningen i geografi. Samverkan med kristendoms-kunskap kan ske beträffande t. ex. etiska och sociala frågor, kyrklig organisation och hemkommunens religiösa förhållanden. Samverkan mellan samhällskunskap och hemkunskap bör i förekommande fall ske beträffande ekonomisk fostran.

Hjälpmedel och studiebesök

Undervisningen i samhällskunskap bör göras så konkret som möjligt och i största utsträckning bygga på elevernas egna erfarenheter och iakttagelser. Väl förberedda studiebesök utgör därför ett värdefullt inslag i arbetet. Anknytningen till lokala förhållanden, dvs. till livet i skolan och den egna bygden, blir därigenom lättare att åstadkomma.

Dagsaktuella händelser kan ge uppslag till arbetsuppgifter, diskussioner och informationer om hur samhället fungerar. Sådant aktuellt stoff kan föras in i undervisningen med hjälp av en anslagstavla eller en bok för tidsningsurklipp, en frågelåda e. dyl.

Som exempel på hjälpmedel för undervisningen i samhällskunskap kan nämnas: litteratur, som belyser människors liv i olika miljöer; filmer, som visar levnadsförhållanden och tänkesätt i olika länder; urklipp ur tidningar och tidskrifter; trafikundervisningsmateriel, bl. a. modeller av vägmärken (kan tillverkas i slöjden), ljusbilder och filmer; telefonkataloger, kommunikationstabeller, almanackor, uppslagsböcker och

bibliografier. För studie- och yrkesorienteringen tillkommer elevkort och övriga hjälpmedel för eleviakttagelser (s. 96).

Undervisning på högstadiet

Planering och samverkan

En mycket noggrann planering av undervisningen i samhällskunskap erfordras, framför allt för att tillfredsställande balans mellan huvudmomenten skall uppnås och för att god samverkan skall kunna åstadkommas med undervisningen i skolans övriga ämnen. Vid gemensamma ämnes- och klasskonferenser bör inför varje läsår fastställas, vilka moment som är lämpade för samordning, och uppgöras en ungefärlig tidtabell för läsåret. Detta gäller speciellt årskurs 8, där alla elever läser samtliga samhällsorienterande ämnen. Placeringen av den praktiska yrkesorienteringen under läsåret måste beaktas. Inom ämnet tillses, att studie- och yrkesorienteringen noga ansluter till närliggande moment i kursen. Elevernas erfarenheter från den praktiska yrkesorienteringen eller annan kontakt med arbetslivet bör kunna bilda goda utgångspunkter för undervisningen. Deras egna upplevelser kan också göra genomgången av yrkesvärlden mera levande, samtidigt som tillfälle ges för sovrande, tillrättaläggande och kompletterande kommentarer.

Samverkan med undervisningen i övriga samhällsorienterande ämnen är särskilt angelägen. Förståelsen av det nutida samhället fördjupas genom anknytning till historien. I detta ämne möter eleverna samhällsförhållanden och samhällsinstitutioner med andra förutsättningar och betingelser än de nuvarande. Samhällskunskapsstoffet kan med detta perspektiv presenteras som en del av en ännu pågående historisk utveckling. Med geografin kan under-

visningen samordnas på en lång rad punkter, särskilt beträffande befolkningsförhållanden och samhällsekonomi.

Som exempel på stoff, som naturligt ger anledning till samverkan med andra ämnen, kan nämnas: ekonomiska, sociala och psykologiska problem för den enskilde (anlagsorientering och praktisk yrkesorientering), hemkommunens organisationsliv och politiska partier (historia), det svenska samhällets politiska organisation (historia), socialpolitiken, rättsordningen, arbetsmarknadsfrågor (historia, praktisk yrkesorientering), befolkningsfrågan (geografi), samhällsekonomi (geografi), internationellt samarbete (historia, geografi), politiska förhållanden i andra länder (geografi), alkoholfrågan (biologi).

Strävan att åstadkomma samverkan får dock ej drivas så långt, att en lämplig lärogång i ämnet äventyras. Det bör också uppmärksammas, att de kursmoment, där samverkan med andra ämnen i särskilt hög grad äger rum, icke får en alltför dominerande ställning.

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter till förslag till disposition av en studieplan (s. 242). Om huvudmomenten fördelas på annat sätt på årskurserna, bör eventuella konsekvenser för lärogången i ämnet beaktas.

Årskurs 7

Den första *orienteringen om skola och studier* på högstadiet avser att ge en presentation av stadiets organisation, ämnen och ämnesinnehåll, studiekrav och valmöjligheter. Denna orientering bör vara en breddning och fördjupning av den studieorientering, som lämnats i årskurs 6. Den bör intimt anknytta till elevernas aktuella situation.

Rätten för målsmän och elever att bestämma elevens studieväg förutsätter en noggrann och systematisk genomgång av valmöjligheterna i högstadiets årskurser. Denna studieorientering sätts in på lämplig tidpunkt före valet av ämnen eller linjer för efterföljande årskurs och bör bedrivas i samverkan med den enskilda studie- och yrkesorienteringen.

Vid genomgången av utbildningsförhållanden bör man sträva efter att klarlägga, hur ett val av ämnen och linjer inom grundskolan kan påverka elevens fortsatta utbildning före inträdet i det egentliga yrkesarbetet. Kostnader i samband med olika utbildningsvägar kan då tas upp till behandling liksom frågan om olika yrkens begynnelselöner i förhållande till senare inkomstläge och de ungas ekonomiska situation som helhet betraktad.

Av vikt är att eleverna får klart för sig, vad som menas med en *yrkesvals-situation* och vad ett val av det ena eller andra yrket eller yrkesområdet för med sig av andra för individens hela livssituation betydelsefulla förhållanden. En jämförelse mellan yrkesvalet förr och nu, arbetet som en nödvändig förutsättning för såväl individens som samhällets existens, olika anställningsformer, variationer i arbetstidens placering, anlags- och intresseförutsättningar, fysiska och psykiska förutsättningar och hinder kan härvid utgöra exempel på lämpliga utgångspunkter.

Betydelsen av en gedigen och för individen lämplig utbildning bör betonas, samtidigt som nödvändigheten av anpassning till nya förhållanden inom såväl samhälls- som arbetslivet belyses. Stort utrymme bör ges yrkesorienterande resonemang i syfte att söka klarlägga de personliga förutsättningarnas betydelse för olika sysselsättningar, yrkes- och arbetsmiljöer. Elevernas fritidssysselsättningar och föreningsenga-

gemang liksom deras intresse för skolans olika ämnen och arbetsuppgifter bör härvid kunna utgöra en lämplig utgångspunkt för undervisningen.

Då det slutliga yrkesvalet i regel inte sker förrän efter den obligatoriska skolgångens slut, är det nödvändigt, att eleverna under sin skoltid får träna upp sådana färdigheter, som de behöver för att senare självständigt kunna förbereda och genomföra sitt yrkesval. Så kan det t. ex. vara lämpligt, att de studerar enstaka yrken eller yrkesområden på ett systematiskt sätt men också genom större översikter lär sig att jämföra arbetsuppgifter och miljöer inom vitt skilda yrken eller yrkesområden. Det ömsesidiga beroendet och samverkan inom arbetslivet kan belysas genom att man följer en varas tillverkning från den ene yrkesutövaren till den andre i en sammanhängande produktionskedja.

Den systematiska *genomgången av yrkesvärlden* kan börja med hemortens arbetsliv. Därvid kan eleverna själva genomföra en inventering av arbetsställen. Den fortsatta behandlingen kan ske på grundval av en gruppering av yrkena, t. ex. i olika intresseområden. Att en viss anlags- och intresseutrustning mycket väl kan passa inom ett flertal yrkesområden bör här påpekas. För yrket eller yrkesområdet karakteristiska arbetsuppgifter och -miljöer, yrkeskrav, utbildningsförhållanden, kompetenskrav, ekonomiska villkor och framtidsutsikter bör ingå i presentationen.

Förberedelsen av den praktiska yrkesorienteringen bör bl. a. innefatta en orientering om näringslivet i stort men speciellt om hemortens arbetsliv samt praktik- och utbildningsmöjligheter. Stort utrymme bör ges åt resonemang kring elevernas praktikönskemål och den praktiska yrkesorienteringens syfte. Hit hör också en orientering om skyl-

digheter och rättigheter på arbetsplatsen under praktiktiden samt om arbetskyddsbestämmelser.

Årskurs 8

Beträffande den fortsatta behandlingen av *frågor rörande arbetsliv och yrkesval* se årskurs 7. Efterbehandlingen av den praktiska yrkesorienteringen bör bereda eleverna tillfälle att redogöra för sina intryck och erfarenheter och att sammanfatta dessa med hänsyn till såväl samhällsorienterande som anlagsorienterande synpunkter. Därvid bör de få hjälp med att sovra, korrigera och komplettera intrycken.

Efter att tidigare i olika sammanhang ha berört frågor av betydelse för *den enskildes och familjens ekonomi, arbete och fritidssysselsättningar*, bör man nu ta upp dessa till en mera utförlig behandling. Därvid bör behandlas familjebegreppet, familjebildningen, familjens olika funktioner, samlevnadsfrågor samt de olika familjemedlemmarnas rättigheter och skyldigheter. Betydelsen av samarbete, sammanhållning och gemensamt ansvar för hemmets ekonomi, arbete och trevnad behandlas. Att hemmet kan erbjuda även fritidssysselsättning för familjens olika medlemmar och att detta har ett speciellt värde bör framhållas. Vid behandlingen av fritidsproblemen är det viktigt att orientera eleverna om föreningslivet. Skolföreningar, ungdomsföreningar och andra föreningar i hemorten bildar här naturliga utgångspunkter. Den enskildes och familjens ekonomi samt den ekonomiska fostran intar ett betydelsefullt rum i undervisningen. Uppmärksamhet bör även ägnas åt sådana moment som planeringen av utbildningens ekonomi, olika former av sparande och försäkringar och deras betydelse. Sparformer, som existerar på arbetsplatserna, t. ex. ungdomens lön-

sparande och sparklubbverksamhet, bör därvid främst beaktas, den senare gärna i form av praktiskt sparande inom en klubb med eleverna själva som funktionärer.

Efter behandlingen av den enskildes liv inom familjen, på fritiden och i förningssammanhang faller det sig naturligt att ge en utblick över större grupper verksamhet, *folkrorelser, organisationer och partier* liksom över *hemkommunens politiska liv och arbete*. Om undervisningen koncentreras kring hemkommunen, kan den få önskvärd konkretion. Också möjligheten till direktkontakter med personer och institutioner samt tillgången till lokalt undervisningsmaterial talar för en nära anknytning till förhållandena i hemorten.

En aktuell kommunal fråga är en givande utgångspunkt för ett studium av den politiska apparaten och den kommunala förvaltningen. Den ger både den önskade konkretionen och en förberedelse för behandlingen av olika samhällsproblem i följande årskurs. Urvalet av sådana frågor kräver omsorg, så att objekt väljs inom elevernas intressesfär. Kommenterade delar av kommunens budget och tidningarnas diskussion av kommunala spörsmål kan ge lämpligt utgångsmaterial. Planeringsfrågor kan framställas på många olika illustrativa sätt, även kartografiskt.

Vid behandlingen av kommunen bör också tillses, att det kommunala arbetet presenteras som ett resultat av medborgarnas gemensamma ansträngningar. Hur medborgarinflytandet gör sig gällande och hur den enskilde medborgarens insatser tas i anspråk i arbetet för gemensamma uppgifter är betydelsefulla synpunkter. Valen och den i samband därmed stegrade politiska aktiviteten spelar därvid stor roll. För att vinna största möjliga aktualitet bör man i planeringen uppmärksamma valåren. Den

mera utförliga behandlingen av valen kan alltefter dessas art placeras ettdera i årskurs 8 i samband med kommunen eller i årskurs 9 i anslutning till studiet av staten.

Momentet *Internationellt samarbete och andra länders problem* bör i denna årskurs få karaktären av en allmän orientering om aktuella problem med syfte att väcka intresse för internationella frågor och internationellt samarbete. Ett mera djupgående studium bör anstå till årskurs 9 enligt de närmare anvisningarna nedan s. 251.

Årskurs 9

Beträffande den fortsatta *studie- och yrkesorienteringen* se årskurs 7. Den orientering, som ges under den obligatoriska skolgången, bör för eleverna klargöra många av de rent praktiska problem, som uppstår vid övergången till en annan utbildning eller utbildningsform eller till en arbetsplats ute i näringslivet. Av största vikt är, att denna orientering utgår från deras egna redovisade önskemål och behov och äger rum i samverkan med den enskilda studie- och yrkesvägledningen. Frågan om olika former av studiebidrag, stipendier och lån behandlas med utgångspunkt i några valda konkreta exempel på olika utbildningsvägar.

Vid behandlingen av momentet *Huvudlinjerna i det svenska samhällets politiska organisation* bör en central uppgift vara att ge en i möjligaste mån levande bild av verksamheten inom statsmakterna och förvaltningen. Det är därvid lämpligt, att arbetet samlas kring några frågeställningar, som kan belysas med tillgängligt material, exempelvis hur en lag kommer till, hur staten får sina inkomster och hur myndigheternas beslut når medborgarna. Aktuell anknytning kan ofta erhållas genom riksdagsreferat och översikter i press,

radio och TV. Ur dessa kan enklare men intresseväckande problem tas upp till behandling. Vägarna för den enskilde medborgarens inflytande på de politiska besluten bör härvidlag särskilt uppmärksammas.

Skildringen av den kommunala och statliga verksamheten ger den nödvändiga grunden för ett närmare studium av *valda samhällsfrågor*. Eleverna får därvid möta några av de frågor, som är aktuella i de vuxnas samhälle. Samtidigt befästs kunskaperna om den kommunala och statliga verksamheten. Vid urvalet är det nödvändigt att ta hänsyn till elevernas erfarenhetsvärld. Socialpolitiken och rättsordningen är fält, där man kan förutsätta, att de har vissa förkunskaper. Endast data, som är nödvändiga för förståelsen av problemställningarna, bör medtas, och undervisningen skall ta sikte på att klargöra huvudlinjerna. Studiet av socialpolitiken kan inledas med en återblick på familjen och fortsätta med en skildring av olika former för samhällets stödjande och hjälpende verksamhet. Man kan också ta som utgångspunkt samhällets ekonomiska och sociala struktur, vilket kan ge en realistisk bild av behov och problemlösningar i ett modernt samhälle. Alkoholfrågan är värd särskild uppmärksamhet.

På liknande sätt kan rättsordningen och rättsproblemen tas upp med anknytning till en diskussion om trafikförordningar eller ungdomsbrottslighet. Ett samarbete med den lokala polismakten är härvid att rekommendera. Vid behandlingen av momentet *Medborgarna och försvaret* kan man lämpligen utgå från den enskilde medborgarens uppgifter under beredskapsförhållanden och krig, bl. a. värnplikt och civilförsvarsplikt, samt betrakta försvaret som samhällsfunktion. Arbetsmarknadsproblem kan beröras i samband

med yrkesorienteringen. Även befolkningsfrågan kan belysas i detta sammanhang.

Demokratins problem är ett betydelsefullt moment inom ämnet, även om problemställningarna delvis ligger utanför elevernas erfarenhetssfär. Anknnytning kan sökas i föreningskunskapen. Några huvudlinjer bör dras upp, t. ex. i vilka former medborgarna kan göra sitt inflytande gällande, hur de kan uttrycka sina åsikter om samhällsangelägenheterna, hur opinioner bildas och vilka skyldigheter och rättigheter medborgarna har i ett demokratiskt samhälle. Som kontrast till demokratin belyses diktaturen och dess konsekvens, det totalitära samhället.

Undervisningen i huvudmomentet *Samhällsekonomi* kan bedrivas på många sätt alltefter klassens mognad och intresse. Grunden bör dock vara en beskrivande framställning av det ekonomiska livet och de ekonomiska institutionernas verksamhet. I möjligaste mån bör eleverna i samband härmed få en klar uppfattning av de viktigaste ekonomiska begreppen och den därmed förknippade terminologin. De samhälls-ekonomiska sammanhangen bör åskådliggöras genom enkla skisser, medan den mera ingående analysen lämnas å sido på detta åldersstadium. Som allmän regel bör gälla, att undervisningen på detta område förankras i elevernas egna erfarenheter, varvid anknnytning måste ske till den tidigare undervisningen i privatekonomi.

Momentet *Internationellt samarbete och andra länders problem* bör få jämförelsevis stort utrymme. På en grund av samtal i tidigare årskurser om hit hörande aktuella problem skall undervisningen i denna årskurs leda fram till en vidgad och fördjupad förståelse av den aktuella världssituationen och det internationella samarbetet. Betydelse-

fullt är, att det internationella perspektivet anläggs på så många samhällsfrågor som möjligt. Detta kan enklast ske genom ständiga jämförelser mellan svenska och utländska förhållanden. När internationella samarbetsorgan behandlas, bör en fyllig bild av verksamheten eftersträvas. Från den synpunkten är det värdefullare att välja ut och ingående studera ett visst område av t. ex. FN:s verksamhet än att ge en översikt av världsorganisationens administration.

Arbetsätt

Gruppuppgifter och individuella uppgifter bör inta en stor plats i undervisningen i samhällskunskap. Läraren bör därvid välja sådant arbetsmaterial, som lämpar sig särskilt väl för elevernas självständiga arbete, sedan de fått nödvändiga instruktioner. Man bör sträva efter att vänja dem vid att använda samma typer av informationskällor som de vuxna samhällsmedlemmarna. Det studietekniska momentet bör därvid spela större roll än det rent kunskapsinhämtande. Eleverna bör efter hand göras förtrogna med olika slag av grafisk framställning. Övningarna bör omfatta både konstruktion och tolkning av diagram och tabeller. Tidningsstudier skall beredas stort utrymme. Tidningarna bör studeras ur skilda synvinklar. Deras roll som leverantörer av aktuellt stoff är en lämplig utgångspunkt, men härifrån bör studiet utsträckas till deras betydelse för opinionsbildning och propaganda. Inte heller annonserna bör förbigås; de kan ge viktiga uplysningar om yrkesvärlden och arbetsmarknaden.

Elevernas intresse för ämnet kan i hög grad stimuleras genom regelbundna samtal och diskussioner i aktuella samhällsfrågor. Förmågan att ge uttryck åt sin åsikt och delta i ett sakligt meningsutbyte uppövas vid diskussioner-

na, som kan ske antingen mera form-
löst eller som regelrätta debatter. Ämne-
na måste väljas så, att de ligger inom
elevernas centrala kunskaps- och in-
tressesfär.

Hjälpmedel och studiebesök

En undervisning, som förutsätter klas-
sens egen aktivitet, fordrar rik tillgång
till hjälpmedel. Läroboken måste kom-
pletteras med en rad andra sådana, t. ex.
bredvidläsningsböcker, film, bildband,
bilder, planscher, uppslagsverk, statis-
tiska tabeller, broschyrer, tidningar och
tidskrifter. Vidare kan värdefulla upp-
lysningar hämtas från publikationer,
utgivna av myndigheter, institutioner
och organisationer, såsom ämbetsverk,

banker, försäkringsbolag, företag och
arbetsmarknadsorgan.

I undervisningslokalen bör skrivtav-
lan ge rikligt utrymme för skisser och
helst vara till någon del försedd med
rutmönster för att underlätta grafisk
framställning. Bekvämlig tillgång till bild-
visningsapparat och bandspelare är av
stor betydelse, bl. a. för att man skall
kunna utnyttja aktuellt stoff i form av
reportage, producerade av eleverna själ-
va eller inspelade från skolradion.

Till hjälpmedel kan också räknas de
resurser, som ställs till elevernas för-
fogande vid studiebesök och framträ-
danden av experter inför klassen. All-
männa synpunkter härpå har givits ti-
digare (s. 214).

Historia

Mål

Historieundervisningen har till upp-
gift att genom en grundläggande orien-
tering om mera betydelsefulla händel-
ser, tidsföreteelser och personligheter
i nordisk och allmän historia ge elever-
na en föreställning om det liv, som
gångna generationer levat och om in-
neböörden av det arv, som de efterläm-
nat.

Undervisningen skall belysa den kul-
turella, sociala, ekonomiska, rättsliga
och politiska utvecklingen. Ett väsent-
ligt utrymme bör därvid ägnas åt vår
egen tid.

Undervisningen skall söka skapa för-
ståelse för att varje tid och dess gestal-
ter bör bedömas utifrån dess egna för-
sättningar.

Arbetet i historia bör inriktas på att
bibringa eleverna sådana färdigheter,
att de kan självständigt förvärva kun-
skaper.

Huvudmoment

Mellanstadiet

Berättelser och bilder ägnade att be-
lysa vårt folks arbete och liv genom ti-
derna, särskilt de förhållanden, som kan
anses vara karakteristiska för tidsmil-
jön. I samband därmed drag ur hem-
bygdens historia. Betydelsefulla händel-
ser, tidsföreteelser och personligheter
i nordisk och allmän historia, som
kan anses erforderliga för att klargöra
händelser och sammanhang i vårt folks
historia eller som har naturligt sam-
band med undervisningen i övrigt.

Studiebesök. Arbeta med olika slag
av studie- och arbetsmaterial.

Högstadiet

Allmän och nordisk historia från om-
kring 1815 till våra dagar. Den väster-
ländska kulturkretsens ursprung och
äldre skeden. Drag ur några utomeuro-
peiska kulturkretsars utveckling. Längd-

snitt över väsentliga områden av nordisk och allmän historia, därav ett om hembygdens historia.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Föslag till disposition av en studieplan

Årskurs 4

Berättelser och bilder från vikingatid och medeltid. Exempel på områden, som kan behandlas: Förr i världen, en kort återblick. — I vikingatidens Norden. — Kristendomen kommer till Sverige. Kyrka och kloster. Birgitta. — Arbete och liv i det medeltida Norden. — Några bilder från unionens historia.

I den mån det anses erforderligt t. ex. för förståelsen av de berättelser och bilder som behandlas, sammanknyts skilda arbetsområden med kortare översikter, belysande utvecklingen i stort.

Drag ur hembygdens historia, bl. a. i anslutning till de områden, som behandlas.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial, så att eleverna lär sig samla, sammanställa och på olika sätt redovisa fakta, som hämtats ur för stadiet lämpliga kunskapskällor.

Årskurs 5

Berättelser och bilder från 1500-talets början till omkring 1720. Exempel på områden, som kan behandlas: En ny tid, upptäckningar — upptäckter — reformationen. — I Gustav Vasas Sverige. — I stormaktstidens Sverige. Bilder från 1600-talets mitt. — Krig och nödår. Bilder från 1700-talets början.

I den mån det anses erforderligt t. ex. för förståelsen av de berättelser och bilder som behandlas, sammanknyts skilda arbetsområden med kortare översikter, belysande utvecklingen i stort.

Drag ur hembygdens historia, bl. a. i anslutning till de områden, som behandlas, och bilder ur den allmänna historien, vilka har naturligt samband med undervisningen i övrigt. Exempel på sådana bilder ur den allmänna historien: Från flodkulturerna vid Eufkrat-Tigris och vid Nilen, Bilder från antikens Grekland och Rom, På medeltida handelsvägar (jfr årskurs 6).

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial, så att eleverna lär sig samla, sammanställa, bearbeta

och på olika sätt redovisa fakta, som hämtats ur för stadiet lämpliga kunskapskällor.

Årskurs 6

Berättelser och bilder från omkring 1720 till vår tid. Exempel på områden, som kan behandlas: En fredlig tid. I Sverige vid 1700-talets mitt. — Nya handelsvägar — nya kolonier — nya maskiner. — I Gustav III:s Sverige. — Frihet, jämlikhet och broderskap. I Frankrike och i Nordamerika. — Nya gränser i Norden. — Sverige för 100 år sedan. (I hem och i skola. Överbefolkning. Nya arbetsuppgifter — utvandringen.) — Nya samfärdsmedel. Världen blir mindre. — I vår tid.

I den mån det anses erforderligt t. ex. för förståelsen av de berättelser och bilder som behandlas, sammanknyts skilda arbetsområden med kortare översikter, belysande utvecklingen i stort.

Drag ur hembygdens historia, bl. a. i anslutning till de områden, som behandlas, och bilder ur den allmänna historien, vilka har naturligt samband med undervisningen i övrigt. Exempel på sådana bilder ur den allmänna historien: Från flodkulturerna vid Eufkrat-Tigris och vid Nilen, Bilder från antikens Grekland och Rom, På medeltida handelsvägar (jfr årskurs 5).

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial, så att eleverna lär sig samla, sammanställa, bearbeta och på olika sätt redovisa fakta, som hämtats ur för stadiet lämpliga kunskapskällor.

Årskurs 8

Allmän och nordisk historia från omkring 1815 till innevarande tid med huvudsaklig utgångspunkt i aktuella händelser och förhållanden, varvid vissa väsentliga motiv och regioner behandlas, valda så att naturlig anknytning till motsvarande eller närliggande moment inom geografi och samhällskunskap erhålles. Exempel på motiv och områden, som kan behandlas: Nationella frihetsrörelser och liberala reformsträvanden på 1800-talet. Drag ur den imperialistiska politikens historia med utgångspunkt i aktuella förhållanden. Drag ur det brittiska samväldets utveckling. De båda världskrigen och deras förhistoria. Den ryska revolutionen och dess bakgrund. USA:s väg från nybyggerland till stormakt. Kinas och Japans omdaning till moderna stormakter. Främre Orienten under 1900-

talet. Internationellt samarbete under de senaste 150 åren. Drag ur den kulturella och tekniska utvecklingen under de senaste 150 åren. Det moderna Sveriges framväxt. Våra nordiska grannländer.

Längdsnitt om hembygdens historia.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Årskurs 9

Den västerländska kulturkretsens ursprung och äldre skeden.

Drag ur några utomeuropeiska kulturkretsars utveckling.

Sammanbindande och repetitiva längdsnitt med största möjliga anknytning till undervisningen i geografi och samhällskunskap. Exempel på längdsnitt, som kan behandlas: Världsvälden från antiken till våra dagar. Varuhushållning, merkantilism, liberalism och socialism. Det svenska näringslivets utveckling (gärna i form av grupparbeten över olika näringsgrenar). Kungamakt, herremakt och folkmakt i Sveriges historia. Någon samhällsfråga, t. ex. alkoholfrågan.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Anvisningar och kommentarer

Lärostoff

Ur det rika stoff, som historien bjuder, måste alltid ett *urval* göras. Därvid bör hänsyn tas, dels till vilka händelser som syns ha betytt mest för den historiska utvecklingen, dels till vilka kunskaper som bedöms vara väsentligast för förståelsen av dagens värld. Man bör också beakta, i vad mån de meddelade fakta bidrar till en inställning, som underlättar mänsklig samlevnad. Stoffet skall desutom i sin helhet belysa olika sidor av den mänskliga utvecklingen, såsom kulturella strömningar, sociala, rättsliga, tekniska och politiska förhållanden. Kulturens samband med de ekonomiska förutsättningarna bör framhållas. Näringslivets utveckling, förbättringar av redskap, maskiner och andra produktionsmedel bör behandlas i lämpliga sammanhang. Även

för allmänbildningen betydelsefullt historiskt sägen- och sagostoff bör tas med. Gränsen mellan detta stoff och historiskt fastställbara fakta bör dock så långt möjligt är hållas klar.

Av väsentlig betydelse är också, att *hembygdens historia* beaktas i olika sammanhang. Detta sker osökt genom att man vid behandlingen av Sveriges historia anknyter till vad som är känt om i trakten inträffade händelser och studerar bevarade minnesmärken. Det kan i många sammanhang vara lämpligt att ta lokala förhållanden som utgångspunkt för studiet av ett tidsskede.

Till hembygden kan i vidare mening hela det egna landskapet räknas, och dettas historia bör därför uppmärksammas. Detta gäller inte minst de tidigare dansk-norska landskapen, vilkas med Danmark resp. Norge förknippade historia före den svenska tiden bör behandlas relativt ingående. Även den svenskfinska gränsbygdens historia bör beaktas.

Livfulla berättelser om *betydelsefulla personer* i historien är av stort värde, när det gäller att intressera eleverna för gångna tider. Personligheterna skall framställas med både sina förtjänster och sina fel, och deras beroende av den andliga och materiella miljö, där de levat, framhållas. Hur människor med ovanligt stark vilja, arbetsförmåga, självdisciplin, självförtroende och intelligens kunnat kraftigt påverka utvecklingen på både gott och ont bör illustreras. Faran av att okontrollerad makt läggs hos enskilda personer eller grupper bör i olika sammanhang åskådliggöras, liksom betydelsen av samförståndsvilja, vidsynhet och tolerans. Vid personkaraktäristiken är att märka, att den indirekta karaktärsteckning, som låter personligheterna framträda genom sina egna ord och handlingar, ger den mest levande och konkreta bilden.

Vid såväl valet som behandlingen av stoffet måste kravet på *objektivitet* vara vägledande.

När det gäller omtvistade frågor bör påpekas, att olika uppfattningar gör sig gällande. Vid behandling av krigsorsaker samt över huvud av konflikter mellan olika länder och folkgrupper kan man ofta jämföra, hur dessa framträder i de stridande parternas egen propaganda och i senare historisk forskning. På detta sätt och genom andra liknande exempel bör läraren söka lägga grunden till en kritisk syn på historiska framställningar och även på framställningar av aktuella politiska företeelser.

När det gäller behandlingen av företeelser, som upprör rättskänslan, t. ex. rasförföljelser och minoritetsförtryck, bör deras historiska ursprung belysas. Det är därvid lämpligt att medelst diskussion med eleverna söka väcka förståelse för frågornas betydelse och engagemang för deras praktiska lösande. Undervisningen bör samtidigt ske på ett sådant sätt, att den inte uppammar självgodhet och oberättigad känsla av egen och det egna folkets förträfflighet.

Arbetsätt

Ett *munligt framställningssätt* lämpar sig väl vid undervisning i historia på både mellan- och högstadiet. Läraren bör själv på ett livfullt och medryckande sätt berätta om historiska gestalter och händelser och söka vänja eleverna vid att delta i samtal och berätta för varandra.

Det som eleverna med lätthet kan läsa sig till bör de emellertid inhämta *på egen hand*. Så småningom bör de tränas att i ökad omfattning hämta kunskap ur olika källor och att använda olika studie- och arbetsmaterial. Anvisningar om läseböcker eller annan tillgänglig litteratur är därför av största

betydelse som komplement till framställningen i läroboken; de bör även avse övning att studera, tolka och skaffa sig kunskap från historiska kartor samt att tolka diagram och hämta uppgifter ur historisk statistik.

Även *skriftliga uppgifter* bör förekomma, och de samlas lämpligen i en arbetspärm eller bok. De kan ansluta sig till något som lästs, berättats eller beskrivits, till en förevisning av bilder eller film, till en studieflykt, ett museibesök, ett radioföredrag eller ett TV-program. Arbetsboken kan illustreras med teckningar eller andra bilder, kartskisser, tabeller o. dyl.

Det är värdefullt, om i anslutning till lämpliga moment *sånger och folkvisor* kan sjungas eller åhöras genom t. ex. grammofon eller bandspelare, varvid inte bara svenska utan även nordiska och utländska texter kan väljas. Åhörandet av ett lands nationalsång vid skildringar av för landet betydelsefulla avgöranden kan exempelvis vara mycket verkningsfullt. Även representativ musik kan i lämpliga sammanhang spelas.

Dessutom är det av värde, om ibland *dikter* läses, ägnade att ge liv och färg åt den historiska framställningen, liksom även brottstycken ur tal och skrifter av olika statsmän samt tidspräglade och för opinionsbildningen betydelsefulla litterära verk, som kan förstås och uppskattas av eleverna. För modern historia är bandupptagningar och andra tekniska återgivningar, där de historiska personerna och händelserna själva kommer till tals, mycket värdefulla, när det gäller att åstadkomma konkretion och tidsfärg.

Också ett närmare studium av *konstverk och samtida bilder* är av stort värde, både när det gäller att förmedla en estetiskt verkningsfull helhetsuppfattning av ett visst tidsskede och att

illustrera viktiga händelser. Härvid bör man sträva efter att till eleverna förmedla en uppfattning om hur utformningen av olika stilar måste ses i sammanhang med en tidsperiods hela kynne.

En medveten strävan vid historieundervisningen bör vara att genom ett varierat arbetssätt låta eleverna tillägna sig ett visst mått av *ordkunskap* och hjälpa dem till förmåga att förstå och rätt använda termer av olika slag. Många ord och uttryck, som är gångbara inom det moderna politiska och samhällseliga livet, lär de sig bäst förstå genom historiestudiet.

En betydelsefull förutsättning för en konkret undervisning i historia är, att vid varje skola samlas dels anteckningar om hembygdens (byns, socknens, stadens) och eventuellt landskapets historia, dels bilder och historiska föremål av olika slag. Det för undervisningen lämpliga materialet bör i viss utsträckning kunna sammanställas under gemensamma planeringsdagar. Av stort värde är, om hembygdsföreningar och hembygdsmuseer eller enskilda på området bevandrade personer kan engageras i arbetet.

Undervisning på mellanstadiet

Lärostoff

De berättelser och bilder ur vårt folks historia, varom huvudmomenten talar, bör vara så beskaffade, att de samtidigt som de fångar elevernas intresse, framhäver sådana drag, som kan anses vara karakteristiska för olika tidsmiljöer. I vissa av dessa framträder mera de ekonomiska och tekniska dragen, i andra de sociala och kulturella, i andra åter rättsförhållandena etc. Näringslivet under äldre tid var relativt enkelt och kan därför göras lättbegripligt och intressant liksom bostadsförhållanden, seder och bruk, umgängesformer och sam-

hällsliv över huvud taget — i vardag och fest, i fred och krig. Andliga och rättsliga förhållanden uppmärksammas, såsom tro och kyrkoliv, skrock och vidskepelse, brott och straff, skyldigheter och rättigheter, skola och undervisning. Barnens ställning under olika tidsskedet intresserar eleverna särskilt. I lämpliga sammanhang bör de få kännedom om forskare och uppfinnare och andra personer, som främjat den fredliga utvecklingen. Politiska händelser och personligheter uppmärksammas i den mån de är ägnade att fånga deras intresse eller är av väsentlig betydelse för förståelsen av ett tidsskede.

Ofta kan företeelser i *hembygden* bli utgångspunkten för arbetet med ett historiskt område. Sålunda bör undervisningen anknytas till där förekommande minnen från gångna tider, såsom gamla vägar och broar, minnesmärken, byggnader, ortnamn, sedvänjor, skildringar av märkliga män och kvinnor i bygdens historia, sagor och visor m. m.

Drag ur *de nordiska grannländernas historia* bör kunna förmedlas till eleverna i samband med att dessa länder behandlas i geografiundervisningen men också i anknytning till framställningen av vårt eget lands historia. Vid behandlingen av de kursavsnitt, där Sveriges historia sammanfaller med eller berör något annat nordiskt lands historia, bör eleverna bibringas en uppfattning om såväl det gemensamma som det olikartade i de nordiska ländernas utveckling.

Beträffande *andra länders historia* bör sådana utblickar göras, som är nödvändiga för att klargöra utvecklingen i stort eller som är motiverade av undervisningen i andra ämnen, t. ex. i geografi.

På mellanstadiet behöver de *kronologiska* sammanhangen inte markeras alltför starkt. Vid behandlingen av

svensk historia bör visserligen i stort sett en kronologisk uppläggning av ämnet eftersträvas, men detta hindrar inte, att särskilt i samband med undervisningen om vårt lands geografi historiska anknytningar bör göras, t. ex. genom att man i olika sammanhang ger bilder från äldre tiders näringsliv, bösättningsförhållanden och kommunikationer under aspekten nu — förr. Historiska händelser kan också förtjäna sin plats i samband med behandlingen av olika landsdelar. Den kronologiska synpunkten kommer kanske genom en sådan uppläggning mer i bakgrunden, men detta torde inte behöva medföra allvarligare olägenheter i jämförelse med vad som kan vinnas i form av större intresse från elevernas sida, då det olika ämnena samverkar.

Vid behandlingen av *detaljer* bör nog tillses, att dessa inte blir självändamål. Detta gäller särskilt namn och årtal. I regel bör inga andra årtal medtas än sådana, som är absolut behövliga för att fixera huvudhändelsernas inbördes tidsföljd och för att ge fasthet och reda åt elevernas orientering i historia.

En viktig synpunkt vid val av stoff för undervisningen bör vara, att detta skall ge underlag för *arbete med olika slag av studiematerial*. För sådant arbete kan särskilt beträffande kulturhistoria ett konkret material erhållas vid museibesök, i bilder, olika slag av kartor och tabeller etc.

Planering och samverkan

I förslag till disposition av en studieplan (s. 253) finns exempel på arbetsområden för årskurserna 4, 5 och 6. När så är motiverat, kan man givetvis göra förskjutningar mellan årskurserna, t. ex. för att underlätta samlad undervisning. Sålunda kan det vara motiverat att flytta momenten om de

olika nordiska unionernas historia från årskurs 4 och 6 till årskurs 5 och läsa dem i samband med Nordens geografi. Å andra sidan kan vissa avsnitt ur medeltidens historia utökas, ges karaktär av längdsnitt och tas upp i samband med vårt lands geografi, t. ex. bilder från näringsliv, bösättning och kommunikationer. Önskemålet att ordna historiska arbetsområden i kronologisk följd och samtidigt anknyta till studiet av geografiska områden kan i viss utsträckning tillgodoses genom att man under vissa perioder låter det historiska stoffet bestämma ordningsföljden för den samlade undervisningen.

Undervisningen i historia bör samverka med undervisningen i andra ämnen. I samband med studiet i geografi av medelhavsområdet kan bilder från det gamla Grekland och från Romarrikets historia behandlas. Till undervisningen i geografi eller kristendoms-kunskap kan anknytas bilder från det gamla Egypten och Babylonien-Assyrien. Som exempel på andra moment, som kan anknytas till geografiska områden, kan nämnas: medeltida handelsvägar, Hansan, något om den engelska industrialiseringen, några bilder från franska revolutionen och från Napoleonstiden, kolonisationen och slavhandeln. Med samhällskunskap och naturkunskap kan denna samverkan ofta ske under aspekten nu — förr. Teknikens utveckling och biografiska skildringar av uppfinnare och forskare samt skildringar av samhällsliv, sociala förhållanden och umgängesformer i gångna tider kan på så sätt tas upp till behandling.

Samverkan med undervisningen i svenska och i övriga ämnen bör ske i många olika former. Arbetet i historia kan illustreras med dramatiseringar, teckningar samt kart- och tabellarbeten. Dramatiseringen kan utformas som enkla dialoger i form av exempelvis finge-

rade intervjuer, inspelade radiokrönikor och dockteater eller som pjäser med enkla rekvisita. Att göra en »tidning» med stoff från ett visst tidsskede kan ibland utgöra en lämplig klass- eller gruppuppgift.

Hjälpmedel och studiebesök

Vid studiebesök i anslutning till historieundervisningen behöver eleverna mycken hjälp, för att besöket skall ge önskat utbyte. Det ställer därför stora krav på lärarens förberedelser. Elevernas uppmärksamhet bör inriktas på ett begränsat material, valt i anslutning till det aktuella kursavsnittet.

Som exempel på anordningar i klassrum och hjälpmedel för undervisningen i historia kan nämnas: dokumentärfilmer och inspelade historiska filmer; inspelningar på band; bildband, bildserier och planschverk; samlingar av föremål; flanelltavla och material för tillverkning av bilder; dockteater; arbetsmaterial för teckning och modellarbeten; porösa plattor användbara för utställning och som arbetsunderlag; läseböcker, helst med autentiska skildringar och illustrationer; kartor och tabellsamlingar; uppslagsböcker; bibliografier.

Undervisning på högstadiet

Lärostoff

Eftersom många elever på högstadiet läser historia endast i årskurs 8, är det nödvändigt att i denna ge en någorlunda grundlig föreställning om i första hand de senaste 150 årens allmänna och svenska historia.

Det är av väsentlig psykologisk betydelse, att eleverna, då de i årskurs 8 på nytt möter historien efter ett års uppehåll, upplever, att de får närma sig ämnet från nya utgångspunkter. Detta kan tillgodoses på två sätt.

Vad eleverna läser i tidningar, hör

i radio och ser i TV gör det säkerligen klart för dem, att världen i vår tid i hög grad blivit en enhet och att hela vår tillvaro påverkas av händelser, som inträffar också långt borta från vårt eget land. Det globala perspektivet har på ett påtagligt sätt skjutits i förgrunden. En betydelsefull anknytning till detta förhållande vinnns, om på högstadiet den allmänhistoriska utvecklingen får en central ställning i undervisningen. Detta innebär för eleverna en i stor utsträckning ny aspekt på historien, eftersom de på mellanstadiet studerat den med den svenska historien som huvudsaklig utgångspunkt och med tyngdpunkten lagd på denna.

En ytterligare möjlighet att väcka elevernas intresse för det historiska stoffet är att i olika sammanhang ta utgångspunkten i vad de känner till om aktuella händelser och förhållanden. Alldeles oavsett möjligheten att anknytta till aktualiteter finns det givetvis en rad skeenden, som de bör få lära känna, för att de skall förstå vår egen tid och dess bakgrund. Det kan ge dem ökad stimulans i studierna, om ordningen mellan de utvecklingslinjer, som de skall studera, inte är mera låst, än att en gång t. ex. betydelsefulla händelser i Afrika, en annan gång dramatiska avgöranden i Asien, en tredje gång betydelsefulla vetenskapliga eller tekniska rön kan få ge anledning till studium av ett visst område eller ett visst skeende. Ett sådant tillvägagångssätt kan vara ägnat att hjälpa dem att inse, att kunskap om det förgångna är av direkt värde för förståelse av det som händer i vår egen tid.

Planering och samverkan

Högstadiets historiekurs bör nära anknytas till andra ämnen, främst samhällskunskap och geografi. Den planering, som blir nödvändig, ankommer bå-

de på ämneskonferenserna och på den enskilde läraren. Den måste avse bl. a. ordningen mellan de olika momenten, speciellt i årskurs 8, den lämpliga tiden för varje moment med hänsyn till det timtal som står till buds, sättet för och graden av samordning med andra ämnen samt uppläggning av studiet, så att elevernas kunskaper och erfarenheter från andra ämnen kan komma till sin rätt.

Som exempel på stoff i högstadiets kurs, som naturligt ger anledning till samverkan med andra ämnen, kan nämnas: förhållanden i äldre tider sådana de framträder i skönlitterära framställningar och andra skildringar (svenska), uppfattningen om människan och människovärdet (kristendoms-kunskap), de andliga rörelserna och deras betydelse i 1800-talets svenska utveckling (kristendoms-kunskap), internationella samarbets- och samförståndsorganisationer (samhällskunskap), det moderna Sveriges framväxt och struktur (samhällskunskap), uppkomsten av de fria staterna i Afrika och Asien (geografi), det brittiska samväldet (geografi), våra dagars Sovjetunionen och USA (geografi), Fjärran österns ekonomiska och industriella utveckling (geografi), framstegen inom den medicinska forskningen (biologi), uppfinningar och teknisk utveckling (fysik och kemi), musikens utveckling samt sång och musik som bidrag till kändedomen om gångna tider (musik), den svenska och utländska utvecklingen på stilarnas och den bildande konstens område (teckning), historiska modeller och teckningar (teckning och slöjd).

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter till förslag till disposition av en studieplan (s. 253). Om huvudmomenten fördelas på annat sätt

på årskurs 8 och 9, bör eventuella konsekvenser för lärogången i ämnet beaktas.

Årskurs 8

Behandlingen av *allmän historia* inleds med den franska revolutionen, som betytt så mycket för den senare historiska utvecklingen. Från studiet av dess frihets- och jämlikhetssträvanden är det naturligt att gå vidare till 1800-talets frihets- och reformrörelser av skilda slag. Därvid bör i anknytning till de olika revolutionerna dels den politiska och ekonomiska liberalismen, dels socialismen och den frambrutande arbetarrörelsen behandlas. Likaså måste uppmärksamhet ägnas åt de nationella frihetsrörelserna och enhetssträvandena. Härifrån kan linjerna sedan lätt dras fram till våra dagars nationella frihetssträvanden och sociala reformrörelser i de främmande världsdelarna.

Därmed blir det naturligt att utifrån en överblick av uppkomsten av fria stater i vår egen tid i Afrika och Asien ta upp till behandling den imperialistiska politiken under 1800-talet.

Sedan man sett de nu frigjorda staterna och deras historia från deras egen världsdelssynpunkt, kan det vara naturligt att ta upp till studium från dess egna utgångspunkter ett betydelsefullt imperieskapande land, lämpligen England. Man kan därvid undersöka, hur engelsmännen under 1800-talet byggt upp åt sig ett alltjämt sammanhängande statssystem, det brittiska samväldet. Samspelet mellan inre utveckling och yttre expansion bör därvid uppmärksammas, varvid Gladstone och Disraeli kan ses som representanter för två skilda synsätt.

Det andra världskriget har man blivit benägen att uppfatta som slutpunkten på det slags imperialistiska och nationalistiska politik, som de europeiska

länderna kunde bedriva under 1800-talet och det tidigare skedet av 1900-talet, medan det å andra sidan, genom det ökade inflytande, som stater som Sovjetunionen och Förenta staterna fått, givit upphov till ett nytt slags imperialism. Detta förhållande ger en naturlig anledning att studera de två stora världskrigen, deras förutsättningar, förlopp och följder och frågan, i vad mån de förändrat världen. Länder som Frankrike och Tyskland måste givetvis härvid särskilt komma i blickfältet.

En allvarlig utveckling efter det senaste världskriget, vilken alla elever är medvetna om, är världens uppdelning i ett östligt och ett västligt block. Huvudmakten i det östliga blocket är Sovjetunionen, och ett naturligt studieobjekt är därför Rysslands historia från 1800-talets tsarvalde fram till det nuvarande systemet.

Huvudmakten i det västliga blocket är USA. Också dess historia måste studeras. Härvid kan det vara av betydelse att erinra om utvecklingen i Amerika före 1776, men huvudvikten bör givetvis läggas på Förenta staternas historia under 1800- och 1900-talen.

Kinas framträdande som en väldig maktfaktor i dagens östliga värld ger anledning till ett närmare studium av hur Kina och Japan sedan 1800-talet omdanats till moderna stormakter. Dessa länders utrikespolitiska engagemang kring sekelskiftet och i samband med de båda världskrigen bör därvid belysas. Kinas väg från kejsardömetets fall fram till kommunismens maktövertagande kan också vara av intresse att särskilt studera.

Ett område av stort intresse utgör Främre Orienten. Här kan det vara av värde att söka ge eleverna en föreställning om framför allt uppkomsten av det moderna Israel och om de arabiska enhetssträvandena, särskilt Arabförbun-

det med Egypten som ledande makt. Vid behandlingen av Israel kan det som en hjälp till förståelse av den moderna sionismen vara av betydelse att något stanna inför judarnas egenartade historiska öde och den behandling de rönt under olika tider.

Ett särskilt studieavsnitt utgör det internationella samarbetet under de senaste 150 åren. Här blir det tillfälle att behandla utvecklingen från Wienkongressens samförståndssträvanden över det senare 1800-talets fredsrörelser och skilda internationella organisationer, t. ex. Röda korset, idrottsrörelsen och internationalerna fram till uppkomsten av NF och FN.

Slutligen måste uppmärksamhet ägnas åt den allmänt kulturella och tekniska utvecklingen under de senaste 150 åren. Mycket konkret och intresseväckande stoff står till buds, när det gäller de vetenskapliga upptäckternas och de tekniska uppfinningarnas historia och deras betydelse för människornas liv. Då det gäller den kulturella utvecklingen är det av vikt att belysa den inte bara inom exempelvis litteraturen, konsten och musiken utan att också följa den allmänna demokratiseringen, som lett inte endast till att allt fler människor fått rösträtt och därmed inflytande på det politiska livet utan också till att allt fler fått möjligheter att höja sin bildningsnivå och skaffa sig kunskaper.

På högstadiet är det väsentligt, att eleverna får en föreställning också om *hur det moderna Sverige vuxit fram sedan 1800-talets början*. En naturlig utgångspunkt är 1809 års händelser och i samband därmed tillkomsten av regeringsformen. I fråga om den fortsatta politiska historien är det framför allt viktigt att följa demokratiseringsprocessen och framväxten av vårt demokratisk-parlamentariska system. Vid sidan härav måste dock även den ekono-

miska, sociala, kulturella och tekniska utvecklingen belysas. Det bör emellertid så långt möjligt ske så, att eleverna kan iaktta sammanhanget mellan de skilda sidorna av utvecklingen. En naturlig utgångspunkt för arbetet med detta moment är en diskussion av karaktéristiska drag i det moderna svenska samhället. Anknytningen till samhällskunskapen blir här särskilt motiverad.

Vid behandlingen av 1800- och 1900-talens svenska historia bör uppmärksamhet ägnas också åt *den samtida utvecklingen i de nordiska grannländerna*. Det är härvidlag av betydelse att söka peka på både sådant som är olikartat och för varje land karaktéristiskt och sådant som är gemensamt. De nordiska ländernas strävanden efter inbördes samförstånd och samarbete bör understrykas, varvid skandinavismen, den svensk-norska unionens fredliga avveckling samt det nutida nordiska samarbetet på det politiska, ekonomiska och kulturella området kan studeras. Man bör också söka skapa förståelse för de svårigheter de nordiska länderna av olika skäl har att på det politiska området finna en gemensam väg.

Framställningen av den svenska historien från 1800-talets början kan i många fall anknytas till hembygdens förhållanden och utveckling, och det är därför naturligt att i årskurs 8 också syssla med *drag ur hembygdens historia*. Eftersom det är sista året samtliga elever läser historia, bör behandlingen av hembygden också kunna få karaktären av en återblick på och en sammanfattning av vad som genomgåits tidigare.

Årskurs 9

De elever, som läser historia i årskurs 9, bör, innan de lämnar grundskolan, få de enstaka bilder ur antikens historia, som de tidigare mött, kompletterade med en fylligare framställning av

den västerländska kulturkretsens ursprung och äldre skeden.

För dem som avslutar sina teoretiska studier med detta år, är det lämpligt att kursen utformas så, att den ger dem en uppfattning om epokens betydelse för vår egen tid, »arvet från antiken», utan att det kulturhistoriskt betydelsefulla och i sig fängslande konkreta stoffet i t. ex. Greklands och Roms historia försummas. Särskilt sådana sidor av kulturförhållanden och idéliv bör beaktas, som förtjänar att följas genom historien, därför att de kan bidra till en fördjupad förståelse även av nutiden.

För dem som syftar till att fortsätta med teoretiska studier vid gymnasium är det angeläget, dels att den antika kulturvärlden grundligare studeras även ur sociala och ekonomiska synpunkter, dels att studiet av denna kulturvärld får omfatta hela det första årtusendet av vår tidräkning och därmed också belysa, hur det antika statssystemet bryts sönder, samtidigt som den antika kulturen sprids till nya folk och blir ett väsentligt inslag i den fortsatta västerländska kulturutvecklingen.

Det globala perspektivet på världen, som i våra dagar blivit så framträdande, gör det nödvändigt att redan till eleverna i grundskolan förmedla en viss uppfattning om *de utomeuropeiska kulturkretsarnas historia*. Den mängd av stoff från andra världsdelar än den europeiska, som de dagligen möter i tidningarna och i TV, gör att ett sådant studium är väl motiverat.

En naturlig uppläggning av detta moment av kursen kan man finna genom att ta flodkulturerna till utgångspunkt. Studiet kan då börja med en kortfattad skildring av de gamla egypterna, varpå kan följa en genomgång av Eufrat-Tigriskulturerna. Efter dessa mera inledande studier går vägen naturligt till

Gangesområdet, som bildar utgångspunkten för ett studium av Indiens historia. Nästa avsnitt kan då knyta an till Hoang-ho och ge en föreställning om den kinesiska historien. I samband därmed beaktas också Japan. Slutligen bör även indianskulturen och den afrikanska kontinentens äldre historia ägnas uppmärksamhet.

Det väsentliga är, att eleverna får hjälp att förstå något av de främmande världar, som nu hastigt öppnat sig för våra blickar och framträtt som politiskt betydelsefulla faktorer.

Årskurs 9 rymmer också ett antal *längdsnitt*, valda så, att en naturlig anknytning till undervisningen i geografi och samhällskunskap kan erhållas. Längdsnitten har att tjäna flera syften. De skall på vissa väsentliga områden ge ett sammanhang mellan de bilder som tidigare studerats och en utfyllnad på punkter, där undervisningen förut varit sporadisk. Denna synpunkt har särskild vikt, då det gäller dem som avslutar sina teoretiska studier med årskurs 9. De skall vidare ge eleverna ytterligare träning att själva samla och sammanställa redan bekant material på ett nytt sätt, en färdighet av stor betydelse för framgång i deras fortsatta studier. Det är emellertid att märka, att det i samtliga fall är fråga om längdsnitt i verklig mening, dvs. översikter som börjar relativt tidigt i historien, och icke om sådana korta, »stympade», som ingår i studiet av de senaste 150 årens historia i årskurs 8.

Arbetet med längdsnitten kan inte rimligen få omfatta hela den sista terminen, eftersom denna bör inledas med studiet av de utomeuropeiska kulturkretsarna, och för att den tid som anslås åt antiken inte skall bli för kort. I såväl den allmänna som den svenska historien måste därför några få längdsnitt utväljas, som ger väsentliga sidor

av den historiska utvecklingen. Den politiska aspekten kan tillgodoses genom att man i den allmänna historien följer utvecklingen av världsvällden från antiken till våra dagar, varvid alexanderriket, det romerska imperiet, den arabiska expansionen, gudsstatstanken, mongolväldet, den spanska stormakten, det brittiska kolonialväldet, det napoleonska statssystemet, hitlerriket och de nutida stormakterna särskilt uppmärksammas. I den svenska historien blir det då naturligt att komplettera med ett studium av den inre politiska utvecklingen av kungamakt, herremakt och folkmakt.

Den ekonomiska och sociala aspekten tillgodoses genom att i den allmänna historien utvecklingen från självhushållet med dess varuhushållning över merkantilism till ekonomisk liberalism och socialism studeras. I den svenska historien kan det vara lämpligt att som motsvarighet ta upp näringslivets utveckling, t. ex. så att varje näringsgren studeras var för sig som individuell uppgift eller gruppuppgift, varefter redovisningen får ge helhetsbilden.

Hjälpmedel och studiebesök

Den variation i arbetssätt, som förutsättes, kräver god tillgång på hjälpmedel. Läroboken bör kompletteras med läseböcker, uppslagsböcker, bibliografier, tidningar och tidskrifter, tabellsamlingar samt arbetsböcker med svårighetsgraderade uppgifter. Visning av film, bildband, andra ljusbilder, plancher, tavlor och reproduktioner av konstverk m. m. måste få ingå som ett naturligt led i undervisningen. Även bandinspelningar kan bidra till att levandegöra det historiska skeendet. En väggharta är ett självklart illustrationsmaterial vid de flesta lektioner i historia. Tillgång bör finnas till flaneltavla och material för tillverkning av bilder

m. m. För utarbetande av historiska kartor bör underlagskartor finnas tillgängliga. Arbetsmaterial för teckning och modellarbeten samt anordningar för samlingar och utställningar bör också finnas.

Studiebesök i museer, vid fornlämnningar och historiskt märkliga byggnader och platser spelar en stor roll, när

det gäller att för eleverna åskådliggöra det förflutna. Särskilt vid museibesök är det viktigt, att deras uppmärksamhet koncentreras kring väsentliga detaljer, så att de ej förlorar överblicken i mängden av föremål. Beträffande allmänna synpunkter på studiebesök se s. 50.

Geografi

Mål

Undervisningen i geografi har till uppgift att ge eleverna orientering om vårt lands och de övriga nordiska ländernas natur- och kulturgeografiska miljöer samt en motsvarande grundläggande orientering om jorden i övrigt. Ledmotiv för studierna bör vara att påvisa hur människorna utformar sina levnadsförhållanden under skiftande betingelser samt utnyttjar och utvecklar jordens resurser för ekonomiska, sociala och kulturella behov.

Undervisningen skall bedrivas så, att den bidrar till att skapa en på faktisk kunskap grundad förståelse för andra folk, underlättar kontakten med dem och åskådliggör hur det praktiska samarbetet mellan olika länder fungerar.

Arbetet i geografi bör inriktas på att bibringa eleverna sådana färdigheter, att de kan självständigt förvärva kunskaper.

Huvudmoment

Mellanstadiet

Bilder av natur- och levnadsförhållanden samt något om bebyggelse och samfärdsel i vårt land. Kännedom om landskap och län.

Bilder av natur- och levnadsförhållanden samt något om bebyggelse och samfärdsel i Norden utom Sverige, det öv-

riga Europa och de främmande världsdelarna. Orientering om länder, världsdelar och världshav.

Jordens form, globen och gradnätet. Något om de geografiska upptäckterna. Elementär astronomi.

Kartstudier och arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Exkursioner och studiebesök.

Högstadiet

Några områden, valda så att undervisningen belyser förhållanden inom olika klimat- och kulturregioner.

Översiktlig framställning om jordens befolkningsförhållanden.

Viktiga geografiska drag i det internationella ekonomiska samarbetet.

Viktiga moment inom den fysiska geografin med särskild hänsyn till Norden.

Befolkning, bebyggelse och näringsliv i Norden med särskild vikt lagd vid Sverige.

Utmärkande drag i hembygdens geografi. Något om natur- och kulturvård.

Övningar med kartor och andra geografiska hjälpmedel.

Exkursioner och studiebesök.

Förslag till disposition av en studieplan

Årskurs 4

Bilder av natur- och levnadsförhållanden samt något om bebyggelse och samfärdsel

i vårt land. Exempel på områden och miljöer, som kan behandlas: I en sydsvensk jordbruksbygd. I en västkustbygd. På sydsvenska höglandet. I Östergötland. På Öland och Gotland. Kring Vänern. I mälardalen. I Bergslagen. Längs Dalälven och kring Siljan. I fjällen. I det norrländska skogslandet. I en norrländsk kustbygd. I några stora städer. Viktiga samfärdsleder.

I anslutning till behandlingen av områden och miljöer en kort orientering om landskap och län.

Exkursioner och studiebesök. Kartstudier. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial, så att eleverna lär sig samla, sammanställa, bearbeta och på olika sätt redovisa fakta, som hämtats ur för studiet lämpliga kunskapskällor.

Årskurs 5

Bilder av natur- och levnadsförhållanden samt något om bebyggelse och samfärdslinjer i Norden utom Sverige och i det övriga Europa, eventuellt med anknytning till närliggande områden i Asien eller Afrika. Exempel på områden och miljöer, som kan behandlas: I Norge. (Östlandet. Västlandet. En nordnorsk bygd.) — I Danmark. (Jordbruksbygd. Västkust och hedmark. Öresund och Köpenhamn.) — I Finland. (Sjöbygd och skogsbygd. Kustbygd. Åland.) — På Island. — På de brittiska öarna. (London. I ett industridistrikt. De skotska högländerna.) — I Sovjetunionen. (Vid Volga. Vid ryska svartahavskusten. I Sibirien.) — I Alperna. — Längs Rhen till Nordsjön. — I Frankrike. — På polska slätten. — Längs Donau till Svarta havet. — Vid Medelhavet.

I anslutning till behandlingen av områden och miljöer en kort orientering om berörda länder.

Översiktlig sammanfattning av Europa.

Kartstudier. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial, så att eleverna lär sig samla, sammanställa, bearbeta och på olika sätt redovisa fakta, som hämtats ur för studiet lämpliga kunskapskällor.

Årskurs 6

Bilder av natur- och levnadsförhållanden samt något om bebyggelse och samfärdslinjer i de främmande världsdelarna. Exempel på områden och miljöer, som kan behandlas: I Afrika. (Vid Nilen. I Sahara. Vid ekvatorn. I Sydafrika.) — I Asien. (I Tibetets

bergstrakter. På Java. I Indien. I Kina. På de japanska öarna.) — I Nordamerika. (På en präriefarm. På bomullsplantagen. I Kalifornien. I storstaden.) — På Grönland. — I Sydamerika. (I Amazonas. I São Paulodistriktet. I Anderna. På Pampas.) — I Australien. — I Söderhavets övärld.

I anslutning till behandlingen av områden och miljöer en kort orientering om berörda världsdelar och länder.

Kartstudier. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial, så att eleverna lär sig samla, sammanställa, bearbeta och på olika sätt redovisa fakta, som hämtats ur för studiet lämpliga kunskapskällor.

Årskurs 4—6

I lämpliga sammanhang behandlas: Orientering om världsdelar och världshav, jordens form, globen och gradnätet, något om de geografiska upptäckterna samt elementär astronomi.

Årskurs 8

Några områden, valda så att undervisningen belyser förhållanden inom olika klimat- och kulturregioner. Exempel på moment och områden, som kan behandlas: Kortfattad översikt över världsdelar, världshav, klimat och växtlighet i anslutning till på mellanstadiet behandlade miljöer. Något eller några utvecklingsländer i centrum för det internationella intresset, t. ex. någon av de nybildade afrikanska staterna, ett latinamerikanskt land, Främre Indien. Väst-europeiska industriländer. Sovjetunionen. Amerikas förenta stater. Östasien. Främre Orienten.

Översiktlig framställning av jordens befolkningsförhållanden. Exempel på problem, som kan behandlas: Befolkningens geografiska fördelning, tätbygd-glesbygd-obebott land. Aktuella raspolitiska problem; något om jordens viktigaste språk och religioner. Befolkningstillväxt-överbefolkning-levnadsstandard-flyttning-rörelser.

Viktiga geografiska drag i det internationella ekonomiska samarbetet. Exempel på jordens livsmedelsförsörjning. Viktiga drag i jordens energiförsörjning. Några nyckelindustrier och deras försörjning med råvaror.

Geografiska färdighetsövningar med kartor och andra hjälpmedel.

Exkursioner och studiebesök i anslutning till valda kursmoment.

Årskurs 9

Viktiga moment inom den fysiska geografin med särskild hänsyn till Norden. Exempel på moment, som kan behandlas: Grunddragen i de nordiska ländernas geologiska utveckling fram till den sista nedisningen. Det nordiska naturlandskapet växer fram under och efter istiden. De nordiska ländernas klimat.

Befolkning, bebyggelse och näringsliv i Norden med särskild vikt lagd vid Sverige. Exempel på moment, som kan behandlas (vederbörlig hänsyn bör tas till varierande lokala förhållanden): Begreppet Norden. Befolkningens geografiska fördelning, migration och yrkesfördelning samt i samband därmed något om hur städer och andra tätorter bildas och utvecklas. Något om de nordiska ländernas livsmedelsförsörjning. Energiutvinning i Norden. Nordiska industriområden, en översiktlig framställning. Skog och malm, två hörnstenar i Sveriges ekonomi. Något eller några svenska storföretag: omfattning, tillverkning, lokalisering. De nordiska ländernas handelspolitiska läge; något om den europeiska integrationstanken och handelsutbytet med övriga stater på jorden. Utvecklingstendenser inom samfärdseln i de nordiska länderna efter andra världskriget.

Hembygdstudium och — i samverkan med undervisningen i historia, samhällskunskap och biologi — något om natur- och hembygdsvård, exempelvis i form av en samhällsgeografisk översikt av hemkommunen i samband med behandling av aktuella kultur- och naturvårdsfrågor i hemorten.

Geografiska färdighetsövningar med kartor och andra hjälpmedel.

Exkursioner och studiebesök i anslutning till valda kursmoment.

Anvisningar och kommentarer

Lärostoff

Med hänsyn till det rika stoff, som geografiämnet erbjuder, är det varken lämpligt eller möjligt att utforma grundskolans undervisning till en systematisk regional- eller allmängeografisk genomgång av hela världen. I stället får man inrikta sig på att genom ett lämpligt stoffurval söka ge eleverna en så god bild som möjligt med hänsyn till deras

åldersmässiga förutsättningar. En fördjupning inom *valda områden* är väsentligare än en omfattande men ytlig orientering. Det är emellertid angeläget, att geografistudierna i grundskolan bildar en sluten enhet och att de ger successivt vidgade perspektiv.

Det stoff som väljs skall framhäva väsentliga drag i de skildrade geografiska miljöerna och företeelserna och följaktligen vid sidan av naturbetingelserna belysa även sociala, ekonomiska, politiska och kulturella förhållanden. Framställningen måste därvid vara objektiv och nyanserad för att verksamt kunna bidra till att öka förståelse för andra folk, deras problem och levnadsförhållanden samt till att klargöra vikten av fred och internationellt samarbete. Sålunda bör man vid behandlingen av främmande länder och områden framhålla alla folks likaberättigande oavsett ras, språk och religion samt undvika ensidigt generaliserande omdömen.

Miljöskildringen framstår som den elementära geografiundervisningens viktigaste uppgift. Den bör innebära en i görligaste mån åskådlig och levande beskrivning av platser, områden, länder eller regioner. Dessa bör väljas så, att skildringarna i form av en exempelsamling ger en tillräckligt mångsidig och riktig bild av betydelsefulla geografiska miljöer på vår jord. I dessa miljöbilder bör människan och hennes levnadsförhållanden vara det centrala. På mellanstadiet bör undervisningen främst koncentreras till särskilt intresseväckande och geografiskt väl avgränsade miljöer, t. ex. ett viktigt jordbruksdistrikt, ett betydelsefullt industriområde, en flodlinje med växlande natur och kultur eller ett tropiskt regnskogsområde, som får bilda utgångspunkt för en orientering inom kringliggande områden. På högstadiet eftersträvas en karakterisering av större regioner och statsgrupper,

varvid allmänna naturgeografiska och kulturgeografiska aspekter mera får träda i förgrunden.

Den geografiska beskrivningen får inte präglas av ett ensidigt statistiskt betraktelsesätt. Varje samtida geografisk miljö, den må vara naturgeografisk eller kulturgeografisk, är resultat av en utveckling. Den kan därför rimligtvis inte fullt förstås utan en historisk aspekt. Ej heller kan man fullt fatta innebörden av olika folks eller andra människogrupper levnadssätt utan en elementär kunskap om regler, som de ställt upp för samlevnaden i sitt land, för styrelsesätt, rättsväsende, religiösa och sociala värderingar och attityder etc. Miljöbeskrivningen blir mera konkret och verklighetsbetonad, om den på samma sätt anknyter till undervisningen om motsvarande biologiska, kemiska och fysikaliska företeelser.

Av grundläggande betydelse är, att geografiundervisningen i så stor utsträckning som möjligt utgår från *elevernas egna iakttagelser*. Redan från lågstadiet måste den byggas upp metodiskt och utgå från vad eleverna själva kan iaktta i den närmaste omgivningen. När sedan det rumsliga perspektivet vidgas, får bilder, filmer, kartor, teckningar på tavlan samt muntliga och skriftliga berättelser utgöra grunden för miljöbeskrivningen.

Aktuella händelser och företeelser bildar många gånger en naturlig och stimulerande utgångspunkt för geografistudierna och bör därför utnyttjas väl, dock utan att väsentliga drag i läroängens tappas bort. Man finner ofta, att yngre elever fångas av händelser, som avviker från det vardagliga livet på hemorten, medan äldre fångas av tilldragelser med riksomfattande eller världspolitisk betydelse. Det förtjänar observeras, att i frågor av sistnämnda art inte bara nuläget och den historiska ut-

vecklingen är värda att ta upp till diskussion. Inte sällan tilldrar sig framtidsproblemen det största intresset bland mera mogen ungdom, och man kan få tillfälle att diskutera olika frågor i samband med en geografisk prognos.

Redan på ett tidigt stadium kan eleverna stimuleras att med utgångspunkt i enkla iakttagelser på t. ex. bilder och kartor fundera över *geografiska sammanhang*, jämföra geografiska miljöer och söka förstå, under vilka växlande förhållanden människor lever, urskilja, vad som är karakteristiskt och särprälat, göra reflexioner i anslutning härtill och dra slutsatser. Allt eftersom de geografiska kunskaperna ökas, bör de på detta sätt kunna få ökad förståelse för människor, som lever under andra förhållanden än de själva, och för människors beroende av varandra.

Rent beskrivande moment bör få ett större utrymme i undervisningen på lägre åldersstadier. Utan att generalisera bör man försöka att första gången eleverna möter geografiska företeelser behandla dessa så konkret som möjligt. Det kan gälla exempelvis en slättbygd, en floddal, ett fjällområde, en vulkan, en öken, en tätort eller ett industriområde. Däremot kan det finnas skäl att minska på de beskrivande inslagen i studierna på högre stadier. Man bör där i större utsträckning anknyta till aktuella händelser och företeelser i samhället och söka skapa ett studieintresse med utgångspunkt i dessa. Behandlingen av mera översiktliga sammanhang, abstrakta resonemang och studium av mera krävande geografiska problem bör givetvis sparas till ett stadium, då elevernas mognad tillåter ett sådant grepp på ämnet. Färdighetsövningar och inläring av geografiska begrepp och termer bör däremot med lämplig avvägning av svårighetsgraden kunna spridas över hela studietiden.

I samband med miljöbeskrivningen bör ett med hänsyn till elevernas individuella förutsättningarna avpassat urval av väsentliga *namn och data* inläras. Läroboken bör därvid endast delvis tjäna som norm, och till inlärande bör man ej ta upp andra än sådana, till vilka eleverna kan knyta konkreta föreställningar eller som är väsentliga, t. ex. ur aktualitetssynpunkt, för orienteringen på kartan eller för den fortsatta undervisningen.

Sifferuppgifter kan inte undvaras i geografiundervisningen, men de bör användas sparsamt redan av den anledningen, att de i många fall snabbt blir föråldrade. Endast i den mån de uttrycker något väsentligt och kan utnyttjas för jämförelser, bör de användas för att ge eleverna en uppfattning om relativa storleksförhållanden. Sålunda kan t. ex. tal, som anger ytor och sträckor inom främmande områden, lättare göras begripliga, om de sätts i relation till ytvidden av ett landskap eller längden av en flod i vårt eget land. Inlärande av några få avrundade sifferuppgifter rörande vårt lands geografi kan därför vara till hjälp för eleverna, för att de självständigt skall kunna göra sådana jämförelser med uppgifter, som efter hand aktualiseras i undervisningen.

Lösryckta geografiska kunskaper av encyklopedisk art har ringa värde. Först insatta i sitt historiska, samhällsliga och naturvetenskapliga sammanhang tjänar de sitt egentliga ändamål och bidrar till att eleverna får en så rikt facetterad helhetsbild som möjligt av jorden av i dag.

Arbetsätt

Väsentligt är, att geografistudierna leder fram till förmåga och vana att utnyttja vanliga *kartor*. Eleverna bör genom regelbundet återkommande och metodiskt upplagda övningar lära sig att

hitta i atlasen, att utnyttja teckenförklaringar, att ta reda på lägen och utbredningar samt att samla uppgifter om vid undervisningen aktualiserade företeelser, t. ex. genom att jämföra kartor av skilda slag och med olikartat innehåll. Redan på ett tidigt stadium bör ritning av skisser och enkla kartor ingå som ett naturligt led i undervisningen.

Statistiska data och grafiska framställningar intar en viktig plats i geografiska redogörelser. Det är därför ändamålsenligt att efter hand och med försiktig stegring av svårighetsgraden ge eleverna instruktion i att utnyttja och handskas med sådant material, att avläsa och göra jämförelser på olika slag av stapel-, kurv- och cirkeldiagram, att observera sort- och kvantitetsuppgifter i tabellhuvuden liksom tidpunkten för statistikens uppgörande, att avrunda och jämföra tabellers sifferuppgifter, att förstå skillnaden mellan kartogram och vanliga kartframställningar osv.

Bilden spelar en viktig roll i geografiundervisningen bl. a. som ersättning för direkta besök i områden som studeras. Eleverna bör lära sig att analysera bilder, att uppfatta både detaljer och helhet i en bild. Av stor vikt är att bilden sätts i relation till kartor och kartogram.

Eleverna bör också vänjas vid att genom *självständigt arbete* ta reda på väsentliga uppgifter i läseböcker, facklitteratur, broschyrer, tidtabeller och andra tryckalster. Genom en kombination av kartstudium, kartritning, bildstudium, arbete med grafiska uppgifter och läsning av utförligare skildringar stimuleras deras intresse och utvecklas deras förmåga att självständigt finna fakta och lösa uppgifter. Det bör därvid vara en medveten strävan att successivt utveckla deras ordförråd från enkla och vardagliga ord till en mera nyanserad geografisk vokabulär och terminologi.

Undervisning på mellanstadiet

Lärostoff

De bilder av natur- och levnadsförhållanden, varom huvudmomenten talar, bör väljas så, att de samtidigt som de fångar elevernas intresse framhäver sådana drag, som är karakteristiska för de olika miljöerna. Ett ensidigt val av egenartade miljöer bör undvikas. Det normala och allmänna bör ägnas vederbörlig uppmärksamhet. Den moderna tätortsbebyggelsen bör beaktas. Samfärdsleder av betydelse behandlas främst ur synpunkten, att de förenar olika områden och möjliggör mänsklig samverkan.

Enkla geologiska och klimatologiska förhållanden uppmärksammas i den mån de kan särskilt intressera eleverna eller är av väsentlig betydelse för att dessa skall förstå en viss miljö. Produktionsprocesser behandlas endast om de är mycket enkla eller av speciellt intresse från elevernas synpunkt.

Samverkan med andra ämnen

Vid behandlingen av ett geografiskt område bör anknytning göras till undervisningen i naturkunskap i fråga om för området karakteristiska växter och djur samt vissa fysikaliska företeelser. Exempel på sådana anknytningar lämnas under ämnet naturkunskap (s. 276). Möjligheten att anknyta till historia och religionshistoria för att därigenom belysa kulturgeografiska sammanhang bör observeras. Bilder ur antikens historia bör tas upp vid behandlingen av medelhavsområdet. På motsvarande sätt kan andra bilder ur den allmänna historien anknyta till geografiska områden (jfr s. 257). Anknytning till samhällskunskap bör ske, så ofta samlevnadsproblem behandlas. Exempel på sådana anknytningar anges under ämnet samhällskunskap (s. 246).

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter till förslag till disposition av en studieplan (s. 263). Om huvudmomenten fördelas på annat sätt på årskurs 4, 5 och 6, bör eventuella konsekvenser för lärogången i ämnet beaktas.

Kursmomenten Jordens form, globen och gradnätet, Något om de geografiska upptäckterna samt Elementär astronomi har inte hänförs till någon särskild årskurs. De kan i lämpliga sammanhang behandlas företrädesvis i anslutning till geografistudierna men också i samband med undervisningen i historia eller med aktuella företeelser.

Årskurs 4

Undervisningen i årskurs 4 kan lämpligen börja med en kort, orienterande översikt över hela vårt land, utan att man därvid lägger särskilt stor vikt vid inlärandet av detaljer. Den fortsatta behandlingen bör därefter ske med utgångspunkt i valda karakteristiska miljöbilder och kompletteras med en orientering om berörda landskap och län. Om den första genomgången sker landskapsvis, torde det vara lämpligt att sammanföra närliggande landskap i grupper. Studierna av Sveriges geografi avslutas med en sammanfattande översikt, varvid nödig begränsning av stoffet bör iakttas.

Att i ett sammanhang ta upp gemensamma och särskiljande geografiska företeelser i olika delar av landet kan bidra till att göra behandlingen rationell och ge tillfälle till jämförande iakttagelser. Sålunda kan det exempelvis vara lämpligt att efter behandlingen av västkusten gå över till kustbygder i Blekinge och Ängermanland och att från en sydsvensk jordbruksbygd gå över till liknande områden i Östergötland och Västergötland eller till jordbruksbygder av annan typ.

Årskurs 5

Särskild uppmärksamhet bör ägnas de nordiska länderna.

Förskjutningar kan givetvis göras mellan årskurserna, t. ex. för att åstadkomma bättre förutsättningar för samlad undervisning. Sålunda är det möjligt att behandla hela medelhavsområdet i årskurs 5 och den asiatiska delen av Sovjetunionen antingen i årskurs 5, om man vill studera hela Sovjetunionen i ett sammanhang, eller i årskurs 6 i samband med andra områden i Asien.

Årskurs 6

I denna årskurs bör det vara möjligt att läsa de främmande världsdelarna alternativt på så sätt, att man sammanför områden och miljöer av motsvarande karaktär i olika världsdelar för att ge tillfälle till intressanta och givande jämförelser rörande t. ex. levnadssätt, natur och råvarutillgångar. Exempel på sådana samlade stoffenheter: I polarområden runt Ishavet. — I Kanadas och Amazonas skogar. — Att leva i ökenländer. — Att bo i högt belägna områden (Anderna, Tibet). — I stora jordbruksbygder (på Hoang-hos flodslätt, på en amerikansk präriefarm). — I överbefolkade länder (Kina, Främre Indien). — I ett industridistrikt i Sovjet och i USA. — Att leva i storstäder (New York, Tokyo, Calcutta). — Längs viktiga trafikstråk jorden runt.

Hjälpmedel, exkursioner och studiebesök

Elevernas iakttagelser av verkliga förhållanden inte minst vid exkursioner och studiebesök har en viktig uppgift att fylla i geografiundervisningen på detta stadium. Genom iakttagelser i den närmaste omgivningen kan de lättare lära sig att förstå topografiska förhållanden, bevattningsförhållanden etc. I

mindre skala kan detta senare åskådliggöras i sandlådan eller på skolgården. Genom intervjuer och fältundersökningar kan man studera hemtrakten och tätorten. Man kan därvid inhämta uppgifter om den verksamhet, som bedrivs av hantverkare, i affärer och i industrier samt om ortens kommunikationer, det sistnämnda t. ex. genom trafikräkning på olika ställen.

Kartan skall inta en central plats i undervisningen. Eleverna bör bli så förtrogna med olika slag av kartor, att de inte bara lär sig förstå de olika karttecknens betydelse utan också på grundval av egna iakttagelser kan sluta sig till geografiska förhållanden. De bör lära sig att utföra enkla kartskisser och kartor. Skrivtavlan bör flitigt utnyttjas av både lärare och elever för dylika skisser.

Exempel på anordningar i klassrum och hjälpmedel för undervisningen i geografi: kartor och jordglob; filmer, bildband och diapositiv; urklipp; samlingar av t. ex. råvaror, hel- och halvfabrikat; sandlåda; stora tavelutrymmen, flaneltavla och material för framställning av bilder till den; porösa plattor bl. a. för tillverkning av arbetskartor och reliefer; material för teckning och modellarbeten; läseböcker, tabellsamlingar, tidtabeller, telefonkataloger, almanackor, uppslagsböcker och bibliografier.

Undervisning på högstadiet

Planering och samverkan

På högstadiet skall studierna i växande omfattning beröra geografiska regioner och statsgrupper samt mera krävande översiktliga sammanhang. De bör mera inriktas på ett begränsat urval av viktiga företeelser än utgöra en allsidig natur- och kulturgeografisk översikt.

Betingelserna för undervisningens

praktiska genomförande varierar från en landsända till en annan och från skola till skola bl. a. till följd av skiftande natur och näringsliv samt olika tillgång till hjälpmedel. Ämneskonferensen i geografi bör utifrån de allmänna förutsättningarna diskutera och i stora drag fastställa omfång och urval av det lärostoff, som enligt huvudmomenten skall upptas till behandling, och fördela detta på årskurser. Ytterst ankommer det dock på den enskilde läraren att inom den ram, som ämneskonferensen angivit, i detalj planlägga studierna.

Planläggningen måste under alla förhållanden syfta till att geografistudierna i de skilda årskurserna tillsammans bildar en helhet. Detta är inte minst viktigt, när moment, som tidigare delvis behandlats på mellanstadiet, återkommer på högstadiet, där elevernas ökade mognad tillåter nya grepp på stoffbehandlingen.

Betydande fördelar står att vinna genom en viss samordning av geografistudierna med undervisningen i andra ämnen. Med svenska, historia och samhällskunskap kan denna samverkan bli omfattande (jfr s. 138, 257 och 246). En viss anknytning kan ske även till moment i andra ämnen, t. ex. kristendoms-kunskap (religionsgeografi, främmande folkslags livsinställning och värderingar, mission), biologi (växt- och djurarters utveckling och nutida utbredning, jordbruksteknik, naturvård), fysik (väderlekstyper och deras orsaker), kemi (jordskorpans sammansättning, bergartsbildande mineral och malmer, praktisk tillämpning av kemin inom bl. a. industri- och jordbruksproduktion), musik (sång- och musikillustrationer från skilda länder och miljöer), teckning (illustrativ teckning enskilt eller i grupp, textning, visning av och samtal om konst, bostäder och naturmiljöer) och gymnastik (orienteringsövningar).

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter till förslag till disposition av en studieplan (s. 263). Om huvudmomenten fördelas på annat sätt på årskurs 8 och 9, bör eventuella konsekvenser för lärogången i ämnet beaktas.

Årskurs 8

När geografistudierna återupptas i årskurs 8 efter ett läsars uppehåll, är det motiverat att börja med några relativt omfattande regionalgeografiska avsnitt, varunder tillfälle bl. a. ges till att friska upp elevernas minneskunskaper. Genom att inledningsvis kortfattat anknyta till mellanstadiets kursmoment och infoga de på detta stadium behandlade miljöerna i ett översiktligt naturgeografiskt sammanhang kan man teckna en bakgrund till den följande behandlingen av valda områden.

Områden inom olika klimat- och kulturregioner bör väljas med hänsyn till vad som ur allmänbildningssynpunkt kan vara av särskild vikt att närmare känna till i vår tid. En sådan urvalsprincip är relativt lätt att förena med motsvarande synpunkter på de övriga samhällsorienterande ämnena och underlättar en naturlig och nära samverkan med dem. De i förslaget till studieplansdisposition upptagna kursmomenten Amerikas förenta stater, Sovjetunionen, Västeuropeiska industriländer och Östasien torde vara ofrånkomliga i varje sådan plan och låter sig samordnas med motsvarande moment i historia (USA:s väg från nybyggarland till stormakt, Den ryska revolutionen och dess bakgrund, De båda världskrigen och deras förhistoria samt Kinas och Japans omdaning till moderna stormakter) och samhällskunskap (Kortfattad behandling av respektive länders samhällsförhållanden och samhällsproblem). I fråga om kursmomentet Något eller några

utvecklingsländer är det rimligt, att aktuella förhållanden får fälla utslaget vid val av studieobjekt. Det kan av sådana skäl även vara motiverat att helt utesluta eller flytta något i förslaget upptaget kursmoment till förmån för aktuellt stoff.

Det är av stor vikt, att eleverna får någon orientering om ett så brännande problem för mänskligheten som *världsbefolkningens snabba tillväxt och dess försörjningsmöjligheter*. Denna orientering bör omfatta såväl en översikt över befolkningens geografiska fördelning och tillväxt i stort som grundragen i tillväxtens regionala olikheter, levnadsstandardens variationer och överbefolkningens problematik. Studiemålet får emellertid inte sättas för högt, och med fördel kan de viktigaste dragen sammanställas i form av enkla kartskisser och diagram. Konkret anknytning till aktuella händelser och förhållanden kan program i TV och radio erbjuda, liksom populärvetenskapliga artiklar i tidskrifter och dagstidningar. Särskilt när det gäller studiet av befolkningsproblem, är det värdefullt med en nära samverkan med undervisningen i samhällskunskap (Verksamheten i FN:s och andra internationella organisationers fackorgan) och historia (Internationellt samarbete under de senaste 150 åren).

I fråga om det *internationella ekonomiska samarbetet* bör studiet begränsas till några få och särskilt viktiga företeelser och produkter. Olika varor kan behandlas från skilda utgångspunkter, och tyngdpunkten kan läggas på att diskutera än produktionens förekomst och utbredning, än framställningssätt, ibland odlingsbetingelser och odlingsteknik och ibland varornas handelsvägar och ekonomiska betydelse. De mera försigkomna eleverna kan härigenom ledas fram till förståelse av faktorer, som bestämmer omfattning och lokalisering av

konsumtion, produktion och transport, t. ex. folkmängd, köpkraft och konsumtionsvanor.

Exempel på varor, som förtjänar uppmärksamhet, är viktiga livsmedel, såsom ris, vete, majs, socker och mejerivaror, samt njutningsmedel, såsom kaffe och te. Bland industrigrenarna framstår bl. a. framställning av järn, papper och textilier som väsentliga. Också energiförsörjningens centrala roll i välförhållanden utvecklingen motiverar en särskild behandling. Samverkan kan vid studiet av detta avsnitt etableras med historieämnet (Drag ur den tekniska och vetenskapliga utvecklingen under de senaste 150 åren) samt om möjligt med biologi och kemi.

Årskurs 9

Även om förslaget till disposition av en studieplan särskilt gynnar en samverkan med historia och samhällskunskap, får detta inte innebära, att geografins samband med naturvetenskaperna glöms bort. Självklart måste vid behandlingen av de regionalgeografiska kursmomenten hänsyn tas till såväl natur- som kulturgeografiska företeelser. Lika självklart är, att man vid behandlingen av sådana kulturgeografiska moment som det om världsbefolkningens geografiska fördelning tar hänsyn till de naturgeografiska faktorer, som är av betydelse härför.

Det systematiska naturgeografiska studiet av hur jorden förändras under inverkan av olika faktorer har sparats till den sista årskursen, där det kan konkret anknytas till genomgången av Nordens geografi. Visserligen får man söka sig utanför Norden för att finna aktuella exemplifieringar av vissa av dessa faktorer såsom vulkanism och jordbävningar, men studiet av de nordiska ländernas geologiska utveckling före, under och efter istiden bör dock

ge en tillräckligt omfattande föreställning om de endogena och exogena krafternas spel. Här har geografiska exkursioner en viktig uppgift att fylla.

På liknande sätt bör behandlingen av Nordens klimat ge anledning till ett mera systematiskt studium av klimat-element.

Planläggningen av huvudmomentet *Befolkning, bebyggelse och näringsliv i Norden med särskild vikt lagd vid Sverige* ställer speciellt stora krav på ämneskonferensen och den enskilde läraren. I mångfalden av betydelsefulla tänkbara studieobjekt gäller det sålunda att välja ut just det som kan väcka elevernas intresse och samtidigt vara av betydelse för deras allmänna orientering. Det måste här bli fråga om en kompromiss mellan skilda men lika välgående önskemål, och det är ofrånkomligt med en viss begränsad variation i den praktiska kursuppläggningsen i olika landsändar.

Åtskilliga av de i studieplansdispositionen föreslagna kursmomenten bör få en plats i alla dessa lokala varianter. Gemensamt för planering och genomförande av undervisningen bör vara ett betraktelsesätt, som är relevant för modern ekonomisk och samhällsgeografisk åskådning. En nära samverkan med samhällskunskapens undervisning i samhällsekonomi och om aktuella samhällsproblem liksom historiens om det svenska näringslivets utveckling är i detta sammanhang av värde.

Även om vissa av rubrikerna i förslaget till disposition av en studieplan direkt anger ett studium av svenska förhållanden, kan det vara lämpligt att utvidga resonemanget till en jämförelse med förhållandena i övriga nordiska länder.

Studierna i Nordens kulturgeografi kan föregås av, samordnas med eller efterföljas av att man ställer in *hembyg-*

den i ett större sammanhang och tar sikte på dess betydelse för landet i övrigt. Detta kursavsnitt bör ge eleverna en levande föreställning om hur hembygdens nutida landskapsbild uppstått, hur dess landformer och jordarter bildats, hur dessa tillsammans med klimatet bestämt den naturliga vegetationen, varför vissa områden uppodlats och andra inte, hur bebyggelse och näringsliv utvecklats och differentierats osv. I anslutning härtill behandlas i orten aktuella natur- och kulturvårdsfrågor i samverkan med historia, samhällskunskap och biologi. Även i detta sammanhang utgör exkursioner och studiebesök ett nödvändigt inslag i undervisningen.

Arbetsätt

Resultatet av geografiundervisningen är i hög grad beroende av att läraren koncentrerar framställningen till väsentliga ting. Det är också betydelsefullt, att denna är konkret och livfull. Hans förmåga att åskådliggöra geografiska situationer och data spelar en avgörande roll för att väcka och vidmakthålla elevernas intresse.

Geografiskt stoff är i sig självt ofta sådant, att det lätt väcker intresse hos en stor del av eleverna. Detta spontana intresse bör tillvaratas bl. a. genom att de enskilt eller gruppvis får utföra arbetsuppgifter med användning av bilder, kartor och läsestycken.

Ett nytt kursavsnitt, som skall bli föremål för elevernas självständiga studier, bör presenteras för hela klassen på en gång genom att läraren berättar om eller på annat sätt introducerar huvuddragen. Ofta kan därvid bilder eller film vara till god hjälp. Vid ett efterföljande samtal med eleverna om särskilt intresseväckande detaljer, fixeras frågeställningar och företeelser, som närmare bör utredas. Tillvägagångssätt och hjälpmedel för det fortsatta arbetet anvisas.

Ofta är det ändamålsenligt att gruppera uppgifterna i sådana som är av grundkursstyp och sådana som utgör överkurs av olika slag. De bör i allmänhet inte vara mera omfattande, än att de kan fullgöras under loppet av ett par lektioner.

Arbetet bör redovisas genom muntliga och skriftliga redogörelser, klass-samtal, bild demonstration, kartritning osv. Läraren bör i samband därmed sammanfatta och översiktligt belysa vad som framkommit under arbetet, gärna med hjälp av exempelvis illustrationer, schematiska sammanställningar samt kartsquisser och profiler på skrivtavlan. Därigenom kan alla elever lättare tillägna sig de väsentligaste resultaten av kamraternas arbetsinsatser.

Hjälpmedel, excursioner och studiebesök

En förutsättning för en modern och effektiv geografiundervisning är en stimulerande och praktisk arbetsmiljö med en tillräckligt rikhaltig uppsättning av hjälpmedel.

En geografisk institution bör förutom vanlig klassrumsutrustning ha bekväm tillgång till bl. a. ett rikhaltigt förråd av moderna väggkartor och ett flertal jordglobes, uppsättningar av topografiska och andra officiella kartblad över hemtrakten, ett omfattande och aktuellt bildarkiv, en samling varu-, bergarts- och jordartsprov samt ett referensbibliotek. Detta senare bör omfatta även informationskällor av den typ, som eleverna som vuxna möter ute i livet, t. ex. uppslagsböcker, statistiska publikationer, turistbroschyrer, tidtabeller samt olika informationstryck från företag, organisationer, myndigheter och främmande staters beskickningar. I geografisalen bör finnas även några arbetsplatser för utrymmeskrävande arbeten.

Exkursioner och studiebesök bör förekomma i anslutning till valda kursmoment såväl i fysisk geografi som kulturgeografi. Till uppläggning och resultat måste de givetvis variera efter vad hemtrakten har att bjuda. Allmänna synpunkter härpå har givits tidigare (s. 50).

Naturkunskap

Mål

Undervisningen i naturkunskap bör medverka till att ordna och komplettera elevernas tidigare förvärvade vetande om naturföreteelser och tekniska ting, om människan och om hennes ställning i naturens och teknikens värld.

Undervisningen i naturkunskap skall ge eleverna en elementär biologisk orientering. Den skall inriktas på att hos dem väcka ansvarskänsla för naturen och respekt för allt levande. Den bör stimulera lusten till naturstudier, hjälpa eleverna att uppleva naturens skönhet samt för dem klargöra de levande varelsernas beroende av varandra och

av naturen i övrigt. Den skall ge erforderlig kännedom om människokroppen och om enkla hälsoregler.

Undervisningen skall ge eleverna orientering om sådana företeelser av fysikalisk och kemisk natur samt om sådana tekniska ting, som möter dem i den närmaste omgivningen och som kan studeras genom undersökningar eller enkla försök. Den skall samtidigt ge kännedom om betydelsefulla praktiska tillämpningar, till en början särskilt inom hemmets värld.

Arbetet bör inriktas på att bibringa eleverna sådana färdigheter, att de kan självständigt förvärva kunskaper.

Huvudmoment

För olika naturtyper karakteristiska växter och djur dels i hembygden och i vårt land i övrigt, dels i anslutning till andra områden, som behandlas i geografi.

Intressanta företeelser inom växt- och djurvärld.

Något om de högre växternas byggnad och funktioner. Något om de högre djurens anpassning till skilda levnads-sätt och i samband därmed något om deras byggnad. Fortlöpande naturiakttagelser. Enkla försök. Naturvård och naturskydd.

Enkla hälsoregler och i anslutning härtill erforderliga kunskaper om människokroppen. Hemmets och samhällets hygien. Sexualundervisning. Alkohol och tobak.

Enkla fysikaliska och kemiska företeelser och några tekniska tillämpningar, som eleverna möter i den närmaste omgivningen eller i undervisningen i övrigt. Faror och skydd. Väderleksiakttagelser.

Exkursioner. Enkla undersökningar och försök. Arbete med olika slag av arbets- och studiematerial.

Förslag till disposition av en studieplan

Årskurs 4

Vanliga växter och djur i förut icke behandlade naturtyper i hembygden och i de områden och miljöer, som behandlas i geografi. I samband därmed dels något om de högre växternas byggnad och funktioner, dels något om de högre djurens anpassning till skilda levnadssätt och i anslutning därtill något om deras byggnad.

Intressanta företeelser inom växt- och djurvärld.

Om vård och skydd av naturen (i samband med exkursioner och fortlöpande naturiakttagelser).

Enkla hälsoregler, t. ex. om renlighet, kroppens värmereglering och beklädnaden; elementär kunskap om människokroppen och dess funktioner i anslutning därtill. Arbete, vila, sömn.

Enkla kemiska och fysikaliska företeelser samt tekniska tillämpningar, som aktualiseras av barnens frågor eller genom undervisningen i övrigt.

Exkursioner. Enkla undersökningar och försök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial, så att eleverna lär sig samla, sammanställa och på olika sätt redovisa fakta, som hämtats ur för stadiet lämpliga kunskapskällor.

Årskurs 5

Utökad artkunskap om främst hembygdens högre växter och djur i samband med exkursioner.

Intressanta företeelser inom växt- och djurvärld.

Om vård och skydd av naturen (i samband med exkursioner och fortlöpande naturiakttagelser).

Viktigare växter och djur i anslutning till de områden, som behandlas i geografi.

Enkla hälsoregler, t. ex. om lämplig föda, hälsosamma och skadliga drycker samt rökning; elementär kunskap om människokroppen och dess funktioner i anslutning därtill.

Sexualundervisning.

Enkla kemiska och fysikaliska företeelser samt tekniska tillämpningar, som aktualiseras genom barnens frågor eller genom undervisningen i övrigt.

Exkursioner. Enkla undersökningar och försök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial, så att eleverna lär sig samla, sammanställa, bearbeta och på olika sätt redovisa fakta, som hämtats ur för stadiet lämpliga kunskapskällor.

Årskurs 6

Fortlöpande naturiakttagelser i samband med exkursioner i hembygden, främst koncentrerade till ett begränsat område; utökad artkunskap.

Intressanta företeelser inom växt- och djurvärld.

Om vård och skydd av naturen (i samband med exkursioner och fortlöpande naturiakttagelser).

Viktigare växter och djur i anslutning till de områden, som behandlas i geografi.

Enkla hälsoregler, om smitta, sjukdomar och deras förebyggande, alkoholens och andra gifters verkningar; elementär kunskap om människokroppen och dess funktioner i anslutning därtill.

Sexualundervisning.

Enkla kemiska och fysikaliska företeelser samt tekniska tillämpningar, som eleverna möter i den närmaste omgivningen eller i undervisningen i övrigt.

Exkursioner. Enkla undersökningar och försök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial, så att eleverna lär sig samla, sammanställa, bearbeta och på olika sätt redovisa fakta, som hämtats ur för studiet lämpliga kunskapskällor.

Årskurs 4—6

Exempel på intressanta företeelser inom växt- och djurvärld, som i aktuella sammanhang kan tas upp till behandling (inom parentes föreslås årskurs): Samhällsbildande djur (4—5). Djur på vandring (4—5). Att klara klimatet. Dvala; vintersöm; flyttning (4—5). Växtens fortplantning — könlig och könlös (4—5). Frukt- och fröspridning (4—5). Övervintning (5—6). Livet förs vidare. Yngelvård — massproduktion (5—6). Att finna föda och skydda sig mot fiender, bl. a. om skyddande likhet och försvarsmedel (5—6). Djurens livsrum (5—6).

Exempel på enkla kemiska och fysikaliska företeelser samt tekniska tillämpningar, som i aktuella sammanhang kan tas upp till behandling (inom parentes föreslås årskurs): Värmets inverkan på kroppars storlek, termometern, hur värme sprides, smältning och stelning, avdunstning och förtätning; vattnets kretslopp (4—5). Luft och vatten utövar tryck, barometern, kompassen och magneten, vatten och vind som drivkraft, enkelt om elektriciteten i vardagslivet, enkelt om maskiner och motorer (4—6). Hur ämnen kan blandas och åtskiljas, luftens viktigaste beståndsdelar, förbränning; hur ljud uppstår och fortplantas, enkelt om musikinstrument, stämbanden; en ljusstråle kan ändra riktning, samlingslins och spridningslins, enkelt om kameran (5—6).

Anvisningar och kommentarer

Lärostoff

Undervisningen om växter bör avse att visa sambandet mellan deras byggnad och levnadssätt samt att göra eleverna förtrogna med olika sidor av växternas liv. Traktens vanligaste nytoväxter uppmärksammas särskilt och

i samband därmed sådant som är av betydelse vid deras odling.

Ehuru växterna i första hand behandlas efter sin förekomst i växtsamhället, bör från början likheter mellan dem framhållas och undervisningen om de viktigaste naturliga växtfamiljerna förberedas. Eleverna bör ha tillgång till illustrerade biologiska uppslagsböcker för att vänjas vid att på egen hand ta reda på vad en växt eller ett djur heter. Ett visst mått av artkunskap bör eftersträvas, speciellt beträffande de vanligaste blomväxterna, framför allt i hembygden.

Urvalet av djur, som behandlas i undervisningen, bör göras med hänsyn dels till vad eleverna själva kan iaktta i naturen, dels till vad som ur biologisk synpunkt kan vara av särskilt intresse. Sådana detaljer i deras byggnad, som bidrar till att belysa sambandet mellan byggnad och levnadssätt, bör uppmärksammas, så att eleverna kan få en inblick i djurens anpassning till den omgivande naturen. De bör lära sig känna igen utseendet och sången hos traktens fåglar samt erhålla någon kännedom också om övriga ryggradsdjur.

Allt eftersom eleverna blir förtrogna med olika djurarter, bygger man upp en enkel systematisering, så att de lär sig hur man skiljer mellan ryggradsdjur och ryggradslösa djur, samt hur de förra uppdelas i däggdjur, fåglar, kräldjur, groddjur och fiskar.

Exempel på företeelser inom växt- och djurvärld, som är ägnade att skapa intresse för naturen, lämnas i förslag till disposition av en studieplan här ovan.

Vid undervisningen i samtliga årskurser och särskilt under exkursioner bör läraren begagna sig av de tillfällen som osökt erbjuder sig att få eleverna att inse vikten av *naturvård och djurskydd*. Skadegörelse på djur och

växter, såsom hänsynslös framfart vid blomplockning och växtsamling, åverkan på träd och buskar ute i naturen och i planteringar, plundring av fågelbon samt djurplågeri i alla former, bör framhållas såsom något ovärdigt. I trakten fridlysta växter och djur uppmärksammas. Plikten att i naturen varsamt umgås med eld samt att inte skräpa ner med papper eller annat avfall inskräpes. Läraren bör erinra om förekomsten av lagbestämmelser, som rör människans umgänge med naturen. Skolan bör intressera eleverna att sätta upp fågelholkar, och de bör få tillfälle att tillverka sådana i slöjden.

En viktig uppgift för undervisningen i naturkunskap är att söka grundlägga goda *hälsovanor*. Undervisning om hur man bevarar sin hälsa bör ingå i varje årskurs på mellanstadiet. Den kännedom om människokroppen, som är den nödvändiga grunden för hälsofostran, samordnas och fördjupas i årskurs 6.

Sexualundervisning bör huvudsakligen meddelas i samband med undervisningen om människokroppen och i anknytning till hälsoläran samt avse en sådan orientering om könslivets biologi, hygien och etik, som är avpassad efter elevernas mognadsgrad. I samband med den personliga hygienens behandlas menstruationen. Det är önskvärt att flickorna får denna kunskap före menstruationens inträde. Under slutet av mellanstadiet befinner sig en del av eleverna i början av puberteten med den förändring i förhållandet mellan könen, som detta medför. De behöver då få diskutera samlevnadsproblem och inställning till det motsatta könet och de moraliska normer för sitt uppförande, som varje människa bör ålägga sig. Sexualundervisningen ställer stora krav på takt och omdöme från lärarens sida. Information till hemmen om denna skolans undervisning är ibland erforderlig.

Närmare anvisningar meddelas i en av skolöverstyrelsen utgiven Handledning i sexualundervisning.

Eleverna skall bibringas kännedom om *alkohol och tobak*, deras natur och skadeverkningar. Synnerlig vikt bör läggas vid undervisningen om de alkoholhaltiga dryckernas inverkan på organismen och om alkoholbrukets följder med hänsyn särskilt till trafikolyckor och andra olycksfall men även till riskerna för alkoholism och övriga skadeverkningar för den enskilde, familjen och samhället. I sistnämnda hänseende bör samordning ske med undervisningen i samhällskunskap. Vårdan av tobaksbruk, särskilt för barn och ungdom, bör inskräpas.

Den elementära orienteringen om *fysikaliska och kemiska företeelser samt tekniska tillämpningar*, som barnen kommer i beröring med i den närmaste omgivningen, syftar inte till systematisk fullständighet. Det blir här endast fråga om en första orientering om företeelser, som de möter i lekens värld, i hemmet och i naturen eller får kontakt med genom undervisningen i andra ämnen, och den fördjupas sedan på högstadiet.

De faror, som kan vara förbundna med den elektriska strömmen, elektriska ledningar och apparater bör i aktuella sammanhang särskilt uppmärksammas. Vikten av varsamhet med kemiska ämnen, som innebär faromoment, exempelvis sprängämnen och giftiga eller frätande ämnen, bör inskräpas.

Exempel på moment, som kan tas upp till behandling i lämpligt sammanhang på mellanstadiet, lämnas i förslag till disposition av en studieplan (s. 274).

Planering och samverkan

Undervisningen i naturkunskap bör planeras så, att undersökningen, expe-

rimentet och exkursionen blir det primära. I andra hand kan boken, planen, bilden och andra hjälpmedel ge underlag för studierna.

Vid planering av periodläsning bör lämpligen undervisningen om hembygdens naturtyper och växter samt om vissa djur förläggas till höst och vår, för att direktiakttagelser skall bli möjliga.

Samverkan med undervisningen i andra ämnen ger möjligheter att ta upp ett flertal moment i naturliga sammanhang. Sålunda kan exempelvis moment ur värmeläran samt lufttrycket och barometern behandlas i samband med geografiundervisningen, då väderleksiakttagelser eller klimatförhållanden är aktuella. Momenten om vatten och vind som drivkraft, om kompassen och magneten, om maskiner och motorer kan anknytas till såväl historia som geografi. Undervisningen om elektriciteten i vardagslivet har beröringspunkter med samhällskunskap, historia och geografi. I anslutning till människokroppen kan behandlas momenten luftens viktigaste beståndsdelar, förbränningen, om ljuset och om ljudet, det sistnämnda även med anknytning till ämnet musik.

Undervisningen om svenska naturtyper kan direkt anknytas till studiet av geografiska områden. Utländska växter och djur behandlas i samband med undervisningen om de geografiska områden, för vilka de är kännetecknande.

Undervisningen i naturkunskap bör även samverka med undervisningen i bl. a. teckning, slöjd och gymnastik.

Möjligheterna till samordning med ämnena svenska och matematik bör väl tillvaratas. Särskilt angeläget är det, att eleverna orienteras om termer och begrepp, som är erforderliga för att de skall kunna tillgodogöra sig framställningar i läroböcker, bredvidläsningsböcker, tidningar, TV och radio.

Arbetsätt

De fortlöpande iakttagelserna av växter och — om möjligt — djur bör helst ske så ofta, att eleverna blir förtrogna med de levande varelsernas naturliga miljö, utseende och namn samt kan följa deras utveckling och livsrytm under olika årstider. Iakttagelserna kan koncentreras till ett mindre eller ett större område eller till en s. k. naturstig. Enkla skisser och korta anteckningar kan ge material till en sammanställning av iakttagelser och erfarenheter, som gjorts under en längre period, i vissa fall under hela läsåret. En skolträdgård ger goda möjligheter att följa växlingarna under skilda årstider. Också akvarier och terrarier kan ge utmärkta tillfällen till studier av djur och växter, men de kräver så mycken och noggrann vård, att de bör anskaffas endast av den, som är beredd att ta ansvaret för deras skötsel.

Exkursionerna kan på detta stadium avse en begränsad naturföreteelse i den närmaste omgivningen och medhinnas på en lektion eller syfta till att ge konkret underlag för studier av exempelvis en naturtyp och omfatta en halv skoldag. De bör alltid tjäna ett bestämt syfte och noggrant förberedas och efterbehandlas (jfr s. 50 och 239).

Material, som insamlas under exkursioner, bildar ofta en god utgångspunkt för fortsatt arbete i klassrummet, där iakttagelserna utökas, kompletteras och fördjupas. Vid insamlandet och efterarbetet blir det också tillfälle att kultivera den spontana samlarlust, som utmärker många barn på mellanstadiet, t. ex. att lära dem vad man kan samla och vad man inte får röra, hur man ordnar och bevarar de insamlade föremålen och hur man utställer och demonstrerar dem.

Undervisningen om fysikaliska och kemiska företeelser bör i största ut-

sträckning bygga på elevernas iakttagelser i samband med undersökningar och enkla försök, utförda av dem själva eller, om materien kräver det eller försöket innebär risker, av läraren. Vikten av försiktighet inskräps, men elevernas spontana experimentlust och nyfikenhet bör utnyttjas och vidmakthållas. Demonstrationer med enkla förklaringar av företeelserna, som eleverna och läraren kan komma fram till, ger på detta stadium ofta större behållning än teoretiska utredningar. Gruppvis utförda elevlaborationer ger goda tillfällen till samarbete och övning i att diskutera sig fram till svar på uppställda frågor.

Även i övrigt bör undervisningen i naturkunskap uppta arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial (jfr s. 208).

Hjälpmedel

Som exempel på hjälpmedel för undervisningen i naturkunskap kan nämnas: lokal handledning för exkursioner och fortlöpande naturiakttagelser; filmer från växt- och djurvärld; bilder, bildserier och planscher; ljudbildband med fåglar och fågelläten; samlingar, även sådana som hopbragts och ordnats av eleverna; botaniska och zoologiska preparat; lupper; växtpress; bildflora och bildfaunor i klassuppsättning; uppslagsböcker; filmer, som på enkelt sätt illustrerar fysikaliska och kemiska förlopp i naturen samt maskiners och apparaters arbetssätt; modeller av maskiner; anordningar och material för demonstrationer och försök i klassrummet; material för tillverkning av enkla apparater och modeller; läseböcker och bredvidläsningslitteratur.

Biologi

Mål

Undervisningen i biologi bör ge eleverna en vidgad biologisk orientering, väcka ansvarskänsla för naturen och respekt för allt levande. Den bör stimulera lusten till naturstudier och hjälpa eleverna att kunna uppleva naturens skönhet. Den skall klargöra de levande varelsernas beroende av varandra och av naturen i övrigt. Undervisningen bör ge kunskap om människokroppens byggnad och funktion, så att i första hand hälsolärans betydelse förklaras.

Undervisningen i biologi bör därjämte vänja eleverna att iaktta, undersöka och dra slutsatser. Den bör inriktas på att öka elevernas färdigheter att självständigt skaffa sig kunskaper.

Huvudmoment

Undersökningar av växter, främst

kryptogamer som är vanliga i hemtrakten, samt en kortfattad översikt av växterna.

Elementär växtfysiologi och i samband därmed enklare odlingstekniska åtgärder inom jordbruk och skogsbruk.

Undersökningar av djur, främst vertebrater som är vanliga i hemtrakten, samt en kortfattad översikt av djuren.

Ett närmare studium av växt- och djurlivet i någon av hemtraktens naturtyper.

Utökad artkunskap, de enklaste systematiska begreppen samt någon övning i att använda florer och faunor.

Människans ansvar för naturen.

Människokroppens anatomi och fysiologi med inriktning på att grundlägga förståelse för de enklaste förloppen i dess funktioner. Sexualundervisning.

Hälsolära.

Elementär ärftlighetslära och utvecklingslära.

Laborationer, exkursioner och studiebesök.

Förslag till disposition av en studieplan

Arskurs 7 (3 vtr, varav 1 vte laborationer)

Undersökning av någon blomväxt och en kort, sammanfattande översikt av de högre växterna utgående från vad eleverna redan känner till. Begreppen familj, släkte och art.

Undersökningar av några kryptogamer, som är vanliga i hemtrakten.

Elementära undersökningar av fotosyntesen och andra växternas livsytringar samt erforderlig växtanatomi. Växternas betydelse som närings- och råvaruproducenter. Den biologiska förklaringen till enkla odlingstekniska åtgärder inom jordbruk och skogsbruk.

Undersökning av något ryggradsdjur och en kort, sammanfattande översikt av de högre djuren utgående från vad eleverna redan känner till.

Undersökningar av några ryggradslösa djur, som är vanliga i hemtrakten.

Ett närmare studium av växt- och djurlivet i någon av hemtraktens naturtyper, varvid speciellt organismernas beroende av varandra uppmärksammas.

Utökad artkunskap avseende såväl växter som djur. Någon övning i att använda floror och faunor.

Människans ansvar för naturen.

För åldern aktuell hälsolära. Sexualundervisning.

Arskurs 9 (2 vtr, varav 1 timme laborationer varannan vecka)

Cellens byggnad och livsföreteelser.

Kort repetition av växternas fotosyntes i samband med en genomgång av energiomsättningen i naturen.

Människokroppens byggnad och funktioner jämte hälsolära i samband med behandling av följande moment: Det enkla om människans ämnesomsättning. Infektioner, deras förebyggande och bekämpande. Sinnesorganen och nervsystemet. Alkohol och andra gifter. Kroppsliga och själsliga förändringar under uppväxttiden och under åldrandet.

Sexualundervisning.

Hälsovård i hemmet, på arbetsplatsen och i samhället.

Ärftlighetslära.

Utvecklingslära.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Om undervisningen i biologi skall kunna väcka ansvarskänsla för naturen och respekt för allt levande, om den skall kunna stimulera lusten till naturstudier och hjälpa eleverna att uppleva naturens skönhet, måste den föra dem i kontakt med naturen själv. För att den på ett konkret sätt skall kunna förklara hälsolärans betydelse och ge kunskap om människokroppens byggnad och funktioner, måste den i möjligaste mån bygga på deras egna erfarenheter och iakttagelser. Det är inte i första hand boken, planschen och bilden, som skall förmedla en sådan biologisk orientering som grundskolan vill ge, utan undersökningen, experimentet och exkursionen.

Särskilt de allmänbiologiska momenten har stora förutsättningar att bilda utgångspunkt för människans fritidssysselsättningar. Att ha naturen som hobby har för allt flera människor blivit en välbehövlig rekreation i det pressande arbets- och samhällslivet. Undervisningen bör därför visa på de biologiska områden, där den enskilde kan hitta något att intressera sig för.

Det är av stor vikt, att läraren ägnar särskild uppmärksamhet åt stoffurvalet. En sträng gallring av det rika stoffet är nödvändig. Den enskilde läraren har stor frihet att inom huvudmomentens ram göra detta urval med hänsyn till de mål som uppställs för undervisningen, och att till tid och omfång disponera stoffet. Inom ramen för den givna målsättningen ligger dock huvudvikten på *hur* biologistudierna bedrivs.

Planering av studierna

Enligt timplanen är undervisningstiden för ämnet biologi fördelad på årskurserna 7 och 9. Om årskurs 9 huvudsakligen reserveras för studier av människokroppen samt utvecklings- och ärftlighetslära, vilket bl. a. med hänsyn till elevernas ålder och större mognad syns riktigast, blir uppgiften att i årskurs 7 söka sammanfatta, avrunda och avsluta den obligatoriska skolans allmänbiologiska studier. Förslag till disposition av en studieplan (s. 279) har uppgjorts från denna allmänna förut-sättning.

De kunskaper i hälsolära och den orientering om människokroppens funktioner, i utvecklingslära och ärftlighetslära samt om energiomsättningen i naturen, som enligt studieplansförslaget bör bibringas eleverna i årskurs 9, måste betraktas som en allmänbildningsgrund för alla, oavsett vilken linje av årskursen de valt. Angeläget är emellertid, att de olika avsnitten något anpassas till den speciella inriktning linjen har.

Samverkan med andra ämnen

Angeläget är, att biologiundervisningen så långt möjligt bedrivs i samverkan med undervisningen i andra ämnen. Utöver vad som tidigare sagts därom (s. 216) bör framhållas, att teckning efter noggrant studium av biologiska objekt ger ökade möjligheter att träna elevernas iakttagelseförmåga och är till hjälp vid inläringen. Utformningen av timplanen ger relativt få möjligheter att samordna undervisningen i biologi och andra orienteringsämnen. Detta är särskilt framträdande i årskurs 7. I årskurs 9 kan enligt den föreslagna studieplansdispositionen en viss samordning ske med undervisningen i geografi (utvecklingslära), kemi (mat-smältningens fysiologi) samt i samhällskun-

skap och kristendoms-kunskap (alkohol och andra gifter, sexualundervisning).

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter till förslag till disposition av en studieplan (s. 279). Om huvudmomenten fördelas på annat sätt på årskurs 7 och 9, bör eventuella konsekvenser för läroängsen i ämnet beaktas.

Årskurs 7

Undervisningen inom de moment, som har *allmänbiologisk karaktär*, skall ansluta till studierna i ämnena hembygds-kunskap och naturkunskap under tidigare skolår. Vad som där behandlas framgår av huvudmomenten s. 230 och 274. Med utgångspunkt i främst mellanstadiet undervisning bör huvudintresset på högstadiet knytas till kryptogamer, ryggradslösa djur, växtfysiologi och förståelsen för hur naturen fungerar. Fanerogamerna och ryggradsdjuren kan däremot blott få en sammanfattande repetitorisk behandling.

Genom någon växtundersökning bör undervisningen ge en summarisk repetition av fanerogamernas byggnad. De systematiska begreppen art, släkte och familj bör i detta sammanhang införas. *Kryptogamerna* bör ägnas ett närmare studium, varvid ortens tillgång på levande material till stor del bör få bestämma momentets uppläggning.

Någon dissektion bör bilda utgångspunkt för en kort repetition av ryggradsdjurens byggnad. De *ryggradslösa djuren* ges en närmare presentation. Den ständiga sovring av stoffet som är nödvändig bör, liksom påpekats ovan om kryptogamerna, bestämmas av ortens läge. Det är angeläget, att studierna också på detta moment inleds med undersökningar av levande eller konserverat material.

Den i all biologi centrala fotosyntesen bör få bilda stommen i ett för elevernas ålder avpassat, relativt fylligt moment i *växtfysiologi*. Självfallet måste studiet av både fysiologiska företeelser och anatomisk byggnad bli mycket elementärt. Det bör emellertid vara möjligt att med hjälp av väl valda laborationer och experiment klargöra villkoren för och resultatet av fotosyntesen. Även något om växternas livsvillkor i övrigt genomgås. I samband därmed klargörs den biologiska bakgrunden till enkla odlingstekniska åtgärder inom jordbruk och skogsbruk. Växternas roll som närings- och råvaruproducenter uppmärksammas.

Det måste anses som synnerligen värdefullt, att eleverna får studera *växt- och djurlivet i någon naturtyp*. Därvid bör ej endast förekomst och fördelning av de olika arterna beaktas, utan de bör även få tillfälle att iaktta de levande organismernas beroende av varandra och av ståndortsfaktorerna. I detta sammanhang bör det vara möjligt att också ge intressanta ekologiska aspekter på djurens biologi.

Läraren måste avstå från att försöka ge någon sammanfattning av Sveriges alla biologiska miljöer. Studierna bör i stället koncentreras till *någon naturtyp*, förslagsvis skogen, insjön eller havet. Valet bör göras främst med tanke på exkursionsmöjligheterna.

Det är väsentligt, att undervisningen fostrar till *ansvar för naturen*. Förutom vid exkursioner kan detta ske i flera olika sammanhang. Under studiet av en naturtyp kan man t. ex. framhålla den viktiga ekologiska faktor, som människans åtgärder i naturen utgör.

De allmänbiologiska studierna kan genomföras på i princip två olika sätt. Dels kan momenten läsas sammanhållna. Ordningen mellan dem bestäms då av möjligheterna till studier på främst

levande material, men det ekologiska avsnittet läses med fördel mot slutet av läsåret, så att eleverna bibringas en helhetssyn på livet i naturen. Dels kan man låta en näraliggande naturtyp bilda utgångspunkt för hela årskursen eller en stor del av den. Momenten eller delar av dem tas då upp, när de aktualiseras genom de ekologiska studierna.

Årskurs 9

Ett viktigt led i skolans fostran är att bibringa eleverna goda hälsobefrämjande vanor. Detta har successivt eftersträvat under såväl låg- som mellanstadiet. Dessa vanor skall på högstadiet befästas och närmare motiveras. Härvid behövs någon orientering om *människokroppens anatomi och fysiologi*. Några isolerade detaljkunskaper i dessa ämnesområden får det ej bli fråga om. Viktigt är i stället, att undervisningen byggs upp kring kroppens elementära livsfunktioner och ges en praktisk, allmänbildande inriktning.

Undervisningen bör även ge eleverna en helhetssyn på energins uppbyggande och nedbrytande. Detta kan med fördel ske i samband med genomgången av ämnesomsättningen hos människan. Därvid bör den under de allmänbiologiska momenten genomgångna assimilationsprocessen något repeteras. Det måste också observeras, att eftersom endast eleverna i 9 g i ämnet kemi får någon undervisning om kolhydrater, fetter och äggviteämnen, det ankommer på biologiläraren att i övriga linjer av årskurs 9 lämna en orientering om dessa ämnesgrupper.

Sexualundervisningen bör få ett relativt fylligt utrymme. Det är viktigt, att den inte endast förmedlar kunskap i anatomi och fysiologi. Psykologiska och etiska synpunkter måste ovillkorligen finnas med. För momentets när-

mare utformning hänvisas till skolöverstyrelsens Handledning i sexualundervisning.

Beträffande *undervisningen om alkohol m. m.* hänvisas till den i skolöverstyrelsens skriftserie ingående handledningen.

Det måste anses som självklart, att elementära kunskaper om *utvecklings- och ärftlighetslära* bör bibringas eleverna inom den nioåriga skolans ram. Ärftlighetsläran ansluter sig väl till undervisningen om människokroppen och kan bilda utgångspunkt för en översiktlig framställning av utvecklingsläran. Den senare kan även beröras vid behandlingen av växt- och djurriket.

Laborationer och exkursioner

Eftersom man bör eftersträva att i möjligaste mån grunda undervisningen på elevernas egna iakttagelser, blir laborativt arbete, exkursioner och lektioner ute i naturen nödvändiga. Det är viktigt att man besinnar, att frågan inte är, hur många lärobokssidor man läser i ämnet, utan hur man skall ge en levande undervisning om det levande.

Laborationer med delad klass måste med nödvändighet ha en central plats i biologiundervisningen. Någon skarp gräns mellan laborationer och annan undervisning bör emellertid inte upprätthållas. Även under för hela klassen gemensamma lektioner bör i största möjliga utsträckning ett laborativt arbetssätt tillämpas och eleverna ges tillfälle till de självständiga iakttagelser och försök, som kan vara möjliga att utföra med hel klass. Denna form av undervisning förutsätter god tillgång på lämplig materiel och speciellt för biologiundervisning ändamålsenligt inredda ämnesrum.

Det är förmånligt, om de båda laborationsavdelningarna i en klass labore- rar lektionstimmarna omedelbart efter

varandra. Därigenom tillförsäkras båda halvklasserna en lämpligare lärogång och arbetet med anskaffning av undersökningsmaterialet reduceras.

I största möjliga utsträckning skall kunskapsinhämtandet vid lektion och laboration samordnas. Detta kräver, att läraren omsorgsfullt och på lång sikt planerar laborationerna och undervisningen i övrigt. Naturligtvis får det inte förekomma, att laboration ersätts av teoretisk lektion med halvklass.

Väl planerade *exkursioner* synes vara den värdefullaste formen av undervisning i allmän biologi. Terrängen bör därvid väljas så, att den också kan ge den naturupplevelse och den känsla för naturens skönhet, som man önskar. Varje exkursion bör tjäna ett visst syfte. Den får aldrig ensidigt inriktas på insamling av naturobjekt. Ännu mindre får den bli enbart en utflykt i det fria.

Exkursionerna bör naturligt inpassas i undervisningen. För att ge ett tillfredsställande resultat bör de alltid förberedas och efterbehandlas under lektionstid. Ämneskonferensen bör företa en grundlig inventering av de exkursionsmöjligheter som skolorten erbjuder. På många platser gör skolans läge det möjligt att utan svårighet förlägga lektioner ute i det fria, och denna förmån bör naturligtvis utnyttjas. I de stora städerna kan det vara svårare att ordna exkursionerna för alla klassavdelningar, eftersom lämplig terräng ofta saknas i närheten. Ämneskonferensen får emellertid inte resignera inför svårigheterna utan bör noga undersöka och utnyttja de möjligheter till naturstudier, som dock finns.

Biologiläraren bör på ett tidigt stadium av läsåret tillsammans med den, som har huvudansvaret för friluftsdagarnas organisation, planera programmet så, att biologiundervisningen kan tillgodoses.

Till skolan nykomna lärare skall snart orienteras om skolans planläggning av exkursioner och studiebesök och få nödvändig hjälp att snabbt bli bekanta med exkursionsterrängen och dess möjligheter.

Hjälpmedel

Förutom vad som allmänt sägs om hjälpmedel för undervisningen (s. 96), bör för den laborativa biologiundervisningen följande uppmärksammas.

Lokalerna bör medge, att laborativt arbete kan bedrivas där såväl med halv som med hel klass. Elevernas arbetsbord skall vara vågräta och bordytans bredd framför eleven minst 50 cm. Elevborden skall vara försedda med uttag för elektrisk ström. I lärorummet skall finnas vaskbänk med vatten och avlopp. Lärosalen skall snabbt och effektivt kunna mörkläggas.

Förutom rum för samlingar och preparationsrum för läraren bör institutionen inrymma ett växtodlingsrum.

Med nuvarande utformning av kursplanerna syns *skolträdgården* ha sin största betydelse för undervisningen på grundskolans låg- och mellanstadier, men även högstadieundervisningen är betjänt av en välplanerad skolträdgård. Bl. a. för undervisningen om fanerogamerna måste levande material finnas att tillgå. Skolträdgården bör erbjuda ett representativt urval av odlade växter, och det är angeläget, att huvudläraren på högstadiet har möjlighet att i samråd med representanter för skolans övriga stadier och trädgårdens föreståndare noggrant planera arturvalet.

Till förutsättningarna för ett laborativt arbetssätt hör viss *insamlingsmateriel*, *optisk utrustning* och *dissektionsmateriel*. Någon standardutrustningslista kan här inte anges men väl några riktlinjer för den materielplanering som är nödvändig, för att biologiundervis-

ningen skall kunna bedrivas enligt givna mål och anvisningar.

Insamlingsmaterielen drar i allmänhet inga dryga kostnader. Den bör vara riklig och alltid finnas till hands vid alla tillfällen till materialinsamling som erbjuder sig. Det erfordras ett tämligen stort lager av plastpåsar och burkar, vidare håvar av olika slag för insamling av insekter och plankton, spännbräden samt ett antal växtpressar, dels av traditionell typ, dels enklare fältpressar, bestående av ett par masonitskivor och två remmar.

Lupper med relativt stor linsdiameter bör finnas i klassuppsättning.

Mikroskopet är det dyraste instrument eleverna får handskas med under högstadiet och kommer till flitig användning både i årskurs 7 och 9. Det är viktigt, att läraren före inköp sätter sig in i de krav, som måste ställas på ett skolmikroskop. För att vara användbart måste det också vid översiktsförstoring teckna en klar bild i gränserna av synfältet. Objektiven skall ha tillräcklig upplösningsförmåga för den förstoring som är möjlig. Bilden skall vara centrerad och de olika objektiven parafokalt avstämda. Skolmikroskopet måste slutligen vara av mekaniskt hög kvalitet, och det skall vara ett stadigt och oömt instrument.

Önskvärt är att mikroskop finns i halvklassuppsättning, så att vid laboration varje elev disponerar ett instrument, och att vid laborativ lektion med helklass inte fler än två elever använder samma mikroskop.

Preparationsmikroskopet har ett annat användningsområde än det vanliga mikroskopet med enkla objektiv, och det är närmast en kostnadsfråga, om en skola kan anskaffa också en uppsättning sådana instrument. Speciellt i den elementära undervisningen har det en mycket stor och viktig användning, och

det får anses som synnerligen önskvärt, att det ingår i skolans utrustning. De krav, som ovan framhållits som riktlinjer vid inköp av vanliga mikroskop gäller i flera avseenden också preparationsmikroskop.

Det är nödvändigt, att skolan förfogar över kikare. Instrument med 7 gångers förstoring och en frontallinsdiameter om 35 mm synes vara lämpligast för skolbruk. Före inköpet bör man rådgöra med en optiker om prismornas fäste och optikens egenskaper.

Dissektionsmateriel i tillräcklig omfattning måste ingå i institutionens utrustning. I halvklassuppsättning bör finnas åtminstone följande: vaxbäcken, skalpell med utbytbart blad, sax, två pincetter, en ask med knappnålar och ett rakblad i hållare. Till detta kommer glas- och porslinsvaror.

Fysiologiska apparater fordras för laborationerna speciellt då människokroppen studeras. Arten och omfattningen beror på vilka experiment läraren anser väsentliga.

Biologiinstitutionen bör förfoga över en relativt välförsedd *boksamling*. Med hjälp av denna bör intresserade elever kunna fördjupa sig i skilda avsnitt av kursen, och här bör också läraren ha tillgång till för undervisningen nödvändig litteratur. Floror och faunor behövs vid bestämningsövningar, artöversikter och exkursioner och bör i full klassuppsättning vara lättåtkomligt förvarade.

Skolans *biologiska samlingar* bör innehålla botanisk materiel, omfattande bl. a. morfologiska och ekologiska modeller och preparat samt andra konserverade växter och växtdelar. Det bör även finnas särskilda studieherbarier i så många parallelexemplar med sinsemellan identisk artuppsättning och numrering, att en klassavdelning un-

der lärarens ledning kan bedriva studier med två till tre lärjungar per herbarium. Självfallet gäller det sagda inte endast fanerogamer utan i lika hög grad kryptogamer. Skolan bör ha ett arkivherbarium, systematiskt ordnat. Ett sådant är av stort värde för läraren.

Av zoologisk materiel bör skolan förfoga över uppstoppade djur och andra morfologiska helpreparat, skelett och skelettdelar, lämpliga ekologiska och anatomiska preparat samt modeller. De evertebrater, som eleverna bör känna till, bör finnas preparerade i så stor omfattning, att ett studium av artkunskap kan ske på samma sätt som herbariestudierna. Akvarier och terrarier bör ordnas.

För undervisningen om människokroppen bör skolans samlingar innehålla skelett, fantom och andra modeller samt lämpliga anatomiska, embryologiska och histologiska preparat.

Den *audivisuela utrustningen* bör omfatta rikliga bildsamlingar för biologin, framförallt ljusbilder. Vidare bör man förfoga över ett representativt urval grammofonskivor med fågellåten. Till denna utrustning hör givetvis också grammofon. För att bilden riktigt skall kunna inpassas i undervisningen, måste varje biologilärosal utrustas med en småbildsprojektor. Tillsats för mikroprojektion är nödvändig.

Av *övrig utrustning* måste inom institutionen finnas tillgång till termostatreglerat värmeskåp, möjlighet att kylskåpsförvara undersökningsmaterial och helst en frysbox, i vilken man kan förvara bl. a. slakteriprodukter för vissa laborationer. Den senare anordningen möjliggör anskaffning av material för ett helt läsår på en gång. Därjämte måste det finnas sedvanliga glasvaror, kemikalier och andra laboratorieutensilier.

Kemi

Mål

Undervisningen i kemi har till uppgift att ge eleverna kunskap om kemiska grundbegrepp och om reaktioner av grundläggande typ samt att ge dem kännedom om några av kemins viktigaste ämnesgrupper. Den bör ge en inblick i några områden av tillämpad kemi, i synnerhet sådana som är av betydelse för vardagslivet och vårt näringsliv samt elevernas studier i övrigt.

Undervisningen i kemi bör inriktas på att låta eleverna öva sig att iakta, undersöka och dra slutsatser samt på att öka deras förmåga att självständigt skaffa sig kunskaper.

Huvudmoment

Grundläggande begrepp, nödvändiga för förståelsen av de kemiska företeelser och reaktioner som behandlas.

Luften och vattnet.

Bränslen. Eldfarliga och explosiva ämnen. Eldsläckning.

Några viktiga syror, hydroxider och salter jämte dessa ämnens egenskaper och praktiska betydelse.

Några elektrokemiska företeelser.

Lösningar och lösningsmedel.

Något om jordskorans sammansättning, bergartsbildande mineral och malmer.

Några betydelsefulla grundämnen, deras egenskaper samt i förekommande fall framställning och användning.

Överblick över några viktiga organiska ämnesgrupper, vilka är av biologiskt och praktiskt intresse.

Orientering i praktiska tillämpningar av kemin inom bland annat hushåll, industri och jordbruk liksom om de kemiska landvinningarnas betydelse för vårt näringsliv.

Laborationer. Studiebesök.

Förslag till disposition av en studieplan

Årskurs 8 (2 vtr, varav 1 vte laborationer)

Syre, luftens sammansättning. Oxidation och oxider, t. ex. magnesiumoxid, kopparoxid, järnoxid, zinkoxid, koldioxid och svaveldioxid.

Grundämne, blandning, kemisk förening, kemisk reaktion, atom, molekyl.

Vatten som lösningsmedel. Några metallers förhållande till vatten. Vattnets sammansättning. Väte. Viktiga metallhydroxider, i första hand natrium-, kalium- och kalciumhydroxid. Begreppet basisk reaktion.

Begreppet sur reaktion, eventuellt i anslutning till vattenlösningar av koldioxid och svaveldioxid. Några viktiga syror, såväl oorganiska som organiska, deras egenskaper och användning. I samband med saltsyra grundämnet klor.

Metallers, metalloxiders och metallhydroxiders förhållande till syror.

Några viktiga salter och deras praktiska betydelse: klorider, sulfater, nitrater, karbonater, ammoniumsalter och i samband härmed ammoniak.

Något om jordskorans sammansättning. Hårt och mjukt vatten.

Fasta, flytande och gasformiga bränslen. Eldfarliga och explosiva ämnen och deras handhavande. Eldsläckning.

Några enkla, praktiskt viktiga kolföreningar; lösningsmedel.

Fetter, kolhydrater, äggviteämnen, något om deras förekomst och betydelse.

Några i vardagslivet vanliga material, t. ex. metaller, glas, porslin, plaster, textilfibrer.

Årskurs 9 (2 vtr, varav 1 timme laborationer varannan vecka)

Repetition av kemiska grundbegrepp, grundämne, kemisk förening och kemisk reaktion samt repetition och fördjupad behandling av ämnesgrupperna oxider, syror, hydroxider och salter. I samband härmed vidgad behandling och användning av kemiska formler.

Elektrolys, jonbegreppet, jonreaktioner.

Praktiska och tekniska tillämpningar inom oorganisk kemi.

Den organiska kemins grunder med enk-

la strukturformler: kolväten, alkoholer, syror, estrar, fettämnen, kolhydrater och äggviteämnen.

Praktiska tillämpningar inom organisk kemi.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i kemi bör ta sikte på att ge eleverna kännedom om ämnen, som är av särskild betydelse i naturen och vardagslivet, och om deras kemiska sammansättning och kemiska förändringar. Den bör bidra till att ge insikt i de kemiska företeelsernas tillämpning och utnyttjande. Denna orientering skall ha ett sådant innehåll, att den ger underlag för förståelsen av företeelser med kemisk anknytning, som eleverna möter i skolans övriga undervisning och i sina fritidssysselsättningar.

För att engagera eleverna och göra studierna meningsfulla för dem bör undervisningen, så ofta tillfälle ges, anknyta till eller utgå ifrån deras intressen och erfarenheter i det dagliga livet. Genom en sådan uppläggning kan lärogången ges en praktisk inriktning, och eleverna kan lättare stimuleras till studium av kemiska företeelser och viktiga kemisk-tekniska tillämpningar.

Även med en praktisk inriktning av lärogången skall emellertid undervisningen ge kunskap om grundläggande kemiska begrepp och företeelser, som måste anses vara särskilt nödvändiga för fortsatta studier. I detta syfte bör lämpliga moment i grundkursen utvidgas med överkurser, valda efter elevernas studieförutsättningar.

Planering och samverkan

Kemikursen i årskurs 8 måste planeras så, att den blir en avrundad och för många avslutad kurs i ämnet. Samtliga huvudmoment skall därför upptas till någon behandling i denna årskurs.

På samtliga linjer i årskurs 9 sker sedan med hänsyn till de olika linjernas studiemål en erforderlig utvidgning och fördjupning såväl teoretiskt som praktiskt.

Vissa delar av kemikursen inom såväl årskurs 8 som 9 finner tillämpning inom andra ämnen eller utgör gränsområden mot dessa. Samverkan bör därför äga rum med undervisningen i bl. a. fysik, biologi, geografi, hemkunskap och specialämnena med mekanisk-teknisk inriktning. Förutsättningarna härför bör beaktas vid detaljerad planläggning av studierna.

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter till förslag till disposition av en studieplan (s. 285). Om huvudmomenten fördelas på annat sätt på årskurs 8 och 9, bör eventuella konsekvenser för lärogången i ämnet beaktas.

Årskurs 8

Studierna i denna årskurs måste huvudsakligen ge varje elev praktiska kunskaper, kompletterade med lagar och teorier endast i den utsträckning, som hans mognad och utveckling medger. Kemiska formler bör komma till användning endast då läraren har anledning vänta sig, att framställningen därigenom blir mera överskådlig och lättfattlig.

Det torde vara ändamålsenligt att börja den egentliga kemiundervisningen med studium av luft och vatten, vilka kursmoment eleverna gjort bekantskap med tidigare, bl. a. i naturorienteringen på mellanstadiet. I den föreslagna studieplansdispositionen får sedan elementära kemiska reaktioner i luft och vatten utgöra utgångspunkt för behandling av grundämnen och kemiska

föreningar, såsom oxider, hydroxider och syror.

Efter genomgång av dessa ämnesgrupper torde det sedan vara naturligt att behandla salter. Härvid ges en orientering om praktiskt betydelsefulla sådana, deras användning och förekomst i naturen. I anslutning härtill kan en kort orientering ges om jordskorpan's sammansättning.

Studiet av organiska föreningar kan inledas med genomgång av olika bränslen, varefter några alkoholer och praktiskt viktiga lösningsmedel presenteras.

Behandlingen av ämnesgrupperna fetter, kolhydrater och äggviteämnen måste i denna årskurs vara kortfattad och huvudsakligen inskränkas till några enkla experiment, som belyser deras egenskaper och praktiska användning. Deras uppbyggnad och nedbrytning vid organismernas ämnesomsättning får sin behandling i biologiundervisningen.

Årskursen kan lämpligen avslutas med en kort genomgång av viktiga material, som är av betydelse i vardagslivet, varigenom tidigare moment samtidigt i viss mån repeteras.

Årskurs 9

Även i årskurs 9 bör studierna få en övervägande praktisk inriktning. För att möjliggöra bättre sammanhang och ökad fördjupning måste man dock här ge stoffet en något mera systematisk behandling. Bl. a. torde en uppdelning i oorganisk och organisk kemi vara motiverad. På de olika linjerna är det nödvändigt, att grundkursens huvudmoment får en nyanserad behandling, som fördjupas genom överkurser, för att elevernas skilda studiemål och intressen skall kunna tillgodoses. Mera detaljerade kommentarer beträffande förslaget till disposition av en studieplan lämnas därför i det följande.

Utgående från t. ex. framställning av svaveljárn eller svavelkoppar kan momentet kemiska grundbegrepp repeteras. Härvid behandlas även de bestämda viktförhållandena och värmets roll vid kemiska reaktioner. På linjerna 9g och 9t inövas sedan successivt, med utgångspunkt i begreppen atomvikt och formelvikt och med hjälp av enkla räkneexempel, kemiska formlers kvantitativa betydelse.

I samband med repetition av oxider utförs enkla reduktionsförsök, varvid tillfälle ges till uppställande av enkla reaktionsformler. Praktiskt viktiga oxider kan få ökad behandling i 9h, 9s och 9m.

Syrors allmänna egenskaper repeteras liksom mera speciella egenskaper hos i första hand saltsyra, svavelsyra, salpetersyra och kolsyra. Fosforsyra och kiselsyra kan behandlas i detta sammanhang eller i samband med praktiskt viktiga salter.

Sedan viktiga hydroxider, såsom natrium-, kalium- och kalciumhydroxid, jämte begreppen sur och basisk reaktion repeterats, kan lämpligen indikatorer och eventuellt pH-skalan presenteras.

Vid behandling av momentet salter är i 9g och 9t allmänna metoder för saltframställning och formelskrivning i anslutning härtill av betydelse. På övriga linjer kan det anses till fyllest, om praktiskt betydelsefulla salter får en mer ingående behandling. Momentet elektrolys bör omfatta några försök med enkla elektrodreaktioner, och jonbegreppet införs i anslutning till en orientering om atomernas byggnad. På linjerna 9h, 9m och 9s behandlas sedan med fördel praktiska tillämpningar inom elektrolysen och några enkla jonreaktioner, som belyser begreppet svårlöslig förening. På linjerna 9g och 9t beskrivs uppkomsten av svårlösliga och flyktiga förening-

ar samt förloppet vid neutralisation som reaktioner mellan joner. Härvid redovisas förloppen lämpligen med jonformler. I detta sammanhang definieras begreppen syra, bas och salt.

Praktiska och tekniska tillämpningar inom oorganisk kemi bör på samtliga linjer i första hand omfatta viktiga metaller, såsom järn, aluminium och koppar, deras framställning, egenskaper och användning. Lämpliga överkursuppgifter är förslagsvis metallernas korrosion, silikatprodukter, vattenavhärdning, vattenrening, fotografisk kemi och jordbrukskemi. Vid den i föregående stycke föreslagna kursuppläggningsen bör ett större antal av dessa uppgifter kunna medhinnas inom linjerna 9h, 9m och 9s.

Åtskilliga organiska föreningar har presenterats i årskurs 8, och det är av betydelse, att dessa nu repeteras och infogas i en mera systematisk framställning.

Någon behandling av strukturformler bör förekomma på alla linjer i avsikt att ge eleverna en uppfattning om kolföreningarnas stora antal och systematiska uppbyggnad.

Kolväten tillhörande metansen serien samt eten, acetylen och bensen bör behandlas och i samband härmed begreppen mättade och omättade föreningar.

Inom ämnesgruppen alkoholer kan behandlingen inskränkas till ett fåtal ämnen, såsom metanol, etanol, propanol, glykol och glycerol.

Ett flertal karbonsyror kan demonstreras och undersökas, men huvudvikten läggs vid fettsyror.

Vid behandling av ämnesgruppen fetter bör en orientering ges om deras byggnad och spjälkning. Momentet kan eventuellt föregås av några experiment berörande esterbildningen. Formelskrivningen måste i detta sammanhang vara av underordnad betydelse.

Kolhydraternas kemi inskränks till en

orientering om sammansättning och egenskaper hos sockerarter, stärkelse och cellulosa. Beträffande äggviteämnen kan det vara tillräckligt att genom t. ex. torrdestillation visa, att de förutom kol, väte och syre innehåller kväve och eventuellt svavel, samt att demonstrera något eller några reagens på äggviteämnen.

Den ovan föreslagna behandlingen av de organiska ämnesgrupperna torde ge tillräckligt underlag för studiet av praktiska och tekniska tillämpningar (bergolja-, fett-, jäsnings- och cellulosaindustrier). Lämpliga överkursuppgifter är förslagsvis sådana moment som textiler, fibrer, tvål och tvättmedel, lösningsmedel samt födoämnen.

Arbetsätt

Ämnet kemi möts av de flesta nybörjare med förväntan och intresse. I regel sammanhänger detta med de kemiska experimenten och deras ofta överraskande effekter och resultat. För att vidmakthålla intresset och samtidigt ge kunskaper i ämnet måste man låta experimenten inta en central plats i undervisningen. Det experimentella arbetssättet ger dessutom eleverna kännedom om kemikalier och någon vana att handskas varsamt med dem. Detta är nödvändigt, för att de skall förstå och undvika de faromoment, som är förknippade med handhavandet av riskabla ämnen.

För att en önskvärd kombination av klassundervisning, grupparbete och individuellt arbete skall bli möjlig, är arbetstiden uppdelad på lektioner och laborationer. Inom varje kursmoment är det av vikt, att denna kombination sker på ett planmässigt sätt. I stor utsträckning bör laborationernas innehåll utgöra grund för eller motivera den kommande lektionen. Detta torde vara särskilt påkallat i den årskurs, där laborations- och lektionstid är lika. Här kan i stor utsträckning laborationsövningar-

na, kompletterade med lärarens demonstrationer, utgöra utgångspunkt för en sammanfattande behandling av kursmomentet.

Hjälpmedel

Principen om experimentens centrala plats i kemiundervisningen och elevernas aktiva deltagande i dessa förutsätter, att ändamålsenligt inredda och utrustade institutionslokaler står till förfogande. Utrustningen bör förutom laborations- och demonstrationsmateriel omfatta en rikhaltig uppsättning av bredvidläsningsböcker, som behandlar

för ungdom tillgängliga och intresseväckande områden inom kemin, samt handböcker, som är nödvändiga för undervisningen i ämnet.

Andra hjälpmedel i kemiundervisningen är de audiovisuella. Dessa får dock icke användas så, att de utesluter experiment, som läraren eller eleverna själva kan utföra.

Rätt utnyttjade är studiebesöken av värde för kemiundervisningen. Då kemisk-tekniska processer emellertid ofta är svåra att på ett konkret sätt följa och överblicka, är det nödvändigt att industribesök är väl förberedda.

Fysik

Mål

Undervisningen i fysik skall ge eleverna kunskap om de viktigaste fysikaliska företeelserna jämte deras praktiska tillämpningar och i samband därmed kännedom om de viktigaste fysikaliska lagarna. Den skall vidare ge en orientering om vår tids aktuella uppfinningar och upptäckter samt om vår världsbild.

Undervisningen bör hos eleverna söka väcka intresse för de fysikaliska sammanhangen. Den bör inriktas på att låta eleverna öva sig att iakttä, undersöka och dra slutsatser samt på att öka elevernas färdigheter att självständigt skaffa sig kunskaper.

Huvudmoment

Allmän fysik och mekanik: Egenskaper hos vätskor och gaser med tillämpningar. Jämviktslära, kraftbesparingsanordningar och enkla maskiner. Kraft och rörelse, energi och effekt.

Värmelära: Kroppars utvidgningsförhållanden. Temperatur och värme-

mängd, värmets spridning. Övergång mellan de olika aggregationsformerna. Värmet som energiform. Väderlekstyper och deras orsaker.

Ellära: Elektriska strömkällor. Elektriska strömmens verkningar. Vanligen förekommande elektriska enheter, mätinstrument. Induktionsströmmar. Växelström.

Astronomi: Himlakropparnas natur, verkliga och skenbara rörelser. Tiden och tideräkningen. Något om världsbilden genom tiderna.

Optik: Ljuset och ljusets egenskaper. Enkla optiska instrument.

En orientering om fysikens senaste landvinningar.

Praktiska och tekniska tillämpningar av allmänt intresse i samband med de genomgångna momenten.

Laborationer.

Förslag till disposition av en studieplan

Årskurs 7 (2 vtr, varav 1 timme laborationer varannan vecka)

Inom årskursen behandlas moment, som

ingår i allmän fysik, astronomi, mekanik och värmelära.

Kraft, tyngd och massa. Enkla maskiner, t. ex. hävstången och blocket, samt något om mekanikens gyllene regel. Tryck i vätskor och gaser, dess användning. Lufttrycket. Fartyget, ballongen m. fl. tillämpningar av Arkimedes lag. Hastighet, acceleration, tröghet. Raketer och jetmotorer. Satelliter och rymdfärder. Centralrörelse, tyngdpunkt, jämvikt och stabilitet. Något om månen och solsystemet. Fritt fall och kaströrelse. Luftmotstånd och friktion. Friktionsvärme. Luftmotstånd och friktion. Friktionsvärme. Värme och värmeöverföring. Något om värmets som energiform. Värmeutvidgning. Förbränningsmotorer. Smältning-stelning och ångbildning-kondensation med tillämpningar från hemmet, näringslivet och naturen. Några väderlekstyper och deras orsaker.

Årskurs 8 (2 vtr, varav 1 timme laborationer varannan vecka)

Inom årskursen behandlas moment, som ingår i akustik, ellära och optik.

Ellära med akustik: Gnidningselektricitet, elektronen, attraktion och repulsion mellan laddade kroppar, urladdningar. Galvaniska element och ackumulatorer. Strömkretsen. — Elektromagnetiska grundförsök samt permanenta magneters egenskaper. Något om strömstyrka, resistans och spänning. Seriekoppling och parallellkoppling. Elektriska mätinstrument. Elektriska motorer. — Elströmmens värme- och ljusverkningskraft. Säkringar och S-märkning samt riskerna i samband med användning av elström. Hemmets elektriska apparater. Något om energi och effekt och om strömkostnader. — Induktionsströmmar, generatorer, tändsystemet i förgasarmotorer, transformatorer samt något om växelström och frekvens. Dioden, trioden och katodstråleröret som inledning till en orientering om radio, radar och television.

Ovanstående moment kan med fördel repeteras utgående från telefonen, högtalaren, skivspelaren och båndspelaren. Samtidigt genomgås något om ljudets natur och egenskaper.

Optik: Något om ljuskällor. Några vanliga optiska instrument, t. ex. spegeln, prisma och i samband därmed något om spektrum, inklusive infra- och ultraområdena, luppen, kameran, projektorn och kikaren. Något om ljusets övriga egenskaper. Röntgenstrålning.

Årskurs 9 (2 vtr, varav 1 timme laborationer varannan vecka)

Inom årskursen behandlas moment inom allmän fysik, astronomi, atomfysik, ellära, mekanik och värmelära i samband med repetition och fördjupning av moment, behandlade i årskurserna 7 och 8. På linjerna 9g och 9t ställs större krav på formell exakthet än på övriga linjer.

Mekanik och allmän fysik: Med utgångspunkt i konkreta situationer repeteras kraftbegreppet, krafters sammansättning, rörelselärans första grunder, Arkimedes princip.

Ellära: Repetition och utvidgning av valda moment inom ellära.

Atomfysik och värmelära: Atomens byggnad, atomteori, radioaktivitet, isotoper och något om deras användning. — Med utgångspunkt i molekylarrörelsen behandlas värmelära; något om värmets natur med tillämpning på smältning-stelning och ångbildning-kondensation. — Smältvärme och ångbildningsvärme samt specifikt värme. — Nutidsmänniskans energitillgångar. Energiformerna och deras omvandlingar i varandra. I samband härmed olika energi- och effektheter. Något om maskiners verkningsgrad.

Astronomi: Solens och fixstjärnornas natur och något om metoderna för bestämning av astronomiska avstånd. I samband härmed kort orientering om äldre och nuvarande uppfattningar av världsbilden.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i fysik skall hos eleverna väcka intresse för de fysikaliska sammanhangen. Studieförutsättningarna hos flertalet av dem på detta åldersstadium motiverar, att man vid uppläggningsen av denna grundläggande fysikkurs undviker en abstrakt lärogång. Det torde därför vara nödvändigt att i stor utsträckning samla lärostoffet kring områden, som nära ansluter till elevernas egna intressen och erfarenheter. Detta måste i vissa fall innebära, att stoffet presenteras i en annan gruppering och ordningsföljd än den traditionella.

Ett väsentligt mål för undervisningen

är, att eleverna genom egna iakttagelser får konstatera och lära känna sambandet mellan orsak och verkan beträffande valda företeelser inom fysik och teknik. Härigenom kan de lättare förstå vad som händer under givna förutsättningar eller vilka förutsättningar som krävs för ett önskat resultat. Experimentet måste således inta en central plats i undervisningen. För att eleverna skall bli förtrogna med de fysikaliska företeelserna och deras tillämpningar, bör laborationerna i hög grad inriktas på att låta dem själva upptäcka de aktuella företeelserna, deras inbördes samband liksom eventuella praktiska tillämpningar. Laborationerna bör alltså ej gå ut på att verifiera i förväg formulerade lagar. Vid behandlingen av ett kursmoment skall hithörande laborationer såvitt möjligt föregå och anknyta till lektioner, som är gemensamma för hela klassen. Dessa senare kan då få karaktären av en samlande diskussion av erfarenheterna från laborationerna, varvid deras praktiska betydelse inventeras, samtidigt som de kompletteras med mera omfattande demonstrationsförsök. Det bör eftersträvas, att eleverna härvid når fram till en så god förståelse som möjligt av fysikens tillämpningar.

Planering och samverkan

Då den för alla elever gemensamma undervisningen i fysik endast omfattar årskurserna 7 och 8, måste stoffet ordnas så, att en avslutad orientering ges inom dessa årskurser. Härvid får förutsättas, att kortfattad orientering i lämpligt sammanhang ges även om sådant stoff, som inte direkt upptagits i förslaget till disposition av en studieplan. Detta gäller t. ex. elementär atomfysik med radioaktivitet, som kan aktualiseras vid behandlingen av astronomi, värmelära och ellära ävensom vid undervisningen i kemi. Den orientering som givits i årskurserna 7 och 8 skall utvidgas och fördjupas i årskurs 9.

kurserna 7 och 8 skall utvidgas och fördjupas i årskurs 9.

Inom samtliga årskurser bör intresserade elever stimuleras att arbeta med överkursuppgifter, vilkas innehåll och omfattning blir beroende av deras intresseinriktning och förutsättningar.

Den med andra ämnen, i första hand matematik, kemi, geografi och specialämnena med mekanisk-teknisk inriktning, erforderliga samverkan bör planeras vid gemensamma ämneskonferenser och därefter fullföljas under läsåret genom personlig kontakt mellan berörda lärare.

Föreslagna årskurser

Nedanstående anvisningar och kommentarer ansluter till förslag till disposition av en studieplan (s. 289). Om huvudmomenten fördelas på annat sätt på årskurs 7, 8 och 9, bör eventuella konsekvenser för läroängens i ämnet beaktas.

Årskurs 7

Åldersstadiet gör det nödvändigt, att den orientering i allmän fysik och värmelära, som kursen avser, bygger på det intresse och de erfarenheter, som eleverna har av moderna tillämpningar av fysik. De elementära begreppen skall genomgås och övas i anslutning till intresseväckande exempel, som hämtas från vardagens och teknikens värld. Här upptar funderingar kring och experiment med sådant som rör fart och kraft en framskjuten plats i många ungdomars fritidssysselsättningar. Vidare kommer under avsevärd tid framåt erfarenheterna från människans försök att erövra världsrymden att tilldra sig stort intresse. Det syns under sådana förhållanden naturligt att, som i ovanstående dispositionsförslag, redan i denna årskurs anknyta till dessa förutsättningar för att ge eleverna en experimentell erfarenhet

av i detta sammanhang aktuella grundläggande företeelser, såsom massa, tyngd, centralrörelse, acceleration och friktion samt av förbränningsmotorer och enkla maskiner.

I sådana fall, då även de exakta sambanden bör presenteras, bör detta ske inom årskurs 9, där man med en sådan behandling av stoffet har större förutsättningar att nå tillfredsställande resultat.

Överkursuppgifter kan väljas så, att de innebär en fördjupning av valda moment eller ett vidare studium av praktiska tillämpningar.

Årskurs 8

I den naturvetenskapliga orienteringen ingår som något väsentligt elementära kunskaper om elektriciteten och dess användning. Det syns därför angeläget, att en relativt stor del av den tid, som används för gemensam undervisning i fysik av alla elever, ägnas åt ellära. Förutom kännedom om de grundläggande fenomenen på detta område bör de få god kunskap om de vanliga elektriska apparaternas funktion, skötsel och rätta vård, liksom om de risker ett åsidosättande av säkerhetsföreskrifter och anvisningar medför.

Stoffet kan exempelvis organiseras så, att moment ur ellära och akustik bildar ett gemensamt ämnesområde med elläran som det centrala, eftersom den erbjuder tillfällen till många intressanta experiment. Undervisningen i optik kan antingen samlas kring studiet av olika optiska apparater eller utformas som en undersökning av ljusets egenskaper med inventering av dessas användningsområden.

Överkurser kan väljas så, att de innebär en fördjupning av valda moment eller ett fortsatt studium av praktiska tillämpningar.

Årskurs 9

Inom årskurs 9 skall tidigare genomgångna moment utvidgas och fördjupas. Med hänsyn till de elever, som avser att fortsätta sina studier med teoretisk inriktning, bör man nu börja systematisera stoffet. Speciellt på linjerna 9g och 9t bör denna behandling, där så är möjligt, kompletteras med laborationer, omfattande mätövningar, och resultera i kvantitativ formulering av fysikaliska lagar.

Den moderna fysiken har fått allt större betydelse för gemene man. Samtidigt har bildningsvärdet av t. ex. elementära kunskaper om atomfysik undergått en motsvarande ökning. Utöver den orientering, som givits inom tidigare årskurser, bör därför utblickar göras inom sådana områden av modern fysik, som eleverna med hänsyn till mognad och intressen kan väntas ha behållning av.

Överkursuppgifter kan väljas så, att de innebär en ytterligare fördjupning av valda moment eller ett vidare studium av praktiska tillämpningar. Som exempel på sådana överkursuppgifter må följande nämnas: Kraftekvationen (med enheten Newton). Vektorer. Impuls. Momentlagen. — Elkraftdistributionen. Elektronik. — Kalorimetri. — Astronomiska observationer. — Fotografiska laborationer.

Arbetsätt. Hjälpmedel

I fysikundervisningen har experimenten och elevernas aktiva deltagande i dessa en central plats (jfr s. 217 och 290). Härav följer, att speciella krav måste ställas på såväl institutioner som materiel. Institutionerna skall omfattas dels tillräckliga och väl inredda undervisningslokaler, dels ändamålsenligt planerade samlings- och preparationsrum. Laborations- och demonstrationsmaterielen bör vara så omfattande, att var-

je lärare kan bedriva undervisningen på det sätt han finner lämpligt. Demonstrationsmaterielen bör vara sådan, att eleverna från sina platser kan göra erforderliga primärläsningar och iakttagelser.

För att möjliggöra studiet av individuella överkurser måste institutionerna

ha riklig tillgång på aktuell och omväxlande facklitteratur för såväl elever som lärare.

Den praktiska tillämpningen av vissa fysikaliska principer kan många gånger demonstreras endast med audiovisuella hjälpmedel, varför institutionerna bör ha egen utrustning av dessa.

Ämnen för estetisk-praktisk och fysisk fostran

En harmonisk utveckling av individen förutsätter, att den intellektuella skolningen går hand i hand med estetisk-praktisk och fysisk fostran.

All undervisning med inriktning på estetisk fostran bör gå ut på att lära eleven att upptäcka och iaktta, att öppet och lyhört ta emot intryck och uppleva konstnärliga kvaliteter av olika slag. Den bör vidare frigöra och odla hans fantasi och öka hans förmåga att på ett personligt sätt ge uttryck åt erfarenheter, känslor och tankar och bör därför uppöva olika färdigheter. På allt sätt skall den stimulera intresse och vakenhet inför estetiska värden i miljö, i bruksting och konsumtionsvaror, i musik och litteratur och främja utvecklingen av en personligt medveten smak. En estetisk skolning ingår också på annat sätt i den grundläggande bildningen. Den bidrar till elevens kulturorientering, till hans kännedom om och förståelse för bildkonst, konsthantverk, musik, dramatik och dans. Den kan vidare befrämja en positiv inställning till skapande verksamhet samt ge respekt och förståelse för kulturellt arbete i samhället.

En estetisk fostran kan främjas genom undervisningen i skolans *alla* ämnen. Särskilt tydligt framträder emellertid möjligheterna till sådan fostran i ämnen, där elevens skapande aktivitet

kan bli ett framträdande drag i undervisningen, t. ex. i musik, teckning, slöjd, hemkunskap och gymnastik. Vart och ett av dessa har sina speciella uttrycksmedel: ett skapande i bild och form kan äga rum i teckning och slöjd, ett gestaltande i melodi och rytm kan ske i musik, ett miljöskapande kan det bli fråga om i hemkunskap och ett rörelseskapande i gymnastik. Ett gemensamt syfte för undervisningen i dessa ämnen bör, som ovan nämnts, vara att söka ge elevens fantasi och spontana skaparlust utlopp i en för honom meningsfull aktivitet och att låta honom personligt få gestalta iakttagelser, erfarenheter, tankar och känslor i uttrycksmedel, material och tekniker med olika egenart och möjligheter. Detta arbete blir då av betydelse för personlighetsutvecklingen, och det framstår i detta sammanhang som en fråga av underordnad betydelse, med vilka medel, i vilket material och i vilket ämne verksamheten försiggår. Arbetet kan även underlätta sociala kontakter mellan eleverna och stärka deras vilja till samarbete. Genom verksamheten kan de vidare bli medvetna om att bild, ton och rörelse är uttrycks- och kontaktmedel lika väl som det talade och det skrivna ordet. De bör härigenom få bättre möjligheter att uppleva verk inom konst och musik som förmedlare av personliga ut-

tryck, som inte kan klädas i ord. För att så skall kunna ske, är det viktigt, att den egna aktiviteten kompletteras och förbindes med studier av konst och musik. Undervisningen kan inte minst därigenom bidra till att grundlägga bestående värdefulla fritidsintressen. En estetisk fostran, som innebär ett uppövande av elevens skapande förmåga, av hans fantasi och inlevelseförmåga syns också understödja utvecklingen av hans rent intellektuella färdigheter, t. ex. att förstå och överblicka större sammanhang. En skapande förmåga är därjämte ofta förknippad med en öppen attityd, experimentlust och självförtroende.

Undervisning i ämnen, som syftar till estetisk skolning, bör utformas med hänsyn till de olika elevernas ålder och individuella intressen, anlag och förmåga. På lågstadiet bör lekkaraktären i undervisningen understrykas, när det gäller såväl att se och upptäcka som att uttrycka sig. Erfarenheter och nya kunskaper bör eleverna få omsätta i bilduttryck och i medvetet gestaltande i skilda material samt i sång och spel, dramatisering och rörelse. Det bildstudium, t. ex. av konst och reproduktioner, liksom det musiklyssnande, som förekommer på detta åldersstadium, bör helt inordnas i den övriga undervisningen och ordbeskrivningar av innehållet användas med måtta. Fantasiupplevelsen får inte stäckas genom att man för in färdiga förlagor eller förebilder eller gör analyser, som illa ansluter till barnets utvecklingsnivå.

Efter hand blir verklighetssinnet och iakttagelseförmågan allt bättre utvecklade hos eleverna. Det spontana uttrycksbehovet kan därför ledas mot en mera medveten gestaltning. De bör nu få ökad kännedom om material, uttrycksmedel, teknik och funktion. Vid bild- och föremålsvisningar kan beskrivningarna bli ganska ingående, och

sakliga funktionella sammanhang bör därvid framhållas. Man finner ofta, att eleverna föredrar händelserika, dramatiska bilder och föreställande former. Musiklyssnandet bör omfatta uttrycksfull musik, gärna rytmiskt medryckande och av beskrivande karaktär, och musikens möjligheter att ge impulser till skapande verksamhet i teckning och gymnastik bör utnyttjas.

Under högstadieåren ökas förmågan att medvetet uppfatta, tillägna sig och värdera estetiska kvaliteter. Det bör nu vara angeläget understryka det starkt subjektiva i alla smakomdömen. Skolans smakfostran får inte gå ut på att låta eleverna lära in vissa fasta värderingar om verk inom konst och musik, miljö och formgivning. Man bör hellre exempelvis påpeka sambanden mellan funktion och form, mellan teknik och material, mellan form och dekor, rikta intresset mot praktisk och estetisk kvalitet samt belysa smakomdömenas relativitet och smakens växlingar. Genom att ge eleverna rik erfarenhet av konst, musik och litteratur kan skolan utveckla deras smak. Detta kan också ske under deras egen skapande verksamhet. Det bör på detta åldersstadium vara särskilt väsentligt, att de får ökad förtrogenhet med de uttrycksmedel, som de har intresse för och som de själva upplever sig ha särskilda förutsättningar för, vare sig det gäller självständigt gestaltskapande eller objektiv avbildning.

Förutsättningarna för estetisk fostran av eleverna genom vart och ett av ämnena musik, teckning, slöjd, hemkunskap och gymnastik är självfallet mycket olika.

Från det första skolåret och upp genom årskurserna kan undervisningen i de praktiska ämnena på ett betydelsefullt sätt bidra till elevernas arbetsfostran. Om denna baseras på ett frigörande

av barnets instinktiva behov av manuell sysselsättning, kan den ursprungliga skaparglädjen — genom en för åldersstadierna anpassad metodik och teknik med varierande uppgifter från lekbetonad aktivitet till systematisk träning — fördjupas och bevaras för att ge en förblivande positiv attityd till handens arbete. När individen tränas att enskilt eller i grupp lösa valda eller ålagda arbetsuppgifter av praktisk natur, ges även stora möjligheter för social och ekonomisk fostran. På högstadiet kan det ofta vara särskilt motiverat att variera tekniken vid utförandet av dessa praktiska arbetsuppgifter efter elevernas intressen och förutsättningar. Vissa kan då få lägga mera vikt vid formskapande moment och estetiska avvägningar, andra vid tekniska problemlösningar och korrekt arbetsteknik. Många kommer efter skolpliktstidens slut att söka sig till praktiska yrken, och en metodisk kontinuitet vid undervisningens uppläggning kan öka den grundläggande beredskapen för de kommande arbetsuppgifterna.

Den nutida synen på fysisk fostran bestäms av bl. a. vetenskapen om det intima samspelet mellan individens kroppsliga och själsliga egenskaper samt uppfattningen av människan som en totalitet.

Erfarenheten ger vid handen, att brister i fysisk träning under barn- och ungdomsåren är svåra, för att inte säga omöjliga att uppväga längre fram. Den kroppsliga aktiviteten stimulerar i riktig utformning tillväxten, grundlägger god hälsa och utvecklar fysisk arbetsförmåga.

Barnens lekbehov kommer till uttryck i kroppslig aktivitet. Formerna för denna växlar men utgör naturliga vägar att frigöra psykiska krafter inom barnet, vägar som kan utnyttjas för dess eget bästa. Leken blir utgångsläget för all fysisk fostran och skänker genom att tillfredsställa spontana behov glädjement, som har stor betydelse för skolarbetet och skolprestationen.

Rätt bedriven är skolans fysiska fostran av betydelse för karaktärsutvecklingen.

Musik

Mål

Musikundervisningen skall berika elevens liv i och utanför skolan samt skapa förutsättningar för en personlig musikupplevelse dels genom aktivt musicerande, dels genom lyssnande till musik.

Undervisningen skall ge eleverna praktisk erfarenhet av såväl vokal som instrumental musik samt förtrogenhet med musikens elementa. Den skall stärka musikintresset och fördjupa musikförståelsen. Skolans eget musikliv bör ge eleverna vana att samlas kring musiken. Undervisningen skall vidare be-

fordra kontakten med musiklivet utanför skolan och stimulera till fortsatt musicerande efter avslutad skolgång.

Huvudmoment

L å g s t a d i e t

Sång: Barnvisor, enkla sånglekar, koraler. Stamsånger (årskurs 3). Röstvård och artikulation, frasindelning. Iakttagelser beträffande tonhöjd, melodi, takt och rytm. Efter hand förtrogenhet med durskalans toner samt med grundläggande notvärden och pauser. Förberedande melodiläsning. Rörelsevisor och lek-situationer i syfte att utveckla känslan

för takt och rytm. Enkla betoningsövningar.

Spel: Musicerande på enkla rytm- och melodiinstrument, eventuellt i samband med sång.

Lyssnande: Korta, beskrivande musikstycken. Iakttagelser beträffande musikens karaktär, tempo och styrkegrad. Hemmets och skolans vanligaste musikinstrument.

Skapande: Enkel improvisation i sång, spel och rörelse.

Mellanstadiet

Sång: Sånger och folkvisor från olika länder, stamsånger, koraler och kanon. Tvåstämmig sång. Röstvård och artikulation. Enkla takteringsövningar. Frasering och nyansering samt beteckningar för tempo och styrkegrad. Melodiska och rytmiska gehörsövningar och diktat. Melodiläsning i melodier med stegvis rörelse och enkla språng. Notvärden, notnamn, förtecken och tonarter.

Spel: Musicerande på rytm- och melodiinstrument i anslutning till gehörsutbildning, melodiläsning och sång. Taktering.

Lyssnande: Svensk folkmusik och därav inspirerad konstmusik. Nordisk musik. Små verk av stora mästare. Klang och karaktär hos några orkesterinstrument.

Högstadiet

Årskurs 7

Sång: Unisona och tvåstämmiga sånger, även på främmande språk, samt stamsånger. Röstvård med särskild hänsyn till målbrottet. Olika tonaliteter. Intervall. Melodiläsning.

Spel: Enkla övningar i samspel.

Lyssnande: Verk från viktigare musikhistoriska epoker och av för dessa representativa tonsättare. Orkestrens instrument, instrumentala och vokala en-

sembler. Visformer, rondo- och variationsformer.

Årskurs 8 och 9

Sång: Unisona, två- och flerstämmiga sånger delvis i anslutning till läsning av svensk lyrik. Delar ur den svenska mässboken. Stamsånger (årskurs 8). Röstvård, Enkla harmoniska funktioner. Diktat och melodiläsning, eventuellt i samband med två- eller flerstämmig sång.

Spel: Repertoar efter elevernas instrumentala färdighet och med viss anknytning till den musikhistoriska orienteringen.

Lyssnande: Musik från barocken, wienklassicismen och romantiken för att belysa viktiga stildrag och musikformer (årskurs 8). 1900-talets musik, även den svenska. Kort översikt över musikens utveckling med tyngdpunkt på vår egen tids musik (årskurs 9).

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Redan hos små barn kan man märka musikaliskt uttrycksbehov. Det kan visa sig i deras lust att frambringa ljud, antingen med rösten eller med hjälp av primitiva redskap och instrument. Det kan senare skönjas i deras sätt att t. ex. i rörelse reagera inför musik. Hos ungdomar finner man ofta musikintresset stegrat i så hög grad, att det fyller en väsentlig del av deras fritid. Det är skolans uppgift att med anknytning till barnens spontana glädje vid umgänget med musiken vidmakthålla denna musikaliska verksamhetslust och söka inrikta den mot kvalificerade mål.

Att sjunga är barnens naturligaste musikaliska uttrycksmedel. Undervisningen bör därför i första hand inriktas på att genom hela skoltiden hålla intresset för sång levande. En förutsättning här-

för är, att den gemensamma sången byggs på en repertoar av musikaliskt värdefulla, melodiskt och rytmiskt tilltalande visor, som de med glädje sjunger i skolan och på fritiden och som kan följa dem även efter skoltidens slut. En annan förutsättning är lärarens strävan att i musicerandet skapa en situation, fylld av aktivitet och entusiasm.

Ungdomens intresse för musik har i vår tid fått en dominerande instrumentalt inriktning. Det är därför av vikt, att den instrumentala undervisningen tillgodoses såväl i klassundervisningen som i frivillig musikverksamhet. Ur musicerandet i skolan kan ett bestående fritidsintresse skapas. Varje skola bör, eventuellt i samarbete med ortens kommunala frivilliga musikverksamhet, eftersträva att organisera en egen kör och skolorkester, som verksamt kan bidra till att skapa musikaliska högtidsstunder vid t. ex. föräldraaftnar och andra samlingstillfällen. Av de till instrumentalmusik anslagna timmarna kan en eller flera användas till ensemble- och/eller orkesterspelning.

Tack vare den tekniska utvecklingen (grammofon, radio, television) har möjlighet till musiklyssnande öppnats för varje hem. Det är skolans uppgift att så leda barnens lyssnande till musik, att de därvid aktiveras och berikas. Härigenom kan ett behov att höra och uppleva musik växa fram hos de unga.

Samverkan med andra ämnen

Musiken har beröringspunkter med flera ämnen i skolan. Så kan sången anknyta till, stödja och ge liv åt undervisningen i bl. a. svenska, kristendoms-kunskap, hembygdskunskap och främmande språk. I samverkan med geografi kan sång och musik skapa bättre förståelse för folk och miljöer i främmande länder. Ett gemensamt syfte för undervisningen i bl. a. ämnena historia,

kristendoms-kunskap och musik är att ge eleverna en fördjupad inlevelse i livet under svunna tider. Att utveckla deras smak och förmåga att bedöma estetiska kvaliteter är en angelägenhet, som förenar bl. a. ämnena svenska, musik, teckning och slöjd.

Vid skolans morgonsamlingar, avslutningar och andra högtidssammankomster finns alltid behov av sång och musik. I kultursamhället av i dag ingår musiken såsom något omistligt. Skolan bör avspegla detta förhållande genom att låta den genomsyra och berika skolarbetet och fördjupa inlevelsen i skolans olika ämnen.

Undervisningsformer och arbetssätt

Vid musikundervisningen är en individualisering efter elevernas olika förutsättningar och intressen möjlig. Så kan t. ex. ett berikande sammusicerande äga rum trots vitt skilda kunskaper och färdigheter, om blott var och en därvid får en uppgift efter sina förutsättningar.

Undervisning på lågstadiet

Sång

Repertoar och inläring. Barnen börjar skolan med de mest skiftande erfarenheter av musik och musicerande. En väsentlig uppgift för musikundervisningen på lågstadiet är därför att skapa ett så vitt möjligt gemensamt utgångsläge för deras musicerande. Ibland gäller det att frigöra dem från hämningar och spänningar, ibland att skapa lockande och rika övningstillfällen för de musikaliskt sent utvecklade liksom för dem, som under förskoleåldern haft få tillfällen till kontakt med musiken.

Det är av vikt att låta varje sånglektion omfatta visor, som i fråga om bl. a. tonomfång är väl anpassade till samtliga barns sångförmåga. Läraren hör

pröva ut bästa möjliga tonläge för de olika visorna med hänsyn till elevernas röstomfång och genom att transponera melodierna söka utveckla deras röster såväl uppåt som nedåt.

Det gäller även att finna visor av något större svårighetsgrad, lämpade att inspirera de musikaliskt mer begåvade i klassen. Det torde inte vara till skada för de övriga, om de får pröva på en och annan visa, som sångtekniskt måhända ligger något över deras förmåga men som i stället är av den art, att alla älskar att gnola den efter bästa förmåga. Sånger, som på så sätt visar sig leva i barnens hjärtan, kan sägas vara emotionellt lämpliga för stadiet.

Vismaterialet kan instuderas på olika sätt, beroende på melodiernas art. Somliga lämpar sig bäst för gehörmässigt inlärande, medan andra passar för avista-sång eller för rytmisk instudering från bladet.

Vid gehörmässig inläring är det önskvärt, att läraren försöker skapa en stämningsbakgrund till visan för att öka barnens mottaglighet och stimulera deras fantasi. När visan sedan presenteras, är det viktigare att han ser på eleverna och sjunger visan för dem med inlevelse och engagemang, än att han presenterar ett ackompanjemang, som speltekniskt kanske kräver så mycket av honom, att kontakten med dem äventyras.

Läraren bör låta eleverna höra melodin flera gånger, innan de själva får försöka sjunga den. Så kan han sjunga eller spela visan, medan barnen t. ex. får markera grundpulsen, finna ut och slå visans takt eller i rörelse åskådliggöra innehållet i texten. Sedan man läst denna rytmiskt, kan eleverna få i uppgift att följa text eller melodilinje i noterna och peka ut, var läraren gör avbrott. Melodin torde därefter kunna instuderas utan större svårigheter. Om barnen ändå sjunger fel i en fras, bör

felet rättas, innan det hunnit nötas in. Läraren bör då förebilda på nytt, samtidigt som han försöker åskådliggöra frasens melodiska rörelse eller rytm. Han kan t. ex. rita melodilinjerna på tavlan, visa den med handen eller genom klappning eller annan markering förtydliga frasens rytmiska struktur.

Tonbildning och röstvård. Ett grundvillkor för en mjuk och vackert klingande sångton är att läraren kan skapa trivsel och avspänning. Där eleverna med glädje går till sånglektionen, finns de bästa förutsättningar för framgång i tonbildningsarbetet.

Av största vikt är vidare lärarens förmåga att ge barnen tonbildningsideal, antingen genom eget föredöme eller genom att låta elever i klassen med av naturen fri och vacker tonbildning ge kamraterna en förebild.

Uppmärksamhet bör kontinuerligt ägnas åt barnens sångställning, andning, tonansats, resonans och artikulation. Textuttal vid sång bör överensstämma med riksspråket.

Tonbildningsarbetet bör anknyta till vissjundandet, så att hela lektionen i själva verket blir en övning i tonbildning. En visa bör aldrig få klinga oskönt.

Gehörsutbildning och melodiläsning. Gehörsutbildningen syftar till att väcka och utveckla barnens förmåga att uppfatta och återge rytm och melodi och utveckla ett inre hörande, som är en förutsättning för musikalisk läsfärdighet, en av betingelserna för djupare musikkunskap. Deras förmåga att »tänka» musik, att föreställa sig ett musikaliskt skeende, är ofta omedveten, men det är skolans uppgift att göra den medveten.

Vid gehörsutbildningen bör läraren i regel arbeta med hela klassen. Elever med mindre väl utvecklat gehör behöver den trygghet, som klassituationen

skänker, för att kunna vara avspända och frimodiga och ha möjlighet att tillgodogöra sig undervisningen.

Den rytmiska gehörsutbildningen avser att utveckla och stärka känslan för den musikaliska pulsen och att med denna som grund öva förmågan att återge en förebildad melodirytmen genom att läsa, sjunga, klappa, markera med lätta slag av en blyertspenna mot bänkklocket eller spela på enkla instrument. Ett gott hjälpmedel i arbetet att lära barnen att medvetet höra, känna igen och särskilja olika rytmer är t. ex. rytmstavelserna ta, ta-te, ta-va-te-ve. Rytmiska mönster kan även hämtas ur språkets rim och ramsor. Lämpligt är att inpräglade och repetera aktuella rytmer genom rytmiska diktar. Dessa bör vara korta och enkla men skärpas i svårighetsgrad, allt eftersom barnen vinner större säkerhet i att identifiera dem. Eleverna kan även själva få försöka hitta på och utföra rytmiska mönster, som kamraterna efterbildar. Så snart förberedande notskrivningstekniska övningar gjorts, bör diktaten skrivas ned.

Eleverna bör lära sig uppfatta betoning, markera starka taktdelar och känna skillnad på olika taktarter samt i samband därmed göra enkla takteringsövningar. Även övningar, som avser att utveckla och stärka känslan för tempo och tempoförändringar, bör förekomma.

Parallellt med att barnen återger och tecknar ned klingande rytmer, bör de läsa, sjunga, spela eller på annat sätt utföra noterade rytmer. Barnvisor ger här lämpligt stoff, såväl när det gäller att igenkänna det rytmiska mönstret i bekanta visor som när uppgiften småningom blir att läsa rytmen i nya visor. Att från skrivtavlan, planscher eller notblad följa det rytmiska förloppet i förespelade musikstycken är i hög grad ägnat att befördra läsfärdigheten.

De rytmiska gehörsövningarna kan kombineras med rytmorkesterspelande.

Visor, vismotiv och ramsor bör bli utgångspunkt även för de första övningarna att lära barnen medvetet uppfatta tonhöjd. Kanske ritar läraren till en början på tavlan den ungefärliga melodilinjen och försöker påvisa sambandet mellan denna och melodirörelsen. Barn och lärare kan också tillsammans i luften teckna melodier, som de sjunger. När man så småningom vill närmare bestämma melodins rörelse och tonförråd för att t. ex. kunna teckna ned den eller spela den på ett melodiinstrument, uppstår behov av att lära tonernas namn och noternas utseende. Ett gott hjälpmedel vid befästandet av tonföreställningarna är de relativa tonnamnen DO, RE, MI osv. Dessa kan inläras genom korta melodiska motiv, såsom gökrop eller olika signaler och ramsor, som först bör återges av alla barnen. Tillsammans med läraren söker klassen sjungande känna melodins rörelseriktning för att småningom kunna enas om vilka toner som sjungits. De musikaliska motiv, som diktaten avser att befästa, övas sekvensartat i flera tonlägen, helst utan stöd av instrument, gärna med en ny, rolig text varje gång. Efter hand ökar barnens förmåga att föreställa sig tonföljder och de kan snabbare identifiera dessa.

Noteringen, som visas på tavlan, utförs av ringar, kryss eller riktiga nottecken, som anbringas i olika höjd, småningom på notlinjer. Barnen kan också få använda eller själva tillverka lösa nottecken, gärna i glada färger, som kan placeras på pappark eller flaneltavlor med uppritade notlinjer/notplan. Efter hand bör de i sina arbetshäften eller notskrivningsböcker få teckna ned enkla tonföljder eller melodiavsnitt, först under lärarens ledning, sedan mera självständigt.

Barnen bör få en repertoar av små visor, som de eventuellt lärt sig memorera med tonstavelser, tonnamn eller siffror och som de kan försöka spela på enkla melodiinstrument, t. ex. klangspel. Viktigt är att de sjunger sången på tonstavelser (notnamn, siffror), samtidigt som de spelar tonerna. Vid blockflöjtspel i klass kan i anslutning till gehörutbildningen ett litet melodiavsnitt i sänder först sjungas med tonernas namn, därpå spelas på flöjterna.

När eleverna kan memorera, spela och teckna ned kända enkla melodier, har de förutsättningar att läsa nya melodibilder av liknande svårighetsgrad. Redan när de medvetet kan uppfatta och identifiera ett par toner, bör de första övningarna i melodiläsning börja.

Melodiläsningens teknik bör övas på många skilda sätt. Klassen får t. ex. försöka sjunga, medan läraren med handen tecknar melodifragment eller pekar ut aktuella toner t. ex. på en tonstege eller en uppritad skala. På notplanet kan han teckna några toner i taget, som barnen får försöka återge. Härigenom övas de att läsa flera toner i följd, och känslan för det musikaliska motivet väcks och stärks. Lätta fraser i barnvisor och koraler, tecknade på tavlan, utgör goda övningsexempel.

Undervisningsresultatet är starkt beroende av lärogångens kontinuitet och lärarens ambition att låta varje lektion rymma ett eller flera övningsmoment i melodiläsning. Det är också viktigt, att motivation för detta arbete skapas hos barnen. Så sker, om de får känna, att de har glädje av sina nyförvärvade kunskaper, t. ex. vid musicerande efter noter på rytm- eller melodiinstrument och vid sång efter noter.

Stödundervisning för gehörssvaga. De elever som av olika anledningar (såsom bristande träning, svårighet att koordinera öra och stämläppar, spänningar av

olika slag eller en viss slapphet och passivitet inför uppgiften) har ett begränsat röstomfång eller onaturlig tonbildning, bör få tillfälle till övning, individuellt eller i mindre grupper. De problem, som dessa barn har, förblir ofta olösta, om de inte lagts till rätta under de första skolåren.

För ett gott resultat krävs ett eggande och fantasifullt arbetssätt, humor och tålmod.

Rörelse

Rytmsk rörelse befördrar allmänt barnets frigörelse och utveckling. I de olika aktivitetsformer, som erbjuds på lågstadiet, är det därför angeläget att anknyta till rytmen och till behovet av rörelse. Genom den rytmiska rörelsen lockas eleverna med i ett aktivt musicerande i lek- och rörelsevisor, i spel på enkla rytm- och melodiinstrument, i lyssnande och försök till improvisation, verksamhetsgrenar som var för sig är mångskiftande och rikt facetterade.

Spel

Ett diskret ackompanjemang på blockflöjt, gitarr, fiol, orgelharmonium, klangspel eller rytminstrument kan komma barnen att uppleva sammusicerandets tjusning och skänka dem en betydelsefull musikalisk upplevelse. Det kan dessutom väcka en längtan hos dem att själva spela med. Arrangemangen måste då göras ytterligt enkla. Det viktigaste är att barnen får vara med och att de har möjlighet att lyckas vid sammusicerandet.

De musikinstrument, som i första hand bör komma i fråga både vid klass- och gruppundervisning, är rytminstrument, klangspel och blockflöjt.

Det är nödvändigt, att läraren noggrant organiserar sitt arbete: gör lämpliga förövningar och ger nödvändiga instruktioner, redan innan instrumenten

delas ut, ger tydliga anvisningar och klar ledning under spelets gång, själv deltar i spelet med liv och lust samt sporrar barnen till engagemang och inlevelse. Då växer deras vilja till anpassning och uppmärksamhet, och det gemensamma spelet i klass verkar i god mening disciplinerande.

Lyssnande

Lärarens uppgift på lågstadiet blir i främsta rummet att skapa goda lyssnarvanor och på så sätt förbereda det musikklyssnande, som skall ge barnen en positiv attityd till musik, som de kommer att möta i skolan och på fritiden.

Det är viktigt att anknyta till elevernas föreställningsvärld och spela musikstycken, som talar till deras fantasi. Därför bör man till att börja med gärna välja musik av beskrivande karaktär, ur t. ex. Nielsens »Humoreske-Bagateller» eller Griegs musik till »Peer Gynt».

Till en början anslås endast korta stunder till lyssnande. Intresse för det som skall spelas försöker man väcka genom att skapa en stämningsbakgrund för musikstycket. Genom enkla lyssnaruppgifter stimulerar man barnens nyfikenhet och upptäckarglädje. För att aktivera dem är det ofta lämpligt att låta lyssnandet kombineras med rörelser, ägnade att åskådliggöra enkla musikaliska företeelser, såsom musikalisk puls, melodiritm, tempo, fras och karaktär.

Skapande

Som en motvikt till reproducerande verksamhet — dvs. sång och spel efter noter — bör barnen animeras till att själva forma ett musikaliskt material. Denna självverksamhet kan äga rum redan från första skolåret och bör i fortsättningen utgöra ett ständigt inslag i musikutövningen. Därigenom stärks förtrogenheten med musikens element på samma sätt som eget handskande med

verktyg kan ge en helt ny syn på den färdiga produkten. Denna verksamhet tjänar också ett allmänt syfte, nämligen att utveckla förmågan till iakttagelse och lyssnande samt att odla sinnet för form och proportioner.

I det följande skiljs mellan två arter av musikalisk självverksamhet: dels att forma ett musikaliskt förlopp, som fixeras och inlärs, eventuellt tecknas i notskrift, dels att öva improvisation, dvs. förmågan att oförberett åstadkomma ett musikaliskt förlopp, vilket inte behöver innebära nyskapande. Snarare avses — i synnerhet i början — en bearbetning, ett arrangemang av ett förefintligt material. Texten i en visa med flera strofer kan t. ex. ge impulser till karakteristiska mellanspel eller till ett ackompanjemang, som understryker innehålllet. Ibland finner kanske läraren en lämplig text, som kan inspirera, ibland hittar barnen själva på både text och melodi.

Att improvisera på melodiinstrument förutsätter inte bara musikaliska erfarenheter utan också en viss förtrogenhet med instrumentet i fråga. Som allmän regel bör gälla, att man först lär in fixerad musik och noggrant går igenom sättet att hantera vederbörande instrument. Därefter kan tiden vara mogen för barnen att öva improvisation, dvs. variera tidigare inövade förlopp. Man gör klokt i att till en början låta improvisatören röra sig med ett ringa antal enkla rytmer eller — om det gäller melodisk improvisation — med några få toner.

Barn, som gjort ett lyckat arrangemang för rytm- eller melodiinstrument, bör få tillfälle att framföra sina verk. Varje sådan instudering bör om möjligt handhas av »kompositören», som också bör få dirigera sitt verk vid lämpligt tillfälle, t. ex. vid en klassfest med inbjudna gäster eller vid ett föräldramöte.

Samverkan med andra ämnen

Musiken på lågstadiet bör anknyta till undervisningen i svenska, kristendoms-kunskap, hembygds-kunskap och gym-nastik. Den kan ge fördjupad upplevelse av innehållet i berättelser, sagor och dikter. Vidare kan den väsentligt under-lätta ljudinläring och artikulation. Olika vokalers klang samt tonande och tonlösa ljud förtydligas och åtskiljs bäst vid sång. Förmågan att lyssna, som vid den första undervisningen i svenska är särskilt viktig, uppövas vid musiklyss-nandet.

Barnpsalmer liksom sånger i anslut-ning till kyrkans högtider är en för un-dervisningen i kristendoms-kunskap och musik gemensam angelägenhet. I hem-bygds-kunskap bör barnen få sjunga trafikvisor, visor om växter och djur, sånger passande till högtider och festda-gar, årstidsvisor etc., varigenom musi-ken på ett naturligt sätt kompletterar och ger liv åt undervisningen.

Musiken kan befordra goda rörelse-visor genom sin förmåga att bringa ord-ning, att på ett positivt sätt disciplinera. I rörelsesånger och lekvisor liksom i ryt-mik får många i skolarbetet och bland kamrater hämmade barn hjälp till en frigörelse, som kan ha avgörande bety-delse för såväl studier som personlig-hetsutveckling.

Se även exempel för kursplaneringen på lågstadiet s. 450.

Undervisning på mellanstadiet

Sång

Repertoar och inläring. Viktiga för-utsättningar för att musikintresset på mellanstadiet skall kunna vidmakthållas och stärkas är, att barnen inte bara lyc-kas med förelagda uppgifter utan även har känslan av att göra framsteg, att musicerandet blir mera kvalificerat och ger rikare utbyte. Detta sker t. ex. när

de märker, att de allt bättre behärskar sina röster eller när allt flera instru-mentalister börjar delta i det gemensam-ma musicerandet.

Barnens sångförmåga har vid över-gången till mellanstadiet utvecklats så, att repertoaren kan väljas tämligen obe-roende av omfångssvårigheter. Rytmsikt och melodiskt tilltalande visor stärker deras lust att sjunga. Läraren bör emel-ler tid vara noga med att kvalitetskravet inte eftersätts. Detta gäller också tex-terna.

Eleverna bör om möjligt få kännedom inte bara om visor av traditionell art utan även om melodier, som ger en bild av nutida tonalitet. I sådant syfte kan också grammofoninsjungningar använ-das.

När barnen uppnått säkerhet i att självständigt sjunga enkla visor, kan de anses mogna att få försöka med två-stämmig kanonsång. Läraren måste då först övertyga sig om att de utan stöd kan utföra kanonmelodin unisont. In-nan de får försöka sjunga i kanon, är det vidare lämpligt att vänja dem vid tvåstämmighet. Läraren kan då till klas-sens sång själv sjunga eller spela den andra stämman. Han kan också låta ele-verna utföra enbart sångens text som kanon, rytmiskt och utan forcering. Vid sång i kanon får de inte forcera rösten eller överrösta varandra. Om de har svårt att hålla sina stämmor, kan lära-ren låta de säkrare ensamma sjunga den ena stämman, medan han själv hjälper den andra.

Tonbildning och röstvård. Se Sång, lågstadiet.

Gehörsutbildning och melodiläsning. Se Sång, lågstadiet. För mellanstadiet gäller dessutom följande:

När barnen fått repetera grunderna för notskrivningstekniken, bör de dik-tal, som ges vid arbete med det melodis-ka och rytmiska stoffet, tecknas ned

dels gemensamt på skrivtavlan, dels individuellt i notskrivningsböcker.

Vid melodiläsning direkt efter sångboken behöver ofta orienterande övningar i den aktuella tonarten först göras på tavlan. Om melodiinstrument (t. ex. blockflöjt) införs i den ordinarie undervisningen, främjar detta i hög grad klassens förmåga att läsa melodier.

Spel

Utöver anvisningarna för lågstadiet gäller följande:

Alla elever på detta stadium torde ha förutsättningar att lära sig spela på enkla melodiinstrument, och denna möjlighet bör utnyttjas.

Även rytminstrumenten bör på mellanstadiet kunna ge rikt utbyte, då repertoaren här kan utvidgas till »små verk av stora mästare». Dessa bör studeras in i arrangemang av större svårighetsgrad. Som musikbeledsagning kan piano, grammofon- eller bandinspelning användas.

Lyssnande

En anknytning till lågstadiets musiksaga men nu i mera utvecklade form kan ske med t. ex. Prokofjevs »Peter och vargen», som kan lära barnen att känna igen några av de vanligaste orkesterinstrumenten. En liknande »musiksaga» är Tjajkovskijs kända balett »Nötknäpparen».

Med utgångspunkt i visor ur barnens repertoar aktualiseras deras kunskaper om musikalisk puls, melodiritm, tempo, fras och karaktär. Man kan också peka på andra musikaliska företeelser, såsom motiv, upprepning, sekvens och kontrast. Eleverna kan på så sätt få en inblick i »tonsättarens verkstad» och lära sig att förstå enkla musikformer. Såsom typexempel för sådana kan nämnas: den enkla ramsan; dansvisor som »Nu ska vi skörda linet» och »Å jänta

å ja'» samt »Blinka lilla stjärna», »Gubben Noak» och »Fjäriln vingad». Småstycken av Bach (t. ex. ur »Notenbüchlein für Anna Magdalena Bach»), Nielsen (»Humoreske-Bagateller») och Bartók (»For children») ger goda exempel på enkla, instrumentala former.

När man vill lyssna till något längre musikstycke, kan det vara lämpligt att först lära eleverna känna igen det viktigaste temat. Detta bör sjungas, spelas eller på något sätt åskådliggöras (grafiskt eller med notskrift). På så sätt får eleverna bättre förutsättningar att följa med i det musikaliska händelseförloppet. För att stimulera deras uppmärksamhet bör läraren ge dem klart formulerade, begränsade lyssnaruppgifter och, då så behövs, hjälp att lösa dem. En kort berättelse om tonsättaren och hans miljö kan öka förståelsen för hans verk och inlevelsen i det tidevarv, varunder han levde.

I lyssnarverksamheten kan man utnyttja bl. a. radions och televisionens sändningar. För att ge barnen bättre behållning av dessa, bör man förbereda lyssnandet med hjälp av skolradiohäftet eller lämplig facklitteratur.

Samverkan med andra ämnen

På mellanstadiet är samverkan naturlig mellan musiken och flertalet orienteringsämnen samt språk, gymnastik och teckning. Självfallet har den andliga visan och koralen samband med kristendomsundervisningen. Sång och musik från skilda länder och tidsepoker kan bidra till att öka förståelsen för andra folk och hjälpa barnen att leva sig in i svunna tidevarv. Anknytning bör därför ske till undervisningen i geografi och historia. Svenska folkvisor och sånglekar bör ingå som ett viktigt moment i fjärde årskursens repertoar. I femte årskursen bör de nordiska grannländernas visor sjungas, såväl folkvisor

som enklare representativa konstvisor, helst på originalspråket. Repertoaren kan så småningom utökas med visor även från andra europeiska kulturområden.

När medeltiden behandlas, kan barnen med musikens hjälp få »stiga in i klostren» och höra de gamla gregorianska melodierna. De kan själva sjunga, utföra och kanske också dramatisera medeltida riddarvisor och därmed uppleva ett stycke levande historia. Bellmans sånger kan aktualisera livet i Gustav III:s Stockholm.

I språkundervisningen är det naturligt att införa sånger på främmande språk. Även de i språkstudierna mindre framgångsrika eleverna deltar ju i sången och erbjuds naturliga övningstillfällen. Många engelska visor lämpar sig också för dramatisering.

När röstorganet genomgås i naturkunskap och biologi, kan musikundervisningen bidra med synpunkter och anvisningar om dess rätta funktioner och användning, vid behov kompletterade med speciella övningar för målbrottsrösten.

Musik- och gymnastikundervisningen har som gemensam strävan att befördra avspänning och balans. Musiken som ledande och stimulerande faktor inom den rytmiska gymnastiken kan inte nog beaktas.

På liknande sätt kan musiken sporra eleverna att med fantasi och entusiasm uttrycka sig i ord och bild. Här kan såväl den berättande visan som musik av framförallt programmatisk karaktär tjäna som inspirationskälla. Värdet av julspele, historiska spel och små skoloperor förhöjs, om barnen själva får såväl utföra tal, sång och musik som tillverka kulisser och dekorationer.

Ibland kan det vara motiverat att tränga på djupet inom ett visst kursavsnitt. Detta kan ske gemensamt med hela

klassen eller i form av grupparbeten inom ett begränsat område. Förslag på sådana »intresseområden» för årskurserna 4—6 lämnas i exempel för kursplaneringen på mellanstadiet (s. 451).

Undervisning på högstadiet

Sång

De med puberteten sammanhängande målbrottsbesvärerna påverkar i hög grad musikundervisningen på högstadiet. Pojkar och flickor har redan i årskurs 7 så olika röstlägen och röstomfång, att de, om så befinnes lämpligt, bör kunna uppdelas i skilda undervisningsgrupper. Härigenom kan bl. a. sångrepertoaren anpassas efter de vokala förutsättningarna i pojk- och flickgrupper. En annan möjlighet, som gäller hela högstadiet, innebär delning av en årskurs i t. ex. en utslutande vokal och en företrädesvis instrumental klassavdelning.

Då omständigheterna inte medger uppdelning i pojk- och flickgrupper, bör varje sång utföras i olika tonlägen, så att alla elever har möjlighet att delta i den. Ofta kan det vara en tänkbar lösning att låta pojkarna sjunga en med avseende på röstläget mindre krävande cantus firmus, medan flickorna utför en diskantstämma.

Viktigt är, att högstadieläraren förstår att komma till rätta med de svårigheter, som uppstår hos ungdomar i övergångsåldern, då de blir mer kritiska och negativa i sin inställning både till omvärlden och till sig själva.

När sångförmågan genom målbrottsbesvärerna tillfälligt minskas, samtidigt som eleverna börjar ställa större krav på de egna prestationerna och när deras förmåga att känna entusiasm tycks vara helt gömd bakom en mask av oberördhet, gäller det för läraren att låta dem syssla med musik på ett annat plan än tidigare: mera medvetet, genomtänkt och intellektuellt. Han måste även

försöka finna en för dem förståelig motivation för den sång- eller musikrepertoar som väljs. Visor som på ett naturligt sätt anknyter till den allmänna kulturorienteringen brukar accepteras och likaså sådana som kan sammanställas till hela musikprogram och framföras t. ex. i form av musikspel. Även visor på främmande språk, speciellt med anknytning till jazzens stil, såsom negro spirituals, passar elever på detta åldersstadium. Sistanämnda sånger, som ofta utgör goda exempel på pentatonisk tonalitet och är förhållandevis lätta att förse med ett improviserat ackompanjemang t. ex. på stavspel, har i många fall ett mindre tonomfång och lämpar sig att utföras som växelsånger mellan antingen två sånggrupper eller en försångare och en sånggrupp.

När eleverna skall lära känna vispoeter, exempelvis Bellman, Sjöberg, Taube och Söderlundh, kan det vara stimulerande för dem att få lägga upp arbetet som förberedelse till ett visprogram, där varje grupp efter sina förutsättningar kan finna en form för sin insats. Om klassen väljer att förbereda ett Bellmansprogram, kan sångbegåvade, målbrottsfria elever studera in valfria visor, medan andra kan göra en bandsammansättning från Bellmansskivor av några olikartade melodier och med hjälp av uppgifter i tillgänglig facklitteratur förse sångerna med kommentarer. Instrumentalt intresserade kan tänkas studera in lämplig 1700-talsmusik som inramning till sångprogrammet eller utföra instrumentaltämmer till några av visorna.

Spel

I klasser, där det övervägande antalet elever samtidigt besväras av målbrottet eller där samtliga elever behärskar något musikinstrument, kan instrumentalmusik (ensemblespel) få ut-

göra den huvudsakliga musikaliska aktiviteten. Detta får likväl inte utgöra hinder för huvudmomentens tillämpning.

Lyssnande

Ett aktivt musiklyssnande bör alltid eftersträvas. Under pubertetsåren underlättas detta, om ungdomarna får kombinera det med någon form av manuell sysselsättning, t. ex. sammansättning av arbetsböcker. Det är genom att själva göra iakttagelser, lyssna och känna igen som eleverna får ökad förmåga att tillgodogöra sig musik. Uppgifterna måste nog avpassas efter klassens musikaliska förkunskaper och allmänna mognad. Så långt det är möjligt bör lämpliga avsnitt med notexempel finnas tillgängliga. Det är bättre, att eleverna grundligt får lära känna några få representativa verk, än att de helt ytligt får göra bekantskap med många. Läraren bör därför söka anledning att återkomma till ett tidigare studerat verk och låta dem lyssna till det från en ny utgångspunkt.

Vid genomgången av orkestrens instrument brukar läraren med framgång kunna anknyta till det intresse, ungdomar i regel har för det speltekniska och för apparaten-instrumentet. Aktivitet bör kunna lockas fram på olika sätt. Så kan instrumentalister få i uppdrag att inför kamraterna demonstrera och berätta om sin fiol eller klarinett. Grupparbeten kan planeras så, att varje elevgrupp svarar för en instrumentfamilj eller så att eleverna får välja var sitt instrument att presentera på valfritt sätt. Om ifrågakvarande instrument inte skulle finnas i skolans förråd, kan åskådningsmaterial hämtas från plancher eller bildband.

I anslutning till gramfonillustrationer eller levande musik kan eleverna i arbetsböcker sammanställa instrumentskisser, beskrivningar, anteckningar om

instrumentens historia, tonbildning och spelsätt, urklipp om eller bilder av kända solister samt uppgifter om vilka musikverk som demonstrerats i klassen. Dessa kan i många fall väljas så, att de samtidigt representerar musikhistoriens större epoker och stilriktningar.

Ibland kan lärare och elever i en klass få lust att tränga mer på djupet inom ett bestämt »intresseområde». Naturligt är, att klassen i så fall får ta ett annat kursavsnitt mera översiktligt. Förslag till sådana intresseområden lämnas i exempel för kursplaneringen på högstadiet (s. 452).

Sång, spel och lyssnande i årskurs 8 och 9

De elever, som på högstadiet väljer musik, förutsätts ha en viss lust och fallenhet för ämnet. Rikare möjligheter än tidigare erbjuder sig då att inom schemats ram skapa ett aktivt musicerande, vilket tillsammans med ett intensifierat aktivt lyssnande bör vara utgångspunkt för de fortsatta musikstudierna. Om undervisningen på mellanstadiet och i viss mån även i årskurs 7 avsett att ge bilder ur musikens historia utan större krav på sammanhang, kan eleverna nu anses mogna att något mera systematiskt lära känna representativa musikverk från de stora stilepokerna.

I anslutning till genomgång av dessa verk kan eleverna få göra och gärna på lämpligt sätt utsmycka schematiska översikter över musikens utveckling och stora företrädare under olika epoker. Ett annat sätt att aktivera dem är att i musikspel av typen »Musik genom tiderna» låta dem i en följd tablåer, gärna i tidsenliga dräkter, själva få försöka levandegöra musikens utveckling och stilarter. Härvid kan de mest skilda verksamhetsformer utnyttjas och elever av olika musikalisk begåvningsstyp medverka.

Som exempel på lämpliga inslag i undervisningen i årskurserna 8 och 9 kan nämnas: Unison sång. Solosång. Körsång. Instrumentalspel, solo eller i ensembler med olika instrumentbesättning. Föredrag med musikillustrationer av eleverna själva eller på grammofoon. Studium av musikverk med hjälp av lyssnarblad eller partitur. Studiebe- sök vid konserter, repetitioner o. dyl. Förevisningar av bildband eller musikfilmer i anslutning till instrumentgenomgång m. m. Försök till dramatisk framställning med musikinslag.

Samverkan med andra ämnen

På högstadiet framstår behovet av samverkan mellan musik och andra ämnen med än större skärpa än tidigare. Viktiga gränsområden mellan svenska och musik är talteknik och röstvård i både tal och sång. Liksom man i svenska uppmärksammar språkrytmen, är det naturligt, att man i musikundervisningen gör jämförelser mellan språkrytm och melodirytm. Som anknytningspunkter kan vidare nämnas folkvisor och sånger i anslutning till svensk lyrik. Här erbjuds material till hela program för t. ex. lyrik- och musikaftnar. Vid undervisningen i litteraturhistoria blir bilderna av skaldar som Bellman, Geijer, Almqvist, Runeberg, Fröding, Karlfeldt, Bergman, Sjöberg, Gullberg och Ferlin knappast fullständiga utan att deras förhållande till musiken berörs.

Då sångtexternas värde delvis går förlorat vid översättning, bör eleverna helst sjunga utländska sånger på originalspråken. Detta underlättas, om texterna prepareras under lektionerna i främmande språk, varför samarbete mellan musik- och språklärare är önskvärt.

Jämsides med fysiklärarens behandling av akustiken bör musiklearen påvisa, hur toner med olika svängningstal

förhåller sig till varandra, hur övertö-
nerna inverkar på klangfärgen osv.

Stilhistoriska studier fördjupas, då
samverkan kommer till stånd mellan
historia, litteraturhistoria, musikhisto-
ria, konsthistoria och slöjd. I samver-
kan med gymnastik kan stildanser till
tidstypisk musik bättre än beskrivning
och bild ge en uppfattning om dansen
i svunnen tid.

Teckning

Mål

Undervisningen i teckning skall till-
varata elevernas spontana lust att ut-
trycka sig i bild och plastisk form samt
söka utveckla deras skapande förmåga.
Den bör ge eleverna möjlighet att gestal-
ta sina iakttagelser och erfarenheter,
uppmuntra dem att ge uttryck för sin
fantasi och i samband därmed utveckla
deras känsla för form och färg.

Undervisningen skall ge kunskap och
färdighet i olika former av bildfram-
ställning, sakligt åskådliggörande teck-
ning och teknisk ritning samt textning,
färg- och formlära, materialkännedom
och fackinriktad teckning.

I anslutning till elevernas verksamhet
skall teckningsundervisningen stimulera
till bild- och konstupplevelse och leda
till förståelse för estetiska värden i den
privata och samhälleliga miljön, exem-
pelvis kvaliteter hos bruksting, konst-
hantverk, arkitektur och konst. Under-
visningen bör också genom konsthis-
toriska utblickar ge en viss bakgrund
till aktuella företeelser inom konst och
kulturliv.

Huvudmoment

L å g s t a d i e t

Fri skapande verksamhet utgående
från elevernas spontana uttrycksbehov:

De exempel på en för musiken speciell
form av intresseområden, som ges i
bilaga (s. 452), kan nära anslutas dels
till skolans behov av sång och musik
vid skilda tillfällen, såsom morgonsam-
lingar, avslutningar och högtidssamman-
komster, dels till kursen i musikhis-
torisk orientering för respektive års-
kurser.

Målning, teckning, modellering, papp-
och pappersarbete samt enkla tryck.
Rytmska övningar för att utveckla mo-
toriken. Instruktion om materialets an-
vändningsmöjligheter.

Skapande verksamhet utgående från
undervisningen i övrigt: Samma arbets-
former som vid fri skapande verksam-
het. Dekorationer till enkel dramatiser-
ing samt till hemmets och klassrum-
mets prydnad i samband med fester
och högtider.

Iakttagelseövningar: Visning av och
samtal om bilder. Naturiakttagelser i
samband med undervisningen i hem-
bygdkunskap. Enkla iakttagelseövning-
ar beträffande t. ex. färg, form, stor-
lek, uppbyggnad och uttryck. Samtal
med utgångspunkt från barnens arbe-
ten. Iakttagelser av konst och konst-
hantverk. Övningar att berätta om och
beskriva det upplevda.

M e l l a n s t a d i e t

Fri skapande verksamhet: Målning,
teckning, modellering och arbete i bygg-
bart material. Frigörande rörelseöv-
ningar. Intuitivt bild- och formskapan-
de. Beskrivande och berättande teck-
ning.

Skapande verksamhet utgående från
undervisningen i övrigt: Samma arbets-

former som vid fri skapande verksamhet. Skisseringsuppgifter med anknytning till slöjd (årskurs 6).

Kollektivt skapande: Gruppmålning, applikation eller tredimensionell komposition. Grupparbete med anknytning till övrig undervisning. Modellering och scenegestaltning samt målning med anknytning till dramatisk framställning.

Teckningslära i samband med övriga huvudmoment: Bildbyggnadsövningar med ytfördelning och djupskiktning. Färgiakttagelser, färgblandnings- och färgsammansättningsövningar. Jämförande försök med olika teckningsmaterial. Enkla proportionsbestämningar i samband med figurframställning och sakteckning (årskurs 6). Textning (blockstil).

Iakttagelseövningar och konstbetraktande: Iakttagelser av människor, djur, naturdetaljer och föremål. Samtal utifrån elevernas eget skapande. Iakttagelser av olika kontinenters folkkonst och av bruksting från skilda tider. Studiebesök. Samtal om vår tids konst utgående från elevernas erfarenheter i hem och skola.

H ö g s t a d i e t

Årskurs 7 och 8

Fri skapande verksamhet: Målning, teckning, modellering och annan bildframställning i varierande material och teknik. Skulptering och tredimensionellt formande i byggbart material. Illustrativ teckning.

Kollektivt skapande: Gruppmålning, applikation eller tredimensionellt bygande. Uppgifter med anknytning till övrig undervisning.

Teckningslära i anslutning till övriga huvudmoment: Skisseringsövningar med proportionsbestämningar: rumsgestaltning med perspektiviska förkortningar (parallellperspektiv). Färglära med färgbestämningar utgående från

färgtonkrets och valörskala. Färgbyggnadsövningar. Material- och texturstudier.

Teknisk ritning: Geometrisk ritning med anknytning till matematikundervisningen. Projektionsritning i två plan. Arbetsritningar för slöjd efter individuell förmåga med enkel vyplacering och måttsättning. Övning i ritningsläsning.

Textning: Kursiv blockstil och skrift (stilvård). Textning i samband med montage och illustrativ teckning.

Konstkännedom: Visning av och samtal om konst, bostad, miljö och natur. Några kända konstnärer och deras verk. Några utmärkande drag för mera betydande stilepoker (årskurs 8). Konstfilm. Besök på museer och utställningar.

Årskurs 9

Fri skapande verksamhet: Målning, teckning samt modellering i varierande material och teknik efter individuell önskan och studieinriktning. Intuitivt och konstruktivt skapande.

Teckningslära i anslutning till övriga huvudmoment: Skissering med proportions- och rörelsestudier. Verklighetsavbildning — verklighetsombildning. Några kompositionsprinciper. Färglära, färgsättning. Materiallära.

Teknisk ritning (9g och 9t): Projektionsritning i tre plan och snett sidoplan. Arbetsritning. Ritningssymboler. Måttsättning. Parallellperspektiv enligt standardregler.

Textning: Textning i anslutning till elevernas studieinriktning, t. ex. trycktyper och stilsorter för reklam i 9m.

Fackinriktad teckning: Teckning i anslutning till elevernas studieinriktning, t. ex. plakatismålning och blickfång för fönsterskytning i 9m.

Konstkännedom med konsthistoria: Visning av och samtal om konst och miljö. Bostadens material, stil- och färg-

kombinationer. Kort konsthistorisk översikt med orientering om olika kulturers konst. Något om vår tids konst och konsthantverk. Utställningsbesök. Konstfilm. Radions och televisionens konstprogram. Något om filmen som konstnärligt uttrycksmedel.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Teckningsämnets indelning i huvudmoment har gjorts med hänsyn till behovet av översikt och planering. Den får ej leda till en uppspaltning av undervisningen i av varandra oberoende och fristående ämnesgrenar. Även så till synes skilda aktiviteter som fritt skapande och teknisk ritning har det gemensamt, att de med bilden som kommunikationsmedel befäster, klargör och överför erfarenheter, som ej kan gestaltas lika fullständigt på annat sätt.

En fri skapande verksamhet, som svarar mot elevens individuella och åldersbetingade behov, bör utgöra den bärande delen i en utvecklingsanpassad estetisk fostran. Detta innebär att en mängd varierande uttrycksformer inom bildskapandet på olika stadier accepteras. Utöver de omedelbara resultaten, teckningar, målningar, lerfigurer etc., syftar undervisningen framför allt till att grundlägga en positiv attityd till estetiska värden.

Klassens sammansättning och lärarens personliga läggning och kvalifikationer samt lokaler och arbetsmaterial blir i praktiken av avgörande betydelse för undervisningen.

Läraren bör vara idégivaren i arbetsgemenskapen, den tekniskt och konstnärligt rådgivande arbetsledaren och först och sist den mänskligt engagerade medhjälparen. Han bör med intresse leva med i elevernas skapande verksamhet och med uppskatt-

ning och förståelse ta del av deras arbetsresultat. Viktigt är, att han räknar med och tar hänsyn till de förändringar i fråga om intresseinriktning, uttrycksbehov och bildsyn, som deras utveckling och växande estetiska medvetenhet medför. Han bör emellertid också komma ihåg, att varje utvecklingsnivå utgör ej endast en förberedelse för ett senare stadium utan samtidigt något i sig avslutat, vilket har ett värde i sig självt.

Materialanskaffning, lokalernas iordningställande med lämpliga arbetsplatser och arbetsytor, planmässig uppläggning av erforderlig arbetsmateriel, beredande av utrymmen för torkning och förvaring av målningar, lersaker m. m. är av stor betydelse inte minst för den undervisning som bedrivs i klassrum. Att eleverna får ta del i förberedelser och i uppställandet av sådana välmotiverade ordningsregler, som är grundläggande för en god arbetsrutin, bidrar till deras arbetsfostran.

Samverkan med andra ämnen

Samverkan med undervisningen i andra ämnen bör eftersträvas, men det är därvid av vikt, att teckningsämnets speciella mål ej bortskymms eller försummas. På samtliga skolstadier är samverkan naturlig med andra ämnen för estetisk-praktisk fostran. Fri teckning, målning och plastisk formning ingår som ett naturligt element i undervisningen i hembygdskunskap på lågstadiet men också i kristendomskunskap och svenska. På mellanstadiet lämnar samtliga orienteringsämnen rikt stoff till berättande och dramatiska bildframställningar. De berikar därigenom teckningen, och denna å sin sida befrämjar inlevelsen i de andra ämnenas undervisning. På högstadiet bör samverkan särskilt eftersträvas med undervisningen i svenska och i natur- och

samhällsorienterande ämnen. Möjligheterna att ordna lagundervisning med flera medverkande lärare liksom att utnyttja audiovisuella hjälpmedel för »allkonstprogram» med exempelvis konst, lyrik och musik i samverkan bör därvid tillvaratas. Även för grundläggandet av en positiv attityd till estetiska värden är samverkan mellan skolans ämnen värdefull. Genom att en stund dröja vid och påvisa skönhetsvärden under exkursioner i naturen, vid betraktandet av biologiska objekt, vid studiet av kulturhistoriskt bildmaterial eller vid genomgång av arbetsböcker och andra skriftliga arbeten kan alla lärare ge sitt bidrag till denna fostran.

Arbetsätt

Individualisering inom klassundervisningens ram hör intimt samman med det fria skapandet. Även om klassen föreläggs en relativt snävt avgränsad uppgift, vilket ibland kan vara pedagogiskt motiverat, t. ex. i färg- eller formlära, bör individuella lösningar uppmuntras. Arbetsmetoder och undervisningsformer som bör utnyttjas är t. ex. klassundervisning, som samlar eleverna kring ett gemensamt problem eller en »nyckeluppgift», grupparbete, som tillåter ett friare samspel och utbyte av erfarenheter mellan gruppmedlemmarna och verkar socialt fostrande, individuell sysselsättning med helt fritt val av uppgift och teknik, som ger stora möjligheter till fördjupning under lärarens handledning men också förutsätter mognad och vana vid självständigt arbete. Det måste bli lärarens sak att med utgångspunkt i förutsättningar som klassens mognad, arbetslokalerna och arbetsmaterialen bedöma, vilka metoder som skall komma till användning och hur verksamheten praktiskt skall organiseras.

Stimulering och individuell handled-

ning är lärarens huvuduppgifter i arbetsgemenskapen. Undervisningen bör väcka förväntan hos eleverna och lust att självständigt ta itu med och vidareutveckla de idéer och det stoff som presenterats. I många fall utgör själva materialet och tekniken en lämplig utgångspunkt för bestämmandet av arbetsuppgifter. Musik och lyrik i lämpligt urval kan med fördel användas som incitament till bildskapande, liksom även abstrakta tecknade kortfilmer, film i ultrarapid (för rörelsestudier), elevernas egna ljusbildscollage samt ljudupptagningar från olika miljöer: skogen, trafiken, arenan, teatersalongen etc.

Sitt värdefullaste hjälpmedel har dock läraren i den egna muntliga framställningen, förmågan att måla i ord med få men väsentliga drag. Särskilt när det gäller stoff från andra skolämnena, bör stimuleringen inriktas på att aktivera elevernas egen fantasi och föreställningsförmåga, inte på att frammana minnesbilder av sidor i läroboken. Än mindre bör man som förbild visa illustrationer och åskådningsplanscher. Elevernas personliga inlevelse och gestaltning av stoffet är i detta fall av större betydelse än ett korrekt iakttagande av tidsmiljö och detaljer i bildframställningen. Först när kompositionen som helhet har börjat ta form, kan man tänka sig, att kompletterande studier efter förebilder förekommer (exempelvis i grupparbete i årskurs 5 och 6). Dessa bör då inte innehålla perspektiviska förkortningar och annat, som föga överensstämmer med det för stadiet naturliga sättet att uttrycka sig i bild. Givetvis bör elevernas egen förmåga till ordmålning utnyttjas, när en ny uppgift förbereds.

Avritning av »förteckning» på ritavtavlorna bör ej förekomma i samband med fritt skapande. Läraren bör emel-

lertid hjälpa eleverna genom förklarande och åskådliggörande teckningar, som utreder vissa sakförhållanden och kompositionsprinciper.

Tillfälliga utställningar av elevarbeten i klassrummet eller teckningssalen bör anordnas med sikte på såväl kontinuitet som omväxling i undervisningen. Lärarens uppgift vid genomgång av sådana utställningar, att inleda ett samtal eller leda en diskussion om de utställda verken, kräver förståelse för elevernas situation. Rätt upplagd kan en sådan samlad överblick och genomgång av arbetsresultaten få den största betydelse för den fortsatta undervisningen. Den kan ge eleverna de hållpunkter för bedömning av sina egna verk, som de eftersträvar och som de behöver för sin fortsatta utveckling. Läraren får emellertid akta sig för att likrikta tycke och smak. Han måste vara personligt och positivt engagerad i bildbetraktandet, samtidigt som han eftersträvar mångsidighet i sina kommentarer. De värdeomdömen han formulerar bör vara nyanserade. Det är också naturligt, att en utställning ger upphov till vissa konkreta förslag för det fortsatta arbetet. Utställningarna bör växla med vissa mellanrum. Att permanent ha ett alltför stort antal bilder uppsatta, det må nu vara elevernas egna verk eller annat bildmaterial, kan knappast anses pedagogiskt önskvärt. Det verkar i stället estetiskt avtrubbande.

Hängning av mindre utställningar, och i viss utsträckning även bildurvalet, bör då och då kunna anförtros åt vissa elever som praktisk-estetisk övningsuppgift. Vandringsutställningar, sammanställda av t. ex. föreningen Konst i skolan, kan berika undervisningen, och skolan bör därför verka för att sådana anordnas och utnyttjas. Samlade uppvisningar av verksamheten och arbetsresultaten i de estetiskt-

praktiskt och fysiskt fostrande ämnena bör kunna förekomma med vissa mellanrum, t. ex. i samband med studiedagar och föräldraträffar eller vid andra tillfällen, då information om skolans fostran på detta område lämnas. Syftet bör i första hand vara pedagogisk och metodisk idégivning och information. Arrangemangen bör alltså inte enbart bilda en dekorativ ram kring andra program. Elevernas medverkan i sådana sammanhang och deras anordnande av egna expositioner och framträdanden är önskvärda som led i den sociala fostran inom »skolsamhället», i utvecklandet av samhörighets- och ansvars känsla.

Hjälpmedel

På en lämplig arbetslokal för teckning måste man ställa de fordringarna, att den är tillräckligt ljus och rymlig, att arbetsborden är tillräckligt stora, har oömma ytor och lätt kan omplaceras, att det finns arbetsytor (vägg eller skivor) för gruppmålningar, att det finns en tillräckligt stor utställningsvägg och att vatten och avlopp finns i lokalen eller inom nära räckhåll. Grupperum i anslutning till arbetslokalen är också önskvärt. Utöver det arbetsmaterial, som eleverna har tillgång till och som bör vara väl lämpat för stadiet, skall läraren förfoga över material, som är avsett för hans egna demonstrationer av tekniker o. a. En småbildsprojektor hör till den nödvändiga utrustningen liksom mörklägningsanordningar. Skolans förråd av ljusbilder bör även omfatta konst och konsthantverk i allsidigt urval. Små och stora konstreproduktioner samt växlingsramar bör också räknas till pedagogisk utrustning. I klass- eller teckningsbiblioteket bör ingå konstilliteratur, uppslagsverk, bildverk och instruktionsböcker. Däremot bör inte ritböcker avsedda att

användas som teckningsförlagor förekomma. Till de nödvändiga inventarierna hör förvaringsskåp med lådor även för större målningar och papper.

Undervisning på lågstadiet

Redan i förskoleåldern visar barnet behov av att uttrycka sig i bild och form. Genom olika slag av skapande verksamhet gör det upptäckter och tillförs sinnesupplevelser. I undervisningen på lågstadiet bör man väl tillvarata lusten och förmågan till skapande aktivitet. Eleverna bör främst få skapa fritt utan anknytning till den övriga undervisningen. Inom den samlade undervisningen på lågstadiet är teckningen ett naturligt led. De former av teckningsundervisning, som här förekommer, bör således avse att genom fritt skapande aktivera och berika barnens verklighetsupplevelser och utveckla deras förmåga att i bild och plastisk form ge uttryck åt sina upplevelser och sin fantasi. Undervisningen bör också tillvarata deras bildintresse för att söka utveckla en bild- och formkänsla, som utgör grundförutsättningen för förståelsen av konst och konsthantverk. Genom att låta eleverna arbeta med lämpliga material i omväxlande format bör man söka allsidigt utveckla deras motoriska färdigheter. Sambandet mellan bild och skrift bör uppmärksammas (se vidare Hembygdkunskap s. 238 och inledningen till de estetisk-praktiska ämnena s. 293).

I sin skapande verksamhet bör eleven stifta bekantskap med ett antal material och tekniker, som han blir förtrogen med och lär sig att behärska. Till målning är täckfärg det lämpligaste, antingen i form av kakor eller block, som torrfärg tillsatt med bindemedel eller i pastaform (dextrin- eller cellimfärg). Med den täckande färgen kan man måla på en mängd olika billiga

material i varierande format: spännpapper, brunt omslagspapper, tapetbak-sidor, kolpapper, papp m. fl. Penslarna bör vara flata borstpenslar av olika bredd (10—50 mm) och av tillfredsställande kvalitet. Till teckning behövs såväl kol (gärna syntetiskt) som mjuk blyerts och olika slags kriter: pastell-, vax- och oljekriter. (Till såväl teckning som skrivning kan användas filtpenna tillsammans med färgbets.) Till plastisk formning används smidig blålera eller olika keramikleror, plastelina, papiermaché och andra modelleringsmassor. Grundsortimentet bör tid efter annan utökas med mer speciella eller för tillfället aktuella material.

Undervisning på mellanstadiet

På mellanstadiet är eleverna ännu i stort sett utåtriktade med ett vaket intresse för omvärlden och med en skapande fantasi, som tar sig uttryck i berättande och fabulerande bildframställningar. Deras föreställningsvärld vidgas starkt genom deras fria läsning och genom de moderna massmedierna. Det är naturligt för dem i denna ålder att bygga upp och leva sig in i en konkret och åskådlig föreställningsvärld och detta behov kommer det fria skapandet till mötes. Genom skolans arbetsfostran har de tillägnat sig större förmåga till samarbete och självverksamhet under längre tid än på lågstadiet. Anpassningen till skolsamhället är för flertalet relativt problemfri. Konkreta samarbetsprojekt i form av målnings-, montage- och modellbyggnadsuppgifter stärker sammanhållningen i klassen och bidrar verksamt till elevernas sociala utveckling och arbetsfostran.

Under mellanstadiet gör sig den ankalkande puberteten gällande. I största allmänhet kan man iakta en utveckling från schematiskt verklighetsåtergivande till mer direkt, egentligt verk-

lighetsombildande. Det bildmedvetande, som härvid framträder, inriktar sig gärna i första hand på likheten med det avbildade, och graden av realism i framställningen blir lätt enda kriteriet på »bra» eller »dåliga» verk. En sådan ensidig inställning jämte det förhållandet, att eleven successivt tillmäter arbetsprodukten allt större betydelse och får ut allt mindre tillfredsställelse ur verksamheten som sådan, kan medföra en hämningsperiod vid pubertetens inbrott, ungefär vid övergången till högstadiet.

Teckningsundervisningen på mellanstadiet bör alltså inriktas på att stimulera eleverna till allsidigt, fritt skapande, vidga deras intresse för bild- och konstbetraktande och utveckla deras skönhetsinne. Den bör uppmuntra till självständigt arbete och i samband med detta söka stimulera och fördjupa intresset för teckning och målning, utveckla förmågan att såväl intuitivt som så småningom mer medvetet uppfatta och använda vunna erfarenheter av färg och yta samt genom övningar i lera, pappersmassa och andra lämpliga material väcka intresse för form och volym. Undervisningen bör vidare utveckla elevernas iakttagelseförmåga och förbereda en kommande konstundervisning. Detta kan ske dels genom betraktande av konst och konsthantverk vid besök på museer och utställningar samt vid visning av reproduktioner, ljusbilder och film, dels genom naturiakttagelser.

Beskrivande, berättande och fabulerande framställningar. Så länge de mer känslöfärgade förstahandsupplevelserna uppfyller barnen och den omedelbara omgivningen levererar stoff till deras bildskapande, och så länge kraven på realistisk bildåtergivning är små, gäller det att inrikta uppmärksamheten på sakliga förhållanden och aktivera ele-

vernas kunskap om och erfarenhet av tingens i yttervärlden. När efter hand förmedlade upplevelser utgör dominerande inslag i skolarbetet och kanske även i hemmiljön, kan det vara lämpligt dels att återgå till ett påtagligt iakttagande av verkligheten med t. ex. jämförande färg- och formstudium — all mark är inte snusbrun, all grönska har inte färgkakans ton — dels att sätta in dessa iakttagelser i nya och för åldern fantasieggande sammanhang. Även i en ålder, då tingens och människornas yttre karakteristika framställs utan tanke på porträttlikhet, kan det vara motiverat att börja söka sinnesstämmningar, som avspeglas i en gestalt och i ett ansikte. Upptäckter som görs då kan överföras till ett annat område: »döda ting» berättar, färger och former lever och rör sig i en egen värld. Som impuls till sådant bildskapande kan såväl litteratur och musik som intressanta naturföremål användas.

Intuitivt bild- och formskapande. Det intuitiva momentet i allt bildskapande kan renodlas och redan på mellanstadiet bli det bärande. Befriad från föresatsen att återge något redan förefintligt, låter eleven färger och former leka en egen lek. Till en början utan avsikt, efter hand dock mer estetiskt medvetet utvecklar han ett mönster, som kan bli av betydande dekorativ verkan, eller en expressiv bild, i vilken också figurala element kan smyga sig in.

Bildskapande i anknytning till undervisningen i övrigt. Stimulering till inlevelse — emotionellt och visuellt — är avgörande för om uppgifter med stoff från andra skolämnen skall få den utvecklingsbefrämjande effekt, som bör eftersträvas. I fjärde klass kan såväl vikingatidens drakornamentik som medeltida glasmåleri och mosaiker ge uppslag till fria omtolkningar. En medeltida borg (stad) eller Ett fiskeläge kan

där vara lämplig uppgift för grupparbete. I femte och sjätte årskurserna kan motsvarande uppgifter exempelvis vara: Fiskeflottan i ett norskt fjordlandskap. Bergklättring i Alperna. Flodfart på Rhen. I djungeln. På savannen. Arktiska trakter. Vägen västerut.

Skisseringsuppgifter med anknytning till slöjd kan förekomma som ett konstruktivt bildbyggande i klippapper, dels som plana bilder, dels som tredimensionella kompositioner (trä- och metallslöjd). Vidare kan beskrivande teckningar i plan och profil (sakteckning) utföras som frihandsutkast i naturlig skala till slöjdmodeller. Dessa kan upp-tecknas i kol eller krita eller också uppmålas direkt i färg. En del måttbestämning utförs i samband med skisseringen. På liknande sätt kan dekorativa mönsteridéer för textilslöjden utarbetas. Fria teckningar och målningar kan utnyttjas som uppslag för fri sömnad och för applikationsarbeten.

Modellering och arbete i byggbart material inriktas på följande moment: Övning av handens formningskänsla genom tumning och knådning av lerkärl och fria former. Figurmodellering med materialriktig form och iakttagande av figurernas kroppställningar och rörelser (årskurs 5 och 6). Uppövning av rumskänslan genom tredimensionellt byggande i papp, fanér, smäcker rundstav, fyrkantlist m. m. Tredimensionellt formsökande i samverkan med slöjden. Huvuden till handdockor och dekorativa masker med anknytning till primitiv konst och mimisk uttrycksverkan (årskurs 6). Stämpeldekorerung i lera. Ritsning. Skärning i gasbetong och andra material, t. ex. som utomhusarbete vid lämplig årstid.

Teckningslära i anslutning till övriga huvudmoment. Såväl individuella uppgifter som gruppuppgifter kan ta sikte på ett mer medvetet utnyttjande av den

givna bildytans utsträckningar i höjd- och sidled, t. ex. i en stadsbild. Plan- och profilbilden är ofta den naturligaste formen för rumsframställning (årskurs 4), och därefter kommer överskärningar med viss djupverkan. I sjätte årskursen är ett flertal elever mogna för parallellperspektiv på fri hand. Framför allt kan gruppuppgifter som de ovannämnda utförda i montageteknik utnyttjas för bildbyggnadsövningar med djupskiktning i förgrund, mellanplan och bakgrund. I applikationsteknik med papper eller tyg eller som pappersmosaik vinner kompositionen lättare en estetiskt tilltalande helhetsverkan, men man får inte glömma, att direkt uppteckning med kol eller krita och målning i större format har sin betydelse då det gäller att vinna motorisk säkerhet. Detta bör utnyttjas även i enskilda uppgifter.

Uppövande av förmågan till färgkännande och färgtänkande har den största betydelse för den fortsatta utvecklingen. Palettens färgsortiment bör metodiskt varieras. I fjärde klass kan det t. ex. vara motiverat att utesluta det gröna och kompensera detta med tre gula och tre blå pigment samt ett par röda och ett par jordfärger. Senare, när eleverna visar sig intresserade av gråtonerna, kan man låta dem experimentera med komplementfärger. Vid enkel dekorerung av föremål är det ofta lämpligt att inskränka sig till ett par utgångsfärger. Även om lärarens metodiska uppläggning av undervisningen är betingad av hans teoretiska färgkännande, bör detta inte betyda, att den systematiska färgläran införs på mellanstadiet. Viktigare är, att man tar sikte på den intuitiva frigörelsen av de emotionella färgkaraktärerna och på begrepp som varma och kalla färger.

Framställning av människofiguren är det område, där självkritiken tidi-

gast syns sätta in. Redan i tioårsåldern upplever många en självförtroendekris. Föga syns vara vunnet med att införa magra streckfigurer. Snarare gäller det att söka få eleverna att arbeta med ytor och volymer, fläckgubbar, klippgubbar, skuggspelsfigurer, handdockor och — t. ex. i sjätte årskursen i samband med studiet av människokroppen — enkla marionetter, framför allt modellerade småfigurer och fantasiporträtt i nära naturlig skala. Vid improviserad teckning på skoltavlan syns hämningarna ofta släppa. Iakttagelser av den egna kroppens mått (handen i förhållande till ansiktet, armbågen når till midjan osv.) och proportionsbestämningar utan syftning genom direkt iakttagande av en kamrat kan utnyttjas även i figurframställningar, som ej porträtterar en viss person. För många är det subjektiva inlevelsemomentet och det dramatiskt uttrycksfulla allra viktigast. Då människoframställningen ofta har en central plats i tonåringarnas bildframställningar, bör det vara angeläget, att mellanstadiet undervisning håller den förmågan levande.

Arbetsmaterial. Det är viktigt, att eleverna på mellanstadiet, liksom på lågstadiet, har tillgång till ett rätt sammansatt grundsortiment av material, som de blir förtrogna med och som tillåter dem många variationer i uttrycks sätt och teknik. Då och då bör detta grundsortiment utökas med material för speciella uppgifter.

Materialsortimentet för lågstadiet bör utökas med bl. a. följande: vattenfärger (akvarell), flata och runda hårpenslar av god kvalitet, linoleum, skärjärn, vitt blockat papper.

Undervisning på högstadiet

På högstadiet bör teckningsundervisningen hos eleverna befästa tilliten till och vidareutveckla deras skapande för-

måga. Den skall fördjupa deras insikter och färdigheter inom ämnet alltefter deras individuella förutsättningar och med anknytning till deras studieinriktning. Undervisningen bör inriktas på att öka deras möjligheter att använda teckningen som uttrycksmedel, vidga deras kunskap om färg, form och olika framställningsmetoder samt lära dem att utföra enkel textning och att vårda sin handstil. Vidare bör den stimulera intresset för en estetiskt tilltalande miljö och ge orientering inom stillära och konsthistoria.

De hämningar i bildskapandet, som man har iakttagit vid övergången till högstadiet, står utan tvivel i samband med pubertetskrisen som helhet. Om dessa hämningsorsakers ofrånkomlighet råder det dock numera delade meningar. En ålder, så komplicerad och sjudande av vitalitet som puberteten, torde i själva verket erbjuda minst lika goda förutsättningar för bild- och formskapande som någon annan. Vad som inträffar är emellertid ofta, att de unga tar avstånd från sitt tidigare naiva skapande; de har svårigheter att finna de uttrycksformer, som svarar mot utvecklingsstadiet. Det kan nog fastslås, att en tidig, ensidig inriktning på »fotografisk realism» som inte kompenseras genom uppövande av förmågan att se och uppskatta andra bildkvaliteter, t. ex. färgen och formen i sig själv, för många är en starkt bidragande orsak till blockeringen av uttrycksmöjligheterna.

Den yngre tonåringens bildvärld kännetecknas i stor utsträckning av en återgång till användandet av schemata. Dels finner man sexualsymboler av mycket primitiv art, dels mer eller mindre stereotypa idolbilder, hämtade ur den kommersiella produktion, som vänder sig till de unga (över- och undermänniska muskelknutar, ruggiga hovtyper och groteska rymdvarelser för pojkar-

na, söta sjuksystrar eller undersköna modedockor för flickorna). Med sina överdrivna manér och attityder representerar de på något sätt de ungas behov att manifesteras ett vuxet och världsvant uppträdande men också ett försök att hävda den egna skapande förmågan i idolbildernas värld.

Flickornas intresse för kläder och skönhetsvård, för hemmet och för vackra ting, över huvud taget för det estetiskt tilltalande är iögonenfallande och utgör en god förutsättning för dekorativt och illustrativt bildskapande och medveten smakodling. I framställningar av människor och djur kan man finna uttryck för en spontan medkänsla med andra varelser, som kan ta sig svärmiskt romantiska former men också färgas av socialt patos.

Pojkarnas intresse går mer åt det tekniska hållet, men även hos dem kan man iaktta en mer medveten estetisk strävan, t. ex. i fråga om kläder, bil-exteriörer och båtar. I båda fallen styrs tycke och smak av gruppen. De ungas strävan efter normer för estetisk värdering är dock påtaglig och bör tillvaratas.

Den rikedom av inre och yttre upplevelser, som nu strömmar över den unge, kan dock endast i mycket begränsad omfattning komma till uttryck i den skenvärld, som är idolporträttens. Det måste bli teckningsundervisningens uppgift på högstadiet att hjälpa eleven att upptäcka de uttrycksmöjligheter i bildskapandet, som svarar mot upplevelsernas spännvidd, att hjälpa dem att finna en ny identitet, ett bilduttryck, som svarar mot den personliga erfarenheten.

Det uppdämda verksamhets- och uttrycksbehovet kan få utlopp genom experimenterande i sådana nya material och tekniker, som stimulerar fantasin och ger rumsliga effekter (akvarell,

klistermålning, monotypi, fläckmålning, frottage, fotogram, collage, fotomontage etc.), ger taktil-kinestetiska impulser (modellering, formning i plastiskt material, fingermålning), eller bjuder ett visst motstånd och förutsätter särskild material- och redskapstillgång (skärning i trä, bark, gasbetong, gips, ristning i gips, lera och puts, stämpling, linoleumsnitt och tryck), allt detta kan tillmötesgå det uppdämda verksamhets- och uttrycksbehovet.

Det intuitiva skapandet är för många, liksom på mellanstadiet, det naturliga arbetssättet. Såväl musik som lyrik kan användas som incitament, men vissa mognadsbetingelser och attityder måste föreligga, för att stimuleringen skall »gå fram». Här liksom när det gäller introducerandet av nya material och tekniker gäller det att välja den rätta tidpunkten.

Skillnaden i begåvningsstyp, intresseinriktning och mognadsgrad — t. ex. mellan pojkar och flickor — är ofta större inom årskurs 7 än på mellanstadiet, och detta gör, att förutsättningarna för undervisningen varierar starkt såväl individerna som klasserna emellan. Till detta kommer utvecklingsstadiets mycket dynamiska karaktär, jämviktslägets labilitet, pendlingarna mellan entusiasm och liknöjdhet, utåtriktad aktivitet och inkrökt självupptagenhet. I bildskapandet kan man konstatera, att en del elever är utpräglat visuellt lagda med god förmåga till korrekt, sakriktigt återgivande av verkligheten, såväl ur minnet som vid direkt avbildande. Många av dessa skildrare har en inriktning på tekniskt intressanta objekt, hos några kommer en lyrisk naturkänsla till uttryck, andra åter specialiserar sig på figurframställningar med idealiserande eller karikerande porträttering av modellerna. En annan kategori av eleverna tillhör en icke visuell typ, som åda-

galägger ett emotionellt engagemang i sitt skapande, vilket kommer till synes i expressionistiska bilder. Det stora flertalet hör dock ej deciderat till endera av dessa mera extrema typer. Det har visat sig, att stimuleringen i hög grad bestämmer arten av deras engagemang, känslö- eller kunskapsbetonat, och den form deras bilder tar, expressiv eller realistisk, intuitiv eller konstruktiv.

Planering av studierna. Teckningsundervisningen på högstadiet bör planeras enligt följande förutsättningar: I årskurs 7 är ämnet obligatoriskt för alla. I årskurs 8 kan eleverna i de för musik, teckning och slöjd anslagna fyra veckotimmarna erbjuda ett alternativt kombinera teckning med musik, enligt ett annat med slöjd, enligt ett tredje saknas ämnet helt; i samtliga dessa fall finns dessutom möjligheter att välja teckning som tillvalsämne i tillvalsgrupperna 8:6 och 8:8. I årskurs 9 får linjevalet bli bestämmande för undervisningens inriktning.

Under sådana omständigheter bör undervisningen i årskurs 7 få karaktären av en allsidig grundkurs med god avvägning mellan de olika huvudmomenten. I årskurs 8 bör tiden främst anslås till skapande verksamhet med beaktande av elevernas intresseinriktning och till estetisk orientering med utnyttjande av de möjligheter till samarbete med musik och slöjd, som alternativt erbjuds. I årskurs 9 bestämmer linjevalet avvägningen mellan huvudmomenten, varvid t. ex. behovet av teknisk ritning och sakligt åskådliggörande teckning i 9g tillgodoses liksom av fackinriktad teckning i 9m, 9ha och 9ht. Där 9e kommer till stånd, bör teckning som karaktärsämne leda till fördjupade studier allt efter elevernas individuella inriktning men på en grundval av allsidig estetisk orientering.

Teckningsundervisningen i tillvalsgrupp i årskurs 8 bör i huvudsak avse följande moment, anpassade efter elevernas intresse, anlag och förmåga: teckning, målning, modellering, teknisk ritning eller fackbetonad teckning; hantverkstekniker av olika slag, t. ex. tygtryck, batik, schablontryck, keramik, mosaik och fotografering; konstskänedom med konsthistoria.

Verklighetsavbildning — verklighetsombildning. Allt återgivande i bild innebär ett urval av sinnesdata, en bearbetning och en sammanställning, en mer eller mindre medveten gestaltning av materialet. Vad de båda begreppen anger är närmast en inriktning: i det förra fallet på ett illusoriskt, perspektiv- och proportionsenligt avbildande av rymd och kroppar, i det senare på dekorativ stilisering eller uttrycksförstärkande omvandling av bildelementen.

Den verklighetsavbildning, som förekommer på högstadiet i form av sakteckning eller figur- och naturstudier, kan med anpassning efter elevernas förutsättningar så småningom inriktas på: studium av proportioner och vinklar som kontrolleras med enkel syftning; snabbskisseringsövningar inför modell och ur minnet; enkla rörelseskisser, figurstudier med enkla förkortningar och stegring i svårighetsgrad efter individuell förmåga; centralperspektivisk framställning efter genomgång i huvuddrag av dess teori; luft-, valör- och färgperspektiv; uppställningar av enkla föremål med omväxlande gruppering i djupled, inriktning på hur bildrummet disponeras och hur ljuset — skuggan framhäver figurerna i bilden.

Uppgiften att förenkla, att bortse från det i sammanhanget oväsentliga framhålls för eleverna. Fria tolkningar i färg utförs med så direkt användande av penseln som möjligt. Att materialet,

redskapen och arbetstekniken på ett naturligt sätt skall ge förutsättningarna för verklighetsombildningen är en grundprincip, som ligger nära till hands. Den medger ett önskvärt mått av valfrihet. Först i och med den fackinriktade teckningen i årskurs 9 kan mera bestämda krav på stilisering utifrån vissa förutsättningar tänkas förekomma. En sådan form av verklighetsombildning bör emellertid förberedas genom lämpliga, metodiskt upplagda bildbyggnadsövningar med abstrakta formelement (s. k. Bauhausmetod).

Skapande verksamhet och teckningslära bör högstadiet igenom vara intimt sammanvävda med varandra. Redan i årskurs 7 framväxer en sådan bildmedvetenhet, att kunskapsmoment som rumsgestaltning i parallellperspektiv, färgval med användande av valörbestämning, proportionsstudier efter modell vid utförandet av figurkompositioner m. m. kan behandlas i direkt samband med eller som förberedelse till friare skapande. Mer tidskrävande tekniker och material som bjuder motstånd, t. ex. linoleum- och träsnitt, sgraffito etc. är lämpliga för elever, som arbetar snabbt och behöver den manuella sysselsättning arbetet med dessa ger. I årskurs 8 äger såväl en utvidgning av registret som en fördjupning i de olika teknikerna rum. Flera trycktekniker som kartong eller trägravyr, schablonering och silkscreentryck samt ev. tryckning i två färger kan nu utnyttjas. Detsamma gäller frottage och avklappningar, collage med varierande material representerande ett texturregister från den blanka folien till velurpapperet och den grova juteväven, formning i lera eller annat plastiskt material, modellering, drejning, engobering, dekorerings, glaserings och tredimensionellt formskapande i byggbara material. Dessa och ytterligare en

mängd andra material och tekniker kan förekomma, men det bör vara angeläget att åstadkomma en utvecklingslinje i verksamheten, en kontinuitet i stort med olika avsnitt inledda av experiment och övningsuppgifter samt utredande samtal kring dessa. Planlöst mångsyssleri bör man undvika; det gäller att möta men också stabilisera och rikta elevernas intressen. I årskurs 9 bör momenten verklighetsavbildning — verklighetsombildning bli föremål för mer ingående behandling (se ovan).

Den skapande verksamheten kan få en dekorativ inriktning i anslutning till textil- och metallslöjden efter förberedande kompositionsövningar med anknytning till plangeometrisk ritning. Likaså bör dekorativ scengestaltning till marionett- eller elevteaterföreställningar ingå och gärna förberedas med fritt tredimensionellt skapande samt ev. modellbyggande i skala. I samband med att en skolscen anordnas, bör behovet av verkstad observeras, som ev. utnyttjas av slöjd, hemkunskap och teckning gemensamt. Elevteaterföreställningar är lämpliga samarbetsprojekt för undervisningen i svenska, teckning, musik och gymnastik.

Foto- och filmkunskap är intresseområden, som till stora delar faller inom teckningens undervisningssfär. Till huvudmomenten estetisk orientering, bildanalys och teckningslära kan föras studiet av filmens teknik och filmbilderna — foto, belysning, kameravinklar, klippning, tidsförlängning och tidsförkortning etc. Om lokaler och utrustning finns, kan också grupp med tillval av teckning utöver ordinarie lektionstid eventuellt sysselsättas med egen produktion av film och ljusspel, tecknad film och filmat collage, dokumentärfilm samt experimentfilm.

Som »allkonstverk» kan såväl den

rörliga filmen som stillfilmen utnyttjas i undervisningen. Sammanställandet av »allkonstprogram» bestående av ljusbilder, uppläsning och musik bör kunna genomföras som grupparbete av intresserade elever under berörda lärares medverkan och framföras vid samkväm eller morgonsamlingar. Då de bandas, bör ett utbyte mellan olika skolor kunna ordnas, ev. via AV-centralerna.

Teknisk ritning och textning. Teknisk ritning samordnas med geometriundervisningen och de rit- och mätövningar, som där förekommit. I årskurs 7 kan geometrisk ritning också tillämpas i samband med mönsterdekorationer och schablonering. Projektionsritningen i två plan — vyplacering — anknyts till slöjdundervisningen och till sakteckning i profil eller parallellperspektiv på fri hand. Ritinstrumentens användning övas. Arbetsritningar med enkel måttsättning utförs med tanke på nödvändig måttavläsning vid tillverkningen. Enkla skalor behandlas. I årskurs 8 äger en differentiering rum baserad på intresseinriktning och den grundläggande projektionsläran i årskurs 7 (två plan). Övningar i ritningsläsning kan förekomma t. ex. vid möblering av en lägenhetsplan. I 9g och 9t behandlas projektioner i tre plan och snett sidoplan. Som överkurser behandlas ytutbredning, linjers och ytors verkliga storlek och parallellperspektiv enligt standardregler. I 9m, 9s och 9h bör ingå projektionslära för praktiskt bruk, ritningsläsning samt uttagande av mått i olika skalor. I anslutning till teknisk ritning kan formbyggnadsövningar i kartong, papp m. m. förekomma.

Textningen tar sikte på inövandet av en kursiv blockstil (ingenjörstil) i

årskurs 7, rubriker och spärrning av löpande text. Ritning av upprättstående versaler kan utnyttjas som övningsmoment med anknytning till teknisk ritning. I årskurs 8 övas textning i samband med montage, illustrativ teckning och enkla reklamplakat. Förutom redispenna kan användas filtpen och flatpensel. I årskurs 9m utföres textning i anslutning till mer fackinriktad teckning. Layout med bild- och textfördelning övas, varvid klippning, schablonering och ritning av bokstäver kan förekomma. Några bokstavstyper med anpassning till olika uppgifters karaktär genomgås.

Estetisk orientering och konstkunskap. Estetisk fostran kan på högsta stadiet baseras på förutsättningen, att eleverna i viss mån äger och snabbt förvärvar en estetisk medvetenhet, som kan utvecklas till personlig smak och eget omdöme. Ställd i samband med den allmänna orientering, som svenska och de natur- och samhällsorienterande ämnena ger, skall den ingå i en allmän kulturorientering för att grundlägga en positiv inställning till de sköna konsterna och de estetiska värdena. Väsentliga uppgifter är: att påpeka sambanden mellan funktion — material — uttrycksmedel — teknik — form — dekor, dvs. belysa de krav som ställs på materialärlighet, teknikriktighet, dekorens organiska anpassning etc; att rikta intresset på varan som utbjuds och fostra till kritisk granskning av reklam och modebetonat lanserande; att belysa smakens föränderlighet, smakomdömenas relativitet och snabba växlingar; att rikta intresset på den aktuella konsten och ställa den i relation till företeelser i det förgångna och till elevernas eget bild- och formskapande.

Slöjd

Mål

Undervisningen i textil-, trä- och metallslöjd har till uppgift att låta eleverna genom att tillverka lämpligt valda föremål och genom att utföra uppgifter, som förekommer i det dagliga livet, utveckla sina manuella anlag och färdigheter och sin förmåga att självständigt planera och genomföra ett arbete. Undervisningen bör bidra till elevernas

estetiska fostran genom att söka utveckla deras förmåga till skapande verksamhet och känsla för form, färg och kvalitet. Undervisningen skall också ge kännedom om materialens egenskaper och ekonomiska värde. Den bör vidare söka lära eleverna att uppskatta och vårda goda traditioner samt öppna deras sinne för en tidsenlig hemkultur och en personligt präglad tillvaro.

Textilslöjd

Huvudmoment

Lågstadiet

Årskurs 3

Tillverkning av textila föremål, där eleverna får utlopp för sin fantasi och verksamhetslust.

Beskrivning och användning av de enklaste verktygen. Grundläggande stygn vid handsömnad. Inledande övning i maskinsömnad.

Aktuell klädvård.

Mellanstadiet

Tillverkning av textila föremål, där eleverna får utlopp för sin fantasi och verksamhetslust.

Virkning. Stickning. Sömnad för hand och på maskin i anslutning till linne- och klädsömnad. Konstsoömnad.

Klädvård: Lappning och stoppning för hand och på maskin, fläckurtagning och pressning.

Orientering om de textila materialen.

Högstadiet

Årskurs 7

Sömnad för eget bruk och hemmets behov.

Textil varukunskap: Orientering om

i handeln vanligast förekommande textila produkters kvalitet och övriga egenskaper. Varudeklarationernas innebörd.

Kostnadsberäkningar: Textilbudget.
Personlig prydlighet och klädkultur.

Årskurs 8 och 9

Vidgad tillämpning av tidigare förekommande textila slöjdarter alltefter elevernas individuella förmåga och läggning samt med anknytning till deras studieinriktning.

Linnesömnad. Klädsömnad. Konstsoömnad. Knyppling. Vävning.

Textil materiallära: De vanligast förekommande materialens egenskaper, ursprung och bearbetning. Laborationer för bestämning av i textilier ingående fibrer, textiliernas förhållande då de påverkas av vatten, tvättmedel, värme, ljus, mekaniska påkänningar m. m. Innebörden av textila varudeklarationer.

Textilekonomi: Kostnadsberäkningar. Textilbudget. Inköpskunskap.

Textilhistoria: Orientering om textiliernas historia, bl. a. om hemslöjd och klädedräkt i vårt land under olika tider.

Studiebesök.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i textilslöjd skall utveckla elevernas manuella färdighet. Den skall medverka till en skolning av deras skapande fantasi och medverka till deras estetiska fostran. Detta sker bl. a. när eleverna för de föremål de tillverkar söker finna vackra och praktiska former samt väljer material av lämplig kvalitet och med harmoniska färger. Därigenom kan undervisningen också bidra till att de i framtiden blir goda textilkonsumenterna, medvetna om kvalitet och pris, samt kunniga i att vårda och i viss utsträckning tillverka hemmets textilier.

Undervisning i textilslöjd är inte avsedd för enbart flickor. Även om flickorna i regel torde komma att undervisas i textilslöjd och pojkarna i trä- eller metallslöjd, skall pojkarna kunna delta i textilslöjd och flickorna i trä- eller metallslöjd.

Planering och samverkan

I undervisningen i textilslöjd förekommer såväl praktiska övningar som teoretiska moment, bland vilka sistnämnda främst må nämnas materiallära och textilekonomi. På låg- och mellanstadiet bör de teoretiska momenten i möjligaste mån infogas i det praktiska arbetet. På högstadiet får de ofta så stor omfattning, att en sammanhängande undervisning i dem erfordras.

Vid undervisningen i textilslöjd är det inte möjligt att dra en skarp gräns mellan grundkurs och överkurser. I den för alla elever obligatoriska undervisningen i årskurserna 3—6 bör samtliga i kursplanen angivna huvudmoment ingå i grundkursen. För varje årskurs bör här i de huvudmoment, där manuella övningar förekommer, grundkursen omfatta en lättare uppgift jämte de grund-

läggande principerna för arbetets utförande. I årskurs 6 bör dock i huvudmomentet Sömnad för hand och på maskin utföras en lättare uppgift i såväl linnesömnad som klädsömnad. Överkursuppgifter kan bestå i att eleven utför mer än en övningsuppgift inom ett eller flera huvudmoment eller också en svårare uppgift, som omfattar såväl grundkurs som överkurs. I årskurs 7, 8 och 9 är arbetsbetingelserna på grund av tillvalsmöjligheter och veckotimalt så skiftande, att en grundkurs ej lämpligen bör fastställas. Bedömningen av elevernas arbete bör här ske med beaktande av uppnådd kunnighet och färdighet samt förmåga till planering och självständigt arbete.

Eleverna bör inte utföra större arbeten, än att de hinner fullborda dem inom avsedd tid. Självfallet kan dock speciella förhållanden förskjuta tidsgränserna. I vissa fall kan en alltför omfattande uppgift leda till ett rutinemässigt upprepande av vissa handgrepp, utan att man vinner något väsentligt ur undervisningssynpunkt. Snabbt arbetande elever kan inom huvudmomentets ram antingen utföra mer än ett arbete eller också en större uppgift. Vissa elever kan också tillåtas utföra någon relativt stor uppgift för att därigenom förvärva ett för dem värdefullt föremål. I sådana fall bör de som frivilligt hemarbete utföra så stor del av uppgiften, som erfordras, för att övriga kursmoment skall kunna medhinnas utan olämplig forcering av skolarbetet. Ett sådant frivilligt arbete av hobbykaraktär kan skapa ökad kontakt mellan skolan och hemmet.

Varje arbetsuppgift bör planeras också av eleverna. Redan då de skall tillverka ett så enkelt föremål som en grytlapp, måste de bestämma sig för vilket material som skall användas, vilken färg, form och storlek den skall ha osv.

Vid större uppgifter blir planeringen mera omfattande. Då man skall sy t. ex. en klänning, har man att bestämma sig för modell, material, kvalitet, färg m. m. Även själva arbetsgången och utförandet måste planeras. Man måste med beaktande av tygets struktur och mönstring tillse, att tygätgången inte blir onödigt stor. Man måste bestämma, vad som skall sys för hand eller på maskin, och man måste tillse, att klänningen blir formriktig, ändamålsenlig och tidsnlig. För eleven är det intresseväckande och utvecklande att så långt förmågan räcker få medverka vid sådan planering.

Undervisningen bör utformas så, att samverkan åstadkommes med skolans övriga ämnen. I synnerhet gäller detta teckning. På högstadiet bör samverkan ske med yrkesorienteringen, främst i syfte att bereda eleverna tillfälle att pröva sin förmåga och sitt intresse i olika riktningar.

Arbetssätt

I textilslöjden är betingelserna för en individuell undervisning särskilt gynnsamma och bör därför väl tillvaratas. Var och en får utföra sina egna övningsuppgifter, och arbetstempot anpassas till det för eleven lämpliga. Vid genomgång av teoretiskt betonade kursmoment bör huvudsakligen klassundervisning tillämpas. Även grupsituationer bör förekomma, då förutsättningarna härför är goda, t. ex. då repetitioner visar sig behövligen för vissa elever eller vid utförande av sådana uppgifter, där samarbete mellan flera är stimulerande och tidsbesparande.

För att eleven skall nå goda resultat i textilslöjd, fordras manuell och intellektuell aktivitet i förening med kunnsighet, intresse och skapande fantasi. Arbetsuppgifter, som kräver alltför ringa tankeverksamhet, kan minska intresset. Så kan exempelvis den som har starkt ut-

vecklad komponerande fantasi inte entusiasmeras av att i konstsoömnad arbeta endast efter förelagda mönster. Eleven bör i detta fall få göra egna kompositioner. Om å andra sidan denna fantasi är svagare utvecklad hos någon, bör man inte räkna med mer av självständiga prestationer än som svarar mot förmågan. Det ideala vid val av arbetsuppgifter är självfallet, att var och en får arbeta med sådana uppgifter, som helt motsvarar elevens förutsättningar. Att uppnå detta är självfallet inte möjligt. Lärarens uppgift måste därför begränsas till att så långt möjligt bilda sig en uppfattning om de individuella förutsättningarna och anpassa valet av arbetsuppgifter därefter.

Vid det manuella arbetet bör varje moment utföras på rätt sätt och på så kort tid som möjligt utan att noggrannheten eftersätts. Till buds stående verktyg och maskiner, som kan underlätta arbetet, bör användas.

Eleverna bör själva fullborda sina arbeten. Läraren skall endast demonstrera förfarandet samt ge erforderliga kompletterande råd. För att få bättre arbetsro samt ökad trivsel och effektivitet i undervisningen bör i regel läraren gå till den som behöver hjälp. I väntan på hjälp bör eleven sysselsätta sig med ett fyllnadsarbete på egen hand, t. ex. stickning eller konstsoömnad.

Varje elev bör föra en s. k. arbetsbok, som lämpligast består av en samlingspärm. De anteckningar, materialprover, beskrivningar, övningslappar m. m., som här samlas, ger stadga åt undervisningen, stöd för minnet och ledning vid det fortsatta arbetet. Pärmerna bör vara hållbara och praktiska.

God ordning bör råda i slöjdsalen. Lösa verktyg bör förvaras på sin bestämda plats och på sådant sätt, att läraren vid lektionens slut snabbt kan överblicka, att de återställts på avsedd plats.

Med hänsyn till undervisningens art bör lektionerna om möjligt placeras ut som dubbeltimmar. Härigenom blir det lättare att utnyttja lektionstiden samt att anordna laborationer och studiebesök.

Lektionerna bör förberedas så, att de kan genomföras effektivt och utan avbrott. Arbetsmaterial i form av garn, tyg o. dyl. bör finnas i erforderliga sorteringar och kvantiteter. Åskådningsmateriel, som skall användas, bör framtagas före lektionen. Verktyg och maskiner bör tid efter annan överses. Laborationerna i materiallära måste förberedas omsorgsfullt, bl. a. genom kontroll av materielen.

Eleverna bör bibringas god kännedom om de använda *verktygens och maskinernas funktion, användning och vård*. De vanligaste verktygen, såsom nålar, stickor och saxar, kräver vanligen god rörelseförmåga hos handen, vars finmotorik måste utvecklas. Stor uppmärksamhet bör därför ägnas åt att de används på rätt sätt. Även om så sker, kan vissa av handens muskler ansträngas så att den övade rätt snart blir trött. En stunds vila med avspänningsrörelser är då att rekommendera. Vid varje arbetsmoment bör eleven inta en riktig kroppsställning, så att prestationsförmågan och precisionen ökas och onödig ansträngning undviks. Kontroll av handgrepp och kroppsställning bör därför fortgå under hela skoltiden.

Det väsentligaste om symaskinens konstruktion och verkningsätt bör klargöras. Övning med trädnig av maskinen bör påbörjas redan i årskurs 3. På mellanstadiet bör eleverna få lära sig maskinens funktion, användning och skötsel. Vid undervisningen bör elektriska symaskiner användas. Även andra hjälpmedel, såsom strykjärn och vävstol, bör ägnas uppmärksamhet.

Risken för skador vid oriktig hante-

ring av verktyg och maskiner bör framhållas.

Materialanskaffning

Anskaffning av material till eleverbeten bör ägnas stor omsorg. Väsentligt är, att alltid god kvalitet kan väljas. Att utföra en god arbetsprestation med ett material av dålig kvalitet måste nämligen te sig som ett så meningslöst slöseri med tid och kraft, att intresset för arbetet kan minskas. Att en viss del av materialet upphandlas centralt, kan innebära besparing av tid, arbete och pengar. En för långt driven central upphandling gör dock textilslöjden för mycket likriktad och ger eleverna endast i begränsad omfattning tillfälle att välja material och därigenom utveckla sin smak. För att individuell undervisning skall kunna meddelas utan fasta modellserier, bör varje lärare få anskaffa material inom en icke alltför snäv kostnadsram.

Hjälpmedel

Förslag till lämplig inredning och utrustning av lokaler för textilslöjd har utarbetats av skolöverstyrelsen.

Maskiner och verktyg skall finnas i erforderligt antal. Vidare måste läraren förfoga över ändamålsenlig undervisnings- och demonstrationsmateriel, såsom textila materialprover, modellsamlingar, mönster, modejournaler, plancher och audivisueella hjälpmedel av olika slag.

Vid laborationerna i materiallära bör materielen vara så riklig, att eleverna vid enklare övningar får arbeta individuellt och vid mera arbets- och materielkrävande laborationer i grupper med två i varje. Mikroskop, kemikalier och annan materiel bör alltså kunna disponeras i tillräcklig omfattning.

En boksamling med litteratur för så-

väl elever som lärare bör finnas lätt tillgänglig inom slöjdlokalerna.

Undervisning på lågstadiet

Undervisningen i textilslöjd i årskurs 3 bör ge eleverna tillfälle att finna utlopp för den skapande fantasi och verksamhetslust, som de på detta åldersstadium så ohämmat kan utveckla. Då de här har behov av omväxling och snabbt vill se resultat av sitt arbete, bör uppgifterna vara små och inte så tidskrävande. Lämpliga som omväxling med det övriga arbetet i textilslöjd kan vara applikationsarbeten i bomull eller linne, leksaker av galon eller liknande material, helgpynt av risfläta, halm m. m.

Som förberedelse till och i samband med tillverkningen av valda föremål beskrivs och används de enklaste verktygen. Grundläggande stygn vid hand-söm (förstygn eller träckelstygn, efterstygn, kaststygn och fällstygn) utförs på övningslappar av bomullstyg, som införs i arbetsbok.

De inledande övningarna i maskinsöm bör efter en genomgång av maskinens viktigaste delar omfatta sömning utan tråd på övningspapper, trädnung av maskinen och raksöm med tråd på både papper och tyg.

Lämpliga klädvårdsmoment är isyning av knapp och hängare, fläckurtagning med vatten samt enkel pressning.

Undervisning på mellanstadiet

Undervisningen i textilslöjd på mellanstadiet bör i lämplig utsträckning bygga på elevernas intressen och utgå från deras egna uppslag, så att var och en kan få utlopp för sin fantasi och sitt aktivitetsbehov. Eleverna blir emellertid på detta åldersstadium alltmera medvetna om att det egna tekniska kunnandet är otillräckligt för ett självständigt skapande av en kvalitet, som skulle kun-

na tillfredsställa dem. Undervisningen bör därför inriktas på att söka utveckla deras manuella färdighet i de i kursen förekommande teknikerna. Självfallet bör därvid sådana arbetsuppgifter utföras, som är meningsfulla för dem och som skapar arbetsglädje.

Vid slöjdarbetet kan olika tekniker inövas i huvudsak enligt vad som här nedan anges under virkning, stickning, sömning för hand och på maskin, konst-sömning, klädvård, knyppling och vävning.

Den grundläggande undervisningen i *virkning* kan förläggas till årskurs 4. Sedan tillräcklig färdighet uppnåtts med bomullsgarn, kan även ullgarn användas. I följande årskurser kan virkning i olika tekniker lämpligen utgöra fyllnadsarbete.

Stickning är ett så omfattande och tidskrävande huvudmoment, att den grundläggande undervisningen bör spridas ut över årskurs 4 och 5. Under det första av dessa läsår bör övningarna utföras med två stickor och under det andra med fem. Vid de inledande övningarna bör relativt grovt garn användas, helst ullgarn, som på grund av sin elasticitet är lätt att arbeta med. Sedan eleverna nått tillräcklig färdighet, bör de lära sig att arbeta efter stickningsbeskrivning. Stickning lämpar sig väl som fyllnadsarbete.

Sömning för hand och på maskin förekommer i alla årskurser och är det mest omfattande av samtliga huvudmoment. Särskild uppmärksamhet bör därför ägnas åt undervisningens planering med anpassning såväl till åldersstadiet som till de enskilda elevernas förutsättningar. Detta huvudmoment omfattar både linnesömning och klädsömning. Linnesömning kan lämpligen påbörjas i årskurs 6. Vissa vanligen förekommande sömarter bör inläras, såsom isärpressad söm, vändsöm, fällsöm, rynkning

för hand och på maskin, fastsättning av linning utan styvnad, fällning för hand och på maskin samt utförande av tränade knapphål. Då så är lämpligt, bör dessa övningar utföras på särskilda lappar, som insätts i arbetsboken. Varje sådan förberedande övning bör utföras, innan sömarten skall tillämpas.

Kunnigheten i *konstsömnad* bör systematiskt utvecklas under hela mellanstadiet och bör omfatta såväl bunden som fri teknik samt märkning. Konstsömnad lämpar sig särskilt väl som fyllnadsarbete.

Klädvård bör omfatta lappning, lagning, fläckurtagning och pressning.

Knypplingsarbeten bör få utföras av elever, som så önskar.

Vävning kan på mellanstadiet utföras av elever, som så önskar och som bedöms ha förutsättning härför, i bandvävstol, bordsvävstol eller vanlig vävstol.

Orientering om textila material, deras ursprung och egenskaper lämnas i varje årskurs i anslutning till utförda arbeten.

Undervisningen i textilslöjd för pojkar, vilken enligt timplanen skall omfatta lägst 20 lektioner på mellanstadiet, bör huvudsakligen inriktas på att låta eleverna alltefter individuella förutsättningar omsätta egna uppslag och önskemål i enkla föremål genom sömnad för hand och på maskin. Aktuell klädvård bör omfatta isyning av knappar och hängare, stoppning och lagning för hand och på maskin, fläckurtagning samt pressning. I samband med undervisningen i övrigt lämnas en kortfattad orientering i materialkunskap och textilekonomi.

Undervisning på högstadiet

På högstadiet har eleverna uppnått den grad av kunnighet och mognad, som möjliggör en mera avancerad un-

dervisning i textilslöjd. För flickorna har den personliga prydligheten, klädkontot och den egna garderoben blivit en betydande angelägenhet; häri kan ligga en motivation till egna förslag till arbetsuppgifter, där ekonomiska och estetiska synpunkter blir väsentliga. Tack vare den större manuelle färdigheten kan eleverna här med tillförsikt gripa sig an med mera krävande uppgifter. Naturliga moment i undervisningen på detta stadium blir därför sömnad, textil materiallära, textilekonomi samt personlig prydlighet och klädkultur. I den mån de har intresse även för andra områden såsom vävning och knyppling, bör dessa intressen tillgodoses.

Årskurs 7

Sömnad för eget bruk och hemmets behov skall omfatta såväl linnesömnad som klädsömnad. I samband därmed bör upplysningar lämnas om det material, som används vid övningarna, och om kvalitet och andra egenskaper hos övriga i handeln vanligen förekommande material och produkter, såsom garner, tyger, trikåvaror och konfektionskläder. Vid denna undervisning i *textil varukunskap* bör även varudeklarationernas innebörd och uppgift belysas. Betydelsen av textilvården i hemmet bör framhållas. Det är också angeläget, att materialkostnaden för de av eleverna tillverkade föremålen på lämpligt sätt beräknas eller uppskattas. De *textilekonomiska* beräkningarna bör begränsas till en budget för den egna garderoben.

Undervisning om personlig prydlighet och klädkultur ingår i kursen. Eleverna har nu nått den ålder, då detta huvudmoment tilldrar sig stort intresse. Det bör därför ägnas särskild uppmärksamhet. Ekonomiska, psykologiska och moderiktiga aspekter på tonårskläder bör beaktas. Hänsyn skall därvid ta-

gas till elevernas förutsättningar vid val av modeller, tyg, färger m. m. för den egna garderoben. Då den personliga prydligheten ej blott är beroende av klädseln utan även av hygien, frisyra, användande av kosmetika etc., bör dessa frågor belysas. Eftersom ämnet för vissa elever kan vara av ömtålig natur, bör det behandlas med finkänslighet och takt.

Vid *undervisning i tillvalsämnet textilslöjd* (3—5 vtr) erhåller ifrågavarande elever ökad tid för vidgad tillämpning av dels ovanstående moment, dels huvudmoment, som förekommit i föregående årskurser.

Lämpliga överkursuppgifter i mån av fallenhet och intresse utgör knyppling och vävning. Elever, som arbetar med vävning, bör erhålla kännedom om vävstol och redskap samt om uppsättning av väv. De bör få öva sig i olika tekniker med högst fyra skaft och i olika material (bomull, lin, ull).

Årskurs 8 och 9

I årskurserna 8 och 9 meddelas undervisning (även i tillvalsämnet textilslöjd) i stort sett inom ramen för samma huvudmoment som i föregående årskurser. En fördjupning bör dock ägarum, och övningsmomenten kan samtidigt bli bättre tillgodosedda. I större omfattning än tidigare bör eleverna få ägna sig åt sina speciella intressen. I sömnad får undervisningen en nyttobetonad inriktning, därigenom att arbetsuppgifterna lämpligen bör väljas så, att eleverna får komplettera och underhålla den egna garderoben och hemmets textilier.

Klädsömnad förekommer som fristående huvudmoment först i årskurserna 8 och 9. På detta åldersstadium är intresset för de egna kläderna vanligen stort, och personliga synpunkter och önskemål gör sig ofta starkt gällande.

Det är därför angeläget, att eleverna själva i största möjliga omfattning får medverka vid planeringen av de kläder, som de skall sy. I denna planering ingår bl. a. tygval med tanke på klädesplaggets art, användning och utseende samt modellval, som bör anknytas till gällande mode. Modellerna bör vara enkla och lättarbetade. Yrkesmässig mönsterkonstruktion skall inte förekomma. Däremot bör eleverna lära sig att rätt använda kommersiella mönster. Då dessa för normalfigurer utformade mönster har uppgifter om storlek och mått, bör eleverna lära sig grundläggande måtttagning, som bl. a. gör det möjligt att finna det mönster, som bäst svarar mot den egna figuren. Hur man förstorar och förminskar färdiga mönster bör demonstreras. I klädsömnaden bör inläras utläggning av mönster på tyg, tillklippning, markering, hoptråckling, provning, dubbelmarkering, olika sömnadsmetoder, isättning av ärmar, kastning över öppen kant för hand eller med sick-sackmaskin, olika sätt att lägga upp kjolfäll, fastsyning av blixtlås, fastsättning av krage osv. Pressning av sömmar under arbetets gång är av betydelse för plaggets slutliga utseende. Elever med likartade uppgifter kan med fördel samarbeta exempelvis vid måtttagning och provning.

Klädvården bör omfatta fläckurtagning, vädring, borstning, strykning av olika material och pressning. Betydelsen av vanlig tvätt, kemisk tvätt och malpreparering bör framhållas. Värdet av klädvård ur ekonomisk synpunkt bör understrykas.

Konstsömnad bör förekomma övningar i bunden och fri teknik även efter egna kompositioner. Vid mönsterkompositionerna kan samarbete med teckningsundervisningen bli värdefullt. De speciella konstsömnadsarter, som finns i olika delar av landet, kan också

utnyttjas i undervisningen, som härigenom kan medverka till att på detta område föra traditioner vidare. De gynnsamma betingelser för ett fritt skapande, som de stora möjligheterna till variation av material, färg och komposition erbjuder, bör väl tillvaratas. Konstsömnaden — broderiet — får härigenom en smakfostrande uppgift.

Uppgifter i *vävning* allt efter elevernas fallenhet och intresse bör ge kännedom om vävstol och redskap samt om uppsättning av väv och övning i olika tekniker med högst fyra skaft och i olika material (bomull, lin, ull).

Som fortsättning på den orientering i textil varukunskap, som meddelats i föregående årskurser, ingår här en mera systematiskt upplagd lärokurs i *textilmateriallära*. Därvid bör behandlas de textila naturprodukternas förekomst, beredning, egenskaper och användningsområden, liksom de vanligaste syntetiska materialens egenskaper och användning. Eleverna bör få tillfälle att utföra enkla laborationer för bestämning av i textilier ingående fibrer och olika textila produkters väsentligaste egenskaper.

Undervisning i *textilekonomi* bör utvidgas till att omfatta även hemmets textilier samt inköpskunskap. Sedan erforderliga anvisningar lämnats, bör eleverna individuellt eller i grupper, så långt det är möjligt, självständigt utarbeta budgetförslag. Lämpligt är, att kostnadsramen och betingelserna i övrigt inte är desamma för de skilda grupperna.

Eleverna bör söka att själva dra slutsatser av sina beräkningar. De bör exempelvis kunna finna, att vid bildandet av ett eget hem engångskostnaderna för hemmets textilier är större än för kläder, men att kostnaderna för kläder i genomsnitt per år är avsevärt större än för hemmets textilier. De bör lätt inse, att förmågan att sy vissa kläder och att utföra lagnings- och ändringsarbeten

måste vara av stor ekonomisk betydelse för ett hem.

De i materialläran inhämtade kunskaperna bör vara en god grund för undervisningen i inköpskunskap, som blivit allt betydelsefullare genom tillkomsten av så många nya material.

Undervisningen i *textilhistoria* bör huvudsakligen inriktas på svenska förhållanden. Särskilt intresse erbjuder därvid hemslöjdens och klädedräktens utveckling och betydelse. Någon orientering kan lämnas om den textilhistoriska utvecklingen i stort. Tillgång till god åskådningmateriel är här av särskild vikt.

I de nu nämnda mera teoretiskt betonade huvudmomenten textil materiallära, textilekonomi och textilhistoria finns förutsättningar för en enhetlig lärokurs och en gemensam undervisning. Huruvida dessa huvudmoment skall förläggas till årskurs 8 eller 9, blir beroende av om eleverna deltar i ämnet under en eller under båda årskurserna. I normala fall torde åtminstone materiallära och textilekonomi böra förläggas till årskurs 8. I årskurs 9 skulle i så fall dessa moment genomgå med endast de elever, som inte deltagit i ämnet föregående läsår. I sista årskursen har de som deltagit i ämnet i årskurs 8, nått den ålder och färdighet, att de i relativt hög grad kan arbeta självständigt, medan läraren genomgår de teoretiska momenten med dem som inte haft ämnet i årskurs 8.

Värdet av *studiebesök* ökas givetvis avsevärt, om eleverna får en förberedande orientering om syftet med besöket. Under detta bör de så effektivt som möjligt informeras om det som är väsentligt i sammanhanget, vilket inte får skymmas bort av alltför många detaljupplysningar. Varje besöksgrupp bör hållas samman, så att alla uppfattar det som sägs och visas. (Se även under avsnittet *Konkretion*.)

Träslöjd. Metallslöjd

Huvudmoment

L å g s t a d i e t

Träslöjd

Årskurs 3

Arbeten i trä och andra material med anknytning till elevernas lekar och fritidsintressen samt till annan undervisning.

Slöjdritning i form av enkla skisser. Enkel slöjdteknik. Ytbehandling, främst målning med vattenlösliga färger.

Skyddsföreskrifter.

M e l l a n s t a d i e t

Träslöjd

Arbeten i trä och andra material för lek, hem och fritid samt med anknytning till annan undervisning.

Slöjdritning: Skiss eller arbetsritning i samband med planläggning och utformning av egna förslag till arbeten. Färgförslag med krita eller vattenfärg.

Slöjdteknik: Hyvling, formningsövningar, borring, skruvning, putsning, urholkning, centrumtappning, svarvning, limning.

Materialkännedom. Verktygskännedom.

Ytbehandling: Strykning med lack- och oljefärger, vattenlösliga färger, lasering och kemisk betsning.

Skyddsföreskrifter.

Metallslöjd

Arbeten i metall och andra material för lek, hem och fritid samt med anknytning till annan undervisning.

Slöjdritning: Skiss eller arbetsritning i samband med planläggning och utformning av egna förslag till arbeten. Färgförslag med krita eller vattenfärg.

Slöjdteknik: Klippning, kapning, bockning, filning, borring, nitning,

gängning, skålslagning, enklare smidning, mjuklödning.

Materialkännedom. Verktygskännedom.

Ytbehandling: Lackning, målning, svartbränning, blåanlöpning, oxidering samt dekorerings med puns och etsning.

Skyddsföreskrifter.

H ö g s t a d i e t

Träslöjd

Arbeten i trä och andra material i anslutning till elevernas intressen och studieinriktning.

Planering och slöjdritning: Planering med hänsyn till funktion, form, kvalitet och ett ekonomiskt utnyttjande av materialet. Arbetsritning i projektion i samband med planläggning av egna förslag, antingen i naturlig storlek eller i skala. Färgförslag. Kostnadsberäkning och arbetsbeskrivning.

Slöjdteknik: Fogning, sinkning, gradning, slitsning, sargtappning, svarvning. Arbeten i andra material.

Materialkännedom. Verktygskännedom och verktygsvård.

Ytbehandling.

Säkerhetsföreskrifter.

Något om bygdens hemslöjd. Möbelstilar.

Studiebesök.

Metallslöjd

Arbeten i metall och andra material i anslutning till elevernas intressen och studieinriktning.

Planering och slöjdritning: Planering med hänsyn till funktion, form, kvalitet och ett ekonomiskt utnyttjande av materialet. Arbetsritning i projektion i samband med planläggning av egna förslag, antingen i naturlig storlek eller i skala.

Färgförslag. Kostnadsberäkning och arbetsbeskrivning.

Slöjdteknik: Smidning, svarvning, drivning, planing, hårdlödning. Arbeten i andra material.

Materialkännedom. Verktygskännedom och verktygsvård.

Ytbehandling.

Säkerhetsföreskrifter.

Något om bygdens hemslöjd.

Studiebesök.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

I träslöjd och metallslöjd skall ingå även slöjd i andra material, t. ex. läder, skinn, papp, papper, emalj och plast, i den omfattning och med den inriktning, som anges i anvisningar och kommentarer till slöjdarten ifråga.

Undervisningen i träslöjd och metallslöjd skall bedrivas så, att den, samtidigt som den ger färdigheter och kunskaper, medverkar till elevernas fostran till ordning, noggrannhet och sparsamhet samt till ansvarskänsla och självständighet. Den skall skänka omväxling och tillfredsställelse i skolarbetet samt stimulera till fortsatt arbete på egen hand. De tillfällen, som slöjdarbetet erbjuder att utveckla god smak och personlig stilkänsla, bör tillvaratas. Läraren bör alltid beakta den enskilde elevens förmåga till självständigt skapande inom den ram, som i varje enskilt fall och med olika förutsättningar kan anses lämplig.

Genom studium av det material, som kommer till användning, bör eleverna bibringas kännedom om dess ursprung, framställning, kännetecken, egenskaper och ekonomiska betydelse. De bör också lära sig att med beräkning och sparsamhet använda sådant material, som de disponerar.

Undervisning i träslöjd och metall-

slöjd är inte avsedd för enbart pojkar. Även om flickorna i regel torde komma att undervisas i textilslöjd och pojkar i trä- eller metallslöjd, skall pojkar kunna delta i textilslöjd och flickorna i trä- eller metallslöjd.

Planering och samverkan

Även om slöjdundervisningen alltid måste vara väl planerad, bör den inte bindas till vissa modellserier utan anpassas efter vars och ens förutsättningar. Eleverna bör stimuleras att söka utforma egna förslag till arbeten, och stor hänsyn bör tas till deras önskemål, i den mån dessa kan förenas med undervisningens syfte. Läraren bör genom visning av bilder, bildband och film samt genom samtal ge uppslag till och förbereda planläggningen av nya arbeten. Alltför tidskrävande uppgifter bör emellertid undvikas, särskilt på lägre stadier, där eleverna snabbt vill se resultat. Utförda arbeten bör vara formriktiga, ändamålsenliga och tidsenliga.

Kursplanen avser att anvisa förutsättningar för en kontinuerlig ökning av svårighetsgraden av övningarna, och läraren bör medverka till att arbetena utformas så, att samtliga elever får utföra de för kursen föreslagna momenten. Då vissa slöjdarbeten kan kräva andra än i kursplanen föreslagna övningsmoment för att göras färdiga, bör läraren i förekommande fall ge enskild instruktion om hur dessa skall utföras. Särskilt duktiga elever bör, antingen individuellt eller i grupp, som tillämpning få arbeta med överkursuppgifter, på högstadiet anpassade efter vars och ens studieinriktning. Som exempel kan nämnas, att de som valt den tekniska linjen, bör få ägna sig åt mera tekniska arbetsuppgifter.

Undervisningen bör utformas så, att samverkan åstadkommes med skolans övriga ämnen, såsom med kristendoms-

kunskap och hembygdkunskap på lågstadiet, geografi, historia och matematik på mellanstadiet samt teckning, fysik och matematik på högstadiet. På sistnämnda stadium bör samverkan ske även med praktisk yrkesorientering.

Arbetsätt

Klassen bör samlas till kort genomgång, när nya arbetsmoment skall inläras eller viktiga sådana repeteras. För övrigt bör eleverna vänjas vid att arbeta självständigt och under eget ansvar samt lära sig att hjälpa och råda varandra, då så är möjligt. Vid val av uppgifter bör den enskildes uthållighet, skapande förmåga, självständighet och kraft beaktas, så att lämpliga avgöranden träffas och han av läraren erhåller de råd och anvisningar, som bäst gagnar honom.

Redan från början bör stor vikt läggas vid att riktiga arbetsställningar intas vid verktygens användning. Detta bör ständigt övervakas, så att felaktigheter kan motverkas, innan de blir inöta.

Slöjdföremålen bör på lämpligt sätt ytbehandlas, varvid enkla, lätt utförbara metoder bör komma till användning. Behandlingen skall syfta till att få fram materialets naturliga struktur, såvida inte täckande färger används. Nya metoder bör uppmärksammas.

På lösblad, som senare samlas i pärm eller arbetsbok, bör eleverna få anteckna viktiga övningsmoment, vissa arbetsmaterial och deras egenskaper samt olika former för ytbehandling.

Lämpligt kan vara att bland eleverna utse ordningsmän, som tilldelas vissa uppgifter, t. ex. tillsyn av verktygsskåp, limbord samt ytbehandlings- och virkesrum.

Färdiga arbeten bör omedelbart få tas hem, om ej särskilda skäl talar emot

detta, exempelvis då man önskar samla arbeten i utställningsmontrar i slöjdsalar eller korridorer. I en sådan monter bör föremålen ofta bytas ut, så att eleverna lockas att söka sig dit. Skolan kan även ordna gemensam utställning i samband med läsårets avslutning, varvid samtliga elever om möjligt bör vara representerade. Vid studiedagar har slöjdutställningar med pedagogisk inriktning en uppgift att fylla. En sådan utställning bör visa inte endast färdiga alster utan också uppläggningsarbetet. Vid föräldraaftnar kan eleverna någon gång visa vad de gör i slöjden och hur de arbetar.

Hjälpmedel

Förslag till lämplig inredning och utrustning i slöjdsalar har utarbetats av skolöverstyrelsen.

I slöjdsalen bör finnas ritningar till föremål av olika svårighetsgrad och reproduktioner av förebildliga slöjdföremål samt modeller, vilka i mån av behov förnyas och kompletteras. Ritningar och reproduktioner bör vara uppklistrade på kartong e. dyl. och systematiskt ordnade i särskild hylla, som försetts med fack, så att eleverna lätt finner, vad de behöver. Om möjligt bör även finnas planscher och särskilda ritningar, som åskådliggör tillvägagångssättet vid mera komplicerade sammansättningsarbeten, såsom sinkning, gradning, tappning och slitsning, samt också för eleverna avsedda handledningar. Ritbräde och ritmaterial bör finnas till varje arbetsbänk.

Det kan vara lämpligt, att skolan för olika ändamål anskaffar goda alster av svensk hemslöjd och brukskonst i syfte att utveckla elevernas sinne för god svensk form. Försök bör göras att från museer erhålla lämpliga alster att placera i skolans utställningsutrymmen under viss tid. I samband med undervis-

ningen bör besök göras på museer och utställningar.

Verktygen bör vara numrerade eller på annat sätt märkta och systematiskt placerade i ställ och skåp. I skolor, där flera lärare använder samma slöjdsal, är det förmånligt, om av ömtåligare verktyg, särskilt hyvlar, finns en sats för varje lärare.

Slöjdresultatet och arbetsglädjen är i hög grad beroende av att eleverna får arbeta med goda och välskötta verktyg. Verktygsvården är därför synnerligen viktig. Vid terminens början skall alla verktyg vara översedda och justerade, och i fortsättningen har läraren att noga tillse, att alla eggjärn hålls väl slipade samt att verktyg, som kommer i olag eller skadas, snarast möjligt repareras eller ersätts. Eleverna skall vänjas vid att i mån av förmåga hjälpa till att hålla verktygen i gott skick och omsorgsfullt vårda såväl dem som maskiner och övriga inventarier.

Bland övriga hjälpmedel för undervisningen bör framhållas skrivtavla och småbildsprojektor. Lämplig projektyta för visning av ljusbilder och film bör finnas liksom utrymmen för apparater. En samling handböcker för lärare och elever bör vara tillgänglig i slöjdsalen.

Vederbörliga *skyddsåtgärder* skall vara vidtagna vid maskinerna i slöjdsalen, och eleverna skall för undvikande av olycksfall lära sig att iaktta nödig varsamhet när de använder dessa. Skyddsföreskrifter skall på lämpligt sätt meddelas på samtliga stadier i skolan. Det bör dessutom beaktas, att god ordning i slöjdsalen inte endast har betydelse för elevernas fostran och för bästa möjliga arbetsresultat utan också för att minska risken för olycksfall i arbetet.

För vissa elektriska lampor (armatur) föreligger provningsplikt, vilket in-

nebär, att de för att få salubjudas, försäljas eller användas skall vara godkända av Svenska elektriska materielkontrollanstalten (Semko). Undantag från provningstvånget gäller dock för armatur, som — utan att salubjudas i öppen butik — tillverkas i enstaka exemplar, under villkor att i armaturen ingående ledningar, lamphållare, strömställare och ledkonstruktioner är av typ, som godkänts av Semko (S-märkta). Det är därför av vikt, att största omsorg och försiktighet iakttas vid tillverkning av golv- och bordslampor samt lampetter. Golv- och bordslampor bör ej utföras i metall.

Ytbehandlingsmaterial bör hållas väl avskilt från övrigt material. Gifter av olika slag skall förvaras inlåsta på föreskrivet sätt. Detsamma gäller beträffande förtunningsmedel för cellulosalack. Penselvården är synnerligen viktig.

Undervisning på lågstadiet

Undervisningen i träslöjd i årskurs 3 bör utgå från elevernas lekar och fritidssysselsättningar, deras intressen i och utom skolan samt deras lust att skapa något med sina händer. Lämpliga arbetsuppgifter är förfärdigande av klotsleksaker, modeller i form av klotsbyggnader i anslutning till undervisningen i hembygdskunskap och kristendoms-kunskap, klotsljusstakar, olika slag av julpynt, utrustning till julspel och dramatiseringar etc. För att underlätta och ge möjlighet till variation i arbetet bör ett rikligt urval av lättarbetat material finnas i slöjdsalen. Virke som till struktur, bredd och tjocklek passar till avsett föremål, bör tillhandahållas.

Elevernas egna förslag, utförda i skiss direkt på träbiten eller på papper, kan vara utgångspunkt för planläggning av slöjdarbetet.

När eleverna förfärdigar valda föremål, får de övning i sågning, hyvling, form-

ning med kniv, spånhyvel och fil samt i spikning. Därjämte övas påritning med hjälp av vinkelhake och linjal samt överföring av ett givet längdmått från skissen till arbetsstycket med hjälp av halvmetermått. Det är viktigt att redan från början inlära riktiga arbetsställningar och handgrepp samt tillse, att verktygen används på så riktigt sätt som möjligt. Upplysningar om det material, som används, bör ingå som ett naturligt led i undervisningen.

Ytbehandling bör utföras med vattenlösliga färger. Erforderlig efterbehandling kan ske med lack.

I samband med orienteringen om slöjdsalen bör aktuella skyddsföreskrifter meddelas.

Undervisning på mellanstadiet

Undervisningen i träslöjd på mellanstadiet bör i så stor utsträckning som möjligt bygga på elevernas intressen och utgå från deras egna uppslag, så att var och en kan få utlopp för sin förmåga till skapande arbete. Lämpliga arbetsuppgifter är framställning av bruksföremål för hemmet och redskap för lek, friluft- och idrottsverksamhet. Dessa uppgifter kan utföras enskilt eller i grupp. För fortsatta tillämpningsövningar kan, om eleverna så önskar, arbetsuppgifter ansluta till aktuella avsnitt i annan undervisning. Till års- och familjehögtider kan förfärdigas enkla föremål i andra material, t. ex. läder, papp eller emalj, och då företrädesvis av hela klassen samtidigt.

Förslag till slöjdarbeten bör eleverna utföra som enkel skiss eller arbetsritning, till en början i naturlig storlek, efter hand och i mån av individuell förmåga också i skala. I samband därmed klargörs skalbegreppet. I mån av behov kompletteras skissen med färgförslag, till en början i krita, senare även i vattenfärg.

Vid ytbehandlingen används lämpligen till en början vattenlösliga färger och, där så erfordras, efterbehandling med lack. Efter hand införs i läroäng- en strykning med lack och lackfärg samt lasering och kemisk betsnig.

I varje årskurs bör erforderliga säkerhetsföreskrifter noggrant genomgå och vid behov repeteras.

Vid slöjdarbetet kan lämplig *teknik* inövas och *verktygs- och materialkännedom* meddelas i huvudsak enligt följande ordning:

Årskurs 4. Grundläggande övningar i hyvling med rubank och skrubbyvel och i samband därmed användning av blyerts- och ritsstrykmått, borring med borrväng och i bormaskin, spikning och skruvning i såväl längs- som tvärgående virke samt användning av spikförsänkare, plattborr och skruvmejsel, putsning med sandpapper. Vid övningar med ett trästyckes uppriktning bör begreppen längd, bredd och tjocklek klargöras och, då halvmetermått skall användas, erforderliga längdmått repeteras. I anslutning till undervisningen i naturkunskap behandlas i slöjden de vanligast förekommande svenska träslagen.

Årskurs 5. Förutom tidigare genomgångna moment även grundläggande övningar i hyvling av rund form, enkel urholkning med hjälp av håljärn, huggning med stämjärn, centrumtappning och limning. Arbeten, där bladning och borrtappning ingår, bör förekomma endast i individuella överkursuppgifter.

Årskurs 6. Förutom tidigare genomgångna moment även grundläggande övningar i svarvning i längs- och tvärgående trä. I samband härmed grundlig genomgång av svarvens användning. Fortsatt undervisning om de vanligaste verktygens skötsel och vård. Arbeten, där fogning och sinkning ingår, bör förekomma endast i individuella över-

kursuppgifter. Några vanliga utländska träslag visas, och trädens växtplatser uppsöks på kartan. Då så erfordras för ett arbetes färdigställande, utförs kopp-ling av elektrisk armatur och svag-strömsanläggningar.

Undervisningen i träslöjd för flickor, vilken enligt timplanen skall omfatta lägst 20 lektioner på mellanstadiet, bör huvudsakligen inriktas på att låta eleverna alltefter individuella förutsättningar förfärdiga enkla föremål efter egna uppslag och önskemål. I samband därmed bör de få övning i att använda i hemmet förekommande enkla verktyg. Om möjligt bör en av eleven utförd skiss ligga till grund för slöjdarbetet. Enkla ytbehandlingsmetoder och någon information om de vanligaste ytbehandlingsätten bör komplettera undervisningen. Även flickorna bör om möjligt beredas tillfälle att slöjda också i annat material än trä. Svårare hyvlingsuppgifter bör undvikas.

Undervisning i metallslöjd bör förekomma under minst ett läsår på mellanstadiet. Den bör i så stor utsträckning som möjligt bygga på elevernas intressen och utgå från deras egna uppslag, så att var och en kan få utlopp för sin förmåga till skapande arbete. Lämpliga uppgifter är framställning av bruksföremål för hemmet och redskap för lek, friluft- och idrottsverksamhet. Dessa uppgifter kan utföras enskilt eller i grupp. För fortsatta tillämpningsövningar kan, om eleverna så önskar, arbetsuppgifter ansluta till aktuella avsnitt i annan undervisning. Till års- och familjehögtider kan förfärdigas enkla föremål i kompletterande material, t. ex. läder, papp eller emalj, och då företrädesvis av hela klassen samtidigt.

Förslag till slöjdarbeten bör eleverna utföra som enkel skiss eller arbetsritning, till en början i naturlig storlek, efter hand och i mån av individuell för-

måga också i skala. I samband därmed klargörs skalbegreppet. I vissa fall kan det vara lämpligt att utföra förslagen i tunn papp. I mån av behov kompletteras skissen med färgförslag i krita.

Vid ytbehandling används till en början lackning och målning. Efter hand införs i lärogången svartbränning, blåanlöpning och olika oxideringsmetoder. Dekorering sker med puns och etsning.

I varje årskurs bör erforderliga säkerhetsföreskrifter noggrant genomgås och vid behov repeteras.

Vid slöjdarbetet kan lämplig *teknik* inövas och *verktygs- och materialkän- nedom* meddelas i huvudsak enligt följande ordning:

Årskurs 4. Grundläggande övningar i klippning och bockning av tunn plåt, filning, borrar, nitning. I samband med påritning användning av stålskala, vinkelhake, ritsspets, ritsstrykmått, körnare, passare. Stålskalans gradering klargörs, och erforderliga längdmått repeteras. Det är viktigt att redan från början inlära riktiga arbetsställningar och handgrepp samt tillse, att verktygen används på riktigt sätt. Upplysningar om det material, som används, bör ingå som ett naturligt led i undervisningen.

Årskurs 5. Förutom tidigare genomgångna moment grundläggande övningar med bågfil, skålslagning och mjuklödning.

Årskurs 6. Förutom tidigare genomgångna moment grundläggande övningar i gängning med snitt och tapp, enklare smidning och enklare drivning. Genomgång av skjutmåttets konstruktion och dess användningsområden. Fortsatt undervisning i de vanligaste verktygens skötsel och vård. Arbeten, där hårdlödning, härdning och svarvning ingår, bör förekomma endast i individuella överkursuppgifter. I samband

med övningar vid svarven grundlig genomgång av dess användning. Då så erfordras för ett arbetes färdigställande utförs koppling av elektrisk armatur och svagströmsanläggningar.

Undervisning på högstadiet

Undervisningen i träslöjd och metallslöjd. Arbetsuppgifterna väljs och anpassas med hänsyn till elevernas individuella förmåga och anknyts till deras studieinriktning. Vars och ens speciella anlag bör i möjligaste mån tillgodoses och utvecklas på bästa sätt.

Vid planläggningen av arbetsuppgifterna bör hänsyn tas till tidigare utbildning i vederbörande slöjdart. I samband med att egna förslag till arbeten planeras, utförs arbetsritning i projektion antingen i naturlig storlek eller i skala. Formningsarbeten görs lämpligen efter skiss. Modellens utformning diskuteras även med hänsyn till funktion, form, material och kvalitet. Planeringen bör i något fall omfatta också kostnadsberäkning och arbetsbeskrivning.

Vid slöjdarbetet kan lämplig teknik övas samt maskin-, verktygs- och materialkännedom m. m. meddelas i huvudsak enligt nedanstående anvisningar.

Undervisningen i träslöjd och metallslöjd i tillvalsgrupp i årskurs 7 och 8 bör i huvudsak avse moment, anpassade efter elevernas intresse, anlag och förmåga och bestående av mera omfattande slöjduppgifter i olika material, slöjdritning, slöjdteknik och planering, ytbehandling, material- och stillära.

Årskurs 7 och 8. Träslöjd. Förutom de moment, som behandlats på mellanstadiet, även fogning, sinkning, gradning, slitsning och sargtappning. Mera krävande svarvningsövningar och i samband därmed demonstrationer av olika slag av fastsättningsanordningar. Arbe-

ten i läder och skinn, där limning, laskning med rem och tråd, nitning samt fastsättning av beslag ingår. Plastarbeten med formning, bockning, limning och polering. Arbeten med papp och papper. Bokbinderi enligt limningsmetoden. Emaljering med olika slag av emaljer. Ytbehandling som tidigare men med större krav på gott utförande. I samband med olika arbeten genomgång av maskinernas och verktygens skötsel och vård. Övning i att skärpa några vanliga verktyg, till en början lämpligen på kasserade verktyg. Vikten av att följa givna skyddsföreskrifter framhålls.

Årskurs 7 och 8. Metallslöjd. Förutom de moment, som behandlats på mellanstadiet, även smidning, svarvning, drivning, planing och hårdlödning. Emaljering med olika slag av emaljer. Plastarbeten med formning, bockning, limning och polering. Ytbehandling som tidigare men med större krav på gott utförande samt dessutom slipning, polering med hjälp av slipvax och lumpskiva, förtenning. I samband med olika arbeten genomgång av maskinernas och verktygens skötsel och vård. Försök att under lärares ledning skärpa borrar- och svarvstål. Vikten av att följa givna skydds-föreskrifter framhålls.

Årskurs 9. Träslöjd och metallslöjd. Arbetsuppgifterna bör i stort sett ansluta till de moment, som behandlats i föregående årskurser, men ökade krav bör ställas på konstruktion, formgivning, noggrannhet och ytbehandling. Någon tid bör här ägnas åt hemslöjden, dess betydelse och utveckling, möbelstilar genom tiderna och modern ändamålsenlig heminredning. Undervisningen kan med fördel konkretiseras med hjälp av ljusbilder, bildband, film och planscher samt genom studiebesök t. ex. på museer, utställningar och industrier.

Hemkunskap

Mål

Undervisningen i hemkunskap skall göra eleverna förtrogna med de arbetsuppgifter, som förekommer i ett hem. Den skall vidare ge eleverna intresse för och grundläggande kunskap om frågor, som rör kost, bostad, kläder och konsumtion. Undervisningen bör bidra till elevernas ekonomiska fostran och konsumentfostran samt ge insikt i frågor rörande hem och familj. Den bör vidare söka utveckla elevernas sinne för kvalitet och odla deras smak. En riktpunkt för undervisningen bör vara, att den skall öka elevernas förutsättningar att verka som kunniga, självständiga, samarbetsvilliga och ansvars-kännande familjemedlemmar.

Huvudmoment

Mellanstadiet

Årskurs 6 (där skolstyrelsen så beslutar)

Enkla hemsysslor: Beredning av lättlagade maträtter av exempelvis hel- och halvfabrikat samt dukning; städning, bäddning, vård av kläder och skor, enkel tvätt.

I omedelbar anslutning till arbetet samtal om material, utförande och kvalitet, om frågor som rör hem och familj samt om enkla ekonomiska frågor och konsumentfrågor.

Högstadiet

Årskurs 7 (obligatorisk undervisning för alla elever)

Beredning av näringsmässigt fullvärdig kost och ur tandvårdssynpunkt lämpliga rätter och måltider. Grundläggande principer för rationell matlagning och bakning i samband med tillagning av typrätter och bakverk för vardagsbruk.

Vård av det egna rummet; daglig städning och annan rengöring med rationellt utnyttjande av tekniska och kemiska hjälpmedel.

Vård av egna kläder, t. ex. tvätt, strykning, pressning och skovård. Maskintvätt med efterbehandling.

I nära anslutning till ovannämnda arbetsmoment: Sunda kostvanor, kortfattad översikt över näringsämnesgrupperna, livsmedelskänedom. Elementär tvättlära. Hemmet som samlingsplats och arbetsplats. Synpunkter på en lämplig bostad och dess skötsel; riktiga arbetsställningar. Varukunskap. Ekonomiska synpunkter på hemarbetet. Hemekonomi, personlig ekonomi. Konsumentfostran. Personlig hygien, hushållsarbetets hygien.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i hemkunskap bör från början knyta an till sådana sysslor, som eleverna redan har kommit i kontakt med, för att sedan vidgas till att omfatta även andra delar av hemarbetet. Genom att utgå från deras egna erfarenheter får man naturliga motiv för undervisningen, intresset fångas, och en positiv attityd till ämnet skapas. Den praktiska undervisningen möjliggör en rikt varierad aktivitet, som ytterligare stimuleras, om eleverna får delta i planeringen av såväl terminernas som dagens arbete. Denna medverkan från deras sida kan äga rum både vid terminens början och vid upprepade tillfällen under arbetets gång samt göras mera konkret genom anteckningar i arbetsbok e. dyl.

Vid läsårets början bör hemmen informeras om lektionstider, lämplig kläddräkt, principerna för valet av upp-

gifter i matlagning och bakning för hemmens räkning m. m.

Samverkan med andra ämnen

Undervisningen i hemkunskap bör ske i samverkan med andra ämnen. Detta gäller bl. a. samhällskunskap (familjen, hemmet, hemekonomin), biologi (matlagning, kostlära, hygien), kemi (hemvårds- och tvättilära), fysik (hemmets tekniska apparatur), slöjd och teckning (hemmets textilier, möbler, färg och form) och gymnastik (arbetsställningar). Talrika anknypningspunkter finns till undervisningen i svenska (redogörelser, samtal, diskussioner, skrivning) och i matematik (beräkningar). Samverkan med yrkesorienteringen bör ske bl. a. med avsikt att bereda eleverna tillfälle att inför linjevalet pröva sin förmåga och sina intressen för olika slag av arbeten inom ämnets ram.

Arbetsätt

I allmänhet är det lämpligt att växla mellan klassundervisning, grupparbete och individuellt arbete. Åtskilliga informativa och instruktiva moment behandlas med fördel i gemensamma undervisningssituationer. Eleverna bör därvid stimuleras att ställa frågor och diskutera sådant som hör till ämnet. När läraren lärt känna dem, kan någon gång situationsspel läggas in i undervisningen. Eleverna föreställer då olika personer, t. ex. föräldrar och barn, som diskuterar om veckopengar och samtalar om ett givet ämne.

Gruppen är i många avseenden den naturliga arbetsenheten i hemkunskapsundervisningen. Grupparbetet ger eleverna tillfälle att öva sig i att samarbeta och visa hänsyn, och det stimulerar ofta till egna initiativ och ökat individuellt arbete. Indelningen i grupper kan ske på olika sätt; ofta bru-

kar den frivilliga grupperingen vara bäst. En viss omgruppering på lärarens initiativ kan ibland behövas.

Undervisningen bör i så stor utsträckning som möjligt individualiseras, bl. a. genom att tempot i möjligaste mån anpassas till vars och ens arbetstakt och rytm. Den bör inriktas på att systematiskt öva eleverna att arbeta självständigt och under eget ansvar, att göra egna iakttagelser och beräkningar samt att på grundval därav dra egna slutsatser.

Största vikt bör från början läggas vid ett metodiskt inövande av rutinsysslor. Det bör råda god ordning i hemkunskapsavdelningen, dels för att eleverna skall kunna fostras till ordning, dels för att bästa möjliga arbetsresultat skall kunna uppnås. De skall från början läras att med aktsamhet hantera redskap, maskiner och övriga inventarier samt att med beräkning och sparsamhet använda material.

Den första undervisningen i ämnet bör inriktas på grundläggande metoder med användning av vanliga redskap. Sedan allmänna riktlinjer för olika dagliga sysslor genomgåts, är det lämpligt, att läraren tar upp olika matlagnings- och hemvårdsmetoder och i samband med dessa utnyttjandet av och jämförelser mellan olika hjälpmedel och material. Undervisningen måste därvid läggas så, att de grundläggande momenten inövas från början och att eleverna blir förtroagna med dessa. Sedan kan man bygga vidare på vunna erfarenheter.

Ett syfte med undervisningen är att lära eleverna att på egen hand utföra sina uppgifter. För att de skall kunna komma fram till större säkerhet och självständighet i arbetet, bör nya arbetssätt, redskap och material noggrant demonstreras. Därefter bör de få tillfälle att öva de metoder, som

skall tillämpas i arbetsuppgifterna.

Viktigt är, att eleverna får tillämpa de inhämtade kunskaperna på nya situationer.

Då de första grunderna i arbetet inlärts, kan detta varieras exempelvis enligt följande ordning: Enskilda elever eller grupper av elever lagar på egen hand efter kort instruktion en måltid efter kokbok; av givna ingredienser får grupper laga rätter efter eget val; ingredienser till en måltid antecknas på tavlan, mängder föreslås av eleverna med hjälp av vad de lärt om proportionsberäkningar, varefter måltiden lagas; de får på egen hand sätta ihop en matsedel, sköta inköpen samt organisera och genomföra arbetet. På motsvarande sätt kan olika hemvårdsarbeten genomföras. Efteråt diskuteras resultat, organisation, arbetstid etc.

Så långt det är möjligt bör teoretiska moment inom t. ex. kostlära och varukunskap tas upp i nära samband med de praktiska övningarna. Sålunda skall undervisningen i kostlära ske i anslutning till måltiderna. Därvid blir det naturligt för eleverna att tillämpa kunskaperna genom att tillaga rätter eller måltider, som man i gemensamma diskussioner har funnit vara näringsmässigt riktigt sammansatta. De kan på så sätt exempelvis lära sig att välja en tandvänlig kost och att dagligen låta grönsaker ingå i kosten. Samtidigt kan även ekonomiska frågor diskuteras och olika material prövas. På liknande sätt kan det praktiska hemvårdsarbetet läggas så, att det blir en tillämpning av undervisningen i bl. a. materiellära. I de speciella hemvårdsuppgifterna kan samtidigt jämförelser göras i fråga om material, hjälpmedel, metoder och ekonomi.

Tillräcklig tid bör anslås såväl till planering av dagens arbete som till de

enskilda uppgifternas utförande. Planering kan göras av lärare och elever tillsammans, av varje grupp eller varje elev enskilt. För stora och krävande arbetsuppgifter bör därför inte ges.

Tid bör också ägnas åt värdering av dagens arbete. För att utveckla elevernas omdömesförmåga och kritiska tänkande bör läraren planera arbetet så, att de får tid att samlas för att bedöma dagens arbetsresultat och sätta dessa i relation till det uppsatta målet. Detta kan ske t. ex. genom redogörelse med efterföljande diskussion. Läraren kan också samla gruppen under arbetets gång för att visa på ett resultat eller för att diskutera en ny metod eller eventuell ändring i arbetet. Ett system för bedömning av färdiga produkter eller arbeten kan sättas upp gemensamt av lärare och elever under en lektion eller demonstration och användas vid värderingen.

Ett studiebesök bör förberedas väl, för att eleverna skall få den rätta nyttan av det. De orienteras i förväg och uppdelas eventuellt i grupper, som får olika uppgifter. Redovisning kan ske genom att de får redogöra för och diskutera sina intryck. Även filmvisningar, radio- och TV-program bör förberedas på liknande sätt. Eleverna kan ibland få till uppgift att referera artiklar, radio- och TV-program, som anknyter till ämnet.

Lokaler och hjälpmedel

Om undervisningen skall kunna bedrivas på ett effektivt sätt och ge goda resultat, måste hemkunskapslokalerna vara väl planerade och väl inredda samt försedda med inventarier, som är tillräckligt varierande och väl genomtänkta för att tjäna sitt ändamål. Ett rikligt och representativt urval av hjälpmedel bör finnas tillgängligt, exempelvis planscher, bildserier och

flanelltavla med tillbehör. Ett referensbibliotek bör tillhöra den normala utrustningen.

Beträffande lokalernas utformning, inredning och utrustning i övrigt liksom rörande annan undervisningsmateriel hänvisas till förslag och förteckningar, som upprättats inom skolöverstyrelsen.

Undervisning på mellanstadiet

Undervisning i hemkunskap på mellanstadiet bör läggas helt praktiskt. Därför bör den veckotimme som anslås till undervisningen koncentreras till två veckotimmar under en termin eller två veckotimmar varannan vecka under läsåret. Det gäller att söka tillvarata elevernas spontana aktivitetsbehov och deras glädje över att kunna utföra olika hemsysslor, där de relativt snabbt får se ett påtagligt resultat. Läraren bör söka grundlägga en positiv attityd till hemarbetet och genom enkla arbetsuppgifter lära eleverna att i ökad utsträckning reda sig själva. Vidare bör framhållas betydelsen av goda arbetsvanor i hemmet. Så långt möjligt bör eleverna få vänja sig att ta ansvar och att samarbeta med varandra. Undervisningen bör redan på detta stadium söka ge en grundläggande konsumentfostran.

Undervisningen bör avse beredning av lättlagade maträtter av exempelvis hel- och halvfabrikat och sammansatta enligt grundläggande näringsregler. Bakning bör på detta stadium omfatta endast mycket lättgjorda bakverk, t. ex. av halvfabrikat. I samband härmed bör grundläggande matlagnings- och hemvårdsarbeten utföras, såsom att skala, riva, skära, vispa, koka och steka, duka, diska, rengöra arbets- och diskbänk samt sopa golv. Eleverna bör även lära sig hur man bäddar och håller ordning omkring sig samt övas i enkel klädvård,

såsom att hänga, vädra och borsta ytterplagg och andra kläder, att tvätta strumpor, vantar eller halsduk samt att borsta och i övrigt vårda skor.

På detta stadium är det till en början lämpligt att för hela klassen samtidigt demonstrera viktiga arbetsmoment. Eleverna bör därefter få utföra dessa, innan läraren fortsätter med nya moment. Detta tillvägagångssätt bör utnyttjas, tills eleverna lärt sig använda redskap och metoder. Därefter kan det vara lämpligt att låta dem utföra arbeten enskilt eller i grupp. Uppgifterna bör utföras utan jäkt.

I omedelbar anslutning till arbetet bör samtal förekomma om material, utförande och kvalitet liksom om enkla frågor rörande kost, ekonomi och konsumtion. Därvid bör även familjen och hemmet beröras, t. ex. god ton och gott sätt hemma, bordsskick, artighet och hjälpsamhet. Stor vikt bör läggas vid att lära eleverna ordning i det praktiska arbetet.

Undervisning på högstadiet

Årskurs 7

Obligatorisk undervisning i hemkunskap

Den för både flickor och pojkar obligatoriska undervisningen i hemkunskap i årskurs 7 avser att vara så allsidig som möjligt. Den skall ge eleverna tillfälle att öva olika hemsysslor och meddela kunskaper i anslutning härtill. Den skall bidra till att fostra dem för livet i hemmet, grundlägga intresse för hemfrågor och stimulera viljan till egna insatser efter förmåga.

Hemkunskapen skall bidra till att skapa sunda kostvanor och ge kännedom om kostens betydelse för allmäntillstånd och prestationsförmåga. Den skall ge synpunkter på hur ett hem bör ordnas och vårdas. Vidare skall den ge anvisningar om ett rationellt

arbetsätt med utnyttjande av tidsenliga resurser.

Ekonomiska synpunkter bör beaktas i ämnets alla moment. Undervisningen bör grundlägga ett sunt ekonomiskt tänkande och ge någon erfarenhet av ekonomisk planering för ett hushåll. I för eleverna naturliga sammanhang skall meddelas undervisning i konsumentfrågor.

Följande moment kan lämpligen bli föremål för mer eller mindre utförlig behandling, varvid hänsyn tas till elevernas mognad och behov, till deras och lärarens intressen samt till traktes speciella förhållanden:

Matlagning och bakning. Tillämpning av de grundläggande metoderna för matlagning och bakning genom beredning av typrätter och bakverk för vardagsbruk. Någon konservering.

Beredning av näringsmässigt fullvärdig kost och från tandvårdssynpunkt lämpliga rätter och måltider. Jämförelser avseende hel- och halvfabrikat och hemlagade rätter med hänsyn till tidsåtgång och kostnader.

Utnyttjande av maskinell utrustning vid några matlagningsmoment.

Dukning, uppläggning och servering. Estetiska synpunkter. Bordsskick. Måltidens betydelse för rekreation och samvaro.

Hemvård. Vård av det egna rummet. Rationellt utförande av dagliga rutinsysslor, såsom bäddning, städning och diskning. Hemarbetets organisation och inövandandet av ändamålsenliga arbetsmetoder. Utnyttjande av tekniska och kemiska hjälpmedel för olika hemvårdsarbeten. Jämförelser mellan olika metoder och hjälpmedel med hänsyn till resultat, tidsåtgång och kostnader, exempelvis vid metallputsning.

Klädvård och tvätt. Vård av egna kläder. Metoder och hjälpmedel för t. ex. pressning och skovård.

Metoder och hjälpmedel för handtvätt av ylle och konstfibrer. Maskintvätt: skötsel av maskin, vittvätt. Efterbehandling av tvätt. Ekonomiska synpunkter.

Matlagningslära. Grundläggande principer för matlagning och bakning. Något om metoderna för konservering. Portions- och proportionsberäkningar. Redskap och andra hjälpmedel för matlagning, bakning och konservering.

Kostlära. Grundprinciperna för sund kost, behovet av näring, kortfattad översikt över livsmedel-näringsämnen. Något om kalorier. Kost och tänder. Något om riskerna vid avmagring och övergödning. De olika målens sammansättning, lämpliga kombinationer, morgonmålets betydelse. Mattraditioner (årets helger). Alkohol fria drycker.

Livsmedelskännedom. Våra viktigaste livsmedel ur närings-, kvalitets- och prissynpunkt. Inköp. Hel- och halvfabrikat, industriellt förberedda varor jämförda med färskvaror. Varudeklarerationer, varubedömningar. Prisberäkningar. Livsmedelshygien.

Bostads- och hemvårdslära. Hemmet som samlingsplats och arbetsplats. Den egna vrån, det egna rummet. Bostadens funktioner; krav på en god bostad och dess fasta inredning. Val av möbler och övriga inventarier samt estetiska och praktiska synpunkter på hemmets inredning.

Principerna för ett köks rationella inredning: Planering, arbetshöjder, förvaringsutrymmen. Riktiga arbetsställningar.

Tekniska och kemiska hjälpmedel för hemarbetet. Risker för olycksfall i hemarbetet. Skyddsåtgärder.

Tvättlära. Metoder och hjälpmedel för tvätt och efterbehandling av tvätt.

Familjekunskap. Hemmets betydelse för individ och familj. Förutsättningar för familjens trivsel. Familjemedlem-

marnas olika uppgifter och ansvar. Diskussioner om föräldrarnas och barnens insatser i hemmet, gott uppträdande hemma, fritidssysselsättningar med familjen och med kamrater.

Ekonomikunskap. Hur man disponerar fickpengar; den första egna förtjänsten. Familjen och ekonomin; hemmets ekonomiska situation. Föräldrarnas olika insatser. Vilka insatser kan barnen göra? Sparsamhet och aktsamhet med egna och andras tillhörigheter. Olika former för sparande och olika inköpsmetoder. Ekonomiska synpunkter på hemarbetet.

All undervisning i hemkunskap skall ge konsumentfostran, inte minst ekonomiundervisningen, där i lämpliga sammanhang infogas diskussioner om reklamens för- och nackdelar för konsumenten samt om objektiv varuupplösning.

Hygien. Personlig hygien och hushållsarbetets hygien behandlas i lämpliga sammanhang i olika kursavsnitt.

Årskurs 8

Undervisning i hemkunskap i tillvalsgrupper

Undervisning i *hemkunskap (fortsättningskurs med hemsjukvård)* förekommer i tillvalsgrupp 8:6 och 8:8 (4 vtr) och i *hemkunskap (fortsättningskurs med barnavård och hemsjukvård)* i tillvalsgrupp 8:9 (7 vtr).

Undervisningen i hemkunskap i dessa tillvalsgrupper skall främst inriktas på familje- och konsumentfostran. Den skall ge fördjupning inom valda moment av den obligatoriska kursen i hemkunskap och ytterligare träning i manuella färdigheter. Vidare skall den ge insikt och färdigheter i elementär hemsjukvård. Sistnämnda moment bör erhålla en undervisningstid motsvarande högst 1/4 vte i tillvalsgrupp 8:6 och 8:8 samt högst 1/2 vte i tillvalsgrupp

8:9, ev. koncentrerad till en kortare del av läsåret. Inom tillvalsgrupp 8:9 skall ingå undervisning i barnavård under tid motsvarande 1 vte.

I ovannämnda tillvalsgrupper bör ett väsentligt utrymme beredas elevernas självständiga arbete. Läraren bör ha stor frihet att inom huvudmomentens ram lägga upp undervisningen, varför följande anvisningar och kommentarer endast avser att vara en exemplifiering. I tillvalsgrupp 8:9 bör beaktas de större möjligheter, som där finns att utvidga de teoretiska ämnesavsnitten av hemkunskapen.

Matlagning och bakning. Matlagning, bakning och konservering med särskild vikt vid rationella arbetsmetoder och praktiska färdigheter. Beredning av näringsmässigt fullvärdig kost och från tandvårdssynpunkt lämpliga rätter och måltider.

Seriematlagning, dvs. inköp av ett livsmedel i större mängd för tillagning av flera olika rätter. Planering, inköp för och tillredning av måltider på egen hand och efter egna förslag. Kost för olika åldrar, kalorifattig och kalorikost, allmän skonkost.

Användning av maskinell utrustning vid olika matlagningsmoment.

Eleverna skall bibringas kunskap om utnyttjandet av livsmedelsindustrins alster genom jämförande kostnads- och tidsberäkningar.

I samband med dukning och uppläggning bör undervisningen ge eleverna estetisk skolning.

Hemvård. Rengöring och vård av bostaden och dess inventarier. Övningar med olika arbetsmetoder och redskap, rationellt utnyttjande av olika tekniska och kemiska hjälpmedel. Jämförande kostnads- och tidsberäkningar med praktiska övningar.

Klädvård och tvätt. Maskintvätt, fin-tvätt, efterbehandling av tvätt. Använd-

ning av olika tvättmedel och redskap. *Matlagninglära*. Repetition av grundläggande principer. Principerna för några speciella matlagningssätt, såsom tryckkokning och grillning. Olika bakningsmetoder. Jämförelser avseende metoder, redskap och olika typer av livsmedel. Konserveringsmetoder, exempelvis djupfrysning, hermetisk inkokning. Något om sjukkost. Matsedelsförslag.

Kostlära. Vidgad undervisning om näringsämnen och deras betydelse, kaloribegreppet, uppgörande av matsedlar. Kostens sammansättning för vuxna och barn, kalorifattig och kaloririk kost. Sammanfattande diskussioner om betydelsen av sunda kostvanor. Ekonomiska synpunkter. Synpunkter på matvanornas förändring. Livsmedelskännedom: vidgad undervisning om råvaror och industriellt förberedda livsmedel. Varubedömningar. Alkoholfria drycker.

Bostads- och hemvårdslära. Bostaden i samhället, t. ex. om investeringar, bostadsrättsföreningar m. m. Bostadsvanor. Bostadskostnader. Synpunkter på en god bostad, dess inredning och utrustning. Något om skyldigheter och rättigheter för hyresgäst och hyresvärd. Inrednings- och utrustningsförslag för eget rum och för liten lägenhet.

I detta sammanhang behandlas även arbeteekonomi, materiallära, elektricitetens användning i hemmet. Eventuellt något om olika bränslen. Risken för olycksfall i hemmet och olika skyddsanordningar.

Tvättlära. Olika typer av maskiner, deras skötsel och användning. Metoder för maskintvätt, efterbehandling av tvätt. Olika tvättmedel. Rationella arbetsmetoder.

Familjekunskap. Hemmets betydelse från samhällssynpunkt. Hemmets betydelse för individ och familj. De ungas

ansvar och rättigheter i hemmet. Familjen som enhet: att vara tillsammans i arbete och på fritid, att med enkla medel skapa fest och tradition, att uppöva goda levnadsvanor, att förebygga och lösa enkla familjeproblem. I samband med undervisningen bör goda måltidsvanor inövas och måltidens betydelse som sammanhållande faktor i hem- och familjeliv betonas.

Ekonomikunskap. Olika inköpsmetoder, ekonomiska beräkningar för hushåll och enskild, vilka avser att lära eleverna känna medansvar för familjens ekonomi och förståelse för hemmets ekonomiska situation.

Konsumentfostran. Information om varudeklarationer, annonser, reklam m. m. Bedömning av information: väsentligt och oväsentligt, ofullständig information, erforderlig komplettering. Individuella krav och önsningar rörande varor. Att vid olika köpalternativ fatta beslut med utgångspunkt i den tillgängliga informationen och de uppställda kraven.

Barnavård (i tillvalsgrupp 8:9). Huvuddragen av barnets utveckling och vård från födelsen till sjuårsåldern. Allmänna förutsättningar för en god barnavård. Barns mentala och fysiska behov. Spädbarns och småbarns vård och kost.

Äldre syskons hjälp och ansvar vid de mindre barnens vård och fostran. Att vara barnvakt. Sysselsättningsövningar.

Åtgärder till förebyggande av olycksfall bland barn främst i trafiken, vid lekplatser och i hemmet.

(Se i övrigt anvisningar och kommentarer rörande obligatorisk undervisning i barnavård s. 342.)

Elementär hemsjukvård. Sjukrummets hygien, bäddning av sjuksäng, hjälp med av- och påklädning, iakttagelser av den sjuke, förvaring av läke-

medel i hemmet, medicingivning, uppträdande vid sjukbädden, den sjukes kost. I detta moment bör även ingå något om vården av äldre.

Utvidgad kurs i hemsjukvård (i tillvalsgrupp 8:9). Åtgärder när någon blir sjuk. Iakttagelser av den sjuke: temperatur, puls, andning, hudfärg och uttömningar. När skall läkare anlitas; vikten av att följa läkares ordination.

Vård och hjälpmedel: åtgärder till förebyggande av sänglägeskomplikationer (liggsår), hjälp med matning; ryggstöd, sängbord, bäcken, liggkrans. Sjukvårdsutensiliers användning och skötsel. Husapotek. Betydelsen av sysselsättning för långvarigt sjuka samt av personlig omtanke och förståelse vid skötseln av sjuka och äldre. Den sjukes kost.

Barnavård

Mål

Undervisningen i barnavård har till uppgift att ge eleverna i egenskap av familjemedlemmar och blivande föräldrar kännedom om grunderna för en god barnavård samt väcka deras intresse och förståelse för småbarns utveckling och vård och för äldres ansvar mot yngre.

Huvudmoment

Något om barnets miljö; hem, föräldrar och syskon. Orientering om spädbarns och småbarns utveckling, vård och kost. Barn och riskerna för olycksfall. Att vara barnvakt. Sysselsättningsövningar.

Anvisningar och kommentarer

Planering av studierna

Den obligatoriska kursen i barnavård i årskurs 9 skall planeras så, att den passar både dem som läst barnavård som tillvalsämne, och dem som inte tidigare haft kontakt med ämnet. Den skall ge nybörjarna en orientering i ämnet och de övriga en sammanfattning och fördjupning av vad som tidigare behandlats.

Om undervisning i barnavård i tillvalsgrupp se s. 341.

Samverkan med andra ämnen

Samverkan bör ske med undervisningen i samhällskunskap (familjen, barn- och familjevårdande institutioner), biologi (sexualundervisning, människokroppens anatomi och fysiologi, hälsolära), musik (barnvisor), teckning (fri målning, modellering), textilslöjd (barnkläder, leksaker), trä- och metallslöjd (leksaker), hemkunskap (kostlära, barntvätt, bostadsplanering och möblering, hemarbetets planering) samt gymnastik (hygien, träningslära, arbetsteknik).

Lärostoff

Något om barnets miljö; hem, föräldrar och syskon. Man bör framhålla den källa till glädje, som samhörigheten inom familjen utgör, trots förekomsten av tillfälliga konflikter. Härvid bör uppmärksamheten riktas på den glädje, som föräldrar har av sina barn och som barn har av syskon, samt på vikten av att familjemedlemmarna hjälper och stöder varandra. Miljöns mentalhygieniska betydelse bör belysas på ett

taktfullt sätt. Ingen elev i denna känsliga ålder bör få intryck av att den egna miljön är dålig eller olämplig. Skillnaden mellan landsbygden och tätorten (storstaden) som uppväxtmiljö behandlas.

Exempel på undervisningsmoment: Barn och familjeliv i skilda tider och miljöer; att vara barn på landet och i staden; hur man hjälper till hemma; planläggning av familjeutflykt med särskild tanke på småbarnen.

Orientering om spädbarns och småbarns utveckling, vård och kost. Eleverna bör få sådana kunskaper och färdigheter, som de har direkt praktisk nytta av. Såväl barnens fysiska som psykiska utveckling genomgås. Barnets behov av kontakt med vårdaren bör framhävas. Kosten behandlas särskilt med tanke på det friska barnet, men även kost för det sjuka barnet i hemmet bör beaktas. Undervisningens tyngdpunkt bör läggas på vård av småbarn, som eleverna oftast får ta hand om och har störst erfarenhet av. I viss utsträckning bör barnobservationer förekomma, lämpligen i korta pass om 5 till 10 minuter. Betydelsen av förebyggande hälsovård framhålles. Eleverna bör få lära sig, hur man skaffar upplysningar i barnavårdsfrågor, bl. a. på barnavårdscentraler eller med hjälp av böcker.

Exempel på undervisningsmoment: Barnets vård och skötsel; spädbarns- och småbarnskläder samt deras vård; barnets bädd, dess utrustning och vård; tillredning av mjölkblandningar, övergångskost och blandad kost; personligt uppträdande och hygien, när man vårdar barn.

Barn och riskerna för olycksfall. Uppmärksamheten fästes på vanliga orsaker till olyckor bland småbarn både inomhus och utomhus samt på hur man förebygger dem genom säkerhets-

anordningar och genom att upplysa barnen. Eleverna bör själva få komma med förslag till åtgärder för att förhindra olyckor.

Exempel på undervisningsmoment: Säkerhetsanordningar för hemmet, såsom kontaktskydd, fönsterskydd, låsskydd (vid medicinskåp, förvaringsplats för rengöringsmedel etc.) och spisskydd; skyddsåtgärder mot vanliga olycksfall utomhus t. ex. i trafiken samt under bad och lek.

Att vara barnvakt. Undervisningen bör bygga på elevernas egna erfarenheter. Det bör betonas, att barn har olika krav på omvårdnad och tillsyn och att barnvakten bör göra sig underrättad om ifrågavarande barns vanor. Eleverna bör få lära sig, vad en uppdragsgivare väntar sig av en barnvakt.

Exempel på undervisningsmoment: Hur man försöker trösta ett barn som gråter; lämpliga barnböcker för olika åldrar; att berätta för barn och att sjunga och leka med dem; symptom på sjukdom hos barn.

Sysselsättningsövningar. Lekens betydelse för barnets utveckling, olika lekstadier och för olika åldersstadier lämplig lek- och sysselsättningsmateriel behandlas så praktiskt som möjligt med utgångspunkt i vardagssituationer, som eleverna känner igen. Lärare och elever kan tillsammans gå igenom exempel på olika slag av gemensam sysselsättning för småbarn och föräldrar eller äldre syskon, varvid uppmärksamheten riktas på barnets behov av trygghet och kontakt med den vuxne.

Exempel på undervisningsmoment: Ordna utställningar av lek- och sysselsättningsmateriel för olika åldrar och lekstadier. Förberedelse av ett barnkalas. Demonstration eller tillverkning av presenter, som småbarn kan göra med äldres hjälp.

Arbetsätt

För att undervisningen i barnavård skall bli levande, bör möjligheter till demonstrationer, övningar, grupparbete, diskussioner, filmvisning och studiebesök väl tillvaratas. Ett utmärkt underlag utgör studiebesök vid institutioner för halvöppen vård. Ett sådant besök medges i allmänhet endast när barnen är frånvarande från institutionen. Givetvis är det värdefullt, om eleverna också får besöka en lekskola eller ett eftermiddagshem i verksamhet. Utbytet av besöket ökas, om studiegruppen är liten och deltagarna i förväg fått noggranna instruktioner.

Lokaler och hjälpmedel

Undervisningen i barnavård bör i första hand förläggas till ett speciellt barnavårdsrum, i andra till lokaler för hemkunskap. I det senare fallet bör bå-

de undervisningskök och hemvårdsrum vara disponibla för barnavårdsundervisningen. Härigenom underlättas arbete i grupper, som kan vara på skilda håll, ostörda av varandra. Härvid krävs också tillgång till ett materielrum, försett med lås, hyllor, lådor och utdragsbackar.

En förutsättning för att demonstrationer och praktiska tillämpningsövningar skall ge önskat utbyte är, att inventarierna är tillräckliga och ändamålsenliga. Barnavårdsmaterielen skall vara lätt tillgänglig och samlad på ett ställe. Önskvärt är, att den kan förvaras i den lokal, där undervisningen skall bedrivas. Litteratur, planscher, bildband och annan åskådningsmateriel bör anskaffas och kontinuerligt kompletteras. Referensbiblioteket bör vara välförsett och aktuellt. Om möjligt bör det finnas flera exemplar av varje bok, som lämpar sig för grupparbete.

Gymnastik

Mål

Undervisningen i gymnastik skall tillfredsställa elevernas behov av rekreativ kroppsrörelse och medverka till deras allsidiga och harmoniska utveckling. Den skall bedrivas så, att den allmänna prestationsförmågan höjes och en ändamålsenlig arbetsteknik främjas. Vidare skall ett ekonomiskt och estetiskt rörelsesätt eftersträvas för att befrämja en god kroppsbehärskning.

Undervisningen skall syfta till att utveckla laganda, självdisciplin, hjälpsamhet och ledarförmåga. Den skall hos eleverna söka väcka bestående intresse och förståelse för behovet av fysisk aktivitet som ett medel till rekreation och hälsa.

Huvudmoment

L å g s t a d i e t

Gymnastik: Fristående övningar och redskapsövningar i syfte att grundlägga ett naturligt och ekonomiskt rörelsesätt. Rörelseimprovisation utan eller till musik.

Lekar: Sångelekar. Smålekar. Bollekar. Terrångelekar.

Fri idrott: Övningar utan mätning och tidtagning (årskurs 3).

Skridskoåkning. Skidåkning.

Simning: Vattenvaneövningar; simkunnighetsprov (årskurs 3).

I lämpligt samband med undervisningen i övrigt: Enkla hälsoråd. Lyfta och bära rätt. Naturvård. Iskunskap. Trafikundervisning.

Mellanstadiet

Gymnastik: Fristående övningar med och utan lösa redskap och redskapsövningar i syfte att utveckla styrka och ett ekonomiskt och estetiskt rörelsesätt. Rörelseimprovisation utan eller till musik.

Dans: Sånglekar. Enkla folkdanser.

Lekar: Smålekar, Bollekar.

Bollspel: Teknik- och samspelsövningar. Lagspel.

Fri idrott: Löpning, hopp, kast och stafettlöpning.

Orientering: Terrängvandringar. Grundläggande orienteringsövningar.

Skridskoåkning. Skidåkning.

Simning: Elementär simundervisning; simkunnighetsprov.

I lämpligt samband med undervisningen i övrigt: Hälsoråd. Inlärandet av goda arbets- och viloställningar. Naturvård. Iskunskap. Trafikundervisning.

Högstadiet

Gymnastik: Fristående övningar med och utan lösa redskap och redskapsövningar i syfte att utveckla smidighet, styrka och uthållighet samt ett ekonomiskt och estetiskt rörelsesätt. Rörelseimprovisation utan eller till musik.

Dans: Svenska och utländska folkdanser. Enkel form av sällskapsdans (där så befinnes lämpligt och läraren har förutsättning för sådan undervisning).

Bollspel: Teknik- och taktikövningar. Lagspel. Individuella bollspel (årskurs 8 och 9).

Fri idrott: Löpning, hopp, kast och stafettlöpning.

Orientering: Terrängvandringar. Orienteringsövningar. Fri orientering (årskurs 9).

Skridskoåkning: Grunderna för konst- och hastighetsåkning.

Skidåkning: Längdlöpning och utförsåkning. Backhoppning.

Simning: Olika simsätt och simkunnighetsprov.

I lämpligt samband med undervisningen i övrigt: Hygien. Träningslära. Elementär arbetsteknik. Naturvård. Livräddning. Organisations- och funktionärsuppgifter samt ledarskap. Information om den frivilliga idrottsrörelsen. Trafikundervisning.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Fysisk fostran. Den tekniska utvecklingen har avsevärt reducerat de muskulära ansträngningarna i vårt dagliga liv. Fysiologisk och medicinsk expertis har samstämmigt framhållit en god kondition som ett grundläggande villkor för arbetskapacitet och hälsa.

Skolarbetet ställer anspråk på elevernas arbetsförmåga. Synnerligen angeläget är därför, att en regelbunden fysisk träning hos dem utvecklar en kondition, som inte endast svarar mot skolarbetets krav utan också garanterar en fond av reservkraft. Undervisningen skall inriktas på en efter stadier och kön anpassad metodisk utveckling av styrka och uthållighet, varvid ämnets olika grenar utnyttjas och kombineras på ett meningsfullt sätt.

Eleverna måste förberedas för arbetslivet genom att lära sig riktiga arbets- och viloställningar samt rörelsemoment, t. ex. att bära och lyfta.

Den fysiska fostran skall ge eleverna förtrogenhet med de former av fysisk aktivitet, som de inte bara i skolan utan också senare i livet kan utöva under sin fritid för att rekreera sig och bibehålla sin arbetsförmåga.

Hälsofostran. Gymnastik har naturliga förutsättningar att i en åskådlig och praktiskt upplevd undervisning omsätta

många av hälsolärans regler. Detta gäller gånge krav på kroppslig hygien eller kroppens vård efter fysiskt arbete, klädselns varierande efter temperatursens och vädrets växlingar eller efter kroppsansträngningens intensitet och varaktighet, kostens sammansättning efter graden av fysiskt arbete, risken med träning och tävling vid sjukdomstillstånd m. m.

På högstadiet bör eleverna genom teoretisk undervisning få kunskap om det fysiologiska underlaget för människokroppens sätt att fungera, vilket har betydelse för såväl deras skolarbete som deras framtida arbetsliv.

För eleverna har den fysiska prestationen ofta ett högt prestigevärde, vilket skall utnyttjas på ett pedagogiskt riktigt sätt. Detta sker främst genom att man uppmärksammar elevens insatser. Den utförda prestationen — uppmärksammas och uppskattas om än aldrig så liten — skapar säkerhet och självförtroende, vilket har sitt alldeles speciella värde, om den dessutom kompenserar en upplevd oförmåga inom ett annat område.

Sannolikt uppstår oro och aggressivitet, när den växande individens biologiska behov av kroppslig aktivitet ej får utlopp. Skolans kroppsövningar bidrar till att naturligt kanalisera det otillfredsställda rörelsebehovet.

Social fostran. Både i enkla lekar och i komplicerade lagspel kan eleverna åskådligt och aktivt läras att respektera regler och bestämmelser och att inse, att dessa under inga förhållanden får överträdas. Att lära dem att med självkontroll frivilligt underordna sig regler utgör helt visst ett betydelsefullt inslag i en fostran till självfallen ärlighet och känsla för rättvisa.

I gymnastikundervisningen med dess ofta kortvarigt samarbetande mindre arbetsgrupper skapas lätt en naturlig

miljö för fostran till laganda, kamratskap och samarbetsvilja. Lag- och gruppssammansättning bör med vissa mellanrum växla för att bygga nya relationer bland eleverna. Ofta uppstår situationer, där också hjälpsamhet och hänsyn spontant kan komma till uttryck eller levandegöras. I sysselsättningar, där lag- eller gruppverksamhet förekommer, erbjuder sig rikliga tillfällen att framhålla och utveckla olika sidor av ledarskap.

Läraren måste fördenskull uppmärksamma de händelseförlopp under lektionen, vilka för eleverna klargör innebörden av sådana begrepp som samarbete, kamratskap och hänsyn till andra.

Estetisk fostran. Det bör vara lika naturligt, att eleverna lär sig att röra sig vackert och ändamålsenligt, som att de lär sig att skriva och tala vårdat. Ett funktionellt rörelsesätt är oftast vackert. Gymnastiken kan således i sin helhet bidra till estetisk fostran. Vissa grenar inom ämnet kan dessutom utnyttjas till att utveckla förståelse för rörelsen som ett konstnärligt uttrycksmedel. Detta gäller bl. a. fristående gymnastik, dans och konstakning på skridskor. En vältränad kropp och ett behärskat rörelsesätt ger ett estetiskt intryck, samtidigt som individen själv får större frigjordhet och självkänsla. Det är därför väsentligt, att eleverna även ges en frihet i rörelsen, som ligger utanför det av läraren fastställda rörelseprogrammet. Redan från lågstadiet bör i undervisningen ingå moment av fria rörelseimprovisationer. Det fritt skapande momentet kan sträcka sig från något så enkelt som egna övningar med en gymnastikboll eller ett hopprep till en gemensam gruppinsats i komponerandet av en dans eller en fristående rörelseserie. Elevernas förutsättningar och lärarens egen intresseinriktning avgör omfattning och val av

ämne för rörelseimprovisation. Till estetisk fostran bidrar även friluftsverksamhet i skog och mark.

Planering och samverkan

Planeringen skall avse all verksamhet under läsåret, såväl de enskilda lektionerna och deras förberedande som friluftsdagarna. En uppdelning på *lektionsundervisning* och *friluftsdagar* bör göras. Lektionsundervisningen bör omfatta gymnastik, lekar, dans, bollspel och fri idrott. Under friluftsdagar bör huvudsakligen förekomma orientering, simning, skid- och skridskoåkning. Fördelningen av huvudmomenten är dock beroende av flera lokala faktorer, såsom tillgången på lämpliga lokaler samt lek- och idrottsplaner, skolans geografiska läge och därmed sammanhängande klimatiska förhållanden samt dess avstånd till friluftsområden. Dessa förhållanden kan i vissa fall göra det vanskligt att tillgodose varje huvudmoment i undervisningen.

Med utgångspunkt i läsårets disponibla undervisningstimmar görs en rationell fördelning av dessa på de skilda huvudmomenten (s. 344). Ofta kräver inlärandet av skilda moment längre tid än som beräknats. I den enskilda studieplanen bör därför upptas ett mera begränsat, obligatoriskt innehåll, som sedan kompletteras med lämpliga övningar. De skilda årskursernas studieplaner utformas så, att kontinuiteten i undervisningen från år till år tillgöses.

Lektionsinnehållet måste i sin tur ses i sitt sammanhang med arbetet under en period och ett läsår. Det bör bestå av en fast kärna med varierande och omväxlande övningar och medge tillfällen till självverksamhet, individualisering och improvisation. Viktigt är, att övningarnas svårighetsgrad läggs på en sådan nivå, att samtliga elever kan utföra grundövningen.

Erforderlig hänsyn bör tas till gymnastiklektionens inlemmande i dags-schemat, förekomsten av skrivningar o. dyl. för att kraven i fråga om skolans undervisning som helhet skall tillgodoses på bästa sätt.

Att förebygga olycksfall är för läraren en väsentlig ansvarsfråga, som kräver omsorgsfull organisation av lektionen och förutsätter ingående kännedom om övningarnas svårighetsgrad och metodiska uppläggning. Mottagare och medhjälpare skall noggrant instrueras.

Undervisningen i gymnastik har anknytning till flera av skolans ämnen. I synnerhet ställer friluftsdagarna krav på en viss samordning ämnena emellan. En preliminär plan över läsårets friluftsverksamhet bör delges de lärare, som tjänstgör på högstadiet. Friluftsdagen kan därigenom ytterligare berikas genom förberedande arbete i klassrummet och genom diskussion efteråt. Samordning kan ske med ämnena hembygdskunskap (karttecken, väderstreck, naturvård, iskunskap, trafikundervisning, hälsofostran), samhällskunskap (trafikundervisning), naturkunskap (hälsolära, kompassen, naturstudier och naturvård), biologi (naturvård, människokroppens anatomi och fysiologi, hälsolära), fysik (förbränningsmotorer m. m. i samband med trafikundervisning), musik (musik och rörelse, folk- och stildanser), slöjd (tillverkning och reparation av idrottsredskap) samt hemkunskap (kostvanor, arbetsställningar och arbetshygien).

Arbetsätt

Från första början skall undervisningen inriktas på att utnyttja och utveckla barnens aktivitet. Det spontana rörelsebehovet skall tillvaratas genom självverksamhet. Inte minst viktigt är, att läraren har en positiv inställning till eleven och förståelse för hans bris-

tande kroppsbehärskning. Genomgående skall han ta hänsyn till de kropps-konstitutionella förutsättningarna, som ofta avgör, om en uppgift lyckas eller ej. Betydelsen av att man stimulerar och uppmuntrar de kroppsligt svaga kan inte nog framhållas. På högstadiet måste läraren ta speciell hänsyn till att eleverna då tycks förlora något av det spontana rörelseinitiativet på grund av den omdaning som sker under puberteten.

Lärarens sätt att leda eleverna bör i gymnastikundervisningen vara lika naturligt som i all annan undervisning. Görs detta till allmän regel, främjas elevernas självverksamhet och den fulla sysselsättningen.

Undervisningsformerna växlar redan från lågstadiet alltefter övningarnas art mellan klass- och gruppundervisning och individuellt arbete. I all prestationsbetonad undervisning skall en stegring ske individuellt efter gjorda framsteg. I de högsta årskurserna på högstadiet kan även en individualisering efter intresseinriktning förekomma.

Tävlingen är en stimulerande arbetsform med nära anknytning till ämnet. Den bör dock användas med en viss försiktighet och främst utformas som lag- eller grupptävling, så att alla får möjlighet att uppleva dessa glädjemoment.

Hjälpmedel

Undervisningsmateriel bör finnas i sådan utsträckning, att undervisningen kan göras effektiv och eleverna få full sysselsättning. Det gäller såväl inomhus- som utomhusredskap. Som exempel kan nämnas bollar. För att varje elev skall bli bolltekniskt kunnig och vinna en sådan säkerhet, att han med fullt förtroende aktivt deltar i spelet, bör

det för t. ex. fotboll finnas en övningsboll på varannan elev och för basketboll en på var fjärde.

Ett nödvändigt hjälpmedel är gramofon med förstärkare. Skivspelaren bör ha reglerbar hastighet. Då rörelsen är det primära och musiken i vissa fall måste vara speciellt komponerad, är en bandspelare ett utmärkt hjälpmedel på högstadiet. Eftersom musik till rörelser blir allt vanligare, är ett piano önskvärt i gymnastiksalen.

För att undervisningen skall kunna bli så åskådlig som möjligt, bör det åtminstone i högstadieskola finnas projektionsapparat för visning av film, filmslingor och bildband i direkt anslutning till undervisningen i gymnastiksalen.

Facklitteratur för läraren bör finnas i gymnastiklärarummet. På lämplig plats i gymnastiklokalerna bör finnas elevlitteratur, som kan utnyttjas av de elever, som tillfälligtvis inte deltar i gymnastiken, eller för utlåning till den som vill förkovra sig i någon specialgren, t. ex. för ledarskap. Broschyrer och arbetsblad bör finnas i tillräckligt antal för att medge en effektiv teoretisk genomgång av t. ex. iskunskap, naturvård och orientering.

Av stort värde vore, om skolor med högstadium ägde en cykelergometer, som kunde utnyttjas inte blott för undervisning i gymnastik och biologi utan även för testningar av idrottsmän och yrkesarbetare på orten.

Övriga synpunkter

Antalet elever i en gymnastikavdelning bör inte överstiga elevantalet i en klassavdelning. Från och med årskurs 5 skall flickor och pojkar om möjligt bilda skilda grupper. Om parallellavdelningar saknas i årskurs 5—9, bör samordning ske med klassen närmast

över eller under. Ålderskillnaden bör dock inte vara mer än ett år. Klasser med olika antal veckotimmar bör om möjligt ej sammanföras. Finns det endast en gymnastiksal, bör lektionerna för flickor och pojkar från två sammanlagda klasser läggas på olika tider. Gymnastiklektionerna bör spridas över hela veckan och förläggas på varierande tider för varje avdelning. Dubbel- lektion får endast förekomma, där gymnastiksal saknas och det är väl motiverat på grund av lång väg till närmaste övningslokal eller idrottsplats.

För att gymnastiklektionen skall kunna utnyttjas tillfullo, bör eleverna klä om på rasten före densamma. Gymnastiklektion som följs av annan lektion bör sluta i så god tid, att den påföljande rasten inte nödvändigtvis avkortas. Detta innebär, att endast en rast skall utnyttjas för omklädnad. Varje gymnastiklektion skall avslutas med duschning, om förhållandena så medger.

Speciell gymnastikdräkt skall användas av eleverna. Den bör vara ändamålsenlig och helst enhetlig. Eleverna skall vara helt omklädda även vid lektion utomhus under höst och vår. För utomhuslektion bör de ha gymnastikskor och någon form av överdragskläder, t. ex. träningsoverall. Speciella skåp för gymnastikdräkt och handduk bör finnas.

Elevernas fötter bör undersökas minst en gång årligen. De som har fotvårtor skall hänvisas till skolläkaren eller skol-sköterskan. De skall förbjudas att gymnastisera barfota och att beträda omklädnads-, dusch- och torkrummets golv utan skydd på fötterna. De får inte heller delta i simundervisning i inomhusbassäng utan fotskydd.

För elever, som av skolläkaren rekommenderats speciell hållningsgymnastik, bör alltefter behov dylik anordnas. Den som har hållningsgymnastik,

deltar i ordinarie gymnastikundervisning, såvida skolläkaren ej annorlunda bestämt.

Skolläkaren avgör, om elev av medicinska skäl inte bör delta i gymnastikundervisningen eller om han kan delta partiellt. När kortare frånvaro ifrågasätts, fattar läraren, som undervisar eleven i gymnastik, beslut därom. Därvid bör han, om så är motiverat, samråda med skol-sköterskan. Eventuellt hänvisas eleven att besöka skolläkaren vid dennes nästa mottagning och bör till dess inte delta aktivt. Efter frånvaro från skolan på grund av sjukdom, t. ex. övre luftvägsinfektion, bör elev ej delta i gymnastikundervisningen upp till en vecka efter tillfrisknandet beroende på längden av bortovaron. För sådan frånvaro fordras inte skolläkarens beslut, vilket däremot krävs om det skulle gälla längre tid.

Beträffande flickornas deltagande i gymnastikundervisningen under menstruationsperioderna är en viss försiktighet motiverad. De bör anmäla för läraren, att de menstruerar, för att under lektionen kunna få de lättnader, som kan vara motiverade. I simundervisning bör de inte delta. Rörande svårare menstruationsbesvär skall skolläkaren konsulteras.

Samarbetet mellan skolläkare, skol-sköterska och gymnastiklärare är av stor vikt. Framförallt är detta väsentligt, när det gäller de fysiskt och psykiskt särpräglade elevernas deltagande i gymnastik.

Ämneskonferens i gymnastik har bl. a. att avgöra, hur friluftsdagarna skall samordnas och planeras, vilka skoltävlingar som skall anordnas och i vilken utsträckning skolan skall vara representerad vid övriga tävlingar. Vid ämneskonferens skall även fastställas, vilka önskemål om undervisningsmateriel m. m. som bör aktualiseras.

Temperaturen i gymnastiklokalerna bör icke understiga 18°. Utöver daglig städning bör om möjligt gymnastiksalens och omklädningsavdelningens golv rengöras med fuktig svabb en gång mitt på dagen. Trasiga redskap skall tagas ur bruk och skyndsamt repareras eller ersättas. Samtliga redskap i gymnastiksalen, särskilt upphängningsanordningar för fasta redskap, skall varje år granskas av fackman.

Undervisning i ämnets grenar och moment *Gymnastik*

Lågstadiet. Redan från första skolåret skall gymnastikens huvudsakliga syfte vara att inlära ett funktionellt arbetssätt, att lära ut avspänningens konst, att uppöva rörelsekänslan och kroppsbehärsknigen. Detta sker för barnen omedvetet genom en gymnastik, som bygger på rörelseglädje och rörelsefrihet, på självdisciplin och självverksamhet. Rörelseformerna skall även bygga på barnens egen fantasi. Det gäller dessutom att i strävan efter att uppöva känslan för rytm och avspänning ej förbise kraftutvecklingen och kroppshållningen.

De fristående övningarna bör utgöras av rörelser utan större krav på formbestämmdhet, likformigt utförande och samtidighet. Övningarna bör vara utpräglad rytmiska i det hänseendet, att barnen skall lära sig utnyttja bl. a. pendelkraft, aktiv tånjning och återsvikt. Löpning i alla former bör infogas i korta, ofta förekommande moment.

Gymnastik med lösa redskap som ärtpåsar, bollar och hopprep får eleverna att glömma sig själva, lär dem att koncentrera sig och att arbeta utan spänning. Redskapsövningar ger styrka och smidighet. De bör utgöras av så naturliga rörelseformer som möjligt, så att barnen får utlopp för sitt behov av att klänga och klättra. Alla barn äls-

kar att kunna prestera något. Prestationen må vara än så liten — den ger självförtroende.

I tredje årskursen är barnen fortfarande roade av fantasibetonade övningar, men samtidigt önskar de få prestera något mera verklighetsbetonat. Därför bör redskapsgymnastiken få större utrymme i programmen. För lågstadiet i dess helhet gäller, att dessa skall innehålla många varierande och enkla övningar.

Musik kan utnyttjas till vissa övningar, t. ex. hoppkasteg, rytmövningar och fria improvisationer. Musiken får dock inte binda det naturliga rörelseutförandet, varför det gäller att utnyttja den med viss försiktighet.

Mellanstadiet. De fantasi- och lekbetonade övningarna avtar alltmer och blir nu enstaka moment. Barnen har fått ökade kroppskrafter, men hos de flesta är dock muskelkänsla och uthållighet ännu ej så utvecklade. Med sina relativt lätta kroppar har de lätt för redskapsgymnastik, för vilken de i regel hyser stort intresse. I och med längdtillväxten uppkommer ibland svårighet att balansera kroppen rätt. Detta bör beaktas, bl. a. genom väl tillvaratagna sträckmoment i rörelserna. De fristående övningarna skall fortfarande vara av totalbetonad karaktär. I varje lektion bör ingå övningar, som speciellt avser en modifierad form av uthållighetsträning. Från och med årskurs 5 bör gymnastiken för flickorna få en mera estetisk prägel. Även pojkgymnastiken skall utmärkas av ett rytmiskt och harmoniskt rörelsesätt. Pojkarnas fristående gymnastik kan lämna något större plats åt redskapsövningar, som skall inriktas på teknisk grundskolning och uppöva styrka, spänst och stilkänsla. Elevernas intresse och utveckling öppnar möjligheter för många nya redskapsövningar. Läraren bör dock efter-

sträva att hålla dessa på en för respektive ålder lämpad svårighetsnivå. Elitbetonade övningar bör undvikas.

Rörelseimprovisation kan infogas i programmet, bl. a. i form av fria gångarter, övningar med given uppgift, t. ex. hindergård eller rörelser med löst redskap, som eleverna själva får hitta på. Musiken kan utnyttjas i syfte att frigöra och stimulera till egna övningar.

Högstadiet. Pojkar: De fristående övningarna bör vara enkla och i första hand befrämja ett rytmiskt arbetssätt, styrka och smidighet. Arbete med lösa redskap stimulerar eleverna och förbättrar deras rörelsekänsla. Rörelser med belastning skall användas med största försiktighet på grund av elevernas skiftande kroppsutveckling och risken för skador. Redskapsövningarna kan efter hand utformas till enkla rörelseserier, som uppövar reaktions- och kombinationsförmågan. Dock bör i första hand stegringen bestå i större krav på form och stil i utförandet. Någon del av varje lektion bör ägnas åt övningar, som förbättrar den allmänna konditionen. — *Flickor:* De fristående övningarna bör vara relativt enkla med hänsyn till att de skall ha en allmänt kroppstränande effekt. Speciellt gäller detta det första programmet under läsåret. På vårterminen och i årskurs 9 bör programmen ha en utpräglad estetisk utformning, dock utan att kravet på utveckling av styrka, smidighet och kondition blir eftersatt. Det konditionsbefrämjande momentet uppnås lättast genom varierande former av löpning, gångarter eller hoppövningsövningar. Gymnastik med lösa redskap får eleverna att glömma sig själva men får inte övas på bekostnad av övrig fristående gymnastik. Arbete med löst redskap är utmärkt för rörelseimprovisation både individuellt, parvis och i grupp. I årskurserna 8 och 9 kan flic-

korna få komponera enkla programavsnitt med eller utan musikbeledsagning. Redskapsgymnastiken bör från och med årskurs 8 genomföras i modifierad form med sikte på att utveckla styrka, spänst, balans och stilkänsla. Redskapsövningarna bör vara enkla och estetiskt utformade. Krav på detaljarbete ger ökad rörelsekänsla.

Dans

Lågstadiet. Sånglek med markerat rörelseinslag bör väljas. Ord och melodi inövas i klassrummet. Sånglekarna bör varieras, då deras värde ur rörelsetränande synpunkt är ringa, och rörelserna bör ha något av det spontana över sig. Juldanser inövas före jullovet.

Mellanstadiet. Från och med årskurs 5 övas enkla folkdanser. Dessa skall omfatta endast ett fåtal danssteg och turer. Samordning med musikundervisningen är önskvärd. I undervisningen bör dansglädjen — glädjen att få röra sig till musik — få råda. Stilkänsla och hållning bör dock betonas som ett led i estetisk rörelsefostran. Lämpligt är, att någon gång låta flickor och pojkar ha gemensam lektion. Detta kan överbrygga den klyfta, som kan finnas mellan dem i dessa åldrar.

Högstadiet. Ifråga om folkdanser eftersträvas nu större variation. I samordning med musikundervisningen kan även stildanser till tidstypisk musik förekomma, bl. a. som inslag i »övningsämnenas dag» eller någon skolsoaré. Stildanserna torde dock få avses som överkurs.

Eleverna bör lära sig betrakta dansen som en rekreativ fritidssysselsättning och som uttryck för en sund och naturlig livsglädje. Även modern sällskapsdans kan då ingå i åttonde och nionde årskursernas program under några lektioner. Speciellt bör då beaktas stil och hållning samt etikettsregler,

t. ex. vid uppbjudning till dans. En förutsättning för modern sällskapsdans är dock, att läraren kan undervisa i denna dansform. Om det i gruppen finns någon elev, som av principiella skäl ej kan delta i undervisning i dans, bör han befrias från denna undervisning och sysselsättas på annat sätt. I vissa fall kan det vara lämpligt, att undervisningen inlemmas i fritidsverksamheten.

Lek

Lågstadiet. Lekens utvecklingsbefrämjande egenskaper bör tillvaratas. Det är ju i lekens form som bl. a. snabbhet, reaktionsförmåga och samarbete utvecklas. Orienterings- och iakttagelseförmågan övas genom terränglekar av olika typer. Lekarna bör om möjligt inte vara av utgallringstyp. De elever som först blir utgallrade behöver i regel mest träning.

Mellanstadiet. Bollekarna bör ha företräde. De är oftast teknik- och taktikbetonade och ger god underbyggnad för de stora bollspelen.

Högstadiet. Sådana smålekar övas, som är lämpliga att använda, när eleverna leder skolans yngsta (lågstadieklass) på friluftstimme eller friluftsdag.

Bollspel

Mellanstadiet. Teknikövningarna förbereds under gymnastiklektionerna genom bollgymnastik. Känslan för bollens rörelse och rytm uppövas och eleverna lär sig kasta och fånga, rulla och studsa — att »leva med» blir grundtemat. På lekktionerna utvecklas ytterligare tvåmansarbetet. Samspelsövningarna bör vara enkla och av sådan typ, att de befrämjar fotarbetet. Arbetsgrupperna måste göras små — lämpligast med fyra elever i varje. Intresset för teknik- och samspelsövningar ökar, om dessa någon gång görs i täv-

lingsform. Det rätta tekniska utförandet får dock inte eftersättas. Alla lagspel skall ske med små lag och på ej alltför stora ytor. Viktigt vid allt lagspel är, att instruktion ges under spelets gång. Denna skall syfta till regelkunskap, rätt speluppläggning (taktik) och spelarnas sportsliga uppförande. Slagbollspelen ger eleverna god löp- och kastträning men bör dock ej få en alltför dominerande roll till förfång för de större bollspelen. Brännboll (rundboll) bör begränsas till årskurs 4.

Isspel som bandy och ishockey bör förberedas noga med åktekniska övningar och träning i att hantera klubban. De bör utövas med iakttagande av vissa försiktighetsmått, t. ex. användning av huvudskydd. Om man förbjuder »höjdpuckar», elimineras många riskmoment, bl. a. tandskador. Vid skolor, som enbart har tillgång till ishockeybana, kan bandy utbytas mot »hockey-hockey», där bollen skall föras och klubbslag är förbjudet. Även flickorna i årskurs 6 kan få pröva på hockey-hockey och bandy.

Högstadiet. Teknikövningarna utförs alltmer i samspelsform och med motståndare (markering). Spelens olika taktiska grundmoment klargörs och kan bli föremål för teoretisk lektion. Lagspelen bör varieras så, att eleverna, när de slutat skolan, har god kunskap i de bollspel idrottsföreningarna idkar. Då den vuxna människan sällan får tillfälle att bedriva lagspel som rekreation, bör, om de lokala möjligheterna det medger, eleverna i årskurs 8 och 9 även få träning och instruktion i individuella bollspel, som tennis, bordtennis och badminton.

Fri idrott

Lågstadiet. Grunden för fri idrott läggs redan från första skolåret genom den löpskolning samt de hopp och boll-

kast, som förekommer i gymnastik- och lekprogrammen. Från och med tredje skolåret kan under lekens form genomföras både längdhopp, höjdhopp, kast med boll och stafettlöpning. Formell teknikträning och bedömning av prestationen med klocka och måttband bör ej förekomma.

Mellanstadiet. Metodisk teknikträning påbörjas nu. För att öka intensiteten infogas tävlingsmoment lämpligen i form av lagtävling, där framförallt de mindre duktiga elevernas insatser premieras. Trekamp, gärna i form av lagtävling, kan genomföras i årskurs 6. Likaså kan de första grunderna i häcklöpningens teknik börja övas. Denna gren passar även för flickor. Löpträning, som ställer krav på uthållighet, bör förekomma i årskurs 6, gärna i form av joggning på mjukt underlag. Den bör ske i omväxlande tempo och individuellt.

Högstadiet. Lektion i fri idrott skall läggas upp så, att eleverna i första hand tränas allsidigt. De fördelas i flera grupper, så att varje elev kan göra många kast, hopp eller löpningar under en lektion. Övning och instruktion är det väsentligaste. Märkestagning och tävling skall föregås av en träningsperiod. Varje övningspass skall innehålla löpmoment, som förbättrar löpteknik och uthållighet. För pojkar kan stavhopp ingå som överkurs. Kulstötning bör utövas med största försiktighet, så att olyckstillbud undviks. Spjut- och diskuskast bör icke förekomma. Mångkamp och lagtävling bör dominera som tävlingsform. Elever med särskilt intresse och anlag för en friidrottsgren kan ges tillfälle till individuell träning. Terränglöpning skall läggas upp i form av intervallträning med korta löpmoment, där elevernas träningsstånd bestäms efter tempot. Även för flickor kan terränglöpning förekomma.

Orientering

Mellanstadiet. Karttecken, skala m. m. inlärs, och vid terrängvandringar på småvägar och stigar övas kartläsning. Under förflyttningen sker jämförelse mellan karta och terräng. Inom ett känt område kan orientering genomföras med förenklad karta, t. ex. stencilerad karts-kiss över skolområdet. När eleverna blivit förtrogna med kartan och dess användning vid olika terrängvandringar, utgör punktorientering efter snitslad bana en lämplig övningsform. Banan bör då följa på kartan tydligt angivna tecken, såsom stigar, bäckar och gärdeskanter. Eleverna bör arbeta så självständigt som möjligt. Kompassen och dess användning inlärs först när de nått stor säkerhet i kartläsning. Allemansrätten och naturvård behandlas i lämpliga sammanhang.

Högstadiet. Vid terrängvandringarna diskuteras terrängförhållanden och vägval, och orientering från utsiktspunkt övas. Punktorientering genomförs med ökade krav på självständigt arbete. En lämplig variant är linjeorientering. Det gäller då att följa en på kartan angiven väg (linje). Banan skall följa tydliga terrängformationer. Cykelorientering bör arrangeras endast om detta är möjligt ur säkerhetssynpunkt. Det väsentligaste skall då vara kartläsning. Ofta återkommande byte av väg och riktning bör förekomma. Trafiksäkerheten skall ägnas särskild uppmärksamhet. Vid fri orientering bör de olika delsträckorna av banan erbjuda en lämplig blandning av vägval, kartläsning och kompassgång. Kartläsningen är orienteringens viktigaste element, varför varje kilometer av banan bör tvinga till studium av kartan. Kompasssträckorna skall vara korta (300—500 m) och förekomma sparsamt. Om möjligt bör banans delsträckor gå genom olika terrängtyper. Under gällande jakttid får

orientering ej anordnas i eller intill områden, där jakt bedrivs.

Skidåkning

Lågstadiet. Elevernas skidvana utvecklas framför allt genom lekbetonade övningar. Varje lektion skall innehålla instruktion i hur man åker uppför, utför och på slät mark. Utförsåkning är dock den del av skidåkningen, som bör uppta mesta tiden. Övningsbacken skall vara kort, så att barnen hinner åka många gånger.

Korta tillämpningsspår i anslutning till övningsbacken skall utnyttjas för att ytterligare utveckla elevernas skidfärdighet. De bör gå i småkuperad terräng med täta riktningssändringar.

Mellanstadiet. Den allsidiga skidträningen är väsentligast. Terrängförhållandena avgör, hur mycket tid som bör ägnas längdlöpning respektive utförsåkning. Teknikträningen bör man genomföra så mycket som möjligt i tillämpad form i olika terrängavsnitt.

Tävlingsmomentet bör inskränkas till bedömning av tekniska detaljer, för att eleverna skall stimuleras att åka så riktigt som möjligt. Finns lämplig backe, kan man ordna en enkel »slalomtävling», där de får pröva sina färdigheter i svängteknik.

Högstadiet. I längdlöpning kan allt större krav ställas på uthålligheten. Dock skall inte åkningen inriktas enbart på att utveckla kondition. Teknikspår, 400—600 m långa, kan åkas i syfte att öka både den tekniska färdigheten och uthålligheten. Tävling i längdlöpning kan arrangeras, men endast då eleverna haft tillfälle att under några veckors tid åka regelbundet.

I utförsåkning fortsätter skolningen av grundtekniken. Fartränning och åkning i slalomportar bör omväxla i den mer formella teknikträningen.

Backhoppning rekommenderas för

pojkar. Den bör ledas med möjlighet till individuell stegring. Backen bör vara så utformad, att onödiga risker ej tas.

Skridskoåkning

Lågstadiet. Färdigheten att åka skridsko är i regel ganska varierande. I varje övningspass bör därför ingå fri åkning med individuell instruktion. En duktig elev kan även få ta hand om och med »skridskofattning» stödja en svagare. Tillämpningsövningarna sker i lekform. Många av de lekar, som övats i gymnastiksalen, kan med fördel användas. De bör genomföras på ett avgränsat område med begränsningslinjer minst 5—10 m från isbanans kanter. Det bör alltid finnas så god plats, att eleverna kan svänga eller bromsa upp utan att kollidera med en kamrat eller ett fast hinder.

Iskunskap bör bibringas eleverna framförallt vid skridskoåkning på sjöis, men även vid andra tillfällen bör de få klarhet om isarnas tillfälliga och permanenta faror.

Mellanstadiet. Teknikträningen inriktas både för pojkar och flickor på åkteknik för isspelen. Som överkurs kan ingå grundteknik för konståkning och hastighetsåkning. Stafett- och tafattlekarna görs med längre avstånd och inom större område, allteftersom åkskickligheten ökar.

Iskunskapen skall aktualiseras, innan isarna fryser till eller går upp.

Högstadiet. Hastighetsåkning är en lämplig gren för såväl flickor som pojkar. Konståkning kan övas även i form av fri åkning med försök till improviserade övningar, gärna till musik om så är möjligt.

Iskunskap och livräddning demonstreras genom film eller bildband i årskurs 7.

Simning

Lågstadiet. Barnen skall lära sig bli förtrogna med vattnet. Vattenvaneövningar är därför ett viktigt led i simundervisningen i årskurs 3. Genom skolans försorg eller på annat lämpligt sätt bör eleverna ges tillfälle att delta i simskola på fritid eller under sommarferierna.

Mellanstadiet. Simundervisningen inriktas på att ge eleverna en allsidig färdighet i vattnet. Då lektionernas antal i regel är begränsat, bör tiden utnyttjas för instruktion och träning av bröst- och ryggsim med tanke på simkunnighetsproven. I skola med egen simbasäng bör denna utnyttjas för eventuella timmar utan gymnastiksal, eller också används en veckotimme under en termin i t. ex. årskurs 4 eller 5 för simundervisning.

Högstadiet. Den eller de halva friluftsdagar, som kan anslås till simning, bör utnyttjas för simprov och livräddningsövningar. Om tiden medger, övas även bröst- och ryggerawl. Fritidsgrupp för simintresserade elever bör anordnas genom skolans försorg, om så är möjligt.

Arbetsteknik

Undervisning i arbetsteknik och arbetshygien åvilar samtliga skolans lärare. Klassföreståndaren bör årligen kontrollera, att eleverna har lämplig höjd på stolar och bord. Först när arbetsplatsen är väl tillpassad, finns det förutsättning att inlära en riktig arbetsställning vid t. ex. skrivning. Slöjd-, hemkunskaps- och yrkeslärare, som undervisar i mer arbetsbetonade ämnen, bör ge kompletterande kunskaper i arbetstekniskt hänseende. På gymnastikläraren ankommer det att i gymnastiken lägga grunden till ett ekonomiskt arbetssätt, som ger eleverna känsla för att arbeta rytmiskt och avspänt. Vid

lämpliga tillfällen redan från första skolåret inlärs en god teknik, när det gäller att lyfta, bära, skjuta och dra — övningar för vilka gymnastikredskapen blir naturliga övningsobjekt. Eleverna på högstadiet bör i samband med den praktiska yrkesorienteringen få en grundligare information om arbetsteknik och arbetshygien. I kommun, där gymnastikkonsulent eller instruktör finns anställd, kan denne svara för undervisningen ifråga och ge råd vid inköp av skolbord och stolar med avseende på deras lämplighet ur bioteknologisk synpunkt.

Ledarskap

Gymnastikens förutsättningar att uppöva socialt värdefulla egenskaper bör väl tillvaratas; utnyttjas de rätt, kan ämnet t. o. m. bidra till att utveckla organisations- och ledarförmågor. Redan från lågstadiet bör eleverna uppmuntras till att ta egna initiativ. De kan själva få ordna och sätta igång givna lekar. Förtroendeuppgifter, som att ta fram och ansvara för redskap och att vara »lagkapten», bör anförtros var och en vid något tillfälle. Det är en stimulans att få en uppgift, hur liten den än må vara. Det bidrar till mognadsutvecklingen att få pröva sig fram och att få lära sig av erfarenhet. På mellanstadiet kan uppgifterna bestå i att vara sekreterare vid bollspel, linjeman, måldomare och även domare. Också den fria idrotten erbjuder liknande uppgifter, t. ex. att svara för en grupp kamrater vid en längdhoppsgrop. Redan i årskurs 4 går detta att genomföra. Skulle oenighet uppstå under grupparbetet, bör läraren ägna tid åt att resonera igenom fallet med eleverna. Dessa måste övas i att reflektera över vad de är med om och hur de skall bete sig för att mesta möjliga tid skall kunna ägnas åt det vä-

sentliga — övningarna i gymnastik, lek och idrott.

Under de två sista skolåren bör eleverna kunna klara större uppgifter. Efter att ha lett övningar med de egna kamraterna kan de nu anförtros uppgifter som ledare för de yngre eleverna i skolan. De som har utpräglad ledarförmåga och ansvarskänsla ges mer självständiga uppgifter, under det att övriga blir biträdande ledare eller funktionärer. Självfallet måste det vara mycket enkla uppgifter utan riskmoment och under uppsikt av lärare. Det kan gälla att leda smålekar med elever från årskurs 1—2, biträda vid en skidutfärd med årskurs 3—4 eller vara funktionär vid märkesprov eller friidrottstävling för årskurs 5—6. Elever med utpräglad ledarförmåga och specialintresse bör få möjlighet att vara biträdande ledare för fritidsgrupp.

Friluftsversamhet

Allmänna synpunkter på friluftsversamheten se s. 42.

För årskurs 1—6 är det i regel bäst, att varje klass har sitt eget program och mål. Ett samarbete är tillrådligt för att undvika trängsel på övningsplatsen (skidbacken, skridskobanan) och därigenom minska riskerna för olyckstillbud. Vid skidåkning och simning kan två klasser samordna sin friluftsdag och eleverna fördelas i två grupper alltefter färdighet. Detta underlättar såväl undervisning som övervakning. I kommunal simhall med djupt vatten bör medverkan kunna erhållas av i simhallen anställd personal.

Möjligheten att på lågstadiet dela upp en friluftsdag i friluftstimmar bör utnyttjas framför allt i årskurs 1 och 2. Även i årskurs 3 kan friluftstimmar vara förmånligare, bl. a. vid skridskoåkning.

På högstadiet, där gymnastikläraren svarar för friluftsversamheten, bör planeringen ske senast vid läsårets början i samband med ämneskonferensen i gymnastik. Härvid bestäms bl. a., om tidpunkten för de olika friluftsdagarna skall fixeras från början eller inte. Huvudparten av dem bör uttas i form av halvdagar. I de större städerna, där avstånden till den terräng man vill nå ofta är stora, kan en halvdag ibland ge för litet utbyte. Där är då heldag att föredra.

Man måste noga tillse, att de fysiskt sett svagare eleverna inte deltar i övningar eller erhåller uppgifter, som är alltför ansträngande eller på annat sätt olämpliga för dem. De som av skolläkaren rekommenderats att icke delta i friluftsversamheten, bör uppmanas till utomhusvistelse på egen hand, i den mån så är lämpligt.

För de yngre eleverna (årskurs 1—6) bör friluftsdagen i regel startas och avslutas på skolgården. För högstadielevorna är annan mötesplats tänkbar. Största hänsyn bör tas till trafikförhållandena. Vid otjänlig väderlek bör friluftsversamhet inte förekomma.

I nionde årskursen bör om möjligt en till två friluftsdagar anslås till mer individualiserad form av friluftsversamhet. Eleverna bör alltefter intresseinriktning få välja mellan angivna former av idrottsutövning. Uppgifter som att vara ledare eller funktionär för yngre elever i skolan bör härvid kunna förekomma.

Se vidare skolöverstyrelsens anvisningar för friluftsdagarna.

Lägerskola

Om lägerskola anordnas, bör den alltid omfatta moment av friluftsversamhet i samverkan med den naturorienterande undervisningen. Önskvärt är att

det i någon årskurs kan anordnas en kortare, mer på friluftsliv inriktad lägerskola. Detta skulle framför allt vara till gagn för eleverna i de större städerna. Då det under de senaste årtiondena blivit allt vanligare med camping, bör skolan förbereda eleverna för denna form av friluftsliv. De bör få praktisk undervisning i vad allemansrätten innebär och lära sig enklare lägerarbeten. Lägerskoleverksamheten skall således bl. a. lära dem de elementära naturvårdsreglerna och lära dem uppskatta och känna ansvar för naturen och dess skönhetsvärden.

Fjällfärder

Om fjällfärd anordnas, får endast friska och vältränade elever delta. Det är nödvändigt, att de ledare som medföljer har erfarenhet och vana att vistas i fjällen. Speciella kurser för utbildning av sådana ledare finns att tillgå.

För de elever, som stannar hemma under vintersportveckan, anordnas i många kommuner ett program med valmöjligheter. Det är dock väsentligt, att detta huvudsakligen omfattar friluftsvärksamhet. Skolans förråd av skidor och skridskor bör för vintersportveckan kunna utlånas till elever, som saknar dylik utrustning.

Fritidssysselsättning

För att uppväga de nackdelar det stillasittande arbetet i skolan medför bör en varierande fritidssysselsättning organiseras. Fritidsgrupperna bör som sporre både för sig själva och för öv-

riga elever beredas tillfälle att vid läglig tidpunkt få visa upp sitt arbete.

Skolan bör särskilt försöka medverka till att elever, som är kroppsligen klena eller kanske saknar spontant intresse för friluftsvistelse, kommer ut i friska luften och samtidigt dras med i ett sunt kamratliv. Organisationer, som främjar friluftsliv, bör stödjas och uppmuntras från skolans sida. Läraren bör klargöra för eleverna, vad det betyder för dem, att de utnyttjar fritiden klokt. De bör få upplysning om den frivilliga idrottsrörelsen och dess verksamhet.

För organiserad fritidsverksamhet finns möjlighet att erhålla statsbidrag. I många fall har föräldraföreningar lämnat bidrag till ersättning åt ledare.

Idrottsföreningar

I varje högstadieskola bör det finnas en idrottsförening, så att ungdomen väner sig vid föreningsliv och förenings teknik. Genom skolans gymnastikundervisning, idrottsförening och skoltävlingar ingjuts förstående för att träning alltid bör föregå tävling, att ett sunt tävlande är en god stimulans och att nöjet kan ligga mer i själva deltagandet än i en förnämlig placering. Idrottstävlingar bör inte anordnas för lägre åldrar än motsvarande dem som Svenska Skolidrottsförbundet förordar. Provtävlingar för skolidrottsmärket torde vara fullt tillfyllest för femte årskursens elever. Ordnar skolan tävling ensam eller i samarbete med annan skola, bör man alltid beakta de icke tävlande elevernas intressen. Speciellt program skall om möjligt uppgöras för dem.

Praktisk yrkesorientering

Mål

Den praktiska yrkesorienteringen har till uppgift att som ett komplement till den teoretiska yrkesorienteringen och övrig undervisning i samhällskunskap genom praktik på några arbetsplatser ge eleven *dels* tillfälle till personliga erfarenheter av ett begränsat antal yrken eller yrkesområden och därigenom en konkret uppfattning av vad arbetsuppgifter och arbetsmiljö inom dessa yrken eller yrkesområden innebär och kräver; *dels* någon möjlighet att praktiskt pröva om han äger de anlag, intressen och övriga förutsättningar, som erfordras för yrkena i fråga; *dels* ökad kunskap om arbetslivet, t. ex. om arbetsfördelning och specialisering, om förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, mellan över- och underordnade och mellan anställda inbördes samt om utbildningsförhållanden, arbetarskydd och arbetshygien.

Huvudmoment

Praktik på ett antal arbetsplatser med tillfälle för eleverna att göra iakttagelser, pröva sin förmåga på olika arbetsuppgifter och skaffa sig de upplysningar, som de behöver för att få en så riktig och mångsidig uppfattning som möjligt om ifrågasvarande yrkens krav, möjligheter och förhållanden.

Anvisningar och kommentarer

Omfattning och organisation

Praktisk yrkesorientering i arbetslivet skall för varje elev normalt omfatta tre veckor i årskurs 8. Denna verksamhet förutsätter förutom organisatoriska förberedelser även pedagogiskt för- och efterarbete.

Den praktiska yrkesorienteringen ingår som ett led i förberedelsen för det

kommande yrkesvalet och i den samhällsorienterande undervisningen. Antingen övergången till förvärvslivet sker direkt efter den obligatoriska skolans slut eller efter ytterligare studieår, innebär denna vistelse och verksamhet i några olika arbetsmiljöer ett viktigt led i elevernas fostran för arbets- och samhällsliv.

Under praktikveckorna bör eleven få pröva två eller tre olika yrken eller miljöer. Varje praktikplacering skall — om ej vägande skäl föreligger för omplacering — koncentreras till en sammanhängande period omfattande minst en arbetsvecka.

I första hand bör eleverna anvisas praktik på hemorten. På många orter är emellertid praktikmöjligheterna begränsade till ett fåtal yrken eller yrkesområden, som kanske därtill representerar en ganska ensidig arbetsmarknad. Man kan och får inte vänta sig, att elevernas framtidsintressen och praktikönskemål skall hålla sig inom denna snäva ram. Inte så få kommer helt säkert med välgrundade önskemål om praktik inom yrken av annat slag. För att kunna tillgodose dessa önskemål måste man undersöka, om ifrågasvarande praktik kan ordnas på annan ort så nära hemmet som möjligt. Samråd skall därvid enligt utfärdade anvisningar äga rum med berörda myndigheter och arbetsförmedlingsorgan.

Visar det sig omöjligt att anskaffa den önskade praktiken, får man pruta av på kravet att praktiken skall ge en anlags- och yrkesorientering av mera direkt slag. Eleven erbjuds då ett praktikyrke eller en praktikplats, som beträffande arbetsförhållanden och arbetsmiljö så nära som möjligt ansluter till det yrke han tänkt sig. En praktik av detta

slag, som möjliggör kontakt med förhållandena ute i arbetslivet och som ger tillfälle till viss självprövning, kan ofta bli aktuell för dem som väljer yrke först efter en lång studie- och/eller utbildningstid.

Det är av stor vikt, att eleverna får lämpliga arbetsuppgifter under praktikperioderna. Ensidigt rutinarbete bör inte förekomma, såvida det inte är representativt för arbetsplatsen i fråga. Skolan bör hålla kontakt med någon av företaget utsedd person, som fått till uppgift att ge praktikanterna en viss handledning och orientering; ev. finns vid företaget en eller flera praktikhandledare eller »faddrar». I många fall torde det inte vara möjligt för övriga anställda att ägna nämnvärd tid och uppmärksamhet åt praktikanterna.

Eleverna bör under den praktiska yrkesorienteringen följa de på arbetsplatsen gällande arbetstiderna, såvida detta inte strider mot arbetarskyddslagets bestämmelser. För att de skall få en riktig upplevelse av arbetsplatsens miljö måste det anses angeläget, att de även får uppleva dess rytm. Undantag beträffande arbetstiderna kan emellertid bli nödvändiga med hänsyn till kommunikationer, skolskjutsar, elevens hälsotillstånd m. m.

Då den praktiska yrkesorienteringen är en del av skolans verksamhet, skall inte någon form av ersättning utgå till eleven under praktiktiden. Ersättning till praktikelev skulle kunna innebära, att hans yrkesplaner påverkades av i detta sammanhang ovidkommande faktorer.

Främst genom yrkesvalsläraren och dennes besök på arbetsplatserna bör skolan tillse, att eleverna fullgör praktiken enligt gjorda överenskommelser och att de sysselsätts med arbetsuppgifter, som tillgodoser yrkesorienteringens syfte.

Önskemål och synpunkter, som elever och målsmän önskar framföra beträffande anordningar och förhållanden under praktiktiden, bör riktas till yrkesvalsläraren och i de fall så bedömes skäligen från skolans sida vidarebefordras till företaget eller föranleda annan åtgärd.

Planering, samordning och information

Genomförandet av den praktiska yrkesorienteringen kräver, att alla berörda parter på ett tidigt stadium deltar i en noggrann planering och samordning av olika erforderliga åtgärder. För att underlätta anskaffandet av praktikplatser och för att möjliggöra en lämplig fördelning av praktiktillfällen vid olika företag bör yrkesvalsläraren efter samråd med rektor göra en tidsplanering av praktikperioderna tillsammans med den lokala arbetsförmedlingen. Vid den regionala planeringen av praktikverksamheten skall länskolnämnd och länsarbetsnämnd medverka på sätt som regleras genom särskilda anvisningar.

Inom skolan skall den praktiska yrkesorienteringen planeras så, att den trots avbrottet i studierna kan inordnas i en samverkan mellan olika samhällsorienterande ämnen. Vederbörlig hänsyn måste givetvis också tagas till undervisningen i övrigt, till planerade lov dagar o. dyl.

Eftersom praktiken är ett obligatoriskt inslag i undervisningen för alla elever, är det angeläget, att hemmen informeras om den praktiska yrkesorienteringens mål och metoder och om de praktiska anordningarna i samband därmed. Information om praktikverksamheten bör ges skolans personal.

Förutom att den orienteras om verksamhetens mål och metoder, skall personalen fortlöpande hållas underrättad om tidsplaneringen för olika klasser och om andra praktiska arrangemang.

En lokalt avpassad upplysningsverk-

samhet för arbetsgivare och fackliga organisationer samt för företagens praktikhandledare är nödvändig, för att ett gott resultat av den praktiska yrkesorienteringen skall uppnås.

Individuella åtgärder

Elevs och målsmans behov att diskutera önskemål om praktiken samt erfarenheter från denna ur studie- och yrkesvalssynpunkt tillgodoses vid den enskilda vägledningen.

Praktikplaceringarna bör i görligaste mån ske i enlighet med elevernas egna intressen, önskemål och studieinriktning. Inte sällan kan det emellertid visa sig, att någon har svårt att för sig själv konkretisera och för andra klargöra sina önskemål eller att de deklarerade önskemålen är mindre väl grundade och genomtänkta. Det gäller då att t. ex. genom enskilda samtal med eleven och hans målsman hjälpa eleven att bedöma den egna situationen och att söka sig fram till en realistisk praktikplan. I denna enskilda orientering (liksom i den kollektiva) bör hans uppmärksamhet riktas i minst lika hög grad mot systerområden, yrkesfamiljer och arbetsmiljöer, som mot individualyrken. Detta är önskvärt, därför att hans intresse- och anlagsutveckling vid tiden för praktikönskemålen mestadels inte är avslutad och emedan praktikmöjligheterna beträffande individualyrken kan vara begränsade (jfr Omfattning och organisation, femte stycket).

Innan praktikönskemålen överlämnas till platsackvirerande organ, bör för den enskilde eleven nödvändiga kontakter ha ägt rum mellan yrkesvalsläraren och de personer, som kan ha för genomförandet av praktiken väsentliga upplysningar att lämna. Vid denna tidpunkt skall sålunda föreligga dels målsmans medgivande för den tillämnade praktikplaceringen, dels klassföreståndarens ut-

låtande om eleven. Vidare bör kontakt ha tagits med skolläkaren för att utröna, om i något fall medicinska hinder kan föreligga för den önskade praktiken.

Praktisk yrkesorientering kan ge både positiva och negativa upplevelser. Även de senare kan innebära en nyttig erfarenhet. Eleverna skall under praktikperioderna antingen kunna stärkas i sina yrkesfunderingar eller kunna få en uppfattning om att de inte passar för vissa arbetsområden.

Förberedelse- och efterarbete av pedagogisk art

Intim samverkan skall äga rum mellan den praktiska yrkesorienteringen och lämpliga moment inom ämnet samhällskunskap, inom vilket en stor del av förberedelsearbetet faller. I huvudsak sker detta inom ramen för den teoretiska yrkesorienteringen.

Förberedelsearbetet skall så vitt möjligt ha gjort eleverna förtroga med hemortens arbetsliv. Med utgångspunkt häri skall de också ha fått en första överblick över yrkesvärld och arbetsmarknad i stort. De skall med utnyttjande av informationer från länsarbetsnämnden ha erhållit orientering om aktuella praktikmöjligheter. Vidare bör den praktiska yrkesorienteringens syfte klagöras. Till denna förberedelse hör även orientering om skyldigheter och rättigheter på arbetsplatsen under praktiktiden. Vid behov bör speciella arbetarskyddsbestämmelser i anslutning till den yrkesorienterande praktiken behandlas.

Genom förberedelsearbetet bör eleverna stimuleras att på egen hand göra iakttagelser och utnyttja de tillfällen till informationer, som på ett naturligt sätt erbjuds dem under arbetsdagens lopp.

Vid efterbehandlingen av den praktiska yrkesorienteringen är det väsentligt, att eleverna får tillfälle att redo-

göra för sina intryck och erfarenheter. Detta kan ske inte endast vid enskilda samtal med yrkesvalsläraren utan även i samband med undervisningen i olika ämnen. Deras erfarenheter kan läggas till grund för skriftliga redogörelser, föredrag, diskussioner, intervjuer m. m.

såväl i svenska som i andra ämnen. Samhällskunskapen och den teoretiska yrkesorienteringen ger goda tillfällen för dem och läraren att sammanfatta praktikerfarenheterna. Därvid bör eleverna få hjälp med att sovra, korrigera och komplettera intrycken.

Tillvalsämnen

Allmänna ämnen

Svenska

Årskurs 7: Tillvalsgrupp 7:2 och 7:4 med 2 vtr eller med 2 timmar i veckan under en termin.

Individuellt avpassad förstärknings- eller fördjupningskurs inom ramen för högstadiets huvudmoment i ämnet. Kursplan med anvisningar och kommentarer s. 125 ff.

Matematik

Årskurs 7: Tillvalsgrupp 7:2 och 7:4 med 2 vtr eller med 2 timmar i veckan under en termin.

Individuellt avpassad förstärknings- eller fördjupningskurs inom ramen för högstadiets huvudmoment i ämnet. Kursplan med anvisningar och kommentarer s. 164 ff.

Engelska

Årskurs 8: Tillvalsgrupp 8:1, 8:2, 8:3, 8:4, 8:5, 8:6 och 8:7 med 3 vtr allmän eller särskild kurs. *Årskurs 9:* Linje 9g, 9h, 9t, 9m och 9s med 3 vtr allmän eller särskild kurs. Kursplan med anvisningar och kommentarer s. 190 ff.

Tyska

Årskurs 7: Tillvalsgrupp 7:1 med 5 vtr; tillvalsgrupp 7:2 och 7:3 med 3 vtr mindre kurs. *Årskurs 8:* Tillvalsgrupp 8:1 med 4 vtr andra årets kurs; tillvalsgrupp 8:2 med 5 vtr första årets kurs; tillvalsgrupp 8:3 och 8:5 med 2 vtr första eller andra årets mindre kurs. *Årskurs 9:* Linje 9g och 9h med 4 vtr andra eller tredje årets kurs; linje 9m med 2 vtr andra eller tredje årets kurs. Kursplan med anvisningar och kommentarer s. 190 ff.

Franska

Årskurs 7: Tillvalsgrupp 7:1 med 5 vtr; tillvalsgrupp 7:2 och 7:3 med 3 vtr mindre kurs. *Årskurs 8:* Tillvalsgrupp 8:1 med 4 vtr andra årets kurs; tillvalsgrupp 8:2 med 5 vtr första årets kurs; tillvalsgrupp 8:3 och 8:5 med 2 vtr första eller andra årets mindre kurs. *Årskurs 9:* Linje 9g och 9h med 4 vtr andra eller tredje årets kurs; linje 9m med 2 vtr andra eller tredje årets kurs. Kursplan med anvisningar och kommentarer s. 190 ff.

Musik

Årskurs 8: Tillvalsgrupp 8:6 och 8:8 med 2 vtr.

Efter elevens intresse, anlag och förmåga avpassad kurs inom ramen för högstadiets huvudmoment i ämnet. Kursplan med anvisningar och kommentarer s. 295 ff.

Teckning

Årskurs 8: Tillvalsgrupp 8:6 och 8:8 med 2 vtr.

Efter elevens intresse, anlag och förmåga avpassad kurs inom ramen för högstadiets huvudmoment i ämnet. Kursplan med anvisningar och kommentarer s. 307 ff.

Textilslöjd

Årskurs 7: Tillvalsgrupp 7:4 med 3 vtr; tillvalsgrupp 7:5 med 5 vtr. *Årskurs 8:* Tillvalsgrupp 8:7 med 2 vtr; tillvalsgrupp 8:8 med 4 vtr.

Efter elevens intresse, anlag och förmåga avpassad kurs inom ramen för högstadiets huvudmoment i ämnet. Kursplan med anvisningar och kommentarer s. 320 ff.

Träslöjd. Metallslöjd

Årsgrupp 7: Tillvalsgrupp 7:4 med 3 vtr; tillvalsgrupp 7:5 med 5 vtr. *Årskurs 8:* Tillvalsgrupp 8:7 med 2 vtr; tillvalsgrupp 8:8 med 4 vtr.

Efter elevens intresse, anlag och förmåga avpassad kurs inom ramen för högstadiets huvudmoment i ämnet. Kursplan med anvisningar och kommentarer s. 328 ff.

Hemkunskap

Årskurs 8: Tillvalsgrupp 8:6 och 8:8 med 4 vtr (fortsättningskurs med hem-

sjukvård); tillvalsgrupp 8:9 med 7 vtr (fortsättningskurs med barnavård och hemsjukvård).

Huvudmoment

Fortsättningskurs med hemsjukvård

Matlagning, bakning, konservering med särskild vikt lagd på rationella arbetsmetoder och praktiska färdigheter. Planering av inköp för tillagning av vardagsrätter eller hela måltider på egen hand. Jämförelser avseende hel- och halvfabrikat med hänsyn till tidsåtgång och kostnader.

Bostadens skötsel, rengöring och vård av inventarier.

Maskintvätt med efterbehandling. Användning av olika tvätt- och rengöringsmedel samt redskap.

Utvidgad undervisning om valda delar av kostläran, exempelvis kaloribegreppet, uppgörande av matsedlar, ekonomiska beräkningar, livsmedelskännedom. Fortsatt undervisning om bostaden, således om hemmet som samlingsplats och arbetsplats samt om bostadens inredning och utrustning. Utförligare om ekonomisk planering av exempelvis elevernas första fasta inkomster; olika inköpsmetoder.

I lämpligt samband med undervisningen i övrigt: Familjekunskap. Personlig hygien, hushållsarbetets hygien.

Elementär hemsjukvård.

Studiebesök.

Fortsättningskurs med barnavård och hemsjukvård

Matlagning, bl. a. seriematlagning, samt bakning och konservering med särskild vikt lagd vid rationella arbetsmetoder och praktiska färdigheter. Planering av inköp för tillagning av hela måltider på egen hand. Kostnads- och tidsberäkningar, bl. a. jämförelser avse-

ende hel- och halvfabrikat med hänsyn till tidsåtgång och kostnader.

Bostadens skötsel, rengöring och vård av inventarier.

Maskintvätt, fintvätt, efterbehandling av tvätt. Användning av olika tvättmedel och redskap.

Repetition och utvidgning av kostläran, speciellt kostens sammansättning under skilda förhållanden, uppgörande av matsedlar, livsmedelskänedom. Fortsatt undervisning om bostadslära, således om hemmet som samlingsplats och arbetsplats, bostadens funktioner, krav på en god bostad och dess fasta inredning, möbler och övriga inventarier, synpunkter på möblering, ekonomisk bostadsplanering. Utvidgad tvättlära. Utförligare om den egna inkomsten, ekonomisk planering för ensamstående och familj, inköpskunskap.

Samhällets åtgärder till gagn för den enskilde och hemmet.

Familjekunskap: Hemmets betydelse för individ och familj. Förutsättningar för familjens trivsel. De olika generationerna inom familjen. De ungas ansvar och rättigheter i hemmet.

I lämpligt samband med undervisningen i övrigt: Personlig hygien, hushållsarbetets hygien.

Barnavård: Huvuddragen av barnens fysiska och psykiska utveckling och vård från födelsen till skolåldern. Äldre syskons hjälp och ansvar vid vård och fostran. Att vara barnvakt, Sysselsättningsövningar. Förebyggande av barnolycksfall främst i trafiken, vid lekplatser och i hemmet.

Elementär hemsjukvård.

Studiebesök.

Specialämnena

Verkstadsarbete

Årskurs 8: Tillvalsgrupp 8:9 med 7 vtr.

Mål

Undervisningen i verkstadsarbete har till uppgift att göra eleverna förtrogna med användningen av de handverktyg, mätdon och maskiner, som vanligen förekommer inom allmänt mekaniskt arbete, avseende skilda material och arbetsområden, samt att bibringa dem någon kännedom om där förekommande enkla arbetsprocesser.

Vid undervisningen bör läggas stor vikt vid att eleverna lär sig en riktig och systematisk arbetsmetodik, fysiologiskt riktig arbetsteknik och goda arbetsvanor. Den skall vidare ge eleverna

en uppfattning om de ekonomiska värden, som sådana produktionsfaktorer som maskiner, verktyg och material representerar.

Betydelsen av från skyddssynpunkt lämpliga arbetsmetoder skall inskräpas.

Huvudmoment

Verktyg i anslutning till arbete i olika material: filning, ritsning, sågning, borrar, gängning, klippning, riktning, bockning, falsning, mjuklödning och mätning. Fastspänningsdon. Svarvstål.

Maskiner i anslutning till borrar och svarvning i lämpligt material.

Tillämpningsuppgifter i form av arbete vid bänk, borrar och svarv. Enklare plåtarbeten.

Tillverkning av enkla handverktyg och andra nyttoföremål i metall, plåt och andra material.

Skyddsföreskrifter och skyddsanordningar i anslutning till ovanstående moment. Olycksfallsrisker, hur olycksfall kan förebyggas, första hjälpen vid olycksfall.

Anvisningar och kommentarer

Undervisningen i verkstadsarbete måste noggrant planeras och anpassas med hänsyn till skiljaktigheterna i elevernas förutsättningar. Vid denna individualisering bör tillämpningsövningar av olika svårighetsgrad komma till användning.

Undervisningen skall i första hand ge eleverna sådan orientering om material, verktyg och maskiner, som kan utgöra en god grund för fortsatt utbildning i praktiskt arbete. Den skall uppöva elevernas förmåga att självständigt förfärdiga enkla föremål av olika material, utveckla allmän händighet, praktiskt omdöme, formsinne och god smak.

Kravet på noggrannhet i arbetet bör anpassas efter elevernas individuella förutsättningar. De skall i det praktiska

arbetet fostras till god ordning, för att bästa möjliga arbetsresultat skall kunna uppnås. De bör sålunda vänjas vid att aktsamt hantera och omsorgsfullt vårda verktyg och maskiner samt iaktta sparsamhet vid användandet av arbetsmaterial.

En förhållandevis stor del av undervisningstiden bör anslås åt inläring av grundläggande moment i manuellt och maskinellt arbete. Återstoden bör ägnas åt tillämpningsövningar. Vid dessa kan eleverna lämpligen tillverka enkla bruksting och prydnadsföremål. Eleverna bör ganska fritt få välja föremål, och de bör stimuleras att på egen hand rita och planera sina arbeten. I övningsuppgifterna bör ingå reparationer av föremål t. ex. från elevernas hem och från skolan.

I samband med genomgången av de olika arbetsmomenten skall läraren speciellt se till att riktiga arbetsställningar inövas. Eleverna bör uppmärksammas på riskerna för olycksfall och få reda på hur sådana kan förebyggas. De bör vidare bibringas god kännedom om skyddsanordningar och lära sig att ständigt iaktta givna skyddsföreskrifter.

Teknisk orientering

Årskurs 8: Tillvalsgrupp 8:4 med 4 vtr. *Årskurs 9:* Linje 9t med 4 vtr.

Mål

Undervisningen i teknisk orientering i *årskurs 8* skall inriktas på att ge eleverna kännedom om arbets- och kraftmaskiners elementära verkningsprinciper och konstruktiva huvuddrag. Den skall bibringa eleverna någon färdighet att läsa ritningar för att de lättare skall kunna förstå det språk, som tekniker i allmänhet använder för att åskådliggöra projekt och idéer. Undervisningen har

vidare till syfte att i samband med enkla arbeten vid bänk, bormaskin och svarv ge praktiska erfarenheter av de vanligaste verktygens och verktygsmaskinernas funktioner.

Undervisningen i teknisk orientering i *årskurs 9, linje 9t*, skall avse teknologi med yrkesritning. Den skall inriktas på att ge eleverna fördjupade kunskaper i huvudsakligen mekanik och ellära med elektronik, i synnerhet om framställning, egenskaper och användning av viktigare material samt om energikällor och energins utnyttjande i syfte att lära

eleverna att förstå energifrågans centrala betydelse för utvecklingen. Undervisningen skall vidare ge kännedom om bearbetningsmaskinernas egenskaper och utformning samt orientering om principerna för vanliga lyft- och transportanordningar. Eleverna bör bibringas kännedom om industriell organisation och modern produktionsteknik, om grunderna för metodstudier och annan rationaliseringsteknik samt om tekniskt arbetarskydd. Genom undervisning i yrkesritning och ritteknik skall eleverna bibringas grundläggande färdigheter att läsa, förstå och utföra enklare arbetsritningar.

Huvudmoment

Årskurs 8

Maskinlära: Tekniska elementa om och kring elektriska maskiner, värme- och kylmaskiner, pumpar, lyft- och transportanordningar, kraftanläggningar samt en orientering om servoteknik. Några enkla maskinelement. Kraftöverföringar. Notiser om uppfinnarens och forskares arbete. Laborationer. Övningsuppgifter i anslutning till föregående moment, t. ex. principskisser, kopplingscheman, diagram och enkla beräkningar.

Yrkesritning: Ritningsläsning och i samband därmed genomgång av linjer, skalor, vyer, snitt och måttsättning; något om toleranser och ytjämnhet; förenklat ritsätt och olika typer av ritningar.

Verkstadsarbete: Orientering om vanliga verktyg och verktygsmaskiner. Enkla arbeten i olika material vid bänk, bormaskin och svarv.

Årskurs 9, linje 9t

Mekanik samt ellära med elektronik. Laborationer med huvudsakligen kvantitativa undersökningar.

Materiallära: Repetition och komplettering av de viktigaste fysikaliska och kemiska grundbegreppen. Viktigare material, deras framställning, sammansättning, egenskaper och användning. Faktorer, som påverkar material. Materialprovning. Energikällor och energins utnyttjande i olika slag av kraftmaskiner.

Maskiner för bearbetning av olika slags material. Vanliga lyft- och transportanordningar för interna transporter.

Bransch-kännedom: Industriell organisation. Produktionsteknik. Metodstudier. Tekniskt arbetarskydd. Orientering om tekniska yrkesområden och vidareutbildningsvägar. Studiebesök.

Yrkesritning och ritteknik. Se huvudmoment för linje 9tp.

Anvisningar och kommentarer

Årskurs 8

I teknisk orientering i årskurs 8 bör undervisningen i maskinlära omfatta ca 1 vte, i yrkesritning ca 1 vte och i verkstadsarbete ca 2 vtr. Alternativt kan verkstadsarbetet på lämpligt sätt koncentreras till delar av läsåret. Denna fördelning av undervisningstiden får dock inte tas till utgångspunkt för formell uppdelning av hela tillvalsämnet.

Undervisningen i maskinlära skall syfta till att bibringa eleverna elementära kunskaper om moderna arbets- och kraftmaskiners verkningsprinciper och konstruktion. Med utgångspunkt i maskinernas funktion kan det vara lämpligt att ge en kort översiktlig redogörelse för teknikens allmänna utveckling.

Det principiella verknings sättet hos de maskiner, som ingår i de i kursplanen upptagna maskin grupperna, bör klargöras genom enkla skisser o. dyl.

En kort orientering bör ges om maskinelementens roll. I första hand genomgå de maskinelement, som vanli-

gast förekommer i maskinkonstruktioner och därför är föremål för standardisering.

Övningsuppgifterna bör i första hand avse att öka elevernas kännedom om maskinens funktion.

Goda illustrationer, bildband och filmer bör användas för att konkretisera lärostoffet. Eleverna bör ytterligare aktiveras genom att de får utföra mycket enkla skisser o. dyl. För att framställningen skall bli levande, bör den kompletteras med korta notiser och kuriosor om uppfinnarens och forskarens arbete.

Då lärostoffet inom de olika momenten är mycket omfattande bör läraren begränsa framställningen till väsentligheter.

Yrkesritning: Se detta ämne på linje 9tp.

Verkstadsarbete: Se tillämpliga delar av anvisningarna i ämnet på linje 9tp.

Årskurs 9, linje 9t

I teknisk orientering i årskurs 9, linje 9t, bör undervisningen i mekanik med materiallära omfatta ca 2 vtr, i bransch-kännedom ca 1 vte samt i yrkesritning och ritteknik 1 vte.

Som huvudregel för undervisningen i mekanik samt ellära med elektronik skall gälla, att experimentet är det centrala i kunskapsmeddelandet. Laborationsövningarna bör ägnas åt ämnets grundläggande delar. Lämpliga typer av laborationsuppgifter är: sammanställningar av enkel apparatur, iakttagelser av fysikaliska förlopp samt direkt eller indirekt bestämning av storheter genom mätning.

De teoretiska förklaringar, som kan behövas för att eleverna skall förstå sammanhangen mellan fenomenen, bör anknytas till utförda försök och till erfarenheter från det dagliga livet. Det bör beaktas, att den snabba utvecklingen inom fysiken och dess tekniska tillämp-

ningar ständigt aktualiserar kravet på sovring och begränsning av lärostoffet.

Då energin har en central betydelse i tekniken, är det av vikt, att eleverna får kännedom om olika energiformers betydelse för utvecklingen. Frågor om energitillgångar och energibehov bör därför belysas såväl ur teknisk som ekonomisk synpunkt.

Undervisningen i materiallära bör ske i nära kontakt med undervisningen i bl. a. kemi och geografi. Lärarna i dessa ämnen bör kontinuerligt konferera med varandra för att nå lämplig samordning. Så långt det är möjligt bör undervisningen i materiallära bygga på demonstrationer och experiment.

Undervisningen i maskinlära bör huvudsakligen vara av beskrivande art. Eleverna skall bibringas kännedom om de vanligaste arbets- och kraftmaskinernas principiella uppbyggnad och verkningssätt. Samordning bör därvid ske med ämnet yrkesritning och ritteknik, exempelvis genom att eleverna utför skisser av enkla maskindetaljer.

Undervisningen i bransch-kännedom skall i huvudsak göra eleverna förtrogna med miljö, teknik, ekonomi och organisation inom tekniskt betonade branscher. Särskilt skall beaktas anknytningar till hemortens näringsliv. Vid orientering om avtalsförhållanden och andra arbetsmarknadsfrågor bör undervisningen ge eleverna en realistisk bild av samspelet mellan de olika intressenter på arbetsmarknaden. Vid undervisningen bör av industrier och branschsammanlutningar utarbetade handböcker, vägledningar och broschyrer användas. Filmer och bildband bör flitigt utnyttjas. Instruktionsfilmer, som upprepar tekniska förlopp och belyser viktiga sammanhang, bör komma till användning.

Studiebesök vid industriella anläggningar, kraftverk etc. bör anordnas. De

skall i förväg grundligt planeras, och eleverna bör före varje besök orienteras om det företag eller den arbetsplats, som skall besökas. Studiebesöken bör också efterbehandlas genom att eleverna på lämpligt sätt får redogöra för besö-

ken, varvid intrycken och erfarenheter-na diskuteras och sammanfattas. Jfr även allmänna anvisningar s. 50.

Beträffande undervisningen i yrkes-ritning och ritteknik se anvisningarna till samma ämne på linje 9tp (s. 390).

Maskinskrivning

Årskurs 7: Tillvalsgrupp 7:3 med 2 vtr; tillvalsgrupp 7:4 med 3 vtr. *Årskurs 8:* Tillvalsgrupp 8:3 och 8:7 med 2 vtr; tillvalsgrupp 8:5 med 2 vtr (ingår i handelskunskap); tillvalsgrupp 8:8 med 3 vtr. *Årskurs 9:* Linje 9m med 1 vte (ingår i handelskunskap); linje 9ha med 3 vtr.

de text. Raderings- och rättningsövningar. Tabulatorens och dess användningsområde. Utskrift av brev, kuvert, blanketter, fakturor, tabeller m. m. Övningar att använda karbonpapper. Linjeringsövningar. Rubrikskrivning. Noggrannhetsprov. Hastighetsprov. Färgbandspåsättning.

Mål

Undervisningen i maskinskrivning skall syfta till att ge eleverna en säker systemkunskap och till att lära dem använda skrivmaskinen med tillhörande hjälpmedel på ett rationellt sätt för enskilt bruk, för fortsatt utbildning och i kommande yrkesarbete.

Undervisningen bör ge eleverna känsla för nödvändigheten av att maskinskrivet arbete skall vara korrekt och prydligt samt för de ekonomiska värden, som representeras av maskiner, materiel och arbetstid.

Huvudmoment

Första året (nybörjarkurs)

Skrivmaskinens funktion, skötsel och vård. Sitt- och handställningen. Anslagsövningar. Övningsord och övningsmeningar. Siffror och tecken. Löpande text. Mittrubriker. Noggrannhetsprov. Rubrikskrivning. Färgbandspåsättning. Enkla uppställningar.

Andra året (fortsättningskurs 1)

Repetition av föregående kurs. Löpan-

Tredje året (fortsättningskurs 2)

Kort repetition av föregående kurs. Löpande text. Olika stilsorter. Grundligare genomgång av pappers- och kuvertformaten. Brevuppställningar, utvidgad kurs. Linjeringsövningar. Utskrift av blanketter, betygsavskrifter, meritförteckningar, platsansökningar, fullmakter och skrivelser till myndigheter. Skrivning efter tidnings- och tidskriftsartiklar samt efter handskrivna koncept. Dikteringsövningar. Stencil- och origramskrivning; duplicering. Övningar på elektrisk skrivmaskin. Noggrannhets- och uppställningsprov. Hastighetsprov. Färgbandspåsättning. Demonstration av dikteringsmaskin.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Övningarna inlärs i långsam takt och med upprepade repetitioner. Svårighetsgraden stegras försiktigt och successivt samt differentieras efter elevernas varierande förutsättningar. Individuella överskursuppgifter bör förekomma i såväl nybörjarkurs som fortsättningskurser.

Rättning av elevernas övningsuppgifter skall börja redan på det grundläggande stadiet. Vid rättningen markerar läraren felen i texten och markerar dem samtidigt även i marginalen med hjälp av olika felbeteckningar för skilda slag av fel. Eleverna bör redan på ett tidigt stadium lära sig felletningsteknik. Fel-sättningsprinciperna och felbeteckningarna bör noga genomgås med och förklaras för dem. Genom detta arbetssätt får såväl lärare som elev en god överblick över vilka feltyper som förekommer. Eleven blir även mera vaken för och intresserad av vilka fel han gör.

Provtagning kan lämpligen börja på ett ganska tidigt stadium, men proven bör då endast avse förmågan att skriva korrekt och prydligt. De kan bestå av ord, meningar eller korta löpande texter och skrivs utan tidsbegränsning. Sedan läraren rättat och återlämnat proven, bör eleven skriva ett visst antal rader av de fel skrivna orden.

När eleven behärskar systemet, kan tidsbegränsade prov (hastighetsprov) börja. Dessa bör ej innehålla siffror eller andra tecken än ev. punkt och komma. Läraren bör i förväg påpeka för eleverna, att de ej bör försöka forcera hastigheten vid provtillfället, eftersom detta vanligtvis endast resulterar i försämrad noggrannhet. Hastigheten skall växa fram av sig själv så småningom.

Vid bedömningen av prov skall mycket stor hänsyn tas till noggrannheten och prydligheten i det utförda arbetet, alltså även till återkommande skuggskrift, trängda bokstäver etc. Skriver en elev fort men hans arbeten inte är vårdade och omsorgsfullt utförda, bör han inte erhålla betyg endast efter sina nedslag.

Normer för felbedömning samt för slutbetyg utfärdas av skolöverstyrelsen.

Eleverna får aldrig vänja sig att byta maskinskrivningspapper, så snart de

skrivit ett eller flera fel. Tillåts detta, ernås icke erforderlig säkerhet.

Varje elev bör i en pärm förvara sina maskinskrivningsarbeten. Elevpärmarna bör förvaras i maskinskrivningssalen.

För arbetet i maskinskrivningssalen bör fastställda regler gälla. Varje elev tilldelas sin bestämda arbetsplats och maskin. Först när han behärskar sin »egen» maskin, får han börja öva på maskin av annat fabrikat.

I årskurs 8 förekommer praktisk yrkesorientering för grundskolans samtliga elever. Det är av väsentlig betydelse, att yrkesvägledaren i förväg orienteras om vilka elever som någorlunda behärskar maskinskrivningssystemet. De övriga bör inte under den praktiska yrkesorienteringen få arbetsuppgifter, i vilka maskinskrivning ingår.

Lärostoff och arbetssätt

Demonstration av maskinen. Undervisningen börjar lämpligen med en kort demonstration av skrivmaskinens huvuddelar samt av de speciella delar eleverna kommer i kontakt med vid den första skrivningen. Det är viktigt, att de olika maskindelarnas benämningar alltid används rätt och konsekvent hela kursen igenom. Eleverna bör i särskild anteckningsbok efter hand införa namnen på de nya maskindelarna. En följande lektion kan de förhöras på dessa anteckningar.

Elevens maskinvård. Eleven bör lära sig att väl vårda skrivmaskinen, att handskas försiktigt med den och dess olika delar, att rengöra typerna och att observera, när detta är behövligt, att vid behov använda damppenseln vid avdamningen av maskinen, att ordna utförda arbeten systematiskt i särskilda förvaringspärmar, att förvara läroböcker, förskrifter etc. samt förvaringspärmar på bestämda platser och placera dem där vid lektionens slut, att sätta på

skyddshuven ordentligt på maskinen vid lektionens slut, att placera ev. använda fotpallar på sina platser samt att iakttaga god ordning i arbetet.

Sitt- och handställning. En förutsättning för att eleven skall uppnå ett gott arbetsresultat är, att han har riktig sitt- och handställning. Detta måste ständigt kontrolleras av läraren.

Instruktionen om riktig sittställning görs lämpligen med hela klassen på en gång. Härvid visas, hur stolen omställs till rätt höjd, hur hela stolsitsen utnyttjas, hur ryggstödet och brickan inställs, hur stolen placeras på rätt avstånd från maskinskrivningsbordet, hur benen och fötterna skall placeras etc. Instruktionen bör även innehålla synpunkter på varför man bör göra så. Planscher och skisser på tavlan är till god hjälp.

Vid skrivningen skall överarmen hållas löst hängande intill kroppen. Muskulerna får inte spännas och armbågarna inte peka utåt. Mellanhanden, handleden och underarmen skall bilda en rät linje. Läraren måste ständigt kontrollera, att handleden inte sjunker nedåt vid skrivningen. Fingrarna skall vara lätt böjda samt löst placerade på utgångstangenterna. Felaktig arbetsställning medför onödiga och ibland farliga spänningar i handens, armens, skuldrans och ryggens muskulatur, vilket i sin tur kan medföra skrivkramp eller andra smärt samma tillstånd i muskulaturen.

Uppgången till utgångstangenterna. Eleven bör lära sig ett bestämt sätt att finna utgångstangenterna utan att se på tangentbordet. Ovanan att med ögats hjälp kontrollera uppgången automatiseras snabbt och är sedan svår att bortarbeta; i de flesta fall blir resultatet endast en förfuskad touchmetod.

Uppgången till utgångstangenterna åskådliggörs lämpligen för hela klassen på en gång med hjälp av vägkkartan över tangentbordet. En mindre tan-

gentbordskarta bör dessutom finnas vid varje skrivmaskin. På denna bör siffer- och teckenraden vara blank, så att de olika maskinmärkenas placering av siffror och tecken kan ifyllas. — Läraren måste kontrollera, att varje elev gör uppgången på rätt sätt. När eleven med fingrarna intagit utgångsläget, skall han kontrollera placeringen utan att se på tangentbordet.

Anslaget skall vara kort och snärtigt. Tangenterna skall slås och ej tryckas ner. Detta måste noga kontrolleras redan från första början. Vid skrivningen på utgångstangenterna går det lätt att konstatera, huruvida en elev har rätt eller felaktigt anslag. Ett felaktigt anslag ger ful och ojämn skrift och minskar i hög grad hans möjligheter att utvecklas till snabb och säker maskinskrivare. I samband med inlärandet av anslaget på utgångstangenterna inövas även anslaget på mellanslagstangenten och tummens placering vid anslaget.

Skrivning av övningsorden bör ske i mycket långsam takt och under ständiga repetitioner. För varje nytt moment bör läraren med hjälp av vägkkartan visa för hela klassen, hur sträckningsrörelserna skall utföras. Detta kompletteras sedan med individuell kontroll och handledning.

Man visar eleverna, att det endast är pekfingeret, som utför sträckningen från f till g respektive från j till h samt att det endast är lillfingeret som utför sträckningen från kommatecknet till punkten (på vissa maskiner tvärtom). De andra fingrarna får ej släppa kontakten med sina utgångstangenter. Sedan övergår man till att visa pekfingerarnas rörelse från f till b eller v respektive från j till m. I första fallet utför fingeret en sträckning, i senare en böjning. Dessa sträcknings- och böjningsrörelser är mycket svåra för nybörjaren. Det är därför viktigt, att man från början tränar

in dem korrekt, liksom att fingrarna glider mjukt och avspänt över tangentbordet.

Pappersinsättningen demonstreras för eleverna. Samtidigt lär man dem bestämda lägen för pappersledaren och marginalstopparna och inskräper, att dessa måste ha bestämda lägen i förhållande till marginalbredden. Pappersfrigöraren visas, och eleven får lära sig, hur papperet rättas till, om det kommit in snett. Pappersfrigöraren bör användas även vid uttagningen av papperet. De olika radstegen förklaras, och omställningen av radinställaren övas. Typstyraren och riktmärket på korthållaren, marginal-, vagn- och radskalorna visas, och deras användning förklaras. Fattningen av rattvalsarna genomgås och övas. I samband därmed demonstreras valsfrigöraren och vagnens förflyttning med hjälp av densamma.

De vanligaste pappersformaten demonstreras och man visar eleverna, hur dessa framkommit liksom hur man handskas med papper vid skrivningen. Även kostnadssynpunkten berörs.

Raduppsdraget visas och förklaras samt övas. Det bör inskräpas, att endast vänster hand används vid raduppsdraget samt att högra handens fingrar samtidigt kvarligger på sina utgångstangenter. Efter raduppsdraget skall vänster hand snabbt återgå till sitt utgångsläge.

Eleverna bör vänjas att höra, när varningsklockan ringer före slutet av en rad.

Skiften. När eleverna säkert kan skriva de små bokstäverna, skall de lära sig de stora. Då inlärs skiftets och skiftläsets funktion och användning. Skiftet (skiftläset) skall tryckas ner ordentligt, varvid rätt finger och hand används. Uppkomsten av flygande och dykande bokstäver förklaras.

Sifferskrivningen skall inläras efter touchmetoden. Härvid bör lämpligen

bokstavstangenternas linjer följas och de tidigare inlärdade rörelserna tillämpas. Man börjar med ren sifferskrivning men övergår sedan till en kombination av siffror och bokstäver. Sifferskrivning bör övas, tills full säkerhet uppnåtts. Undervisningen bör senare även omfatta enklare tabeller.

Enklare skrivövningar samt löpande text. När eleven behärskar bokstäverna, övergår man till skrivning av kortare textstycken samt löpande texter av successivt ökad svårighetsgrad och med stora krav på noggrannheten. De löpande texterna kan varieras med korta övningar på 3—4 rader. Samma text skrivs då ett flertal gånger (10—15) i följd. I början bör de skrivas i långsam takt, vilken först så småningom gradvis ökas. En elev bör vänja sig att skriva med en viss för honom själv anpassad rytm. En god hjälp härvid kan lämplig gramfonmusik vara. Denna bör dock användas sparsamt.

Förskrifterna bör vara omväxlande maskinskrivna, tryckta eller någon gång handskrivna samt alltid vara avfattade på god svenska. Handskrivna texter samt tidnings- och tidskriftsartiklar bör på senare stadium användas i ej allt för ringa utsträckning. Stora krav bör ställas på noggrannheten och prydligheten i utförandet samt på textens placering i såväl höjd- som sidläge. Eleverna bör även öva att på egen hand avgöra när ny rad skall påbörjas för att erhålla jämn högermarginal.

Rubrikskrivningen börjar med att omdömesförmågan och känslan för det estetiskt tilltalande uppövas. Lämpligen låter man eleven göra olika förslag till placeringen av en och samma rubrik. I samband härmed visas olika sätt att utföra rubrikskrivningen.

Raderings- och rättningsövningar bör ske såväl utan som med kopior. Läraren visar, hur plån och skyddspapper

används samt hur en snygg och prydlig radering utförs. De följande tillämpningsövningarna pågår, tills eleven utför dem på ett tillfredsställande sätt.

Kopieskrivning. Eleverna skall lära sig att säkert skriva med en eller flera kopior, att lägga in karbonpapperen riktigt och att jämka till pappersbunten, innan den sätts in i maskinen. Vid uttagningen skall pappersfrigöraren alltid användas. Eleverna bör även i övrigt vänja sig vid att handskas med karbonpapper.

Tabulatorn. Innan eleven börjar med olika slag av enklare uppställningar, bör en systematisk genomgång ske av tabulatorn, varvid han bör lära sig att behärska såväl tryck- som block- och decimaltabulatorer.

Enklare uppställningar m. m. Undervisningen bör syfta till att utveckla elevens omdömesförmåga liksom hans känsla för det estetiskt tilltalande och för ett rationellt arbetssätt. Sedan omdömet tränats, bör han lära sig de vanligaste standardiserade uppställningarna. Övningarna bör vara enkla och okomplicerade samt omfatta även linjering både med maskin och med penna. Avancerade elever kan även få övningar med osorterat material.

Uppställningar av brev, räkningar, fakturor, tabeller, blanketter etc. måste ägnas stor omsorg. Elever med ett omfattande antal timmar bör få en grundläggande rutinutbildning. Kvalitetskravet måste alltid hållas högt. Såväl vänsterrak som svensk brevuppställning övas. Vid uppställningar bör tabulator användas.

Kuvertskrivning bör övas bl. a. i samband med utskriften av brev. Dessutom bör eleverna lära sig kedjeskrivning av kuvert. De vanliga kuvertformaten genomgås. Vid kuvertskrivningen kan adresser tagas från t. ex. telefonkataloger eller »Rätt postadress».

Kortare *dikteringsövningar* bör väl anpassas efter elevernas nivå. Sedan läraren rättat utskriften, bör den renskrivs av eleverna.

Duplicering av olika slag (stenciler och spritduplicering) genomgås. Vid stencilskrivningen påpekas nödvändigheten av ett jämnt och lagom hårt anslag. Eleverna bör själva retuschera eventuella fel. Duplicering liksom rengöring av stencil bör utföras under lärarens uppsikt. Eleverna bör även visas, hur stencilerna förvaras.

Olika stilsorter vid maskinskrivning genomgås. Lämpligen sker detta med hjälp av olika typprover.

Färgbandsbyte. Eleverna bör själva under lärarens uppsikt byta färgband. Samtidigt genomgås olika bredder och kvaliteter.

Noggrannhets- och säkerhetsövningar bör förekomma kontinuerligt och anpassas efter elevernas kunskapsnivå. Även om den för noggrannhetsövning anslagna tiden skulle medge det, bör omskrivning ej tillåtas, förrän eleven fått tillbaka den rättade övningen. Hastighetsövningar bör under inga förhållanden ske, förrän han behärskar det grundläggande systemet. Hastigheten bör växa fram av sig själv, och hastighetsövningar bör endast förekomma sparsamt, innan eleven hunnit till ett mera avancerat stadium. Även vid dessa övningar skall största vikt läggas vid korrekthet och prydighet. Kvantitets-synpunkter får aldrig gå före kvalitetskravet.

Hjälpmedel m. m.

För undervisningen i maskinskrivning erfordras, förutom moderna och funktionsdugliga skrivmaskiner, skärmar (även om maskinerna är försedda med s. k. blindtangenter), planscher, filmslingor och tillgång till grammfon. För avancerade elever behövs även till-

gång till en eller annan elektrisk skrivmaskin liksom till dikteringsapparat. Även tillgång till testograf kan vara lämplig.

Stabila bord och specialstolar skall finnas i maskinskrivningssalen (jfr Skolbyggnader, skolöverstyrelsens skriftserie nr 20).

Handelskunskap

Årskurs 8: Tillvalsgrupp 8:5 med 4 vtr. *Årskurs 9:* Linje 9m med 4 vtr.

Mål

Ämnet handelskunskap i årskurs 8 avser att genom en inledande undervisning om handeln och dess uppgifter samt genom övningar med elementära arbetsuppgifter inom handelsyrkena förbereda ett kommande linjeval.

Undervisningen i handelskunskap i årskurs 9 syftar till att förbereda eleverna för kommande yrkesutbildning till mer kvalificerade uppgifter inom handel och närstående verksamhetsområden. Den skall därför göra eleverna något förtrogna med i respektive miljöer förekommande arbetssätt och tekniska hjälpmedel samt med arbetslivets krav på en yrkesutövare i fråga om personligt uppträdande och arbetsprestation.

Huvudmoment

Årskurs 8

Något om handelns utveckling samt om dess uppgift i det moderna samhället. Varans väg från producent till konsument. I samband därmed en kort, översiktlig framställning om den svenska parti- och detaljhandeln med utgångspunkt i ortens förhållanden. Något om kontorets och butikens organisation, inredning, hjälpmedel och personal. Utskrift av blanketter o. d. som förekommer på kontor och i butik. Enkla registreringsövningar.

Maskinskrivning, se tillvalsämnet maskinskrivning s. 367.

Studiebesök.

Årskurs 9

Det personliga uppträdandet på arbetsplatsen. Handelns utveckling samt dess uppgifter i det moderna samhället. Produktion, distribution och konsumtion; i samband därmed en översiktlig framställning av den svenska parti- och detaljhandeln. Något om handelns varuinköp. Det viktigaste om post-, järnvägs-, fartygs- och flygtransporter. Telefonens roll och rätta användning. Något om tull, försäkring samt om betalningsmedel och betalningsmetoder. Kort översikt av de viktigaste reklammedlen och av försäljningens olika former.

Allmän grundläggande orientering om bokföringens ändamål och tillämpning. Någon kort bokföringsuppgift för privatperson. Någon kort bokföringsuppgift för mindre företag med användande av enkel bokföring. Ett antal enkla övningar i dubbel bokföring jämte några enkla bokslutsuppgifter. Bokföringslagens ordningsföreskrifter. Enkla dagboks- och reskontraövningar. Någon kort bokföringsuppgift med ett begränsat antal bokföringsböcker.

Maskinskrivning, se tillvalsämnet maskinskrivning s. 367.

Studiebesök.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Årskurs 8

Vid de praktiska övningarna skall stor vikt läggas vid dels att konkretisera de nya termer och begrepp, som här möter eleverna, dels att vänja dessa vid noggrannhet och ordning i arbetet.

Av ämnets 4 vtr bör 2 vtr anslås till maskinskrivning.

Skolans institutioner för handelsundervisning och för maskinskrivning bör användas.

Årskurs 9

Ämnet omfattar handelslära, bokföring och maskinskrivning. Av undervisningstiden anslås 3 vtr åt handelslära och bokföring och 1 vte till maskinskrivning. I den utsträckning eleverna deltagit i undervisningen i handelskunskap i årskurs 8, bör hänsyn därtill tas vid uppläggnings av undervisningen. För dem som ej deltagit i handelskunskap i årskurs 8, bör särskild vikt läggas vid att konkretisera nya termer och begrepp samt vid att vänja dem vid noggrannhet och ordning i arbetet.

Avsnittet handelslära bör omfatta handelns uppgifter ur såväl företagets som samhällets synpunkt. Samhällets krav på affärsmannen och hans anställda framhålls. I de avsnitt, som berör varudistributionen, bör handelns ansvar och dess strävan att sörja för en effektiv varuförmedling belysas. Även konsumentsynpunkterna bör beaktas.

De olika momenten bör illustreras och exemplifieras så konkret som möjligt. Eleverna bör göras förtrogna med de vanligaste blanketternas funktion och ifyllande samt vänja sig att använda olika uppslagsböcker, som allmänt förekommer inom handeln.

Elevernas svårigheter att förstå bokföringens grundtankar bör beaktas och undervisningen göras så konkret och så väl anpassad efter elevernas mognadsnivå som möjligt.

Eleverna skall vid utförandet av alla sina bokföringsarbeten redan från början iaktta noggrannhet och ordentlighet. Det är väsentligt, att siffrorna är tydliga och lättlästa — liksom även texterna — samt att entalssiffror står

mitt under entalssiffror etc. Finns inga ören, sätts streck i öreskolumnen.

Undervisningen byggs upp genom övningar, som belyser bokföringens grundtankar. Vid genomgången av olika bokföringstransaktioner bör konkreta anknytningar göras till av eleverna kända förhållanden. Rent teoretisk undervisning bör ej förekomma. Tyngdpunkten bör läggas på dagboks- och reskontraövningar. Avsikten är inte, att eleverna skall lära sig att i praktiken göra bokslut. S. k. rena konton bör väljas före blandade.

Maskinskrivning, se s. 367.

Skolans institutioner för handelsundervisning och för maskinskrivning bör användas.

Lärostoff och arbetssätt

Årskurs 8

Handelns utveckling och uppkomst.

Efter en kort orientering klargörs genom praktiska exempel de fördelar, som specialiseringen innebär, då det gäller att förbilliga och marknadsföra varor.

Varans väg från producent till konsument belyses genom konkreta, för eleverna kända exempel, varvid de olika mellanledens uppgifter klargörs. Illustrationer på väggtavlan eller användande av flaneltavla underlättar förståelsen för handelns olika funktioner.

I samband härmed görs en kort, översiktlig framställning av den svenska parti- och detaljhandeln. Genom praktiska exempel belyses hur grosshandeln är organiserad och hur den förhåller sig till detaljhandeln samt hur industrin organiserar sin försäljning. Butikshandelns uppbyggnad och organisation liksom den tilltagande branschspridningen genomgås. Begreppen manuell butik, självbetjäningssaffär och självvalsaffär belyses.

Något om handelns organisationer

samt om enskild och kooperativ handel genomgås.

Övningar, där hemortens (en stadsdels) affärsliv behandlas, bör ingå.

Kontorets och butikens organisation, inredning, hjälpmedel och personalfrågor genomgås i form av en översiktlig orientering, varvid olika arbetsfunktioner och arbetsförhållanden berörs.

Utskrift av blanketter samt registreringsövningar. Enkla övningar med de på kontor och i butik vanligaste blanketterna för post, bank, järnväg osv. samt kvitton, notor och följesedlar. Enkla inledande övningar i postbehandling, registrering samt användning av vanliga kontorstekniska hjälpmedel. Ibland bör man försöka följa upp blanketterna med några av de åtgärder, som dessa föranleder.

Årskurs 9

Det personliga uppträdandet på arbetsplatsen, såväl på kontor som i butik, genomgås. Betydelsen av ett gott allmänt uppträdande liksom av noggrannhet och ordning i arbetet betonas.

Handelns utveckling och dess uppgifter i det moderna samhället. Efter en kortfattad redogörelse för utvecklingen från självhushållning till penninghushållning klargörs genom praktiska exempel specialiseringens möjligheter att förbilliga och marknadsföra varorna.

Produktion, distribution och konsumtion belyses med konkreta exempel med anknytning till elevernas dagliga erfarenheter. Man kan välja några vanliga varor och klargöra vägen från producenten över olika mellanled till konsumenten. Användande av flaneltavla eller teckningar på krittavlan, där de olika mellanleden inskjuts, gör det lättare för eleverna att förstå handelns olika funktioner.

Den svenska parti- och detaljhandeln. Partihandelns organisation genomgås

översiktligt. Industrins organisation av sin försäljning belyses genom praktiska exempel. Olika former av integration visas. Detaljhandeln betraktas som det led i distributionskedjan, som säljer till den slutlige konsumenten. Den pågående strukturförändringen inom detaljhandeln belyses liksom färdigförpackningarnas ökade betydelse.

Handelns varuinköp. Allmänna synpunkter framhålls på inköpet, såsom förfrågningar, behandlingen av offerter, kontakt med olika inköpskällor, inköpsstatistik samt arbete med lager och lagerkontroll. Vikten av noggrann leveranskontroll påpekas. Olika grundläggande kalkylbegrepp bör klargöras. Eleverna kan lämpligen följa någon affärstransaktion, t. ex. en offert, och därvid komma in på några av köpeavtalets viktigaste bestämmelser, såsom leveransvillkoren, priset och betalningsvillkoren. Avsikten bör vara att ge en orientering om den vanligaste terminologin.

Transportväsendet. En kort översikt ges av den egna ortens kommunikationer. Därefter kan postverket och dess transporter av meddelanden och varor liksom dess betalningsförmedlande verksamhet behandlas. På liknande sätt genomgås det övriga transportväsendet, varvid även konkurrensen mellan olika transportsätt berörs. På sjöfartsorter bör undervisningens tyngdpunkt beträffande detta moment läggas på sjötransporter.

Ett urval av de inom transportväsendet vanligaste blanketterna genomgås i sitt naturliga sammanhang. Eleverna bör även orientera sig i olika posthandböcker, frakttaxor och kommunikationstabeller.

Telefon. Vid genomgången av telefontekniken görs eleverna förtrogna med telefonkatalogen och dess olika uppgifter samt med praktisk användning av telefonen. Telegrammets

utformning berörs liksom de varierande kostnaderna för olika former av meddelanden. Användningen av telex belyses.

Telefonövningarna bör främst avse mottagandet av samtal, uppringning för att framföra ett meddelande samt beställning av interurbansamtal. Eleverna bör lära sig att uttrycka sig kort och samtidigt tydligt, i sak riktigt samt med lämpligt röstläge och riktig röstbehandling. Övningarna kan ibland tas upp med hjälp av bandspelare.

Tullväsendet. Vid den orienterande genomgången bör tulltaxan finnas tillgänglig. Om möjligt bör eleverna få följa gången av en verklig tullbehandling.

Försäkring. En mycket kort översikt ges av försäkringsväsendets utveckling. Synpunkter på riskfördelningen meddelas, skillnaden mellan summa- och skadeförsäkring klargöres, och de viktigaste försäkringsformerna genomgås. Även privatpersoners försäkringsfrågor belyses.

Betalningsmedel och betalningsmetoder. Inledningsvis kan jämförelse göras mellan varumarknaden och en bank som marknad för pengar, där insättaren är säljare, låntagaren är köpare och räntan är priset. Fördelarna av en organiserad penningmarknad klargörs liksom differensen mellan in- och utlåningsräntan. Statens inflytande på penningväsendet behandlas. I detta avsnitt berörs även något checkar och växlar som betalningsmedel. De vanligaste bankblanketterna genomgås.

De viktigaste reklammedlen. Fönsterskytningen genomgås lämpligen med stöd av aktuella skyltningar på orten, och annonseringen belyses med hjälp av urklippta annonser. Undervisningen bör vara så konkret som möjligt. Praktiska arbetsuppgifter bör ingå. Kostnaderna för olika former av reklam berörs liksom sambandet mellan det moderna

näringslivets struktur och olika reklammedia.

Försäljningens olika former. Försäljningsarbetets grunder genomgås. Samtidigt berörs olika former, som konkurrens mellan företag kan ta, och framhålls att inte enbart priset behöver avgöra, om ett köp kommer till stånd eller icke.

Kursen i bokföring inleds lämpligen med samtal om ändamålet med och tillämpningen av bokföringen. Som en introduktion till kommande övningar i affärsbokföring kan man börja med en kort uppgift i privatbokföring, varvid även budgeteringen berörs. Man fortsätter sedan lämpligen med enkel bokföring för ett mindre företag. Övningen bör endast avse löpande affärshändelser i någon form av dagbok samt kontrollräkningar vid periodens slut.

Enkla övningar i dubbel bokföring jämte några enkla bokslutsuppgifter. Inledande övningar på T-konton, först utan bokslut men med råbalans som kontroll, sedan med saldering av kontona och mycket enkla bokslut. Jämsides med dagboksövningar (jfr nedan) bör T-kontoövningar fortsätta, varvid eleverna får stifta bekantskap med nya konton och fler bokföringstermer. Bokslutsuppgifterna skall vara av mycket enkel art. Avslutning av T-kontoövning kan även ske i form av generalbalans, sedan råbalans sammanställts.

Bokföringslagens ordningsföreskrifter (§ 5) skall eleverna behärska i tillämpningen. I början bör de dock göra noteringarna i sina böcker med blyerts, för att dessa ur formell synpunkt alltid skall kunna föras snyggt. Avsteget bör klargöras och motiveras. På senare stadium bör böckerna lämpligen föras med varaktig skrift.

Dagboks- och reskontraövningar bör inta en central plats. Vid periodens slut nedräknas kolumnerna och kontrolleras,

kassan avstäms och Övriga konton specificeras. Det formella utförandet tillmätts stor betydelse.

Uppgift med olika bokföringsböcker. För att eleverna skall förstå sammanhanget mellan olika böcker och få någon övning att använda dessa bör en kortare arbetsuppgift med ett begränsat antal böcker, t. ex. inventariebok, dagbok, reskontra och huvudbok, förekomma. Endast enkla och okomplicerade

affärshändelser medtas. Eleverna får i samband med denna uppgift träna nedsummering och tvärkontroll i dagboken, beräkning av behållningar, specificering av Övriga konton, överföring till huvudboken, avstämning mellan böckerna, råbalans, bokslut samt upprättande av inventarium och balansräkning. Man bör sträva efter att låta eleverna successivt arbeta allt självständigare.

Familje- och socialkunskap

Arskurs 9: Linje 9s med 4 vtr.

Mål

Undervisningen i familje- och socialkunskap skall syfta till att fördjupa elevernas förståelse för familjebildningens innebörd och ge ökad kunskap om familjens betydelse och uppgifter, att orientera om samhällets socialvårdande resurser, att stimulera intresset för de vårdande uppgifterna inom och utom familjen samt att ge elementär konsumentfostran och information om ekonomiska begrepp, som möter individ och familj i vardagslivet.

Huvudmoment

Familjen. Om familjebegreppet i vårt och andra samhällen. Familjens biologiska, emotionella, ekonomiska och fostrande funktioner. Familjebildning. Samlevnadsfrågor. Inbördes rättigheter och skyldigheter.

Föräldrar och barn. Barnens vård och uppfostran mot bakgrund av deras fysiska och psykiska utveckling från spädbarn till tonåringar. Hemmet som uppväxtmiljö för friska och normalt utvecklade barn. Sjuka och utvecklingsstörda människor. Sjukvård och åldersvård i hemmet.

Samhällets viktigare socialvårdande uppgifter. Kategorier av människor med särskilda vårdbehov. Hälso- och sjukvård, nykterhetsvård. Barna- och ungdomsvård, åldersvård. Försäkringar, socialhjälp och arbetsvård för partiellt arbetsföra. Bostadspolitiken. Familjepolitiken.

Något om produktionens och distributionens mål och medel. Konsumtionen. Familjehushållningens roll i samhällsekonomin. Betydelsen av inköpskunskap. Objektiv upplysning och reklam.

Olika företagsformer. Redovisningslärans terminologi och grundläggande principer. Uppgörande av budgetförslag. Rationalisering och arbetsfördelning. Arbetsmarknadspolitiken.

Studiebesök.

Anvisningar och kommentarer

Lärostoff

Familjen

Anvisningar och kommentarer beträffande undervisningen om familjen och dess funktioner se ämnet barnavård och familjekunskap i linje 9ht s. 421.

Föräldrar och barn

Familjelivet förändras, när barnen

kommer. Den ensamma moderns eller faderns situation diskuteras. Något om adoptiv- och fosterbarn berörs. Det är viktigt, att eleverna lär sig acceptera och respektera olika familjesituationer. En översikt av utvecklingen under barnåldrarna ges. Sambandet mellan fysisk och psykisk utveckling betonas. Speciellt pubertetsålderns fysiska och psykiska förändringar bör behandlas. Syskons förhållande till varandra samt barns och ungdoms förhållande till film, radio och television bör diskuteras. Eleverna uppmanas att tillvarata de möjligheter, som de har att hjälpa till med vården av småsyskon och av bekantas barn. Dessa deras erfarenheter utnyttjas på lektioner genom samtal och gruppdiskussioner.

Läraren diskuterar med eleverna om olika uppfostringsmetoder. Härvid betonas, att varje barn bör få utvecklas efter sina förutsättningar. Lek och skapande verksamhet utgör fostrande faktorer. Ett gott förhållande mellan familjens olika medlemmar skapar trivsel i hemmet. Hemmet bör vara barnets fasta punkt och bli en samlingspunkt för kamrater, vänner och släkt.

Beträffande allmänna synpunkter på sjukvård hänvisas till ämnet barnavård och familjekunskap, momentet sjukdom och olycksfall s. 422.

Eleverna orienteras om de utvecklingsstördas och på annat sätt handikappades situation. Dessas ökade behov av träning, utbildning, omskolning och inpassning i samhället betonas. Vikten av att de möts med förståelse och takt framhålls. Läraren redogör för olika psykologiska synpunkter på åldrandet, såsom de gamlas behov av kontakt med omgivningen. Deras möjligheter till fortsatt normalt liv bl. a. genom lämplig sysselsättning betonas liksom vikten av en trivsam och för dem avpassad hemmiljö. Diskussioner och övningsuppgif-

ter med utgångspunkt i film, bildband och broschyrer bör förekomma.

Samhällets socialvårdande uppgifter

Undervisningen i socialkunskap bör syfta till att orientera eleven i det samhälle han inom kort kommer att träda ut i som vuxen och ansvarig medlem. Detta samhälle ställer många krav på medborgaren men erbjuder också den enskilde hjälp och skydd i vissa nödsituationer. De olika institutionerna är instanser för hjälp och vägledning. Läraren redogör för de grupper av människor i vårt samhälle, som mer än andra är beroende av stöd och hjälp. Samhällets ansvar för att barnen växer upp under bästa möjliga förhållanden betonas. De vårdbehov som betingas av kroppslig sjukdom eller handikapp, sinnessjukdom eller utvecklingsstörning diskuteras liksom möjligheterna att genom rehabilitering hjälpa människor till en fullgod samhällsfunktion. De problem, som det stora antalet åldringar medför, exemplifieras. Vårdirkenas stora betydelse betonas.

Den allmänna sjukförsäkringens huvudprinciper genomgås samt den enskildes skyldigheter i fråga om sjukanmälan, anmälan om ändrad inkomst etc. Eleverna bör övas i att fylla i de vanligaste blanketterna och inhämta de oftast förekommande försäkringstermerna samt lära sig de olika förmånerna vid sjukdomsfall. Ålderspensionen behandlas även i detta avsnitt och likaså arbetslöshetsförsäkringen, den senare gärna i anslutning till den aktuella arbetstillgången inom kommunen. Läraren betonar kommunens ansvar för sina invånare, vilket kommer till uttryck genom socialhjälpslagen, samt redogör för socialnämndens uppgifter och arbetsmetoder. Detta kan lämpligen ske i samarbete med nämndens ordförande eller kommunens socialvårdsassistent. Ar-

betsförmedlingens allmänna avdelningar och länsarbetsnämndens organisation berörs. Arbetsvårdsavdelningens funktioner för de partiellt arbetsföra förklaras därefter och exemplifieras genom nämnande av anlagsprövningar, omskolningskurser osv. Bostadsförmedlingarnas arbete bör beröras liksom frågorna, hur man får familjebostadsbidrag och egnahemslån.

I övrigt hänvisas till ämnet barnvård och familjekunskap, momentet socialvårdsfrågor s. 423.

Produktionens och distributionens mål och medel m. m.

Hur produktionen och distributionen påverkar den sociala och ekonomiska utvecklingen genomgås, ävensom hur några faktorer inverkar på priset på en vara. Filmer med arbetsblad kan här med fördel åskådliggöra varans väg från producent till konsument. Hushållens andel av den totala konsumtionen, våra konsumtionsvanor och dessas beroende av önsknings och behov diskuteras. Läraren orienterar i klassundervisning om och konkretiserar sedan med gruppuppgifter t. ex. rökvanor och fickpengarnas användning. Begreppen standard och levnadsstandard diskuteras. Betydelsen av husmoderns yrkeskunskap belyses liksom olika konsekvenser av hennes yrkesarbete. — Arbetet i ett hem planläggs till stor del redan vid inköpet av en vara. Läraren bör vid klassundervisning gå igenom olika inköpsformer och eleverna övas sedan genom arbete individuellt och i grupp. Det kan bl. a. göras i form av kalkyler över frågor som: vilken vinst ger ett kontantköp, lönar det sig att köpa större förpackningar? Arbetsblad används som hjälpmedel. — Konsumentfostran skall göra eleverna uppmärksamma på de möjligheter, som står dem till buds i konsumtionsvalet. Det är viktigt, att

för dem klargöra, hur man skaffar sig riktig information. De kan — individuellt eller i grupp — studera t. ex. varudeklarationsnämndens material och konsumentinstitutets publikationer samt samla och studera annonser och övrig reklam. Arbetsblad bör användas som hjälpmedel.

Olika företagsformer m. m.

Orientering kring olika former av bolag ges. Enskild och kooperativ handel behandlas. Studiebesök av enskilda elever eller grupper på ortens företag är här en lämplig arbetsuppgift. Arbetsblad kan ge normer för dem.

För eleverna på detta åldersstadium är budgetfrågor något abstrakt. Läraren bör här utgå från deras egna erfarenheter. Individuellt kan de sätta upp budgetförslag för en självförsörjande flicka eller pojke. Som gruppuppgift kan ges t. ex.: vad kostar det att bo hemma respektive borta, vad kostar kläderna, vad kostar min yrkesutbildning, vad kostar vanor och ovanor? Budgetförslag för olika yrkeskategorier och hushållstyper kan bli föremål för diskussion med eleverna. — Rationalisering och arbetsfördelning är av vital betydelse för såväl hemmet som arbetsplatsen. Läraren klargör nyttan av väl genomtänkt planering, familjeråd och samarbete på arbetsplatsen. Eleverna arbetar i grupper med planläggning av till en början enkla, senare sammansatta arbetsuppgifter för såväl hem som andra arbetsplatser. Arbetsblad väl avpassade efter deras mognadsstadium ger normer för uppgiften. — Arbetets krav på arbetstagen, respekt för arbetsplatsens tillhörigheter samt vikten av punktlighet och självdisciplin poängteras. Studiebesök av enskilda elever på en arbetsplats representerande deras eventuella framtidsyrke rekommenderas. Ett sådant besök kan med hjälp av arbetsblad ut-

formas som en intervju. I samband därmed kan läraren instruera eleverna om hur de ordnar betygsavskrifter och skriftligen ansöker om en anställning. Vikten av att betygsavskrifter vidimeras först efter kontroll mot original betonas. Varje elev bör individuellt ha gjort i ordning en omgång ansökningshandlingar. Här kan arbetsblad vara till god hjälp. Många avsnitt kan eleverna åskådliggöra genom situationsspel, t. ex. hur man söker plats.

Planering och samverkan

Uppläggningsen av undervisningen blir i hög grad beroende av samverkan med andra mer specialinriktade ämnen inom årskursen, främst kristendoms-kunskap, svenska, samhällskunskap, biologi och barnavård. Samarbeta mellan lärarna i dessa ämnen och läraren i familje- och socialkunskap är av största vikt vid planeringen.

Särskilt är det lämpligt att anknyta de mera speciella frågorna, t. ex. samlevnad i familj, sjuk- och åldringsvård, konsumentfostran samt orientering inför yrkeslivet, till ämnet samhällskunskap.

Då det gäller det fysiologiska området, bör undervisningen i familje- och socialkunskap i största möjliga utsträckning bygga på kunskaperna från biologikursen.

Läraren i familje- och socialkunskap bör i samråd med övriga berörda lärare vid läsårets början planera en tidsindelad studiegång.

Arbetsätt

Då linjen i huvudsak bygger på för alla obligatorisk undervisning, ankommer det på läraren att anpassa uppläggningsen efter deras kunskapsnivå och erfarenheter. En del av eleverna kan genom tillval av ämnet hemkunskap i årskurs 8 dessutom ha tillägnat sig ytter-

ligare kunskaper, varför en individualisering av arbetsuppgifterna blir erforderlig. Läraren orienterar om de olika momenten genom klassundervisning. För att aktivera eleverna kan han där- efter dela ut gruppuppgifter. Varje grupp får behandla t. ex. en budgetpost. Arbetsblad med anvisningar på vad som bör belysas är till god hjälp. Elevernas arbete bör bedrivas självständigt efter planläggning tillsammans med läraren. Gruppen studerar uppslagsböcker, tidningar och tillgängliga studiemateriel. Efter avslutat arbete redogör de olika grupperna inför klassen för sina arbetsuppgifter, och ämnet som helhet sammanfattas och värderas av läraren och eleverna gemensamt.

Studiebesök bör vara väl förberedda. Ett frågeformulär, som skall besvaras efter besöket, aktiverar eleverna och skärper deras iakttagelseförmåga.

Tid bör ägnas även åt sådana arbetsuppgifter, som väcker elevernas intresse för vardagstrivsel, betydelsen av traditioner i hemmet, firande av familjehögtider, helger m. m. Ämnesområdet bidrar till att redovisningarna kan bli kunskapsgivande och inspirerande för kamraterna. De kan ske i form av t. ex. utställning, demonstration eller situationsspel.

Hjälpmedel

Undervisningen är i hög grad beroende av hjälpmedel. Av dessa kan nämnas projektor, filmduk, bildband, stillbilder, mörkläggningsanordning, planschställning, flaneltavla med flanelmaterial samt bladdertavla.

Andra hjälpmedel kan vara arbetsblad av olika typer, t. ex. för ifyllnad, för arbetsböcker, för intervjuer samt för övningar till budget och bokföring. En del arbetsuppgifter bör kompletteras med ledfrågor.

Dramatik

Årskurs 8: Tillvalsgrupp 8:6 och 8:8 med 4 vtr.

Enligt lokal kursplan, som godkänts av skolöverstyrelsen.

Estetiskt specialämne med musik, rytmik och dramatik

Årskurs 9: Linje 9e med 4 vtr.

Enligt lokal kursplan, som godkänts av skolöverstyrelsen.

Estetiskt specialämne med teckning, slöjd och hemkunskap

Årskurs 9: Linje 9e med 4 vtr.

Enligt lokal kursplan, som godkänts av skolöverstyrelsen.

Finska

Årskurs 7: Tillvalsgrupp 7:3 med 2 eller 3 vtr. Årskurs 8: Tillvalsgrupp 8:3 med 2 vtr.

Enligt lokal kursplan, som godkänts av skolöverstyrelsen.

Specialämnena på allmänpraktisk linje (9pr)

Verkstadsarbete 10 (2) vtr, hushållsteknik 7 (1) vtr samt kontors- och butiksteknik 5 (1) vtr. Siffror inom parentes anger antal veckotimmar, som anslås till teoriundervisning.

Mål

Undervisningen i specialämnena på allmänpraktisk linje skall, utan att vara närmare yrkesinriktande, söka göra eleverna förtrogna med arbetslivets krav på den enskilde i fråga om såväl arbetsprestationer som personligt uppträdande i arbetet. Den skall vara så uppbyggd, att den ger eleven ökad orientering inför det kommande yrkesvalet.

Undervisningen skall ge orientering om olika slag av i hemmet och ute i arbetslivet vanligt förekommande verktyg, maskiner, material och arbetsmetoder samt bibringa eleverna för praktiskt arbete väsentliga kunskaper. Den skall vidare ge eleverna tillfälle till sådan manuell träning, som utvecklar deras möjligheter till god arbetsanpassning. Den skall därjämte på det estetiskt-praktiska

området ge sådana insikter och färdigheter, som kan berika deras fritid med meningsfull sysselsättning, samt så långt möjligt hos eleverna skapa förståelse för estetiska värderingar och för hur dessa inverkar på industriell och annan formgivning.

Betydelsen av från skyddssynpunkt lämpliga arbetsmetoder skall inskräpas.

Huvudmoment

Verkstadsarbete

Metallarbete: Övningar i bänk- och plåtarbete samt övningar vid borrhanskin och svarv.

Motorarbete: Allmänt om motorer, deras demontering och montering. Enklare reparationer.

Elarbete: Montering, skarvning och koppling. Radioarbete.

Snickeri: Fortsatta övningar i att använda handverktyg och bandsåg. Reparations- och andra arbeten.

Ytbehandling: Grundning, spackling, olika strykningar, lackering, rostskyddsbehandling.

Skyddsföreskrifter och skyddsanordningar, behandlade i anslutning till ovanstående moment.

Hushållsteknik

Hushållsarbete: Kost och matlagning. Bostaden och dess inredning. Klädvård. Personlig hygien. Enkel hushållsbokföring. Ekonomi och arbetsorganisation. Arbetsmetoder, Arbetsställningar. Maskinella hjälpmedel.

Textilier och sömnad: Samma huvudmoment som för linje 9ht med de modifieringar, som blir nödvändiga med hänsyn till den för ämnet anslagna tiden.

Kontors- och butiksteknik

Kontorsarbete: Kontorsorganisation. Personalen och dess arbetsuppgifter. Kontorsutrustning. Kontorsmateriel. Kontorsmaskiner. Övningsuppgifter i form av löpande arbeten i fingerat företag. Studiebesök.

Butiksarbete: Butiksorganisation. Butikens inredning. Varumottagning. Fakturakontroll. Lagerorganisation. Emballage. Varumärkning och varuplacering. Inventering. Övningsuppgifter.

Expeditionsarbete: Telefonen. Notor och kvitton. Post- och bankblanketter. Fraktsedlar. Adresslappar. Försäljningsteknik med övningar. Textningsövningar. Skyltningsövningar. Studiebesök.

Teori i anslutning till verkstadsarbete, hushållsteknik samt kontors- och butiksteknik

Ritningsläsning: Linjer, skalor, vyer, snitt, mått och förenklat ritsätt.

Yrkesräkning: Övningar i anslutning till det praktiska arbetet. Repetition av längd-, yt-, volym- och viktberäkningar. Tillverkningskostnader. Stapel- och linjediagram. Sortförvandlingar. Användning av tabeller. Överslagsberäkningar.

Materiallära samt verktygs- och verktygsmaskinlära: Genomgång och demonstration av verktyg och maskiner, som används i det praktiska arbetet. Orientering om olika materials egenskaper och användningsområden.

Något om färg, form och stilarter.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Allmänpraktisk linje är avsedd för de elever, som vid inträdet i årskurs 9 ej har en medveten inriktning mot någon bestämd sektor inom arbetslivet, och som på grund härav kan vara mest betjänta av en mera brett lagd förberedelse för arbetslivet.

Undervisningen måste därför få en dubbel syftning: dels skall den hjälpa den enskilde eleven att komma till klarhet om vilken typ av arbete han bäst passar för genom att låta honom pröva på arbeten av skiftande karaktär och svårighetsgrad; dels skall den bibringa eleven sådana färdigheter, som han ofta kan få användning för vare sig det gäller arbete i hem och näringsliv eller sysselsättningar under fritiden.

Undervisningen bör med dessa utgångspunkter inriktas dels på att uppöva elevernas förmåga att använda vanliga handverktyg, maskiner och material, dels på att vänja eleverna vid att utföra mera servicebetonade uppgifter, såsom enklare underhållsarbeten i hemmet samt förråds- och expeditjonsarbeten. Det förnämnda området bör uppta den större delen av undervisningen.

Eleverna skall bibringas goda arbetsvanor och fostras till att rätta sig efter givna ordningsföreskrifter. Arbetslivets krav på kvalitet, självständighet i arbetet och anpassning till rådande förhållanden på arbetsplatsen skall framhållas. Grunderna för ett allmänt gott uppträdande skall meddelas eleverna. De

skall dessutom orienteras om olika yrkens krav på hygien.

Eleverna bör vänjas vid att arbeta såväl enskilt som i lag. Undervisningen måste i hög grad individualiseras alltefter varje elevs förmåga och intresse.

Planering och samverkan

Utbildningen på den allmänpraktiska linjen har många beröringspunkter med allmänna ämnen i skolan, i synnerhet med svenska, samhällskunskap, biologi, teckning, slöjd och gymnastik. Det är av största vikt, att lärarna i dessa ämnen och i linjens specialämnen samverkar med varandra. Sålunda bör exempelvis undervisningen om praktiska skrivelser i ämnet svenska kompletteras av de övningar i expeditjonsarbete, som förekommer inom specialämnet kontors- och butiksteknik på linjen. I det praktiska arbetet skall alla möjligheter tillvaratas till konkretisering av de i samhällskunskapen behandlade momenten om organisationer och avtal på arbetsmarknaden.

I lämpligt samband med undervisningen i övrigt bör eleverna erhålla information om arbetshygien, arbets- och viloställningar, arbetsrörelser, arbetsplatsens utformning samt hur arbetsförmågan påverkas av t. ex. värme, kyla och buller. Denna undervisning avser att medverka till minskade risker för yrkesskador, minskad trötthet och bättre trivsel i arbetet samt ökad arbetseffektivitet. De fysiologiska och hygieniska frågor, som kan aktualiseras i det praktiska arbetet, bör anknytas till ämnet biologi. I gymnastikundervisningen inläggs moment av elementär arbetsteknik, varvid en god teknik vid lyftning och bärning särskilt beaktas.

Eleverna skall bibringas god kännedom om skyddsanordningar och lära sig att ständigt iaktta givna skyddsföreskrifter. För varje arbetsmoment skall ris-

kerna för olycksfall framhållas och anvisningar ges om, hur dessa kan undvikas.

En viss yrkesteoretisk undervisning skall meddelas eleverna, så att dessa får en orientering som bakgrund till arbetet inom aktuella arbetsområden och sådana kunskaper, som de behöver i sitt framtida arbete. Teoriundervisningen måste mycket nära ansluta till det praktiska arbetet. Av denna anledning synes det riktigast att teorimomenten icke framhävs som särskilda ämnen. För att ytterligare understryka samordningen mellan teori och praktiskt arbete är det lämpligt, att yrkesläraren också meddelar teoriundervisningen.

Arbetsätt och hjälpmedel

Då undervisningen i linje 9pr inte skall vara specialiserad, bör fasta övningsserier med begränsade och bestämda arbetsmoment inte förekomma. Undervisningstiden i specialämnen bör i viss utsträckning periodindelas för att en nödvändig koncentration inom respektive ämne skall åstadkommas. Samordning skall eftersträvas mellan ämnen. Sålunda bör man söka tillverka föremål i skolverkstaden, som sedan kan komma till användning vid övningarna i t. ex. hushållsarbete och heminredning. Vid övningar i expeditjons- och lagerarbete bör gemensamma och generella moment genomgå i ett sammanhang. I övrigt måste läraren få så stor frihet vid uppläggnen av undervisningen, att denna smidigt kan anslutas till aktuella företeelser.

Då undervisningen skall ha ett allmänt yrkesorienterande syfte, bör väl planerade studiebesök i anslutning till respektive specialämnen och under lärarens ledning göras vid olika företag. Särskild uppmärksamhet skall ägnas hemortens näringsliv och arbetsförhål-

landena inom dess olika näringsgrenar. Vid studiebesök bör eleverna också ifråga om olika slag av produkter få se olika lösningar på formgivningsproblem liksom skilda sätt att inreda såväl bostäder som andra lokaler.

En mera strikt uppdelning på grundkurs och överkurser bör inte göras, då undervisningens inriktning måste anpassas till elevernas skiftande förutsättningar och behov. I huvudmomenten anges de arbetsområden, som eleverna bör pröva på. Elevens fallenhet och intresse för olika slag av arbete får bli avgörande för graden av fördjupning inom varje område.

De hjälpmedel, som skall utnyttjas i det praktiska arbetet, bör finnas tillgängliga i de skilda undervisningslokaler.

Beträffande hjälpmedel i övrigt se specialämnena på linje 9tp (s. 389).

Verkstadsarbete

Undervisningen i metallarbete måste noggrant planeras, så att elever, som tidigare vunnit färdighet och insikt i sådant arbete, får tillämpningsövningar av olika svårighetsgrad alltefter sin förmåga. De elever, som har goda insikter i bänk- och plåtarbete, kan successivt övergå till maskinarbete. Då läraren går igenom ett nytt moment, bör han åskådligt visa eleverna ifrågakommande maskiner, verktyg och handgrepp och samtidigt låta eleverna upprepa handgreppen. De elementära grunderna skall inövas i långsam takt, och svårighetsgraden bör stegras ytterst varsamt, så att elevernas intresse vidmakthålls. Redan från början bör eleverna tränas att utföra arbetsuppgifterna enligt ritningar.

Undervisningen i metallarbete inleds med genomgång av utrustningen på en arbetsbänk och uppspanning av olika arbetsstycken samt med en orientering om handverktyg och skilda hjälpmedels

funktioner. Därefter genomgås momenten i bänk-, plåt- och maskinarbeten.

Genom undervisningen i motorarbete skall eleverna få inblick i de vanligaste motorernas arbetssätt och konstruktion. Lämpligen genomgås först 4-takts- och 2-taktsprincipen samt olika motortyper, där topp och sida förekommer. Därefter bör eleverna börja med att demontera övningsmotorer och i samband därmed göras medvetna om den noggrannhet och ordning, som fordras vid sådant arbete. Vidare bör eleverna få utföra enklare felsökning på motorer och bilar samt enkla reservdelsbyten och reparationer.

I samband med monteringsarbeten på övningsmotorer bör eleverna få erfarenhet av momentnyckelns användning. Noggrannhet i arbetet bör inskräpas.

Undervisningen i elarbete skall inledningsvis bibringa eleven kännedom om de vanligaste installationsmaterialen samt om verktygens benämning, användning och vård. Därefter skall eleven utföra bilning och håltagning för rör, läggning av rör samt uppsättning och riktning av dosor liksom dragning av ledningar i rör. Färgbeteckningarna på stigare och gruppledningar bör inläras. Vidare skall läggning av kuhloledning utföras. De vanligast förekommande typerna av porslins-, bakelit- och järnmatur samt deras anslutning till ledningar bör inläras. Eleverna skall i anslutning till varje moment få kunskap om de föreskrifter, som gäller för elinstallation, liksom om de skydds-föreskrifter, som utfärdats, och de skyddsåtgärder, som erfordras i samband med elarbeten.

Undervisningen i snickeri skall, när det gäller att använda handverktyg och handsåg, ses som en fortsättning på tidigare övningar i träslöjd. Det är av värde, om övningarna kan sammankopplas med övrigt praktiskt arbete, så

att i en slutprodukt ingår flera material, exempelvis trä och metall. Ämnets möjligheter att utveckla elevernas estetiska känsla genom att knyta an till frågor i samband med färgsättning, formgivning och funktion bör tillvaratas. Det är sålunda att föredra, att eleverna själva ritat och utformar detaljer och föremål, framför att standardiserade övningsuppgifter tillhandahålls. Eleverna bör också öva sig i att reparera träföremål.

Vid undervisning i ytbehandling bör läraren först gå igenom det förarbete, som fordras för spackling och grundning på såväl trä- som metallföremål. Därefter bör olika färgstoffers egenskaper vid målning behandlas. Ytbehandlingens praktiska och ekonomiska betydelse skall beaktas. Undervisningen bör sammankopplas med undervisningen i övrigt praktiskt arbete, genom att ytbehandlingen i görligaste mån blir en slutfas i produkttillverkningen. Också ytbehandlingens estetiska sida skall tillgodoseas, och eleverna bör få lära sig välja och motivera färgsättningarna med utgångspunkt i detaljernas eller föremålets funktion. Vidare bör orientering ges om sprutteknik samt om rostskyddsbehandling av metaller och behandling av trä mot röta.

Hushållsteknik

Den grundläggande undervisning i ämnet, som tidigare meddelats, bör fördjupas och breddas, så att elevernas kunskaper och inställning till frågor, som har med hemmiljö, hygien och ekonomi att göra, gör dem bättre förberedda att lösa kommande arbetsuppgifter. Det ankommer på läraren att anpassa undervisningen efter elevernas kunskapsnivå och erfarenheter. En individualisering av arbetsuppgifterna är därför erforderlig.

I undervisningen bör ingå sådana mo-

ment, som ger eleverna inblick i och ansvarskänsla för det arbete som utförs i ett hem samt inom vårdnadsyrken och vissa serviceyrken.

Den teoretiska undervisningen och de praktiska tillämpningsövningarna skall samordnas. Eleverna bör utföra arbetsuppgifter såväl individuellt som i grupp och tränas till självständighet och samarbetsförmåga. Frågor om ekonomi och arbetsorganisation bör genomgående beaktas.

Anvisningar och kommentarer till specialämnena på linje 9ht (s. 412) gäller i övrigt i tillämpliga delar även motsvarande moment på linje 9pr. Beträffande textilier och sömnad hänvisas till anvisningar och kommentarer till motsvarande ämne på linje 9ht.

Kontors- och butiksteknik

Undervisningen bör bedrivas i form av klassundervisning, gruppundervisning och individuell undervisning. Vid genomgång av nya moment liksom vid demonstration av hjälpmedel kan det vara lämpligt med klassundervisning, medan däremot övningarna genomförs individuellt eller i grupp.

Teoretiska avsnitt bör behandlas i samband med praktiska övningar. Försäljningens teoretiska grunder med därtill anslutna praktiska försäljningsövningar bör om möjligt genomgå först under vårterminen, så att eleverna hunnit lära sig butikens hjälpmedel, arbetsorganisation och teknik och fått träning i att fylla i blanketter m. m.

Studiebesök bör göras i anslutning till olika huvudmoment i kursen. Besöken för- och efterbehandlas av läraren, och de gjorda iakttagelserna diskuteras.

Vid undervisningen i kontors- och butiksteknik används samma hjälpmedel, som angivits för motsvarande ämnen på linje 9ha (s. 408 och 409).

Specialämnena på teknisk-praktisk linje (9tp)

Materiallära, verktygs- och verktygs-maskinlära 2 vtr, yrkesritning och ritteknik 2 vtr, yrkesräkning 3 vtr och verkstadsarbete 15 vtr.

Mål

Undervisningen i specialämnena på teknisk-praktisk linje skall syfta till att ge eleverna kunskaper om och färdigheter i handhavandet av sådana verktyg och maskiner, som är vanligt förekommande på tekniskt-praktiska områden. Samtidigt som den skall ge en bred arbetslivsinriktad utbildning och en fortsatt orientering om arbetslivet inom de vida områden, där tekniskt-praktiskt arbete dominerar, kan tillämpningsövningar och undervisningsmoment, främst genom valet av övningsobjekt, i mindre omfattning och inom ramen för den praktiska delen av linjens specialämnena ges en viss anknytning till elevernas erfarenhetsbakgrund, till den omgivande lokala miljön med dess yrken, industrier och näringsgrenar. Undervisningen skall *dels* hjälpa eleverna att komma till ytterligare klarhet om sitt mera definitiva val av yrke, *dels* underlätta elevernas möjligheter att efter den obligatoriska skoltidens slut påbörja en mera specialiserad yrkesutbildning inom sådana yrken, där den erhållna grundutbildningen kan tjäna som underlag, *dels ock* underlätta för eleverna att gå direkt ut i arbetslivet inom områden, där färdighet i handhavandet av vanliga verktyg och maskiner är av väsentlig betydelse. Den skall därjämte syfta till att ge eleverna en arbetslivsfostran, som underlättar övergången till förvärvsarbete och gör dem förtrogna med arbetslivets krav både ifråga om personligt uppträdande och om goda arbetsprestationer.

Huvudmoment

Materiallära, verktygs- och verktygs-maskinlära

Materiallära: Egenskaper hos samt sammansättning och användning av järn, kolstål, låg- och höglegerade stål, metaller och metallegeringar, gummi, plastmaterial samt keramiskt material och byggnadsmaterial i lämpligutsträckning, textilier, smörjmedel, oljor och kylmedel. Yt- och rostskyddsbehandling. Faktorer, som inverkar på valet av olika slags material, såsom nötning, rivning, dragnings-, tryck-, böjning-, slag-, utmattning-, korrosion-, värme-, ljus- och ljud. Materialprovning. Materialens handelsformer. Standardisering.

Verktyglära: Genomgång och demonstration av slagverktyg, fasthållnings- och lösgöringsverktyg; fastspänningsdon; skärverktyg; mätdon av olika slag.

Verktygsmaskinlära: Beskrivning av några vanliga maskinelement, såsom fasta och löstagbara förband, axlar, lager, kopplingar och andra anordningar för kraftöverföring samt växlar; beskrivning av värmebehandlingsapparat. Genomgång och demonstration av maskiner för spånavskiljande, styckskärning och plastisk bearbetning.

Skyddsföreskrifter och skyddsanordningar, behandlade i anslutning till ovanstående moment.

Yrkesritning och ritteknik

Yrkesritning: Ritningsläsning och i samband därmed behandling av linjer, skalor, vyer, snitt och måttsättning; något om toleranser och ytjämnhet; förklarad ritsätt och olika typer av ritningar.

Ritteknik: Ritningsframställning och i samband därmed behandling av all-

männa ritningsprinciper, textning, måttsättningsmetoder och ritsätt enligt Sveriges Mekanförbunds Standardcentrals nomenklatur (SMS); uppmätning och ritning av lämpliga detaljer.

Yrkesräkning

Allmänt förekommande måttssystem i arbetslivet. Mätningar och beräkningar i samband med geometriska konstruktioner. Maskin- och verktygsdata. Tidberäkningar. Ränteräkning med tillämpning på lån, sparande och försäkringar. Något om kvadratrotter. Ackords- och löneberäkningar. Enkla stapel- och linjediagram. Räknestickans användning.

Övnings- och tillämpningsexempel i anslutning till väsentliga yrkes- och branschområden.

Verkstadsarbete

Allmän grundutbildning

Bänkarbete: Arbeten i olika slags material. Filning, sågning, borring, brotschning och gängning, mejsling och slipning samt mätning och ritsning. Skärpning av verktyg och verktygsvård i övrigt.

Plåtarbete: Klippning, riktning, bockning och sammansättning (nitning, mjuk- och hårdlödning).

Värmebehandling.

Svarvning och fräsning: Svarvningsarbeten i olika slags material. In- och utvändig svarvning, lättring, borring och brotschning, gängning med tapp och snitt, avstickning. Plan- och spårfräsning, där så är lämpligt och erforderligt med hänsyn till tillämpningsövningar.

Olycksfallsrisker och deras förebyggande.

Elarbete

Montering, inkoppling, provning och felsökning på ringlednings-, signal- och alarmanläggningar samt reparation av enkla elektriska apparater.

Monteringsövningar med lamphållare, strömbrytare, vägguttag, stickproppar och säkringshållare.

Övningar med förläggning av kuhledning, plastmantlade och plastisolerade ledningar samt blygummiledningar. Förläggning på trä och betong.

Elektriska anläggningar i bilar, båtar eller traktorer m. m.

Olycksfallsrisker och deras förebyggande.

Motorarbete

Demontering och montering av motorer av olika slag och i samband därmed genomgång av grundläggande motortekniska termer; olika slag av bränslen, såsom motorbrännolja, fotogen, bensin; huvudtyper av förbränningsmotorer: förgasar- och dieselmotorer, deras principiella konstruktioner och arbets sätt samt därjämte orientering om nyare motortyper (turbinmotorer, reamotorer). De olika motorernas användningsområden. Vanliga felaktigheter på motorer. Felsökning.

Olycksfallsrisker och deras förebyggande.

Tillämpningsövningar i anslutning till ovan angivna moment.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Utbildningen i specialämnena på linje 9tp bör vara systematiskt och metodiskt uppbyggd. Det som i vid bemärkelse benämns mekaniskt arbete är en lämplig kärna, omkring vilken en praktisk och i viss utsträckning yrkesinriktad utbildning bör uppläggas. Utbildningen syftar emellertid inte till att vara en yrkesutbildning i vanlig mening med inriktning mot vissa bestämda yrken utan endast till att utgöra en bred grund av teknisk-praktisk art. Den skall

ge en så vid orientering som möjligt om arbetslivet i allmänhet och samtidigt ge kunskaper och färdigheter — såväl teoretiska som praktiska — som kan vara av väsentlig betydelse för dem som efter genomgången grundskola önskar skaffa sig en yrkesutbildning för eller gå direkt ut i arbetslivet inom sådana sektorer av näringslivet, där tekniskt-praktiskt arbete dominerar.

Utbildningen i elarbete och motorarbete skall ge undervisningen på linjen en ökad bredd och förberedelse för ett stort antal verksamhetsområden. Dessa moment möjliggör samtidigt större variation i fråga om olika slags tillämpningsövningar. Härigenom vidgas också möjligheterna att tillgodose den i målet för linjen angivna modifierade anpassningen av utbildningen till den egna bygdens näringsliv.

Den yrkesteoretiska undervisningen bör så bedrivas, att den ständigt samordnas med det praktiska arbetet. Detta gäller särskilt undervisningen i materiellära, verktygs- och verktygsmaskinlära men även undervisning i yrkesritning och yrkesräkning. En sådan samordning har bl. a. till syfte att för eleverna klargöra behovet av ökat teoretiskt kunnande och färdigheter i olika ämnen och därigenom skapa motivation för inhämtandet av ytterligare kunskaper på skilda områden.

I det praktiska arbetet skall särskild vikt läggas vid att bibringa eleverna goda arbetsvanor. Vid all färdighetsutbildning skall de inta riktiga arbetsställningar. Vidare är det av vikt att i instruktioner och anvisningar lämnade uppgifter om handgrepp och rörelseschema ordentligt inövas i samband med utförandet av praktiska arbetsuppgifter. Eleverna måste vänjas vid att följa för arbetet i skolverkstaden gällande ordningsregler.

Arbetet i skolverkstaden bör organi-

seras så, att det i den mån detta är möjligt speglar förhållandena på motsvarande arbetsplatser ute i näringslivet. På så sätt kan det praktiska arbetet bidra till den *arbetslivsfostran*, som ingår i målet för linjens specialämnen. En sådan fostran bör i första hand ta sikte på att stärka elevernas känsla av självansvar i allt arbete och vänja dem vid att arbeta såväl självständigt som i arbetslag. Här liksom i all annan undervisning måste stor hänsyn tas till elevernas skiftande förutsättningar. Uppgifterna bör så långt möjligt anpassas efter elevernas erfarenheter, förkunskaper och intresseinriktning. En individualisering av undervisningen måste därför alltid eftersträvas. Innehållet i kursmomenten erbjuder goda möjligheter för en sådan organisation av arbetet.

För att varje elev skall få en systematisk och metodisk uppbyggd utbildning bör han delta i samtliga moment även i det praktiska arbetet. Alltefter intressen, erfarenheter och förutsättningar i övrigt bör dock den enskilde eleven få ägna mer tid åt sådana arbetsuppgifter, som sammanfaller med hans intresseinriktning och fallenhet för uppgiften. Varje möjlighet att underlätta för eleven att komma till klarhet om sitt kommande yrkesval bör nämligen väl tillvaratas. Lämpligt val av tillämpningsövningar kan här spela en väsentlig roll.

Det i kursmomenten ingående maskinarbetet skall inte endast ge eleverna vissa färdigheter i att handha maskiner av olika slag utan också ge eleverna en *riktig inställning till maskinarbete*, insikter om de värden maskinerna representerar och om vikten av att man vid allt arbete vid dem följer givna föreskrifter både ifråga om deras sätt att fungera och ifråga om skötseln av dem. Respekt för arbetsmaskinerna

måste därför inskräpas, inte minst med hänsyn till olycksfallsriskerna.

Vid såväl den teoretiska som den praktiska undervisningen bör särskild vikt läggas vid att hos eleverna skapa förståelse för betydelsen av yrkesskicklighet och god arbetsplanering. Det bör vidare göras klart för dem, att den mänskliga arbetskraften, väl utbildad, representerar även rent ekonomiska värden jämförbara med andra tillgångar, t. ex. kraftkällor, maskiner, verktyg och material av olika slag.

För anknytningen till elevernas erfarenheter och den omgivande miljön med dess yrken, industrier och näringsgrenar torde det i vissa fall bli nödvändigt, att tyngdpunkten i utbildningen förskjuts till visst eller vissa moment i det egentliga verkstadsarbetet. En sådan förskjutning kan vara motiverad både i bygder med ett mycket ensidigt näringsliv och i bygder med ett mycket differentierat sådant. I områden, där exempelvis sjönäringarna dominerar, kan det vara lämpligt att, utan åsidosättande av den egentliga grundutbildningen, tyngdpunkten förläggs till motorarbetet och vissa delar av elarbetet, samtidigt som tillämpningsövningarna i det mekaniska arbetet mera inriktas på reparation av lämpliga föremål än på produktion av nya sådana. En liknande anpassning kan också vara lämplig i områden, där jord- och skogsnäringarna dominerar. I områden med ett rikt förgrenat näringsliv och där framförallt serviceyrkena på det tekniskt-praktiska området är rikt representerade kan det understundom vara motiverat att ganska lika betona samtliga moment i skolans verkstadsarbete.

Planering och samverkan

Vid planeringen av läsåret bör man beträffande den utbildning, som är förlagd till skolverkstaden och som bör

planeras separat, röra sig inom ramen för 35 veckor. Som riktpunkt för en sådan planering bör följande tider gälla: Bänk- och plåtarbete 12 veckor, maskinarbete 6 veckor, värmebehandling 2 veckor, elarbete och motorarbete 7 veckor samt tillämpningsövningar 8 veckor.

Förskjutningar i detta tidsschema kan, med hänsyn till vad tidigare anförts under allmänna synpunkter, få ske dels för enskilda elever med anledning av att de tidigare inhämtat färdigheter i vissa av ovannämnda moment eller på grund av elevernas olika intresseinriktningar, dels för hela avdelningar, när så kan anses erforderligt med hänsyn till särskilda lokala förhållanden.

Vid planeringen bör också utförliga förslag till tillämpningsövningar uppgöras. Sådana tillämpningsövningar bör hämtas från yrkesområden och arbetsfält, som så långt detta är möjligt anknyter till elevernas intresse- och erfarenhetskrets.

Vid planeringen av den teoretiska undervisningen, som på denna linje är schemabunden, bör eftersträvas, att sådana moment i kursplanen, som kan anses ha direkt tillämpning i det praktiska arbetet, inordnas i undervisningen på för det praktiska arbetet lämpliga tidpunkter. En viss koncentrationsläsning kan därför bli nödvändig framförallt i de mera yrkesinriktade momenten.

Samverkan bör ske med skolans övriga ämnen, framförallt med ämnena samhällskunskap, biologi och gymnastik. Den i ämnet samhällskunskap i årskurs 9 meddelade undervisningen i samhällsekonomi bör i specialämnena få tjäna som direkt underlag för en mera utförlig behandling och genomgång av sådana moment som allmän drifts- och arbeteekonomi, inköpsekonomi

mi samt material- och varukännedom. Sagda moment förutsätts bli behandlade såväl inom momentet materiellära som i yrkesräkning med anknytning jämväl till det praktiska arbetet.

På samma sätt bör den undervisning, som i samband med det praktiska arbetet meddelas i arbetsfysiologi och yrkeshygien, bygga på den undervisning, som meddelas i ämnet biologi beträffande människokroppens anatomi och fysiologi samt hälsolära.

I ämnet gymnastik bör inläggas sådana moment, som direkt stöder för det praktiska arbetet väsentliga övningsmoment ifråga om kroppshållning och rörelseteknik. Lämpliga sådana inslag är bl. a. riktiga arbetsställningar vid stillastående, lyftning och bärning.

Genomförandet av här angiven samverkan förutsätter gemensamma konferenser för de lärare, som undervisar i linjens olika ämnen.

Arbetsätt

Ett omfattande och samtidigt mycket skiftande praktiskt arbete ingår i utbildningen på denna linje. Undervisningen måste här bygga på instruktion och handledning i högre grad än vid annan undervisning. Vissa instruktioner bör kunna ges hela klassen på en gång eller en grupp elever, men så snart det rör sig om mera komplicerade arbetsmoment förutsätts, inte endast att eleverna instrueras var för sig, utan också att varje elev får enskild handledning. Detta gäller framförallt maskinarbetet men också viktiga delar av motor- och elarbetet. Behovet av en sådan individuellt inriktad undervisning skall givetvis bedömas med hänsyn till varje elevs förutsättningar med avseende på förkunskaper och tidigare erfarenhet men också till handlaget. Det sistnämnda spelar en väsentlig roll, inte minst när det gäller att avgöra,

hur mycket hjälp varje enskild elev behöver, innan han självständigt kan utföra honom förelagda uppgifter.

Successivt bör emellertid eleverna få vidgade möjligheter att arbeta på egen hand, samtidigt som vissa lagarbeten organiseras och genomförs, allt i avsikt att föra in eleverna i sådana arbetssituationer, som de senare möter ute i förvärvslivet.

Studiebesök vid lämpliga företag och arbetsplatser bör ingå som ett led i undervisningen. Den största betydelsen har dessa studiebesök, om de förekommer i anslutning till genomgången av sådana moment i utbildningen, där det kan vara svårt att med skolverkstadens begränsade resurser ge en riktig uppfattning om vissa arbetsprocesser, tillverkningsätt och arbetsmetoder. Men studiebesöken skall också medverka till att bringa eleverna i kontakt med ortens arbetsliv och ge dem inblick i och orientering om olika arbetsmiljöer. Även till yrkesskolor och andra utbildningsanstalter kan studiebesök förläggas, bl. a. för att orientera eleverna om vilka möjligheter till vidareutbildning, som föreligger efter genomgången nioårig grundskola. Jfr även allmänna anvisningar om studiebesök s. 50.

Hjälpmedel

För att utbildningen i specialämnena på linje 9tp skall kunna bedrivas på ett tillfredsställande sätt krävs lämpliga lokaler med tidsenlig utrustning och goda hjälpmedel för såväl den teoretiska som den praktiska undervisningen.

Ofta bör inläringen och träningen i en rad arbetsmoment i den praktiska utbildningen bygga på skrivna instruktioner. Med hjälp av dessa kan eleverna själva kontrollera, att de utför de olika arbetsmomenten i uppgifterna på ett riktigt sätt och i rätt ordning, vilket är av vikt med hänsyn till kraven

på att utbildningen även inom varje enskilt arbetsmoment skall vara systematiskt och metodiskt uppbyggd. Dessa instruktionskort kan också påskynda övergången till mera självständigt arbete.

För elever, som önskar förkovra sig ytterligare i ett eller flera yrketeoretiska ämnen, bör korrespondenskurser eller delar av sådana utnyttjas. Erforderlig handledning för eleverna förutsätts bli lämnad av vederbörande yrkeslärare.

Vid genomgång av olika kursavsnitt med klassen i dess helhet eller med enskilda grupper är det viktigt att ha tillgång till planscher, modeller och genomskärningar av olika slag för att undervisningen skall bli åskådlig.

Såväl filmer som filmslingor och ljusbilder bör komma till allmän användning, när det gäller att belysa tillverknings sätt, arbetsprocesser och olika arbetsmetoder m. m. inom skilda yrkes- och näringsgrenar.

För att sådana hjälpmedel skall kunna användas kontinuerligt är det nödvändigt att det för linjens teoriundervisning utnyttjade lärorummet är försett såväl med mörklägningsanordningar som med projektorer och annan för bildvisning erforderlig utrustning. I vissa fall är det önskvärt att kunna projicera bilder även i skolverkstaden.

I det till skolverkstaden hörande studierummet bör finnas ett referensbibliotek med uppslagsböcker och facktidsskrifter i anslutning till linjens specialämnen.

Materiallära, verktygs- och verktygs-maskinlära

Undervisningen i materiallära skall bibringa eleverna grundkunskap om materialens användning och deras egenskaper vid behandling och bearbetning. Vikt skall läggas vid studiet av resul-

tat vid gängse materialprovningssmetoder samt dataframtagning ur materialkataloger, varvid material, som kommer till användning vid arbete i skolverkstaden, bör ägnas särskild uppmärksamhet.

Eleverna bör göras förtrodda med verktygen och maskinerna i verkstadsarbete samt bibringas kunskaper om deras konstruktion, användning och skötsel. Särskild vikt skall därvid läggas vid att ge eleverna en klar uppfattning om hur verktygen och maskinerna skall handhas samt om hur de kan användas inom ämnesområdet. Betydelsen av att noggrannhet iaktas vid skötseln av dem bör inpräntas, inte minst ur skyddssynpunkt.

Varje moment kan lämpligen behandlas genom beskrivning och demonstration, där demonstrationen särskilt skall understryka konstruktion, verknings sätt och användningsområde. Skydds föreskrifter illustreras praktiskt på arbetsplatsen, och eleverna bör få små arbetsuppgifter, som utmynnar i förslag till alternativa skyddsanordningar för någon i verkstaden befintlig maskin. Eleverna bör göras medvetna om vikten av att välja rätt verktyg för en given operation.

Yrkesritning och ritteknik

Undervisningen i yrkesritning och ritteknik skall anpassas med hänsyn till elevernas tidigare tillval.

Undervisningen i yrkesritning skall syfta till att ge eleverna grundläggande färdigheter i att läsa och förstå enklare arbetsritningar som stöd för det praktiska arbetet samt till att ge dem övning i att med blyerts utföra enkla ritningsutkast.

Undervisningen i ritteknik har till sin väsentliga uppgift att på den grund, som undervisningen i yrkesritning lägger, bibringa eleverna färdighet att med vanliga ritinstrument utföra bly-

ertsritningar i enlighet med gällande normer. Eleverna bör göras ytterligare förtrogna med grunderna för vyplacering samt läras att utföra enkla ritningar.

Undervisningen i de båda ämnesdelarna bör planeras så, att en grundläggande genomgång av de flesta momenten sker i ämnesdelen yrkesritning för att därefter byggas ut och kompletteras med detaljer av ökad svårighetsgrad i ämnesdelen ritteknik.

Läsåret indelas lämpligen i ett antal undervisningsperioder. Varje sådan period inleds med en gemensam genomgång av de i perioden ingående momenten. Därefter bör följa enkla arbetsuppgifter för samtliga elever samt tilläggsuppgifter av ökad svårighetsgrad, avpassade efter elevernas individuella förutsättningar. Undervisningsperioderna planeras i direkt samverkan med undervisningen i verkstadsarbete.

Det är av stort värde, att tillräckligt lång tid ägnas åt de grundläggande momenten i undervisningen. Ritningsövningarna bör — med användande av en enkel men ändamålsenlig utrustning — utföras som linjalskisser, huvudsakligen på rutat papper.

Kontinuerligt samarbete bör äga rum med undervisningen i framförallt materiallära och verkstadsarbete. Det är lämpligt, att eleverna som självständiga tilläggsuppgifter utför ritningar till föremål, som sedan skall tillverkas i skolverkstaden.

Yrkesräkning

Undervisningen i yrkesräkning skall bygga på de kunskaper i matematik, som eleverna tidigare inhämtat. Behovet av repetition av förut genomgångna kursmoment beaktas. Undervisningen skall inriktas på att ge eleverna ökad förståelse för de matematiska kunskapernas användbarhet i yrkes- och ar-

betsliv, särskilt i tekniskt-praktiskt arbete av olika slag.

De valda räkneuppgifterna skall knyta an till arbetet i skolverkstaden samt till förhållanden inom väsentliga yrkes- och branschområden inom industri och hantverk. Det bör därvid uppmärksammas, att man inom vissa branscher använder andra måttenheter än dem som bygger på decimalsystemet. Räkneexemplen bör anknyta till såväl arbetsprocess som material, arbetstid, löne- och ackordsberäkningar samt till rationaliseringsmetodik. Undervisningen skall också syfta till att väcka kostnadsmedvetande hos eleverna.

Övningsexemplen bör ordnas efter successivt stegrad svårighetsgrad, och eleverna bör stimuleras till att självständigt behandla uppgifter av olika slag.

Undervisningen kan bedrivas i klass, i grupp eller individuellt. Eleverna bör också stimuleras till självständigt arbete med överkursuppgifter, till innehåll och uppläggning avpassade efter vars och ens förutsättning. Dessa uppgifter, som bör vara av varierande svårighetsgrad, kan lämpligen utföras med ledning av färdigställda instruktionsblad.

Behovet av viss specialisering inom ramen av överkursuppgifter bör också kunna tillgodoses genom korrespondensundervisning.

Verkstadsarbete

Undervisningen i verkstadsarbete skall utveckla elevernas praktiska anlag och färdigheter, ge dem en viss vana vid maskinell bearbetning och någon kännedom om värmebehandling samt ge insikter i och praktisk erfarenhet av elkraftens och förbränningsmotorernas användningsområden, verknings sätt och betydelse.

Övningarna i *bänkarbete*, vari utom

användningen av olika slag av verktyg jämväl ingår att använda vissa handmaskiner, skall bedrivas målmedvetet och systematiskt och med så långt möjligt yrkesmässiga krav på prestationerna. Syftet med detta arbete skall nämligen bl. a. vara att hos eleverna skapa respekt för yrkesarbetet och förståelse för betydelsen av att arbeta metodiskt. En mera mogen syn på arbetet och dess krav samt en ökad insikt om vad en god arbetsteknik betyder för resultatet jämväl ur kvalitetssynpunkt utgör väsentliga faktorer i den fostran för arbetslivet, som ingår i målet för specialämnen på denna linje. Bänkarbete i vid bemärkelse har i dessa avseenden stor fostrande betydelse.

För att undervisningen skall få planmässighet och stadga bör lämpliga övningsserier följas. Begreppen arbetsförenkling och arbetsplanering åskådliggörs genom exempel och övningar. Som ett komplement till undervisningen skall eleverna utföra tillämpningsövningar, som efter hand skall lära dem att självständigt planera och tillverka föremål med användande av olika arbetsmoment, tillhörande jämväl elarbetet och motorarbetet. I tillämpningsövningarna bör också ingå skärpning av verktyg av olika slag, alltså även verktyg för träbearbetning, och — när så med hänsyn till särskilda lokala förhållanden befinns lämpligt — skärkedjor för motorsågar och handverktyg för skogsarbete. Vid valet av tillämpningsövningar bör som regel stor hänsyn tas till lokalt betonade branschområden.

Ritningsläsning med måttsättning liksom viktiga delar av verktygsläran samordnas i det praktiska arbetet.

I maskinarbetet läggs huvudvikten vid borring och svarvning. Fräsning och slipning är medtagna uteslutande för att möjliggöra ett friare val av tillämpningsövningar.

I undervisningen skall ingå enklare uppgifter i värmebehandling (eventuellt också i varmbearbetning i form av smide). Eleverna får därigenom lära något om olika materials egenskaper både i kallt och varmt tillstånd, samt om hur material formförändras och sammanfogas genom värme.

I *elarbetet* ingår sådana moment, som dels anknyter till elevernas erfarenhet, dels utgör direkta tillämpningar på vad eleverna inhämtat i huvudmomentet ellära vid undervisningen i fysik i årskurs 8. I samband med det praktiska arbetet bör ständigt anknytning ske till de moment i nyssnämnda årskurs, som behandlar strömstyrka, resistans och spänning. Därvid bör behandlas seriekoppling och parallellkoppling, elektriska mätinstrument, elektriska motorer, elströmmens värme- och ljusverkningsningar, säkringar och S-märkning, hemmets elektriska apparater samt tändsystemet i förgasarmotorer.

I övrigt bör vikt läggas vid att för eleverna förklara vissa vanligen förekommande termer ifråga om elarbetet. Vidare bör de få en viss inblick i huvuddelarna av en normal anläggning för kraftöverföring och eldistribution samt en kort redogörelse för de vanligaste anordningarna för belysning, drivkraft och uppvärmning.

I samband med materialläran behandlas exempelvis gängse typer av installationsmaterial, dess egenskaper, beteckningar och användningsområden.

Under utbildningens gång bör eleverna bli förtrogna med gällande bestämmelser om installatörsbehörighet och entreprenörsrätt samt om tillsyn över elektriska starkströmsanläggningar. Föreliggande olycksfallsrisker bör ständigt betonas och redogörelse lämnas om orsaker och förlopp vid olycksfall och brandskador samt om den elekt-

riska strömmens inverkan på människor och djur.

Undervisningen i *motorarbete* skall syfta till att ge en allmän orientering om och någon praktisk erfarenhet av olika slags motorer av värde för envar, som i sitt kommande yrke eller i andra sammanhang skall syssla med traktorer, bilar, motorbåtar, motorsågar, gräsklippare, jordfräsar eller motorer i stationär drift. Med utgångspunkt i olika slag av bränslen skall undervisningen göra eleverna förtrogna med skilda motorers konstruktion, arbetssätt, driftsäkerhet och användningsområden. I samband med det praktiska arbetet bör eleverna

få viss kunskap om de fysikaliska lagar, som ligger till grund för konstruktionen. Vidare bör eleverna få mera ingående kännedom om sådana begrepp som cylindervolym, kompressionsförhållande, bränsleförbrukning etc. I övningsuppgifterna bör bl. a. ingå att bedöma en motors kondition.

I samband med materialläran behandlas de fysikaliska och kemiska orsakerna till slitage samt de medel som finns att motverka slitage.

Under utbildningens gång bör olycksfallsriskerna ständigt betonas och gällande skyddsföreskrifter ingående behandlas.

Specialämnena på handelslinje (9ha)

Svenska, övningskurs 2 vtr, handelsräkning 4 vtr, handelslära 2 vtr, bokföring 3 vtr, allmän varukännedom 2 vtr, maskinskrivning 3 vtr och butiksteknik eller kontorsteknik 6 vtr.

Mål

Undervisningen i specialämnena på linje 9ha skall syfta till att ge eleverna en sådan grundutbildning, att de efter den obligatoriska skoltidens slut skall kunna gå direkt ut i arbetslivet och där på ett tillfredsställande sätt utföra enkla göromål i butik och lager, på kontor eller inom förvaltning. Samtidigt skall undervisningen syfta till att förbereda eleverna för kommande yrkesutbildning till mera kvalificerade uppgifter inom handel eller närstående verksamhetsområden.

Undervisningen skall därför göra eleverna något förtrogna med i respektive miljöer förekommande arbetssätt och tekniska hjälpmedel samt med arbetslivets krav på en yrkesutövare i fråga om personligt uppträdande och arbets-

prestation. Den skall också ge eleverna en god orientering om handeldens uppgifter och insatser i det moderna samhället, om arbetsuppgifter och arbetsförhållanden inom de yrken, för vilka linjen närmast förbereder, samt om yrkeshygien.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i specialämnena inom linje 9ha kräver koncentration till de grundläggande avsnitten inom varje huvudområde av handelsundervisningen. Det är värdefullare, att den bedrivs med stor grundlighet inom väsentliga ämnesavsnitt, än att en mera översiktlig genomgång av hela ämnesområdet eftersträvas.

Även om elevmaterialet av naturliga skäl uppdelas i detaljhandelsgrupp och kontorsgrupp, kan undervisningen göras gemensam i flertalet ämnen. Dessa omfattar då det som är av väsentlig betydelse för varuhandels distributiva arbete respektive för verksamhetsgre-

nar, där kontorsinslaget dominerar. Endast i fråga om de rent praktiska färdighets- och kunskapsmomenten, dvs. i butiksteknik och i kontorsteknik, är en uppdelning av eleverna nödvändig.

På orter, där minst två klassavdelningar erfordras, kan det vara lämpligt att samla de för detaljhandelsarbete och de för kontorsarbete inriktade var för sig i särskilda klasser. Studiemålen för de olika avdelningarna kan i så fall i större utsträckning preciseras med hänsyn till respektive arbetsområden.

Även i de fall, då eleverna på linjen hålls samlade, finns emellertid möjlighet att ge utrymme åt de enskilda elevernas intresse och fallenhet för olika arbetsuppgifter inom handelsområdet. Det i huvudmomenten angivna kursinnehållet är att betrakta som grundkurs. Inom de olika momenten, och framför allt när det gäller de praktiska tillämpningsuppgifterna, bör det finnas rika tillfällen för eleverna att välja överkursuppgifter, individuellt avpassade efter deras förutsättningar, intressen och framtidsplaner.

Särskild hänsyn bör tas till de elever, som i årskurs 8 deltagit i undervisningen i handelskunskap i tillvalsgrupp, så att dessa får bygga vidare på de merkantila kunskaper, de tidigare förvärvat.

Då många av eleverna omedelbart efter det nionde skolårets slut kan beräknas för första gången träda ut i yrkeslivet som butiks- eller kontorsanställda, bör skolan i och genom sin undervisning förbereda dem för den nya miljö, som väntar dem. Härvid är det av största vikt, att undervisningen genom sin stringens och sina krav i fråga om noggrannhet och personligt engagemang underlättar övergången till yrkeslivets ofta krävande arbetsuppgifter.

Planering och samverkan

Det är av väsentlig betydelse, att de teoretiska momenten och de praktiska övningarna växlar med och stöder varandra.

Den samverkan, som måste ske mellan linjens specialämnen, är i lika hög grad påkallad mellan dessa och linjens övriga ämnen. Undervisningen i svenska griper indirekt in i linjens alla ämnen, eftersom kravet på en god språkvård alltid är aktuellt. Vissa ämnen innehåller teoretiska moment, som undervisningen i andra ämnen bygger på. I detta fall är ett nära samarbete nödvändigt för att fastställa lämplig ordningsföljd för behandlingen av momenten.

Vid kursplaneringen bör tillses, att utrymme bereds för undervisning i yrkeshygien.

Gemensamma konferenser för alla lärare, som undervisar i linjens ämnen, är nödvändiga.

Arbetsätt

När eleverna börjar handelsundervisningen, möter de ett flertal nya ord, termer och begrepp. Undervisningen måste därför i början bedrivas i långsam takt, och tillräcklig tid måste användas för att konkretisera nya ord och begrepp samt för att om möjligt föra in eleverna i sådana arbetssituationer, som de senare kommer att möta. Väl valda studiebesök är i detta sammanhang värdefulla.

Undervisningen kan bedrivas i form av klassundervisning, individuellt arbete eller grupparbete. Vid genomgång av nytt stoff och vid demonstration av hjälpmedel kan klassundervisning ofta vara fördelaktig, medan däremot övningarna lämpligen genomföres individuellt eller i grupp. Grupparbetet bör planeras så, att det även fostrar till så-

dant samarbete (lagarbete), som förekommer i arbetslivet.

Redogörelser, resultat av grupparbeten, studiebesök etc. samt väsentliga problemställningar bör bli föremål för gemensamma diskussioner.

Som ett alternativ till mera traditionella undervisningsformer kan en del av handelsundervisningen bedrivas i form av skolfirmaarbete, där eleverna lär sig elementära kontorstekniska detaljer och de dagliga kontorsrutinerna på ett mindre kontor.

Hjälpmedel

Förutsättningen för en verklighets-

trogen och levande handelsundervisning är, att lämpliga lokaler med erforderlig utrustning och för undervisningen nödvändig materiel står till förfogande. Dessa institutioner bör användas vid undervisningen i linjens speciella ämnen och i samma eller liknande ämnen på andra linjer eller inom årskurs 7 och 8. De skall vara utrustade med ett rikhaltigt referensbibliotek, innehållande bl. a. uppslagsböcker, ordböcker, facktidsskrifter och broschyrer, moderna skriv- och räknemaskiner, räknestickor, butikshjälpmedel och varulager, kontorshjälpmedel, övningstelefon samt AV-hjälpmedel.

Svenska. Övningskurs

Huvudmoment

Tala och läsa

Fritt muntligt berättande. Läsning med anknytning främst till handel och angränsande yrkesområden; samtal om och referat av det lästa. Övningar att samordna erfarenhetsstoff till muntliga rapporter, redogörelser, demonstrationer och korta anföranden. Diskussionsövningar; elementär diskussionsteknik. Studium av och samtal kring brev, annonser och broschyrer, hämtade från affärslivet.

Vid alla övningar beaktas språkriktighet, stil och ordval samt talvård.

Skriva

Övningar att göra anteckningar vid lektioner, referat, demonstrationer, anföranden och diskussioner, att ordna anteckningarna till korta skriftliga rapporter, redogörelser och protokoll samt att göra utkast till och sammanställa inom affärslivet vanligen förekommande skrivelser av enkelt och okomplicerat slag. Övningar med inom affärslivet

frekventa svenska och utländska ord och termer med särskild hänsyn till innebörd, stavning och avstavning.

Vid alla övningar beaktas språkriktighet, stil och ordval samt handstilsvård.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Övningskursen i svenska måste ge något nytt utöver vad det allmänna ämnet svenska ger. Därför är det nödvändigt med en gemensam uppläggning av de båda ämnena.

Många av handelslinjens elever kan efter avslutad skolgång beräknas gå direkt ut i yrkeslivet som butiks- eller kontorsanställda. Det kommer därvid att ställas stora krav på deras förmåga att uttrycka sig muntligt och skriftligt. Övningskursen syftar därför till att förstärka färdigheterna i ämnet svenska genom muntliga och skriftliga övningar. Dessa bör särskilt ta hänsyn till de intressen, som eleverna har uttalat genom sitt val av linje.

Den läsning, som skall förekomma, bör inte i första hand ha upplevelsekarakter utan bör ge information och därigenom stoff till övningar i muntlig och skriftlig framställning. Kravet på att det lästa skall redovisas bör därför upprätthållas.

Att bedriva någon mer avancerad eller omfattande undervisning i affärskorrespondens är inte meningen. En renodlad träning i detta moment skulle lätt bli orealistisk i dubbel mening: eleverna torde först mot slutet av läsåret ha vissa faktiska förutsättningar att kunna förstå och skriva affärsbrev, och de kommer sannolikt i sin yrkesutövning efter skolans slut inte att få arbetsuppgifter av den arten på det språkliga området. Läraren måste dock ha frihet att själv avväga, hur omfattande han skall göra avsnittet affärskorrespondens, och hur tidigt han skall sätta in det i sin undervisning.

De muntliga och skriftliga momenten är i läroplanen ordnade i två huvudgrupper. Undervisningen bör dock bedrivas så, att muntliga och skriftliga övningar förekommer i naturlig växelverkan.

Lärostoff och arbetsätt

Tala och läsa

Fritt berättande. De första lektionerna bör knyta an till elevernas spontana berättarlust, t. ex. genom att ta upp motiv ur deras erfarenheter, från fritid och arbete eller från den gångna sommaren. Huvudsyftet skall vara att få eleverna att frimodigt yttra sig utan att hämmas av formella krav. I likhet med vad som tidigare skett i det allmänna ämnet svenska, kan man sedan sakta skärpa kraven med hänsyn till innehåll och form.

Läsning — samtal — referat. Läsningen bör vara ganska fri i början. Det

lästa, t. ex. tidningsserien, idrottsreferatet, fackartikeln, novellen eller roman-kapitlet, bör ge upphov till ett kort muntligt referat. Detta kan stimulera eleverna att fråga, framlägga synpunkter, komma med kompletterande upplysningar osv. Vidare blir det naturligt, att klassen under referatet aktivt lyssnar och gör anteckningar.

Efter hand bör läsningen fastare knytas till facket. I dagstidningen skall eleverna få ta del av och referera eller summera det som kan vara av intresse för dem på annons- och handelssidorna, bland insändare eller kortare ledare som berör handel och näringsliv etc. Facktidsskrifter av olika slag bör förekomma liksom annan facklitteratur. Då skönlitteratur införs, bör i första hand sådan litteratur väljas, som behandlar miljöer, personer och problem från handelns och näringslivets områden.

Rapporter — redogörelser. Man bör syfta till att så snart som möjligt övergå från referatövningar till rapporter, redogörelser och andra former av redovisningar, som eleverna prövat i tidigare årskurser. Härvid kan t. ex. studiebesök och intervjuer, besök på postkontor och bank, i affärer och industrier samt sammandrag av genomgångna kursmoment tjäna som underlag. Eleverna kan också få demonstrera föremål, förklara planscher eller egna teckningar på tavlan och hålla korta anföranden i vissa på förhand givna ämnen och situationer. För att underlätta framställningen bör man bereda dem möjlighet att agera t. ex. med hjälp av en talarstol, en affärsdisk eller ett skrivbord med telefon. Också åskådningmateriel och audivisueella hjälpmedel bör de kunna disponera vid dessa tillfällen.

Diskussion. Samtal och diskussioner bör småningom byggas ut från att ha varit korta, mera spontana åsiktsutby-

ten till att bli längre förberedda inlägg i diskussioner kring ämnen med anknytning till handel och näringsliv. Även formell diskussionsteknik bör något tränas i samband med övningarna.

Brevstudium. Som en inledning till arbetet med olika affärsskrivelser kan det vara lämpligt att studera en del av de språkliga uttrycksmedel, som affärlivet använder sig av: brev, annonser, broschyrer, bruksanvisningar etc. Samtal omkring dessa skrivelser kan ge upphov till språkliga iakttagelser och visa på sättet att disponera ett givet utrymme och att presentera fakta. De kan också få eleverna att inse värdet av att kunna stava och förstå vissa frekventa svenska och utländska ord och uttryck med anknytning till handel samt av att kunna avstava och interpunktera riktigt, så att inga missförstånd uppstår om meningens innebörd.

Skriva

Anteckningar. Eleverna bör redan från början vänjas vid att lyssna aktivt, göra anteckningar, skriva »stolpar» vid lektioner, vid kamraters muntliga redovisningar, vid diskussioner etc.

Sammandrag — protokoll. Så tidigt som möjligt bör eleverna få lära sig att kort och överskådligt göra ett skriftligt sammandrag av sina noteringar till t. ex. rapporter, redogörelser, promemorior och protokoll. De bör också få tillfälle att skriftligt redovisa det väsentligaste i uppgifter de avslutat och uppdrag de skickats att utföra.

Affärsskrivelser. När eleverna skall försöka uttrycka sig i mera sammanhängande skrivelser av affärskaraktär, bör man låta dem börja med enkla standardbetonade skrivelser av blankettyt. De mest intresserade bör få utforma s. k. brevserier i samband med en affärstransaktion. Parallellt med dessa övningar bör kontinuerligt svenska och

utländska ord, fackord och fackuttryck uppmärksammas och tränas. En riktig interpunktion bör iakttas.

Omfånget av momentet affärsskrivelser kan komma att variera starkt. I en klass med förutsättningar för en mer avancerad undervisning däri, bör detta moment få ökat utrymme. Undervisningen bör dock inte syfta längre, än att eleverna lär sig att utforma de vanligast förekommande skrivelserna: förfrågan, offert, order, orderbekräftelse, ordererkännande och remissabrev. Först bör skrivelserna tas upp och behandlas var för sig. Sedan eleverna lärt sig att skriva enkelt och klart samt att använda uppslagsböcker och ordböcker, kan breven skrivas i brevserier. Mer komplicerade skrivelser, som fordrar inslag av saklig argumentation och särskild, stilitisk mognad bör dock undvikas.

Uppställningen av brev och övriga affärshandlingar måste ägnas stor omsorg. Eleverna skall få en klar uppfattning om betydelsen av att en affärshandling är snyggt utskriven och överskådligt uppställd. Det är viktigt att samma normer för uppställning och utskrivning tillämpas i både svenska och maskinskrivning.

Om skolfirma inrättas på handelslinjen, kan övning att skriva brevserier tillgodoses i den korrespondens, som eleverna får utföra under de löpande affärshändelserna i firman.

Språkiakttagelser

Innebörd — stavning. Vid all undervisning i övningskursen bör språkiakttagelser göras. Betydelsen av svenska och utländska ord och uttryck, av facktermer och specialfraser bör uppmärksammas samtidigt som varierande formuleringar diskuteras och övas. I naturliga sammanhang bör frekventa ord och uttryck bli föremål för stavnings-

övningar. Korrekt avstavning och interpunktion bör eftersträvas.

Eleverna bör tillägna sig som en god rutin att vid osäkerhet i fråga om ordstavning och innebörd rådfråga ordlistor, ordböcker och andra uppslagsverk.

Särskild uppmärksamhet måste ägnas åt att motarbeta de avarter, som fortfarande ibland förekommer inom affärsspråket i form av t. ex. ålderdomliga vändningar, onaturlig ordföljd, tillkrånglade konstruktioner, lånord som inte accepteras i normalt språkbruk samt intetsägande och omotiverade ar-

tighetsfraser. Eleverna måste få klart för sig, att sådana företeelser är otidsenliga och att de självfallet inte får förekomma i deras egna arbeten. Där emot skall allmänt vedertagna handels- termer användas.

Språkvård. I både de muntliga och skriftliga övningarna måste språkvårdssynpunkten uppmärksammas. Slarvigt uttal och vårdslös muntlig språkbehandling får lika litet tolereras som otydlig handstil och felaktig skriftlig språkbehandling. Språklig variation bör eftersträvas.

Handelsräkning

Huvudmoment

Huvudräkningsövningar; överslagsberäkningar.

Repetition av räkning med hela tal, decimaltal och enkla, frekventa bråk. Repetition av vanliga svenska sorter med enkla tillämpningsuppgifter.

Enkla kursomvandlingar mellan svenska och utländska myntsorter.

Proportionalitet.

Procent-, rabatt- och ränteräkning med enkla tillämpningsövningar från affärlivet i fråga om t. ex. varulikvider, växlar, aktier och obligationer.

Beräkning av medeltal. Grafisk framställning.

Övningar att använda additions- och multiplikationsmaskiner samt allmänt förekommande tabeller.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i handelsräkning skall bygga på de kunskaper, som eleverna tidigare inhämtat i matematik. Beroende på förkunskaperna kan nödvändiga repetitioner bli olika omfattan-

de, och omfånget på efterföljande kursmoment måste anpassas till det utrymme som repetitionerna kräver.

Handelsräkningen bör bygga på elevernas egna erfarenheter och intressen. För att göra undervisningen konkret och verklighetstrogen bör man använda blanketter och formulär från den praktiska affärsverksamheten. Detta kan även stimulera eleverna att iaktta de krav på noggrannhet och ordentlighet, som det kommande yrkeslivet ställer.

Det är av avgörande betydelse, att eleverna alltid skriver fullt tydliga siffror och gör ändamålsenliga uppställningar: entalssiffror under entalssiffror, tiotalssiffror under tiotalssiffror, linjering med linjal osv. Dessa krav bör upprätthållas redan från början.

Elevernas säkerhet och snabbhet i siffreräkning är av väsentlig betydelse. Snabbheten får dock aldrig gå före noggrannheten.

Eftersom butiks- och kontorsmässigt räknearbete ofta kännetecknas av stora anhopningar av siffror, bör eleverna

småningom bibringas en sådan rutin, att de iakttar stor uppmärksamhet under arbetet och ständigt kontrollerar erhållna resultat. De bör vänjas vid att alltid ställa frågan: är det erhållna resultatet rimligt?

Tidsödande uträkningar bör på det här stadiet begränsas. Det är viktigare, att eleverna förstår principerna bakom uträkningarna, än att de arbetar med svåra och långa sifferkombinationer.

Eleverna skall använda ändamålsenliga och inom affärlivet vanligen förekommande metoder. I praktiken gällande bestämmelser och aktuell praxis (usancer) skall alltid beaktas. Endast godkända matematiska förkortningar får användas.

Vid arbete inom handelsräkning bör sådana uppställningar och metoder väljas, som gör det möjligt att lösa uppgifterna med maskinräkning.

Lärostoff och arbetssätt

Huvudräkning — överslagsberäkning. Eleverna bör vänjas vid att i det dagliga arbetet ständigt använda huvudräkning och överslagsberäkning för att göra uppskattningar, kontrollera, om ett resultat verkar rimligt, om decimalkommat fått rätt placering osv. Det kan vara lämpligt att vid huvudräkningen ge dem vissa genvägar: att multiplicera med 4 är detsamma som att fördubbla två gånger, att dividera med 4 är detsamma som att dividera med 2 två gånger osv.

Räknesticka, utformad för merkantilt bruk, kan användas vid t. ex. överslagsberäkningar. Det är därför av stort värde, om dess elementäraste användningsområden, främst multiplikation och division, genomgås och följs upp av återkommande tillämpningsövningar.

Repetition. Man måste genom repetitioner förvissa sig om att eleverna behärskar de fyra räknesätten vid räk-

ning med hela tal och decimaltal, att de känner till reglerna för avrundning av decimaltal och kontrollmöjligheterna vid de olika räknesätten osv. De bör också äga kännedom om hur man övergår från bråk till decimaltal. Härvid tas endast upp bråk med mycket frek-

venta nämnare, t. ex. $\frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \frac{1}{4}, \frac{1}{5}, \frac{1}{6}$,

$\frac{1}{12}, \frac{1}{30}$ och $\frac{1}{360}$, och samtidigt övas förlängning och förkortning. Någon egentlig räkning med bråk bör däremot inte förekomma.

Man måste genom repetitioner förvissa sig om att eleverna kommer ihåg tabellerna över de vanliga svenska dekadiska sorterna. Därutöver är det tillräckligt, om de känner till tabellerna för stycken, dussin och gross, tidsmått och mynt. I fråga om såväl de dekadiska som de nämnda icke dekadiska sorterna bör man kräva, att de behärskar dem i såväl rent mekaniska uppgifter, vid förvandlingar och uppdelningar, som i praktiska tillämpningsuppgifter. Naturligt är därför att anknyta ett fåtal enkla yt- och volymeräkningar till de allmänna sortförvandlingsövningarna. Dessa övningar bör uteslutande ha praktisk karaktär. Någon form av bevisande geometri hör inte hemma i handelsundervisningen på det här stadiet.

De nämnda repetitionerna med hela tal, decimaltal, enkla frekventa bråk och sorter kan inleda kursen i handelsräkning. Man kan emellertid också börja den med ett för eleverna nytt moment t. ex. kursomvandlingar, medelvärden eller diagram. Redan vid den inledande behandlingen av något av dessa moment framträder eventuella brister i elevernas kunskaper och färdigheter, varför en repetition måste komma till stånd.

Kursomvandlingar. Ett viktigt moment är omvandlingar mellan myntsorter. Huvudprincipen bör vara, att främst valutor från länder, med vilka Sverige har stort handelsutbyte, tas upp. Kursomvandlingar mellan myntenheter, som inte följer decimalsystemet, bör emellertid förekomma endast sparsamt och vara mycket enkla. Det viktiga är, att eleverna förstår principerna, och att de lär sig använda sådana hjälpmedel som valutastickor, valutanycklar eller andra tabeller. De kan få klippa ut dagstidningarnas aktuella valutakurser för att sedan använda dem vid kursomvandlingar. Alla exempel bör anknyta till det slag av arbetsuppgifter, som de kan möta i praktiken, t. ex. omräkning av priser och rabatter i offerter och fakturor.

Proportionalitet. Eftersom sannolikt de flesta praktiska räkneproblem, som eleverna kommer att ställas inför i affärslivet, löses med hjälp av proportionalitet (reguladetri), bör det ges rikliga tillfällen att öva sådan räkning i verklighetstrogna uppgifter. Exempel med jämförelser mellan mynt, mått och viktenheter av olika slag kan bl. a. lösas genom s. k. kedjeräkning. Härvid bör de resonemang, som förs vid proportionalitetsräkning, utvidgas och fördjupas för att kedjeräkningen inte skall bli en mekanisk lösning.

Procent-, rabatt- och ränteräkning. Procent- och rabattuppgifter bör få en central plats och lösas med hjälp av sådana räknemetoder, som är vanligt förekommande i affärslivet. Vid skriftliga lösningar bör därefter inte i första hand ekvationsmetod tillämpas utan proportionalitetsräkning.

För att eleverna skall få den nödvändiga träningen på väsentliga avsnitt inom procent- och rabatträkningen, bör denna inte gripa över för stora områ-

den. Undervisningen bör i stället koncentreras till enkla, grundläggande förhållanden: så och så många procent av ett belopp, ett belopp i procent av ett annat belopp, ökning och minskning i procent av ett ursprungligt belopp samt de gängse beräkningarna med fakturapris, inkalkylerat värde, pålägg, bruttoförsäljningspris, rabatt, nettoförsäljningspris och marginal.

Ränteräkningen bör i första hand ta sikte på beräkning av räntebeloppet, när kapital, tid och räntesats är kända. Beräkningen av sammansatt ränta bör inskränka sig till att eleverna i några enkla exempel får övning i att använda räntetabeller.

För att tillämpningsövningarna på procenträkning skall bli verklighetstrogna, bör uppgifterna ofta hämtas från affärssituationer. Exempel med fakturor och varulikvider har därför sin givna plats i kursen.

För att påvisa, hur en kalkyl är uppbyggd, kan man gå igenom några exempel av enklaste slag. Härvid kan en form av schematisk uppställning vara av värde. Endast ett begränsat utrymme får på det här stadiet beredas begreppet kalkylation.

Växelräkningen får endast avse inhemska växlar. I undervisningen bör redogöras för av bankerna allmänt tillämpad praxis vid diskontering utan krav på att eleverna skall lära sig bestämmelserna eller behöva tillämpa dem i räkneuppgifter.

Vid aktie- och obligationsräkning bör eleverna vara något orienterade om sådana begrepp som köp- och säljnotor, nominellt värde, kursvärde, pari, utdelning, kurtage och stämpelavgift. Skillnaden mellan aktier och obligationer skall vara fullt klar. Av särskild betydelse är, att räkningen med värdepapper anknyts till undervisningen i handelslära och bokföring.

Medeltal. Grafisk framställning. Dessa kursmoment begränsas till en genomgång av hur siffermaterial av olika slag kan sammanställas och grafiskt åskådliggöras. Eleverna kan t. ex. göra några enkla beräkningar av medeltal och medianer på aktuellt material i klassen, från olika publikationer etc. eller på antaget material hämtat från försäljnings-, kostnads- eller löneuppgifter i ett fingerat företag. Därefter bör det sammanställda siffermaterialet grafiskt åskådliggöras i form av enkla stapel-, kurv- eller cirkeldiagram.

Maskinräkning, tabeller. Handelsräkningen bör ge eleverna en grundläggande utbildning, jämte tillämpningsöv-

ningar, i användandet av räknemaskiner. Ytterligare träning i maskinräkning bör de erhålla även i övriga handelsämnen.

Maskinräkningen får dock inte användas i sådan omfattning, att eleverna förlorar sin färdighet och säkerhet i vanlig räkning.

Till räknehjälpmedlen hör också olika slag av tabeller, främst för multiplikation och division, ränteberäkning m. m. Tabellernas konstruktion bör genomgås, så att eleverna inte endast skriver av deras uppgifter utan också någorlunda förstår, hur de är uppbyggda. I vissa fall kan eleverna göra egna specialtabeller.

Handelslära

Huvudmoment

Det personliga uppträdandet på arbetsplatsen. Handels utveckling och dess uppgifter i det moderna samhället. Produktion, distribution och konsumtion; i samband därmed en översiktlig framställning av den svenska parti- och detaljhandeln. De olika företagsformerna. Något om handels varuinköp. Köpeavtalets olika former och väsentligaste bestämmelser. Det viktigaste om post-, järnvägs-, fartygs- och flygtransporter. Telefonens roll och rätta användning.

Något om tull, försäkring samt om betalningsmedel och betalningsmetoder. Något om varuprissättningen och prisernas samband med företagets kostnader. Översiktlig genomgång av de viktigaste reklammedlen, av försäljningens olika former samt av försäljningsteknikens teoretiska grunder. Något om märkesvaror och förpackningar.

Studiebesök.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Handelsläran skall ge den teoretiska bakgrunden till de praktiska arbetsövningarna på andra lektioner. Den skall också ge en orientering om handels uppgifter och former i det moderna samhället.

I flera avsnitt får ämnet betraktas som allmänt orienterande. Det bör dock samtidigt bidra till nybörjarens anpassning till arbetet i butik eller på kontor. Viktigt är, att eleverna fostras till ett gott allmänt uppträdande samt till noggrannhet och ordning.

Undervisningen i handelslära bör omfatta läran om handels uppgifter ur såväl företagets som samhällets synpunkt. Det centrala i den bör vara, att frågor och problem, som upptas till behandling, ses ur företagets synpunkt. Samhällets krav på affärsmannen och hans anställda skall framhållas. Även konsumentsynpunkterna bör beaktas.

Alla möjligheter bör tillvaratas att vid genomgång av kursen konkret illustrera och exemplifiera.

Lärostoff och arbetssätt

Det personliga uppträdandet på arbetsplatsen. Inledningsvis bör eleverna erhålla undervisning om den anställdes anpassning till arbete i butik eller på kontor. Betydelsen av ett gott allmänt uppträdande betonas liksom vikten av noggrannhet och ordning i arbetet.

Handelns uppgifter i det moderna samhället. Eleverna bör erhålla en redogörelse av ekonomisk-historisk art för handelns uppkomst och utveckling från självhushåll till marknadshushållningen i vår tid. Genom praktiska exempel klargörs de fördelar, som specialiseringen innebär, då det gäller att förbilliga och marknadsföra varorna. En av försättningsarna för långa serier i tillverkningen är den marknadsföring, som är handelns uppgift i samhället.

Produktion, distribution och konsumtion. Detta avsnitt belyses med konkreta exempel med anknytning till vad eleverna kommer i daglig beröring med. Man kan exempelvis välja någon ingrediens i skolfrukosten och klargöra vägen från producenten över olika mellanled fram till konsumenten. Eleverna bör även själva få komma med någon redogörelse för varans väg.

Den svenska parti- och detaljhandeln. Parti- och detaljhandelns organisation genomgås översiktligt. Hur industrin organiserar sin försäljning belyses bäst genom att praktiska fall tas upp. Exempel bör även ges på olika former av integration.

I detta sammanhang belyses även den mycket kraftiga strukturförändring, som äger rum inom detaljhandeln, och färdigförpackningarnas allt större betydelse.

Eleverna bör själva få ta reda på exempel på orten och typgruppera dem.

De olika företagsformerna. Eleverna bör orienteras om olika företagsformer. Det är dock ej meningen, att de skall lära sig de speciella lagregler, som gäller i detta sammanhang. Frågor om ägarens ansvar i respektive företagsform liksom om olika former av finansiering av företaget bör tas upp. Undervisningen bör exemplifieras med olika firmamn och vad dessa säger om företagsformen.

Något om handelns varuinköp. Här bör framhållas mera allmänna synpunkter på inköpet, såsom förfrågningar, behandling av offerter, kontakt med olika inköpskällor, inköpsstatistik samt arbete med lager och lagerkontroll. Eleverna kan lämpligen följa någon speciell affärstransaktion, t. ex. en offert, och därvid något komma in på köplagens bestämmelser. Genom att de får fungera som inköps- respektive försäljningschefer och bedöma olika alternativa offerTERS förmånlighet, ökas deras intresse, och betydelsen av köpeavtalets olika moment framgår tydligare. Vikten av en noggrann leveranskontroll bör inskräpas. Även olika kalkylbegrepp bör klargöras.

Köpeavtalets bestämmelser. De viktigaste bestämmelserna i köpeavtalet bör genomgås och exemplifieras. Tyngdpunkten bör läggas på leveransvillkoren, priset och betalningsvillkoren. Avsikten bör vara att ge en orientering om vanlig förekommande terminologi.

Transportväsendet. Undervisningen inleds lämpligen med en översikt av den egna ortens kommunikationer. Där- efter kan postverket och dess olika möjligheter vid transport av meddelanden och varor samt dess betalningsförmedlande verksamhet behandlas. Järnvägarnas, bussarnas, lastbilarnas och flygets funktioner genomgås på liknande sätt.

Konkurrensen mellan olika transportsätt berörs. Sjötransporternas ekonomiska betydelse framhålls, speciellt när det gäller större varutransporter.

Ett urval av de blanketter, som används inom transportväsendet, t. ex. olika slag av postblanketter och fraktsedlar, bör tas upp och presenteras i sitt naturliga sammanhang. Samtidigt bör eleverna få orientera sig i olika posthandböcker, frakttaxor och kommunikationstabeller.

Telefonens roll och rätta användning. Då telekommunikationerna genomgås, bör eleverna göras förtrogna med telefonkatalogen och de uppgifter, som de kan erhålla genom denna, och vidare med praktisk användning av telefonen. Telegrammets utformning berörs liksom de varierande kostnaderna av meddelanden med hänsyn till tidsfaktorn. Användningen av telex belyses.

Övningar i att använda telefonen rätt bör främst avse mottagande av ett samtal, uppringning för att framföra ett meddelande samt beställning av interurbansamtal. Därvid skall eleverna lära sig att uttrycka sig kort och samtidigt tydligt, i sak riktigt samt med lämpligt röstläge och riktig röstbehandling. Vid övningar med telefon kan det ibland vara motiverat att ta upp samtal med hjälp av bandspelare för senare diskussion.

Något om tull. Då tullväsendet genomgås, bör tulltaxan finnas tillgänglig. Eleverna bör om möjligt följa gången av en tullbehandling.

Något om försäkring. Framställningen av försäkringsväsendet inleds med en kort översikt av dess utveckling och med synpunkter på fördelningen av riskerna. Skillnaden mellan de två huvudtyperna av försäkring, summa- och skadeförsäkring, klargörs, och de viktigaste av dessa försäkringsformer genom-

gås. Även privatpersoners försäkringsfrågor belyses.

Våra betalningsmedel och betalningsmetoder. Som inledning kan en jämförelse göras mellan en varumarknad och en bank som marknad för penningar: insättaren är säljare av pengar, låntagaren är köpare, och räntan är priset. Fördelarna för båda parter av en så organiserad marknad klargörs liksom differensen mellan in- och utlåningsräntan. Statens inflytande på penningväsendet behandlas. Affärsbankernas betydelse såsom långgivare till företagen belyses. Sparbankernas starka förankring såsom provinsbanker och deras större krav på säkerheter framhålls.

I detta avsnitt bör även något om växel- och checkrätten inrymmas. Eleverna bör erhålla någon träning i att skriva ut okomplicerade växlar. Växelpersonernas rättsliga ställning klargörs.

Varuprissättningen. Eleverna bör erhålla orientering om prissättningen av varor och dess beroende av företagets kostnader. Något eller några enkla exempel kan belysa detta.

De viktigaste reklammedlen. Fönsterskyltningen kommer eleverna i daglig kontakt med. De kan lämpligen få till uppgift att beskriva aktuella skyltningar på orten och de speciella formerna av skyltning.

Annonseringen belyses. Enklast görs detta genom att eleverna får till uppgift att klippa ut annonser, som senare diskuteras i skolan.

Kostnaderna för olika former av reklam bör beröras. Skillnaden mellan olika sammanslutningars propaganda och företagets reklam och varuupplysning bör framhållas. Vidare bör sambandet mellan det moderna näringslivets struktur och olika reklammedia betonas.

Undervisningen om dessa moment bör vara så konkret som möjligt. Praktiska övningar bör ingå. Kunskaper om rekla-

men bör inhämtas inte bara genom läroboken utan lika mycket genom studium av aktuella annonser i tidningar och tidskrifter, genom broschyrer, skyltning osv.

Märkesvaror och förpackningar. Märkesvaror och fabrikantförpackningar bör diskuteras. Detta ämnesavsnitt kan även beröras vid genomgång av detaljhandeln. Vidare kan märkesvarorna och fabrikantreklamen tas upp i anslutning till genomgången av reklammedlen. Ele-

verna bör själva få ta upp till diskussion olika märkesvaror.

Försäljningens olika former. Då försäljningsarbetets allmänna grundsatser genomgås, påpekas, vilka olika former konkurrensen mellan företag kan ta, och att det många gånger inte är enbart priset, som bestämmer, om ett erbjudande skall antas eller ej. Man bör även nämna något om de fordringar som ställs på en försäljare och de personliga egenskaper som denne bör besitta.

Bokföring

Huvudmoment

Allmän grundläggande orientering om bokföringens ändamål och tillämpning. Någon kort bokföringsuppgift för privatperson. Någon kort bokföringsuppgift för mindre företag med användande av enkel bokföring. Ett antal enkla övningar i dubbel bokföring jämte några enkla bokslutsuppgifter. Bokföringens ordningsföreskrifter. Ett flertal enkla dagboks- och reskontraövningar. Någon kortare bokföringsuppgift med ett begränsat antal bokföringsböcker.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i bokföring har till uppgift att ge en orientering om avsikten med bokföringsarbete och att lära eleverna grunden i affärsbokföring. Den bör utgå ifrån vad som redan är bekant för dem, t. ex. en privatpersons inkomster och utgifter.

Elevens svårigheter att förstå grundtankarna i bokföringen bör beaktas. Undervisningen bör därför vara mycket konkret och anpassas efter deras mögnadsnivå. I början bör takten vara långsam.

Konkretisering kan erhållas, om de exempel och affärshändelser, som väljs, hämtas ur elevernas egen erfarenhetsvärld. Det kan därför vara lämpligt, att privatbokföringen gäller någon person i deras egen ålder.

För att den enkla bokföringen skall bli konkret, bör uppgifterna avse av eleverna redan kända affärshändelser, t. ex. i detaljhandel eller serviceföretag.

Privatbokföringen liksom den enkla bokföringen bör ej tillmätas större betydelse än att med hänsyn till elevernas erfarenhet och mögnadsnivå vara en lämplig grund för fortsatt undervisning i affärsbokföring. Bokslut bör på detta stadium undvikas. Tyngdpunkten i undervisningen bör ligga på att genom notering av löpande affärshändelser ge en grund i dubbel bokföring.

En viktig princip vid utförandet av olika uppgifter i bokföring skall vara, att eleverna redan från början iakttar ordentlighet i sitt arbete. Det är viktigt, att siffrorna är lättlästa och tydliga liksom även texten. Det bör alltid eftersträvas, att t. ex. ental står under ental och tiotal under tiotal. Om inga ören finns i beloppet, sätts ett vågrätt streck i öreskolumnen. Viktigt är la-

gens krav på att tomma utrymmen läses.

Eleverna bör tidigt erhålla träning i att notera olika poster i kolumner och visa prov på noggrannhet. Det bör beaktas, att om de lärt sig att iaktta detta krav, har de en för alla redovisningsområden värdefull grund att bygga vidare på. Genom kortare uppgifter i dubbel bokföring får de lära sig att kontomässigt notera vanligen förekommande poster. Mera sällsynta bokföringsfall och komplicerade problem skall undvikas.

Stor vikt läggs vid att ge en god grund i affärsbokföring. Detta sker genom praktiska övningar, där grundtankarna i den dubbla bokföringen framgår. Lämpliga kan vara enkla övningar på konton, som salderas vid årets slut. Därigenom erhålls övning i att göra enkla bokslut utan komplicerade resultatregleringsposter.

En rent teoretisk undervisning skall undvikas. Bokföringslektionen byggs upp genom övningar, och grundtankarna bör framgå ur de givna exemplen. Vid genomgång av bokföringstransaktioner bör konkreta anknytningar göras till av eleverna kända förhållanden.

Någon övning bör vara mera fullständig och innehålla de vanligast förekommande bokföringsböckerna. Det är inte meningen, att eleverna skall lära sig att i praktiken göra bokslut. Den fullständiga övningen är till för att visa sammanhanget mellan böckerna.

Då det är enklare att arbeta med s. k. rena konton, bör sådana väljas före de blandade. Även med hänsyn till att utvecklingen inom redovisningen går mot alltmera rena konton, bör eleverna vänjas vid sådana. Dock förekommer blandade konton i praktiken, varför de bör ha någon kännedom även om dessa.

Lärostoff och arbetssätt

Bokföringens ändamål och tillämpning. Kursen inleds med att någon lektion ägnas åt ett samtal om ändamålet med och tillämpningen av bokföring.

Privatbokföringen har till uppgift att vara en introduktion till de kommande övningarna i affärsbokföring, varför den bör genomföras med samma krav på noggrannhet och ordentlighet, som gäller i det följande arbetet. I anslutning till denna inledande övning kan någon lektion ägnas åt hur man gör en budget för privatperson. Diskussionen utgår ifrån en tänkt disponibel inkomst, och därefter uppgörs en månadsbudget för någon person i elevernas ålder, varvid de själva får komma med förslag till utgifternas fördelning.

Enkel bokföring bör endast avse de löpande affärshändelserna, som noteras i någon form av dagbok, samt kontrollräkningar vid periodens slut.

Enkla övningar i dubbel bokföring jämte några enkla bokslut görs på T-konton utan bokslut men med råbalans som kontroll. Sedermera får eleverna lära sig att saldera konton och göra mycket enkla bokslut av olika tillgångs- och skuldkonton. Kostnads- och intäktskontona salderas mot Vinst- och förlustkonto vid periodens slut. Sistnämnda konto används således endast vid bokslutet. Privatuttag kan inledningsvis noteras på kapitalkonto, men senare bör ett privatkonto användas.

Sedan eleverna börjat med dagboksövningar, bör de emellertid ej släppa T-kontouppgifterna. Vid övning med dessa får de stifta bekantskap med nya konton och lära sig flera bokföringstermer. Bokslutsuppgifterna bör dock vara av enkel art. Komplicerade resultatregleringsposter bör helt undvikas.

Avslutning av T-kontoövningarna kan även ske i form av generalbalans, sedan råbalans sammanställts.

Bokföringslagen. Eleverna skall er- hålla kännedom om bokföringslagens viktigaste bestämmelser. På detta sta- dium skall de i tillämpning behärska ordningsföreskrifterna i 5 §. De bör dock i början få göra noteringar i sina böcker med blyerts, för att dessa ur formell synpunkt alltid skall kunna fö- ras snyggt. Detta avsteg från lagens krav bör klargöras och motiveras. Se- nare för böckerna föras med varaktig skrift.

Dagboks- och reskontraövningar bör inta en central plats i undervisningen. De bör om möjligt utföras med varak- tig skrift och enligt lagens krav på dag- boken. Vid periodens slut nedräknas kolumnerna och kontrolleras, kassan av- stäms och övriga konton specificeras. Det formella utförandet bör tillmätas stor betydelse.

Uppgift med olika bokföringsböcker. För att visa sammanhanget mellan bö- cerna och för att ge någon övning i att använda olika böcker bör man låta en kortare bokföringsuppgift med ett begränsat antal böcker förekomma. In- ventariebok, dagbok och reskontra samt

huvudbok bör därvid användas. I an- slutning till genomgången av denna uppgift bör lagens tillämpliga delar be- handlas. Övningen genomförs med iakt- tagande av lagens bestämmelser, och där detta icke är realiserbart, bör om- talas, i vilken utsträckning och varför avsteg gjorts från lagens krav.

Endast enkla affärshändelser bör medtas. I samband med denna uppgift får eleven träna nedsummering av dag- boken och tvärkontroll, beräkning av behållningar, specificering av Övriga konton, överföring till huvudboken, av- stämning mellan böckerna, råbalans, bokslut samt upprättande av inventa- rium och balansräkning. Här liksom in- om bokföringsundervisningen i sin hel- het bör man sträva efter att eleverna successivt arbetar allt självständigare för att så småningom bli i stånd att på egen hand utföra förelagda uppgifter av lämplig svårighetsgrad.

Maskinskrivning

Huvudmoment samt anvisningar och kommentarer se tillvalsämnet maskin- skrivning s. 367.

Allmän varukännedom

Huvudmoment

Översiktlig genomgång av några för vårt näringsliv och vår konsumtion vä- sentliga varuslag med särskild hänsyn till produkternas kvalitetsegenskaper och användning. Framställningen kan, där så anses lämpligt, anslutas till or- tens produktionsinriktning och kon- sumtionsvanor.

Till behandling upptas dels några viktiga varugrupper inom den svenska konsumtionen, dels de väsentligaste av de råvaror och färdigfabrikat, som bil- dar underlaget för vår industriella pro- duktion.

I samband med behandlingen av de olika varuslagen skall eleverna under lärarens ledning utföra enkla varuun- dersökningar med främsta syfte att klarlägga positiva och negativa sidor hos varorna ifråga om kvalitet och an- vändningsegenskaper.

Studiebesök.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i allmän varukänne- dom avser dels att ge eleverna en all- män, översiktlig information om våra viktigaste varuslag med hänsyn till an-

vändningsområde, kvalitetsegenskaper och konsumtion, dels att vara en komplettering till och utvidgning av de avsnitt inom geografiämnet, som berör Sveriges ekonomiska geografi. — Det senare avsnittet skall endast omfatta en mindre del av kursen.

Vid den del av kursen, som behandlar några för vår konsumtion väsentliga varuslag, kan exemplen lämpligen främst tagas från livsmedels-, textil-, läder- och sko-, kemisk-tekniska samt glas- och porslinsbranscherna. Urvalet kan i viss grad anpassas efter förhållandena på skolorten. Stor uppmärksamhet ägnas åt de ur kvalitets- och användningssynpunkt betydelsefullaste egenskaperna, medan tillverkningstekniska detaljer endast bör få ett mycket begränsat utrymme.

I samband med undervisningen bör eleverna praktiskt utföra enkla varuundersökningar. Dessa bör syfta till att klargöra skillnader mellan olika kvaliteter och varor samt att påvisa ur användningssynpunkt goda eller mindre goda egenskaper.

Lärostoff och arbetssätt

Konsumtionsdelen av kursen börjar lämpligen med en orienterande översikt av de vanligaste varuslagen. Inledningsvis diskuteras, varför vi i våra dagar har större behov av varukännedom och varuupplysning än t. ex. under självhushållets tid. De olika kvalitetsbegreppen genomgås: råvarans kvalitet, teknisk (tillverkningsmässig), funktionell och estetisk kvalitet.

Undervisningen åskådliggörs med hjälp av varor, valda inom de viktigaste branschområdena. När t. ex. en tillbringare visas, diskuteras man olika sorters porslin, bränning, glasyr, handtagets fastsättning m. m. liksom dess funktionella lämplighet (lättheten att hålla, diska, förvara, hålla ur) och este-

tiska synpunkter (utseende, formgivning, färg, dekor). På likartat sätt kan man diskutera t. ex. en städrock, en klänning, varvid man bl. a. kommer in på textil varukännedom, eller en kökskniv, då man diskuterar stålets egenskaper, olika typer av slipning, skafets egenskaper m. m. Exempel på andra områden, som kan behandlas, är tonårskläder, varor som hör ihop med personlig hygien, sportredskap och andra varor med anknytning till fritidssysselsättningar.

Väsentligt är att välja sådana varuområden, där eleverna på ett konkret och kritiskt sätt kan lära sig varukännedom. Enkla varuundersökningar, som de själva utfört, t. ex. förbränningsprov och våtprov av olika textilt fibrer, smakprov eller mycket enkla mikroskopiska undersökningar, är härvid betydelsefulla.

Det omfattande arbetet vid forsknings- och provningsanstalter inom industri och handel samt inom den offentliga sektorn berörs.

Reklamens roll för kundernas varuval liksom för varuupplysningen berörs och exemplifieras, varvid bl. a. annonser i dags- och veckopress lämpligen kan bilda underlag för diskussioner. Även inverkan på kundernas varuval genom film, TV och radio belyses.

Konsumentrådets, konsumentinstitutets och varudeklarationsnämndens arbetsuppgifter och arbetssätt samt deras roll som varuupplysande organ behandlas.

I den del av kursen, som behandlar de väsentligaste råvaror och färdigfabrikat, vilka bildar underlaget för vårt lands industriella produktion, bör tyngdpunkten ligga på våra svenska stapelvaror, järn och metall, trä, pappersmassa och papper. Även här bör urvalet i viss utsträckning anpassas efter förhållandena på skolorten.

Butiksteknik

Huvudmoment

Allmän orientering om kravet på ordning och noggrannhet i butiksarbetet. Personalen och dess arbetsuppgifter. Förhållandet mellan över- och underordnade, trivseln på arbetsplatsen, fack- och personalfrågor, Yrkeshygien.

Butikens inredning och utrustning samt vanliga hjälpmedel. Inköpets och försäljningens grunder samt lagerkontroll. Elementär textning. Exponering och skyltning.

Genomgång av butikens inredning och utrustning samt praktiska övningar i dess vård. Rengöringsarbete. Praktiska övningar rörande defektering, varuinköp, varumottagning, kontroll av följesedlar och fakturor, varumärkning samt varornas inplacering i lager och i butik. Övningar i butiks- och lagerkontroll samt inventering av varulager. Försäljnings- och expeditionsarbetets grunder samt enkla försäljningsövningar. Utskrift av olika slag av notor, kvitton, adresslappar, växlingsnotor och fraktsedlar samt av de vanligaste post- och bankblanketterna. Praktiska övningar att använda telefon. Enkla exponerings- och skyltningsövningar. Upprepade praktiska varuhanteringsövningar.

Övningar i textning av någon enkel stil med särskild vikt lagd vid textning av siffror.

Studiebesök.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i butiksteknik syftar till att ge eleverna sådana kunskaper och färdigheter, att de efter skoltidens slut självständigt kan utföra enklare arbeten i butik. Den skall också utgöra en grund för fortsatta studier i ämnet.

Det är värdefullare, att undervisningen bedrivs med stor grundlighet inom väsentliga ämnesavsnitt, än att en mera allmän behandling av hela ämnesområdet eftersträvas.

Läraren bör framhålla detaljhandels syfte att sörja för en så effektiv varuförmedling som möjligt. Försäljningen bör ha som huvudprincip: rätt vara till rätt kund på rätt sätt.

Lärostoff och arbetsätt

Butikshandeln och butikens organisation. Inledningsvis ges en redogörelse för butikshandelns uppbyggnad och organisation. Härvid genomgås olika butikstyper. Den tilltagande branschspridningen uppmärksammas. I samband därmed förklaras, vad som menas med manuella butiker, självbetjäningsaffärer och butiker med självval. Därefter behandlas detaljhandelsorganisationer, dess förhållande till grosshandeln samt enskild och kooperativ handel. Praktiska övningar bör inläggas, varvid hemortens eller en stadsdels affärsliv kartläggs och diskuteras.

Arbetsplatsen presenteras. Butikens inredning genomgås, och en orientering ges om olika personalkategorier.

Butikens utrustning och hjälpmedel. Efter en inledande genomgång av butikens hjälpmedel (kassaapparat, vågar, mätstickor, förpackningsmaterial m. m.) bör följa upprepade praktiska övningar. I butiker inom olika branscher ägnas förpackningsproblemen stort intresse, varför eleverna bör få en ingående kännedom om dessa i samband med inslagnings- och förpackningsövningar.

Varuinköp och varumottagning. Inköpsarbetet genomgås praktiskt när det gäller problemen vad, när, var och hur man skall göra inköp. Defekteringen tränas, och dess betydelse framhålls.

Praktiska övningar bör förekomma i kontroll av följesedel, faktura o. dyl. liksom i varumärkning. System och hjälpmedel för detta arbete, som förekommer inom olika branscher, behandlas.

Varuplacering. Principerna för varuplaceringen på lagret och i butiken genomgås och efterföljs av praktiska övningar. Vid placeringen tas hänsyn till prydlighet, varuvård osv.

Butikskontroll. Butiks- och lagerkontrollens organisation och ändamål förklaras och exemplifieras genom praktiska övningar. Inventeringens organisation genomgås och åtföljs av praktiska övningar i form av inventering av övningsbutikens varulager.

Rengöringsarbete inlärs praktiskt i övningsbutiken, varvid de vanliga hjälpmedlen och arbetsmetoderna genomgås. Butikshygien, noggrannhet och rätt arbetsteknik inlärs.

Expeditionsarbete. Olika former av kundtjänst, t. ex. kontoköp, avbetalning, påseende och hemsändning av varor, behandlas och uppföljs med praktiska övningar, varvid de blanketter eller formulär, som kommer till användning, ifylls. I samband med bl. a. hemsändning av varor övas tekniken i expeditjonsarbetet och telefonens rätta användning.

Arbetsorganisation av olika typer diskuteras, och eleverna gör enkla förslag till sådan. Arbetet i övningsbutiken bör fördelas bland dem.

Blanketter, som förekommer i butiksarbetet, behandlas och ifylls. Man kan begränsa sig till dem som kan före-

komma vid ärenden till bank, post och järnväg. Det är viktigt, att eleven lär sig, hur en kvittensblankett skall vara ifyllt och undertecknad. Uppmärksammas bör även, att checken ofta förekommer som betalningsmedel i butikerna.

Försäljarens personliga uppträdande. Anvisningar bör ges om vad eleverna har att iaktta t. ex. i fråga om personlig hygien och klädsel. Språk, hållning, artighet och hjälpsamhet, takt och hänsyn samt punktlighet beaktas under praktiska övningar.

Försäljningsteknik. Inledningsvis bör serviceprincipen diskuteras och genomgås. De olika momenten i försäljningen — kundens mottagande, visning av varan, försäljningssamtalet, köpbeslutet, tilläggsförsäljningen, avskedet — behandlas var för sig vid praktiska övningar. När dessa olika moment inlärts och tränats med hänsyn till bl. a. försäljarens personliga uppträdande, bör praktiska övningar ske inom hela försäljningsförloppet.

Textning och skyltning. En stil som är ändamålsenlig och lätt att utföra bör väljas. Textning av olika typer av siffror bör flitigt övas och praktiskt utföras på prislappar och prisskyltar. Spritpennor och färgpenslar är naturliga hjälpmedel.

Skyltningarna bör göras enkla. Fabrikanternas skyltmaterial kan med fördel användas. Exponeringsövningarna bör vara enkla och lätta att utföra. Av vikt är, att eleverna lär sig förstå, varför exponeringen görs och hur den skall göras för att fylla sitt ändamål.

Kontorsteknik

Huvudmoment

Allmän orientering om kontorets speciella krav på ordning och noggrann-

het. Personalen och dess arbetsuppgifter. Förhållandet mellan över- och underordnade, trivseln på arbetsplatsen,

fack- och personalfrågor. Yrkeshygien.

Någon kännedom om vanliga pappersorter och pappersformat, kuvertslag och kuvertstorlekar, post- och fraktbehandling, blanketter och formulär, telefon och annan kontorskommunikation, kontorsutrustning och kontorsmaskiner av enklaste slag.

Grundläggande praktiska övningar i rutinbetonade, allmänna kontorsgörsmål, t. ex. sortering, registrering och arkivering av handlingar samt intern och extern postbefordran. Utskrift av post- och bankblanketter, frakthandlingar samt andra inom kontorsarbetet vanligen förekommande blanketter och formulär. Övningar att mångfaldiga skrivelser.

Telefonens rätta bruk, användningen av vanlig enkel kontorsutrustning samt av kontorets vanligaste uppslagsböcker.

Som utvidgning av bokföringsundervisningen övningar i verifikations- och genomskriftsbokföring.

En sammanhängande övning i kontorsarbete, t. ex. i form av löpande arbetsuppgifter inom ett fingerat företag. Studiebesök.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Undervisningen i kontorsteknik bör i huvudsak bestå av praktiska övningar. Därigenom skall eleverna bibringas viss yrkesteknisk färdighet i att använda olika på ett kontor förekommande material och hjälpmedel vid arbetsuppgifter av mer rutinmässig art. Även kunskaper som de inhämtat i andra ämnen, skall därvid kunna praktiskt tillämpas.

Det är viktigt, att eleverna redan från början lär sig inse vikten av en god kontorsorganisation och av ändamålsenliga arbetsmetoder samt att de iaktar noggrannhet och ordentlighet, när de utför olika uppgifter. Hjälpmedlen

bör förvaras och återställas på bestämda platser; förrådet av material hålls i god ordning. Eleverna skall vårda sitt privata arbetsmaterial väl. De bör ha en pärm, i vilken detta och utförda arbeten kan förvaras.

Arbetsövningarna i olika ämnesavsnitt kan indelas i två huvudgrupper, dels enkla övningar i rutinmässiga uppgifter, som syftar till att ge eleverna viss yrkesteknisk färdighet genom upprepade, korta arbetsmoment, dels sammansatta övningar, genom vilka lärostoff, som inhämtats i andra ämnen, får konkret tillämpning och ingår i större arbetssammanhang. Övning bör ges i såväl enkla som sammansatta uppgifter.

Lärostoff och arbetsätt

Allmän orientering. Undervisningen i kontorsteknik inleds lämpligen med en allmän orientering om ämnet, lokalen och hjälpmedlen samt deras användning, om de funktionärer, som förekommer på ett kontor, och deras olika uppgifter, samt i någon mån om arbetsförhållanden på kontor. Sedan eleverna lärt känna lokalen — arbetsplatsen — kan det vara lämpligt, att den närmaste delen av utbildningen får karaktär av anställning. Det är nämligen värdefullt, om de redan från början får betrakta övningskontoret som arbetsplats, där arbetet i stor utsträckning sker på likartat sätt som i verkligheten. De får därför fylla i vanliga anställningsformulär och får en orientering i frågor, som har samband med anställning. De bör läras att iaktta ett korrekt uppträdande och bör få ta del av personalinstruktioner, personaltidningar och personalhandböcker.

Någon lektion bör ägnas frågor om yrkeshygien.

Postens behandling utgör ett viktigt avsnitt av kontorstekniken. Där ingår behandling av inkommande och avgående

ende post. Övningar utförs i brevöppning med olika hjälpmedel, i sortering och ankomststämpling. Hur man förfar med värdeposten, för diarium samt använder budpåsar och cirkulationslistor bör klargöras och övas.

Beträffande den från företaget avgående posten bör övningar genomföras med underskriftbok, brevvågar m. m., varvid portoavgifter för olika slags försändelser samt postförskottsbelopp beräknas. Övningar i paketinslagning bör förekomma. Hur man förfar med värdeförsändelser och använder kvittensbok, postbok, reversaler för frankeringsmaskin, hjälpmedel för kuvertförslutning och adressering bör också ingå i uppgifterna. Användning av adressregister, posttaxor, postgiroupplysningar och postgirokataloger bör övas. Eleverna bör lära sig känna till pappersformat, kuvertstorlekar och kuvertslag.

Registrering och förvaring. Pärmar och mappar av olika slag bör användas vid insättning och registrering av handlingar. De vanligaste registreringsprinciperna genomgås. Övning med ett verklighetsstroget material, t. ex. med äldre exemplar av verkliga fakturor och brev samt kopior, bör förekomma. I anslutning till övningarna studeras, hur telefonkatalogen är redigerad. I registreringsövningarna kommer olika sorteringshjälpmedel och kortsystem till användning. Även någon övning i att klistra upp tidningsurklipp bör utföras.

Blankettövningar. Förutom postblanketterna bör eleverna väl känna till övriga på ett kontor förekommande blanketter och formulär, t. ex. för betalning och korrespondens, samt fakturor och fraktsedlar. De bör självständigt kunna fylla i dessa blanketter och känna till, hur man i verkligheten förfar med dem jämte eventuella kopior. Blankettövningarna bör ej inskränkas till ifyllande av handlingen. Det bör ibland

ingå att följa upp blanketterna med de olika åtgärder, som dessa föranleder. Sålunda kan exempelvis en check som ifyllts ge upphov till ytterligare åtgärder, såsom att checkhäftets försättsblad ifylls och saldo beräknas. Checken sänds vidare med eventuellt åtföljande skrivelse, och betalningen noteras. Vid fakturor tas kopior för respektive ändamål, och fakturorna bokförs liksom betalningen.

Om möjligt kan någon gång inrättas de olika avdelningar av ett företags kontor, som i verkligheten skulle beröras av övade arbetsmoment, liksom de institutioner, som man därvid skulle komma i kontakt med, såsom bank och post.

Kontorstekniska hjälpmedel. Eleverna bör få kännedom om olika kontorstekniska hjälpmedel och övning i att använda dessa. De bör få öva olika metoder för mångfaldigande och sortering av det mångfaldigade. Utskrift av stenciler och origram kan ske i ämnet maskinskrivning och det fortsatta arbetet utförs under lektioner i kontorsteknik. Eleverna bör få övning i att använda olika stämplor. Viss övning bör förekomma i bruk av dikteringsapparater. Ett brev kan lämpligen läsas in på en lektion i kontorsteknik och utskriften göras på en maskinskrivningstimme.

Att använda telefonen rätt bör betraktas som en viktig del av ämnet. Någon form av övningstelefon bör finnas, och eleverna skall lära sig telefonkultur i olika situationer. Inspelning av samtal kan ske för diskussion och bedömning.

I olika arbetsuppgifter kommer räknemaskiner till användning t. ex. vid uträkning och kontroll av fakturabelopp samt vid nedräkning av kolumner. En rätt fingersättning skall tillämpas.

Eleverna bör erhålla övning i att använda tabeller för gods- och postbe-

fordran liksom Sveriges kommunikationer.

Bokföring. Eleverna bör få öva sig i att göra noteringar efter verifikationer och erhålla någon kännedom om genomskriftsbokföring. De kan utföra någon övning med avlöningslistor och med användande av skattetabeller och lönestatistikort.

En sammanhängande övning i kontorsarbete. För att på ett verklighets-troget sätt ge träning i elementära, kontorstekniska detaljer och enkla kontorsrutiner kan undervisningen i kontorsteknik avslutas och sammanfattas i en längre eller kortare sammanhängande övning, t. ex. i form av skolfirma.

Specialämnena på hushållsteknisk linje (9ht)

Bostad och inredning 4 (1) vtr, ekonomi och arbetsorganisation 2 (1) vtr, kost och matlagning 7 (1) vtr, textilier och sömnad 5 (1) vtr samt barnavård och familjekunskap 4 (2) vtr. Siffror inom parentes anger antal veckotimmar, som anslås till teoriundervisning.

Mål

Undervisningen i specialämnena på linje 9ht har till uppgift att ge eleverna en grundutbildning inom arbetsområden, som berör den enskildes konsumtion, miljö och omvårdnad. Undervisningen skall dels ge eleverna en grundläggande utbildning i de arbetsuppgifter, som förekommer i ett hem, samt en fostran för livet i hemmet, dels utgöra en förberedelse för fortsatt yrkesutbildning inom vårdande yrken, serviceyrken och vissa produktionsyrken.

Genom lämplig avvägning mellan yrkesteoritisk undervisning och praktiska tillämpningsövningar skall eleverna bli förtrogna med några inom yrkesområdet förekommande miljöer, med redskap, material och metoder samt med arbetslivets krav beträffande personligt uppträdande och den enskildes arbetsprestation. Eleverna skall också få en orientering om arbetsuppgifter och arbetsförhållanden inom de yrken, för vilka linjen närmast förbereder samt om yrkeshygien.

Anvisningar och kommentarer

Allmänna synpunkter

Den tidigare givna grundläggande undervisningen i ämnena, som berör området, bör inom denna linje fördjupas och breddas, så att elevernas kunskaper och inställning till miljö, hygien, kost, textilier och ekonomi gör dem bättre förberedda för kommande arbetsuppgifter.

Gemensam grund för alla är den obligatoriska undervisningen i textilslöjd och hemkunskap. Därutöver kommer ett antal elever att ha tillägnat sig ytterligare kunskaper och färdigheter genom tillval av fortsättningskurs i hemkunskap samt av textilslöjd. Eftersom lärostoffet på linjen i huvudsak måste bygga på den för alla obligatoriska undervisning som tidigare meddelats, ankommer det på läraren att anpassa sin uppläggning efter elevernas kunskapsnivå och erfarenheter. En individualisering av arbetsuppgifterna blir erforderlig.

I undervisningen bör ingå sådana moment, som är ägnade att väcka elevernas ansvarskänsla och ge dem inblick i såväl skötseln av ett hem som i uppgifterna inom ett antal vårdnadsyrken (sjuk- och barnavård m. m.), serviceyrken (inom hotell-, restaurang- och butiksbranschen, på institutioner m. m.) och inom produktionen (t. ex. av textilier och livsmedel).

Det är av stor vikt, att erforderlig teoretisk undervisning meddelas i nära anslutning till praktiska tillämpningsövningar. Eleverna bör utföra sina arbetsuppgifter såväl individuellt som i grupp för att tränas till ansvarskänsla, självständighet och samarbetsförmåga. Innehållet i kursmomenten erbjuder goda möjligheter för en sådan uppläggning av arbetet. Undervisningen bör göras så aktuell som möjligt och läraren bör vara uppmärksam på elevernas intresseinriktning. De praktiska tränings- och arbetsmomenten bör läggas upp så, att de kunna erfarenheterna kan tillämpas och anpassas efter arbetslivets skiftande krav.

Frågor som rör ekonomi och arbetsorganisation bör beaktas inom alla huvudområden och tas upp till behandling i sitt rätta sammanhang, såväl inom yrkesteorin som yrkesarbete.

Planering och samverkan

Uppläggningsen av undervisningen blir i hög grad beroende av samverkan med andra mer specialinriktade ämnen inom skolan, främst samhällskunskap, biologi, gymnastik, träslöjd och teckning. En nära kontakt mellan lärarna i samtliga yrkesinriktade tillvalsämnen inom grenen är av största vikt vid planeringen av undervisningen.

När det gäller samverkan mellan samhällskunskap och hushållstekniska ämnen, är främst följande synpunkter att beakta. Frågor av ekonomisk, social, psykologisk och juridisk karaktär, som berör den enskilda familjen, samhällets institutioner, produktion, distribution och konsumtion, behandlas både i samhällskunskap och i den hushållstekniska linjens yrkesinriktade ämnen. I samhällskunskap ges den grundläggande orienteringen och de allmänna sammanhangen, medan inom yrkesinriktade ämnen de ekonomiska frågorna bör an-

knytas till inköpsekonomi, varukännedom samt drifts- och arbetsekonomi för varierande enheter från det enskilda hushållet till större enheter. Frågor som berör konsumtion — t. ex. om bostäder, livsmedel, textilier — borde i de yrkesinriktade ämnena behandlas med huvudvikten lagd vid utnyttjande och/eller vård. De områden, som berör mellanmänskliga kontakter, föstran, anpassning till samarbete och förståelse för individens psykologiska utveckling, torde få en bakgrund i samhällskunskapen, men vissa moment därav behandlas sedan utförligare i yrkesämnet familjekunskap. Inom de yrkesinriktade ämnena är det vidare lämpligt att anknyta till de mera speciella frågorna, t. ex. småbarnsvård samt sjuk- och åldringsvård, och att sammanbinda den teoretiska kunskapsbakgrunden med praktisk tillämpning vad beträffar utrustning, kost- och hygienfrågor.

Undervisningen inom de yrkesinriktade ämnena i fysiologiska och hygieniska frågor bör i största möjliga utsträckning bygga på kunskapsunderlag från undervisningen i biologi. En samordning med detta ämne bör eftersträvas, varvid olika moment beaktas även vad gäller sexualundervisning. Undervisningen inom de hushållstekniska ämnena bör framför allt inriktas på tillämpningar för frågor rörande kost, personlig hygien, bostads-, kropps- och arbetshygien.

Yrkeshygieniska frågor behandlas i ett flertal ämnesmoment. Det är viktigt, att undervisningen på detta område görs så allsidig som möjligt med hänsynstagande till de skiftande yrkesuppgifter, som eleverna kan tänkas få efter skoltidens slut. Inte minst väsentligt är, att de får en noggrann kännedom om olika slag av skyddsanordningar, om vikten av att iakttaga gällande skyddsföreskrifter och om åtgärder för

att kunna ge första hjälpen vid olycksfall.

Inom gymnastiken läggs in moment, som gäller kroppshållning och rörelseteknik samt lämpliga arbetsställningar vid olika arbeten i hemmet, t. ex. lyftning och bärning. I de olika ämnena ingår träningsmoment, som anpassas efter respektive yrkesområden. Detta är viktigt, då den hushållstekniska linjen inriktas mot yrken, vilka i regel inte innehåller energimässigt påfrestande moment men däremot uppgifter, som kräver mycket gående och stående samt tät växlingar av arbetsställningar och arbetsteknik.

Vid de avsnitt av bostadens inredning, som berör färg, form och textilier etc., bör samarbete förekomma mellan lärarna i teckning, textilslöjd, barnavård och hemkunskap.

Lärarna i de hushållstekniska ämnena har givetvis full frihet att behandla de olika huvudmomenten i den ordningsföljd, som befinns lämpligast med hänsyn till elevernas intressen, mögnad och erfarenhet samt till lokalförhållandena.

Beträffande allmänna anvisningar i övrigt hänvisas till anvisningar för den grundläggande utbildningen i hemkunskap i årskurs 7 och i ämnet textilslöjd.

Arbetsätt

Klassundervisning kan i de hushållstekniska ämnena göras intressant tack vare den rikhaltiga undervisningsmateriel, som man där förfogar över. Lärardemonstrationer bör i stor utsträckning förekomma i samband med såväl yrkesteori som yrkespraktik.

Det syns vara lämpligast att först ge eleven individuell erfarenhet i att utföra olika typer av arbetsuppgifter. Först därefter blir grupparbetet effektivt. Det kan annars lätt bli så, att de duktiga gör större delen av arbetet. Så

väl individuella uppgifter som gruppuppgifter kan utformas som elevdemonstrationer. Uppgifterna kan även utarbetas som laborationer. Läraren bör på ett åskådligt sätt gå igenom laborationen i förväg för att klargöra för eleven, att det inte är fråga om prov eller tävling, även om tidsstudier ingår i uppgiften.

Situationsspel kan ibland användas, t. ex. vid sådana moment som olycksfallsrisker, familjens ekonomi eller ett familjeråd kring samarbete och arbetsfördelning i hemmet.

Studiebesök enskilt eller i grupp ger eleverna kontakt med produktion, kommande arbetsmiljöer m. m. Besökarna bör vara väl förberedda ev. genom ett frågeformulär, som skall besvaras efter besöket. De bör passas in så att de belyser ett just avslutat kapitel eller utgör inledning till ett nytt avsnitt. Eleverna bör känna, att besöken har mening och inte bara ger en tillfällig förströelse.

Om en expert kan komma till skolan och bereda eleverna tillfälle att fråga, ger detta en naturlig kontakt med yrkeslivet. Både när det gäller studiebesök och besök av experter, är de lokala förhållandena avgörande för vad som kan företagas.

Hjälpmedel

Undervisningen i hushållsteknik är i hög grad beroende av en väl utrustad institution. Bland hjälpmedel kan nämnas projektor, filmduk, planschställning, flaneltavla med bladdertavla samt planscher, bildband o. dyl. ävensom byggbilder (till flaneltavla) för ämnets olika grenar.

Läroböcker bör användas men utan att läraren känner sig bunden av deras gruppering av stoffet; längre, tidsödande anteckningar skall undvikas.

I referensbiblioteket bör finnas en uppsättning böcker, uppslagsböcker och

facktidsskrifter, som berör ämnets olika grenar, jämte läroböcker i angränsande ämnen. Av varje bok, som är lämplig för grupparbete, bör finnas ett flertal exemplar.

Hjälpmedlen kan exempelvis utformas som arbetsblad av ifyllnadstyp, iakttagelseschema för komplicerade arbetsredskap samt arbetsblad för arbetsböcker och laborationer. De kan utnyttas t. ex. vid förövningar till budget

och bokföring, övningar att ändra recept, övningar att läsa en bostadsritning eller att välja vaser till olika snittblommor. En del arbetsuppgifter bör kompletteras med ledfrågor och litteraturanvisningar. Studieanvisningar för besök utanför skolan bör utarbetas.

På ämneskonferenser vid läsårets början kan en detaljplanerad studiegång och ett urval av arbetsuppgifter utformas.

Bostad och inredning

Huvudmoment

Allmänna normer och krav på bostaden: Bostadshygien, ljusförhållanden, uppvärmning, säkerhetsfrågor. — Bostadsplanering: Bostadstyper, planlösning och teknisk utrustning av bostadens utrymmen med hänsyn till de boende och hushållsorganisationen. — Inredning: Kökets arbetsplatser och deras utrustning. Golv, på olika sätt behandlade ytor, tapeter, teknisk utrustning, möbler, inredningstextilier, armatur m. m. — Hemvård: Metoder och utrustning för vård och underhåll av inredningselement och material, t. ex. diskning, olika former av städningsarbete och tvätt med efterbehandling.

Anvisningar och kommentarer

Undervisningen om bostad och inredning bör ge eleverna en uppfattning om den funktionella och estetiska utformningen av bostaden. Då det gäller att på ett konkret sätt undervisa i bostadslära, utgår man lämpligen från den enskildes bostad och behandlar därefter andra avsnitt av den yttre miljön. Sålunda bör olika bostadsformer samt planering och användning av bostaden och dess fasta och lösa inredning behandlas så, att eleverna inriktas

mot ett sakligt val av bostad, teknisk utrustning, möbler, inredningstextilier, armatur etc. Undervisningen bör ge dem insikt om betydelsen av lämpliga arbetsredskap och arbetsmetoder för vård av material till såväl fast som lös inredning.

I samband med användning av elektriska hushållsmaskiner behandlas praktisk elektricitetslära och olycksfallsrisker. Undervisningen i hemvård och tvätt bör i yrkesarbetet åtföljas av övningsuppgifter med redskap, tvätt- och rengöringsmedel m. m. Vård av och uppträdande i kollektiva utrymmen i fastigheter bör behandlas.

Tid bör ägnas åt sådana arbetsuppgifter, som väcker elevernas intresse för vardagstrivsel, betydelsen av traditioner i hemmet, firande av familjehögtider, helger m. m. I samband med anordnande av enkla fester ges tillfälle att lära eleverna personligt uppträdande och att låta dem utföra borddukingar på varierande sätt. Detta samt blomvård, dekorering till helg och fest m. m. kan på ett naturligt sätt övas i t. ex. hemvårdslägenheten.

Eleverna bör även få orientering om metoder för vård och underhåll av annan arbetsplats än hemmet, t. ex. skoltidslokal. För att denna orientering

skall bli mera instruktiv, kan en elev få till uppgift att besöka en arbetsplats och referera sina intryck inför kamraterna. Ett väl utarbetat arbetsblad måste han därvid ha till hjälp.

Eleverna bör fostras att självständigt välja inom varumarknaden. Detta kan ske genom individuella uppgifter och

gruppuppgifter. Redovisningar kan göras i form av utställning eller demonstration.

För att avsnittet planlösning av bostaden skall bli så påtagligt som möjligt, bör eleverna få arbeta med flanellmaterial, köksbyggsatser, modellmöbler och bildband samt göra studiebesök.

Ekonomi och arbetsorganisation

Huvudmoment

Budgetfrågor: Familjemedlemmens budget i relation till hela familjebudgeten. Budgetförslag för olika typer av hushåll. — Olika inköpsformer: Kontant, kredit, konto, avbetalning, partiköp etc. — Kalkylering: Ekonomiska beräkningar i samband med t. ex. bostättningsplanering, maskinell utrustning, tvättarbete samt hel- och halvfabrikat. — Ekonomisk information: Reklam, varudeklaration, konsumentupplysning genom olika massmedier. — Elementär bokföring: Olika sätt att registrera inkomster och utgifter. — Arbetsorganisation: Metodiskt arbete samt tillämpning av korrekta arbetsställningar och arbetsrörelser. Sambandet mellan tid, prestation och effekt. Utnyttjande av enskild eller kollektiv teknisk utrustning. Planläggning av olika arbetsuppgifter. — Arbets- och anställningsförhållanden inom de yrkesområden, för vilka undervisningen förbereder.

Anvisningar och kommentarer

Undervisningen i ekonomi och arbetsorganisation avser att träna eleverna till ekonomiska värderingar i fråga om den individuella konsumtionen samt att något klargöra sambandet mellan den enskildes ekonomi och samhällets. De bör även få sätta sig in i och göra enkla kostnadsberäkningar, som berör

olika delar av konsumtionen. Undervisningen bör ge dem en uppfattning om betydelsen av arbetets organisation såväl i hemmet som för övrigt i yrkeslivet. De skall vidare få en översiktlig orientering om arbets- och anställningsförhållanden inom de yrkesområden, för vilka den hushållstekniska linjens yrkesförberedelse kan vara av väsentlig betydelse. När så ske kan, bör denna orientering ges i samband med studiebesök vid hemortens företag och institutioner.

Då arbetsorganisationen är en förutsättning för att man skall kunna arbeta självständigt och dessutom kräver mycken träning, bör detta avsnitt behandlas i ett tidigt skede. När läraren klargjort principerna för och nyttan av väl genomtänkt planering, kan eleverna vid grupparbete tränas i planläggning av till en början enklare sedan mera samman-satta arbetsuppgifter för såväl hem som andra arbetsplatser. Betydelsen av arbetsplatsens utformning, av ändamålsenliga arbetsställningar och av arbetsbesparande maskiner i hem och institutioner betonas.

Det är viktigt att för eleverna klargöra, hur man skaffar sig saklig information i olika avseenden. Läraren bör framhålla, att planläggningen av arbetet i ett hem till stor del påverkas av de varor, som väljes till hemmet. Han

kan vid klassundervisning gå igenom olika inköpsformer, de faktorer, som inverkar på en varas prisbildning, och de hjälpmedel, som står konsumenterna till buds i dessa frågor. Eleverna bör sedan övas genom individuella uppgifter och gruppuppgifter av typen: På vilka olika sätt kan jag köpa in denna vara? Vilka upplysningar lämnar varudeklarationen om den — undersök varan och jämför.

Eleverna bör göras förtrogna med hur man gör upp en kalkyl. Det kan gälla årskostnaderna för en hushållsmaskin

Kost och matlagning

Huvudmoment

Näringslära: Näringsämnenas egenskaper, uppgifter och förändringar vid livsmedelshandlingen. Näringsbehovet under olika förhållanden och betydelsen av rätt sammansatt kost. Uppgörande av förslag till måltider och matsedlar samt orientering om matkostnader för olika åldersgrupper, yrkesgrupper m. m. — Livsmedelskännedom: De olika livsmedlens sammansättning, näringsvärde och pris. Industriellt förberedda livsmedel, kvalitetsbedömning, livsmedelskontroll och livsmedelshygien. Förvaring av livsmedel. — Matlagning: Planering, inköp och tillagning av rätter och måltider med pris- och tidskalkyler för olika typer av hushåll. Metoder för ett rationellt och effektivt matlagningsarbete. Jämförelser vid matlagning, bakning och konservering mellan användning av hel- och halvfabrikat och produkter, tillverkade inom olika typer av hushållsenheter. Måltidsmiljö och servering.

Anvisningar och kommentarer

Den undervisning som rör kost och matlagning har till uppgift att klargöra

eller prisjämförelser. Detta avsnitt bör behandlas vid klassundervisning och sedan tillämpas av eleverna vid gruppuppgifter och individuella uppgifter i samband med yrkesarbete i matlagning och hemvård.

Angående budgetfrågor se anvisningar och kommentarer till tillvalsämnet familje- och socialkunskap s. 376.

Arbetslivets krav på engagerad arbetsinsats, respekt för arbetsplatsens tillhörigheter och vikten av punktlighet, självdisciplin och personlig hygien poängteras för eleverna.

betydelsen av kostens ändamålsenliga sammansättning och beredning. Undervisningen i matlagning bör läggas upp så, att eleverna får träning att självständigt planera och tillaga måltider samt sköta uppköpen till dessa. Vikten av rätta arbetsredskap och arbetsmetoder behandlas. Eleverna bör få kännedom om olika maskinella hjälpmedel för matlagning. I livsmedelskännedom bör ingå studier inom livsmedelsbranschen på orten.

Den inledande undervisningen i kostlära och matlagning bör uppta repetition av matlagningsens grundregler och typrätter. Läraren kan därvid demonstrera det nya i dagens arbetsuppgift och därefter låta varje elev utföra densamma. I anslutning härfill inövas lämpligen proportionsberäkningar och livsmedelskännedom. Om några elever redan behärskar matlagningsens grundregler, kan de sysselsättas med individuella uppgifter eller gruppuppgifter.

Vid för årstiden lämplig tidpunkt behandlas metoder för enklare konservering med yrkesarbete i direkt anslutning härtill. Hemkonserveringens lönsamhet diskuteras.

Efter denna period av metodmatlagning kan följa en period, då eleverna tillämpar sina vunna erfarenheter med tillagning av vardagskost under olika förutsättningar samt med bakning. Matlagningen kan utformas omväxlande som familjematlagning och ren träningsmatlagning, även med någon inriktning på storhushåll. Användning av rester bör beaktas. Planläggning och tillagning av vardagskostens bör behandlas så, att eleverna får upp ögonen för vardagskostens betydelse för välbefinnande och prestationsförmåga. I detta sammanhang understryks även vad som behandlats i årskurs 7 om kosten och tänderna.

Metoder för rationell matlagning omfattande även tidskalkyler, planering av matsedlar och ekonomiska inköp behandlas såväl teoretiskt som praktiskt. Eleverna arbetar här lämpligen dels individuellt, dels indelade i grupper. De ekonomiska spörsmålen bör löpa som en röd tråd genom undervisningen. Eleverna bör föra arbetsjournal med priskalkyler över sina arbetsuppgifter. I slutet av arbetsåret bör de ges tillfälle att för gäster anordna måltider, som de självständigt får planera och genomföra. Härvid kan det falla sig naturligt att behandla alkoholfria drycker contra alkoholhaltiga.

Då eleverna uppnått större färdighet i matlagning, kan de individuellt eller i grupp utföra enkla laborationer och föra protokoll över arbetet. Laborationerna kan bestå av jämförelser mellan hel- och halvfabrikat, hemfabricerat — färdigköpt, djuptfryst — färskvara, smör — margarin i ett bakverk, olika

tillagningsmetoder för samma livsmedel osv.

I näringsläran kan näringsämnenas egenskaper, uppgifter och förekomst i livsmedlen samt vikten av rätt sammansatt kost behandlas vid klassundervisning. För att aktivera eleverna kan läraren därefter dela ut gruppuppgifter. Gruppen studerar uppslagsböcker, tidningar och annat studiematerial. De olika grupperna redogör inför kamraterna för sina arbetsuppgifter, och ämnesmomentet kommenteras av läraren och diskuteras i klassen. Matsedelsförslag kan göras upp av eleverna individuellt eller i grupp för olika kategorier: barn, ungdom, åldringar, sjuka, människor med tungt arbete osv. I yrkesarbetet tillagas vissa av de uppsatta matsedelsförslagen. En grupp bör t. ex. laga till olika morgonmål för att få fram lättlagade, billiga och för eleverna tilltalande variationer. Måltid måste ej nödvändigtvis serveras vid varje arbetstillfälle.

I livsmedelskännedom behandlas våra livsmedel, såväl råvara som mer eller mindre preparerad vara. Läraren kan här efter en schematisk genomgång av huvudgrupperna animaliska och vegetabiliska livsmedel låta grupper av elever studera vissa livsmedel, t. ex. mjölk och mjölkprodukter, kött, fisk samt sädeslagens produkter. Även här torde arbetsblad som vägledning för eleverna vara nödvändiga. I samband med behandling av olika typer av livsmedel kan läraren aktualisera undervisningen genom filmförevisning eller något studiebesök, t. ex. i mejeri, kvarn och kött- eller fiskaffär.

Textilier och sömnad

Huvudmoment

Materiallära och inköpskunskap: Textila material, deras framställning, upp-

byggnad, egenskaper och användningsområden. — Sömnad av kläder och hemtextilier. — Textilvård: Metoder

och hjälpmedel för vård och underhåll av kläder, hushålls- och inredningstextilier. — Textilekonomi: Planering och anskaffning av personlig utrustning för olika förhållanden; utrustning för ett hem, t. ex. bäddutrustning, linneförråd och inredningstextilier. Jämförelse mellan egentillverkning och inköp. — Textil- och dräkthistoria: Orientering om den kulturella bakgrunden till kläder och textilier i det moderna samhället.

Anvisningar och kommentarer

Materiallära och inköpskunskap

Undervisningen skall bygga på i föregående årskurser inhämtade kunskaper på området. Kursen bör därför lämpligen börja med en kortare genomgång av de grundläggande moment, som alla elever har fått del av. På grund av att alla troligen inte deltagit i tillvalsämnet textilslöjd, blir i den fortsatta undervisningen en del av materialläran ny för vissa och för andra en repetition och breddning av kunskapsstoffet. Undervisningen måste till stor del bygga på demonstrationer och laborationer, där främst fibrernas egenskaper och användningsområden behandlas. Vid laborationer bestäms bl. a. i textilier ingående fibrer samt textiliernas förhållanden vid påverkan av vatten, tvättmedel, värme, ljus, mekaniska påkänningar m. m. Vid laborationer är det lämpligt, att eleverna arbetar i mindre grupper, helst två och två.

I nära anslutning till materialläran diskuteras olika tygers och kvaliteters användningsområden, stapelvaror, modevaror, prissättning m. m. Innebörden av textila varudeklarationer behandlas. I samband med tyger genomgås de vanligaste vävnadsbindningarna. Där så är lämpligt, kan resultatet av olika undersökningar liksom prover samlas i en arbetspärm.

Sömnad

Klädsömnad. Arbetets planläggning liksom arbetsgången är vid klädsömnad av största betydelse. Det är därför viktigt, att läraren går igenom ordningen för de olika momenten: förarbete, sömnad, provning, pressning osv.

Pressning är ett viktigt led i arbetet. Eleverna måste därför vänjas vid att pressa under arbetets gång, för att slutresultatet skall bli gott. Olika material bör användas vid sömnaden, så att eleverna därigenom får erfarenhet av hur olika tyger skall behandlas med avseende på såväl sömnad som pressning.

I arbetet bör ingå sömnad av detaljarbeten, varigenom eleverna dels får övning i att utföra moment, som kan ingå i kommande större arbetsuppgifter, dels lär sig moment, som inte alltid blir aktuella, när de syr sina plagg, men som de ändå bör känna till. Som exempel på detaljer kan nämnas olika sätt att lägga upp ett plagg, olika sorters knapphål, sprund och kragfastsättningar. För att undvika enformighet i arbetet bör man lämpligen förlägga dessa övningsuppgifter till olika tidpunkter av läsåret.

Klädsömnaden skall anknyta till gällande mode, men alltför svåra modeller bör undvikas. Vid planeringen skall eleverna lära sig att ta hänsyn till vilka färger som är klädsamma för dem och vilka linjer som är fördelaktigast för figuren. Likaså bör kvaliteter diskuteras, så att de får förståelse för olika tygers lämplighet från praktiska, estetiska och ekonomiska synpunkter. De bör få tillfälle att själva inom vissa gränser välja färger och mönster på tyg till olika plagg.

Alla elever har från tidigare undervisning kännedom om olika verktyg och maskiner, men en repetition och utvidgning av vad de då inhämtat är i regel nödvändig. Det är viktigt, att al-

la från början lär sig att använda de rätta handgreppen och att inta en riktig arbetsställning vid olika arbetsplatser.

Mönsterkonstruktion kan tas upp endast i den formen, att ev. vissa grundmönster ritas. Förändringar och formning av mönster måste alltså ligga till grund för klädsömnaden. En rikhaltig uppsättning av olika grundmönster med god passform erfordras därför. Även kommersiella mönster skall användas vid sömnaden. Vid mönsterformning och pressning är provdockor ett värdefullt hjälpmedel.

Linnesömnad och hemtextilier. Till linnesömnad och hemtextilier används andra kvaliteter än till klädsömnad, varför eleverna ges möjlighet att handskas med andra tygtyper än dem som är avsedda till enbart klädsömnad.

Då tyger till inredningstextilier i regel ställer sig ganska dyra, kan inte större arbeten förfärdigas. Eleverna kan t. ex. sy ett stolöverdrag eller brodera en mindre kudde eller duk, ting som utgör ett väsentligt inslag vid utformningen av en tilltalande miljö och som också kan ge bakgrund till textilhistorien. Dylåka arbeten är lämpliga som fyllnadsuppgifter.

Demonstrationer av moderna linneförråd är värdefulla.

Textilvård

Den dagliga klädvården uppmärksammas, och en del lagningar och smärre reparationer utförs. Det bör inskräpas att prydighet i klädedräkt är av betydelse både för den enskilda människan och för hennes omgivning. I samband med textilvård berörs något frågan om lämpliga tvättmetoder för olika textila material. I textilvård är samarbete med läraren i hemkunskap naturligt.

Textilekonomi

Utgifterna för kläder och hemtextilier

spelar en stor roll i ett hems budget. För att med siffror belysa priser bör man göra kostnadsberäkningar till de plagg som förfärdigas. I något fall bör även tidsstudier utföras, varigenom eleverna kan få någon kännedom om vad som lönar sig att sy själv.

För att utgifterna för kläder och textilier skall inpassas i ett större sammanhang, bör undervisningen samordnas med t. ex. hemkunskap. Budgetförslag utarbetas för den egna garderoben och hemmets textilier, främst linneförrådet, med hänsyn tagen till olikheter i årsinkomst och familjestorlek.

Textil- och dräkthistoria

En kort översikt lämnas över inredningstextilier, och i samband därmed behandlas olika broderier. Likaså lämnas en översikt över klädedräktens historia genom tiderna. Eleverna kan själva bidra till lektionerna genom att samla klipp och bilder av olika slag.

Inom detta moment är väl planerade studiebesök av stort värde, men givetvis bör sådana förekomma också inom andra områden.

Vävning (där sådan kan komma i fråga)

Momentet bör omfatta genomgång av vävstol med redskap; uppsättning av väv; grundbindningar och härledning; vävning i olika tekniker med i regel högst fyra skaft. På grund av tidigare tillval kan eleverna även med avseende på vävning ha olika utgångspunkt. De som i tidigare årskurser deltagit i vävning, skall inte behöva börja med grundläggande moment utan få möjlighet att fördjupa och bredda sina kunskaper. De övriga får börja med det elementära, dvs. genomgång av vävstol och redskap. Lämpliga tekniker är tuskaft, kypert, förenklad dräll, rosengång, munkabälte o. dyl.

Särskilt på vävningens område bör för hemorten karakteristiska vävsätt och mönster utnyttjas.

För vävning, där sådan kan ifråga-

komma, beräknas ungefär halva den tid, som är anslagen till praktiskt arbete, medan den andra hälften anslås till sömnad m. m.

Barnavård och familjekunskap

Huvudmoment

Familjen: Familjens funktioner. Olika typer av familjer. Familjebildning. Samlevnads- och samarbetsfrågor. Inbördes rättigheter och skyldigheter. Förhållandet mellan olika generationer. En demokratisk familjesyn.

Fysisk och psykisk vård: I anslutning till praktiska övningar huvuddragen av fysisk och psykisk vård under barna- och ungdomsåren mot bakgrund av den individuella utvecklingen; inlärnings-, tränings- och sysselsättningsfrågor och i samband därmed praktiska tillämpningsövningar.

Sjukdom och olycksfall: Sjukdomar hos barn och äldre samt grundförutsättningar för hemsjukvård. Risken för olycksfall med särskild hänsyn tagen till barn. Förebyggande åtgärder med tillämpningsövningar bl. a. rörande bostadens inredning och utrustning.

Socialvårdsfrågor: Samhällets stöd åt barn, föräldrar, sjuka och äldre.

Anvisningar och kommentarer

Familjen

Undervisningen i familjekunskap bör så långt möjligt anknyta till elevernas egna erfarenheter.

Vid behandlingen av familjens funktioner bör frågorna belysas från såväl individens som samhällets synpunkt. Storfamiljens minskade betydelse i våra dagars samhälle uppmärksammas. Familjer, som består av endast fader och barn eller, framför allt, endast moder och barn, utgör en växande grupp.

Det bör klargöras, att alla familjetyper i stort ställs inför samma uppgifter och bör ges samma möjligheter att lösa dem.

Eleverna bör söka få en överblick över sin egen situation; de är på väg att lämna en familj men är ännu för unga att bilda en egen. De bör också få klart för sig, vad äktenskapsbildning innebär, särskilt tidig sådan. De ekonomiska konsekvenserna, betydelsen för yrke och utbildning och frågan om husrens förvärvsarbete belyses. Undervisningen kan bidra till att göra förväntningarna inför framtida familjebildning mer verklighetsanpassade och därigenom göra det lättare för eleverna att i sinom tid komma till rätta med uppdykande svårigheter. Vikten av hänsyn och anpassning inom familjen och i all mänsklig samvaro bör framhållas.

Det kan även vara lämpligt att ta upp speciella tonårsfrågor till diskussion. Eleverna bör lära sig respektera synpunkter, som avviker från deras egna. För att utröna de vuxnas inställning kan de enskilt eller i grupp intervjua t. ex. någon representant för föräldraföreningen. Man kan även låta dem diskutera, hur arbetet inom familjen kan fördelas eller hur dennas gemensamma fritid lämpligast kan disponeras.

Vid genomgången av inbördes rättigheter och skyldigheter inom familjen är det av vikt, att undervisningen konkretiseras genom att den så långt möjligt får utgå från elevernas erfarenheter och genom att den rikligt exemplifieras.

Den elementära rättsliga innebörden

av begreppen förlovning, lysning och vigsel behandlas. Det bör klargöras, att makarna har underhållsskyldighet gentemot varandra, att båda föräldrarna äger skyldighet att sörja för barnen och att också den som har sitt arbete i hemmet enligt lagen bidrar till familjens försörjning. Grundprinciperna för äktenskapsförord och giftorätt genomgås eller repeteras. Barnets rättsliga ställning belyses med konkreta exempel. Samordning med undervisning i samhällskunskap beaktas.

Det bör påpekas för eleverna, att man i alla tveksamma fall bör fråga juridisk sakkunskap, och att man aldrig skall underteckna ett papper utan att veta vad det innebär.

Fysisk och psykisk barnavård

Inledningsvis berörs barnavården i Sverige förr och nu för att eleverna skall få förståelse för sociala och medicinska framsteg. Vikten av goda kunskaper i barnavård hos yrkesutövare inom barnavården och hos föräldrar, systerkon m. fl. poängteras.

Späd- och småbarns dygnsrytm — deras behov av utevistelse, vila, sömn, bad, tandvård samt skötsel i övrigt — uppmärksammas. Barnets kläder och utrustning demonstreras. För att spilltid vid undervisningen skall undvikas kan grupparbete ordnas.

Undervisningen om spädbarns kost bör medelst praktiska tillämpningsövningar göras så konkret som möjligt. Eleverna bör få en elementär insikt i de olika aspekter, som kan läggas på bröstuppfödning, blandad mjölkuppfödning (bröst- och flaskuppfödning) och på avvänjning. Tilläggskostens betydelse för barnets utveckling framhålles. De krav på kostens sammansättning, som växandet ställer, beaktas. Det är viktigt, att eleverna lär sig anlägga även tandvårdssynpunkter på kosten.

Undervisningen om den fysiska utvecklingen under olika åldersstadier kan förslagsvis omfatta längd- och viktökning, förändring av statiska funktioner, tandsprickning samt sinnesorganens och rörelseförmågans utveckling.

Undervisningen om den psykiska utvecklingen bör omfatta emotionell, intellektuell och social utveckling under olika åldersstadier.

Speciellt bör den fysiska och psykiska utvecklingen under pubertetsåldern behandlas.

Eleverna uppmanas att tillvarata tillfällena att hjälpa till med vården av småsyskon och bekantas barn. Deras erfarenheter utnyttjas vid lektioner genom samtal och gruppdiskussioner.

I detta sammanhang bör begreppet fostran, dess mål och medel, behandlas. Här betonas, att den känslomässiga kontakten mellan föräldrar och barn är grundläggande för all fostran liksom att varje barn bör få utvecklas efter sina förutsättningar. Lekens betydelse för barnets fysiska och psykiska utveckling liksom vikten av sysselsättningsmateriel och leksaker belyses. Lektionsstadierna behandlas var för sig.

Sjukdom och olycksfall

Eleverna ges en kort redogörelse för olika åldersskeden under individens liv och för hur livsrytmen skiftar liksom behoven.

Eleverna bör undervisas om vilka krav som kan ställas, för att sjukvård i hemmet skall bli tillfredsställande. De bör upplysas om åtgärder till förebyggande av smittospridning, om innebörden av inkubation och om betydelsen av vaccination. De bör också få en grundläggande kännedom om de vanligaste sjukdomstecknen. Undervisningen bör vidare ge synpunkter på hur man ordnar för vård i hemmet av åldringar.

Åtgärder till förebyggande av olycksfall, framför allt bland barn, tas upp till behandling. Eleverna bör upplysas om i marknaden förekommande säkerhetsanordningar. I samband med undervisningen i andra ämnen, t. ex. gymnastik, genomgås första hjälpen vid olycksfall.

Socialvårdsfrågor

Socialvården omfattar olika former av materiella hjälpåtgärder, bl. a. åt barnfamiljer, förebyggande hälsovård, sjukvård och åldringsvård samt rådgivning och upplysningsverksamhet. I undervisningen bör nämnas något om sociala förmåner för modern före och efter barnafödande, om de allmänna barnbidragen, om daghem och lekskolor, om bostadsförmedling, familjebostadsbidrag och egnahemslån. Den ogifta moderns situation, mödrahemmen samt barnavårdsmans och barnavårdsnämnds uppgifter belyses. Ungdomsvården behandlas med utgångspunkt i elevernas egen ålder och situation.

Allmän hälso- och sjukvård bör genomgås utifrån praktiska synpunkter. Eleverna får ta reda på var distriktssköterskan, provinsialläkaren, olika slag av kroppssjukhus, mentalsjukhus, sjukhem och eftervårdshem finns. Den allmänna

sjukförsäkringens grundprinciper genomgås.

Nykterhetsvården kan behandlas med utgångspunkt i olika människors inställning till alkoholen, orsakerna till det ökade missbruket, speciellt bland ungdomen, och samhällets nykterhetsvårdande verksamhet. Nykterhetsnämndernas uppgifter, vikten av läkarbehandling och länkrörelsens insats bör framhållas. Som exempel på lämpliga diskussionsämnen kan nämnas Vikten av nykterhet vid ratten och på arbetsplatsen, Spritfria fester och Alkoholbrukets inverkan på ekonomin. Individuellt eller i grupp kan ortens nykterhetsrörelse och dess arbete studeras.

Eleverna bör informeras om den verksamhet, som bedrivs av rådgivningsbyråer av olika slag.

Ålderspensionen och åldringsvård i hemmen och på anstalter åskådliggörs bäst genom direkt kontakt med de områden som avses, och eleverna får därvid övning i att ta hänsyn och lära sig lyssna till gamla människor. Besök på ålderdomshemmet är lämpligt liksom intervjuer med några personer på kommunens pensionärshem. Någon av eleverna följer en hemsamarit i arbetet hos åldringar och berättar sedan för klassen om sina intryck.

KLASSTYP b OCH B

Svenska

Mål

Se s. 125.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Förberedande undervisning i svenska enligt huvudmoment s. 125.

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning. Övning att framträda inför klassen med enkla berättelser och beskrivningar. Övning att uppträda i vardagslivets talsituationer. Enkel, väsentligen improviserad dramatisk framställning av vad eleverna har

läst, hört berättas eller själva kommer på. Övning att lyssna. Tal- och röstvård.

Lästräning: Högläsning och tyst läsning, med handledning, enskilt, i relativt homogena grupper och i klass, i syfte att lära eleverna läsa med god teknik och innehållsuppfattning. Läsning och tolkning av instruktiva och roande bilder. Samtal kring läseboken och klassbiblioteket. Någon övning att hitta i böcker. Bokvård. Individuell tyst läsning med övning att finna enkla fakta bl. a. i anslutning till arbetet inom hembygdskunskap. Fri läsning med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket. Förberedd uppläsning, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Fritt skriftligt berättande. Enkla personliga brev. Skrivning i anslutning till skolarbetet i övrigt.

Textning huvudsakligen som stöd för läsundervisningen. Inlärnin g av handstil. Handstilsvård.

Språkiakttagelser och övningar: I naturliga sammanhang ordförklaringar och ordsamlingsövningar i syfte att berika ordförrådet och variera uttrycks sättet vid muntlig och skriftlig framställning. Mångsidig övning med ord och ordserier i syfte att uppmärksamma ordens stavning och byggnad. Alfabetet. Övning att upprätta ordförteckningar och använda enkel ordlista för kontroll av stavningen.

Årskurs 3 och 4

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning i skilda ämnen. Övning att framträda inför klassen med enkla berättelser, beskrivningar och redogörelser. Övning att uppträda i vardagslivets talsituationer. Enkel, väsentligen improviserad dramatisk framställning av vad eleverna har läst, hört berättas eller själva tänkt ut. Övning att

lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra anteckningar som stöd för muntligt och skriftligt återberättande. Tal- och röstvård.

Lästräning och studieteknik: Tyst läsning och högläsning, i klass, i relativt homogena grupper och enskilt, bl. a. med övning att finna fakta och uppfatta det väsentliga i en text. Läsning och tolkning av bilder och kartor. Övning att i aktuella studiesammanhang använda skolans boksamlingar. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier. Informationsläsning, bl. a. i anslutning till arbetet inom orienteringsämnena. Upplevelseläsning under lärarens direkta ledning i syfte att stimulera elevernas läslust. Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek. Förberedd uppläsning, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Fritt skriftligt berättande. Personliga brev och dagboksanteckningar. Enkel skriftlig dramatisering. Enkla beskrivningar, redogörelser och anteckningar, även i anslutning till undervisningen i andra ämnen. Korta meddelanden. Handstilsövningar och handstilsvård.

Språkiakttagelser och övningar: Ordförklaringar och övningar i syfte att berika ordförrådet, variera och precisera uttryckssättet samt att ge fylldhet, livfullhet och sammanhang åt muntlig och skriftlig framställning. Insamling av ord till intresseområden med bearbetning av frekventa ord. Mångsidig övning att successivt lära in stavningen av allmänt brukade ord med särskild hänsyn till det ordförråd som eleverna använder vid sin skrivning. Individuell förteckning och bearbetning av ord som berett eleven svårigheter vid skrivningen. Vanliga förkortningar. Användning av ordlista, bl. a. för kontroll av stavningen. Övning att ordna ord alfabetiskt.

Iakttagelser av och övning att rätt använda de vanligaste formerna av allmänt brukade substantiv, adjektiv och verb. Övning att bilda enkla meningar och att använda de stora skiljetecknen. Kommatering vid uppräknig. Iakttagelser rörande skillnaden mellan vårdat och ovårdat språk i tal och skrift.

Årskurs 5 och 6

Fria samtal i anslutning till elevernas upplevelser och iakttagelser, aktuella händelser och läsning i skilda ämnen. Enkla diskussioner. Övning att framträda inför klassen med enkla berättelser, beskrivningar och redogörelser. Övning att uppträda i vardagslivets talsituationer. Enkla intervjuer. Väsentligen improviserad dramatisk framställning av vad eleverna har läst, hört eller själva tänkt ut. Övning att lyssna aktivt och i lämpliga sammanhang göra anteckningar. Tal- och röstvård.

Lästräning och studieteknik: Tyst läsning och högläsning, i klass, i relativt homogena grupper och enskilt, bl. a. med övning att finna fakta, uppfatta det väsentliga och förstå tankegången i en text. Läsning och tolkning av bilder, kartor, tabeller och diagram. Övning att i aktuella studiesammanhang använda skolans boksamlingar. Tekniken vid arbetet med hemuppgifter och andra studier. Informationsläsning bl. a. i anslutning till arbetet inom orienteringsämnen. Upplevelseläsning under lärarens direkta ledning i syfte att stimulera elevernas läslust. Fri läsning, med individuell rådgivning, efter elevernas val i klassbiblioteket och skolans gemensamma bibliotek. Förberedd uppläsning, gärna med inslag av talkör, sång och musik.

Fritt skriftligt berättande. Personliga brev och dagboksanteckningar. Enkel skriftlig dramatisering. Enkla beskrivningar, redogörelser, sammandrag och

anteckningar, även i anslutning till undervisningen i andra ämnen. Korta meddelanden. Vanliga blanketter. Handstilsövningar och handstilsvård.

Språkiakttagelser och övningar: Ordförklaringar och övningar i syfte att berika ordförrådet, variera och precisera uttryckssättet samt att ge fyllighet, livfullhet och sammanhang åt muntlig och skriftlig framställning. Insamling av ord till intresseområden med bearbetning av frekventa ord. Mångsidig övning att successivt lära in stavningen av allmänt brukade ord med särskild hänsyn till det ordförråd som eleverna använder vid sin skrivning. Individuell förteckning och bearbetning av ord som berett eleven svårigheter vid skrivningen. Vanliga förkortningar. Användning av ordlista, bl. a. för kontroll av stavningen. Iakttagelser av och övning att rätt använda de vanligaste formerna av allmänt brukade substantiv, adjektiv och verb samt ett begränsat urval ord från övriga ordklasser. Övning att känna igen subjekt, predikat och objekt i enkla sats. Meningsbyggnads- och interpunktionsövningar, delvis individualiserade. Iakttagelser rörande skillnaden mellan vårdat och ovårdat språk i tal och skrift.

Danska och norska: Övning att förstå danska och norska i tal och skrift huvudsakligen genom lyssnande och i anslutning därtill tyst läsning av enkla texter.

Speciella anvisningar

Förslag till disposition av en studieplan (s. 128) och anvisningar och kommentarer (s. 138) för undervisningen i svenska i klasstyp a och A gäller i tillämpliga delar.

I alla årskurser kan samläsning ske under de lektioner då samlad undervisning förekommer.

Samtliga huvudmoment under Språk-

iakttagelser och övningar bör återkomma varje år. Vid den gemensamma genomgången utgör de väsentligaste momenten i den lägre årskursen enligt

klasstyp a och A utgångsmaterialet, som då repeteras av elever i den högre årskursen. Därefter utför eleverna i båda årskurserna skilda arbetsuppgifter.

Matematik

Mål

Se s. 164.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Uppfattning av de hela talen till och med ett tusen; grundtal och ordningstal; udda och jämna tal; ental, tiotal, hundratal.

Beteckning av talen inom talområdet 1—1 000.

Huvudräkning företrädesvis inom talområdet 1—100, varvid säkerhet bör eftersträvas i addition och subtraktion inom talområdet 1—18; övning i multiplikation med båda faktorerna inom talområdet 1—10 och någon övning i att dela små tal i högst fem lika stora delar.

Begreppet noll.

Beteckning av talen inom talområdet 1—1 000.

Matematisk skrift för redovisning av olika tankegångar, innebärande addition, subtraktion, multiplikation och division ($6 + 2 = 8$ etc.).

Skriftlig räkning: addition och subtraktion, huvudsakligen inom talområdet 1—100, även i uppställning med minus-siffror och lån.

Enkla problem.

Öre och kronor samt allmänt brukliga längd-, vikt- och volymmått, Enkla sortförvandlingar.

Årskurs 3 och 4

Uppfattning och beteckning av de hela talen till och med en miljon och av bråk med små nämnare (halva, tredje-

delar, fjärdedelar, femtedelar och sjättedelar).

Huvudräkning med hela tal huvudsakligen inom talområdet 0—100: enkla beräkningar för att finna ett ungefärligt värde (överslagsberäkning) och enkla beräkningar för att finna ett exakt värde, varvid full säkerhet efter hand bör eftersträvas i addition och subtraktion med hela tal inom talområdet 0—18 samt i multiplikation med hela tal inom talområdet 0—10 och motsvarande divisioner.

Skriftlig räkning med hela tal inom talområdet 0—1 000 000: addition med högst sex termer; subtraktion; multiplikation med minsta faktorn företrädesvis ensiffrig; division med företrädesvis ensiffrig divisor; multiplikation med 10, 100 och 1 000 samt motsvarande division.

Åskådningsgeometri: linje, sträcka, vinkel, yta, omkrets, rektangel, kvadrat; mätningar med kvadratcentimeter och kvadratdecimeter.

Problem ur vardagslivet med beaktande av elevernas intressen samt problem i anknytning till andra ämnen.

Öre och kronor samt allmänt brukliga längd-, yt- och volymmått, vikter, tidmätt. Sortförvandlingar av betydelse i vardagslivet.

Årskurs 5 och 6

Uppfattning och beteckning av de hela talen till och med en miljard, av bråk med små nämnare och decimaltal med tiondelar, hundradelar och tusendelar.

Huvudräkning: enkla beräkningar för att finna ett ungefärligt värde (överslagsberäkning) och enkla beräkningar för att finna ett exakt värde, varvid full säkerhet bör eftersträvas i addition och subtraktion med hela tal inom talområdet 0—18 samt i multiplikation med hela tal inom talområdet 0—10 och motsvarande divisioner.

Skriftlig räkning: de fyra räknesätten med hela tal och decimaltal av i praktiskt bruk förekommande storlek; avrundning; addition och subtraktion med de vanligast förekommande bråken, multiplikation med den ena faktorn ett bråk och den andra ett heltal, division av bråk med heltalsdivisor; förlängning och förkortning.

Procentbegreppet samt räkning med procenttal.

De viktigaste geometriska begreppen: linjer, strålar, sträckor, vinklar, ytor, kroppar; skala; enkla ritövningar och

mätningar med graderad linjal, passare, gradskiva och smygsvinkel; mätning och beräkning av omkrets och yta av rektanglar och trianglar samt volym av kuber och andra raka prismor med rektangulär basyta.

Problem ur vardagslivet med beaktande av elevernas intressen samt problem i anslutning till andra ämnen. Enkla övningar i grafisk framställning.

Öre och kronor samt allmänt brukliga längd-, yt- och volymmått, vikter, tidmått. Något om stycketalssorter. Sortförvandlingar av betydelse i vardagslivet.

Speciella anvisningar

Förslag till disposition av en studieplan (s. 166) samt anvisningar och kommentarer (s. 170) för undervisningen i matematik i klasstyp a och A gäller i tillämpliga delar.

Engelska

Mål

Se s. 190.

Huvudmoment

Årskurs 4

Se huvudmoment för samma årskurs i klasstyp A s. 190.

Årskurs 5 och 6

Se huvudmoment för samma årskurser i klasstyp A s. 190.

Speciella anvisningar

Anvisningar och kommentarer (s. 194) samt förslag till grammatikmoment (s. 202) för undervisning i engelska i klasstyp A gäller i tillämpliga delar.

Lektion med årskurs 4 försiggår alltid under direkt ledning av läraren,

även då undervisningen huvudsakligen bedrivs med AV-hjälpmiddel. Elevernas uttal måste även i detta fall kontrolleras och korrigeras och eventuella missuppfattningar omedelbart rättas. Det är lämpligt att använda grupprum eller annat lämpligt utrymme som undervisningslokal.

Årskurs 5 och 6 undervisas ofta på gemensam lektionstid. När det gäller talövningar, i synnerhet i anslutning till bild eller den lägre årskursens text, kan årskurserna med fördel undervisas tillsammans. Lek- och tävlingsmoment kan lämpligen behandlas på samma sätt.

Liksom i andra ämnen delar för övrigt läraren sin tid för direkt undervisning mellan de båda årskurserna. Viktigt är, att vid direktundervisning de

därpå följande självständiga övningarna, som skall utföras under lektioner, då läraren är upptagen med undervisning i annan årskurs, blir tillräckligt väl förberedda.

Vid samtidig undervisning i engelska kan elev i högre årskurs med läs- och skrivsvårigheter utbyta skriftliga övningar på egen hand mot deltagande i lektion med lägre årskurs direkt under lärarens ledning. Försigkomna elever i

lägre årskurs kan föras till högre årskurs för muntliga övningar.

Elevernas självständiga övningar bör vara mångsidiga. De bör utföras såväl individuellt som i grupp, dels fortlöpande under året, dels koncentrerat till kortare perioder. En grupp kan bestå av elever ur enbart en årskurs eller av elever ur båda årskurserna. Grupprum utnyttjas för sådant arbete.

Kristendomskunskap

Mål

Se s. 217.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Samtal i för barnen lämpliga etiska och religiösa ämnen.

Enkla berättelser ur bibeln.

Något om kyrkliga högtider och nutida kristen sed.

Några för barnen lämpliga psalmer och sånger.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Årskurs 3 och 4

Några valda berättelser ur gamla testamentet.

Ur nya testamentet: I landet där Jesus levde. Jesu liv och verksamhet. Den första församlingen i Jerusalem samt kristendomens första utbredning.

Ur kristendomens historia: Berättelser och tidsbilder samordnade med historieundervisningen.

Samtal i för barnen lämpliga etiska och religiösa ämnen.

Några för barnen lämpliga psalmer och sånger.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Årskurs 5 och 6

Ur gamla testamentet: Ett urval av berättelser och texter, som belyser väsentliga sidor av den gammaltestamentliga religionen, särskilt profeternas förkunnelse, eller som har allmänskulturellt intresse.

Ur nya testamentet: Ett urval Jesusord och liknelser så valda, att de ger en samlad bild av Jesu gärning och budskap. Välkända Paulusord.

Ur kristendomens historia: Berättelser och tidsbilder ur kristendomens historia till omkring 1800. Särskilt uppmärksammas karakteristiska drag i gudstjänst- och fromhetsliv samt i folk- och kulturliv. I anslutning därtill betydelsefulla personer och händelser.

Psalmboken och kyrkoåret.

Något om religiösa uppfattningar och förhållanden samt därmed sammanhängande seder och bruk inom ickekristna religioner.

Samtal i för barnen lämpliga etiska och religiösa ämnen i anslutning till undervisningen i övrigt eller till händelser och företeelser, som på annat sätt blivit aktuella för eleverna.

Studiebesök. Arbete med lika slag av studie- och arbetsmaterial.

Speciella anvisningar

Förslag till disposition av en studieplan (s. 218) samt anvisningar och kommentarer (s. 221) för undervisningen i kristedomskunskap i klasstyp a och A gäller i tillämpliga delar.

I årskurs 1 och 2 är det lämpligt, att

samtliga huvudmoment behandlas årligen. För årskurs 3 och 4 kan en tvåårig kursplanering göras (allmänna anvisningarna s. 60) med ledning av föreslagna årskurser för klasstyp A. För årskurs 5 och 6 är det lämpligt att förfara på motsvarande sätt.

Hembygdskunskap

Mål

Se s. 230.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Hem, skola och samhälle: Orientering inom skolans lokaler och kontakt med dem som arbetar där. Några enkla ordningsregler som aktualiseras under samvaro och samtal med barnen. Aktuella trivsel- och samlevnadsproblem: hänsyn, ansvar, hjälpsamhet och trevnad. Hemmet och familjen. Några vårdnadsuppgifter. Säkerhetssynpunkter på ting- en kring barnen. Om hjälp och förmåner i hem och skola.

Helger och festdagar: Årets helger samt några andra märkesdagar, t. ex. svenska flaggens dag och FN-dagen. Något om helgseder hemma och i främmande länder. Traditioner i skolan.

Vår hälsa: Samtal om människokroppen och dess vård samt betydelsen av goda hälsovanor. Några viktiga hälsoregler.

I trafiken: Säkerhetssynpunkter på barnens färd till och från skolan. Trafikmärken och trafikregler, som är aktuella för bygden. Ansvar och hänsyn i trafiken. Polisen ger hjälp. Några vanliga sätt att färdas. Hur man uppför sig på resor. Tillämpningsövningar vid studieflykter och under friluftsdagar.

Växter och djur: Fortlöpande naturiakttagelser under olika årstider. Exkursioner för att iakta några vanliga väx-

ter och djur i skolans och hemmets närhet. Lantgårdens djur. Enkla försök, exempelvis frösädd och plantering av lökar. Naturen ger oss vår föda. Naturvård och djurskydd.

Tid och väderlek: Årets indelning. Något om solen, månen och några stjärnbilder. Klockan. Något om almanackan. Termometern. Fortlöpande väderleks-iakttagelser under korta perioder.

Varor och andra ekonomiska värden: Om torget och olika slag av butiker. Vägning och mätning. Köp och betalning. Något om råvaror t. ex. i våra kläder, i matvaror och i importvaror. Betydelsen av att vårda och akta egen, andras och allmän egendom. Att spara och slösa.

Ute i världen: Något om människor och förhållanden i främmande miljöer; i den mån de aktualiseras av barnens frågor och fritidsintressen eller av skolarbetet i övrigt. Något om kontakt och utbyte mellan olika folk, internationell förståelse och våra plikter mot medmänniskor.

Aktuellt stoff, som motiveras av t. ex. händelser och företeelser, barnens speciella intressen, arbetet i klassrummet, studiebesök och exkursioner. Sexualundervisning i för barnen naturliga sammanhang.

Teckning och annat manuellt arbete: Teckning, målning och framställning av föremål av skilda material, enskilt eller i grupp och med utgångspunkt i

hembygdskunskapens övriga huvudmoment. Fritt manuellt arbete för att tillgodose elevernas spontana uttrycksbehov. Iakttagelseövningar samt visning av och samtal om bilder. Enkla hemssylor. Se även huvudmoment under ämnesrubrikerna Teckning och Slöjd.

Exkursioner och studiebesök, i synnerhet kortvariga sådana med begränsade studieuppgifter.

Årskurs 3 och 4

Fortsatt behandling av valda delar av lägstadiets huvudmoment i hembygdskunskap, exempelvis Tid och väderlek, Helger och festdagar, Vår hälsa och Ute i världen.

Orientering i det omgivande samhället. Bebyggelse, anordningar för välfärd, skydd, ordning och samfärd. Arbetslivet i hembygden. Något om samverkan och människors beroende av varandra. Enkla ekonomiska frågor.

I hembygden: Hembygdens terrängförhållanden. Något om landisen och dess inverkan på markytan. Väderstrecken, några kartecken, enkla kartor och aktuella geografiska begrepp. Studium huvudsakligen av miljöbilder från natur och arbetsliv i en vidare hemtrakt, t. ex. ett naturligt geografiskt område eller ett landskap. Städer, orter, sjöar, floder och berg, som aktualiseras under studiernas gång.

Förr i världen: I hembygden förr och nu. Historiska minnen och sägner från hembygden. Några miljöbilder från forntidens svenska historia.

Växter och djur: Fortlöpande naturiakttagelser under olika årstider. Exkursioner för att iakttaga några vanliga växter och djur i någon av hembygdens vanligaste naturtyper. Enkla försök. Naturen ger oss vår föda. Naturvård och djurskydd.

Aktuellt stoff, som motiveras av t. ex. händelser och företeelser, barnens speciella intressen, arbetet i klassrummet,

studiebesök och exkursioner. Sexualundervisning i för barnen naturliga sammanhang.

Teckning och annat manuellt arbete: Teckning, målning och framställning av föremål av skilda material, enskilt eller i grupp och med utgångspunkt i hembygdskunskapens övriga huvudmoment. Fritt manuellt arbete för att tillgodose elevernas spontana uttrycksbehov. Iakttagelseövningar samt visning av och samtal om bilder. Enkla hemssylor. Se även huvudmoment under ämnesrubrikerna Teckning och Slöjd.

Exkursioner och studiebesök med uppgifter för eleverna även gruppvis och individuellt.

Speciella anvisningar

Förslag till disposition av en studieplan (s. 232) samt anvisningar och kommentarer (s. 233) för undervisningen i hembygdskunskap i klasstyp a gäller i tillämpliga delar.

Det bör beaktas, att vissa svårigheter kan uppstå vid tillämpningen av årskursförslagen för klasstyp a. Läraren måste själv bedöma, huruvida kursväxling skall genomföras eller om momenten skall behandlas i annan ordning. I det senare fallet måste vederbörande moment oftast förberedas genom att ena årets kurs behandlas som grundkurs, under det att eleverna i den högre årskursen i anslutning därtill arbetar med överkursuppgifter, samtidigt som de får en repetition av grundkursen.

Vid den kursväxling, som beskrivs i de allmänna anvisningarna s. 60, är det sällan praktiskt genomförbart att direkt börja andra årets kurs. Detta bör beaktas i synnerhet i fråga om årskurs 3 och 4, där samtliga orienteringsämnen för att kunna bli tillgängliga för tredje årskursens elever måste vara väl förberedda genom behandling av tillämpliga moment i hembygdskunskap.

Samhällskunskap

Mål

Se s. 241.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Ingår i ämnet hembygds-kunskap.

Årskurs 3 och 4

Samhällsorienterande moment i ämnet hembygds-kunskap bl. a. under rubriken Orientering i det omgivande samhället.

Hur människor lever och verkar tillsammans — frågor som på olika sätt aktualiseras av händelser och företeelser i hemmet, skolan och kamratkretsen, i samhället och ute i världen samt av undervisningen i övrigt.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Årskurs 5 och 6

Hur människor lever och verkar tillsammans — frågor som på olika sätt aktualiseras av händelser och företeelser i hemmet, skolan och kamratkretsen, i samhället och ute i världen samt av undervisningen i övrigt.

Enkla ekonomiska frågor. Orientering om den fortsatta skolgången.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial och övning att rätt använda samhällsliga inrätt-

ningar, såsom post, bank, telefon, telegraf, järnväg och andra trafikmedel.

Speciella anvisningar

Förslag till disposition av studieplaner i hembygds-kunskap och samhällskunskap (s. 232 och 242) samt anvisningar och kommentarer för undervisningen i samma ämnen (s. 233 och 243) i klasstyp a och A gäller i tillämpliga delar.

Som exempel på samlevnadsfrågor m. m., som kan behandlas i årskurs 3 och 4, kan nämnas: I hemmet. I skolan. I trafiken. Föda, kläder och bostäder — resultat av människors samverkan. Pengar och varor — inkomster, utgifter och sparande.

Exempel på samlevnadsfrågor m. m., som kan behandlas i årskurs 5 och 6: I närsamhället — bland kamrater och grannar, Barn som är annorlunda, Ditt och mitt — om vård och ansvar, Hur samhället hjälper och skyddar, Skyldigheter och rättigheter, I föreningar och klubbar, Regler och lagar, Arbete och fritid, Takt och ton, Gemensamma uppgifter i vår kommun, Seder och bruk förr och nu, Hur vi meddelar oss med varandra, Ute i världen — dagsaktuell om händelser och samlevnadsproblem.

Historia

Mål

Se s. 252.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Ingår i ämnet hembygds-kunskap.

Årskurs 3 och 4

Historiskt orienterande moment i ämnet hembygds-kunskap under rubriken Förr i världen.

Berättelser och bilder från vikingatid och medeltid, ägnade att belysa vårt folks arbete och liv, särskilt de förhållanden som kan anses vara karakteristiska för tidsmiljön. I samband därmed drag ur hembygdens historia.

Studiebesök. Arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Årskurs 5 och 6

Berättelser och bilder från 1500-talets

början till vår tid, ägnade att belysa vårt folks arbete och liv, särskilt de förhållanden som kan anses vara karaktäristiska för tidsmiljön. I samband därmed drag ur hembygdens historia. Betydelsefulla händelser, tidsföreteelser och personligheter i nordisk och allmän historia, som kan anses erforderliga för att klargöra händelser och sammanhang i vårt folks historia eller som har naturligt samband med undervisningen i övrigt.

Studiebesök. Arbeta med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Speciella anvisningar

Förslag till disposition av studieplaner i hembygdskunskap och historia (s. 232 och 253) samt anvisningar och

kommentarer för undervisningen i samma ämnen (s. 233 och 254) i klasstyp a och A gäller i tillämpliga delar.

I årskurs 3 och 4 bör särskild omsorg ägnas de moment inom hembygdskunskap, som avser att förbereda studierna i historia.

Vid uppdelning på ena årets kurs och andra årets kurs kan historiestoffet i årskurs 3 och 4 disponeras så, att man varje läsår väljer berättelser och bilder från äldsta tid till omkring år 1500.

I årskurs 5 och 6 bör särskild uppmärksamhet ägnas inledningen till andra årets kurs vid tillämpningen av en reguljär kursväxling enligt de allmänna anvisningarna s. 60. Andra årets kurs kan eventuellt reduceras genom överslyftung av stoff till ena årets kurs.

Geografi

Mål

Se s. 263.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Ingår i ämnet hembygdskunskap.

Årskurs 3 och 4

Geografiskt orienterande moment i ämnet hembygdskunskap bl. a. under rubriken I hembygden.

Bilder av natur- och levnadsförhållanden samt något om bebyggelse och samfärdsel i vårt land. Kännedom om landskap och län.

Kartstudier och arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Exkursioner och studiebesök.

Årskurs 5 och 6

Bilder av natur- och levnadsförhållanden samt något om bebyggelse och sam-

färdsel i Norden utom Sverige, det övriga Europa och de främmande världsdelarna. Orientering om länder, världsdelar och världshav.

Jordens form, globen och gradnätet. Något om de geografiska upptäckterna. Elementär astronomi.

Kartstudier och arbete med olika slag av studie- och arbetsmaterial.

Speciella anvisningar

Förslag till disposition av studieplaner i hembygdskunskap och geografi (s. 232 och 263) samt anvisningar och kommentarer för undervisningen i samma ämnen (s. 233 och 265) i klasstyp a och A gäller i tillämpliga delar.

I årskurs 3 och 4 bör särskild omsorg ägnas de moment inom hembygdskunskap, som avser att förbereda studierna i geografi.

Naturkunskap

Mål

Se s. 273.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Ingår i ämnet hembygdskunskap.

Årskurs 3 och 4

Naturorienterande moment i ämnet hembygdskunskap bl. a. under rubriken Växter och djur.

För olika naturtyper karakteristiska växter och djur i hembygden och i vårt land i övrigt.

Intressanta företeelser inom växt- och djurvärld.

Något om de högre växternas byggnad och funktioner. Något om de högre djurens anpassning till skilda levnadssätt och i samband därmed något om deras byggnad. Fortlöpande naturiakttagelser. Enkla försök. Naturvård och naturskydd.

Enkla hälsoregler. Sexualundervisning i lämpliga sammanhang.

Enkla fysikaliska och kemiska företeelser och några tekniska tillämpningar, som aktualiseras av barnens frågor eller som står i naturligt samband med undervisningen i övrigt. Faror och skydd. Väderleksiakttagelser.

Exkursioner. Enkla undersökningar och försök. Arbete med olika slag av arbets- och studiematerial.

Mål

Se s. 295.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Sång: Barnvisor, enkla sånglekar, ko-

Årskurs 5 och 6

För olika naturtyper karakteristiska växter och djur i anslutning till områden som behandlas i geografi.

Intressanta företeelser inom växt- och djurvärld.

Fortlöpande naturiakttagelser. Enkla försök. Naturvård och naturskydd.

Enkla hälsoregler och i anslutning härtill erforderliga kunskaper om människokroppen. Hemmets och samhällets hygien. Sexualundervisning. Alkohol och tobak.

Enkla fysikaliska och kemiska företeelser och några tekniska tillämpningar, som eleverna möter i den närmaste omgivningen eller i undervisningen i övrigt. Faror och skydd. Väderleksiakttagelser.

Exkursioner bl. a. i avsikt att ge utökad artkunskap om hembygdens växter och djur. Enkla undersökningar och försök.

Arbete med olika slag av arbets- och studiematerial.

Speciella anvisningar

Förslag till disposition av studieplaner i hembygdskunskap och naturkunskap (s. 232 och 274) samt anvisningar och kommentarer för undervisning i samma ämnen (s. 233 och 275) i klass-typ a och A gäller i tillämpliga delar.

I årskurs 3 och 4 bör särskild omsorg ägnas de moment inom hembygdskunskap, som avser att förbereda studierna i naturkunskap.

Musik

ruler. Röstvård och artikulation, Iakttagelser beträffande tonhöjd, melodi, takt och rytm. Efter hand någon förtrogenhet med durskalans toner samt med grundläggande notvärden och pauser.

Rörelsevisor och leksituationer i syfte att utveckla känslan för takt och rytm. Enkla betoningsövningar.

Spel: Musicerande på enkla rytm- och melodiinstrument.

Lyssnande: Sagor med ljud- och musikillustrationer. Korta musikstycken av beskrivande karaktär.

Skapande: Enkel improvisation i sång, spel och rörelse.

Årskurs 3 och 4

Sång: Barnvisor, svenska folkvisor, enkla sånglekar, koraler, kanon, stamsånger. Röstvård och artikulation, frasing. Iakttagelser beträffande tonhöjd, melodi, takt och rytm. Efter hand förtrogenhet med durskalans toner samt med grundläggande notvärden och pauser. Enkel melodiläsning.

Spel: Musicerande på enkla rytm- och melodiinstrument, eventuellt i samband med sång.

Lyssnande: Korta, beskrivande musikstycken. Iakttagelser beträffande musikkens karaktär, tempo och styrkegrad.

Hemmets och skolans vanligaste musikinstrument.

Årskurs 5 och 6

Sång: Sånger och folkvisor från olika länder, stamsånger, koraler och kanon. Tvåstämmig sång. Röstvård och artikulation. Enkla takteringsövningar. Frasing och nyansering samt beteckningar för tempo och styrkegrad. Melodiska och rytmiska gehörsövningar och diktat. Melodiläsning i melodier med stegvis rörelse och enkla språng. Notvärden, notnamn, förtecken och tonarter.

Spel: Musicerande på rytm- och melodiinstrument i anslutning till gehörsutbildning, melodiläsning och sång. Taktering.

Lyssnande: Svensk folkmusik och därav inspirerad konstmusik. Nordisk musik. Smärre verk av mera betydande mästare. Klang och karaktär hos några orkesterinstrument.

Speciella anvisningar

Anvisningar och kommentarer för undervisningen i musik i klasstyp a och A (s. 296) gäller i tillämpliga delar.

Teckning

Mål

Se s. 307.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Inom ämnet hembygdskunskap: Fritt manuellt arbete för att tillgodose elevernas spontana uttrycksbehov. Teckning, målning och framställning av föremål av skilda material med utgångspunkt i undervisningen i övrigt. Iakttagelseövningar samt visning av och samtal om bilder.

Årskurs 3 och 4

Fri målning, teckning och modellering. Teckning, målning och framställning av föremål av skilda material, en-

skilt eller i grupp och med utgångspunkt i undervisningen i övrigt. Iakttagelseövningar samt visning av och samtal om bilder.

Årskurs 5 och 6

Fri målning, teckning och modellering. Dekorativ teckning och framställning av föremål, enskilt eller i grupp och med utgångspunkt i undervisningen i övrigt. Teckningslära. Teckning. Iakttagelseövningar och konstbeaktande.

Speciella anvisningar

Anvisningar och kommentarer för undervisningen i teckning i klasstyp a och A (s. 309) gäller i tillämpliga delar.

Slöjd

Mål

Se s. 320.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Ingår i ämnet hembygds-kunskap i momentet Teckning och annat manuellt arbete.

Årskurs 3 och 4

Textilslöjd. Tillverkning av textila föremål, där eleverna får utlopp för sin fantasi och verksamhetslust. Virkning. Stickning. Inledande övning i maskinsömnad. Aktuell klädvård. Konstsoömnad. Orientering om de textila materialen.

Träslöjd. Arbeten i trä och andra material för lek, hem och fritid samt med anknytning till annan undervisning. Enkel skissritning. Sågning, formning med kniv, spånhyvel och fil, hyvling med rubank och putshyvel samt spikning och skruvning. Målning med vattenlösliga färger och strykning med lack. Skyddsföreskrifter.

Årskurs 5 och 6

Textilslöjd. Tillverkning av textila föremål, där eleverna får utlopp för sin fantasi och verksamhetslust. Virkning. Stickning. Sömnad för hand och på maskin: linne- och klädsömnad. Konstsoömnad. Klädvård: lappning och stoppning för hand och på maskin, fläckurtagning

och pressning. Orientering om de textila materialen.

Träslöjd. Arbeten i trä eller andra material för lek, hem och fritid samt med anknytning till annan undervisning. Skiss eller arbetsritning i samband med planläggning och utformning av egna förslag till arbeten; färgförslag med krita och vattenfärger. Borrning, putsning med sandpapper, urholkning, centrumtappning, svarvning, limning. Materialkännedom. Verktygskännedom. Strykning med lack- och oljefärger, vattenlösliga färger, lasering och kemisk betsning. Skyddsföreskrifter.

Metallslöjd. Arbeten i metall och andra material för lek, hem och fritid samt med anknytning till annan undervisning. Skiss eller arbetsritning i samband med planläggning samt utformning av egna förslag till arbeten; färgförslag med krita eller vattenfärg. Klippning, kapning, bockning, filning, borrning, nitning, gängning, skålslagning, enklare smidning, mjuklödning. Materialkännedom. Verktygsvård. Lackning, målning, svartbränning, blåanlöpning, oxidering samt dekorerings med puns och etsning. Skyddsföreskrifter.

Speciella anvisningar

Anvisningar och kommentarer för undervisningen i slöjd i klasstyp a och A (s. 321 och 329) gäller i tillämpliga delar.

Gymnastik

Mål

Se s. 344.

Huvudmoment

Årskurs 1 och 2

Gymnastik: Fristående övningar och

redskapsövningar i syfte att grundlägga ett naturligt och ekonomiskt rörelsesätt; rörelseimprovisation utan eller till musik.

Lekar: Sångelekar, smålekar, bollekar och terrångelekar.

Skridskoåkning. Skidåkning.

I lämpligt samband med undervisningen i övrigt: Enkla hälsoråd; lyfta och bära rätt; naturvård; iskunskap; trafikundervisning.

Årskurs 3 och 4

Gymnastik: Fristående övningar och redskapsövningar i syfte att grundlägga ett naturligt och ekonomiskt rörelsesätt; rörelseimprovisation utan eller till musik.

Lekar: Smålekar, bollekar och terränglekar.

Fri idrott (årskurs 4): Löpning, hopp, kast och stafettlöpning.

Skridskoåkning. Skidåkning.

Simning: Vattenvaneövningar, elementär simundervisning; simkunnighetsprov.

I lämpligt samband med undervisningen i övrigt: Hälsoråd; lyfta och bära rätt; naturvård; iskunskap; trafikundervisning.

Årskurs 5 och 6

Gymnastik: Fristående övningar med

och utan lösa redskap; redskapsövningar i syfte att utveckla styrka och ett ekonomiskt och estetiskt rörelsesätt; rörelseimprovisation utan eller till musik.

Dans och lekar: Enkla folkdanser; smålekar.

Bollspel: Teknik- och samspelsövningar; lagspel.

Fri idrott: Löpning, hopp, kast och stafettlöpning.

Orientering: Terrängvandringar med grundläggande orienteringsövningar.

Skridskoåkning. Skidåkning.

Simning: Elementär simundervisning; simkunnighetsprov.

I lämpligt samband med undervisningen i övrigt: Hälsoråd; inlärandet av goda arbets- och viloställningar; naturvård; iskunskap; trafikundervisning.

Speciella anvisningar

Anvisningar och kommentarer för undervisningen i gymnastik i klasstyp a och A (s. 345) gäller i tillämpliga delar.

SPECIALKLASSER

Föreliggande läroplan för grundskolan skall tillämpas vid specialundervisning. Sålunda skall exempelvis för klasstyperna a och A samt b och B gällande huvudmoment med erforderlig anpassning till elevernas förutsättningar tillämpas vid undervisningen i specialklasser.

Skolöverstyrelsen kommer att i annat sammanhang utfärda förebilder till timplaner för andra specialklasser än hjälpklass a och A. I samband härmed avser skolöverstyrelsen att för specialundervisningen utfärda erforderliga förslag till dispositioner av studieplaner samt speciella anvisningar.

V
BILAGOR

V
BLOOD

1. Förkortningar

Allmänna ämnen

Barnavård	Bv	Svenska	Sv
Biologi	Bi	Svenska. Tillvalsämne	Svti
Engelska	Eng	Teckning	Te
Engelska. Allmän kurs	Enga	Teckning. Tillvalsämne	Teti
Engelska. Särskild kurs	Engs	Tyska	Ty
Franska	Fr	Tyska. Mindre kurs	Tym
Franska. Mindre kurs	Frm		
Fysik	Fy		
Geografi	Ge		
Gymnastik	Gy		
Hembygds-kunskap	Hb		
Hemkunskap	Hk		
Hemkunskap. Tillvals- ämne (fortsättnings- kurs med hemsjuk- vård)	Hkti (hs)		
Hemkunskap. Tillvals- ämne (fortsättnings- kurs med barnavård och hemsjukvård)	Hkti (bvhs)		
Historia	Hi		
Kemi	Ke		
Kristendomskunskap	Kr		
Matematik	Ma		
Matematik. Allmän kurs	Maa		
Matematik. Särskild kurs	Mas		
Matematik. Tillvalsämne	Mati		
Musik	Mu		
Musik. Tillvalsämne	Muti		
Naturkunskap	Na		
Orienteringsämnen, utom kristendomskunskap	Oä		
Praktisk yrkesorientering	Py		
Samhällskunskap	Sk		
Slöjd	Sl		
Textilslöjd	Slt		
Textilslöjd. Tillvalsämne	Sltti		
Träslöjd. Metallslöjd	Sltm		
Träslöjd. Metallslöjd. Tillvalsämne	Sltmti		
		Specialämnena	
		Allmän varukännedom	Av
		Barnavård och familje- kunskap	Bvf
		Bokföreläsning	Bf
		Bostad och inredning	Boi
		Butiksteknik	Bt
		Dramatik	Dr
		Ekonomi och arbetsorga- nisation	Ea
		Estetiskt specialämne	Es
		Familje- och socialkunskap	Fs
		Finska	Fi
		Handelskunskap	Ha
		Handelslära	Hl
		Handelsräkning	Hr
		Hushållsteknik	Ht
		Kontorsteknik	Kt
		Kontors- och butiksteknik	Kbt
		Kost och matlagning	Km
		Maskinskrivning	Ms
		Materiallära, verktygs- och verktygsmaskinlära	Mvl
		Svenska. Övningskurs	Svö
		Teknisk orientering	To
		Textilier och sömnad	Ts
		Verkstadsarbete	Va
		Yrkesritning och rit- teknik	Yrt
		Yrkesräkning	Yr

2. Formulär för kursplanering på lågstadiet

a. Anteckningar om behandlade huvudmoment eller intresseområden

Årskurs(er): ..... Ämne(n): .....

Huvudmoment eller intresseområde	Antal lektioner	Anteckningar ¹
Summa		

¹ Här antecknas hur arbetet bedrivits, olika slag av elevuppgifter, hjälpmedel, samverkan mellan ämnen etc.

b. Anteckningar om samlad undervisning

Årskurs: ..... Termin: .....

Period eller vecka	Intresse- område	Ämnesmoment som ingår i intresseområdet	Antal timmar							
			Sv	Ma	Kr	Hb	Mu	Sl	Gy	
Summa										

Anmärkning. Formuläret kan användas dels för planläggning, dels för anteckningar efter hand under läsåret.

3. Formulär för kursplanering på mellanstadiet

a. Anteckningar om behandlade huvudmoment eller intresseområden

Se formulär för kursplanering på lågstadiet s. 441.

b. Anteckningar om periodläsning

Årskurs: ..... Termin: .....

Period eller vecka	Sk	Hi	Ge	Na
Summa veckor				

Anmärkning. I ämneskolumnerna anges de moment, som behandlas under ifrågavarande period eller vecka.

c. Anteckningar om periodläsning och samlad undervisning

Årskurs: ..... Termin: .....

Period eller vecka	Intresseområde	Ämnesmoment som ingår i intresseområdet	Antal timmar			
			Sk	Hi	Ge	Na
Summa						

Anmärkning. Formuläret kan användas dels för planläggning, dels för anteckningar efter hand under läsåret. Ytterligare ämneskolumner kan tilläggas, t.ex. för Sv, Kr, Te och Mu.

4. Exempel för kursplanering i orienteringsämnen på mellanstadiet

a. Anteckningar om ämnesundervisning och periodläsning i årskurs 5

Period	Sk	Hi	Ge	Na
/ — /				Utökad artkunskap om hembygdens växter. Växternas fortplantning. Frukt- och fröspridning, övervintring
/ — /	Ditt och mitt — om vård och ansvar			
/ — / / — / / — / / — /			Norden utom Sverige: I Norge I Finland I Danmark På Island	
/ — /			Vid Medelhavet	
/ — /				Växter och djur vid Medelhavet
/ — /		En ny tid, upptäckter — reformationen		
/ — /		I Gustav Vasas Sverige		
/ — /		I stormaktstidens Sverige		

Anmärkning. Exemplet omfattar endast en del av höstterminen i årskurs 5.

b. Anteckningar om periodläsning med inslag av samlad undervisning i årskurs 5

Period	Kr	Sk	Hi	Ge	Na
/ — /					Utökad artkunskap om hembygdens växter. Växternas fortplantning. Frukt- och fröspridning, övervint-ring
/ — /		Ditt och mitt — om vård och ansvar			
/ — /				Norden utom Sverige: I Norge I Finland I Danmark På Island	Enkel värmelära. Valar
/ — /				<i>Vid Medelhavet</i>	
			Bilder från antikens Grekland och Rom	Medelhavs-områdets geografi	Växter och djur vid Medelhavet
/ — /				<i>En ny tid</i>	
	Luther och reformationen i Tyskland		Upptäckter och uppfinningar vid 1400-talets slut och 1500-talets början		Magneten och kompassen
/ — /					
		<i>I Gustav Vasas Sverige</i>			
	Olaus Petri och reformationen i Sverige		Berättelser och bilder från Gustav Vasas Sverige		

Anmärkning. Exemplet omfattar endast en del av höstterminen i årskurs 5. Genomgående har övning i svenska och — i den mån det varit naturligt — andra färdighets- och övningsämnen ingått i arbetet.

c. Anteckningar om samlad undervisning med inslag av periodläsning i årskurs 4

Period	Kr/Sk	Hi	Ge	Na
/ — /				Några naturtyper i hembygden. Exkursioner
/ — /	Föda, kläder och bostäder — resultat av människors samverkan	Det gamla bysamhället	I en sydsvensk jordbruksbygd	Vad åkern ger
/ — /		Självyhushållning — hemslöjd	På sydsvenska höglandet	Några av skogens och myreas växter och djur
/ — /		I mälardistriktet på vikingatiden. Birka — Sigtuna — Stockholm	I mälardistriktet	Några av insjöns växter och djur
/ — /	I närsamhället		I Stockholm	
/ — /	Kristendomen kommer till Sverige. Kyrka och kloster. Birgitta		I Östergötland	
/ — /		Den medeltida staden. Handel och sjöfart på medeltiden	På Öland och Gotland	Några av havets växter och djur
/ — /			I en västkustbygd	Några av havets växter och djur

Anmärkingar. Exemplet omfattar endast en del av årskurs 4. Ämnesmomenten har här behandlats huvudsakligen i den ordning, som ansetts lämpligast för historiestudierna.

De inom en period angivna momenten har behandlats antingen samtidigt inom ett större arbetsområde eller efter varandra inom mindre arbetsområden i den ordning som fallit sig naturligt. Moment ur ämnet samhällskunskap, t. ex. I hemmet och I skolan, har tagits upp i aktuella sammanhang i början av höstterminen.

Genomgående har övning i svenska och — i den mån det varit naturligt — andra färdighets- och övningsämnen ingått i arbetet.

5. Exempel för kursplanering i samhällsorienterande ämnen på högstadiet

Exempel på moment, lämpliga för samordning vid undervisning i samhällsorienterande ämnen

Nedanstående planer är inte avsedda att följas i detalj. De utgör endast en inventering av samordningsmöjligheterna till ledning för ämneskonferensernas planering. Synpunkter på hur samordnad undervisning kan bedrivas i de samhällsorienterande ämnena anförs på s. 212.

Möjligheterna till samordning mellan samhällsorienterande ämnena anförs på likt större i årskurs 8 än i årskurs 9. Vissa moment, som behöver behandlas i ett ämne i sista årskursen, har mycket liten direkt anknytning till moment, som kan tas upp i de övriga ämnena. I en del fall, då direkt samordning inte är möjlig, kan moment inom ett ämne ändå ge en lämplig bakgrund till be-

handlingen av ett annat. Så kan t.ex. behandlingen av momentet Internationellt samarbete och andra länders problem i samhällskunskap behandlas i omedelbar anslutning till det historiska momentet Världsvällden från antiken till våra dagar. Där samma lärare har flera ämnen i samma klass, kan periodläsning ibland ge gott utbyte.

I planen här nedan har både det moment, som bör direkt samordnas och de som i övrigt bör behandlas i omedelbar anslutning till varandra, placerats parallellt. Samtliga moment i årskursen har inte medtagits i planen, utan endast de som är av större betydelse ur samordningssynpunkt.

a. Årskurs 8

Samhällskunskap	Historia	Geografi
Internationellt samarbete. FN:s organisation och problem Kortfattad behandling av respektive länders samhällsförhållanden och samhällsproblem (t. ex. i samband med »aktuell timme»)	Drag ur den imperialistiska politikens historia i anslutning till de länder som behandlas i geografi	Några valda utvecklingsländer i centrum för det internationella intresset
	Drag ur det brittiska samväldets utveckling. Nationella frihetsrörelser och liberala reformsträvanden på 1800-talet	Västeuropeiska industriländer
	Den ryska revolutionen och dess bakgrund	Sovjetunionen
	USA:s väg från nybyggjarland till stormakt	Amerikas förenta stater
	Kinas och Japans omdaning till moderna stormakter	Östasien
Främre Orienten under 1900-talet	Främre Orienten	

Samhällskunskap	Historia	Geografi
Verksamheten i FN:s och andra internationella organisationers fackorgan	Internationellt samarbete under de sista 150 åren	Översiktlig framställning om jordens befolkningsförhållanden
Hemkommunen och landstinget. Folkrörelser och ideella organisationer. Politiska partier	Drag ur den kulturella och tekniska utvecklingen under de senaste 150 åren	Viktiga drag i jordens försörjning med livsmedel, energi och industriråvaror
	Hembygdens historia. Det moderna Sveriges framväxt	

b. Årskurs 9

Samhällskunskap	Historia	Geografi
Internationellt samarbete Viktiga internationella politiska problem	Världsvärlden från antiken till våra dagar	
Samhällsekonomi. Aktuella samhällsproblem	Det svenska näringslivets utveckling. Varuhushållning, merkantilism, liberalism och socialism	Befolkning, bebyggelse och näringsliv i Norden med särskild vikt lagd vid Sverige
Socialpolitik		
Befolkningsfrågan och befolkningsutvecklingen		Hemkommunen. En samhällsgeografisk översikt
Det svenska samhällets politiska organisation. Demokratiens innebörd och problem. Opinionsbildning	Kungamakt, herremakt och folkmakt i Sveriges historia	

6. Exempel för kursplanering i musik

a. Lågstadiet

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3	
<p>SANG</p> <p>Barnvisor. Ramsor. Lek- och rörelsevisor. Enkla koraler.</p> <p>Särskild uppmärksamhet åt sångsätt, röstomfång, textuttal.</p> <p>En enkel visas frasindelning.</p> <p>Med utgångspunkt i visor och ramsor i barnens repertoar så småningom kontakt med notbilden såsom ett hjälpmedel att åskådliggöra rytm och melodi:</p> <p>Fjärdedels- och åttondelsnot, gärna med annan benämning. Fjärdedelspaus.</p> <p>Enkel beteckning för tonhöjd och melodisk rörelse.</p> <p>Övningar i att gehörmässigt återge enkla rytmiska mönster med den musikaliska pulsen som grund. Melodiska gehörsövningar.</p>			<p>Visor. Stamsånger. Lekvisor. Enkla sånglekar. Koraler. Eventuellt kanon.</p> <p>Vidgad erfarenhet i fråga om rytm, melodi och notbild:</p> <p>Punkterad åttondel och punkterad fjärdedel. Åttondelspaus.</p> <p>Förtrogenhet med skalans alla toner.</p>
	<p>Halvnot, punkterad halvnot, helnot och motsvarande pauser.</p> <p>Sextondel.</p> <p>Bekantskap med notplanet och skalans 6 första toner, gärna med relativa tonnamn.</p> <p>Enkla rytmiska och melodiska diktat. Memorering av korta, enkla melodier. Förberedande melodiläsning.</p>		
<p>RÖRELSE</p> <p>Rörelsesagor och leksituationer i syfte att befördra förmågan till spänningsfri rörelse och rytmisk balans.</p>			<p>Rytmisk rörelse i anslutning till visor och annan musik. Försök att i rörelse ge uttryck för karaktär, tempo och styrkegrad samt förändringar därav. Rörelseövningar i marschtakt och valstakt. Enkla betoningsövningar i 2-, 3- och 4-takt.</p>
<p>SPEL</p> <p>Bekantskap med enkla rytm- och melodiinstrument, även sådana som kan ge tillfälle till iakttagelser i fråga om klangfärg, tonhöjd och volym.</p>			<p>Musicerande på enkla rytm- och melodiinstrument, eventuellt i samband med sång och som praktisk tillämpning på iakttagelser i fråga om rytm och melodi, frasindelning, styrkegrad etc.</p>
<p>LYSSNANDE</p> <p>Sagor med musik- och ljudillustrationer.</p>			<p>Korta musikstycken av beskrivande karaktär. Iakttagelser i fråga om karaktär, tempo, styrkegrad samt förändringar därav. Några av de i hem och skola vanligaste musikinstrumenten.</p>
<p>SKAPANDE</p> <p>Försök att i rörelse ge uttryck för karaktär i visor och korta musikstycken. Försök till rytmisk och melodisk improvisation, gärna i ramsans form.</p>			<p>Improviserad rörelse till musik. Försök till dramatisering.</p> <p>Enkel improvisation i sång och spel.</p> <p>Arrangemang för rytmorkester av enkla visor i barnens repertoar mot bakgrunden av erfarenheter av fras, nyansering och karaktär.</p>

b. Mellanstadiet

Årskurs 4	Årskurs 5	Årskurs 6
SÅNG		
Sånger. Svenska folkvisor och melodier i folkton. Folklékar.	Sånger och folkvisor från olika länder. Några melodier av stora mästare.	
Stamsånger. Koraler. Kanon. Tvåstämmig sång. Röstvård — Artikulation.		
Repetition av kända taktarter. Takterings- och dirigeringsövningar i 2-, 3-, 4- och 6-takt. Frasering. Om tempo, styrkegrad och förändringar därav jämte föredragsbeteckningar. Melodiska gehörsövningar. Memorering och diktat av enkla melodier.		
Melodiläsningsovningar i stegvis rörelse och med enkla språng.	Memorering och diktat av enkla melodier. Fortsatt melodiläsning. Även enkla exempel i moll.	
Alfabetiska notnamn. Förtecken. Några tonarter, t. ex. C-dur, F-dur, G-dur och motsvarande molltonarter. Treklanger.		
Rytmska gehörsövningar och diktat i 2/4-, 3/4 och 4/4-takt. Rytmläsning i sånger med kända notvärden.		
Punkterad åttodel. Punkterad fjärdedel.	Trioler.	Någon kännedom om synkoper.
SPEL		
Rytm- och melodiinstrument i förspel, mellanspel och ackompanjemang till sånger samt i anslutning till gehörsutbildning och melodiläsning.		
Rytmorkester: instudering av arrangemang avsedda att ge övning på aktuella notvärden och pauser, gärna i samband med musikorienteringen.		
Dirigeringsövningar. Tillämpning av kunskaper om musikaliskt föredrag.		
LYSSNANDE		
Svensk folkmusik (några låtar). Konstmusik som inspirerats av folkmusiken, t. ex. Alfvéns »Midsommarvaka».	Musik av några nordiska tonsättare, såsom Söderman, Pettersson-Berger, Grieg, Nielsen, Sibelius.	
Små verk av stora mästare, såsom av Mozart, Schubert; Bach, Haydn och Bartók.		
Klang och karaktär hos några orkesterinstrument.		
INTRESSEOMRADEN		
Nutida visor av svenska tonsättare.	De nordiska ländernas viskatt.	Musik från olika länder och tidsskeden.
Svensk folkvisa.	I tonsättarens verkstad.	Musik i 1700-talets Stockholm. Vi målar till musik.
Sångelekar.	Musik från Wien.	
Dramatisering av visor.	Dansmusik från skilda länder.	
Musik i kloster och riddarborg.		
Vi komponerar en klassvisa. Vi dansar en 1700-talsdans. Berömda marscher — menuetter — valser. Berömda sångare. Enkla sång- och musikspel, bl. a. för skolans samlings-tillfällen.		

c. Högstadiet

Årskurs 7	Årskurs 8	Årskurs 9			
<p>SÅNG Unisona, två- och flerstämmiga sånger, även på främmande språk, i huvudsaklig anslutning till den allmänna kulturorienteringen.</p> <p>Sånger av svenska trubadurer. Stamsånger. Negro spirituals.</p> <p>Sånger i anslutning till svensk lyrikläsning. Delar ur den Svenska Mässboken. Stamsånger (åk 8).</p> <p>Röstvärd med särskild hänsyn till målbrottet.</p> <p>Något om olika tonaliteter, intervall, treklanger och harmoniska funktioner. Diktat. Melodiläsning i samband med två- eller flerstämmig sång.</p>					
<p>SPEL Repertoar avpassad efter elevernas färdighet på instrumenten även med anknytning till den musikhistoriska orienteringen.</p>					
<p>LYSSNANDE Några av de viktigare epoker-na och för dem representati-va tonsättare och verk.</p> <p>Orkestrens instrument. Instrumentala och vokala en-sembler.</p>	<p>Barock, wienklassicism och romantik. Musik av några stora mästare för belysande av karakteristiska stildrag och musikformer.</p> <p>Några historiska instrument, t. ex. cembalo.</p>	<p>1900-talets musik. Några svenska tonsättare. Kort översikt över musi-kens utveckling med tyngdpunkt på vår egen tids musik. Moderna ljudalstrare.</p>			
<p>Elementära partiturstudier i samband med musikorienteringen.</p>					
<p>INTRESSEOMRADEN</p> <table border="0"> <tr> <td data-bbox="210 990 543 1184"> <p>Vi gör ett Taube-program. En svensk tonsättare. Dansmusik genom tiderna. Jazzens utveckling. Jazzens mästare. Berömda virtuoser. En känd opera. En klassisk operett.</p> </td> <td data-bbox="543 990 875 1184"> <p>Vi väljer musik av Bach. Ett musikens underbarn. En Schubert-afton. Scener ur kända operor. Vi dansar stildans.</p> </td> <td data-bbox="875 990 1166 1184"> <p>Svensk musik av i dag. En liturgisk morgonbön. Vi dramatiserar en medel-tida folkvisa.</p> </td> </tr> </table> <p>Sammanställning av program för lyrik- och musikaftnar eller för andra tillfällen. Aktuell musik i radio och television.</p>			<p>Vi gör ett Taube-program. En svensk tonsättare. Dansmusik genom tiderna. Jazzens utveckling. Jazzens mästare. Berömda virtuoser. En känd opera. En klassisk operett.</p>	<p>Vi väljer musik av Bach. Ett musikens underbarn. En Schubert-afton. Scener ur kända operor. Vi dansar stildans.</p>	<p>Svensk musik av i dag. En liturgisk morgonbön. Vi dramatiserar en medel-tida folkvisa.</p>
<p>Vi gör ett Taube-program. En svensk tonsättare. Dansmusik genom tiderna. Jazzens utveckling. Jazzens mästare. Berömda virtuoser. En känd opera. En klassisk operett.</p>	<p>Vi väljer musik av Bach. Ett musikens underbarn. En Schubert-afton. Scener ur kända operor. Vi dansar stildans.</p>	<p>Svensk musik av i dag. En liturgisk morgonbön. Vi dramatiserar en medel-tida folkvisa.</p>			

7. Exempel för läsårsplanering av lektionsundervisning i gymnastik och av friluftsværksamhet

Årskurs 5

Mellersta Sverige

Månad:	Aug.—Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj—Juni
Lektions- undervisn.:	Fri idrott Bollspel	Gymnastik Orienterings- teori	Gymnastik	Gymnastik Sånglek eller lek	Gymnastik Folkdans	Gymnastik Isspel	Gymnastik	Gymnastik	Bollspel Fri idrott
Friluftsdag:	Fri idrott ½	Orientering + trafik 2	Simning ½ Terräng- vandr. ½		Skidåkning 2 Skridskoåkning ½ + ½		Simning ½ Trafik + stadsorient. ½	Terräng- vandring naturvård 1	Exkursion + lekar 1 Simning ½

Årskurs 8 flickor

Mellersta Sverige

Månad:	Aug.—Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj—Juni
Lektions- undervisn.:	Fri idrott Bollspel Orienterings- teori	Gymnastik Arbets teknik	Gymnastik	Gymnastik Bollspel	Gymnastik Folkdans	Gymnastik Skridskoåkn. el. isspel	Gymnastik	Gymnastik Int. säll- skapsdans Inomhus- idrott	Bollspel Fri idrott
Friluftsdag:	Fri idrott ½	Orienterings- övn. 1—2	Simning ½		Skidåkning 0—2			Terrängvandring 1	

Beträffande friluftsdagarna se för övrigt skolstadgan 5 kap. 16 § samt SFS 1953:384 och 1959:137.

8. Schemaexempel för lågstadiet och mellanstadiet

Anvisningar

Vid uppgörandet av schemat skall tillses, att det kommer att överensstämma med gällande föreskrifter om den dagliga undervisningstidens och rasternas längd samt om morgonsamling.

Det är av vikt, att vid lektionernas placering på schemat särskild hänsyn tas till sådan undervisning, som är av grundläggande betydelse eller för eleverna särskilt krävande. Lämplig fördelning under arbetsdagen mellan olika ämnen bör eftersträvas under aktgivande på att samverka i undervisningen underlättas.

De schemaexempel, som här på grundval av läroplanens timplaner meddelas, upptar endast ett fåtal av de många kombinationer, som kan komma i fråga. Så kan t. ex. speciella metodiska

eller organisatoriska anordningar, såsom samlad undervisning, periodläsning och endagsledighet, liksom även önskemål om kortare lästid på lördagarna föranleda andra lösningar än de exemplifierade. Också lärarnas tjänstgöringsförhållanden, lokaltillgången och lokalernas placering samt skolskjutsar kan nödvändiggöra annan utformning av schemat. Tidsuppgifter för morgonsamling, lektioner och raster förutsätts ingå i det schema, som i vederbörlig ordning fastställs av rektor. Exempelen förutsätter, att måltidsrasten i förekommande fall är förlagd efter tredje lektionen. Vid annan förläggning av denna rast bör eventuella konsekvenser för schemats utformning beaktas.

a. Schema för årskurs 1, klasstyp a

Lektion	Måndag		Tisdag		Onsdag		Torsdag		Fredag		Lördag	
	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2
1		Sv	Sv			Sv	Sv			Hb		Sv
2		Hb		Kr Mu		Ma		Hb		Kr Mu		Kr
3		Sv		Sv		Gy		Sv		Ma		Sv
4	Ma			Ma	Sv			Ma			Hb	
5	Sv			Sv	Ma			Sv		Sv		

Anmärkning. Timplan se s. 455.

b. Schema med endagsledighet för årskurs 1, klasstyp a

Lektion	Måndag		Tisdag		Onsdag		Torsdag		Fredag		Lördag	
	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2
1	Ma			Ma	Sv			Sv		Kr		Kr
										Sv		Mu
2		Kr		Sv	Ma			Ma		Ma		Ma
		Sv										
3		Hb		Kr				Sv		Gy		Sv
				Mu	Sv							
4		Sv	Sv		Hb			Hb		Hb		
5		Sv	Sv		Sv			Sv		Sv		

Ämne	Veckotimmar		
	För klassen gemensamt	För varje grupp särskilt	För läraren
Sv	4	5	14
Ma	2	2	6
Kr	2		2
Hb	2	1	4
Mu	1		1
Gy	1		1
Summa vtr	12	8	

c. Schema för årskurs 3, klasstyp a

Lektion	Måndag		Tisdag		Onsdag		Torsdag		Fredag		Lördag	
	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2	Grupp 1	Grupp 2
1	Kr		Sv		Kr		Hb		Ma		Kr	
	Mu										Mu	
2	Ma		Mu		Gy		Sv		Sv		Ma	
3	Gy		Hb		Sv		Ma		Gy		Sv	
4	Hb		Sv		Hb		Sl		Hb			
5	Sv		Sv		Sv		Sl		Sv			
6	Sv			Ma	Ma					Sv		

Ämne	Veckotimmar		
	För klassen gemensamt	För varje grupp särskilt	För läraren
Sv	10	1	12
Ma	4	1	6
Kr	2		2
Hb	5		5
Mu	2		2
Sl	2		
Gy	3		3
Summa vtr	28	2	

1 Gruppindelning enligt särskilda bestämmelser.

d. Schema för årskurs 4, klasstyp A

Lektion	Måndag	Tisdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lördag
1	Ma	Eng Sv	Sv	Oä	Eng Mu	Kr
2	Sv Eng	Sv	Sv	Te	Ma	Ma
3	Mu	Kr	Gy	Sv	Gy	Sv
4	Oä	Te	Ma	Ma	Oä	
5	Sv	Oä	Oä	Eng Mu	Sv	
6	Gy	Oä	Sv	Sl	Sv	
7				Sl		

Ämne	Veckotimmar	
	För eleverna	För läraren
Sv	10	10
Ma	5	5
Eng	2	2
Kr	2	2
Sk	6	6
Hi		
Ge		
Na		
Mu	2	2
Te	2	2
Sl	12	
Gy	3	3
Summa vtr	34	

1 Gruppindelning enligt särskilda bestämmelser.

e. Schema med endagsledighet för årskurserna 1—2, klasstyp b

Lektion	Måndag		Tisdag		Onsdag		Torsdag		Fredag		Lördag	
	Åk 1	Åk 2	Åk 1	Åk 2	Åk 1	Åk 2	Åk 1	Åk 2	Åk 1	Åk 2	Åk 1	Åk 2
1		Kr		Kr		Sv				Kr		Kr
		Mu		Sv						Mu		Sv
2		Sv		Ma		Ma				Ma		Ma
3		Sv		Gy		Sv				Sv		Sv
4		Ma		Sv		Hb				Hb		Hb
5				Sv		Sv				Hb		Hb

Ämne	Veckotimmar			
	För klassen gemensamt	För åk 1 särskilt	För åk 2 särskilt	För läraren
Sv	7	3	4	14
Ma	3	1	1	5
Kr	2			2
Hb	2	1	2	5
Mu	1			1
Gy	1			1
Summa vtr	16	5	7	

f. Schema för årskurserna 3—4, klasstyp B1

Lektion	Måndag		Tisdag		Onsdag		Torsdag		Fredag		Lördag	
	Åk 3	Åk 4	Åk 3	Åk 4	Åk 3	Åk 4	Åk 3	Åk 4	Åk 3	Åk 4	Åk 3	Åk 4
1		Sv Eng		Eng Sv		Sv Eng	Ma			Eng Sv	Kr	
2	Oä		Oä		Kr		Oä		Ma		Sv	
3	Te		Sv		Ma		Sv		Mu		Sv	
4	Ma		Ma		Oä		Sv		Oä			
5	Sv		Sv		Gy		Sv		Sv			
6	Gy		Mu		Sv		Sl		Gy			
7					Sv		Sl					

Ämne	Veckotimmar				
	För klassen gemensamt	För åk 3 särskilt	För åk 4 särskilt	För läraren	
Sv	9	2	2	13	
Ma	5			5	
Eng			2	2	
Kr	2			2	
Hb	Oä				
Sk					
Hi		5			5
Ge					
Na					
Mu	2			2	
Te	1			1	
Sl	12			12	
Gy	3			3	
Summa vtr	29	2	4		

1 Gruppindelning enligt särskilda bestämmelser.

g. Schema för årskurserna 5—6, klasstyp B1

Lektion	Måndag		Tisdag		Onsdag		Torsdag		Fredag		Lördag	
	Åk 5	Åk 6	Åk 5	Åk 6	Åk 5	Åk 6	Åk 5	Åk 6	Åk 5	Åk 6	Åk 5	Åk 6
1	Ma		Sv		Eng		Ma		Sv		Kr	
2	Oä		Oä		Kr		Eng ^o	Ma ^a	Sv		Ma	
3	Te ^a	Eng ^o	Eng ^o	Sv ^a	Ma		Sv ^a	Eng ^o	Eng		Sv	
4	Eng ^o	Te ^a	Ma		Oä		Oä		Oä			
5	Gy		Sl		Oä		Sv		Sv			
6	Sv		Sl		Te		Gy		Mu			
7		Sv	Sl		Sv					Sv		

Ämne	Veckotimmar				
	För klassen gemensamt	För åk 5 särskilt	För åk 6 särskilt	För läraren	
Sv	6	² 3	² 3	10	
Ma	5		³ 1	5	
Eng	2	3	2	7	
Kr	2			2	
Sk	} Oä				
Hi					
Ge		6			6
Na					
Mu	1			1	
Te	1	³ 1	³ 1	1	
Sl	³				
Gy	2			2	
Summa vtr	28	7	7		

- 1 Gruppindelning enligt särskilda bestämmelser.
- 2 Därav 1 vte självständigt arbete.
- 3 Självständigt arbete.

h. Schema för årskurserna 3—6, klasstyp B2

Lektion	Måndag				Tisdag				Onsdag				Torsdag				Fredag				Lördag				
	Ak 3	Ak 4	Ak 5	Ak 6	Ak 3	Ak 4	Ak 5	Ak 6	Ak 3	Ak 4	Ak 5	Ak 6	Ak 3	Ak 4	Ak 5	Ak 6	Ak 3	Ak 4	Ak 5	Ak 6	Ak 3	Ak 4	Ak 5	Ak 6	
1			Eng				Eng°	Eng*			Eng*	Eng°			Eng°	Ma*				Oä				Kr	
2			Ma				Ma				Ma				Sv				Oä°	Oä*				Ma	
3		Sv°		Sv*		Sv°		Sv*			Kr				Sv*	Sv°			Oä*	Sv*	Eng°				Oä
		Sv*	Eng°			Sv*	Eng°																		
4			Sv				Mu				Oä°	Sv*			Oä°	Sv*			Sv*	Eng°	Sv*				Sv
5			Sl				Oä				Sv*	Oä°			Sv*	Oä°				Ma					
6			Sl			Sv°	Sv*	Te*			Gy				Te					Mu/Gy vv					
7			Sl				Sv				Sv°	Sv*			Sv°	Sv*							Sv		
											Sv*	Eng°			Sv*	Eng°									

Ämne	Veckotimmar i årskurs				
	3	4	5	6	3—6
	Elever				Lärare
Sv	12 (6)	12 (6)	9 (4)	9 (4)	9
Ma	5	5	5	6 (5)	5
Eng		2	5 (4)	4 (3)	8
Kr	2	2	2	2	2
Hb Sk Hi Ge Na) Oä	6 (5)	6 (5)	6 (5)	6 (5)	8
Mu	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Te	1	1	2 (1)	2 (1)	1
Sl	2	2	3	3	
Gy	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Summa vtr	31	33	35	35	

Anmärkning. Beträffande siffrorna inom parentes se allmänna bestämmelser till timplaner, punkt 6 (s. 110). Vid undervisning i slöjd gruppindelning enligt särskilda bestämmelser.

i. Schema för årskurserna 1, 3 och 5, klasstyp B3

Lek- tion	Måndag			Tisdag			Onsdag			Torsdag			Fredag			Lördag			
	Åk 1	Åk 3	Åk 5	Åk 1	Åk 3	Åk 5	Åk 1	Åk 3	Åk 5	Åk 1	Åk 3	Åk 5	Åk 1	Åk 3	Åk 5	Åk 1	Åk 3	Åk 5	
1			Sv			Sv			Sv			Eng			Sv			Kr	
2	Ma			Kr				Hb ^o	Te ^s	Hb ^o	Sv ^s	Ma			Ma				
3	Sv ^s	Eng ^o		Sv ^s	Eng ^o		Sv ^o	Oä ^s		Hb ^s	Oä ^o		Sv ^s	Eng ^o	Sv ^o	Sv ^s	Eng ^s		
4	Mu/Gy vv			Sv				Ma			Ma			Mu/Gy vv			Sv		
5	Sv ^o	Sv ^s		Hb ^o	Oä ^s		Sl	Sv ^o	Sv ^s			Sv ^o	Te ^s						
6		Oä			Oä		Sl			Mu				Hb ^s	Oä ^o				
7		Sv			Sv			Sl		Sv				Hb ^o					

Ämne	Veckotimmar i årskurs			
	1	3	5	1+3+5
	Elever			Lärare
Sv	9 (6)	12 (6)	9 (6)	14
Ma	4	5	5	5
Eng			5 (4)	4
Kr	2	2	2	2
Hb	3 (2)	6 (4)		
Sk } Hi } Ge } Oä ..... Na }			6 (4)	8
Mu	1	2	2	2
Te			2 (0)	
Sl		2	3	
Gy	1	1	1	1
Summa vtr	20	30	35	

Anmärkning. Beträffande siffrorna inom parentes se allmänna bestämmelser till timplaner, punkt 6 (s. 110). Vid undervisning i slöjd gruppindelning enligt särskilda bestämmelser.

j. Schema för årskurserna 2, 4 och 6, klasstyp B3

Lektion	Måndag			Tisdag			Onsdag			Torsdag			Fredag			Lördag		
	Åk 2	Åk 4	Åk 6	Åk 2	Åk 4	Åk 6	Åk 2	Åk 4	Åk 6	Åk 2	Åk 4	Åk 6	Åk 2	Åk 4	Åk 6	Åk 2	Åk 4	Åk 6
1		Eng ^o Sv ^s	Eng ^s Eng ^o			Eng			Sv			Eng ^o Sv ^s	Eng ^s Eng ^o			Sv		Kr
2		Sv		Sv ^o	Sv ^s		Sv ^o	Oä ^s			Sv			Ma				Ma
3		Ma		Ma			Sv ^s	Oä ^o			Te			Sv ^s	Eng ^o	Sv ^o		Sv ^s
4	Hb ^o	Oä ^s		Sv ^s	Oä ^o			Kr			Ma		Hb ^o	Sv ^s				Sv
5	Hb ^s	Oä ^o		Hb ^o	Te ^s		Sv ^o	Ma ^s			Sl		Sv ^s	Oä ^o				
6		Gy		Sv			Mu/Gy	vv			Sl			Mu				
7	Sv			Eng Sv				Sv					Sl		Eng Sv			

Ämne	Veckotimmar i årskurs			
	2	4	6	2+4+6
	Elever			Lärare
Sv	11 (7)	12 (7)	9 (6)	13
Ma	4	5	6 (5)	5
Eng		2	4 (3)	5
Kr	2	2	2	2
Hb	4 (3)			
Sk } Hi } Ge } Na }		6 (4)	6 (4)	7
Oä				
Mu	1,5	1,5	1,5	1,5
Te		2 (1)	2 (1)	1
Sl		2	3	
Gy	1,5	1,5	1,5	1,5
Summa vtr	24	34	35	

Anmärkning. Beträffande siffrorna inom parentes se allmänna bestämmelser till timplaner, punkt 6 (s. 110). Vid undervisning i slöjd gruppindelning enligt särskilda bestämmelser.

System für die Klassen 1 bis 4

Klasse	Mündigkeit		Tischler		Konditor		Landw.		Landw.	
	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
1	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
2	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
3	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
4	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
5	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
6	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
7	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.

Verzeichnis der Klassen

Klasse	Mündigkeit		Tischler		Konditor		Landw.		Landw.	
	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
1	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
2	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
3	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
4	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
5	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
6	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.
7	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.	Engl.	Frz.

Das System der Klassen ist so eingerichtet, dass die Schüler in jeder Klasse die nötigen Kenntnisse in den verschiedenen Fächern erhalten können.

VI
SAKREGISTER

VI

SARRECIETTER

SAKREGISTER

Registret omfattar huvudsakligen avdelningarna Mål och riktlinjer samt Allmänna anvisningar för skolans verksamhet; hänvisningar beträffande enskildheter i avdelningarna Timplaner, Kursplaner med anvisningar och kommentarer samt Bilagor förekommer i begränsad omfattning.

- A och a, klasstyp
timplaner 111, 117
kursplaner 125
schemaexempel för låg- och mellanstadiet 454
- Aggressivitet, se Skolsvårigheter
- Aktivitet 17, 19, 47
- Alkoholfrågan, undervisning i 17, 29, 86, 230, 247, 250, 276, 282
- Allmän kurs
i matematik 165, 182
i engelska 190, 201, 361
- Allmän varukännedom, i 9ha 393, 406
- Allmänna anvisningar för skolans verksamhet 23
- Allmänpraktisk linje (9pr) 119, 380
- Anlagsorientering, se Studie- och yrkesorientering
- Andra årets kurs, i klasstyp b och B 60, 116
- Anpassningssvårigheter, se Hälsofostran och Skolsvårigheter
- Arbetsbok för minderåriga 82
- Arbetsfostran 16
- Arbetsmateriel 96; se även Hjälpmedel
- Arbetsområde, se Intresseområde
- Arbetsresultat, bedömning av 89; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
- Arbets sätt 16, 19, 44, 204, 207, 213, 217, 293; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
- Audisivaella hjälpmedel 102; se även Hjälpmedel samt anvisningar och kommentarer till kursplaner
- Avvikelse från timplan 10, 110
- B och b, klasstyp
undervisning i 59, 423
timplaner 9, 110, 114
gruppuppdelning 110
schemaexempel 458
- Barnavård 118, 121, 342
i tillvalsämne 341, 362
- Barnavård och familjekunskap, i 9ht 412, 421
- Barnavårdsnämnd, samarbete med 29
- Betygsgrader 90
- Betygsättning 89
- Bibliotek, se Skolbibliotek
- Bilagor 437
- Bildstudium, i svenska 148
- Biologi 278; se även Naturorienterande ämnen
- Bokföreläsning 372, 404
i 9m 373, 375
i 9ha 393, 404
- Bokrum 101
- Boksamlingar 101; se även Skolbibliotek
- Bollspel 352
- Bostad och inredning, i 9ht 412, 415
- Brandskydd 118, 121
- Butiksteknik, i 9ha 393, 408; se även Kontors- och butiksteknik
- Cp-klass 68; se även Specialundervisning
- Dans 351
- Danska 162
- Diagnostiska prov 97, 140, 173
- Dialekt 144
- Disciplinfrågor 33, 74; se även Skolsvårigheter
- Djurskydd 43, 235, 239, 275, 281
- Dramatik, tillvalsämne 119, 380
- Dramatisk framställning, i svenska 125, 126, 127, 143
- Ekonomi och arbetsorganisation, i 9ht 412, 416
- Ekonomisk fostran 18, 40, 231, 235, 242, 245, 335, 340, 341; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner för specialämnena

- Elevaktivitet 17, 19, 47
 Eleven — läraren 31
 Elevförening 75
 Elevförsök 50; se även Laborationer
 Eleviakttagelser, lärarens 71, 96
 Elevkort 97
 Elevråd 54, 73
 Elevvård 17, 21, 70
 Ena årets kurs, i klasstyp b och B 60, 116
 Engelska 190
   tillvalsämne 361
   i klasstyp B 427
 Enskilt arbete 46, 51
 Estetisk fostran 16, 125, 204, 293; se även
   anvisningar och kommentarer till kurs-
   planer
 Estetisk linje (9e) 120, 380
 Etisk fostran 16; se även anvisningar och
   kommentarer till kursplaner
 Exkursion 20, 50, 118, 121, 208, 214, 217, 232,
   239; se även anvisningar och kommenta-
   rer till kursplaner
 Experiment 50, 96, 217; se även anvisningar
   och kommentarer till kursplaner
- Familjekunskap 39, 339, 341, 421
 Familje- och socialkunskap, i 9s 376
 Familjelivet, fostran för 18; se även anvis-
   ningar och kommentarer till kursplaner
 Felbeteckningar, i skriftliga arbeten i svens-
   ka 153
 Finska 119, 163, 380
 Filmkunskap 103, 141, 148, 318; se även
   förslag till disposition av en studieplan
   i svenska
 Fjällfärd 357
 Flyttning till högre årskurs 93
 Fostran, se Mål och riktlinjer
 Fotokunskap 318
 Franska 190, 193, 361
 Fri idrott 352
 Friluftsklass 67; se även Specialundervis-
   ning
 Friluftsverksamhet 42, 118, 121, 347, 356
   exempel för läsårsplanering 453
 Fritiden, fostran för 17
 Fritidsverksamhet 75, 357
 Fritt tillval 14, 35; se även Tillvalsämnen
 Frånvarokort 26
 Fusk, se Skolsvårigheter
 Fysik 289; se även Naturorienterande äm-
   nen
 Fysisk fostran 17, 293, 345
 Förberedande undervisning i svenska 140
 Föreningsverksamhet 20, 54, 75, 77; se även
   anvisningar och kommentarer till kurs-
   planer
- Förenta Nationerna, se Internationellt sam-
   arbete
 Förhör 89
 Förkortningar 439
 Förstärknings- eller fördjupningskurs 119
 Försvarsfrågan, undervisning i 243, 250
 Föräldraförening 28
 Föräldrakontakt, se Hem, skola och sam-
   hälle
 Föräldramöte 27
- Gemenskap och samarbete 20, 53
 Geografi 263; se även Samhällsorienteran-
   de ämnen
   i klasstyp B 432
 Glidande betygskala 91
 Grafisk framställning 180, 186, 188, 190,
   208, 267, 401
 Grundkurs och överkurser 39, 207, 210, 215;
   se även anvisningar och kommentarer
   till kursplaner
 Grundutbildning 15
 Grupparbete 21, 45, 54, 207, 214, 217; se
   även anvisningar och kommentarer till
   kursplaner
 Gruppundervisning 45
 Gymnasieförberedande linje (9g) 119
 Gymnastik 344; se även Fysisk fostran
   i klasstyp B 435
   exempel för läsårsplanering 453
 Gymnastikavdelning 348
- Handelskunskap 372
   i 9m 373
 Handelslinje (9ha) 119, 393
 Handelslära
   i 9m 373
   i 9ha 393, 401
 Handelsräkning, i 9ha 393, 398
 Handskrivning 155
 Hem, skola och samhälle 13, 14, 25, 36, 234,
   243, 359; se även Elevvård
 Hembygdkunskap 206, 230; se även Sam-
   hälls- och naturorienterande ämnen
   i klasstyp b och B 429
 Hemkunskap 335
   i årskurs 6 338
   tillvalsämne 340, 362
 Hemsjukvård 341, 362
 Hemuppgift 20, 57, 65, 209, 225
 Historia 252; se även Samhällsorienterande
   ämnen
   i klasstyp B 431
 Hjälpmedel 20, 47, 49, 96; se även anvis-
   ningar och kommentarer till kursplaner
 Hjälpundervisning 62, 69, 113, 121; se även
   Specialundervisning
   timplaner 113, 121

- Humanistisk linje (9h) 119
 Hushållsteknik, i 9pr 380, 384
 Hushållsteknisk linje (9ht) 119
 Huvudmoment 18, 38; se även respektive ämnen
 Hållningsgymnastik 349
 Hälsolfostran 17, 80, 234, 276, 281, 345
 Hälsoklass 67; se även Specialundervisning
 Hälsokort 81
 Hälsovård 80
 Hörselklass 66; se även Specialundervisning
 Idrottsförening 357
 Individualisering 20, 45, 51; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Individuell fostran 13, 15
 Individuell undervisning 45
 Individuellt arbete 207, 213, 217, 293; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Informationsverksamhet 27
 Inlärningsförstärkning 48
 Inlärningsmaskin 98
 Instruktionskort 98
 Instrumentalmusik 109, 117; se även Musik
 Internationellt samarbete 18, 205, 234, 245, 250, 254, 260, 271
 Intresseområde 38; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Jämkning, i tim- och kursplaner 10, 110
 Kemi 285; se även Naturorienterande ämnen
 Klassbibliotek 101; se även Skolbibliotek, Hjälpmedel samt anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Klassens timme 144
 Klassföreståndare 25, 33
 Klasskonferens 95
 Klassmöte 26
 Klassundersökning 80
 Klassundervisning 19, 45, 207, 213; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Klinikundervisning 70
 Kollegiesammanträde 95
 Konferens 95
 Konkretion 20, 49
 Konsumentfostran 42; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Kontaktarbete 79
 Kontaktbok 26
 Kontorsteknik, i 9ha 393, 409
 Kontors- och butiksteknik, i 9pr 380, 384
 Kontrollbarn 81
 Korrespondenskurs 51, 98
 Kost och matlagning, i 9ht 412, 417
 Kristendomskunskap 217
 i klasstyp b och B 428
 Kunskapsredovisning 209, 215; se även Arbetsresultat
 Kursplaner med anvisningar och kommentarer 18, 123; se även respektive ämnen
 Kursplanering 94, 206, 211; se även Planering
 i klasstyp b och B 59
 formulär 441, 443
 exempel 445
 Kursväxling, i klasstyp b och B 60
 Körsång 109, 117; se även Musik
 Laborationer 50, 96, 217; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Ledarskap 355
 Lek 352
 Lektionsförberedelse 94
 Linjer i årskurs 9 119
 Livräddning 354
 Lokaler, upplåtelse av 30
 Lägerskola 50, 356
 Läraren — eleven 31
 Läroplan 18
 Läs- och skrivsvårigheter 67, 92, 148, 155
 Läsklass 67; se även Specialundervisning
 Läs klinik 70
 Läsning, i svenska 144
 Läxa, se Hemuppgift
 Lögn, se Skolsvårigheter
 Maskinlära 365
 Maskinskrivning 367, 373
 i 9m 373
 i 9ha 393, 406
 Matematik 164
 tillvalsämne 361
 i klasstyp b och B 426
 Materiallära, verktygs- och verktygsma-skinlära, i 9tp 385, 390
 Materiel, se Hjälpmedel
 Materieförteckning 99
 Meddelande från och till hemmet 26
 Mekanik 366
 Mellanfolkligt samarbete, se Internationellt samarbete
 Merkantil linje (9m) 119
 Metallslöjd, se Träslöjd och metallslöjd
 Mindre kurs
 i tyska 192, 361
 i franska 193, 361
 Motivation 46

- Mottagningstid, lärares 26
Muntlig framställning, i svenska 141
Musik 295
tillvalsämne 362
i klasstyp b och B 433
exempel för kursplanering 450
Målbrottsbesvär 304
Mål och riktlinjer 11
- Naturiakttagelser 50; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
Naturkunskap 273; se även Naturorienterande ämnen
i klasstyp B 433
Naturorienterande ämnen 204, 206, 215
Naturvård 43, 235, 239, 275, 281
Nedsättning av undervisningstid 110
Nomadskola 10
Norska 162
Nykterhetsundervisning, se Alkoholfrågan
- Obligatoriska ämnen, se Kursplaner och Timplaner
Observationsundervisning 65, 69; se även Specialundervisning
Olycksfallsvård 118, 121
Omedelbar undervisning, i klasstyp b och B 61, 110
Ordkunskap 157; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner i övriga ämnen
Ordning 93
Ordningsregler 74
Orienteringsämnen 204
exempel för kursplanering 445
Orienteringsövning, i gymnastik 353
- Pedagogiska hjälpmedel, se Hjälpmedel
Periodläsning 37, 110, 206, 212; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
formulär för kursplanering 443, 444
exempel för kursplanering 445, 446
Personakt 63
Personlighetsfostran, se Mål och riktlinjer
Planering 19, 20, 21, 94, 206, 211; se även Kursplanering samt anvisningar och kommentarer till kursplaner
Planeringsdag 95
Polisen, samarbete med 29
Praktisk yrkesorientering 16, 50, 80, 118, 121, 247, 248, 358; se även Studie- och yrkesorientering
Programmerat material 98
Prov, se Arbetsresultat
Provräkning 173
Pubertet 87
- Rast 109
Referensram 15
Ritteknik 366; se även Yrkesritning och ritteknik
Rättning av skriftliga arbeten i svenska 153
Rättstavning 159
Röstvård 144, 298, 306
- Samarbete i skolan, se Gemenskap och samarbete
Samarbete skola — hem, se Hem, skola och samhälle
Samhällskunskap 241; se även Samhällsorienterande ämnen
i klasstyp B 431
Samhället, kontakt med 28
Samhällsorienterande ämnen 204, 206, 210
exempel för kursplanering på högstadiet 448
Samlad undervisning 19, 38, 110, 138, 206, 236; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
formulär för kursplanering 442, 444
exempel för kursplanering 447
Samordnad undervisning 19, 38, 110, 212; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
exempel för kursplanering 448
Samverkan med andra ämnen 19, 94, 206, 212, 216, 293; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
schemaexempel för låg- och mellanstadiet 454
Sexualundervisning 86, 230, 234, 276, 281
Simning 355
Självständigt arbete, i klasstyp b och B 61, 110
Självverksamhet 17, 19, 47
Skidåkning 354
Skiljetecken 161
Skisskrivning, i svenska 152
Skoglig linje (9skog) 120
Skolans inre arbete 31
Skolbibliotek 100; se även Hjälpmedel samt anvisningar och kommentarer till kursplaner
Skolfirma 395, 412
Skolk, se Skolsvårigheter
Skolmognadsklass 68; se även Specialundervisning
Skolmognadsprov 97
Skolresa 50
Skolspårverksamhet 42, 235, 245, 249; se även Ekonomisk fostran
Skolsvårigheter 83
Skoltidning 76

- Skolträdgård 239, 277, 283; se även Trädgårdsskötsel
- Skridskoåkning 354
- Skriftlig framställning, i svenska 151
- Skrivningar, se Arbetsresultat och Övningskrivning
- Slöjd 320; se även Textilslöjd samt Träslöjd och metallslöjd
gruppuppdelning 111
i klasstyp B 435
- Slöjdart, byte av 111, 325, 333
- Småslöjd 235, 239
- Snatteri, se Skolsvårigheter
- Social fostran 13, 15, 18, 20
- Social-ekonomisk linje (9s) 119
- Socialkunskap 377, 423
- Sociala nämnder, samarbete med 29
- Solosång 109, 117; se även Musik
- Specialundervisning 62, 436
timplaner 113, 121
förebilder till timplaner 9, 436
förslag till studieplansdispositioner 9, 436
- Specialämnena 363
på allmänpraktisk linje (9pr) 380
på teknisk-praktisk linje (9tp) 385
på handelslinje (9ha) 393
på hushållsteknisk linje (9ht) 412
timplaner 119
- Språkiakttagelser 157
- Språklära 161
- Standardiserade prov 91
- Studie- och yrkesorientering 14, 17, 35, 78, 245, 247; se även Praktisk yrkesorientering
- Studiebesök 20, 50, 118, 121, 208, 214, 217, 232, 239; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
- Studiecirkelarbeta 56
- Studiedag 95
- Studieorientering, se Studie- och yrkesorientering
- Studieplaner 97; förslag till dispositioner se även under kursplaner med anvisningar och kommentarer för olika ämnen
- Studieteknik 19, 59, 148, 204, 208, 213, 217, 293; se även Arbetssätt under anvisningar och kommentarer till kursplaner
- Studieväg 14, 35
- Stödundervisning 36, 112, 118
- Svenska 125
tillvalsämne 361
i klasstyp b och B 423
övningskurs, i 9ha 393, 395
- Synklass 66; se även Specialundervisning
- Sång, se Musik
- Särskild kurs
i matematik 166, 182, 361
i engelska 191, 361
- Särskild specialundervisning 68; se även Specialundervisning
- Sömnad, se Textilslöjd samt Textilier och sömnad, i 9ht
- Tal- och röstvård 144, 298, 306
- Talklinik 70
- Talövning, i svenska 141
- Teckning 307
tillvalsämne 362
i klasstyp b och B 434
- Teknisk linje (9t) 119
- Teknisk-praktisk linje (9tp) 119, 385
- Teknisk orientering 364
i 9t 366
- Teknisk ritning 319
- Textilier och sömnad, i 9ht 412, 418
- Textilslöjd 320
tillvalsämne 326, 362
i klasstyp b och B 435
- Textning 319, 409
- Tillval, se Fritt tillval
- Tillvalsgrupper 118
- Tillvalsämnena 118, 245, 361
- Timplaner 107
avvikelse från 110
- Tobaksrökning, undervisning om 87, 276
- Trafikundervisning 29, 44, 234, 246, 344
- Trädgårdsskötsel 109; se även Skolträdgård
- Träslöjd och metallslöjd 320, 328
tillvalsämne 334, 362
i klasstyp b och B 435
- Tyska 190, 361
- Tystnadsplikt, lärarens 25, 32
- Tysta övningar, se Självständigt arbete
- Undervisningsformer 19, 44, 207, 213; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
- Undervisningsmateriel, se Hjälpmedel
- Undervisningsmetoder 19, 57
- Undervisningsprinciper 19, 46
- Ungdomsförening 77
- Uppflyttning 93
- Uppförande 93
- Uttagning till specialundervisning 62, 68, 81
- Utvärdering av arbetsresultat, se Arbetsresultat
- Verkstadsarbete 363, 365
i 9pr 380, 383
i 9tp 385, 391
- Verktygslära, se Materiallära, verktygs- och verktygsmaskinlära
- Vänsterhänthet 155

Välskrivning, se Handskrivning
 Vävning, se Textilslöjd samt Textilier och sömnad, i 9ht
 Växellov 110
 Yrkesorientering, se Studie- och yrkesorientering
 Yrkespraktik 121; se även Praktisk yrkesorientering
 Yrkesritning 365, 366
 Yrkesritning och ritteknik, i 9tp 385, 390
 Yrkesrådgivning, medicinsk 82
 Yrkesräkning, i 9tp 385, 391
 Yrkesämnen i årskurs 9 120; se även Specialämnena
 Åhörardag 27
 Åskådlighet 20, 49

Ämneskonferens 95; se även Planering och samverkan under anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Ämnesområde 37; se även anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Ämnesrumsbibliotek 101; se även Skolbibliotek samt anvisningar och kommentarer till kursplaner
 Ämnesundervisning 37, 206

Överkurser, se Grundkurs och överkurser
 Överskjutande timmar 112
 Övningskurs i svenska, i 9ha 393, 395
 Övningskrivning
 i svenska 153
 i matematik 172
 i främmande språk 199

SKOLÖVERSTYRELSENS FÖRLAGSVERKSAMHET

Skriftserien

1. Larson, L., Facklitteratur för skolbibliotek. 2 uppl. 1958.	5:—	16. Kursplaner och metodiska anvisningar för realskolan. 1955.	5:—
2:1. Handbok i gymnastik, lek och idrott för folkskolans lärare: D.1. Dagövningar i gymnastik för klasserna 3—8. Utgången. Ersättes av nr 50—52.		17. Anvisningar för rättande och bedömande av svenska uppsatser. 3 uppl. 1962.	1:50
2:2. D:o. D.2. Lek och idrott för klasserna 3—8. 4 uppl. 1960.	5:—	18. Skolöverstyrelsens författningshandbok. I. 1956—1962. I fortsättningen uttages årlig abonnemangavgift avpassad efter omfattningen av det under året tryckta.	75:—
3. Anvisningar för folkskolans friluftsdagar. 6 uppl. 1961.	5:60	19. Dahlqvist, A., & Haage, H., På äventyr med Nila. Läsebok. 1955.	7:35
4. Dagövningar i gymnastik för skolor av B ² -formen, klasserna 3—7. 1952.	2:50	20. Skolbyggnader. D.1. Omarb. uppl. 1961.	8:—
5. Provisorisk normalundervisningsplan för folkskolans hjälpklasser. 1953. Upphävd. (1:50).		21. Undervisningen i tyska i Sverige och övriga nordiska länder. 1956. Slutsåld. (8:—).	
6. Bollgymnastik med stor boll. D.1. 4 tryckn. 1957.	1:25	22. Realexamen och studentexamen. Bestämmelser jämte kommentarer. 1956. Upphävd. (3:—).	
7. Bollövningar med små och stora bollar. 4 uppl. 1960.	2:50	23. Sjukvårdsförmåner för stats-tjänstemän m. fl. 1956.	2:50
8. Handledning i trafikundervisning. 3 omarb. uppl. 2 tr. 1962.	10:—	24. Bollgymnastik med stor boll. D.2. 1957.	2:50
9. Samhällskunskap ... D.1. 4 uppl. 1963.	Häft. 12:— Inb. 15:—	25. Förteckning över undervisningsmateriel. 1957.	4:—
10. Samhällskunskap ... D.2. 4 uppl. 1957.	Häft. 6:25 Inb. 10:—	26. Handledning i sexualundervisning. 1956.	3:—
11. Undervisningen i engelska i England och Sverige. 1954. Slutsåld. (9:—).		27. Skolans undervisning i alkoholfrågan. Handledning för lärare. 1959.	5:—
12. Anvisningar för skolornas undervisning i olycksfallsvård. 3 uppl. 1961.	1:—	28. Handbook on Sex Instruction for Swedish Schools. 1957.	5:—
13. Exempel på plan för idrottsverksamheten vid ett högre allmänt läroverk. 1954.	3:75	29. Skolöverstyrelsens författningshandbok. II. 1957—1962. I fortsättningen uttages årlig abonnemangavgift avpassad efter omfattningen av det under året tryckta.	75:—
14. Handbok för småskolans lärare. Gymnastik och lek. 2 uppl. 1962.	5:50	30. Översikt av skolväsendet i Sverige 1957.	4:—
15. Enhetskolan — en skola för alla. 1955. Slut.		31. Survey of the School System in Sweden. 1958.	5:—

32. Gymnastik till musik. 1958.	5:—	57. Utdrag ur skolöverstyrelsens utlåtande över skolberedningens betänkanden. 1961.	5:—
33. Yrkesvägledning i folkskolan. 2 tryckn. 1959.	2:50	58. Möte med främmande folk. 1962.	4:—
34. Lokalbehov och utrymmesekonomi. 1958.	5:—	59. Information om grundskolan. Handbok. 1962.	4:50
35. Vue d'ensemble sur l'enseignement en Suède. 1958.	5:50	60. Läroplan för grundskolan. 1962.	9:—
36. Kursplaner och metodiska anvisningar för gymnasiet. 1960.	4:—	61. Den nya skolan. 1962.	1:—
36 a. Kompletteringshäfte till d:o. 1960.	0:35	62. Lektionsrummet. 1962.	4:—
37. Übersicht über das Schulwesen in Schweden. 1959.	5:50		
38. Dagövningar i gymnastik för särskolor. 1958.	5:—	<i>Utredningar i skolfrågor</i>	
39. 10-minutersövningar i gymnastik för folkskolan. Årskurserna 3—4 och 5—6. 1958.	1:50	1. Propagandakritik och samhällssolidaritet. 1957.	5:50
40. Kosthållet vid skolmåltider. 1958.	3:—	2. Ungdomsledarutbildning. 1959.	6:—
41. Allmänna anvisningar för undervisning och fostran på skolans högre stadier. 1959.	3:50	3. Filialfolkhögskolor för 16—17-åringar. 1961.	2:75
42. Försöksverksamhet med nio-årig enhetsskola. Sammanfattande redogörelse. 1959.	15:—	4. Undervisning om internationellt samförstånd och samarbete. 1960.	2:—
43. Läroplan för rikets särskolor. 1959.	5:—	5. Terminologi i den elementära matematikundervisningen. 1961.	15:—
44. Förteckning över facklitteratur för gymnasiernas bibliotek. 1960.	7:—	6. Lärarna och klassernas storlek. 1961.	4:—
45. Handledning i simundervisning. 1962.	4:—	7. Elever i två skilda skolmiljöer. 1961.	14:—
46. Enhetsskolan under tio år. 1960.	5:50	8. Betygsättning i vissa ämnen i årskurs 8. 1962.	4:—
47. Handledning i matematikundervisning. 1961.	9:—	9. Samförstånd över gränserna. 1962.	3:50
48. Musik och rörelse. 1961.	5:—	10. Läroverksbibliotekens äldre samlingar. 1962.	
49. Kampen mot brottsligheten. 1959.	0:50		
50. Handbok i gymnastik. Dagövningar för årskurs 3. 1961.	1:50	<i>Forskningsrapporter från Statens Försöksskola i Linköping</i>	
51. D:o. Dagövningar för årskurserna 4—6. 1961.	9:—	1. Barnens kunskaper och färdigheter vid skolgångens början. 1961.	8:—
52. D:o. Dagövningar för årskurserna 7—9.	10:—	2. Skrivmaskiner i läs- och skrivundervisningen. 1962.	4:—
53. Undervisningsplaner för folk-skoleseminarierna. 1961.	8:—		
54. AV-hjälpmedel. Förteckning över filmer, bildserier m. m. 1961.	5:—	<i>Övriga skrifter</i>	
55 A—D. Materialutrustning vid institutioner. 1961.		Anvisningar för de högre läroanstalternas friluftsdagar. 1944.	3:75
56. Dagövningar i gymnastik för pojkar i realskolor och yrkesskolor. 1962.	7:—	Anvisningar för undervisningen i gymnastik med lek och idrott för de högre läroanstalterna. D.2. Hållningsgymnastik. 1946.	1:25

ANTECKNINGAR

ANTECKNINGAR

ANTECKNINGAR

60001 10658

Göteborgs universitetsbibliotek

Pris 9 kronor